INTERNATIONAL CONFERENCE

CHURCH ARCHIVES & LIBRARIES

International Experiences on Protection, Appraisal, Description and Presentation of Cultural Heritage

International Council on Archives / Section for Archives of Churches and Religious Denominations (ICA/SKR)

Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora – "Notar"

Centre for preservation and presentation of documentary heritage of Kotor – "Notar"

International Council on Archives / Section for Archives of Churches and Religious Denominations (ICA/SKR)

CHURCH ARCHIVES & LIBRARIES

International experiences on protection, appraisal, description and presentation of cultural heritage stored in these institutions

Collection of works from International conference
Kotor 17th – 18th April 2002

Kotor, 2004.

Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora – "Notar"

Međunarodni arhivski savjet - Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica (ICA/SKR)

CRKVENI ARHIVI & BIBLIOTEKE

Međunarodna iskustva u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u ovim institucijama

Zbornik radova sa Međunarodne konferencije održane u Kotoru 17 – 18. aprila 2002. godine

Kotor, 2004.

IZDAVAČ - PUBLISHER:
Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora (CDK) - "Notar"
International councile on archives - Section for the Archives of Churches and Religious Denominations (ICA/SKR)

UREDNIK - EDITOR IN CHIEF:
dr Helmut Baier
Snežana Pejović

UREĐIVAČKI ODBOR - EDITORIAL BOARD:
Dr. Walter Schulz, "Johannes a Lasco Library", Emden, Njemačka
Prof. dr Reimer Witt, Landesarchiv Schleswig-Holstein, Njemačka
Mr. Jan C. M. van Haaštrecht, Netherlands Reformed Church, Utreht, Holandija
Protojerej štavrofor Momčilo Krivokapić, Srpska pravoslavna crkva Kotor
Don Anton Belan, Biskupski arhiv Kotor
Bajro Agović, Islamska zajednica Crne Gore, Podgorica
mr Stevan Kordić, Fakultet za pomorstvo u Kotoru
Jelena Antović, Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor
Ruža Danilović, Biblioteka Fakulteta za pomorstvo u Kotoru
Joško Katelan, Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor
Borivoj Jovanović, Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor

PREVOD - TRANSLATION:
Joško Katelan, Snežana Pejović, Mladen Prandel

LEKTURA - EDITING:
Ruža Danilović, Joško Katelan, Helmut Baier, Jelena Antović

KOREKTURA - PROOFREADING:
Jelena Antović, Borivoj Jovanović

INDEKSI - INDEXES:
Jelena Antović, Borivoj Jovanović

DIZAJN, SLAGANJE TEKSTA, KOMPJUTERSKA PRIPREMA - DESIGN & PREPRESS:
mr Stevan Kordić, Gracija Radović

TEHNIČKI UREDNIK - TECHNICAL EDITOR:
mr Stevan Kordić, Don Srećko Majić,

ŠTAMPA - PRINTED BY:
"OBOD" , Cetinje

TIRAŽ - CIRCULATION:
500

© Copyright - 2004 by: *Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora (CDK) - "Notar"*

No part of this book may be reproduced in any form or by any electronic or mechanical means, including information storage or retrieval devices or systems, without prior written permission from the publisher, except that brief passages my be quoted for review.

SADRŽAJ ❦ CONTENTS

Predgovor – Preface
PREDGOVOR 11
PREFACE 13

Program
PROGRAM KONFERENCIJE 15
THE PROGRAM OF THE CONFERENCE 17

Snežana Pejović, Helmut Baier & Rajko Kalezić
POZDRAVNI GOVORI 19
WELCOMING SPEECHES 23

Dr Helmut Baier
MEĐUNARODNA AKTIVNOST CRKVENIH ARHIVA: SEKCIJA CRKVENIH ARHIVA I ARHIVA VJERSKIH ZAJEDNICA U MEĐUNARODNOM ARHIVSKOM SAVJETU 27
INTERNATIONAL CHURCH ARCHIVE ACTIVITY: THE SECTION OF THE ARCHIVES OF CHURCHES AND RELIGIOUS DENOMINATIONS IN THE INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES 32

Dr Michael Diefenbacher
IZBJEGAVANJE OŠTEĆENJA NA ARHIVSKOJ GRAĐI 39
AVOIDING DAMAGE TO ARCHIVAL MATERIAL 46

Agnes Berecz
SAVREMENI RAZOJ CRKVENIH BIBLIOTEKA U MAĐARSKOJ 55
RECENT DEVELOPMENTS OF CHURCH LIBRARIES IN HUNGARY 61

Prof Dr Reimer Witt
STANDARDS IM ARCHIVBAU 69

Jan C. M. van Haastrecht
OD TRAJNE VRIJEDNOSTI. "ARHIVSKI UPRAVNIK ZA SVAKU LOKALNU KONGREGACIJU" 71
OF ENDURING VALUE. "AN ARCHIVE MANAGER FOR EVERY LOCAL CONGREGATION" 78

Dr Johannes Ebner
BISKUPIJSKI ARHIVI U AUSTRIJI 87
RADNA ZAJEDNICA BISKUPIJSKIH ARHIVISTA AUSTRIJE 93

DIOCESAN ARCHIVES IN AUSTRIA 95
WORKING COMMUNITY OF AUSTRIAN DIOCESAN ARCHIVES 101

Stjepan Razum
BRIGA ZA CRKVENE ARHIVE U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI 107
CARE FOR CHURCH ARCHIVES IN THE ZAGREB ARCHDIOCESE ... 111

монах Павле Кондић
АНАГРАФИ И ЦРКВЕНИ ЉЕТОПИСИ.
ИСТОРИЈСКО-ЕТНОГРАФСКИ ИЗВОРИ АРХИВА
МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ 119
REGISTERS AND CHURCH CHRONICLES. HISTORICAL-
ETHNOGRAPHICAL SOURCES IN THE ARCHIVES OF THE
MONTENEGRIN-COASTAL ORTHODOX DIOCESE OF THE
METROPOLITAN 125

don Anton Belan
BISKUPSKI ARHIV KOTOR 137
KOTOR DIOCESAN ARCHIVES 138

протојерej ставрофор Момчило Кривокапић
АРХИВ И БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ КОТОР 145
ARCHIVES AND LIBRARY OF KOTOR SERBIAN
ORTHODOX CHURCH 146

Bajro Agović
OSNOVNA INFORMACIJA O STANJU ARHIVSKE GRAĐE
U POSJEDU ISLAMSKE ZAJEDNICE U CRNOJ GORI 153
ON ARCHIVAL TREASURY OF ISLAMIC COMMUNITY
OF MONTENEGRO TODAY 155

Dr Shaban Sinani & Eduard Zaloshnja
ALBANSKI KODEKSI 161
THE CODICES OF ALBANIA 165

Erzsébet Horváth
FINANSIJSKI ODNOS IZMEĐU MAĐARSKIH
DRŽAVNIH I CRKVENIH ARHIVA 171
THE FINANCIAL RELATIONSHIP BETWEEN
THE HUNGARIAN STATE AND CHURCH ARCHIVES 174

Dr Helmut Baier
ARHIVSKO ZAKONODAVSTVO I ZAŠTITA PODATAKA
U CRKVENIM ARHIVIMA NJEMAČKE 179
ARCHIVAL LEGISLATION AND DATA PROTECTION
IN GERMAN CHURCH ARCHIVES 200

Walter Schulz
FONDACIJA "JOHANES A LASKO" BIBLIOTEKE U EMDENU 223
THE JOHANNES A LASCO LIBRARY EMDEN FOUNDATION 229

Dr Helmut Baier
ARHIVI I EVROPSKA UNIJA 241
ARCHIVES AND THE EUROPEAN UNION 249

Jasmina Rastoder
ARHIV BARSKE NADBISKUPIJE 257
BAR ARCHDIOCESE ARCHIVES 264

Padre Vito Smoljan
TELEOLOŠKI PROFIL KNJIŽNICE I ARHIVA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KLARE U KOTORU 275
TELEOLOGICAL PROFILE OF THE LIBRARY AND ARCHIVES OF ST. CLARA – THE FRANCISCAN MONASTERY AT KOTOR 280

Jelena Antović
FONDOVI I ZBIRKE CRKVENIH ARHIVA I BIBLIOTEKA U CRNOJ GORI 287
RECORD GROUPS AND COLLECTIONS OF CHURCH ACHIVES AND LIBRARIES IN MONTENEGRO 302

mr Stevan Kordić & Snežana Pejović
MANUSKRIPTI U BIBLIOTECI FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KLARE U KOTORU 323
MANUSCRIPTS IN THE LIBRARY OF THE FRANCISCAN MONASTERY OF SANTA CLARA IN KOTOR 328

Marija Saulačić
O KONZERVACIJI I RESTAURACIJI BIBLIOTEČKOG FONDA U FRANJEVAČKOJ I BISKUPIJSKOJ BIBLIOTECI U KOTORU 337
ON CONSERVATION AND RESTORATION OF LIBRARY HOLDINGS IN THE FRANCISCAN AND DIOCESAN LIBRARY IN KOTOR 340

Ruža Danilović
DOPRINOS CRKVENIH LICA FORMIRANJU I BOGAĆENJU BIBLIOTEČKIH FONDOVA U KOTORU I OKOLINI 347
CONTRIBUTION OF CLERGY IN ESTABLISHING AND ENRICHING OF LIBRARY HOLDINGS IN KOTOR AND THE AREA ... 354

Невенка Митровић
БИБЛИОТЕКА МАНАСТИРА САВИНА, ХЕРЦЕГ НОВИ 367
SAVINA MONASTERY LIBRARY HERCEG NOVI 376

don Srećko Majić
DJELATNOST IZDAVAČKE KUĆE "GOSPA OD ŠKRPJELA" I ARHIVSKI I BIBLIOTEČKI IZVORI 389
ACTIVITY OF THE PUBLISHING HOUSE "GOSPA OD ŠKRPJELA" AND ARCHIVAL AND LIBRARY SOURCES 391

Zapisnik – Minute
ZAPISNIK O RADU KONFERENCIJE 397
MINUTE OF THE WORK OF THE CONFERENCE 415

Zaključci – Conclusions
ZAKLJUČCI KONFERENCIJE 435
CONCLUSIONS OF THE CONFERENCE 437

Etički kodeks - Code of Ethics
ETIČKI KODEKS 441
CODE OF ETHICS 444

Adrese – Addresses
ADRESE AUTORA REFERATA I KOREFERATA 447
ADDRESSES OF THE AUTHORS OF THE WORKS 447

Indeks – Index
INDEKS LIČNIH IMENA 451
INDEX OF PERSONAL NAMES 451
INDEKS GEOGRAFSKIH IMENA 457
INDEX OF GEOGRAPHICAL NAMES 457

Sponzori – Sponsors
SPONZORI 463
SPONSORS 463

quroem muta couae asunt ordinare

PREDGOVOR

Zbornik radova pod nazivom *"Crkveni arhivi i biblioteke. Međunarodna iskuštva u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u ovim inštitucijama"* sadrži 9 referata stručnjaka, arhivista i bibliotekara iz Njemačke, Holandije, Mađarske, i 15 koreferata predstavnika crkvenih i državnih institucija iz Crne Gore, Austrije, Hrvatske i Albanije. Radovi su izloženi na konferenciji, koja je održana u Crnoj Gori, u gradu Kotoru od 17. do 18. aprila 2002. godine. U njenom radu trebalo je da učestvuju i kolege iz Italije i Slovenije, koje su naknadno otkazale svoje prisustvo iz opravdanih razloga.

Skup je organizovan na inicijativu nevladine organizacije *Centra za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora (CDK) "Notar"*, čiji je stručni i naučni interes vezan za očuvanje i promovisanje najstarijih pisanih i štampanih izvora, koji su u posjedu Crne Gore, a koji se u najvećoj količini nalaze pohranjeni u Kotoru, u državnim i crkvenim institucijama, kao i privatnim kolekcijama. Konferenciju je potpomogao *Međunarodni arhivski savjet/Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica,* koja je kao suorganizator skupa istovremeno i suizdavač ove publikacije.

Povod koji je podstakao Centar "Notar" da inicira jedan ovakav skup je stanje u Crnoj Gori u pogledu sprovođenja organizovane brige za arhivski i bibliotečki materijal iz crkvenih institucija. Protekli dvanaestogodišnji period, koji je na području Crne Gore i njenog neposrednog okruženja obilježen raspadom Jugoslavije, ratovima u susjedstvu, razarajućom inflacijom, sveopštim osiromašenjem, naročito se nepovoljno odrazio na stanje kulturne baštine i brigu o njoj. Sankcije Ujedinjenih nacija su suspendovale svaku saradnju sa srodnim institucijama u inostranstvu, a prekinula se i ona između republika bivše zajedničke države, Jugoslavije. Tako je kulturno blago u Crnoj Gori (i ono koje se čuva u Kotoru i od 1979. god. je pod protektoratom UNECO-a), ostalo van međunarodnih standarda zaštite i zakonskih regulativa. Zato je pred stručnjacima u Crnoj Gori težak posao da se obnove pokidane kulturne veze i da se animiraju važne međunarodne institucije kako bi pružile stručnu i materijalnu pomoć da ovo kulturno blago bude, adekvatno svom značaju, zaštićeno i dostupno javnosti.

S tom namjerom "Notar" je kontaktirao Sekciju za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica, želeći da se u Crnoj Gori, odnosno u Kotoru, po prvi put održi jedan skup koji će ukazati na najnovija dostignuća u Evropi i svijetu vezano za brigu o arhivskom i bibliotečkom materijalu koji je pohranjen u crkvama. Za Crnu Goru su takva saznanja od velike važnosti, jer su međuvjerski sukobi na tlu bivše Jugoslavије, kako u prošlosti, tako i sada, veoma razorno djelovali upravo na crkvenu kulturnu baštinu. Takođe, u trenutnoj situaciji, sa neriješenim vitalnim pitanjima kao što je državni status Crne Gore, sa određenim pravnim vakuumima u tekućem usklađivanju svih zakona sa

zahtjevima Evropske unije, ne postoji precizno definisan, ni zakonski regulisan odnos države prema kulturnom nasljeđu koje je vlasništvo crkava, pa tu dolazi, posebno kada je u pitanju dokumentarno nasljeđe, do raznih pojava otuđivanja, falsifikovanja i pogrešnog tumačenja izvora, kao i nemogućnost slobodnog pristupa dokumentima. Uz sve to, prisutan je nedostatak finansijskih sredstava, i u državi Crnoj Gori i kod crkava, za rješavanje prostora za smještaj arhivskog i bibliotečkog materijala, obezbjeđenje adekvatne opreme i klimatskih uslova za njihovo čuvanje, nabavku i primjenu kompjuterske tehnologije. Posebno je izražen problem obezbjeđenja kadra koji bi se stručno bavio obradom i zaštitom tog nasljeđa.

O svim ovim pitanjima se govorilo na Konferenciji, kako kroz radove, tako kroz diskusije, i Zbornik u suštini predstavlja detaljan prikaz toka čitavog skupa. U njemu se kao dodatak nalazi jedan CD-ROM na kojem su prezentacije ili dijelovi prezentacija u *Power Pointu*, sa video-beam-a i video-trake, kao i snimci sa svečanog otvaranja Konferencije i inserti iz televizijskih izvještavanja.

Uređivački odbor je odlučio da se Zbornik publikuje na tri jezika: srpskom, engleskom i njemačkom. Postojale su određene poteškoće tokom naknadnog dostavljanja radova za štampu, koje je trebalo, prema zahtjevu Redakcije, proširiti i dopuniti naučnim aparatom. Kako određeni broj autora nije ispoštovao zahtjev Uređivačkog odbora, neki od radova su ostali u istom obimu i obliku kako su izloženi na Konferenciji. Zato se među objavljenim radovima javlja neujednačenost u smislu da negdje postoje fus-note i literatura, kao i slikovni prilozi, a negdje su radovi bez toga.

Što se tiče slikovnih priloga, oni su svi u boji i radi kvaliteta štampe nalaze se na kraju odgovarajućih tekstova.

Na kraju publikacije se nalazi spisak onih koji su pomogli njeno štampanje. Na žalost priređivača, u Crnoj Gori nije postojao interes kod dobrostojećih državnih ili privatnih organizacija i firmi da objave svoju reklamu i tako pomognu izdavače, tako da se ovaj posao realizovao uglavno kroz finansijsku potporu kolega iz Njemačke i trudom i naporom članova organizacije "Notar".

Uprkos navedenim poteškoćama i određenim manjkavostima koje se mogu javiti u Zborniku, smatramo da će ova publikacija ukupnom tematikom koja je obrađena iz različitih uglova, sa izloženim iskustvima arhivista i bibliotekara iz raznih zemalja, praksom iz njihovih crkvenih institucija, ilustracijom brige za očuvanje kulturnog blaga unutar crkava različitih vjeroispovijesti i religioznih redova, stručnim predlozima o unapređenju arhivistike i bibliotekarstva, pobuditi pažnju stručne i naučne javnosti. Istovremeno nadamo se da će biti prvenstveno koristan priručnik svima onima koji brinu o crkvenom dokumentarnom blagu, kao i kolegama iz drugih kulturnih institucija. Takođe, očekujemo da će biti podsjećanje i opomena onim strukturama koje odlučuju, i u državi i u crkvi, da treba da poklone dužnu pažnju očuvanju crkvenih zapisa i da u okviru svojih budžeta obezbijede finansijsku potporu za zaštitu i prezentaciju crkvenih arhiva i biblioteka kao nedjeljivog kulturnog blaga unutar jedne države.

dr Helmut Bajer
Snežana Pejović

PREFACE

This collection of works entitled, *"Church Archives and Libraries: International Experiences in the Preservation, Appraisal, Description and Presentation of Cultural Heritage Stored in These Institutions",* contains nine papers by experts, archivists and librarians from Germany, the Netherlands, Hungary, and 15 supplemental papers by the representatives of church and state institutions from Montenegro, Austria, Croatia and Albania. The papers were presented at a conference held in Montenegro, in the town of Kotor from the 17th to 18th April 2002. The conference was also to include colleagues from Italy and Slovenia, but they subsequently cancelled their participation because of justifiable reasons.

The meeting was organized upon the initiative of the NGO *Centre for Preservation and Presentation of Documentary Heritage of Kotor (CDK) "Notar"*, whose professional and scientific interest is related to preservation and promotion of the oldest written and printed sources, which are in the possession of Montenegro, and which, in greatest part, are stored in Kotor, in state and church institutions, as well as in private collections. The Conference was supported by the *International Council on Archives/Section for Archives of Churches and Religious Denominations,* which, as a co-organizer of the meeting, is also the co-editor of this publication.

The reason that induced the Centre "Notar" to initiate such a meeting was the condition in Montenegro with regards to carrying out the organized care for archival and library material from church institutions. The last 12 year-period, which in the territory of Montenegro and its immediate surrounding has been marked by the dissolution of Yugoslavia, wars in the neighbourhood, devastating inflation, general impoverishment, has had exceptionally bad effects on the condition and care of cultural heritage materials. United Nations sanctions suspended any kind of cooperation with similar institutions abroad, and the same was true among the republics of the former Yugoslavia. Thus, cultural heritage materials in Montenegro, including those stored in Kotor, under the protectorate of UNESCO since 1979, has remained outside the international standards of protection and outside of legal regulations. Therefore the experts in Montenegro are facing a difficult job of re-establishing severed cultural links and reactivating important international institutions in order for them to offer professional and material support and make this cultural heritage, adequate to its importance, preserved and accessible to the public.

With this intention the Centre "Notar" contacted the Section for Archives of Churches and Religious Denominations, hoping to organize the first ever meeting in Kotor, Montenegro, to highlight the most recent achievements in Europe and the world regarding care for archival and library material of churches. For Montenegro this information is of great importance since inter-religious conflicts in the territory of the former Yugoslavia, both in the past and now, have had particularly devastating effects on church cultural heritage. In the current day situation, with many unresolved vital issues such as the state-status of the State of Montenegro and the legal vacuums currently created in the process of bringing all laws into compliance with the requirements of the European Union, there is no precisely defined or legally regulated relationship of

the state to the records that are property of the churches, so that there have been cases, especially concerning documentary heritage, of alienated archives, forged and erroneous interpretations of sources, as well as no possibility of free access to documents. With all that, there is a lack of funding both in the State of Montenegro and the churches, for solving the issue of space for storage of archival and library material, securing adequate equipment and climatic conditions for their preservation, acquisition and application of computer technology. Especially prominent is the problem of securing professional personnel who are able to deal with the description and protection of that heritage.

All these issues were discussed at the Conference, both through papers, and discussions, and this collection essentially represents the content of the entire meeting. It includes a CD-ROM with the presentations or parts of presentations in *Power Point* programme, from video-beam and video-tapes, as well as recording of the solemn opening of the Conference and clips of TV reports.

The editing board decided that the Collection is to be published in three languages: Serbian, English and German. There were certain difficulties during subsequent submitting of papers for printing, which, according to the request of the Redaction, should have been extended and supplemented by the scientific apparatus. Since some of the authors did not answer the request of the Editing board, some papers were left in the same size and form as they had been presented at the Conference. Because of that, among the published papers there is unevenness in the sense that for some papers there are footnotes and bibliographies, as well as photo supplements, and some papers are without it.

As for photo supplements, they are all in colour and because of the quality of printing they are at the end of corresponding texts.

At the end of the publication there is a list of everyone who helped with its printing. To the regret of the organizers, in Montenegro there had been no interest among well-off state or private organizations and firms to publish their advertisements and thus help the editors, so that this job has been carried out mainly through the financial support of colleagues from Germany and the effort of the members of the organization «Notar».

Despite these difficulties and certain shortcomings which may appear in the Collection, we think that this publication will arouse the attention of the professional and scientific public, due to all the subject matter dealt with from various perspectives and experiences of archivists and librarians from various countries, the practice from their church institutions, the illustration of care for the preservation of cultural heritage within churches of various religious denominations and religious orders and professional recommendations regarding the improvement of archival and library science. At the same time, we hope that it will primarily be a useful manual to all those who take care of church documentary heritage materials, as well as to colleagues from other cultural institutions. Also, we expect that it will be a reminder and warning to those decision-making structures, within the church and the state, that they are to pay needed attention to the preservation of church records and to provide within their budgets financial support for the protection and use of church archives and libraries, an inseparable aspect of cultural heritage within a country.

dr Helmut Baier
Snežana Pejović

PROGRAM KONFERENCIJE

16. april 2002, utorak, 20:00
Recepcija hotela "Fjord" u Kotoru

Koktel povodom početka rada konferencije *"Crkveni arhivi i biblioteke. Međunarodna iskuštva u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u ovim inštitucijama"*

17. april 2002, srijeda
Velika sala "Jugooceanije"

8:30h	Registracija učesnika Konferencije
9:00h	Početak rada. Pozdravna riječ organizatora
9:15h	**REFERATI** 1. dr Helmut Baier – Nürnberg (Njemačka): *Međunarodna aktivnošt crkvenih arhiva: Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu* 2. dr Michael Diefenbacher – Nürnberg (Njemačka): *Izbjegavanje oštećenja na arhivskoj građi* 3. dr Agnes Berecz – Budimpešta (Mađarska): *Savremeni razvoj crkvenih biblioteka u Mađarskoj* 4. Prof. dr Reimer Witt – Schleswig (Njemačka): *Standardi na polju arhivskih zgrada* 5. Jan van Haastrecht – Utrecht (Holandija): *Zaštita našeg kulturnog nasljeđa posredštvom arhiva: Od trajne vrijednošti*
11:00h	Pauza.
11:30h	**KOREFERATI** 1. dr Johhanes Ebner – Linz (Austrija): *Biskupijski arhivi u Austriji. Radna zajednica biskupijskih arhivišta Austrije* 2. Stjepan Razum – Zagreb (Hrvatska): *Briga za crkvene arhive u Zagrebačkoj nadbiskupiji* 3. monah Pavle Kondić – Cetinje (Crna Gora): *Anagrafi i crkveni ljetopisi. Ištorijsko-etnografski izvori Arhiva Mitropolije crnogorsko-primorske* 4. don Anton Belan – Kotor (Crna Gora): *Biskupski arhiv Kotor*. 5. protojerej stavrofor Momčilo Krivokapić – Kotor (Crna Gora): *Arhiv i biblioteka Srpske pravoslavne crkve Kotor* 6. Bajro Agović – Podgorica (Crna Gora): *Osnovna informacija o štanju arhivske građe u posjedu Islamske zajednice u Crnoj Gori* 7. dr Shaban Sinani, Eduard Zaloshnja – Tirana (Albanija): *Albanski kodeksi*
13:30h	Diskusija

14:00h	Pauza
16:00h	Diskusija (nastavak)
17:00h	Obilazak arhiva i biblioteka u Kotoru (Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor, Biskupski arhiv Kotor, Arhiv i biblioteka Srpske pravoslavne crkve u Kotoru, Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare)

18. april 2002, četvrtak
Velika sala "Jugooceanije"

9:00h	**REFERATI** 1. dr Erzsébet Horváth – Budimpešta (Mađarska): *Finansijski odnos između mađarskih državnih i crkvenih arhiva* 2. dr Helmut Baier – Nürnberg (Njemačka): *Arhivsko zakonodavstvo i zaštita podataka u njemačkim crkvenim arhivima* 3. dr Walter Schulz – Emden (Njemačka): *Fondacija "Johanes a Lasko" biblioteke u Emdenu. Biblioteka 2001. godine* 4. dr Helmut Baier – Nürnberg (Njemačka): *Arhivi i Evropska unija.*
10:30h	Pauza.
11:00h	**KOREFERATI** 1. Jasmina Rastoder – Bar (Crna Gora): *Arhiv Barske nadbiskupije* 2. padre Vito Smoljan – Kotor (Crna Gora): *Teleološki profil knjižnice i arhiva Franjevačkog samoštana sv. Klare u Kotoru* 3. Jelena Antović – Kotor (Crna Gora): *Fondovi i zbirke crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori* 4. mr Stevan Kordić i Snežana Pejović – Kotor (Crna Gora): *Manuskripti u biblioteci Franjevačkog samoštana sv. Klare u Kotoru* 5. Marija Saulačić – Kotor (Crna Gora): *O konzervaciji i rešlauraciji bibliotečkog fonda u Franjevačkoj i Biskupijskoj biblioteci u Kotoru* 6. Ruža Danilović – Kotor (Crna Gora): *Doprinos crkvenih lica formiranju i bogaćenju bibliotečkih fondova u Kotoru i okolini* 7. Nevenka Mitrović – Herceg-Novi (Crna Gora): *Biblioteka Manastira Savina (Herceg-Novi)* 8. don Srećko Majić – Perast (Crna Gora): *Djelatnošt izdavačke kuće "Gospa od Škrpjela" i arhivski i bibliotečki izvori*
14:00h	Pauza
16:00h	Diskusija i zaključci
18:00h	Obilazak grada

THE PROGRAM OF THE CONFERENCE

April 16th 2002, 20:00, Tuesday
Hotel "Fjord" Kotor reception

Cocktail for the occasion of the beginning of the work of the Conference *"Church Archives and Libraries. International Experiences in Preservation, Appraisal, Description and Presentation of the Cultural Heritage Stored with these Institutions"*

April 17th 2002, Wednesday
"Jugooceanija" conference hall

8:30	Registration of participants
9:00	Beginning of work. Welcoming speech of the organizer
9:15	**PAPERS** 1. Dr Helmut Baier – Nürnberg (Germany): *International Church Archive Activities: the Section for Archives of Churches and Religious Denominations in the International Council on Archives* 2. Dr Michael Diefenbacher – Nürnberg (Germany): *Avoiding Damage to Archival Material* 3. Dr Agnes Berecz – Budapest (Hungary): *Recent Developments of Church Libraries in Hungary* 4. Prof. Dr Reimer Witt – Schleswig (Germany): *Standards in the Field of Archival Buildings* 5. Jan van Haastrecht – Utrecht (Netherlands): *Preserving our Cultural Heritage through Archives. Of Enduring Value*
11:00	Coffee break
11:30	**SUPPLEMENTARY PAPERS** 1. Dr Johannes Ebner – Linz (Austria): *Diocesan Archives in Austria. Working Community of Austrian Diocesan Archivists* 2. Stjepan Razum – Zagreb (Croatia): *Care for Church Archives in Zagreb Archdiocese* 3. monk Pavle Kondić – Cetinje (Montenegro): *Registers and Church Chronicles. Historical-Ethnographical Sources in the Archives of the Montenegrin-Coastal Orthodox Diocese of the Metropolitan* 4. don Anton Belan – Kotor (Montenegro): *Diocesan Archives in Kotor* 5. archpriest stavrofor Momčilo Krivokapić – Kotor (Montenegro): *Archives and Library of Serbian Orthodox Church in Kotor* 6. Bajro Agović – Podgorica (Montenegro): *On Archival Treasury of Islamic Community of Montenegro Today* 7. Dr Shaban Sinani, Eduard Zaloshnja – Tirana (Albanija): *The Codeces of Albania*
13:30	Discussion
14:00	Lunch break.

16:00	Discussion (second part)
17:00	Tour of Kotor archives and libraries (*State Archives of Montenegro-Historical Archives Kotor, Bishop's Archives Kotor, Kotor Serbian Orthodox Church Archives and Library, Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)*

April 18th 2002, Thursday
"Jugooceanija" conference hall

9:00h	**PAPERS** 1. Rev. Dr Erzsébet Horváth – Budapest (Hungary): *The Financial Relationship between the Hungarian State and Church Archives* 2. Dr Helmut Baier – Nürnberg (Germany): *Archival Legislation and Data Protection in the German Church Archives* 3. Dr Walter Schulz – Emden (Germany): *The Johannes a Lasco Library Emden Foundation. Library of the Year 2001* 4. Dr Helmut Baier – Nürnberg (Germany): *Archives and European Union*
10:30h	Coffee break
11:00h	**SUPPLEMENTARY PAPERS** 1. Jasmina Rastoder – Bar (Montenegro): *Bar Archdiocese Archives* 2. padre Vito Smoljan – Kotor (Montenegro): *Teleological Profile of the Library and Archives of Santa Clara – the Franciscan Monastery in Kotor* 3. Jelena Antović – Kotor (Montenegro): *Record Groups and Collections of Church Archives and Libraries in Montenegro* 4. Stevan Kordić, M.A. and Snežana Pejović – Kotor (Montenegro): *Manuscripts in the Library of the Franciscan Monastery of St. Clara in Kotor* 5. Marija Saulačić – Kotor (Montenegro): *On Conservation and Restoration of Library Holdings in the Franciscan and Diocesan Library in Kotor* 6. Ruža Danilović – Kotor (Montenegro): *Contribution of Clergy in Establishing and Enriching of Library Holdings in Kotor and the Area* 7. Nevenka Mitrović – Herceg-Novi (Montenegro): *Savina Monastery Library (Herceg-Novi)* 8. don Srećko Majić – Perast (Montenegro): *Activity of Publishing House "Gospa od Škrpjela" and Archival and Library Sources*
14:00	Lunch break
16:00	Discussion and conclusions
18:00	Tour of town

POZDRAVNI GOVORI

OBILJEŽAVANJE POČETKA RADA KONFERENCIJE "CRKVENI ARHIVI I BIBLIOTEKE. MEĐUNARODNA ISKUSTVA U ZAŠTITI, VALORIZACIJI, OBRADI I PREZENTACIJI KULTURNOG BLAGA KOJE SE ČUVA U OVIM INSTITUCIJAMA"

SNEŽANA PEJOVIĆ

Predsjednica CDK—"Notar"

Poštovani gosti,

s velikim zadovoljstvom želim da pozdravim, na prvom mjestu, naše uvažene kolege iz inostranstva, potom crkvene velikodostojnike i sveštenike, predstavnike državnih organa i organizacija, kao i sve drage kolege i prijatelje "Notara", koji su večeras sa nama i koji će to biti naredna dva dana, tokom održavanja međunarodne konferencije: *"Crkveni arhivi i biblioteke. Međunarodna iskušta u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u ovim inštitucijama"*.

Konferenciju su organizovali *Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora "Notar"* i *Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu*. Želim samo kratko da vas upoznam sa ovom, u svijetu najvećom, asocijacijom u oblasti arhivistike. Dakle, *Međunarodni arhivski savjet* je nevladina organizacija koja okuplja trenutno više od 1500 članova iz preko 170 zemalja. Ona okuplja nacionalne arhive, stručna udruženja arhivista, regionalne i lokalne arhive i arhive drugih organizacija, kao i pojedince. Naš Državni arhiv Crne Gore je odnedavno član ove asocijacije.

Unutar ove organizacije djeluje 10 sekcija koje su ustanovljene na zahtjev članstva radi efikasnije razmjene zajedničkih profesionalnih interesovanja i upražnjavanja stručnih aktivnosti. Naš uvaženi kolega, *dr Helmut Bajer*, je predsjednik Sekcije za crkvene arhive i prvenstveno njemu dugujemo zahvalnost da je došlo do realizacije jednog ovakvog skupa koji se po prvi put organizuje u Crnoj Gori. Upravo zahvaljujući njegovom angažmanu da naše udruženje podrži u jednoj, nadamo se, korisnoj inicijativi, u Kotoru su s nama ugledni eksperti iz pomenutih oblasti iz Njemačke, Holandije, Mađarske, Austrije, Albanije, Hrvatske. Oni su svi tu u namjeri da s nama, predstavnicima Crne Gore iz najznačajnijih crkvenih arhiva i biblioteka, arhivistima i bibliotekarima iz državnih institucija i stručnjacima iz crnogorskih zavoda za zaštitu spomenika kulture, narednih dana podijele svoja iskustva kako sačuvati dokumentarno nasljeđe kao nenadomjestiv izvor za istoriju nacije, crkve i religije. Ovom prilikom želim da im se u ime "Notara" najtoplije zahvalim na profesionalnoj solidarnosti, kao i stručnoj radoznalosti da saznaju koje bogatstvo čuvaju naši crkveni arhivi i biblioteke.

Centar "Notar", u svojoj utvrđenoj programskoj aktivnosti, od osnivanja krajem 1999. godine, polazi od stanovišta da je Kotor mediteranski grad, koji vjekovima baštini građansku svijest utemeljenu na multietničnosti, multikonfensionalnosti i multikulturalnosti i da je upravo zbog toga ovdje sačuvano unikatno i bogato dokumentarno nasljeđe, koje su stvarale brojne nacije i moćne države u prošlosti. Zato naša organizacija smatra da treba pokretati projekte koji će biti usmjereni ka profesionalnom animiranju evropske i svjetske javnosti za bogatstvo koje posjedujemo i koje je od UNESCO-a već priznato kao dio svjetske kulturne baštine. Da vas podsjetimo, to smo već jednom ostvarili kada smo prošle godine pokrenuli, opet uz pomoć uglednih eksperata iz inostranstva, *Ljetnju školu paleografije, diplomatike i arhivištike* i to upravo realizujemo ponovo organizujući ovu konferenciju.

Ono čime ćemo se mi narednih dana baviti je materija koja prevazilazi lična osjećanja, stavove, animozitete, nacionalnu i religijsku podijeljenost, političku opredijeljenost, a to je problem kulturnog nasljeđa, koji nadilazi granice država i nacija i koji je od interkontinentalnog značaja. Koncepcija Konferencije je upravo fokusirana na tom univerzalnom značaju dokumentarnog nasljeđa, bez obzira da li se ono nalazi ovdje ili tamo, ili je u posjedu crkvene ili državne institucije ili, pak, nekog pojedinca. To je zajedničko bogatstvo i briga o njemu je zajednička. I zato ono mora da se na odgovarajući način čuva i da se učini da je u svakom trenutku dostupno javnosti. Svakako, podvućemo u tom smislu odgovornost svih nas koji smo neposredno zaduženi za brigu o ovom materijalu unutar svojih državnih ili crkvenih institucija, ali isto tako apelovaćemo na državne organe, državne institucije i crkvene vlasti da shvate da je problem zajednički i da njihova odgovornost za propadanje ovog blaga nije nikako manja. Ona je čak presudna.

I kako mi iz arhiva i biblioteka više volimo da sjedimo udubljeni u spise nego da držimo govore, ja ću ovdje da završim riječima zahvalnosti za sve one pojedince, državne organe, državne i crkvene institucije iz Crne Gore, koji su prepoznali značaj i kvalitete ideje "Notara" da se organizuje ovakav skup i u tome nas skromno materijalno pomogli ili ohrabrili prihvatanjem da budu njegovi sudionici.

A u ime svih vas, ako mi to dozvolite, posebno bih naglasila naše zadovoljstvo da su ugledni stručnjaci iz inostranstva, naše kolege, podržali ovu "Notarevu" inicijativu i ukazali nam ogromno povjerenje prihvatajući da naš Centar bude, sa jednom tako velikom međunarodnom asocijacijom, suorganizator skupa. Na tome im se najtoplije zahvaljujemo i želimo da provedu ugodno vrijeme u našem malom gradu i s nama u društvu.

Na kraju, moram da kažem da je ovo za našu malu asocijaciju, koja nema donatore za svoje projekte, bio veoma težak posao. Na njemu smo zaista intenzivno radili nekoliko mjeseci i obavili nemoguće. Tu našu malu družinu čine: *Joško Katelan, mr Stevan Kordić, Ruža Danilović, Borivoj Jovanović, Jelena Antović* i ja*, Snežana Pejović*. Zato vas molimo da nam narednih dana ne tražite pogreške i pozivamo vas da nas ubuduće kvalitetnije finansijski podržite.

Sada ću zamoliti dr Helmuta Bajera, predsjednika Sekcije za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu, da pozdravi skup.

HELMUT BAJER

Predsjednik Sekcije za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu

Dame i gospodo, drage kolege,

najsrdačnije se zahvaljujem na toplim riječima dobrodošlice vašeg predsjednika. Posebno sam zahvalan zbog mogućnosti da vas vidim u ovom gradu koji se odlikuje svojom dugom istorijom i kulturnim nasljeđem. Nema mnogo gradova koji mogu pretendovati na tako velike vrijednosti.

Ako me sjećanje ne vara, moj stari prijatelj, dr Peter Pavel Klasinc iz Maribora, je uspostavio kontakt između naše dvije nevladine organizacije, poslije Međunarodnog arhivskog kongresa u Sevilji. To je bilo u januaru prošle godine. Moram priznati da ja nikada do tada nisam čuo o vašoj organizaciji, iako sam posjetio Kotor i njegove okolne oblasti u dvijema prilikama sedamdesetih godina: to je bilo još dok je Tito bio na vlasti i takođe prije zemljotresa, kada su Jugoslavija, a Kotor posebno, bili jedna od najomiljenijih destinacija za odmor i ne samo za Njemce. Ja čuvam dragocjeno sjećanje na ove prošle dane i poznanstva koja sam u to vrijeme sklopio u vašoj zemlji.

Ali sada je vrijeme da se okrenemo sadašnjosti, koja nije uvijek prijatna, i da za vašu organizaciju gradimo budućnost u otvorenoj zapadnoj zajednici, u razmjeni sa kolegama iz ostatka Evrope. Ja sam veoma dirnut kontinuiranim pozitivnim odzivima italijanskih i slovenačkih kolega u vezi sa vašim poteškoćama i problemima. Ovo je dobar nagovještaj naše sklonosti da mislimo i radimo zajedno u panevropskoj dimenziji, ne zaboravljajući ili ne odričući se istorijskog ili kulturnog porijekla, ali unoseći zajedničko porijeklo u združenu Evropu, kao dragocjenu komponentu naših naroda i regija.

Svako od nas mora da izađe na kraj sa brojnim problemima u svom arhivu i biblioteci. Kao i u vašoj zemlji, takođe ni u našoj zemlji svi oblici zaštite kulture nisu uvijek dostigli nivo dostojan njenog značaja. Mi moramo uvijek iznova da izlazimo na kraj sa teškoćama da bismo podnijeli teret našeg profesionalnog etosa. Ove teškoće uglavnom podrazumijevaju finansijske činioce, ali takođe lične i političke aspekte. Naše institucije su uglavnom najmanje cijenjene na statusnoj skali odgovornih mjesta. Mi opažamo i nepovoljan razvoj na prvom planu, bilo da je to neuspjeh finansijske i ekonomske politike sadašnje vlade u Njemačkoj ili loše crkvene uprave u Holandiji.

Čak i u crkvi, kultura, nekada nesporna idealna vrijednost, postala je predmet vruće debate. Zajedno sa svom neophodnom razmjenom profesionalne vještine, mi ćemo takođe morati da napravimo napor da iznađemo kako se idealne i aktuelne vrijednosti mogu dovesti ponovo u sklad, doduše u manjoj mjeri u našem vremenu kojim dominiraju materijalne vrijednosti; jer niko ne može dovoljno da sačuva svoj identitet bez arhiva i biblioteka. Ne zaboravimo da mi služimo za evoluciju mentalnih, tjelesnih i duhovnih snaga ljudi oko nas i na prvom mjestu omogućavamo ujedinjenu Evropu čuvajući naše kulturno blago u arhivima i bibliotekama.

Iz ovih činjenica slijedi da u našim institucijama niko od nas ne teži ličnoj dobiti ili nekoj olakšici za svoju upravu i zbog toga Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu smatra za jedan od svojih esencijalnih

zadataka da pomogne kolegu – unutar naših ograničenih mogućnosti, pošto smo i sami oslonjeni na sponzore – i izvuče ga iz oskudne situacije kako se ne bi iscrpljivao u deklamatarskom patosu o zajedničkom idealu.

Mi s velikim nestrpljenjem očekujemo dane koji slijede radi razmjene iskustava sa vama. Siguran sam da ćemo mi također mnogo naučiti od vas.

RAJKO KALEZIĆ

Direktor Državnog arhiva Crne Gore

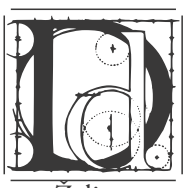

ame i gospodo,

čast mi je što u ime Državnog arhiva Crne Gore mogu pozdraviti sve učesnike Konferencije koja je posvećena crkvenim arhivima i bibliotekama, a koja se održava u organizaciji Centra "Notar" i Sekcije za crkvene arhive u Međunarodnom arhivskom savjetu.

Želim posebno da pozdravim gospodina Helmuta Bajera, predsjednika Sekcije crkvenih arhiva, kao i učesnike Konferencije iz Njemačke, Holandije, Austrije, Hrvatske, Albanije i Mađarske, kao i crkvene velikodostojnike sve tri konfesije.

Želim ovom prilikom izraziti zahvalnost Centru "Notar" za njegovo zalaganje i napor da pripremi ovu konferenciju, na kojoj će doći do razmjene iskustava u odnosu na zaštitu, valorizaciju, obradu i prezentaciju kulturnog blaga koje je van sistema nacionalnih arhiva, a koje je izuzetne vrijednosti i treba da ima pažnju i interesovanje i arhivista i istraživača.

Kako je prepoznat značaj ovakve konferencije, Centar "Notar" je dobio punu podršku Državnog arhiva Crne Gore.

Na kraju, želim svim učesnicima ugodan boravak u drevnom gradu Kotoru, gradu koji je na Listi svjetske baštine UNESCO, i također želim uspješan rad Konferencije, poslije koje ćemo svi biti bogatiji novim saznanjima.

Hvala.

WELCOMING SPEECHES

MARKING THE BEGINNING OF WORK OF THE CONFERENCE

"CHURCH ARCHIVES AND LIBRARIES. INTERNATIONAL EXPERIENCES IN PRESERVATION, APPRAISAL, DESCRIPTION AND PRESENTATION OF THE CULTURAL HERITAGE STORED IN THESE INSTITUTIONS"

SNEŽANA PEJOVIĆ
The President of the Centre "NOTAR"

Dear guests,

It is with great pleasure that I wish to greet, first and foremost, our esteemed colleagues from abroad, then church dignitaries and priests, representatives of state bodies and organizations, as well as all other dear colleagues and friends of "Notar", who are with us this evening and who will be with us during the following two days of the international conference: *"Church archives and libraries. International experiences in preservation, appraisal, description and presentation of the cultural heritage stored in these institutions".*

The Conference has been organized by *the Centre for preservation and presentation of documentary heritage of Kotor "Notar"* and *the Section of Archives of Churches and Religious Denominations at the International Council on archives*. I wish to briefly introduce you to this world biggest association in the field of archival science. Namely, *the International Council on Archives* is a non-governmental organization which currently gathers more than 1500 members and more than 170 countries. It gathers national archives, professional associations of archivists, regional and local archives and archives of other organizations, as well as individuals. Montenegro State archives have recently become a member of this association.

Within this organization there are 10 sections established upon the members' requests for the sake of efficient exchange of mutual professional interests and engaging in professional activities. Our esteemed colleague, *Dr Helmut Baier*, is the President of the Section of church archives and we owe him our gratitude for the realization of such a meeting which has been organized for the first time in Montenegro. Thanks to his engagement on supporting our Centre in this, we hope, useful initiative, in Kotor we can welcome today prominent experts from the aforementioned fields of activity from Germany, Holland, Hungary, Austria, Albania, Croatia. They are all here in order to share their experiences during the next two days with us, representatives of Montenegro from the most important church archives and libraries, archivists and librarians from

ὁ μισῶ καὶ ἐξ φωνήεντος ὄντος ἐν ἀρχῇ τοῦ λέξεως, καὶ ἐκ συμφώνῳ παρόντος, καὶ τὸ ἔθος καὶ εἰκὼν

the state institutions and experts from the institutes for the protection of cultural heritage, regarding the protection of documentary heritage as an irreplaceable source for the history of nation, church and religion. I take this opportunity to most warmly thank them on behalf of "Notar" for their professional solidarity, as well as professional curiosity to find out about the treasures stored in our church archives and libraries.

The Centre "Notar", in its established programme of activity, ever since its foundation in 1999, starts from the standpoint that Kotor is a Mediterranean town, which has for centuries cherished civil consciousness based on multi-ethnicity, multiconfessionalism and multiculturalism which helped the preservation of such a considerable amount of unique and rich documentary heritage being created by numerous nations and powerful states in the past. Because of this our organization considers it should initiate projects which would be directed towards professional animating of European and world public for the wealth we possess and which has been recognized by UNESCO as a part of world cultural heritage. Let us remind you that we have already achieved this when last year we started, again with the help of esteemed experts from abroad, *the Summer school of paleography, diplomatic and archival science*, and we continue doing it by organizing this conference.

What we will be dealing with during the next two days is the subject which surpasses personal feelings, attitudes, animosities, national and religious divisions, political determination, and it is the problem of cultural heritage which exceeds the borders of states and nations and which is of intercontinental importance. The conception of the Conference is focused exactly on this universal importance of documentary heritage, regardless of the fact whether it is located here or there, or if it is the property of church or state institution, or again of some individual. It is our mutual treasure and the care for it is our common task. Because of this it has to be preserved properly and it has to be made accessible to public at all times. Of course, we will emphasize in that sense the responsibility of all of us who are directly in charge of the care for this material within our own state or church institutions, but at the same time we will appeal to the state bodies and institutions, and to the church authorities to comprehend that it is our common problem and that their responsibility for the destruction of this heritage is not any smaller. It is even decisive.

Although we, from archives and libraries, prefer to sit engrossed in documents rather than make speeches, I will here end with the words of gratitude for all those individuals, state bodies, state and church institutions from Montenegro which recognized the importance and qualities of this idea of "Notar's" to organize such a meeting and which supported us in a modest way or encouraged us by accepting to be its participants.

And on behalf of all of us, if you allow me, I would particularly express our pleasure that esteemed experts from abroad, our colleagues have supported this idea of "Notar's" and placed great trust in us by accepting our Centre to be the co-organizer of this meeting with such an important international organization. We thank them most warmly for this and wish them a pleasant time in our small town and in our company.

Finally, I must say that for our little organization, which has not got donors for its projects, this has been a very difficult job. We have intensively worked on it for several months now and we have really made the impossible. Members of our small company are: *Joško Katelan, Stevan Kordić M.Sc., Ruža Danilović, Borivoj Jovanović, Jelena Antović,*

and me *Snežana Pejović*. Because of this we kindly ask you not to look for mistakes and we ask you to give us more financial support in the future.

And now, I would ask Dr Helmut Baier, the president of the Section of Archives of Churches and Religious Denominations at the International council on archives to greet the meeting.

HELMUT BAIER

President of the Section of the Archives of Churches and Religious Denominations in the International Council on Archives

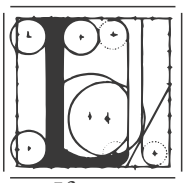

Ladies and gentlemen, dear colleagues,

I thank you most sincerely for the warm welcoming words of your president. I am especially grateful of this opportunity to see you in this city, which excels in its long history and cultural heritage. Not many cities can claim such high merits.

If my memory doesn't fail me, my long-standing friend and colleague Dr Peter Pavel Klasinc from Maribor, established the contact between our two non-public organizations after the International Archive Congress in Seville. This happened in January last year. I should confess that I had never heard anything about your institution till then, although I visited Kotor and its surrounding areas on two occasions in the seventies; it was while Tito was still in power and also before the earthquake, when Yugoslavia, Kotor in particular, was one of the most favorite holiday destinations, not only for Germans. I keep a cherishing memory of these by-gone days and the acquaintances I made at that time in your country.

But now it is time to face the present, which is not always pleasant, and to form the future for your institution in an open western community of states, exchanging with the colleagues from the rest of Europe. I am quite thrilled with the ongoing positive responses of our Italian and Slovenian colleagues to your hardships and problems. This is a good omen for our learning to think and work together in pan-European dimension, without forgetting or denying our historical and cultural origin, but bringing in this common origin to the joint Europe as a valuable component of our peoples and regions.

Each of us has got to cope with multiple problems in his or her own archives or library. As in your country, all preservers of culture in our country have not always attained due significance, either. We have to cope repeatedly with difficulties to bring to bear our professional ethos. These difficulties mainly concern financial factors, but also personnel and political aspects. Our institutions are mostly rated lowest on the status scale of responsible positions. We perceive an unfavorable development on the forefront, be it failed finance or economic policies of the present government in Germany or of a church mismanagement in the Netherlands.

Even in church, culture, once irrefutable ideal value, has become an object of heated debate. Along with all necessary exchange of professional expertise, we will also have to tax our brains to find out how ideal and actual values can be brought into harmony again, though to a small extent, in our time dominated by material values. For nobody can sufficiently keep his or her identity without archives and libraries. Let's not forget that we are serving to the evolution of mental, bodily and spiritual forces of fellow humans and enabling foremost a united Europe by preserving our cultural heritage in archives and libraries.

From this fact it follows that with our institutions none of us pursue self-profit or serve the facilitation of respective administration, and therefore the Section of the Archives of Church and Religious Denominations in the ICA regards it as one of its essential tasks to help the colleague - within our own limited possibilities, as we ourselves are also reliant on our sponsors - out of the needy situation lest they should exhaust themselves in declamatory pathos of community ideal.

We look very much forward to the days lying ahead and the exchange with you. I am sure that we will also learn a great deal from you.

RAJKO KALEZIĆ

The Director of Montenegro State Archives

Ladies and gentlemen,

It is my honour to be able to greet on behalf of Montenegro State Archives all the participants of the Conference dedicated to church archives and libraries and which is held in the organization of the Centre "Notar" and the Section of the Archives of Churches and Religious Denominations in the International Council on Archives.

I wish to greet especially Mr. Helmut Baier, the President of the Section of the Archives of Churches and Religious Denominations in the ICA, as well as all the participants of the Conference from Germany, the Netherlands, Austria, Croatia, Albania and Hungary, and also church dignitaries of all three confessions.

I am taking this opportunity to express my gratitude to the Centre «Notar» for its efforts and devotion in preparing this Conference, on which there will be an exchange of experiences in relation to the protection, appraisal, processing and presentation of cultural heritage which is outside the system of national archives, and which is of exceptional value and needs to have attention and interest of archivists and researches. Since the significance of such a conference had been recognized, the Centre "Notar" got the full support from Montenegro State Archives.

Finally, I wish to all the participants a pleasant stay in the ancient town of Kotor, the town which is on the UNESCO List of world heritage and I also wish for the successful work of the Conference, after which we shall all be richer with new knowledge.

Thank you.

MEĐUNARODNA AKTIVNOST CRKVENIH ARHIVA:

SEKCIJA CRKVENIH ARHIVA I ARHIVA VJERSKIH ZAJEDNICA U MEĐUNARODNOM ARHIVSKOM SAVJETU

dr Helmut Bajer

Činjenica da Indeks međunarodne ekumenske bibliografije sadrži približno 1300 jedinica, ali ne sadrži nijedan pomen arhivskih aktivnosti crkava i vjerskih zajednica, pokazuje predašnje shvatanje arhiva od strane crkava. Ipak, arhivi predstavljaju znatan dio kulturnog nasljeđa, nacionalnog i, štoviše, kontinentalnog i interkontinentalnog značaja. Ovo je tačno, posebno kad se radi o arhivima crkava i vjerskih zajednica, čije djelovanje i uticaj nisu ograničeni na jednu zemlju ili čak jednu [Njemačku] *Zemaljsku crkvu* ili biskupiju. Mi se ne bavimo malim regionima; referentne tačke, posebno istorijske referentne tačke, su uvijek bile i još uvijek su mnogobrojne i nadilaze sve granice

Ovaj zaključak se takođe dokazuje činjenicom da su životne posljedice sadržaja vjera zastupljenih kod raznih crkava i vjerskih zajednica, intenzivno ušle u sve aspekte ljudskog života na način da stvaraju kulturu. Na ovaj način religija je ispunila kulturnu funkciju sličnu jeziku, zakonu, učenju ili umjetnostima. Promjene u prostoru – vremenu dogodile su se sa promjenama uticaja moći. Ovo se događalo ne samo unutar ograničenog vremenskog perioda, već često i tokom vjekova; tačke dodira religijskih krugova su očevidne i ne mogu se negirati.

Na primjer, ako se govori o zapadnom kulturnom identitetu, onda smo stalno svjesni pečata koji je religija ostavila na njemu svojom pisanom tradicijom, ne samo kao pogodna nomenklatura kategorizacije te pojave. Iako postoji više nego obiman materijal u arhivima crkava i vjerskih zajednica, on jedva da je bio korišten zato što se osnova za potpuno razumijevanje stvara strpljivim istraživanjem ovih dokumenata, koji su razbacani, često sa nedovoljnim referencama, širom naših arhiva kroz države, crkve i religije, a često i kontinente.

Naravno, puno toga dogodilo se tu i tamo tokom posljednjih decenija kada su crkveni arhivi i arhivi vjerskih zajednica ozbiljno obrađivani; nešto od toga je uzimalo prije eksperimentalnu formu, kroz lični interes ili se prepuštalo slučaju. Zahvaljujući aktivnostima međunarodno organizovanih arhivista na razvoju svijesti, takođe i crkve i vjerske zajednice, osjetiće kako raste ubjeđenje da se o mnogim problemima treba raspraviti i baviti se iz šire perspektive, a ne sa nečije uske tačke gledišta. Arhivisti crkava i vjerskih zajednica su pripremili prave arsenale u ovu svrhu. Potpuno korišćenje naših arhiva može znatno doprinijeti, ne samo našem učenju istorije i kulture nacija i naroda,

Deniqꝫ ordiné ipſum uocabulokꝫ omnino confuſum digeſſimus.

već posebno razumijevanju suštine crkava i religija koje su u pitanju i otklanjanju predrasude, kao i formiranju pravilno utemeljenih zaključaka. Ovo je od ogromnog značaja za opstanak crkava i vjerskih zajednica, koje još uvijek traže pozicije predvodnika u stalno preplašenom svijetu svojim vjerskim sukobima očigledno u svim religijama, koji nam se svakodnevno nanovo pokazuju kroz medije i odgovaraju takođe na zadatke koje postavljaju njihovi vjerski osnivači.

U svijetu rasprostranjeno hrišćanstvo, i ostale religije takođe, nisu ni u kom slučaju izuzeti od ovog pravila. Upravo kao i svjetovno društvo, nadjačani su životnim stilovima i modelima razmišljanja iz različitih epoha; tome, do određene mjere, crkve i vjerske zajednice duguju svoju duhovnu širinu, a društva u kojima one šire svoje uticaje, skriveno blago mogućnosti za ponašanje i djelovanje, što se može pročitati iz dokumentacije u našim arhivima. Stoga arhivi crkava i vjerskih zajednica skladište i čuvaju potencijal duhovne i moralne snage izražavanja, koji se smatra pozitivnim i negativnim, čija sfera uticaja, ukoliko bi ovaj zajednički potencijal mogao biti upotrebljen u kombinaciji, se ne može procijeniti.

Po meni, čini se da je ovo od posebnog interesa za crkve i vjerske zajednice današnjice, budući da su totalitarne ideologije pretrpjele poraz. Njihov kraj, međutim, stvara istovremeno svetu i svjetovnu dužnost za crkve i vjerske zajednice i za nas arhiviste, iako mnoge crkve i vjerske zajednice, na žalost nisu prepoznale, ili su samo djelimično prepoznale, ovu činjenicu. Međutim, samo onaj koji zna svoje korijene sa svim svojim prednostima i slabostima, sa svim svojim uspjesima i neuspjesima tokom istorije, može sam graditi čvrste osnove. Ove se, međutim, ne mogu saznati kroz beskonačne diskusije sa nedovoljnim znanjem ili putem usvajanja nekog modela, manje-više vjerodostojno predloženog od strane drugih.

Individualno višestrano istraživanje na izvorima i znanju pobjeđuje aroganciju duha vremena. Naši arhivi ne služi stoga samo kao nezamjenjiv izvor za vlastitu istoriju crkve i religija, kao i istoriju nacije i društva u kojemu su našli svoju svjetovnu egzistenciju, već su jednako nezamjenjivi dio vjere koja se manifestovala u toj istoriji, upravo kao što su oni od izuzetnog značaja za jako zakašnjelo zapisivanje istorije kako bi se prešle sve granice država i konfesija. Istorija hrišćanstva, na primjer, može se napisati samo uz poznavanje svih zapisanih dokaza koje smo tokom vjekova zajedno sačuvali u mnogim našim arhivima. Kakva ogromna količina znanja još uvijek čeka da bude otkrivena ovdje preko svih granica! Kakva ogromna odgovornost leži na nama arhivistima!

Ako je, na primjer, cjelishodnije razumjeti i upotpuniti jedinstvo hrišćana u raznovrsnosti, onda je od izuzetne važnosti upoznavanje i razumijevanje korijena i istorije drugih u njihovoj raznovrsnosti, sa upućivanjem na neophodno jedinstvo. Budući da je i religijski život postao komplikovan, razumijevanje vlastite sadašnjosti i pronalaženje pravične osnove za buduću saradnju zahtijeva raznovrsnije i sveobuhvatnije poznavanje pojedinih događaja.

Naš posao nas obavezuje na toleranciju i razumijevanje, posebno u međunarodnim krugovima. Specifične pozicije religija ugrožavaju upotpunjavanje našeg znanja. One bi samo stvarale jednu drugu manjinu unutar manjine. Mi imamo dragocjenu spoznaju u našem zajedničkom arhivskom poslu da nismo opterećeni konfesionalnim problemima zato što moramo raditi svoj posao, koji je za mnoge od nas istovremeno zanimanje sa religiozno neutralnim, specijaliziranim znanjem; to je istraživačka disciplina koja se potvrdila širom svijeta.

Sva ova razmišljanja govore u prilog tijesnog povezivanja i intenzivne saradnje među arhivima i arhivistima crkava i vjerskih zajednica. Kao posljedica ovoga više nije moglo da bude rasprave o priželjkivanoj međunarodnoj sekciji, već samo o formi koju treba da poprimi njen rad. Za zajedničko intenziviranje našeg rada potrebna je podesna politika rada crkava i vjerskih zajednica i efikasno vođenje arhiva: to jest, u budućnosti mi moramo zbližiti arhivsku politiku i praksu. Ovo je već važeće kad se uzme u obzir činjenica da naši arhivi moraju služiti kao osnova za procese odlučivanja naših nosećih institucija.

Kada se to uzme u obzir, sređivanje, obrada i dostupnost naših arhiva sa njihovom jedinstvenom kulturnom vrijednošću, mora bez sumnje biti praćeno bolje strukturiranim i pogodnijim formama odlučivanja i saradnje među svim našim institucijama; načini i putevi ostvarenja ovoga moraju se istražiti. To znači, uopšte uzevši, da se naš arhivski rad mora zasnivati na ekumenskim osnovama u ličnoj toleranciji i zajedničkom, akademski odgovornom ponašanju, kroz upotrebu zajedničkih normi i pod pretpostavkom zajedničke baze razumijevanja. Stoga, mi se istovremeno štitimo kao arhivisti od istrčavanja u očekivanjima van naše sfere uticaja ili čak opšteg nametanja naših priželjkivanja i neostvarenih stvaralačkih sposobnosti.

Radeći to, mi kao arhivisti crkava i vjerskih zajednica ne moramo ponovo izmišljati točak. Možemo se orijentisati na posmatranja raznih međunarodnih projekata i rezultata i iskustava dobijenih od njih.

Puno prije našeg vremena ovakva intenzivna saradnja u oblastima istraživanja i razmjene iskustava vršila se multilateralno. Mnogo ljudi će na isti način biti u mogućnosti da kažu, u oblasti religije, o sličnim, iako većinom vrlo uskim i možda slučajnim ciljevima koji su izašli iz ličnih namjera i stoga proširili naše iskustvene vidike.

Hitno je, prije svega, da obezbijedimo sadržaj i olakšamo, uopšte uzevši, pristup istorijskim arhivima za multilateralno istraživanje, gdje neophodne posebne mjere treba da se drže na minimumu. Da bi se olakšala razmjena iskustava i da bi se moglo vršiti istorijsko arhivističko istraživanje na značajan način, sljedeća očekivanja se moraju postepeno ispuniti u svim institucijama naše međunarodne zajednice (redosljed stvari ne podrazumjeva njihovu vrijednost):

- blagovremeno preuzimanje građe od strane arhiva i prethodna obrada;
- izrada indeksa po principu provenijencije sa formiranjem i analizom arhivskih jedinica sa istorijske tačke gledišta;
- stvaranje i publikovanje naučno-obavještajnih sredstava za korišćenje i evaluaciju arhivskog fundusa;
- neprestana ponovna evaluacija fondova odvojenih na stranu radi brzog otvaranja;
- prebacivanje fondova koji su otvoreni na mikrofilm ili mikrofiš, prema vrijednosti i učestalosti korišćenja;
- konzervacija i restauracija arhivskih fondova, takođe prema vrijednosti i učestalosti korišćenja;
- uvođenje kompjuterski podržanih sistema.

Međutim, i najbolje postavljanje ciljeva je od male koristi sve dok ne bude bio dovoljan broj kolega svugdje u našoj međunarodnoj zajednici koji koriste naše metode i koji su

Denique ordine ipsum uocabulo omnino confusum digessimus.

Denique ordine ipsum vocabulo omnino confusum digessimus.

sposobni da unapređuju naše ciljeve. Moraćemo usmjeriti veću pažnju ustanovljenju arhiva od strane crkava i vjerskih zajednica gdjegod je to neophodno, te kadrovskom popunjavanju tih arhiva kvalifikovanim osobljem. Posebne zahtjeve postavljaju pred nas istoričari i istorijska društva, čiji zahtjev mi volimo ispuniti toliko da arhivist ne vrši istraživanje i rad na izdavanju, kao što to radi istorijski arhivist. Arhivisti mogu i moraju vršiti pripremni rad u bliskoj saradnji sa istoričarima i crkvenim istoričarima za zajednička izdanja materijala koji prelazi granice i arhive. Međutim, obimni pregledi građe mogu uslijediti jedino (uzmimo u obzir, na primjer, samu korespondenciju) kada svi relevantni rukopisi u raznim arhivima postanu poznati. U budućnosti, takva izdanja se neće ograničiti na samo jednu epohu ili jednu vrstu arhivskog materijala. U svakom slučaju, tijesna saradnja između arhivista i istoričara na međunarodnom nivou je neophodna takođe i u evaluaciji dokumenata. Od Međunarodnog arhivskog savjeta (*u daljem tekštu* MAS) će se ubuduće takođe tražiti da ustanovi publikacije ove nove sekcije.

Sasvim sigurno mi moramo prevazići jezičke barijere, koje se često pokazuju kao pretjerano iritirajuće i opstruktivne za razmjenu ideja. U zajedničkim istraživačkim projektima lingvistička vještina će i dalje biti preduslov. Međutim, u ovoj zajedničkoj razmjeni mi ćemo, uopšteno govoreći, biti u mogućnosti da se dovijamo kroz upotrebu glavnih jezika koji su takođe odobreni u sferi MAS-a, u cilju čega su već dostupni multijezički riječnici za zajedničku arhivsku terminologiju i za tehničke termine u oblasti konzervacije i restauracije. Posebno nas jezičke barijere ne smiju spriječiti da ostvarimo razmjenu našeg istraživanja kroz objavljivanje posredstvom naših partnera. Od nas zavisi, a ne od materijala, da li ćemo se baviti istraživanjem tema bilateralne ili multilateralne vrste.

Već 1987. godine, u zaključku mog pozdravnog govora prilikom petog Međunarodnog kongresa crkvenih arhiva u Budimpešti, naveo sam da je sada jasan put do željene asocijacije arhivista crkava i vjerskih zajednica. Međutim, u to vrijeme još uvijek su postojale dvije velike sile, sa svojim skoro nepremostivim granicama i dominantnom ideologijom u ovim državama, što nije bila podrška našim još postojećim ciljevima. Barem je dat početni impuls, tako da se na šestom Međunarodnom kongresu crkvenih arhiva u Rimu 1991. godine, moglo opsežno raspravljati ne samo o nespornoj potrebi za postojanje i svrsi takvog udruženja, već je takođe donesena jednoglasna odluka da se osnuje takva asocijacija i da se osigura odgovarajući zakonski akt. Tokom predlaganja različitih varijanti ustrojstava i pratećih daljih intenzivnih diskusija o planu rada, kao i razmjene preko granica, koje su prestale da budu one koje razdvajaju, raslo je uvjerenje da bi novo profesionalno udruženje trebalo biti prošireno u pravu međunarodnu organizaciju. Uz to, Međunarodni kongres o arhivima u Montrealu (1992. godine) je jasno stavio do znanja da je veliki broj međunarodnih sekcija već bio aktivan u MAS-u i da, dok je u ovom kanadskom gradu posebna pažnja bila posvećena univerzitetskim arhivima širom svijeta, arhivi crkava i vjerskih zajednica su se bavili svojim vlastitim problemima u aristokratskoj izolovanosti, namjeravajući da dalje gaje ograničeni način akademski izolovanog mišljenja njihovih nosećih institucija, ili su tražili zadovoljenje u trendu. U svakom slučaju, djelovalo je zabrinjavajuće da su arhivi crkava i vjerskih zajednica, čiji broj u međunarodnim okvirima sigurno nije mali, očigledno dobili malu pažnju i da su samo nekolike naše institucije do danas postale članice MAS-a.

Korespondencija sa generalnim sekretarom MAS-a, koja je uslijedila veoma brzo, iznijela je na vidjelo volju da se počnu pregovori sa nama. Sklopljen je sporazum o ustanovljenju obostrano željene međunarodne sekcije. Nakon priprema koje su trajale više od dvije godine, ova Sekcija arhiva crkava i vjerskih zajednica je mogla biti osnovana 14. septembra 1995. godine u sklopu sedmog Međunarodnog kongresa crkvenog arhiva u Pragu. Usvojen je Statut i izabrana je uprava koja se sastojala od predstavnika mađarskih, holandskih, američkih i njemačkih crkvenih arhivista, kao i jevrejskih predstavnika iz Izraela. Dalje, mjesta su bila rezervisana za predstavnike Ruske pravoslavne crkve i drugih religija. Ova nova sekcija je potvrđena od strane plenuma u Pekingu prilikom 13. Međunarodnog kongresa o arhivima 1996. godine.

Ujedinjenje arhiva crkava i vjerskih zajednica u jednu sekciju bio je dobro zasnovan uslov MAS-a. Istovremeno, ovo pruža veliku priliku za sve članove ove sekcije da ostvare zajednički rad preko granica u duhu ekumenizma i obostrane tolerancije i da postave jedan primjer međunarodnog razumijevanja i istinske solidarnosti u priznavanju pojedinačne odgovornosti, bez odustajanja od vlastite individualnosti, takođe kao i primjer za vlastite sponzore: bez saradnje u bazi, sponzori funkcionišu u vakuumu. Takva saradnja teži koordinaciji i stimulaciji nove sekcije.

Statuti Sekcije, koji su takođe doneseni u Pekingu, postavili su zadatke i ciljeve:

U skladu sa opštim ciljevima Međunarodnog arhivskog vijeća, ciljevi MAS/Sekcije za crkvene arive i arhive vjerskih zajednica su:

a) promovisanje osnivanja arhiva crkava i vjerskih zajednica, njihovo opskrbljivanje stručnim kadrom i obezbjeđivanje adekvatnih resursa, kako bi se sačuvalo njihovo istorijsko nasljeđe i olakšao pristup,
b) promovisanje saznanja o radu ovih arhiva u raznim regionima i zemljama putem razmjene informacija,
c) iniciranje i podsticanje projekata koji podržavaju čuvanje, obradu i pristup ovim arhivima,
d) promovisanje standarda za čuvanje arhivske građe crkava i vjerskih zajednica i razvijanje posebnih kriterijuma za njenu obradu,
e) olakšavanje pristupa izvorima, a stoga i promovisanje istraživanja istorije crkava i vjerskih zajednica,
f) pomoć u obrazovanju i stručnom osposobljavanju osoblja pomenutih arhiva,
g) predstavljanje gledišta i interesovanja pomenutih arhiva u Međunarodnom arhivskom savjetu, posebno na međunarodnim kongresima o arhivima, koji se organizuju svakog kvartala,
h) organizovanje sastanaka članova kako bi se ispunila uloga svjetskog foruma arhivista i istraživača u ovim arhivima, kao i za njihove nadzorne i finansijske organe.

Lista naše sekcije trenutno uključuje stotinu članova i simpatizera iz trideset dvije zemlje. Svaki arhiv crkve ili vjerske zajedice, ili svaka organizacija takvih arhiva koja je već član MAS-a, automatski postaje član. Takođe je moguće lično članstvo individualnih arhivista.

Plenum Sekcije se sastaje svake četiri godine tokom Međunarodnog kongresa o arhivima i ima sljedeće zadatke:

1. da raspravlja o programu;

Denique ipsum vocabulo omnino confusum digessimus.

2. da nadgleda njegovo izvršavanje;
3. da bira upavni organ Sekcije;
4. da nadgleda vođenje Sekcije.

Sadašnji Upravni odbor, potvrđen u Pekingu i Sevilji, sastoji se od članova iz Kanade, Njemačke, Mađarske, Izraela, Holandije, Rusije i SAD. Da bi pokrenuo određene ciljeve Sekcije, izvršni organ može osnovati *ad-hoc* odbore.

Mi također čeznemo da uključimo predstavnike nehrišćanskih religija u ovaj Upravni odbor, koji bi bili spremni da aktivno sarađuju sa nama oko vlastitih prava unutar okvira MAS-a.

U osnovnom programu mi smo objedinili opšti pregled onih zadataka koji čekaju zajedničko rješenje, čak i ako još ne u čvrsto utvrđenom vremenskom periodu. Zbog ograničenih finansijskih sredstava, koja Sekcija mora dobijati kroz vlastite sponzore i/ili treća lica, mi sigurno nećemo moći da se bavimo svime što bi bilo poželjno; moraćemo utvrditi prioritete. Neka vrsta partnerske pomoći ka samopomoći, će naročito morati da bude u prvom planu naših aktivnosti; Sekcija će moći biti aktivna u smislu koordinacije.

Ovi već ostvareni počeci djelovanja nas obavezuju da nastavimo ovim putem koji smo prepoznali kao pravi i neophodan u jednakom partnerstvu – u samodovoljnosti i priznavanju vlastite odgovornosti, ipak usmjerene ka našem zajedničkom cilju. Možda arhivi crkava i vjerskih zajednica mogu razviti i testirati metode međunarodne saradnje na ovom planu, što može biti od značaja za dalju saradnju crkava i vjerskih zajednica.

Želio bih od sveg srca da vas pozovem da sarađujete sa ovom Sekcijom i Upravnim odborom.

INTERNATIONAL CHURCH ARCHIVE ACTIVITY:

THE SECTION OF THE ARCHIVES OF CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES

The fact that the index of the International Ecumenical Bibliography contains approximately 1300 items, but contains no mention of the archival activities of the churches and religious communities, is indicative of the churches' previous understanding of archives. Nevertheless, the archives represent a considerable part of the cultural heritage of national and, further more, continental and intercontinental importance. This is true particularly of archives of churches and religious communities whose practice and influence is not restricted to one country or even one [German] *Landeskirche* or diocese. We are not dealing with small regions; the points of reference, especially the historical points of reference, have always been and are still many and varied across all borders.

Denique ordine ipsum vocabulorum omnino confusum digessimus.

This conclusion is also demonstrated by the fact that the living effects of the content of the faiths represented by diverse churches and religious communities penetrated intensively into all aspects of human life, in a culture-forming manner. In this way, religion fulfilled a cultural function similar to that of language, law, learning, or the arts. Changes in space-time occurred with the changing currents of power. This happened not only within a limited period of time, but often over centuries; the points of contact of religious circles are obvious and need not be denied.

For example, if one speaks of an occidental cultural identity, then one is perpetually aware of the stamp of religion on this cultural identity, with its written tradition, not only as convenient nomenclature of the categorisation of a phenomenon. Even though there is an over-abundance of material in church and religious community archives, this material has hardly been exploited because the basis for a comprehensive understanding is formed by a patient investigation of these documents, which are scattered, often enough only insufficiently referenced, throughout our archives across countries and churches and religions, and often continents.

Certainly much has occurred here and there over the few decades during which the archives of churches and religious communities have been seriously cultivated, some of it taking rather experimental shape, through personal interest, or has been left to coincidence. Thanks to the awareness-forming activities of internationally organised archivists, churches and religious communities, too, will experience a growing conviction that many problems need to be discussed and dealt with from a larger perspective, rather than being handled from one's own narrow point of view. Archivists of churches and religious communities have prepared veritable arsenals to this purpose. The full use of our archives can make a considerable contribution, not only to our learning about the history and culture of the nations and peoples concerned, but especially to our understanding of the essence of the churches and religions concerned, and to the removal of prejudice and the arrival at properly supported conclusions. These are of immense importance for the survival of the churches and religious communities, which are still demanding positions of leadership in a perpetually shrinking world with its religious conflicts in obviously all religions, which are daily shown to us anew through the media and correspond as well to the tasks posed by the respective religious founding fathers.

World-wide Christianity and other religions, too, are in no way exceptions to this rule. Just as secular society, they are pervaded by the lifestyles and thought-patterns of various epochs; to this, to a certain degree, the churches and religious communities owe their spiritual breadth, and the society into which they spread their effects, a latent treasury of possibilities of behaviour and action which can be read from the documentation in our archives. Archives of churches and religious communities thereby store and preserve a potential of spiritual and moral power of expression considered both positively as well as negatively whose sphere of influence, could this joint potential be used in combination, cannot be estimated.

To me, this seems to be of particular importance to churches and religious communities of the present day, since prevalent totalitarian ideologies have suffered their defeat. Their end, however, forms at the same time a sacred and secular duty for churches and religious communities and for us archivists, even though many churches

Denique ordine ipsum uocabulorum omnino confusum digessimus.

Denique ordine ipsum vocabulo omnino confusum digessimus.

and religious communities have unfortunately not recognised, or only partially recognised this fact. However, only he who knows his own roots with all their advantages and weaknesses, with all their successes and failures during the course of history, can build firm foundations himself. These, however, cannot be known through endless discussions with insufficient knowledge or through adoption of a model more or less plausibly proposed by others.

Individual multi-faceted research at the sources and knowledge conquer the arrogance of the spirit of the times. Our archives, therefore, serve not only as an indispensable source for one's own history of churches and religions as well as the history of that nation and that society in which these found their secular existence, but are an equally indispensable part of the faith which has manifested itself in that history, just as they are of outstanding uniqueness for a long overdue writing-down of history to cross all boundaries of borders and confessions. The history of Christianity, for example, can only be written with the knowledge of all written evidence which we have preserved together over the ages in our numerous archives. What a magnitude of knowledge still awaits discovery here across all borders! What an overwhelming responsibility lies upon us archivists!

If, for example, it is expedient to understand and complete the unity of Christians in diversity, then it is of crucial importance to come to know and understand the roots and history of the others in their diversity, with reference to the necessary unity. Since religious life, too, has become more complicated, comprehending one's own present time, and finding a just basis for future co-operation requires a more diverse and comprehensive knowledge of singular events.

Our task makes us duty-bound to tolerance and understanding, especially in international circles. Religious special positions endanger the integration of our knowledge. They would only form another minority within the minority. We have the invaluable knowledge in our joint archival work that we are not concerned with denominational problems because we must practise our job, which for many of us is, at the same time, a calling with religiously neutral, specialised knowledge; it is a research discipline which has asserted itself all over the world.

All these considerations speak for a close joining together of and intensive co-operation amongst the archives and archivists of churches and religious communities. With that, there could no longer be a discussion about the desired international section, but only about the form its work was to take. For a joint intensification of our work, a proper work policy of churches and religious communities and an efficient running of archives are required: i.e., in the future, we must bring archival policy and archival practice closer together. This is valid already when one considers the fact that our archives must serve as a foundation for the decision-making processes of our carrier institutions.

When these facts are considered, arrangement, description and communication of our archives with their unique cultural value must undoubtedly be accompanied by better structured and more consistent forms of decision-making and co-operation between all our institutions; means and ways to accomplish this must be investigated. That means, in general, that our archival work is to take place on an ecumenical foundation in personal tolerance and joint academically responsible behaviour, through the use of common

norms and under the assumption of a common base of understanding. Thereby, we protect ourselves as archivists, at the same time from projecting into expectations outside of our own sphere of influence, or even universally imposing, our own wishful-thinking and unrealised, formative abilities.

In doing this, we, archivists of churches and religious communities, do not need to re-invent the wheel. We can orientate ourselves through looking at various international projects and the results and experiences obtained there from.

Long before our time, such intense co-operation in the areas of research and exchange of experiences was practised multilaterally. Many a person will, in the same way, be able to tell, in the area of religion, of similar, however mostly very narrow and perhaps coincidental, objectives that have sprung from personal intentions, and thereby broaden our horizon of experiences.

Of urgency, above all, is that we secure the content of, and facilitate, in general, the access to, the historical archives for multilateral search, where the necessary special provisions must be kept to a minimum. To facilitate the exchange of experiences and to be able to practise historical archival research in a meaningful way, the following expectations must be fulfilled step-by-step in all institutions of our international community (the order of items does not imply relative value):

- timely take-over of records by the archives and preliminary description;
- indexing according to the principle of provenance with formation and analysis of archival units from a historical point of view;
- creation and publication of finding aids for the use and evaluation of archival holdings;
- constant re-evaluation of set-aside funds towards a swift release;
- conversion of released record groups into microfilm or microfiche according to value and user frequency;
- conservation and restoration of archival holdings, also according to value and user frequency;
- introduction of computer-supported systems.

However, the best setting of goals is of little use as long as there is not a sufficient number of colleagues in our international community everywhere, using our methods and able to further our goals. We will have to direct our attention increasingly to the establishment of archives by churches and religious communities wherever they are necessary, and to the staffing of these archives with qualified personnel. Special demands are placed on us by historians and historical societies whose request we like to fulfil insofar as the archivist does not pursue research and work on editions as an historical archivist himself. Archivists can and must accomplish a preparatory work in close co-operation with historians and church historians for joint editions of material which crosses over borders and archives. However, comprehensive surveys can only follow (consider, for example, merely correspondence) when all relevant manuscripts in the various archives have been made known. In the future, such editions will not limit themselves to just one epoch or one genre of archival material. In any case, close co-operation between archivists and historians at the international level is necessary also in the evaluation of the documents. The ICA will be called in the future to incorporate publications of the new section as well.

Denique ordine ipsum uocabulorum omnino confusum digessimus.

Deniqꝫ ordiné ipſum uocabulorꝫ omnino confuſum digeſſimus.

Most certainly, we must overcome language barriers, which frequently prove to be exceedingly irritating and obstructive to the mutual exchange of ideas. In joint research projects linguistic proficiency will continue to be a prerequisite. However, in this mutual exchange we will generally be able to cope through the use of major languages, which are authorised also in the sphere of the ICA, to which end multi-lingual dictionaries for a joint archival terminology, and for technical terms in the areas of conservation and restoration are already available. Language barriers, especially, must not prevent us from pushing an exchange of our research in the publication vehicles of our partners. It is up to us to deal with research subjects of a bilateral or multilateral kind; it is not up to the material.

Already in 1987, at the conclusion of my opening speech to the fifth *International Church Archive Congress* in Budapest, I pointed out that the path to generally desired association of the archivists of churches and religious communities was now clear. However, at that time, the two great powers, with their almost insurmountable borders and the prevalent ideology in these states, which did not support our aims, still stood. At least an initial impulse was given so that at the sixth *International Church Archives Congress* in Rome in 1991, not only the undisputed need for and the purpose of such an association could be extensively discussed, but also an unanimous decision was made to call this association into being and provide it with an appropriate constitution. During the course of the proposal of various constitutions and the accompanying further intensive discussions of the plan, as well as the exchange across borders which had ceased to be divisive, the conviction grew that the new professional association should be expanded into a truly international organisation. In addition, the *International Congress on Archives* in Montréal (1992) made painfully clear that a large number of international sections were already active in the ICA, and that while in this Canadian convention city, special attention was being paid world-wide to university archives, the archives of churches and religious communities were either pursuing their own respective problems in aristocratic seclusion, intending to cultivate further the limited ivory-tower way of thinking of their carrier institutions or seeking fulfilment in trendiness. In any case, it seemed annoying that the archives of churches and religious communities, whose number internationally is surely not small, apparently received little notice, and that only a few of our institutions had to date joined as members of the ICA.

The correspondence with the secretary-general of the ICA, which followed very swiftly, brought forth the willingness to enter in negotiations with us. An agreement was made to bring into being a mutually desired international section. After preparations, which lasted for more than two years, this section of archives of churches and religious communities could be brought into being on 14th September 1995 within the framework of the seventh *International Church Archives Congress* in Prague. The constitution was approved and the executive body was elected, consisting of the representatives of Hungarian, Dutch, American, and German church archivists, as well as a Jewish representative from Israel. Further seats were reserved for the representatives of the Russian Orthodox Church and other religions. This new section was sanctioned by the *plenum* in Beijing at the *XIII International Congress on Archives in 1996*.

The unification of archives of churches and religious communities into one section was a well-founded condition of the ICA. At the same time, this proves to be a great

opportunity for all members of this section to achieve joint work across all borders in the spirit of ecumenism and mutual tolerance, and to set up an example of international understanding and true solidarity in acknowledgement of individual responsibility without giving up one's own respective individuality, also as an example for one's own sponsors: without co-operation at the base, sponsors function in a vacuum. Such co-operation wants to co-ordinate and to stimulate the new section.

The statutes of the Section also passed in Beijing lay down its tasks and aims:

In accordance with the general objectives of the International Council on Archives, the aims of ICA/SKR are:

a) to promote the establishment of archives of churches and religious denominations, their provision with professional staff and adequate resources in order to preserve and facilitate access to their historical heritage,
b) to promote the knowledge about the work of these archives in various regions and countries by exchange of information,
c) to initiate and encourage projects supporting the preservation, the description of and the accessibility to these archives,
d) to promote standards for the preservation of archives of churches and religious denominations and to develop special criteria for its description,
e) to facilitate the access to the sources, and thereby promote research in the history of churches and religious denominations,
f) to assist in the education and continuing education of staff members of the archives mentioned,
g) to represent the views and interests of the archives mentioned within the International Council on Archives, especially at the International Congresses on Archives organised each quadrennial.
h) to organise meetings of members to fulfil the role of the world forum for archivists and researchers in these archives as well as for their supervising and financing bodies.

The list of our section currently includes one hundred members and sympathizers from thirty-two countries. Every archives of a church or religious community, or every organisation of such archives which is already a member of the ICA automatically becomes a member. A personal membership of individual archivists is also possible.

The plenum of the section convenes every four years during an International Congress on Archives, and has the following tasks:

1) to discuss the programme;
2) to supervise its execution;
3) to elect the executive of the section;
4) to supervise the management of the section.

The present Steering Committee confirmed in Beijing and Seville consists of members from Canada, Germany, Hungary, Israel, the Netherlands, Russia and the USA. To advance specific aims of the section, the executive can determine *ad-hoc* committees.

We also long for the joining of representatives of non-Christian religions in this Steering Committee who would be ready to co-operate with us actively on their own rights within the framework of the ICA.

Denique ordine ipsum uocabulorum omnino confusum digessimus.

In the basic programme, we put together a general overview of those tasks, which await a joint solution in an, albeit as yet, not firmly determinable period of time. Due to the limitations of funding that the section must acquire through its own sponsors and/or third parties, we will certainly not be able to tackle all that seems desirable; we will need to determine priorities. Partner-like help towards self-help, especially, will have to be in the foreground of our activities; the section will be able to be active in a co-ordinating manner.

These already accomplished beginnings oblige us to pursue this path, recognised by us to be the right and necessary one in equal partnership - in self-sufficiency and acknowledgement of one's own responsibility, yet directed to our common goal. Perhaps the archives of churches and religious communities can develop and put to the test methods of international co-operation in their fields, which can be of significance for further collaboration of churches and religious communities.

I would like to cordially invite you to co-operate in the Section and the Steering Committee.

INTERNATIONALE AKTIVITÄTEN DER KIRCHLICHEN ARCHIVEN:

SEKTION DER ARCHIVE VON KIRCHEN UND RELIGIONGEMEINSCHAFTEN IM INTERNATIONALEN ARCHIVRAT

Im Zeitalter der Globalisierung war es notwendig, daß sich die Archive von Kirchen und Religionen zu einer eigenen Sektion im Weltarchivrat zum Zwecke einer sachgerechten Archivpolitik und konsequenterer Formen der Kooperation auf ökumenischer Grundlage zusammenschlossen. Seit 1987 angestrebt, wurde auf dem Int. Kirchenarchivkongress in Prag 1995 die Sektion ins Leben gerufen und 1996 auf dem Int. Archivkongress in Bejing vom Plenum sanktioniert.

Als Ziele nennt die Satzung:

Einrichtung entsprechender Archive, int. Erfahrungsaustausch und weltweites Diskussionsforum, Initiierung von Maßnahmen zur Sicherung und Bewahrung, Erschließung und Nutzung der Archivalien, Erleichterung des Zugangs, Aus- und Fortbildung.

Deniq; ordine ipsum uocabulo; omnino confusum digeſſimus.

IZBJEGAVANJE OŠTEĆENJA NA ARHIVSKOJ GRAĐI

dr Mihael Difenbaher

Zbog visokih izdataka za restauraciju arhivske građe, sve veća važnost se pridaje preventivnim mjerama. Prema tome, Savezna i državne arhivske konferencije naložile su 1998. godine Njemačkom odboru za restauraciju da izradi smjernice koje se zasnivaju na njihovim najvažnijim zaključcima o temama: "Mjere za kontrolu depoa i brigu o depou" i "Hitna akcija u arhivima", koje će također poslužiti kao osnove za ono što bih ja danas želio da izložim. Moj rad ima sljedećih sedam dijelova:

1. Depo – kontrola i zaštitne mjere;
2. Savjet o pakovanju arhivske građe;
3. Prenos arhivske građe između depoa i čitaonice;
4. Prijedlozi za korišćenje arhivske građe;
5. Sistematična briga o depou;
6. Odgovor na akutne napade štetočina i plijesni; i
7. Odgovor na akutna oštećenja od vode.

I. DEPO – KONTROLA I ZAŠTITNE MJERE

Temperatura koja se preporučuje za arhivski depo je između 13 i 18°C sa najvišom do 25°C, a relativna vlažnost se kreće između minimalnih 40% i maksimalnih 65%. Sezonsko atmosfersko kolebanje ne treba da prelazi plus/minus 3°C i plus/minus 10% relativne vlažnosti. U svakodnevnim stanjima maksimalna varijacija ne smije da bude veća od plus/minus 1°C i plus/minus 5% relativne vlažnosti.

Stanja na uređajima u arhivskom depou zahtijevaju redovnu provjeru. Treba imati na umu sljedeće aspekte:

1. Termo-higrograf treba mjesečno baždariti;
2. Kritične oblasti (u blizini spoljašnjih zidova i podova) mogu se kontrolisati brzo i precizno vezano za temperaturu i relativnu vlažnost upotrebom elektronskog džepnog mjernog uređaja, koji se može također upotrijebiti za badždarenje termo-higrografa i higrometara u zgradi;
3. Temperature se mogu ekonomično kontrolisati pomoću minimum-maksimum termometra.

Za zgrade bez klima-uređaja je uputno podešavati relativnu vlažnost koristeći aparat za umanjenje vlage ili odgovarajuću ventilaciju kroz prozore (povećanje vlažnosti za vrijeme većih spoljašnjih temperatura i sušenje za vrijeme nižih temperatura). Zastori

Meister Eckhart Ein Breviarium aus feinen Schriften

i prozorski kapci obezbjeđuju bolju izolaciju od sunčeve toplote. Ako je provjetravanje nedovoljno, treba da se instaliraju ventilatori (poželjno u onim prostorima koji su izloženi riziku od vlage) ili da se prozori drže otvoreni, pažljivo vodeći računa o vremenskim prilikama.

Pragovi vrijednosti za kvalitet vazduha podrazumijevaju 1 µg/m³ za sumpor-dioksid (SO_2), 5 µg/m³ za azot oksid (NO_x), 2 µg/m³ za ozon (O_3) i 50 µg/m³ za čestice. Kvalitet vazduha treba da mjere kvalifikovani stručnjaci. Ako imate ili planirate klimatizovani depo, biće vam potrebna zaštita kvaliteta vazduha pomoću suvih vlaknastih filtera (nikako elektro-statičkih filtera) za najfinije čestice sa vrijednošću od 95% do 2 µm prečnika, i filtera od aktivnog uglja protiv vazdušnog zagađenja. Ako su zabilježene vrijednosti neprihvatljive i klima uređaj se ne može podesiti, ja bih preporučio da se ne otvaraju prozori, umjesto toga da se obrati pažnja na čišćenje depoa i na pakovanje arhivskog materijala.

Prag vrijednosti za svjetlost u depou je maksimalnih 50 luksa sa ultra-violentnom komponentom od 75 µW/lm (mikro-vati po lumenu). Dnevna svjetlost je nepoželjna u depoima (UV komponenta sa vedrim nebom, na primjer, 1600 µW/lm, za oblačno nebo 800 µW/lm, na direktnoj sunčevoj svjetlosti 400 µW/lm). UV zaštita u vidu pleksiglasa 201, lameliranog sigurnosnog stakla (integrisani UV film) ili folija za zaštitu od svjetlosti (tj. ultrafan) je neophodna. UV komponenta iz fluoroscentnog svijetla varira između 40 i 400 µW/lm zavisno od proizvoda. Samo fluoroscentne svjetlosti ispod praga vrijednosti treba da se koriste bez filtera. Obično svjetlo sijalica je nepodesno usljed toplote koje one emituju. Uglavnom, sva nepotrebna svjetlost treba da se izbjegava u depou. Da bi se ovo obezbijedilo, korisni su centralni prekidači za osvjetljenje depoa.

Što se tiče izbjegavanja oštećenja od štetočina, svi otvori prema vani (kablovi, cijevi), vrata i prozori moraju biti zatvoreni. Svi neophodni otvori (prozori/ventilacija) treba da se opreme sitnim mrežastim zaklonom. Sve biljke u blizini spoljašnjih zidova treba da se uklone (bršljan, divlja loza, žbunovi, granje), isto kao i sva ptičija gnijezda. Nikakve biljke (čak ni suvo cvijeće) ili životinje nisu dozvoljene gdje god se nalazi arhivski ili bibliotečki materijal u zgradi, čak iako je samo privremeno (depo, čitaonica, pravci za prenos građe, radionice za restauraciju). Vodene dekoracije (fontane, jezerca itd.) ne treba da se postavljaju u takvim prostorima. Jedanput godišnje sve police treba da se pažljivo pregledaju pomoću svjetiljke radi znakova od štetočina ili memle, gdje se nađu stari znaci napada, lagano potapkajte da se vidi ako bi ispao svjetliji prah koji bi ukazao da su štetočine još aktivne. Teško dostupni "mračni uglovi" treba da se izbjegavaju kod planiranja polica ili prostorije. Čitav podni prostor koji nije pokriven policama, treba da bude lako dostupan za čišćenje. Svi nepotrebni objekti treba da se uklone.

Što se tiče stalaža u depou, čišćenje je mnogo lakše ako su stalaže postavljene najmanje 15 cm od poda. Arhivske jedinice treba da imaju najmanje 15 cm prostora do zida i 3 cm do gornje police da bi se osigurala bolja cirkulacija vazduha. Stalci, bočne ploče i pregradne osnove treba da su bez oštrih ivica i uglova i treba da budu glatke. Uslijed rizika od kondenzacije, arhivske jedinice ne smiju da imaju direktan kontakt sa širim metalnim površinama. Treba da se izostave bočne ploče; ako je neophodno mogu se koristiti perforirane ploče. Kao alternativno rješenje, može se koristiti bazni karton da se pokriju strane police. Arhivska građa ne treba da štrči preko ivice police. Podupirači za knjige se mogu upotrijebiti da se izbjegne nagib.

Novi materijal koji se arhivira treba da se prije odlaganja u depo očisti – samo čiste arhivske jedinice treba da se odlažu na stalaže. Najmanje jednom sedmično pod treba da se opere vodom koja sadrži bezopasne dizificijense (sredstvo amfo-tenzid ili aktivni kiseonik), a dozer osigurava upotrebu prave količine. Metla ili krpa treba da se redovno mijenjaju. Gdje ima mnogo prašine, pod, i stoga i vazduh, treba da se čiste redovno usisivačem opremljenim filterom za najfinije čestice. Arhivske jedinice takođe treba da se povremeno čiste usisivačem.

2. SAVJET ZA PAKOVANJE ARHIVSKE GRAĐE

Sva arhivska građa bez poveza zahtijeva potpuni zaštitni pokrivač. Odgovarajuće pakovanje arhivskog materijala obezbjeđuje odličnu zaštitu i može znatno produžiti njegov život. Na drugoj strani, neispravno pakovanje, čak i u inače savršenim uslovima pohranjivanja, može uništiti arhivsku građu.

Sve fascikle treba da imaju papirni omotač koji nije kiseo, koji je oslobođen mehaničke pulpe i koji je slojevit. Sasvim neodgovarajući su: karton od konopa, zanatski papir i karton od kudjelje. Arhivske kutije treba da se izrađuju od baznog, ako je to moguće od blago alkalnog kartona za povezivanje. Iako ovaj sadrži lignin[1] (mehaničku pulpu) i tako nije otporan na starenje, to se može smanjiti svođenjem na minimum razarajućeg uticaja svjetlosti, toplote, vlage i gasova zagađivača. Neophodna zamjena oštećene kutije svakih nekoliko decenija je sasvim prihvatljiva budući da unutrašnja obloga apsorbuje kiseline koje se oslobađaju ligninskim reakcijama. Takva kutija obavlja svoju zaštitnu funkciju više nego adekvatno. Zahtjev za arhivskim kutijama koje su oslobođene lignina je trenutno nerealan zbog desetostruko više kupovne cijene. Ako su fascikle pohranjene u kutije, onda moraju biti preduzete mjere da se osigura da unutrašnjost kutije nije kisela i da je oslobođena mehaničke pulpe i slojevita, ili da su fascikle umotane u odgovarajući papir za pakovanje i da spoljašnjost nije kisela.

Pojedinačna dokumenta treba da se pohranjuju u košuljicama sa ili bez oznake napravljenih od baznog i slojevitog kartona, oslobođenog mehaničke pulpe. Karton od kudjelje nije odgovarajući. Zaštitni papirni omotač može se takođe uzeti u obzir. Manje podesne, pošto se dokumenta mogu oštetiti tokom premještanja ili umetanja, su koverte sa velikim poklopcem. Ako se takve koverte i pored toga koriste, onda one takođe moraju biti od baznog, slojevitog i debelog papira, oslobođenog mehaničke pulpe.

Dokumenta na pergameni se najbolje čuvaju kada nisu presavijena i kada su horizontalno u ravnoj ladici ili vertikalno u poliesterskim futrolama sa držačima za pečat. Zbog troškova i iz razloga prostora, prihvatljiva alternativa su futrole za dokumenta napravljene od debelog papira za vertikalno odlaganje u sanduke; futrole za dokumenta treba da se izrađuju od baznog slojevitog i debelog papira oslobođenog mehaničke pulpe. Od posebne je važnosti zaštita za pečat, tamo gdje se koriste futrole za dokumenta. Preporučuje se ambalaža od materijala koji nije higroskopan, t.j. nikako celuloza/lan/pamuk, već glatka, nekisela svila ili japanski papir, a gdje je zgodno, kombinuje se sa upotrebom poliesterskih elastičnih traka. Dokumenta sa prorezima duž pregiba ne treba da se dalje presavijaju nakon ispravljanja i restauracije. Preporučuje se horizontalno pohranjivanje u ravne kutije koje odgovaraju istim zahtjevima kao i materijal za pakovanje u facikle.

Meister Eckhart Ein Breviarium aus seinen Schriften

Meister Eckhart Ein Breviarium aus seinen Schriften

Karte, planovi i grafike treba da se odlažu horizontalno u futrolne košuljice izrađene od baznog slojevitog kartona, oslobođenog mehaničke pulpe. Karton od konoplje (*manila karton*) je neodgovarajući. Ne treba da se čuva više od deset predmeta po košuljici. Svaki dokument se drži u svom sopstvenom zaštitnom omotu. Kao alternativa, mogla bi se umetnuti između nekisela svila ili japanski papir. Čuvanje velikih formata vješanjem je moguće ukoliko se može isključiti oštećenje tokom upotrebe. Stari naljepci/parspartui napravljeni od materijala kiselog i sa mehaničkom pulpom, ili koji su požutjeli, treba da se uklone, jer oni mogu prouzrokovati oštećenje predmeta, isto tako i sva pakovanja i slojevi celofana treba da se uklone. Novi naljepci ili okviri treba da budu napravljeni samo od baznog materijala, oslobođenog mehaničke pulpe i od prirodnih ljepila. Gdje se čuvaju veliki formati u rolnama: urolati u cilindre od baznog materijala, oslobođenog od mehaničke pulpe, omotati u bazni debeli papir oslobođen od mehaničke pulpe, i pohraniti horizontalno, ne u gomili ili vertikalno.

Uvezani svežnjevi mogu uglavnom biti pohranjeni bez zaštitnog omota. Međutim, pakovanje mora da se obezbijedi za svežnjeve sa mehaničkim oštećenjem (pokidana ili nedostajuća poleđina, labave prednje strane, drugi labavi dijelovi itd.), za ozbiljno deformisane svežnjeve neispravnim bravicama (posebno pergamenski svežnjevi), za svežnjeve sa šarkama, za svežnjeve u povezu od osjetljivog materijala (tj. svila, somot, koža) ili sa osjetljivom dekoracijom i za sve svežnjeve u depoima sa sumnjivim kvalitetom vazduha. Zavisno od potrebe i dostupnosti, za pakovanje uvezanih svežnjeva može se preporučiti sljedeće:

1. Bazni slojeviti papirnati omot, oslobođen mehaničke pulpe, oko čitave knjige, pričvršćen platnenom vrpcom i možda isto tako sa dva spoljašnja, bazna zaštitna kartona. Ovo pakovanje je takođe dostupno kao gotove fascikle sa petljom za izvlačenje.
2. Standardne zaštitne kutije sa *Velcro*-poklopcima u raznim veličinama, napravljene od baznog materijala, bez mehaničke pulpe. Ako bi se samo koristio materijal na bazi lignina zbog cijene koštanja, treba takođe da se upotrijebi bazni i bez lignina, slojeviti podmetač.
3. Zaštitne kutije od kartona otpornog na starenje napravljene po mjeri.
4. Omoti pravljeni po mjeri kod knjigovesca, koristeći jedino materijal koji je otporan na starenje. Poželjnije od omota su klizajuće kutije budući da je hrbat knjige zaštićen i knjiga ne mora da se izvlači napolje.

Kutije i fascikle za fotografski materijal su podložne istim zahtjevima kako je gore razmatrano. Materijal za pakovanje, koji ima dodir sa predmetom, može da se izrađuje od specijalnog papira za čuvanje fotografije (on sadrži 87% ili više alfa-celuloze, bazni, neslojevit, oslobođen sumpora, hlorida i lignina). Preporučuje se upotreba fascikle kao futrole sa četiri trake umjesto normalnih koverata. Plastične košuljice mogu da se koriste, ukoliko one ne sadrže PVC ili plastifikator. Preporučuje se poliester, polietilen i polipropilen. Takođe se preporučuju foto-košuljice napravljene od transparentnog papira, ali ne od celofana. Svi ljepljivi materijali su problematični; gdje se radi o fotografijama i negativima, ljepila ne treba da se koriste (ovo se takođe tiče lijepljenja fotografskih košuljica na karton), isto tako ne treba da se koriste ljepljive etikete. Negativi na staklu – odgovarajuće umotani u specijalni papir – treba da se čuvaju vertikalno. Za tzv. nitro-filmove (ili da se upotrijebi pravo ime, celulozni nitrati) potrebno je veoma

pažljivo rukovanje. To su filmovi koji su se proizvodili između 1889. i 1950. Oni mogu biti prepoznati po žućkasto-neprozirnoj boji i slabom kiselkastom mirisu. Ovi filmovi su veoma zapaljivi i oni ne treba da se čuvaju u normalnom depou. Oni moraju da se kopiraju što brže na sigurnu filmsku traku. Originalni filmovi onda treba da se unište uz pomoć lokalnih vatrogasaca. Dok se ne iskopiraju, filmovi treba da se čuvaju odvojeno, a iznad svega na hladnom mjestu.

Treba se pridržavati sljedećih zahtjeva kod etiketiranja i pečatiranja arhivskog materijala: pečati vlasništva sa nerastvarajućim mastilom otpornim na starenje treba da se lagano otisnu. Za određenje položaja, samo treba da se koriste olovke, flomasteri na bazi tuša (*Indian-ink*) ili masne olovke u boji. Etikete na hrbatu treba da se rade od papira koji je otporan na starenje, ili kože, i da se lijepe ljepilima koja se otapaju u vodi. Ljepljive etikete bilo koje vrste ne treba da se koriste.

3. PRENOŠENJE ARHIVSKE GRAĐE IZMEĐU DEPOA I ČITAONICE

Za prenošenje materijala iz depoa u čitaonicu i u samoj čitaonici uglavnom se primjenjuju početne vrijednosti za atmosferske promjene. Kao kranji ustupak je promjena relativne vlažnosti 5% na dan. Kolica ne treba da se pretovare. Transport previše predmeta treba uvijek da se izbjegava. Pažnja treba da se obrati na vrata i na pragove vrata. Arhivske jedinice (čak i u čvrstom pakovanju) ne treba nikada da se bacaju ili ispuštaju. Ako se pojavi oštećenje za vrijeme premještanja sa mjesta gdje se čuvaju, o tome treba odmah da se izvijesti i da se to registruje. Zavisno od stepena oštećenja, jedinica mora odmah da se povuče iz upotrebe. Ne treba ni reći da jelo, piće i pušenje nisu dozvoljeni u depou.

Svežnjevi treba da se vade pažljivo. Oni ne smiju nikada da se povlače sa police za vrh hrbata. Susjedni svežnjevi treba da se gurnu prema natrag i svežanj se zahvata po sredini. Kada se vade nepovezane arhivske jedinice, mora da se obezbijedi da se sami predmeti nikada ne povlače, već samo zaštitni omot. Ovo se primjenjuje, na primjer, kada se vade pojedinačne košuljice iz kutije u kojoj se čuvaju.

4. SUGESTIJE ZA KORIŠĆENJE ARHIVSKE GRAĐE

Korisnicima treba da se izdaje samo nekoliko arhivskih jedinica istovremeno. Arhivske jedinice ne treba nikada da se slažu jedna na drugu, u stvari s njima treba da se rukuje samo tokom transporta i tokom prelistavanja, a ne da se drže za vrijeme čitanja ili da su naslonjene na ivicu stola. Korisnik ne treba nikada da se naslanja na arhivske predmete. Stalci za čitanje ili pjenasti podupirač za knjige i graničnici ili jastučići za držanje stranica otvorenim, treba da su na raspolaganju u čitaonici. Za karte i ostale velike formate ne treba da se dopušta da vise preko ivice stola. Tu treba da se upotrebljavaju odgovarajući specijalni stolovi kada se koriste veliki formati arhivskih jedinica.

Hrana i piće su zabranjeni u čitaonici. Korisnici ne smiju nikada da ližu prste da bi se pomogli kod okretanja stranica. Krpene rukavice (koje su na raspolaganju na kontrolnom pultu) treba da su obavezne kada je u pitanju osjetljivi papir, bojane karte i štampa, crteži, akvareli, iluminirani manuskripti i originalni fotografski materijal. Radna površina mora biti čista i glatka.

Meister Eckhart Ein Breviarium aus seinen Schriften

Meister Eckhart Ein Breviarium aus seinen Schriften

Za pravljenje bilježaka treba da su dopuštene samo olovke (gdje je zgodno, učiniti ih dostupnim na kontrolnom pultu). Hemijske olovke i sav ostali pisaći pribor je strogo zabranjen. Nikakvo precrtavanje, čak ni mapa ili planova, nije dozvoljeno. Samo tanki papir (tj. svileni papir) se dozvoljava za označavanje strana u knjizi – isto tako za označavanje redova fotografija (dostupni na kontrolnom pultu). Zabranjeni su svi tipovi spajalica, gumenih traka itd.

Odmah nakon završetka posla ili čak tokom kratkih pauza, arhivske jedinice treba da se zaštite od svjetlosti i prašine (zatvaranjem, pakovanjem, gašenjem svjetla). Mora se obezbijediti da se arhivske jedinice ispravno pakuju i raspakuju. Za vrijeme pakovanja, treba da se osigura korektan red predmeta i njihovih sastavnih dijelova. Provjeravanje kompletnosti i stanja vraćenih jedinica mora da se obavi odmah i najstrože, ako je moguće u prisustvu korisnika. Ako se primijeti šteta, ona mora da se saopšti kontrolnom punktu bez odlaganja.

5. PLANSKA BRIGA O SPREMIŠTU

Treba da se preduzimaju sljedeće mjere u redovnim periodima: sve arhivske jedinice i/ili zaštitni omoti treba da se usisavaju posebnim usisivačem (filter za najfinije čestice iz vazduha), treba da se upotrebljava mekana, čista, mala četka, a u slučaju labavih dijelova, na vrh usisne cijevi treba da se postavi mreža (najlonske čarape su se pokazale kao najprikladnije za ovo). Stalaže treba da se redovno čiste dezificijentima kao mjera prevencije.

Sljedeće mjere treba takođe da se sprovode u pravilnim intervalima ili ako i kada su potrebne: svi dijelovi koji vise moraju da se priključe dotičnim arhivskim jedinicama u odvojenim kovertama (papirnim ili od poliestera), otpornim na starenje. Oštećenja na arhivskim jedinicama kojima je potrebna restauracije treba da se registruju. Svi strani predmeti koji ne čine dio arhivske jedinice – posebno spajalice i graničnici – treba da se uklone u saradnji sa zaduženim arhivistom. Oštećenja ne treba nikada da se popravljaju običnom ljepljivom trakom; popravke treba da se urade samo odgovarajućim sredstvima, nakon konsultacije. U slučaju ljuštenja boje ili veoma požutjelog papira po ivicama ili parspartuu, moraju da se umetnu neutralni i izolacioni zaštitni listovi.

U slučaju curenja vode, odmah se mora pribaviti informacija o mogućnostima naglog zamrzavanja ili sušenja zamrzavanjem arhivskih jedinica u neposrednoj blizini arhiva (klanica, prehrambena industrija, bolnice). Neophodne telefonske brojeve, adrese i osobe za kontakt, treba držati pri ruci. Za manje i srednje oštećenje vodom, paket za hitne slučajeve mora se držati spreman, a on obuhvata pokretnu radnu površinu (tj. veliki polipropilenski podmetač), pamučno-vunene podloge, da bi se omotala oštećena knjiga, bijeli upijajući papir za postavljanje između listova knjiga, polietilenske podmetače za umetanje između listova svezaka umjetničkih radova, polietilenske futrole (možda sa etiketama), za pakovanje arhivskih jedinica prije zamrzavanja, tkanine i sunđere za upijanje vode, olovke za pravljenje bilješki. Mora postojati lista koja sadrži lokacije sljedećih stvari: uređaja za izvlačenje vode, nekoliko fenova za kosu, krpa za pranje podova, kofa, pilotine, električnih uređaja za otklanjanje vlage iz vazduha, plastičnih kecelja, gumenih rukavica, čizama, velikih polietilenskih rolni koje se mogu koristi za zaštitu neoštećenih stalaža. Popis se prilaže gore pomenutom paketu za hitne slučajeve.

6. ODGOVOR NA AKUTNI NAPAD ŠTETOČINA I PLIJESNI

U slučaju da plijesan postaje vidljiva, arhivska jedinica koja je napadnuta treba odmah da se ukloni iz depoa. Treba po svaku cijenu da se izbjegne prodrmavanje spora plijesni u depou, tj. kutije ne smiju da se otvore, knjige se drže zatvorene. Napadnute arhivske jedinice treba da se čvrsto omotaju na posebnom mjestu. Mora se dopustiti da se one osuše prije daljeg tretmana. U slučaju manje štete od plijesni, na primjer, na kutijama ili hrbatima knjiga od tkanine, dovoljno je usisavanje ili čišćenje na otvorenom vazduhu, kutija treba da se zamijeni, a omot knjige da se očisti alkoholom. U ozbiljnim slučajevima preporučuje se tretiranje etilen-oksidom ili gama-radijacijom. Čim se one osuše, uništene kulture mogu da se uklone usisavanjem ili brisanjem.

Arhivske jedinice napadnute štetočinama se takođe odmah uklanjaju iz depoa. Postoje tri moguća tretmana:

1. Zatvaranje arhivske jedinice u polietilenskoj futroli (sa relativnom vlažnošću od oko 50%) i duboko zamrzavanje tri dana na –30°C.
2. Izvlačenjem kiseonika tretmanom sa azotom ili ugljen-dioksidom.
3. Lagano zagrijavanje u toplim komorama (termo-ligininski proces).

Posljednja metoda nije podesna za pergamene i pečate. U slučaju napada srebrnastih ribolikih bubica, područja ispod podnih prekrivača treba takođe prekontrolisati. Uglavnom, mogu se postaviti trake za insekte. Ne treba da se koriste insekticidi u spreju. Nakon što se izađe na kraj sa napadom štetočina ili plijesni, podovi, stalaže, svjetiljke itd. moraju se očistiti dezinfecijensom.

7. ODGOVOR NA AKUTNO OŠTEĆENJE VODOM

Mokre ili navlažene arhivske jedinice moraju da se uklone odmah iz depoa. Relativna vlažnost napadnute oblasti treba da se provjeri i treba odmah da se postave aparati za smanjenje vlažnosti i ventilatori. Nezahvaćene stalaže treba da se zaštite folijom. Mokre knjige ne treba da se čiste ili brišu, već se postavljaju vertikalno da se suše, provjeravajući da one nisu ostavljene na prednjim ivicama. Ako je neophodno ili moguće, između listova treba da se umetne bijeli upijajući papir, ali ne pokušavajte da odvojite slijepljene stranice dok su one još mokre. Stranice umjetničkih djela mogu da se sačuvaju od nepovratnog sljepljivanja umetanjem polietilenskih podmetača unutar listova (voštani papir je takođe moguća opcija). Deformisane knjige moraju da se povežu trakama. Pojedinačne stranice treba da se polože ravno sa bojanom stranom naviše, sa utezima na uglovima i ostavljene da se suše. Sušenje može biti izvršeno upotrebom fena za kosu (podešen isključivo na hlađenje). Ako su velike količine bile mnogo pogođene, arhivske jedinice treba da se zamrznu u roku od 24 sata (prethodno se zapečate u polietilenske futrole) i onda se suše smrzavanjem.

Sa svim ovim gore opisanim mjerama, zdravstveni i sigurnosni aspekti arhivskog osoblja ne treba da se previde. Kada se radi sa prašnjavim arhivskim jedinicama, osoblje treba da preduzme odgovarajuće mjere opreza za disajne organe. Ako ne postoji sistem za izvlačenje, treba da se nose zaštitne rukavice i maske. Ruke mogu da se drže čistim upotrebom nedavno otkrivenih tečnih rukavica, ali ove ne nude zaštitu od spora plijesni. Nakon rada sa materijalom koji je napala plijesan – naročito prije pauze za obrok – treba

Meister Eckhart Ein Breviarium aus seinen Schriften

da se naloži čišćenje sa dezinfecijentima za ruke. Osoblje treba da se obaveže da skine radno odijelo prije jela.

NAPOMENE

[1] drvena materija ...

AVOIDING DAMAGE TO ARCHIVAL MATERIAL

Given the high costs of restoring archival material, ever more importance is being attached to preventative measures. Accordingly, the German restoration committee was commissioned in 1998 by the Federal and State Archive Conference to compile guidelines based on their most important findings for the issues of "Measures for Stockroom Monitoring and Stock Care" and "Emergency Action in Archives", which will also serve as the basis for what I would like to present today. My talk has the following seven sections:

1. Stockroom – Monitoring and Protective Measures,
2. Advice on Packing Archival Material,
3. Transporting Archival Material between Stockroom and Reading Room,
4. Suggestions for Using Archival Material,
5. Systematic Stock Care,
6. Response to Acute Pest and Mould Infestation and
7. Response to Acute Water Damage.

I. STOCKROOM - MONITORING AND PROTECTIVE MEASURES

The recommended temperate for the archives stockroom is between 13 and 18°C with a maximum of 25°C, and relative humidity ranging from a minimum of 40% and a maximum of 65%. Seasonal atmospheric fluctuations should not exceed plus/minus 3°C and plus/minus 10% humidity. On a daily basis, the maximum variation must not be more than plus/minus 1°C and plus/minus 5% relative humidity.

The readings in the archives stockroom require regular checking. The following aspects should be borne in mind:

1. Thermo-hygrograph needs monthly calibration.
2. Critical areas (close to outside walls and floors) can be monitored quickly and precisely for temperature and relative humidity using an electronic pocket-sized measuring device, which can also be used to calibrate thermo-hygrographs and hygrometers in the building.
3. Temperatures can be monitored economically by means of a minimum-maximum thermometer.

Meister Eckhart Ein Brevier aus seinen Schriften

For buildings without air conditioning, it is advisable to adjust relative humidity using (de-)humidifiers or appropriate ventilation via the windows (humidifying during higher outside temperatures and drying during lower temperatures). Curtains and shutters provide better insulation against the heat of the sun. If airing is insufficient, ventilators should be installed (preferably in those areas exposed to the risk of dampness) or the windows opened, paying careful attention to the weather.

Threshold values for the air quality include 1µg/m³ for sulphur dioxide (SO_2), 5µg/m³ for nitrogen oxide (No_x), 2µg/m³ for ozone (O_3) and 50µg /m³ for particles. The air quality should be measured by qualified experts. If you have or are planning an air-conditioned stockroom, you will need to protect the air quality by means of dry fibre filters (not electro-static filters) against particles with a rating of 95% up to 2µm particle diameter and active-carbon filter against air pollution. If the recorded values are unacceptable and the air conditioning equipment cannot be adjusted, I would recommend not opening the windows and instead pay more attention to the cleaning of the stockroom and the packing of archival material.

The threshold value for light in the stockroom is maximum 50 lux with a UV component of 75 µW/lm (micro-watts per lumen). Daylight is undesirable in stockrooms (UV component with blue sky, for example, 1600 µW/lm, for cloudy skies 800 µW/lm, in direct sunlight 400 µW/lm). UV protection in the form of plexiglass 201, laminated security glass (integrated UV film) or light protective foil (e.g. Ultraphane) is indispensable. The UV component from fluorescent lights varies between 40 and 400 µW/lm depending on the product. Only fluorescent lights under the threshold value should be used without a filter. Ordinary light bulbs are unsuitable owing to the heat they give off. In general, all unnecessary light is to be avoided in the stockroom. Central switches for stockroom lighting are useful in supporting this.

As for avoiding pest damage: All openings to the outside (cables, pipes), doors and windows must be sealed. All necessary openings (windows/ventilation) should be fitted with narrow mesh screens. All plants in the vicinity of the outside walls should be removed (ivy, wild vine, shrubs, branches), likewise all bird nests. No plants (not even dried flowers) or animals are to be permitted wherever archival or library material is to be found in the building, even if only temporarily (stockroom, reading room, transport routes, restoration workshops). Water decorations (fountains, ponds etc.) should not be installed in such areas. Once a year, all shelves should be carefully inspected with torchlight for signs of pests or mould, where signs of old infestation are found; tap gently to see if lighter dust falls out, which would indicate that pests are still active. Hard to access "dark corners" should be avoided in the design stage or layout. The entire floor space not covered by shelves should be easily accessible for cleaning. All unnecessary objects should be removed.

As for the shelves in the stockroom, cleaning is much easier if the shelves are positioned at least 15 cm from the floor. The archived items should have a minimum 15 cm space to the wall and 3 cm to the shelf above in order to ensure better air circulation. Stands, side panels and compartment bases should be free of sharp edges and corners and be smooth. Owing to the risk of condensation, archived items should not have any direct contact with larger metal surfaces. Side panelling should be dispensed with; if necessary

perforated panels may be used. As an alternative solution, non-acidic cardboard can be used to cover shelf sides. Archived material should not protrude over the edge of the shelf. Bookends can be used to avoid tilting.

New material to be archived should be cleaned before being placed in the stockroom – only clean archival items are to be put on shelves. At least once a week, floor should be washed with water containing a non-hazardous disinfectant (ampho-tenside or active oxygen agent), a dispenser helps to ensure that the right quantity is used. The mop or cloth should be replaced at regular intervals. Where there is a lot of dust, the floor and hence the air should be cleaned regularly with a vacuum cleaner equipped with a particle filter. The archived items should also be vacuum cleaned occasionally.

2. ADVICE ON PACKING ARCHIVAL MATERIAL

All archival material without binding requires a complete protective covering. Appropriate packing of archival material provides excellent protection and can extend its life by a significant factor. Incorrect packing on the other hand, even in otherwise ideal storage conditions, can destroy the archival material.

All files should have a non-acidic and mechanical-pulp free, buffered paper covering. Totally inappropriate are rope board, kraft paper or manilla board. Archive containers should be made of non-acidic, if at all possible slightly alkali, millboard. Although this contains lignin (mechanical pulp) and thus not age resistant, this can be reduced by minimising the destructive influence of light, heat, dampness and pollutant gases. The necessary replacement of a damaged container every few decades is quite acceptable as the acids released by the lignin reactions are absorbed by the inner paper lining. Such a container carries out its protective function more than adequately. The call for lignin-free archive containers is currently unrealistic in view of the tenfold higher purchase price involved. If files are stored in boxes, then steps must be taken to ensure that the inside of the box is non-acidic and mechanical-pulp free and buffered, or that the files are wrapped in an appropriate packing paper and that the outside is non-acidic.

Individual documents should be stored in folders with or without tabs made of non-acidic and mechanical-pulp free, buffered cardboard. Manilla board is inappropriate. A protective paper cover may also be considered. Less suitable, as the documents may be damaged during removal or insertion, are envelopes with a large flap. If such envelopes are nevertheless used, then they too must be made of non-acidic and mechanical-pulp free, buffered and thick paper.

Parchment documents are best kept unfolded and horizontal in flat drawers or vertically in polyester bags with seal supports. For cost and space reasons, document pouches made of thick paper for vertical storage in crates are a suitable alternative; the document pouches should be made of non-acidic and mechanical-pulp free, buffered and thick paper. Of particular importance where document pouches are used is the protection of the seal. Recommended is wrapping non-hygroscope material, i.e. not cellulose/linen/cotton, but smooth, non-acidic silk or Japanese tissue, where appropriate, combined with the use of polyester skippets. Documents with tears along the folds should no longer be folded after smoothing and restoration. Horizontal storage in flat boxes, which comply with the same requirements as file packing material, is recommended.

Maps, plans and graphics should be stored horizontally in portfolio folders made of non-acidic and mechanical-pulp free, buffered cardboard. Manilla board is inappropriate. No more than ten objects should be stored per folder. Each document is to be given its own protective paper cover. Alternatively, non-acidic silk or Japanese tissue could be interleaved. Hanging storage of large formats is possible provided that damage in use can be ruled out. Old pastings/passe-partouts made of acidic and mechanical-pulp material or that have yellowed should be removed because these can cause damage to the objects, likewise all packing and layers of glassine are to be removed. New pastings and frames are to be made only from non-acidic and mechanical-pulp free materials and natural adhesives. Where large formats are to be stored rolled up: roll on cylinders of non-acidic and mechanical-pulp free material, wrap in non-acidic and mechanical-pulp free, thick paper and store horizontally and not in stacks or vertically.

Bound volumes can generally be stored without protective covering. Packing must however be provided for volumes with mechanical damage (torn or missing backs, loose fronts, other loose parts etc.), for volumes seriously deformed by defect locks (especially parchment volumes), for volumes with hinges, for volumes with sensitive binding material (e.g. silk, velvet, leather) or with sensitive decoration and for all volumes in stockrooms with poor air quality. Depending on need and availability, the following can be recommended for packing bound volumes:

1. Non-acidic and mechanical-pulp free, buffered jacket paper around the entire book, fastened with linen tape and perhaps also with two external, non-acidic protective boards. This packing is also available as ready-made draw-tab folders.
2. Ready-made, protective containers in varying sizes made of non-acidic and mechanical-pulp free material with Velcro flaps. If only lignin-based material is to be used for cost reasons, a non-acidic and lignin-free, buffered layer should be used as well.
3. Made-to-measure protective containers from ageing resistant cardboard.
4. Cassettes made-to-measure by a bookbinder using solely ageing resistant material. Preferable to cassettes are slipcases as book spine is protected and book itself does not have to be pulled out.

For photographic material, boxes and folders are subject to the same requirements as discussed above. The packing material immediately next to the objects can be made of special paper for photograph storage (alpha-cellulose content 87% or higher, non-acidic, not buffered, free of sulphur, chloride and lignin). Recommended is the use of four-tab portfolio folders instead of normal envelopes. Plastic sleeves can be used provided that they do not contain PVC or plasticizer. Recommended are polyester, polyethylene and polypropylene. Also recommended are photo sleeves made of transparent paper but not glassine. All glued materials are problematical; where photographs and negatives are involved, adhesives should no longer be used (this also applies to sticking photo sleeves to cardboard), likewise no adhesive labels are to be used. Glass negatives – appropriately wrapped in special paper – are to be stored vertically. So-called nitro films (or to use the proper name cellulose nitrate) are to be handled with great care. Such films were produced between 1889 and 1950. They can be recognised by yellowish-opaque colour and slightly vinegary smell. These films are highly flammable and are not to be stored

in the normal stockroom. They must be copied as quickly as possible to safety film. The original films are then to be destroyed by the local fire brigade. Until they are copied, the films should be stored separately, and above all, in a cool location.

The following requirements are to be complied with of the labelling and stamping of archival material: property stamp with aging resistant, insoluble ink to be applied lightly. For the location reference, only pencils, India-ink based felt-tip pens or grease-based coloured pencils are to be used. Spine labels are to be made of aging resistant paper or leather and attached with water-soluble adhesives. Adhesive labels of any kind are not to be used.

3. TRANSPORTING ARCHIVAL MATERIAL BETWEEN THE STOCKROOM AND THE READING ROOM

The threshold values for atmospheric variations apply in principle for transporting material from the stockroom to the reading room and in the reading room itself. As the utmost concession, the maximum change in relative humidity is 5% per day. Trolleys should not be overloaded. The transporting of too many objects at once is to be avoided at all times. Care should be taken with doors and doorsills. Archival items (even in robust packing) should never be thrown or dropped. If damage occurs during removal from the storage location, this is to be reported and registered immediately. Depending on the degree of damage, the item may have to be withdrawn from access. It goes without saying that eating, drinking and smoking are not permitted in the stockroom.

Volumes are to be taken out with care. They must never be pulled from the shelf by the top of the spine. The neighbouring volumes are to be pushed to the back and the volume in the middle grasped. When taking out unbound archival items, it must be ensured that the objects themselves are never pulled, but only the protective covering. This applies for example when taking out individual fascicles from a storage container.

4. SUGGESTIONS FOR USING ARCHIVAL MATERIAL

Users should be provided with only a few archived items at a time. Archival items are never to be stacked on each other; in effect they should only be handled during transport and page turning, not to be held during reading or leant against the edge of the table. Users never lean on archival items. Reading stands or foam book props and book snakes or sandbags for holding open the pages should be available in the reading room. Maps and other large formats should not be permitted to hang over the edge of the table. Where it is appropriate, special tables are to be used, when using large format of archival items.

Food and drinks are forbidden in the reading room. Users should never lick their fingers to help turn pages over. Cotton gloves (available from the control desk) are to be compulsory where sensitive paper, coloured maps and prints, drawings, watercolours, illuminated manuscripts and original photographic material are involved. The work surface must be clean and smooth.

Only pencils are to be permitted for taking notes (where it is appropriate, to be made available from the control desk). Ball-point pens and all other writing utensils are strictly forbidden. No tracing, even of maps and plans, is permitted. Only thin paper (e.g. silk paper) is permitted as bookmarks – likewise for markings for photo orders (available from the control desk). All types of paperclips, rubber bands etc. are forbidden.

Immediately after finishing the work or even for short breaks, archival items are to be protected against light and dust (closing, packing, switching off desk light). It must be ensured that archival items are correctly packed and unpacked. During packing, the correct sequence of objects and their components must be ensured. Checking the completeness and the state of returned items must be conducted immediately and rigorously, if at all possible in the presence of users. If any damage is noticed, this must be reported to the control desk without delay.

5. SYSTEMATIC STOCK CARE

The following measures should be carried out at regular intervals: all archival items and/or protective coverings to be vacuumed with a special vacuum cleaner (airborne particle filter for minute particles), a soft, clean small brush is to be used, and a mesh to be fitted to the intake nozzle in case of loose parts (nylon stockings have proved most suitable for this). Shelves should be regularly cleaned with a disinfectant as a precautionary measure.

The following measures are also to be conducted at regular intervals or as and when required: all loose parts must be enclosed with archival items in question in a separate, aging resistant envelope (paper or polyester). Damage to archival items in need of restoration is to be registered. All foreign items not forming part of archival items – especially clips and bookmarks – are to be removed in liaison with the archivist in charge. Damage is never to be repaired with ordinary adhesive tape; repairs are to be made only with the appropriate means after consultation. In case of flaking colour or highly yellowed endleaf paper or passe-partouts, neutral or buffered protective sheets must be inserted.

In the event of a water leak, information must be obtained promptly abut the possibilities of shock freezing or freeze-drying of archival items in the immediate vicinity of the archive (slaughterhouses, food companies, hospitals). Necessary telephone numbers, addresses and contact persons should be kept at hand. For minor and medium water damage, an emergency pack must be kept ready, comprising a mobile work surface (e.g. large polypropylene sheet), cotton-wool pads to wrap round damaged books, white blotting paper for laying in books, polyethylene sheets for interleaving in artwork volumes, polyethylene bags (perhaps with labels) for packing archival items prior to freezing, cloths and sponges for absorbing water, pens for taking notes. The location of water extractors, several hairdryers, mops, buckets, sawdust, electric dehumidifiers, plastic aprons, rubber gloves, boots, large polyethylene rolls that can be used for protecting undamaged shelves must be noted in writing and the list enclosed in the aforementioned emergency pack.

6. RESPONSE TO ACUTE PEST AND MOULD INFESTATION

In the event of mould becoming visible, the affected archived items are to be removed from the stockroom immediately. Stirring up the mould spores in the stockroom is to be avoided at all costs, i.e. containers are not to be opened, books kept shut. The affected archived items are to be wrapped tightly in a separate location. They must be allowed to dry prior to further treatment. In case of minor mould damage, for example, to the container or linen spines of books, vacuuming or brushing in the open air is sufficient, the container should be replaced and the book cover wiped with alcohol. In serious cases, fumigating with ethylene oxide or gamma radiation is recommended. Once they are dry, the destroyed cultures can then be removed by vacuuming or brushing.

Archived items affected by pests are also to be removed from the stockroom immediately. There are three possible methods of treatment:

1. sealing archived items in a polyethylene bag (with relative humidity of about 50%) and deep freezing for three days as –30°C.
2. Extracting oxygen by treatment with nitrogen or carbon dioxide.
3. Slow warming in a heating chamber (thermo-lignum process).

The last method is not appropriate for parchment and seals. In case of silverfish infestation, the areas under the floor covering should also be inspected. In general, insect pest strips can be set up. Insect repellent sprays are not to be used. After an infestation has been dealt with, the floors, shelves, lights etc are to be cleaned with disinfectant.

7. RESPONSE TO ACUTE WATER DAMAGE

Wet or damp archived items have to be removed from the stockroom immediately. Relative humidity of the affected area is to be checked and dehumidifiers and ventilators set up straight away. Unaffected shelves are to be protected with foil sheets. Wet books should not be cleaned or wiped, but left vertically to dry, making sure they are not left on the front edges. If possible or necessary, white blotting paper should be interleaved, but no attempt made to separate stuck pages while they are still wet. Artwork pages can be saved from irreversible sticking by interleaving polyethylene sheets (wax paper is also an option). Deformed books must be held together with ribbons. Individual sheets should be laid flat with the coloured side uppermost, weighted at the corners and left to dry. Drying can be expedited by using hairdryers (cold setting only). If large quantities have been badly affected, the archived items should be shock frozen within 24 hours (having been sealed in polyethylene bags first) and then freeze-dried.

With all of the measures described above, health and safety aspects of archive staff should not be overlooked. When working with dusty archived items, staff should take appropriate breathing precautions. If there is no extraction system, protective gloves and masks are to be worn. Hands can be kept clean using newly developed liquid gloves, but these offer no protection against mould spores. After working with mould-infested material - especially before meal breaks - cleaning with hand disinfectant is to be made mandatory. Staff should be obliged to remove overalls before meals.

PRÄVENTIVE MAßNAHMEN FÜR DIE ERHALTUNG VON ARCHIVGUT

Erhalten ist besser und billiger als Restaurieren. Deshalb werden vorbeugende Maßnahmen im Archivbereich immer wichtiger.

Die empfohlene Temperatur in Archivmagazinen liegt zwischen 13 und 180 C, die relative Luftfeuchtigkeit zwischen 40 und 65%. Klimaschwankungen dürfen nicht mehr als jährlich 30 C bzw. 10%. täglich lo C bzw. 5% nach oben oder unten betragen. Die Klimawerte müssen regelmäßig mit einem Thermohygrographen (monatlich nacheichen!), elektronischen Taschenmessgerät oder - preiswerter - einem Minimal-Maximal-Thermometer überprüft werden, die Korrektur erfolgt durch Luftbe – oder – entfeuchter, gezieltes Fensteröffnen (Außenklima beachten!), Vorhänge oder Jalousien sowie Ventilatoren (v.a. in feuchten Bereichen). Die Luftqualität (Schadstoffbelastung) muss durch Fachleute gemessen werden. Der Grenzwert der Lichtstärke beträgt 50 lux bei einem UV-Anteil von 75 Mikrowatt pro Lumen. Die Beleuchtung erfolgt durch Leuchtstoffröhren unterhalb dieser Grenzwerte oder mit Filter; Glühbirnen und Tageslicht sind ungeeignet. Zum Schutz gegen Ungeziefer sind alle Öffirungen nach draußen abzudichten oder mit feinem Maschendraht zu versehen. Pflanzen und Tiere sind von Archivalien fernzuhalten, dunkle Winkel zu vermeiden. Jährlich sind die Regale auf Spuren von Ungeziefer- oder Schimmelbefall abzusuchen (bei Fraßspuren "Klopfprobe"). Die Regale müssen einen ausreichenden Luftaustausch erlauben (Abstände, keine flächigen Seitenteile), der unterste Regalboden muss zur besseren Reinigung 15 cm über dem Fußboden angebracht sein. Archivalien dürfen nur im gesäuberten Zustand eingestellt werden; sie sollen nicht schief stehen oder über die Regalkante hinausstehen. Die Reinigung der Magazine erfolgt mit einem nicht gesundheitsschädlichen Desinfektionsmittel sowie einem Staubsauger.

Jede Archivalieneinheit soll in einer vollständig umschließenden, säure – und holzschlifffreien, gepufferten Schutzverpackung aufbewahrt werden; der äußere Archivbehälter kann dann aus Kostengründen aus säurefreier, aber holzschliffhaltiger Graupappe bestehen. Pergamenturkunden und Großformate werden im Idealfall ungefaltet horizontal aufbewahrt, Urkunden auch preiswerter in festen Papiertaschen stehend in Kästen. Fur fotografisches Material ist Spezialpapier nötig. Nitro-Filme sind extrem feuergefährlich; sie müssen schnellstmöglich umkopiert, getrennt gekühlt aufbewahrt und von der Feuerwehr vernichtet werden. Die Beschriftung erfolgt mit Bleistift oder Stifte auf Pigmenttusche – oder Fettbasis, die Signatur-schilder werden mit wasserlöslichem Klebstoff angebracht (keine Klebeetiketten!). Das Ausheben hat sorgfaltig und schonend zu erfolgen. Die Objekte dürfen nicht selbst, sondern nur an ihren Schutzumschlägen ergriffen werden; Bände sind in der Mitte anzufassen Transportwagen dürfen nicht überladen werden. Das Klima in Magazin, Transportweg und Lesesaal darf keine zu großen Unterschiede aufweisen.

An die Benutzer dürfen nur wenige Archivalien zugleich ausgegeben werden, die nicht gestapelt und nur zum Umblättern berührt werden dürfen. Den Benutzern sind Baumwollhandschuhe, Leseständer oder Schaumstoff-Buchstützen sowie Bleischlangen oder Sandsäckchen zum Festhalten der Seiten zur Verfügung zu stellen. Für Übergrößen müssen eigene Tische bereitstehen. Notizen dürfen nur mit Bleistift und niemals auf den Archivalien gemacht werden. Als Lesezeichen ist nur ganz dünnes Papier erlaubt. Zustand und Ordnung der Archivalien muss bei der Rückgabe kontrolliert werden.

Regelmäßig sind die Archivalien bzw, Verpackungen mit einem Spezialstaubsauger abzusaugen und die Regale mit Desinfektionsmitteln zu reinigen. Schäden sind zu registrieren. Für den Fall eines Wassereinbruchs ist Vorsorge zu treffen (Notpaket, Geräte und Arbeitsmittel, Adressen).

Schimmel – und Insektenbefallene Archivalien sind sofort aus dem Magazin zu enffernen. Bei leichtem Schimmelbefall genügt Absaugen bzw. Abbürsten im Freien, der Austausch des Behälters oder Abwischen mit Alkohol; in schweren Fällen hilft Begasen oder Bestrahlen der Archivalien. Insekten werden durch Aufheizen, Stickstoff - oder Kohlendioxidbegasung oder Aufheizen in Wärmekammern vernichtet, Anti-Insekten-Sprays schädigen die Archivalien. In den Magazinräumen helfen Leimschwellen und Desinfektionsmittel. Bei Wassereinbruch sind die betroffenen Archivalien sofort aus dem Magazin zu entfernen und zu trocknen (Bände stehend aufgefächert, Blätter liegend; ggf. Löschpapier oder Polyethylenfolie benutzen). Größere Mengen sollten innerhalb von 24 Stunden schockgefroren und gefriergetrocknet werden (Schlachthöfe, Lebensmittelfirmen. Kliniken). Der betroffene Magazinbereich ist auf seine Luftfeuchtigkeit zu kontrollieren und durch Entfeuchtcr und Ventilatoren zu trocknen.

Bei allen Maßnahmen muss der Arbeitsschutz der Archivmitarbeiter (Atemschutz, Schutzhandschuhe, Händedesinfektion, ggf. Absauganlage) beachtet werden.

SAVREMENI RAZOJ CRKVENIH BIBLIOTEKA U MAĐARSKOJ

Agneš Bereč

I
SAVREMENA SITUACIJA – FINANSIJSKA I ZAKONSKA POZADINA

Mađarske crkvene zbirke (biblioteke, arhivi i muzeji), upravo poput sličnih po čitavoj Evropi, veoma su bogate dokumentima i predmetima od opšte i nacionalne važnosti. Rariteti, umjetnička blaga i jedinstveni komadi su dijelovi kulturnog nasljeđa. Arhivi su glavni izvori za lokalnu istoriju i ostala naučna istraživanja. Značajan broj crkvenih biblioteka služe edukativnim, naučnim zahtjevima i konačno u Mađarskoj, najveći broj je otvoren za široku javnost, tako da one služe čak zahtjevima stanovnika. Naravno, ove biblioteke treba da budu specijalne biblioteke iz oblasti teologije, ali postoji ozbiljno pomanjkanje savremene teološke literature.

Preživjevši tzv. socijalistički period između 1948–1989. godine, crkvene biblioteke, arhivi i muzeji postoje – ovo je samo po sebi pozitivna činjenica. Prinudna "nacionalizacija" kaznila je uglavnom Rimokatoličku crkvu u Mađarskoj, naročito naredbe o sekularizaciji. Na sreću, najveći dio i najčuvenije kolekcije su opstale.

Nakon decenija pukog preživljavanja, naši zadaci su da integrišemo ove biblioteke u nacionalna i međunarodna ustrojstva i da se prilagodimo novim metodama i mogućnostima.

Danas postoji 106 crkvenih biblioteka u Mađarskoj sa 305 zaposlenih. Broj institucija je veoma velik, a broj zaposlenih je krajnje mali. Naravno, postoji samo 8 do 10 stvarno značajnih biblioteka sa odgovarajućim osobljem i mi možemo naći među ostalim, na primjer, veliku prostoriju sa knjigama i jednog, čak "pola" zaposlenog. Ovo nije baš povoljna situacija. Podatak jasno pokazuje da je naš glavni problem nedostatak kvalifikovane radne snage.

Neujednačenost u statusu nestala je sa političkim promjenama 1989. godine, ali opšta nepovoljna pozicija, zaostalost crkvenih biblioteka ostaje. Izostala je rehabilitacija ili veliko investiranje.

Sve vrste crkvenih zbirki učestvuju u utvrđenoj državnoj pomoći iz godišnjeg budžeta, koju odobrava Skupština. Predstavnici dotičnih istorijskih crkava (ima ih četiri: Rimokatolička, Protestantska i Luteranska crkva i Jevrejska zajednica) donose konačnu odluku o podjeli sume. Jedini problem je da se količina ove svote novca ne

temelji na izvještaju o stvarnoj situaciji i nije povezana sa normiranim zadacima. To je samo obična državna donacija koja izostavlja crkveni prihod. (Vjernici mogu platiti određenu sumu novca za pomoć svojoj zajednici; ali ovim ne upravlja država. Postoji druga mogućnost: svako treba da ponudi 1% od svog poreza na dohodak za slobodno izabranu crkvu i drugih 1% za izabranu fondaciju, ali ova suma pokriva samo glavne troškove crkava. *Teoretski*, crkve, kao vlasnici i oni koji održavaju ove zbirke, treba da upotpune ovaj iznos iz državne pomoći. Ali, prema stvarnom stanju stvari, to se ne dešava i njihova pomoć je beznačajna.

Razni pokušaji su bili pokrenuti da se riješi ovaj problem, koji je veoma težak u svojim delikatnim detaljima. Ideja koja najviše obećava je razdvajanje najvećih i javnih crkvenih biblioteka od ostalih, uz obezbjeđivanje novčanih izvora sa utvrđenim potrebama. U slučaju crkvenih arhiva ovaj problem je riješen – svi tipovi registrovanih arhiva dobijaju godišnju donaciju i još državnu finansijsku potporu za svoj rad i funkciju. Njen iznos zavisi od aktivnosti arhiva i važnosti dokumenata koji se čuvaju.

II
SAVREMENE METODE RAZVOJA – IZAZOVI I STVARNOST

Uprkos svim poteškoćama, bibliotekari mađarskih crkava znaju svoj zadatak i ciljeve. Možda najvažnija karakteristika je:

- da se sačuvaju i da se učine dostupnim naše vrijednosti i u išto vrijeme, da se predstave naše posebne, hrišćanske, vrijednosti u svijetu;

A najvažnije oruđe za ovaj zadatak je:

- intenzivni informacioni razvitak koji objedinjava tehničke mogućnosti sa sadržinom (baze podataka sa punim tekstom; retrospektivna konverzija; digitalizacija dokumenata muzejske vrijednosti).

Vezano za ovaj razvoj mi moramo povećati naš unutrašnji naučni rad koji znači:

- kontinuirano publikovanje naših izvornih dokumenata i rezultata;
- i (u saradnji sa drugim crkvenim bibliotekama) organizovanje reprezentativnih izložbi crkvenog stvaralaštva.

Mislim da su ovi izazovi donekle ambiciozni, ali vjerujem da nema drugog načina. Crkvene institucije često snažno naginju barikadiranju od svijeta (a period socijalizma je osnaživao taj stav); međutim, ako mi prihvatimo naš zadatak ozbiljno, moramo uzeti u obzir da Isusove riječi: *"Ne pali se svijeća da se šlavi pod sud, nego na svijećnjak da svijetli svima koji su u kući"* (*Sveto jevanđelje po Mateju*, 5.15) se tiču našeg posla.

Tako su naši izazovi sasvim jasni. A sada da vidimo stvarnost.

Kao što sam pomenula, najhitnija potreba su stručni, iskusni profesionalci. Kako su plate niske, ne ostaje nam da se mnogo nadamo kandidatima. (Sistem plata se temelji na isplatama za državne službenike[1]). Ali među nama postoji nekoliko kolega koji su spremni da naporno rade pod ovim zahtjevima. Lokalna i nacionalna saradnja je u napretku. Međunarodna saradnja se nije do sada odvijala. Čak i kontakti sa inostranim mađarskim crkvenim bibliotekama i arhivima (u Slovačkoj, Ukrajini, Rumuniji/Transilvaniji i Srbiji/Vojvodini) su slučajni i neorganizovani.

Informaciona infrastruktura crkvenih institucija zaostaje najmanje 10 godina za evropskim prosjekom. Ipak, svaka crkvena biblioteka ima najmanje 1–2 personalna

računara (u daljem tekstu PC); pristup Internetu putem visoko-brzinskih optičkih kablova nedostaje najvećem broju njih[2]. Posebno manje i udaljene biblioteke su bez toga. Ali pitanje mreže, hardvera i softvera bi moglo biti razriješeno podjelom snaga: čak jedna osoba sa jednim PC može da radi na udaljenom mjestu i onda bi najefikasnije biblioteke mogle ponuditi rezultate putem Interneta.

Na ovom mjestu ja moram da pomenem Udruženje crkvenih biblioteka Mađarske, koje je osnovano 1994. bez bilo kakvog obzira na religiju (dakle, ovo je jedan ekumenski centar). Od početka do sada ovo udruženje daje okvir svim idejama i planovima. Udruženje nema finansijsku osnovu, ali je u stanju da okupi sve kolege jedanput godišnje. Tako je svaki crkveni bibliotekar u Mađarskoj upoznao jedan drugog lično i Udruženje reprezentuje našu posebnu želju, što je korisno. Zahvaljujući ovom, skoro prijateljskom, kontaktu, postoje neki plodovi naših napora:

- prije svega, Udruženje je pomoglo da se obezbijedi podesan softver za kataloginiziranje savremenih dokumenata, kao i dokumenata sa muzejskom vrijednošću. Softver ORBIS radi dobro na pojedinačnom PC ili na lokalnoj mreži (ali, da kažem istinu, ORBIS je samo privremeno rješenje i uskoro mora da se zamijeni za profesionalni softver). Nakon nekoliko godina rada, mađarske crkvene biblioteke napravile su više od 100.000 bibliografskih opisa (ne računajući 3 važne biblioteke koje su se pridružile svom lokalnom univerzitetskom bibliotečkom sistemu). Godine 2001. biblioteka Benediktinskog samostana (*Pannonhalma*) je počela da pruža sve ove podatke pomoću svog servera putem Interneta, bez ikakvih troškova za učesnike. Bibliografski opisi su pretraživi za specijalne biblioteke ili za sve kolekcije[3]. Vi možete pretraživati knjige specijalne biblioteke ili čitave zbirke.

Neki od pomenutih zahtjeva pomognuti su od strane države i konkursima fondacija; na primjer: retrospektivna konverzija, koja je veoma važna za crkvene biblioteke, pošto naša dokumenta ne zastarijevaju. Pomoć za publikovanje i za izložbe je takođe na raspolaganju.

Posljednji dio mog izlaganja, rad Radaj biblioteke, pokazuje konkretni primjer skorašnjeg razvoja.

III
RAD CRKVENE BIBLIOTEKE: SAVREMENI RAZVOJI U RADAJ BIBLIOTECI (PROTESTANTSKA CRKVA, BUDIMPEŠTA)

Radaj zbirka Dunavskog okruga Mađarske protestantske crkve ima tri odjeljenja: Biblioteku, Arhiv i Muzej. Sva odjeljenja čuvaju dokumenta muzejske vrijednosti i eksponate, pored svog tekućeg materijala.

KRATKA ISTORIJA BIBLIOTEKE

Prvobitno, Radaj biblioteka je bila privatna biblioteka porodice Radaj. Porodica je pripadala mađarskom nižem plemstvu i Protestantskoj crkvi iz perioda Reformacije. Prvi član porodice, koji se uzdigao do istorijske važnosti i osnovao biblioteku, bio je Pal Radaj (*Pál Ráday*, 1677–1733). On je bio kancelar i sekretar Ferenca Rakočija II (*Ferenc Rákóczi II*), vođe rata za nezavisnost u Mađarskoj protiv Habzburgovaca u periodu od 1703. do 1711. godine. Nakon

kolapsa revolucije, 1711. godine, Pal Radaj se povukao u miran život. Svoj interes je posvetio nauci i umjetnosti. Počeo je da sakuplja knjige.

Njegov sin po imenu Gedeon (1713–1792) je više volio da proučava književnost i poeziju – to je bio savjet njegovog oca, kako bi se klonio politike. Kasnih četrdesetih godina osamnaestog vijeka, Gedeon je naslijedio porodična imanja. On je odlučio da sazida veliku rezidenciju u Pecelu (*Pécel,* to je bilo središte njihovih imanja, malo mjesto pored same Pešte). Oblik je pratio barokni francuski stil dvoraca u Zapadnoj Evropi, naravno, bio je znatno manji od velikih zamkova[4]. U to vrijeme Gedeon proširuje porodičnu biblioteku. Bio je pasionirani bibliofil, koji je sakupljao knjige iz čitave Evrope. Njegova biblioteka obuhvata, osim knjiga pisanih u Mađarskoj, knjige na latinskom, njemačkom, francuskom i italijanskom jeziku. Zastupljena su djela iz beletristike, naučne publikacije (uključujući nekoliko knjiga iz prirodnih nauka i medicine), iz oblasti teologije i filozofije. Zbirka je upotpunjena publikacijama iz doba francuskog prosvjetiteljstva. Biblioteka takođe obuhvata glavna djela iz ranijih vremena (prva izdanja Svetog pisma, djela Lutera i Kalvina; ilustrovane edicije klasičnih pisaca, pa čak se mogu ovdje naći i mape). Broj inkunabula (knjiga pisanih prije 1500. godine) je 47. Stručna ekspertiza ovu biblioteku izdvaja od drugih tipičnih privatnih biblioteka 18. vijeka. Visoko obrazovani Gedeon je sortirao najvažnija djela iz raznih nauka i takođe bibliografske raritete.

Gedeon Radaj je postao veoma poznat zaštitnik mađarske umjetnosti i književnosti. Takođe, njegova pjesnička ostvarenja dobila su priznanje u mađarskoj istoriji književnosti. On je takođe finansirao dva časopisa i izdanje nekih knjiga na mađarskom jeziku. Nakon smrti Gedeona Radaja, iako je on zabranio svojim naslijednicima da prodaju zbirku knjiga, oni su namjeravali da to urade. Međutim, nastojali su da prodaju čitavu biblioteku, ne u dijelovima.

Konačno, 1855. biskup Pal Torok (*Pál Török*) ustanovio je Protestantsku teološku akademiju u Budimpešti i odlučio je da kupi knjige koje bi služile studentima i profesorima. Tako je biblioteka 1861. godine postala vlasništvo Dunavskog okruga Mađarske protestantske crkve.

Biblioteka porodice Radaj čini odvojeno odjeljenje, datira iz 18. vijeka i broji 6.400 djela u približno 120.00 svezaka.

Biblioteka Radaj predstavlja najveći dio Zbirke i otvorena je za široku publiku. Mi imamo približno 150.000 knjiga iz oblasti teologije (uglavnom protestantska teologija), društvenih nauka i *humaniora* (istorija, istorija umjetnosti, filozofija, filologija, istorija književnosti, mađarska etnografija, sociologija).

Naše službe su: pozajmica (osim zaštićenih dokumenata); čitaonica; služba za kopiranje; opšti vodič ili profesionalni predavač u dijelu za muzejsku knjigu; opsluživanje na zahtjev istraživača.

Glavna djelatnost Radaj zbirke prilagođena je za tipove njenih odjeljenja; naime, zaštita i povećanje broja dokumenata i djela, izrada savremenih i stručnih kataloga, usluživanje čitalaca i istraživača. Naša unutrašnja naučna istraživanja se finansiraju putem konkursa, a obavljaju ih naši kvalifikovani službenici (ponekad povremeno angažovane kolege).

Godinu za godinom mi imamo veliki uspjeh na polju konkursa za restauraciju dokumenata muzejske vrijednosti. Važan faktor ovog uspjeha je to da Ministarstvo za

kulturno nasljeđe daje prednost ovim zahtjevima. Ali mi imamo finansijske teškoće na području povećanja naše zbirke knjiga i časopisa. Danas mi možemo trošiti oko 4.000 € godišnje za ovaj posao. Ponekad posebni konkursi pomažu, ali mi nismo u mogućnosti da postignemo nivo drugih (državnih) biblioteka. Čak i danas naš glavni izvor za razvoj je donacija.

Informatički razvoji su započeli 1994. godine. Na žalost, mi nismo dobili ni jedan konkurs za podršku. Razlog je da su te podrške koncentrisane oko glavnih državnih i univerzitetskih biblioteka. Zbog toga mi smo se razvijali korak po korak, godinu po godinu, dijeleći naše predračune. Imali smo 3 PC 1994. godine; danas imamo 14. Naša lokalna mreža je osnovana 1996. godine, kada je bila neophodna za katalogiziranje. *On-line* pristup Internetu ostvaren je uz pomoć Univerziteta Mađarske protestantske crkve; izgradnja UTP kablova je bila naša investicija. Katalozi za tekuća dokumenta su postavljeni na ovom sistemu od 1996. godine.

Sve vrste nacionalnih konkursa (kojima rukovode Ministarstvo za kulturnu baštinu i Nacionalni kulturni fond) pokazuju da crkvene biblioteke nisu njihovo pravo mjesto. Ovi izvori su uglavnom namjenjeni za državne institucije, a crkve su izgleda nesposobne da uvećaju takva finansijska sredstva za svoje kulturne institucije.

Naši aktuelni projekti, koji prevazilaze svakodnevni posao, su sljedeći:
– digitalizacija kataloga starih knjiga muzejskog dijela Radaj biblioteke;
– istraživanje i obrada istorijskih poveza knjiga Radaj biblioteke;
– izrada specijalne baze podataka;
– publikovanje.

I.) DIGITALNI KATALOG MUZEJSKOG DIJELA BIBLIOTEKE RADAJ

Posao digitalizacije kataloga rijetke stare knjige muzejskog dijela Radaj biblioteke je u toku od 2000. god. Tradicionalna kataloška kartoteka (autor – naslov) je na raspolaganju u Biblioteci, ali mi bismo voljeli da pružimo više informacija o knjigama.

Metod obrade

Naš metod se temelji na obradi podataka programa ORBIS. Uz pomoć toga mi možemo izrađivati specijalne bibliografske opise sa velikom preciznošću. Naravno mi se služimo brojevima i kodovima međunarodnih bibliografija.

Na uobičajeni bibliografski podatak (na puni bibliografski opis) mi dodajemo nekoliko polja bez teksta, koja upotpunjavaju opise, naročito sa osvrtom na sadržaj djela; na primjer, kratka biografija o svakom autoru i saradniku (štampar, graver, izdavač itd.), rukopisne zabilješke o knjizi. Postoje posebna polja (zapisi) za pomenuta mjesta i osobe; imaoce (sa svim raspoloživim podacima); ličnosti kojima su knjige posvećene. Mi skupljamo sve dostupne informacije o istorijskom i bibliografskom značaju knjiga (obavještenja, citati, zašto je to djelo značajno, kako ga je Radaj biblioteka nabavila, njegovu provenijenciju, itd.). Takođe se dodaju i odrednice. Osim toga, dajemo i cjelovit opis poveza (koji je naš sljedeći projekat).

Mi planiramo da kompletiramo opise slikama naslovnih strana, objašnjenjima početnih riječi, kolofonima, autografskim potpisima i grbovima posjednika i glavnim ilustracijama. Ove ne bi bile samo ukrasni okvir oko bibliografskog opisa.

Slike stvaraju naučno istraživanje mogućim u *up-to-date* obliku, zato što su one materijal komparativnog bibliografskog rada i drugih proučavanja.

2.) PREGLED I OPIS ISTORIJSKIH POVEZA KNJIGA RADAJ BIBLIOTEKE

Ispitivanje i opis istorijskih poveza knjiga Radaj biblioteke je bio istraživački program koji je podržavan od 1998. sve do 2001. Mi očekujemo da možemo dobiti drugi ciklus, ali posao neće prestati.

Metod obrade je, u jednu ruku, da se ispitaju i identifikuju povezi (materijal koji se upotrebio, datacija, opis ornamenata, sortiranje žigova, izrađivanje izvadaka iz štampe i fotografija). U drugu ruku, postoji mogućnost da se identifikuju neki majstori, pošto mi čuvamo mnogo originalnih faktura u Radaj arhivu (računi mađarskih knjigovezaca za Gedeona Radaja). Ovaj podatak ima veliku važnost pošto je ime velikih majstora uglavnom nepoznato. Od početka rada završeno je više od 500 punih opisa.

3.) SPECIJALNA BAZA PODATAKA: *TEXTUARIUM*

Izrada specijalne baze podataka (analitički opis knjiga propovijedi) je u toku. Ime baze podataka je *Textuarium*; trenutno je katalogizirano oko 3.500 propovijedi (glavna područja pretraživanja: biblijske jedinice (*locus*), autor, naslov, odrednica.

Baza podataka pomaže rad pastora i studenata Teološke akademije. Projekat je ograničen na savremene mađarske knjige propovijedi (one se, naravno, najviše traže). Od početka posla urađeno je više od 7.000 opisa.

4.) IZDAVAČKA DJELATNOST U RADAJ BIBLIOTECI

Naša izdavačka djelatnost je stalna i ne ostvaruje dobit. Naše serijsko izdanje je "Godišnjak" Radaj zbirke. Uz finansijsku pomoć od konkursa mi povremeno publikujemo studije, izvorna dokumenta i kataloge izložbi.

NAPOMENE

[1] U ljeto 2002. Mađarski parlament je usvojio odluku o prosječnom povećanju plate od 50% za državne službenike. Ovaj podatak pokazuje da je situacija bila nepodnošljiva.

[2] Pristup Internetu pomoću modema (telefonskih kablova) se radije upotrebljava; ali ovo je samo nužda.

[3] www.osb.hu/biblio (THECA).

[4] Dvorac je prodat krajem 19. vijeka. Godine 1949. je bio nacionalizovan (vlasnici, članovi porodice *Kelecsényi*, morali su da ga napuste) i državna bolnica se smjestila u ovu zgradu. Međutim, kad je to bilo moguće, uprava bolnice je preuzela brigu za istorijske vrijednosti zamka. Bolnica je preseljena u drugu zgradu 1997. Sada zamak pripada Državnom staroteljstvu za istorijske spomenike i u potpunosti se rekonstruiše.

LITERATURA

Literatura vezana za Radaj zbirku u znatnom broju je ipak napisana na mađarskom. Samo sljedeći naslovi su dostupni na njemačkom jeziku:

1. Rösler, Johann Christoph: *Die gräflich–Rádaysche Bibliothek zu Pécel, bey Pesth* (Ungarische Miscellen II.) 1805.
2. Cranach, Lucas: *Ein Maler–Unternehmer aus Franken*. Katalog zur Landesausstellung Festung Rosenberg, Kronach 17 Mai – 21. August 1994 – Museum der bildenden Künste, Leipzig 7. September – 6. November 1994. (hrsg. von C. Grimm, J. Erichsen, E. Brockhoff); Augsburg, Haus der Bayerischen Geschichte, 1994. (About *Martyrdom of St. Catherine* of Cranach – originally possessed by the Ráday family, now preserved in the Ráday Collections: 299–301. pp.)
3. *Handbuch Deutscher Historischer Buchbestände in Europa Bd. 5.* Ungarn (bearb. von Judit P. Vásárhelyi); Hildesheim–Zürich–New York, Olms–Weinchmann, 1998. (About the Ráday Library: 97–102. pp.)

RECENT DEVELOPMENTS OF CHURCH LIBRARIES IN HUNGARY

I
RECENT SITUATION — FINANCIAL AND STATUTORY BACKGROUND

The Hungarian ecclesiastical collections (libraries, archives and museums) – just like the similar ones all over Europe – are very rich in documents and objects of universal and national importance. The rarities, art treasures and unique pieces are parts of the cultural heritage. Archives are the main sources of local history and other scientific researches. Considerable number of church libraries serve educational, scientific demands and – at least in Hungary – most of them are open to the large public, so they serve even the inhabitants' needs. Of course, these libraries should be specialized libraries in the field of theology, but there's a serious lack of modern theological literature.

Surviving the so-called socialist period between 1948 and 1989, church libraries, archives and museums exist – this is in itself a positive fact. Forced "nationalizing" punished mainly the Roman Catholic Church in Hungary, especially the secularized orders. Fortunately, the greatest and most famous collections have survived.

After decades of pure vegetation our tasks are to integrate these libraries into the national and international structures and adapt new methods and possibilities.

Nowadays, 106 church libraries exist in Hungary with 305 employees. The number of institutes is very big and the number of employees is extremely low. There are only 8–10 really considerable libraries with a suitable staff and we can find among the others – for example – a large room with books and 1, or even "half" an employee. This is not an advantageous situation. The data show clearly that our main problem is the shortage of skilled manpower.

The statutory inequality disappeared with the political changes in 1989, but the general disadvantageous position, the backwardness of church libraries remains. Rehabilitation or great investment has not happened.

All kinds of church collections participate with a fixed state support from the yearly budget, approved by the parliament. The representatives of concerning historical churches (there are four: Roman Catholic Church, Reformed Church, Lutheran Church and Jewish Community) make the final decision on dividing this sum. The only problem is that the unit of this sum of money is not based on objective situation report and it is not connected with normative tasks. It is only a simple state donation, which leaves out the church revenue. (Worshippers can pay a determined sum of money for supporting their denomination; but this is not handled by the state. There is another possibility: everybody should offer 1% of his/her income tax for an optionally chosen church – and another 1% for a chosen foundation – but this sum covers only general expenses of the churches.) *In theoriam* the churches, as owners and maintainers of these collections, should complement the sum of state support. But it does not happen according to the facts; or their supporting is negligible.

Different efforts have been being made to solve this problem, which is very difficult in its fine details. The most promising idea is to distinguish the greatest and public church libraries from the others, assuring pecuniary resources with determined requirements. In the case of church archives the problem has been solved – all kinds of registered archives get a yearly, plus a state grant for their work and function. Its amount depends on the activity of the archives and the importance of the preserved documents.

II
MODERN METHODS OF DEVELOPMENT – CHALLENGES AND REALITY

Despite all difficulties, the librarians of Hungarian churches know their mission and targets.

Maybe the most important points are:

– to preserve and to make accessible our values and, at the same time, to represent our special – Christian – values in the world;

and the most important tool for this mission is:

– an intensive informational development which joins the technical possibilities with the subject in question (full-text databases; retrospective conversion; digitizing the museum documents).

In connection with this development we have to increase our inner scientific work, which means:

– continuous publishing of our source documents and results;

– and (in cooperation with other church libraries) organizing representative exhibitions of church art.

These challenges are rather ambitious but I believe there's no other way. Church institutions are often tempted with the attitude of barricading from the world (and the socialist period strengthened this attitude); but, if we take our mission seriously, we have to consider that the words of Jesus *"Neither do men light a candle, and put it under a bushel, but on a candlestick; and it giveth light unto all that are in the house"* (*Mat.* 5.15) concern for our work.

So our challenges are quite clear. Let's see the realities.

As I have mentioned, the most pressing necessity are expert, skilled professionals. As the wages are low, we have not got much hope for aspirants. (The wage-system based on the payment of state employees[1].) But among us there are a few colleagues who are ready to work hard for these claims. Local and national cooperation is in progress. International cooperation has not taken place up to now. Even the contacts with the outlander Hungarian church libraries and archives (in Slovakia, Ukraine, Romania/Transylvania, and Serbia/Vojvodina) are accidental and disorganized.

The information infrastructure of church institutes is at least 10 years behind the European average. Although every church library has at least 1–2 PCs, the access to the Internet by high-speed optical cables is missing in most of them[2]. Especially the smaller and distant libraries are without it. But the question of network, hardware, and software could be solved with sharing the forces: even one person with one PC can work at a distant place and then the most effective libraries could serve the results via Internet.

At this point I have to mention the Association of Church Libraries of Hungary which was founded in 1994, without any respect to the religion (so this is an ecumenical centre). From the beginning up to now this association gives a framework to all ideas and plans. The Association has no financial basis but it is able to bring together all the colleagues once a year. So, Hungarian church librarians have known each other personally and the Association represents our will, which is useful. Thanks to this almost friendly connection there are some fruits of our efforts:

First of all, the Association helped to obtain suitable software for cataloguing modern and museum documents as well. The software ORBIS works well on a single PC or in local network (but, to tell the truth, ORBIS is only a temporary solution – soon it has to be changed for a professional one). After some years' work, the Hungarian church libraries produced more than 100.000 bibliographic descriptions (not counting 3 considerable libraries which have joined their local university library–system). In 2001 the library of the Benedictine Monastery (*Pannonhalma*) started to serve all these data by their server via Internet – without any cost for the participants. The bibliographic descriptions are searchable for a special library or for all collections[3].

Some mentioned claims are supported by state and foundational competitions; for example: retrospective conversion, which is very important for a church library, as our documents do not run out of date. Support for publishing or exhibitions, is also available.

The last part of my lecture – the work of the Ráday Library – shows a concrete precedent for recent developments.

III
RUNNING A CHURCH LIBRARY: RECENT DEVELOPMENTS IN THE RADAY LIBRARY (REFORMED CHURCH, BUDAPEST)

The Ráday Collection of the Danube District of the Hungarian Reformed Church contains three departments: Library, Archives and Museum. All the departments preserve museum documents and exhibits – beside their current material.

SHORT HISTORY OF THE LIBRARY

Originally the Ráday Library was a private library of the Ráday family. The family belonged to the Hungarian lower nobility and to the Reformed Church from the age of Reformation. The first member of the family who rose to historical importance and the founder of the family library was Pál Ráday (1677–1733). He was the chancellor and secretary of Ferenc Rákóczi II., leader of the 1703–1711 Independence War in Hungary, against the Habsburgs. After the collapse of the revolution – in 1711 – Pál Ráday settled down to a quiet life. His interest turned to the sciences and arts and he started to collect books in a greater extent.

His son named Gedeon (1713–1792) preferred studying literature and poetry – as it was his father's advice to avoid politics. In the late 1740's Gedeon inherited the family estates. He decided to build a grand residence at Pécel (it was the centre of their lands; a small village just near to Pest). The model followed the typical baroque French-style chateaux of Western Europe – of course it was much smaller than the grand castles[4]. Eventually, Gedeon developed the family library. He was a passionate bibliophile who collected books from all over Europe. His library includes – apart from the books written in Hungarian – books in Latin, German, French and Italian. Belletristic works, scientific publications (including several books on natural sciences and medicine), theology and philosophy are all represented. The collection is complemented with the publications of the French Enlightenment. The library also includes primary works of earlier times (the first editions of the Holy Bible, Luther and Calvin's works; illustrated editions of the classical authors, and even maps can be found here). The number of incunabula (books printed before 1500) is 47. The expertness of the library distinguishes it from the other typical private libraries of the 18th century. Highly-educated Gedeon sorted out the most important works of different sciences and the bibliographical rarities too.

Gedeon Ráday became a very well known patron of Hungarian art and literature. Also his poetic achievements received appreciation in Hungarian literary history. He also financed two periodicals and the edition of some books in Hungarian language. After the death of Gedeon Ráday, although he had enjoined his heirs not to sell the book collection, they were about to do exactly that. But their intention was to sell the whole library, not in parts.

Finally, in 1855 Bishop Pál Török established the Protestant Theological Academy in Budapest and he decided to buy the library for serving the students and professors. This is how the library, in 1861, became the possession of the Danube District of the Hungarian Reformed Church.

The library of Ráday family makes up a separate section, dating from the 18th century and numbering 6400 works in cca 12.000 volumes.

The Ráday Library is the largest part of the Collections; it is opened to the large public. We have approximately 150.000 books from the field of theology (mainly protestant theology); social sciences and *humaniora* (history, art history, philosophy, philology, literary history, Hungarian ethnography and sociology).

Our services are: lending (except the protected documents); reading hall; copying service; general guide or professional lecturer in the museum part of the library; serving the researchers' requests.

The main activity of the Ráday Collection fits the types of its departments; namely, preserving and increasing the documents and works, making modern and expert catalogues, serving the readers and researchers. Our inner scientific researches are financed by competitions and done by our qualified employees (sometimes casual colleagues).

Year by year we have great success in the field of competitions for restoring museum documents. An important factor of this success is that the Ministry of cultural heritage prefers these claims.

But we have financial difficulties in the field of increasing our collection of books and periodicals. At present we can expend cca 4.000 € per year for this task. Sometimes special competitions help but we are not able to reach the level of other (state) libraries. Even today our main source for growing is donation of documents.

Information developments have started since 1994. Unfortunately we haven't won any competitions to support our efforts. The reason is that supports were concentrated for the main state libraries and university libraries. So we have been progressing step-by-step, year-by-year, sharing our estimates. We had 3 PCs in 1994; today we have got 14. Our local network has been established in 1996, as it was indispensable for cataloguing. Reaching an on-line Internet access came true with the help of the University of the Hungarian Reformed Church; our investment was UTP cables. The catalogue of current documents has been based on this system since 1996.

All kinds of national competitions (handled by the Ministry of Cultural Heritage and National Cultural Fund) show that church libraries are not in their proper place. These sources are intended mainly for state institutions – and the churches seem to be unable to increase such funds for their cultural institutions.

Our actual projects – which exceed the everyday work – are the following:

– digitizing the catalogue of the old books of the museum Ráday Library;

– examination and description of the historical bindings of the books of Ráday Library;

– building special database;

– publishing.

I.) DIGITAL CATALOGUE OF THE MUSEUM RÁDAY LIBRARY

The work of digitalizing the catalogue of rare old books of the museum Ráday Library is continuous from 2000. A traditional card–catalogue (author – title) is available at the library, but we would like to give more information about these books.

The Method of Processing:

Our work is based on the data-processing software ORBIS. With the help of it we can make special bibliographic descriptions with great subtlety. Of course we use the numbers and codes of the international bibliographies.

We add to the usual bibliographic data (to the full bibliographic descriptions) some free-text fields which complete the descriptions - especially with a view of the content of the works; i.e. a short biography about every author and contributor (typographer, engraver, editor etc.); the manuscript notes of the book. There are extra fields (records) regarding the mentioned places and persons; possessors (with all available data); persons to whom the books were dedicated.

We gather all the available information about the historical and bibliographical importance of the books (references, citations, why it is important work, how the Rádays got it, its provenience etc.) Keywords are also added. Besides, we give a complete description of binding (which is our next project).

We are planning to complete the descriptions with pictures about title-pages, *incipit-explicit*, colophons, the autograph signatures and coat of arms of possessors and the main illustrations. These would not be merely a decorative frame around the bibliographic descriptions. The pictures make the scientific research possible in an up-to-date form, because they are the material of the comparative bibliographical work and other studies.

2.) EXAMINATION AND DESCRIPTION OF THE HISTORICAL BINDINGS OF THE BOOKS OF RÁDAY LIBRARY

The examination and description of the historical bindings of the books of Ráday Library was a supported research program from 1998 up to 2001. We hope we can win another course, but the work will not stop.

The method of processing: on one hand, to examine and identify the bindings (used materials, dating, descriptions of ornaments, separating the stamps and making pulling from the stamps and adding documentary photos). On the other hand, there is a possibility of identifying some masters, since we preserve a lot of original invoices in the Ráday Archive (invoices of Hungarian bookbinders for Gedeon Ráday). This fact has a great importance, as the names of the old masters are generally unknown. From the beginning, more than 500 full descriptions are ready.

3.) A SPECIAL DATABASE: *TEXTUARIUM*

The building of a special database (analytical description of books of sermons) is continuous. The name of the database is *Textuarium*. The main fields of search: biblical items (*locus*), author, title, and keywords.

The database helps the work of pastors and the students of the Theological Academy. The project is limited to the modern Hungarian books of sermons (these are the most requested, of course). From the beginning more than 7.000 descriptions are ready.

4.) PUBLISHING ACTIVITY IN THE RÁDAY LIBRARY

Our publishing activity is continuous and non-profit. Our periodical issue is the *Annual* of the Ráday Collection. With the financial aid of competitions we occasionally publish treatises, source documents and catalogues of exhibitions.

FOOTNOTES

[1] In the summer of 2002, the Hungarian parliament adopted the resolution of an average 50% wage-increase for state employees. This fact shows that the situation was intolerable.

[2] Internet access by modem (telephone cables) is rather used; but this is only a necessity.

[3] www.osb.hu/biblio (THECA)

[4] The castle was sold at the end of the 19th century. In 1949 it was nationalized (the owners, members of Kelecsényi family, had to leave it) and a state hospital was placed into the building. But, as it was possible, the management of the hospital took care of the historical values of the castle. The hospital was moved to another building in 1997. Presently the castle belongs to the State Trusteeship of Historic Monuments and it is under full reconstruction.

MODERNE ENTWICKLUNG DER KIRCHLICHEN BIBLIOTHEKEN IN UNGARN

In Ungarn gibt es 106 kirchliche Bibliotheken mit 305 Angestellten. Proportional gesehen ist die Zahl dieser Institutionen sehr groß und die Zahl der Angestellten äußerst gering.

Unsere Aufgabe besteht darin, die kirchlichen Bibliotheken in nationale und internationale Strukturen zu integrieren und sie den neuen Möglichkeiten anzupassen. Die Ungleichheit des Status verschwand mit den politischen Veränderungen von 1989, aber eine Rückkehr zum früheren Zustand (Investierung) ist nicht geschehen.

Als wichtigste Ziele für die Entwicklung dieser Bibliotheken gelten:

- die Bibliotheken aufzubewahren, zu schützen, sie zugänglich zu machen und der Öf-fentlichkeit christliche Werte zu präsentieren;
- eine intensive informationelle Entwicklung ist gefragt (Entwicklung, unter Einsatz technischer Möglichkeiten – Datenbanken mit vollem Text, retrospektive Umwand-lung der Kataloge).

Zur Zeit hinkt die informationelle Infrastruktur der kirchlichen Institutionen min-destens 10 Jahre dem europäischen Durchschnitt hinterher. Trotz allem haben die unga-rischen kirchlichen Bibliotheken nach mehreren Jahren Arbeit mehr als 100.000 biblio-graphische Titelaufnahmen erledigt (dazu drei wichtige Bibliotheken, die ihr Universitäts-system der Bibliotheken auf lokaler Ebene integriert haben), die man via Internet konsultieren kann: www.osb.hu/biblio (THECA).

Kirchliche Bibliotheken folgen veschiedenen Methoden und Ansprüchen. – Zum Beispiel umfasst die Tätigkeit der Bibliothek Raday folgende Projekte:

1. Digitalisierung der Kataloge seltener und alter Bücher aus der Museumsabteilung der Bibliothek Raday (seit dem Jahr 2000):

   Zur vollen bibliographischen Beschreibung fügen wir einige Felder an, welche die Beschreibungen komplettieren: bibliographische Daten über jeden Autor und Mitarbeiter; handschriftliche Bemerkungen der Bücher; Orte und Persönlichkeiten; Eigentümer (mit allen möglichen Daten); Per-

sonen, denen die Bücher gewidmet sind. Wir sammeln alle zugänglichen Informationen über die historische und bibliographische Bedeutung der Bücher (Charakteristiken und Zitate, deren Herkunft usw.) Eine vollständige Beschrei-bung des Einbandes wird hinzugefügt.

2. Übersicht und Beschreibung der historischen Einbände der Bücher der Bibliothek Raday (seit 1998):

   Das Personal stellt die Dokumentation zu den historischen Einbänden her (Materialien, Datierung, Beschreibungen der Ornamente, Trennung der Stempel, Entfernung der Stempel und Hinzufügen der Dokument-arfotografien). Es ist uns möglich, einige wichtige Exemplare zu identifizieren, weil wir viele authentische Rechnungen im Archiv Raday aufbewahren. Mehr als 500 vollständige Beschreibungen sind bis jetzt gefertigt.
3. Ausarbeitung einer speziellen Datenbank *Textuarium* (analytische Beschreibung der ungarischen Predigtbücher). Hauptgebiete der Forschung: Biblische Materie (locus), Autor, Titel, Richtlinien. Mehr als 7.000 Beschreibungen sind gefertigt.
4. Verlagstätigkeit (Jahrbuch der Sammlung Raday; von Zeit zu Zeit Abhandlungen, Dokumentarquellen und Kataloge für Ausstellungen).

STANDARDS IM ARCHIVBAU

Prof. Dr Reimer Witt

Referat se nalazi u vidu PowerPoint prezentacije na pratećem CD-ROM-u.
The paper in PowerPoint presentation on the accompanying CD-ROM.

Der Autor hatte die Präsentation im *Power Point* vorbereitet, die hier nicht abgedruckt werden konnte. Sie ist aber in englischer und serbischer Sprache auf CD-ROM bei "Notar" verfügbar.

Der Autor behandelt in seinem Referat die notwendigen Voraussetzungen und ihre variable Umsetzung beim Bau von Archivgebäuden. Er betont die entscheidende Rolle der Archivare bei der Definition und Einhaltung optimaler Standards.

Bei der Planung eines Archivneubaus oder bei der Adaptierung historischer Gebäude für archivische Zwecke ist gerade der Archivar verpflichtet, die an Arbeitsaufgaben und –abläufen orientierten Anforderungen genau zu beschreiben und ihre Konsequenzen für die Bauausführung präzise zu definieren. Die Stellungnahmen der Archivare sollen insbesondere umfassen: a) die Auswahlkriterien für das Grundstück, b) die schematische Erfassung von archivischen Funktionen und die entsprechende Zuordnung von Spezialräumen des Gebäudes; c) die Bestimmung von öffentlichen Zonen für Ausstellungen, Vorträge und Lesesäle und von geschlossenen Arbeitsbereichen wie Dienstzimmern und Ordnungsräumen innerhalb des Archivgebäudes und d) die Beschreibung der räumlichen und technischen Ausstattung von Werkstätten und insbesondere der Magazine.

In seinen Ausführungen über die Wahl des Grundstücks gibt der Referent Warnungen vor gefährlichen Lagen und Empfehlungen für verkehrsgünstige Situationen. Es folgen Abwägungen über die Vor- und Nachteile bei der Entscheidung für einen Neubau oder die Adaptierung eines vorhandenen Gebäudes.

In einer schematischen Darstellung von Arbeitsprozessen im Archiv hat der Autor dann die optimale Zuordnung bestimmter Raumkomplexe zu funktionellen Aufgaben entwickelt und die einzelnen Bereiche in ihrer Relation zum internen Dienstablauf und dem Publikumsverkehr dargestellt.

Weiter beschreibt der Referent einzelne Spezialbereiche des Archivsgebäudes, insbesondere Magazine und Werkstätten, mit den notwendigen Anforderungen an Raum- und Technikverhältnisse und mit Details über deren Sach-und Geräteausstattung, deren klimatische und lüftungstechnische Bedingungen sowie die arbeitshygienische Ausstattung. Schematische Grafiken und Fotos entsprechender Archivräume veranschaulichen seinen Bericht.

Der Autor hebt hervor, dass die Magazine wegen ihrer Bedeutung für die dauernde Aufbewahrung der Archivalien besondere Aufmerksamkeit verdienen. Aus Sicherheitsgründen und wegen ihrer speziellen klimatischen Verhältnisse sollten die Magazinräume von den übrigen Gebäudeteilen deutlich abgegrenzt oder ganz getrennt werden. Auch in kleinen Archiven ist sicher zu stellen, dass die Akzessions-und Lagerräume von den publikumsorientierten Bereichen separiert sind.

Der Autor gibt tabellarisch die Klimawerte an, die in Magazinen für die dauerhafte Erhaltung von Pergamenten, Papieren, Fotos, Filmen und elektronischen Medien einzuhalten sind. Ebenso stellt er Standardabmessungen und Tragfähigkeit für Magazinräume vor, die sich an den Abmessungen der Regale orientieren sollten. Unter den vielfältigen Regaltypen empfiehlt der Autor die Ausstattung mit verfahrbaren, kompakten Regalen, beschreibt die Charakteristika der in Material und Maßen unterschiedlichen Regalanlagen und erläutert die Kriterien für deren Belastbarkeit und Festigkeit.

Dann werden an einem Grundriss die prinzipiellen Anforderungen veranschaulicht, die bei einer Restaurierungswerkstatt für Papier in ihren differenzierten Arbeitsverfahren und in der maschinellen Ausstattung zu berücksichtigen sind. Dabei sind auch Arbeitsfluss und Materiallagerung in Überlegungen räumlicher Zuordnungen einzubeziehen.

Genauso ausführlich stellt der Autor die Funktionen eines Lesesaals vor. Seine Ausgestaltung hat sich gleichermaßen an den konservatorischen Aspekten der archivalischen Quellen wie an den unterschiedlichen Interessen der Benutzer zu orientieren. Hinzu kommen Ausführungen des Referenten zu den multifunktionalen Nutzungen von Räumen für die archivische Öffentlichkeitsarbeit. Neben Vitrinen für Ausstellungen und neben einer angemessenen Bestuhlung für öffentliche Vortragsveranstaltungen sollten die öffentlich zugänglichen Räume auch mit audiovisuellen Techniken für Filmvorführungen, Seminarveranstaltungen und Tagungen ausgestattet sein.

Zum Schluss gibt der Autor eine Auswahl grundlegender und weiterführender Literatur an, die auch seinem Vortrag zugrunde gelegen hatte.

OD TRAJNE VRIJEDNOSTI "ARHIVSKI UPRAVNIK ZA SVAKU LOKALNU KONGREGACIJU"

Jan C. M. van Haštreht

Tokom našeg crkvenog života mi puno pričamo i pišemo. Brojni rezultati toga mogu se pročitati godinama ili čak vjekovima kasnije u obliku crkvenih arhivskih dokumenata.

Predsjedavajući, poštovane kolege, u ovom uvodu, uz video-zapis "Od trajne vrijednosti", ja želim da u kratkim crtama obratim vašu pažnju na važnost crkvenih dokumenata. Ali ja bih posebno volio skicirati sredstva koja upotrebljavamo u našim stremljenjima da optimiziramo arhivsko upravljanje u lokalnoj kongregaciji. A kada govorim o arhivu, molim vas da imate na umu da taj termin obuhvata samo arhiv lokalne kongregacije.

Postoji oko 2250 kongregacija i preko 3000 sveštenika unutar Ujedinjenih protestantskih crkava. Da bi se one bolje razumjele, molim vas da obratite pažnju na poseban *Dodatak A* sa temom "Koje su Ujedinjene protestantske crkve?"

Dakle, koje periode pokriva arhivska građa?

Od postanka zajednice do današnjeg dana, dokumenta datiraju približno od 1568. godine.

Prvo, nekoliko riječi o značaju crkvene arhivske građe. Zašto crkveni zvaničnici moraju dosta voditi računa o njima? Postoje značajni i često potcijenjeni argumenti.

U prvom redu, dokumenti su važni opšte istorijski izvori, ne samo izvori koji se odnose na istoriju vlastite crkve. Na primjer, u 18. vijeku crkvena sjedišta bila su podijeljena s obzirom na rang i klasu. Članovima Vijeća, ali takođe i siromašnima, bila su dodijeljena fiksna mjesta. Takav crkveni plan jasno pokazuje sastav stanovništva grada ili sela u 18. vijeku. Arhivski dokumenti se mogu konsultovati u slučaju da se istorijska prava moraju dokazivati, ili da se vidi kako su neke odluke mogle biti donošene. Jedna stara tapija iz crkvenog arhiva, koja pokazuje vlasništvo nad farmom, još uvijek može biti od velikog značaja. Za restauraciju ili obnavljanje crkvene zgrade ili svešteničke kuće, važno je da stari crteži budu stalno dostupni i da se mogu konsultovati.

Prijatno je znati da tema "Crkveni arhivi dvadesetog vijeka" privlači veliku pažnju. Pa ipak to ne bi trebalo biti iznenađujuće. U poređenju sa starijim crkvenim

arhivima oni su bili zapostavljeni. Svako, bez obzira u kojoj vjerskoj zajednici radi, je suočen sa problemima povećane ekspanzije savremenih arhiva: problemi klasifikacije i dostupnosti, odabira i skladištenja, materijalne zaštite onih dokumenata koje želimo sačuvati za budućnost.

Početkom prošlog vijeka, preko 90% Holanđana je pripadalo kongregaciji. Trenutna stopa je polovina toga. Dob pripadnika kongregacije je takva da nas očekuje dalji pad.

Zaista, izgleda da su crkve marginalizovane, da su se pomjerile iz centra na periferiju društva. Nasuprot tome crkveno članstvo kao takvo, kao "stvar koja treba biti" nestaje, dok "oni koji ostaju" to rade u punom ubjeđenju. Kao rezultat, brojne kongregacije imaju zajednički život koji je, u smislu raznovrsnosti, pozitivniji od onog od prije 75 ili 100 godina.

Da bi se dobio ispravan utisak o važnosti skorašnjih crkvenih arhiva, čovjek mora vidjeti kako tijesno su crkve i društvo isprepletani. Društvena pitanja takođe doprinose crkvenoj stvari. S druge strane, hrišćanska misao doprinosi uopštenijim društveno prihvaćenim normama i vrijednostima, iako za manje od 40 ili 50 godina. Želio bih ovo da istaknem jednim primjerom. Crkveni arhivi, posebno oni lokalni, mogu se koristiti kao izvori za istraživanje istorije emancipacije žena u crkvi, posebno uspona žena do pozicije sveštenika i do drugih formalnih pozicija. Crkveni izvori su neophodni onima koji traže nove društvene funkcije za crkvene radnike koji se staraju o društvu kada je problem siromaštva počeo da nestaje iz holandskog društva nakon 1950. godine. Isto vrijedi i za pitanja etičke prirode u vezi sa početkom i završetkom života, vjenčanjem, homoseksualnošću i tako dalje.

Sva ova istaknuta društvena pitanja rezultirala su nekada više, nekada manje, crkvenom mišlju i djelom, ali konačno je sve to bilo zabilježeno u savremenim crkvenim arhivima. Ta misao i djelo su onda uticali na identične procese širom društva.

Postoji stoga puno razloga da se povede prava briga o upravljanju arhivom. Za ovu svrhu sastavljene su jednostavne smjernice.

Koje resurse mi koristimo da bismo postigli naš cilj da optimiziramo upravljanje arhivom u lokalnim kongregacijama? Imamo sljedeće na raspolaganju:

- Približno 60 arhivskih savjetodavaca – (volontera sa poznavanjem i interesom za crkvene arhive – za opis zadatka pogledaj odgovarajući Dodatak B);
- Brošura: "Smjernice za upravljanje crkvenim i polu-crkvenim arhivima";
- Video "Od trajne vrijednosti; film o zaštiti lokalnih crkvenih arhiva".

Sve ovo je za podršku lokalnom arhivskom upravniku – važnoj osobi koju postavlja nadležna kongregacija. On ažurira arhivsku građu, klasifikuje je i pohranjuje.

U praksi ovaj posao uključuje mnogo pitanja:

- Kako da ja znam što pripada arhivu?
- Što mogu baciti, a što ne?
- Kada? Zašto?
- Koji je najbolji način za arhiviranje arhivske građe?
- Gdje ću naći arhivsku građu u našoj kongregaciji?

Dozvolite mi da dam nekoliko primjera iz stvarnog života.

U većini slučajeva crkveni arhiv je smješten u crkvenoj zgradi, ponekad čak i u kući sekretara ili sveštenika. Uglavnom se tu radi o novijim dokumentima. Stara građa se najčešće nalazi u podrumu ili na tavanu, ili iza crkvenih orgulja, ili u nekom od mnogih

skrivenih uglova u i oko crkvene zgrade. Ja sam jednom pronašao građu u ostavi za bicikla.

Što pripada crkvenim arhivima? Kičmu jednog arhiva čine zapisnici, ranije u registrima, sada često kao izdvojeni list.

Poslije zapisnika pomenuo bih korespondenciju. Posebno od pedesetih godina XX vijeka, pa naprijed, preplavljeni smo pismima i cirkularima. Zbog toga je ova komponenta glavni dio arhivske građe. Važan zadatak za arhivsku upravu je revizija korespondencije, što znači odabir građe koja treba biti uništena.

Može se naći mnogo različitih tipova matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i knjiga članstva. Ranije su bili u registrima, a u posljednje vrijeme često po sistemu kartica. Danas mi često srećemo kompjuterske liste. Ukoliko ne uspijemo da njima rukujemo, one će vremenom postati neupotrebljive.

Finansijski dokumenti. Što od njih da čuvamo, a što ne? Kao opšta smjernica, čuvaju se usvojeni godišnji završni računi i budžeti, i protokoli i dokumenti vezani za građenje ili obnavljanje i kupovinu važnih crkvenih dobara. Manje važni finansijski dokumenti mogu biti uništeni nakon isteka zakonskog roka propisanog za njih.

U klasifikaciji arhivske građe pojavljuje se mnogo stvari koje ne bi trebalo čuvati. Dokumenti koji se ne uzimaju u obzir za trajno čuvanje treba da budu uništeni kako bi se spriječilo zagađivanje arhiva. Ne treba reći koliko je izbor između čuvanja ili ne čuvanja često težak. S tim u vezi su formulisane smjernice.

Arhivska djelatnost se ne sastoji samo od omogućavanja pristupa građi. Mora se takođe posvetiti svaka pažnja materijalnoj strani za brigu o njoj. U zavisnosti od njihovog pohranjivanja, dokumenti će se nalaziti u različitim uslovima. Pretjerano vlažna atmosfera i varijacije temperatura mogu podstaći pojavu plijesni i truljenje. Nakon nekoliko godina restauracija takvih dokumenata može stajati bogatstvo, ukoliko je uopšte moguća. Ako se odlučimo za taj korak, uvijek je neophodno naći profesionalnog restauratora.

Postoji neka građa koja nije kategorisana pod crkvenim imeniteljem, ali koja ima jasnu vezu sa kongregacijom. Primjeri takve građe uključuju ženska ili muška udruženja, udruženja djevojčica ili dječaka, klubove misija i nedjeljne škole. Ova građa se svrstava u polu-crkvenu građu. Takva građa se naravno mora čuvati u lokalnom crkvenom arhivu.

Ono što ne smijemo zaboraviti je dokumentacija s arhivskom građom, kao što je crkveni časopis, lokalni crkveni godišnjak, komemorativna izdanja i fotografski materijal.

Pored arhivskih aktivnosti, arhivski upravnik može posvetiti pažnju brizi prema crkvenoj umjetnosti, kao što su biblije sa predikaonice, peharima za pričešćivanje i prozorima sa bojenim staklom. Bilo kakav posebni namještaj i slike koje se tu nalaze takođe zahtijevaju pažnju.

Najvažnija odluka koju kongregacija mora donijeti je postavljanje arhivskog upravnika. Najvažniji zadatak arhivskog upravnika je organizacija crkvenog arhiva kada ništa nije godinama urađeno, a onda ažuriranje dokumenata. Za svaku pomenutu aktivnost moguće je obratiti se arhivskom savjetniku postavljenom za svaki region.

O ovim i drugim pitanjima govori video-zapis “Od trajne vrijednosti”.

Taj video prati nedavno postavljenog arhivskog upravnika, gospođu *De Bruin* iz

Noorwolde-a, dok obavlja svoje zadatke. Mi vidimo kako ona pronalazi građu i što radi sa njom. Arhivski savjetnik, *Cor Stigter*, igra značajnu ulogu u procesu klasifikacije.

Za mogućnost pohranjivanja stare građe u vladinoj arhivskoj službi ona traži savjet od gospodina *Oldersma* iz Nacionalnog arhiva u *Leeuwarden*-u. (Za objašnjenje pohranjivanja građe u nacionalnoj arhivskoj službi, vidi odgovarajući Dodatak C).

Video-zapis pokazuje kako se različite aktivnosti odvijaju u praksi. Naravno, ovo se odnosi na situaciju u Holandiji i u pojedinim protestantskim kongregacijama, ali uz malo mašte moguće je preslikati je na lokalnu situaciju u skoro svakoj zemlji.

Video-zapis su napravili studenti teologije i Odjeljenja za medije Teološkog univerziteta Holandije u Amsterdamu – svi volonteri. Možda nije za Oskara, ali zasigurno je produkcija u kojoj se osjeća posvećenost i entuzijazam tih volontera koji su odvojili svoje vrijeme da bi ga napravili.

Želim Vam ugodno gledanje.

DODATAK A

KOJE SU UJEDINJENE PROTESTANTSKE CRKVE U HOLANDIJI?

Holandija, jedna od manjih zapadnoevropskih država (16 miliona stanovnika), ima mnogo vjeroispovjesti. Tri protestantske crkve žele da postanu jedna zajednička crkva. Stoga, Holandska reformisana crkva, Reformisane crkve u Holandiji i Evangelističko-Luteranska crkva u Kraljevini Holandiji, sebe nazivaju: Ujedinjenim protestantskim crkvama u Holandiji.

Holandska reformisana crkva

Istorijski govoreći, Holandija je protestantska država; Holandska reformisana crkva tradicionalno je uživala privilegovani položaj. Ona ima preko 2 miliona članova.

Reformisane crkve u Holandiji

Reformisane crkve u Holandiji osnovane su 1892. godine ranijim otcjepljenjem od Holandske reformisane crkve. One imaju otprilike 670.000 članova.

Evangelističko-Luteranska crkva u Kraljevini Holandiji

Evangelističko-Luteranska crkva u Kraljevini Holandiji se razvila u 16. vijeku paralelno sa Holandskom reformisanom crkvom. U Holandiji je sada relativno mala (15.000 članova), ali druge države, kao Njemačka i Skandinavija, su u velikoj mjeri luteranske države.

Holandija: otprilike 20% pripadnika UPCN hrišćana

Više nije moguće reći da je Holandija protestantska ili čak hrišćanska država. Postoji jasno razdvajanje između crkve i države. Holandija ima 16 miliona stanovnika. Većina Holanđana ne ispovijeda vjeru.

ŠTO UPCN RADE?

UPCN zajedno imaju oko 2250 kongregacija i preko 3000 sveštenika. Prosječna kongregacija obavlja službu svake nedjelje. Tokom sedmice postoje razne vrste aktivnosti, od rada sa mladima do časova vjeronauka za odrasle. Takođe, na primjer, volonteri rade u

otvorenom centru za beskućnike, prisustvuju probama hora, omladinski klub organizuje kampanju prikupljanja sredstava za misionarski rad ... Ima mnogo načina po kojima kongregacije izražavaju svoj identitet kao crkva.

Crkvene službe

Svake nedjelje postoji crkvena služba koja traje oko jedan sat, sa svim što to uključuje: pjevanje, molitva, davanje zahvalnica i propovijed.

Mnoge kongregacije imaju posebne aktivnosti za djecu i mlade ljude. Tokom crkvene službe postoje jaslice za bebe i tek prohodalu djecu. Kod nekih kongregacija postoji dječja služba za djecu koja pohađaju osnovnu školu: djeca počinju i završavaju školovanje u crkvi, ali u posebnoj prostoriji oni slušaju biblijsku priču prilagođenu njima. Kod drugih kongregacija postoji nedjeljna škola poslije crkve.

Kongregacije redovno slave Posljednju Večeru, gdje se pomoću hljeba i vina podsjećaju što njima znači raspeće i uskrsnuće Isusovo. Kod nekih kongregacija i djeca mogu učestvovati.

I u molitvama i u propovijedi kongregacija pokazuje svoju blisku vezu sa paćenicima, bližnjim i daljim: bolesnim ljudima u kongregaciji, ali takođe sa žrtvama rata, djecom sa ulice, siromašnima i onima obespravljenima širom svijeta.

Časovi vjeronauka i diskusione grupe

Radnim danima u toku večeri ima raznih diskusionih grupa za one koji žele znati više o Bibliji i vjeri. Raspravlja se o velikom broju tema: svi članovi kongregacije ne vjeruju u iste stvari i na isti način. To ponekad dovodi do podizanja emocija i tenzija. Postoje, na primjer, različi stavovi o ženama u službi, o eutanaziji, o doktrini pokajanja, homoseksualnim brakovima. Ipak, UPCN se nadaju da će njihove kongregacije nastaviti da razgovaraju jedni sa drugima i da će vidjeti jedni druge kao "braću i sestre".

Za mlade ljude postoje grupe učenika vjeronauka gdje se oni pripremaju za ispovijedanje vjere: neko izjavi pred čitavom kongregacijom da ona ili on bira Boga i želi biti punim članom kongregacije. Nažalost, mnogo mladih ljudi više ne ide u crkvu: tu se više ne osjećaju ugodno. To je jedna od briga UPCN.

Rad za druge

Kongregacija ne postoji radi same sebe. Lokalna i nacionalne crkve nude finansijsku i drugu praktičnu pomoć ljudima unutar i izvan kongregacije. Ova pomoć varira od poklona za starije za Božić do rada sa narkomanima, od kampanje za prikupljanje sredstava za projekat vodovoda u Gani do podučavanja holandskog jezika u centru za one koji traže azil.

KAKO SU UJEDINJENE PROTESTANTSKE CRKVE U HOLANDIJI ORGANIZOVANE?

Crkveno vijeće

Kongregacijama rukovodi lokalno crkveno vijeće. Ono se sastoji od sveštenika, jednog starješine i mladih nezaređenih sveštenika. Njih biraju članovi kongregacije. Između ostalih stvari starješine su angažovane i u pastoralnom radu. Mladi sveštenici pružaju praktičnu pomoć ljudima kojima je ona potrebna. Plaćeni sveštenik priprema

crkvenu službu, razgovara sa ljudima kao pastor i često je stub kongregacije. U većini kongregacija žene mogu biti sveštenici i nosioci službe.

Nacionalna i regionalna administracija

Crkve se sastaju na regionalnom i nacionalnom nivou. Nacionalne administracije – sinodi UPCN uglavnom utvrđuju politiku nacionalnih crkava. Članovi sinoda su sveštenici, stariješine i mladi nezaređeni sveštenici, izabrani iz regionalnih skupština.

Finansiranje

UPCN se same finansiraju i ne dobijaju novac od Vlade. Svake godine lokalne crkve održavaju kampanju za prikupljanje sredstava u kojoj se članovi kongregacije mole za dobrovoljni prilog. Postoje takođe sedmična sakupljanja u crkvi.

Saradnja

UPCN rade u tijesnoj saradnji sa drugim organizacijama. Lokalne crkve često imaju kontakte sa rimokatoličkim parohijama. Na nacionalnom nivou UPCN su članice Holandskog vijeća crkava. Postoje takođe čvrste veze sa SKIN, lepezom organizacija migrantskih crkava u Holandiji. Na različite načine UPCN rade zajedno i sa Jevrejskom i Muslimanskom zajednicom.

Na međunarodnom nivou UPCN su članice Svjetskog vijeća crkava, Luteranske svjetske federacije i Svjetske alijanse reformisanih crkava.

Nacionalni i regionalni centri službe UPCN

Lokalne kongregacije Ujedinjenih protestantskih crkava u Holandiji podržavaju u njihovom radu Nacionalni centar službe u Utrehtu i Regionalni centar službe. Ovdje one mogu dobiti informaciju i materijal, smjernice i savjet, na primjer, u vezi katehetskog uputstva, nadgradnje kongregacije ili crkvene muzike (Odjeljenje za nadgradnju kongregacija, teologiju i obrazovanje). Tu one nalaze podršku u finansijskom upravljanju i administraciji vezanoj za članstvo (Odjeljenje za opšte poslove). Ovdje se koordiniraju projekti vezani za mlade sveštenike i misionarski rad, kao i rad Crkve na djelu i Djeca u riziku (Odjeljenje za misionarski i rad sa mladim sveštenicima i ekumenske odnose). Kuća za goste Nacionalnog centra službe nudi smještaj gostima sinodskih delegacija i konferencija.

DODATAK B

ZADATAK ARHIVSKOG SAVJETNIKA

Arhivski savjetnik je odgovoran za pružanje informacija, savjeta, a kada je to moguće, pruža pomoć upravnicima lokalnih arhiva u pojedinim regionima. Savjetnik preuzima inicijativu i redovno posjećuje – barem jednom u tri godine – kongregacije u regionu. Arhivist Ujedinjene protestantske crkve, rješenjem o postavljenju, ovlašćuje arhivskog savjetnika da redovno obilazi kongregacije.

Od arhivskog savjetnika se očekuje sljedeće:

1. Registracija

Ovo znači sastavljanje liste postojeće arhivske građe. To se odnosi i na arhive polucrkvenih udruženja (za mlade, evangelizaciju, misiju, nedjeljnu školu itd.). Obično lokalni arhivski upravnik obezbjeđuje ovu listu.

2. Konsultacija

Konsultovanje arhivskog upravnika, posebno u pogledu sljedećih stvari:

a. pohranjivanja starije arhivske građe u nacionalnoj arhivskoj službi (vidi Dodatak C);
b. sređivanja novije (aktivne) građe u skladu sa preporukama i odredbama "Smjernica za rukovanje crkvenim arhivima";
c. materijalne brige za arhive ili arhivsku građu koja se još čuva u kongregaciji.

3. Izvještavanje

Izvještavanje o posjetama raznim kongregacijama putem ispunjavanja formulara o posjeti ili sastavljanjem posebnog izvještaja koji se šalje arhivisti Ujedinjenih protestantskih crkava u Holandiji. Na ovaj način arhivist (na centralnoj poziciji u crkvenoj organizaciji) dobija jasnu viziju o onome što je (i gdje) sačuvano o istoriji lokalne crkve.

DODATAK C

POHRANJIVANJE ARHIVSKE GRAĐE U NACIONALNOJ ARHIVSKOJ SLUŽBI

Koliko ja znam, spremnost Vlade da upravlja starijim privatnim arhivima bez nadoknade unutar nacionalne arhivske službe je tipična za Holandiju. Ona proističe iz uvjerenja da i ovi arhivi takođe čine dio kulturnog nasljeđa zemlje, a to uvjerenje je često prisutno i u nacionalnom arhivu.

Ovo je službeni Vladin stav, definisan Zakonom o arhivu.

Pohranjivanje je moguće samo ako je ispunjen određen broj uslova.

Arhivske fascikle:

- se oslobađaju komada koji su skloni uništenju;
- dobijaju valjan tretman;
- dobijaju inventar.

NAPOMENA: Arhivist Ujedinjenih protestantskih crkava u Holandiji mora potpisati ugovor u vezi ovoga za svaku kongregaciju, što je dio njegove nadzorne uloge nad svim arhivima reformisanih crkava.

Dalje, arhivska građa koju treba pohraniti mora biti starija od 25 godina, a može biti dopunjavana svakih pet godina, jednom, ne češće.

Na ovaj način arhivska građa je bezbjedna i ostaje optimalno dostupna za istraživače. U sporazumu sa nacionalnom arhivskom službom, unose se odredbe vezane za publicitet i vlasništvo. Nadležna kongregacija ostaje vlasnik arhivske građe i odlučuje koji djelovi neće biti dostupni istraživačima. Sve ovo znači da:

- nacionalna arhivska služba ne treba da obradi crkvenu arhivsku građu prije nego ona postane dostupna istraživačima. Ona se može ograničiti na upravljanje. Arhivske fascikle se mogu konsultovati u čitaonici nadležnog arhiva. Arhivska građa mlađa od 50 godina može se koristiti samo nakon pismene dozvole vlasnika (nadležne kongregacije).
- prednosti za kongregacije su da one znaju tačno koji materijal predaju, da je proces zaštite i uništenje potpuno u njihovim rukama i da građa može biti dostupna za istraživanje relativno brzo.

Holandija ima Zakon o informisanju. Prema ovom zakonu ograničenje dostupnosti opštim informacijama ne smije biti duže od 20 godina. Maksimalna dužina ograničenja dostupa informacijama je 75 godina. Ujedinjene protestantske crkve u Holandiji zadržavaju restrikciju informacija na 50 godina. Istraživanje crkvene arhivske građe mlađe od 50 godina je moguće ali uz određene uslove. To su:

- pismeni zahtjev za ovo mora biti podnesen vlasniku arhivske građe (nadležnoj kongregaciji);
- istraživanje mora služiti nauci;
- dozvola za publikovanje bilo kog istraživanja biće data nakon što rukopis publikacije bude dat na uvid nadležnoj kongregaciji i nakon što postane jasno da publikovanje rukopisa ne može naškoditi živim osobama ili Ujedinjenim protestantskim crkvama u Holandiji.

Da bih ilustrovao brojnost ugovora potpisanih između Ujedinjenih protestantskih crkava u Holandiji i nacionalnih arhivskih službi, mogu navesti da je preko 1400 kongregacija pohranilo stariju arhivsku građu kod nacionalnih arhivskih službi.

Preserving our Cultural Heritage through Archives

OF ENDURING VALUE

"AN ARCHIVE MANAGER FOR EVERY LOCAL CONGREGATION"

In the course of our church life we do a lot of talking and writing. Many of these results can be read for years or even centuries in the form of church archive records.

Mr. Chairman, dear colleagues, in this introduction to the video 'Of Enduring Value', I intend to briefly bring to your attention the importance of church records. But I would especially like to sketch the means we employ in our endeavours to optimise archive management in the local congregation. And when I speak of archives, please bear in mind that the term only encompasses the archives of the local congregation.

There are some 2250 congregations and over 3000 ministers within the Uniting Protestant Churches. To understand better the Uniting Protestant Churches, may I refer you to the separate *appendix A* on the subject, "Who are the Uniting Protestant Churches?".

So which periods are covered by the archives?

From the origin of the community until the present day, documents date back to around 1568.

Firstly, a word on the importance of church archives. Why must church officials take good care of them? There are important and often underestimated arguments.

In the first place, records are important general historical sources, not only sources that refer to the history of one's own church. For instance, in the 18th century church seats used to be divided according to rank and class. Council members, but also the poor, were allocated fixed seats. Such a church plan clearly shows how the population of the 18th century town or village was made up. Archive records can be consulted in case historical rights have to be proven, or to find out how certain decisions may have come into being. An old deed from a church archive, demonstrating the ownership of farmland, can still be of great importance. For the restoration or renovation of a church building or parsonage it is important that old drawings continue to be available for consultation.

It is pleasant to know that the theme "Church archives of the twentieth century" is attracting generous attention. Yet, that should not be surprising. In comparison with older church archives, they have been neglected. Everyone, no matter in which religious denomination they work, is being confronted with the problems of increasingly expanding contemporary archives: problems of classification and availability; selection and storage; of the material preservation of those documents which we want to keep for posterity.

Early last century, over 90% of Dutch people belonged to a congregation. The current rate is half that. The age distribution of congregations is such that a further fall is expected.

Indeed, churches seem to have been marginalised, to have shifted from the centre to the periphery of society. In contrast to this, church membership in name only, as being "the thing to do", is disappearing while "those who remain" are doing so in full conviction. As a result numerous congregations have a communal life which, in terms of variety, compares positively to that of 75 or 100 years ago.

To obtain a correct impression of the importance of recent church archives one must see how close church and society are interwoven. Social questions also contribute to the church agenda. On the other hand, Christian thought contributes to more generally socially accepted norms and values, albeit for less than the last 40 or 50 years. I would like to highlight this with an example. Church archives, particularly local ones, can be used as sources to research the history of the emancipation of women in the church, in particular the rise of women as ministers and in other formal positions. Church sources are indispensable to those searching for the new social functions of church social welfare workers when the problem of poverty began to disappear from Dutch society after 1950. The same applies to questions of an ethical nature regarding the beginning and termination of life, marriage, homosexuality, and so on.

All these prominent social questions have resulted sometimes in more, sometimes in less church thought and action, but all of which was ultimately recorded in the contemporary church archives; thought and action which in turn influenced identical processes throughout the society.

There are, thus, many reasons to take good care of archive management. Straightforward guidelines have been compiled for this purpose.

What resources do we employ in our aim to optimise archive management in local congregations? We have the following at our disposal:

- Approximately 60 archive consultants – (volunteers with knowledge of archives and interest in church archives – for task description see the relevant appendix B);

- A booklet: "Guidelines for the management of the church and semi-church archives";
- The video "Of Enduring Values; a film on safeguarding local church archives".

All this is in support of a local archive manager; an essential person – to be appointed by the relevant congregation. He or she updates the archives, classifies them and stores them.

In practice this work involves many questions.

- How do I know what belongs to the archive?
- What can I throw away and what not?
- When? Why?
- What is the best way to file the archive material?
- Where do I find archive material in our congregation?

Let me give a couple of examples from real life.

In most cases church archive is deposited in the church building, sometimes even at the secretary's or minister's home; most of the time it is a matter of recent documents. The old archive mostly disappears to the cellar or attic or behind the church organ, or one of many hidden corners in and around the church building. I once found one in the bicycle shed.

What belongs to church archives? The following are the backbone of an archive: the minutes, formerly in registers, presently often a loose leaf.

After minutes I would mention correspondence. Particularly since the 1950s onward we have been inundated with letters and circulars. That is why this component is the principle part for archives. An important task for archive management is to revise correspondence, which means clearing the pieces to be destroyed.

Many different types of registration of baptism, marriage, and membership are to be found. Once in registers, in latter day often on card systems. Nowadays, we often encounter computer lists. If we fail to handle them, they will become unmanageable in time.

Financial files. What do we keep and what not? As a general guideline, the approved annual accounts and budgets are kept and record books and documents relating to the building or renovation and purchase of important churchly goods. Minor financial records can be destroyed after the legal term set for these has lapsed.

In the classification of archive material many pieces appear which do not have to be kept. Documents which are not considered for lasting preservation should be destroyed so as to prevent archive pollution. It goes without saying that the choice between preserving or not is often a difficult one. In this respect guidelines have been formulated.

Archive activities do not only consist of making archive accessible, its material care must also be given every attention. Depending on their storage, documents will be in various conditions. An overly moist atmosphere and variation in temperatures can encourage mildew and decay. After some years such documents may cost a fortune to restore, if it is possible at all. If such a thing is decided, there is always a need for a professional restorer.

There are some archives that are not categorised under the church denominator, but which have a clear relation to a congregation. Examples include archives of women's or

men's associations, girls' or boys' associations, mission clubs and Sunday schools. These we refer to as semi-church archives. Such archives must be kept at the local church archives of course.

What we must not forget is the documentation with the archive, such as the church magazine, local church almanac, commemoration editions and photographic material.

Beside the archives activities, archive manager can give attention to the care for the church art such as pulpit bibles, Communion cups and stained glass windows. Any special furniture and paintings present also need attention.

The most important decision which a congregation must take is the appointment of an archive manager. The most important task of the archive manager is the organisation of church archives when nothing has been done for years, and then the updating of documents. In all the activities mentioned, an appeal can be made to the archive consultant appointed in each region.

These and other questions are addressed in the video "Of Enduring Value".

The video follows recently-appointed archive manager, Mrs. De Bruin from Noordwolde, as she carries out her tasks. We see how she finds material, and what she does with it. Archive consultant Cor Stigter plays a major role in the classification process.

For the opportunities of storing the old archives at a government archive service she asks advice from Mr. Oldersma of the National Archive in Leeuwarden. (For an explanation of storage of archives at a national archive service, see the relevant appendix C).

The video shows how various activities are carried out in practice. Obviously directed to the situation in the Netherlands and in particular to the Reformed congregations, but with a little imagination one can translate it to local situation in almost any country.

The video was made by students of Theology and Media Department of Holland Theological University in Amsterdam – all volunteers. It is perhaps not an Oscar winner, but certainly a production that received full commitment and enthusiasm of those volunteers who gave their time to make it.

I wish you a pleasant viewing.

APPENDIX A

WHO ARE THE UNITING PROTESTANT CHURCHES IN THE NETHERLANDS?

The Netherlands, one of the smaller West European countries (16 million inhabitants), has many denominations. Three Protestant churches together want to become one church. Hence the Netherlands Reformed Church, the Reformed Churches in the Netherlands, and the Evangelical Lutheran Church in the Kingdom of the Netherlands call themselves: the Uniting Protestant Churches in the Netherlands.

Netherlands Reformed Church

Historically speaking, the Netherlands is a Protestant country; the Netherlands Reformed Church traditionally enjoyed a privileged position. It has over 2 million members.

Reformed Churches in the Netherlands

The Reformed Churches in the Netherlands were formed in 1892 out of earlier secessions from the Netherlands Reformed Church. They have approx. 670.000 members.

Evangelical Lutheran Church in the Kingdom of the Netherlands

The Evangelical Lutheran Church in the Kingdom of the Netherlands evolved in the 16th century alongside the Netherlands Reformed Church. In the Netherlands, it is now relatively small (15.000 members), but other countries like Germany and Scandinavia are strongly Lutheran.

The Netherlands: approx. 20% UPCN Christians

It is now no longer possible to say that the Netherlands is a 'Protestant' or even 'Christian' country. There is a strict separation of Church and State. The Netherlands has 16 million inhabitants. The majority of Dutch people do not profess a religion.

WHAT DO THE UPCN DO?

The UPCN together have about 2250 congregations and over 3000 ministers. An average congregation celebrates a church service every Sunday. During the week there are all kinds of activities, from youth work to catechism classes for adults. Also, for instance, volunteers work in a walk-in centre for homeless people, do choir practises, youth clubs organise fund-raising campaigns for mission work… There are many ways in which congregations express their identity as a church.

Church services

Every Sunday there is a church service lasting for about an hour, involving everything from singing, praying, giving thanks, collections to sermon.

Many congregations have special activities for children and young people. During the church services there is a crèche for babies and toddlers. In some congregations there is a children's service for children of primary school age: the children start and end in church, but in a separate room they hear a Biblical story told especially for them. In other congregations there is Sunday school after church.

Regularly the congregation celebrates the Lord's Supper, where they commemorate with bread and wine what the crucifixion and resurrection of Jesus means to them. In some congregations children can also take part.

In both the prayers and the sermon the congregation shows its close involvement with the distressed near by and far away: sick people in the congregation, but also war victims, street children, the poor and those without rights throughout the world.

Catechism classes and discussion groups

On weekdays in the evening there are various discussion groups for those who want to know more about the Bible and faith. A wide variety of subjects is discussed: the congregation members do not all believe in the same things and in the same way. This sometimes gives rise to emotions and tensions. There are, for instance, different views on women in office, euthanasia, the doctrine of atonement, same-sex marriages. Nevertheless, the UPCN hope that their congregations will continue to talk with each other and see each other as 'brothers and sisters'.

For young people there are catechism groups, where they are prepared for their confession of faith: someone declares in the midst of the congregation that she or he chooses God and wants to be a full congregation member. Unfortunately, many young people no longer go to church: they do not feel at home there. It is one of the concerns of the UPCN.

Working for others

A congregation does not exist for itself. Both the local and the national churches offer financial and other practical help to people inside and outside the congregation. This help varies from a present for the elderly at Christmas to working with drug addicts, from a fund-raising campaign for a water project in Ghana to teaching Dutch in a centre for asylum-seekers.

HOW ARE THE UNITING PROTESTANT CHURCHES IN THE NETHERLANDS ORGANISED?

Church council

Congregations are locally administered by the church council. It consists of the minister, elder, and deacons. They are chosen by the congregation members. The elders are engaged in pastoral work among other things. Deacons give practical help to people who need it. The (salaried) minister prepares the church service, talks to people as a pastor, and is often the pivot of the congregation. In most congregations women can be ministers and office-bearers.

National and regional administration

The churches meet on regional and national level. The national administrations – the synods – of the UPCN broadly determine the policy of the national churches. The synod members are ministers, elders, and deacons, elected from the regional assemblies.

Funding

The UPCN fund themselves and do not receive money from the government. Every year local churches hold a fund-raising campaign in which congregation members are asked for a voluntary contribution. There are also weekly collections in church.

Co-operation

The UPCN work closely together with other organisations. Local churches often have contacts with Roman Catholic parishes. Nationally the UPCN are members of the Netherlands Council of Churches. There are also strong ties with SKIN, the umbrella organisation of migrant churches in the Netherlands. In various ways the UPCN work together with Jewish and Muslim communities.

Internationally the UPCN are members of the World Council of Churches, the Lutheran World Federation, and the World Alliance of Reformed Churches.

National and regional service centres of the UPCN

The local congregations of the Uniting Protestant Churches in the Netherlands are supported in their work by the National Service Centre in Utrecht and the Regional Service Centres. Here they can obtain information and material, courses and advice, for

instance in relation to catechetical instruction, congregational upbuilding, or church music (Department for Congregational Upbuilding, Theology, and Education). Here they find support in financial and membership administration (Department for General Affairs). Here diaconal and missionary projects at home and abroad are co-ordinated, as well as the work of Churches in Action and Children at Risk (Department for Missionary and Diaconal Work and Ecumenical Relations). The guesthouse of the National Service Centre offers accommodation to guests of synodal delegations and conferences.

APPENDIX B

THE TASK OF THE ARCHIVE CONSULTANT

The archive consultant is responsible for information, advice, and where possible practice support to local archive managers in a specific region. The consultant takes the initiative and regularly visits – at least one every three years – the congregations in the region. The letter of appointment given by the archivist of the Uniting Protestant Churches grants the consultant the authority to visit congregations regularly.

The following is expected of the archive consultant:

1. Registration

This means the compilation of a list of present archive files. The archives of the semi-church associations (for youth, evangelisation, mission, Sunday school, etc.) must also be included. Usually, the local archive manager will be able to provide this list.

2. Consultation

Means consulting the archive manager, particularly in regard of the following points:

a. storage of the older archive components at a national archive service (see Appendix C;
b. arranging the recent (dynamic) archive components, in accordance with the recommendations and stipulations of the 'Guidelines for the management of church archives'.
c. the material care of archives or archive components which are still deposited in the congregation.

3. Reporting

Signifies reporting the visits to various congregations by means of filling in a visiting form or by compiling a personal visiting report, which is to be sent to the archivist of the Uniting Protestant Churches in the Netherlands. In this way the archivist (in the central position in the church organisation) attains a clear view of what has been preserved of the local church history (and where).

APPENDIX C

THE STORAGE OF ARCHIVES AT NATIONAL ARCHIVE SERVICES

As far as I know, the readiness of the government to manage older private archives free of charge within national archive services is a typical Dutch situation. This readiness originates in the consideration that these archives are also a part of the cultural heritage of the country as well as often being an addition to the impression which is presented in the national archives.

This is the official government position, recorded in the 'Netherlands Archive Act'.

Storage is only possible if a number of conditions are met.

The archive files are:

- stripped of pieces susceptible to destruction;
- substantially well-treated;
- provided with an inventory.

NOTE: The archivist of the Uniting Protestant Churches in the Netherlands must sign the agreement of the contract for this for each congregation, as a part of his supervisory position over all reformed church archives.

Furthermore, the archives to be stored must be older than 25 years and additions must not be added more frequently than once every five years.

In this way the archives are kept safe and remain optimally accessible for researchers. In the agreement with the national archive service, stipulations regarding publicity and property are recorded. Certain congregation remains the owner of the archives and decides which parts are not to be made accessible to researchers.

This all means that:

- the national archive service does not need to process church archives before they can be made available to researchers. It can limit itself to management. The archive files can be consulted in the reading room at the relevant archive service. The archives younger than 50 years may be consulted only after the written permission of the owner (the relevant congregation) has been provided.
- the advantages for congregations are that they know exactly what they transfer, that the process of preserving and destroying is completely in their own hands, and that the archive can be made available for research relatively quickly.

The Netherlands have a 'Government Information Act'. In this Act it is recorded that the general information *restriction* may not be longer than 20 years. Maximum information *restriction* is 75 years. The Uniting Protestant Churches in the Netherlands maintain information *restriction* of 50 years. Research of church archives younger than 50 years is possible but subject to a number of conditions. These are:

- the request for this must be filed in writing with the owner of the archive (the congregation in question);
- the research must serve a scientific purpose;
- permission for publication of any research will be granted after the manuscript of the publication has been deposited for inspection at the relevant congregation and after it has become clear that the publication of the manuscript can not

disproportionably harm living persons or the Uniting Protestant Churches in the Netherlands.

To convey an impression of the size of contracts between the Uniting Protestant Churches in the Netherlands and the national archive services I can state that over 1400 congregations have stored their older archives with a national archive service.

VON BLEIBENDEM WERT EIN FILM ZUR SICHERUNG VON KIRCHENARCHIVEN

Allzu oft denken Kirchenarchivare an den "Schweinestali hinter dur Orgel". Scha-chteln, Kisten und Plastikbeutel, gefüllt mit Papieren ohne besondere Ordnung. Kein historisch wertvolles Material. Bis irgendeiner nach einem bestimmten Dokument sucht, es aber nicht finden kann ...

Das 22-Minuten-Video behandelt viele Fragon zur Organisation und zum Unterhalt eines zeitgemäßen Archivs. Wo bringe ich das Archiv unter? Was kann ich und was darf ich nicht wegwerfen? Und wann? Und warum? Wie ordne ich das Archivmaterial am besten? Wo können wir solches Material in unserer Kirchengemeinde finden? Was mache ich mit den alten Unterlagen? Das Video folgt der örtlichen Archivarin, wie sie ihre Aufgaben durchführt. Der Zuschauer erblickt den vorgefundenen Zustand des Archivs und wie sie damit fertig wird. Dem Archivberater obliegt eine bedeutsame Rolle in diesem Ordnungsprozeß. Um das Archiv beim Staat unterzubringen, tritt sie an das Nationalarchiv heran. Das Video stimml. mit den von den protestantischen Kirchen (der Niederlande) gemeinsam festgesetzten Archivierungsrichtlinien überein.

BISKUPIJSKI ARHIVI U AUSTRIJI

dr Johanes Ebner

Biskupijski arhivi upravljaju (povijesnim) spisima biskupijskih uprava, čine ih dostupnim i procjenjuju njihovu vrijednost. Oni su arhiv za sve službe i urede mjesne biskupske kurije. Pripremljeni spisi su i izvan crkvene potrebe na raspolaganju za istraživanje.

Sa sljedećom informacionom ponudom izlazi se u susret želji ARGE-a, biskupijskih arhivista u Austriji (Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare und Diözesanarchivarinnen Österreichs), da sveukupno bude olakšan pristup biskupijskim dokumentacijama i da se pozove na njihovo korišćenje.

BISKUPIJSKI ARHIV AJZENŠTAT

A-7000 Eisenstadt, St. Rochus-Straße 21; tel. 02682/777-235, fax: 02682/777-252;
e-mail: brigitte.gerdenitsch@kath-kirche-eisenstadt.at; web: http://www.kath-kirche-eisenstadt.at

Radno vrijeme: ponedjeljak – četvrtak 8.30 – 12 i 13 – 16.30 časova; petak 9 – 13 časova; u julu i avgustu ograničeno radno vrijeme; neophodna prethodna najava; uređaj za čitanje mikrofilma.

Upravitelj: prof. dr Hans Peter Zelfel

Saradnici: Brigitte Gerdenitsch (Sekretarijat), Paul Lehrner

Nakon priključenja Gradišća (Burgenlanda) Austriji 1921. uslijedila je 1922. izgradnja Apostolske administracije Burgenlanda. Godine 1960. godine stvorena je Biskupija Ajzenštat i time je to crkveno područje konačno odvojeno od matičnih biskupija Raab i Steinmanger. Granice Biskupije Ajzenštat poklapaju se sa granicama Savezne države Burgenland.

Arhivska građa: akta Apostolske administracije Burgenlanda, odnosno Biskupije Ajzenštat od 1922; 117 župnih arhiva (od oko 17. do 19. stoljeća)

Matice: 115 župa (od početka do oko 1820; depoziti); duplikati od 1922.

Literatura: Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium. Zeitschrift des Verbandes österreichischer Archivare, Heft 15 (1976) 35-49; Eisenstadt 38-39.

ARHIV BISKUPIJE FELDKIRH

A-6800 Feldkirch, Bahnhofstraße 13; tel. 05522/3485-431, fax: 05522/3485-5;
e-mail: archiv@kath-kirche-vorarlberg.at; elmar@schallert.at

Radno vrijeme: ponedjeljak – petak 8 – 12 i 14 – 17 časova, prema prethodnoj najavi.

Upravitelj: dr Elmar Schallert

Godine 1818. je sa područja Forarlberga, koje je pripadalo biskupijama Konstanc, Kur i Augsburg, stvoren teritorijalni generalni vikarijat, čija je uprava prenesena na jednog generalnog vikara u rangu posvećenog biskupa sa sjedištem u Feldkirhu i koji je priključen biskupiji Briksen. Godine 1921. je sa sjevernim i istočnim Tirolom stvorena administracija Insbruk-Feldkirh (od 1964. Forarlberg kao generalni vikarijat biskupije Insbruk), 1968. je stvorena biskupija Feldkirh.

Arhivska građa: Upravni arhiv Generalnog vikarijata od 1820; školska akta, 19. stoljeće.

Matice: duplikati (od 1839. do oko 1960. u Biskupijskom arhivu); župne matice, prenesene na film; korišćenje: u Zemaljskom arhivu Forarlberga i u Gradskoj biblioteci Feldkirh.

Literatura: Karel Menhart, Das Archiv der Diözese Feldkirch, in: Scrinium H. 11 (1974), 3-21.

BISKUPIJSKI ARHIV GRAC-SEKAU

A-8011 Graz, Bischofplatz 4 (poštanska adresa); ured: A-8010 Graz, Bürgergasse 2; tel. 0316/8041-213, -214, -357, -358, fax: 0316/8041-18358; e-mail: Mueller@kath-kirche-graz.at; Ruhri@kath-kirche-graz.at; web: http://www.graz-seckau.at

Radno vrijeme: utorak - petak 8 – 12 časova, četvrtak 13 – 19 časova.

Upravitelj: dr Norbert Müller (biskupijski arhivist)

Saradnici: dr Alois Ruhri (biskupijski arhivist), dr Norbert Allmer (sekretar), Willibald Marx (stručni saradnik)

Godine 1218. je nadbiskup Salcburga (Eberhard II) stvorio Biskupiju Sekau u okviru granica svoje biskupije, kojoj je 1859. priključena Biskupija Leoben, stvorena 1786 godine. Od 1786. je Grac biskupsko sjedište. Granice Biskupije Grac-Sekau odgovaraju granicama Savezne države Štajerske.

Arhivska građa: Arhiv biskupskog konzistorija i ordinarijata do oko 1980. (današnja biskupija, nekadašnji generalni vikarijat Salcburga, nekadašnja biskupija Leoben); akta biskupskih službi i kurija (građevinska služba, finansijske službe, katolička akcija, pastoralna služba, omladinska) do oko 2000. godine; Arhiv biskupske mense; Biskupske ostavštine; Svjedodžbe (od 1202. dva reda: Biskupske svjedodžbe (isprave) i Župne isprave); Muzički arhiv (rukopisi 17-19. stoljeće); 160 župnih arhiva; Biskupijska biblioteka, Istorijska biblioteka biskupskog seminara (depozit), Biblioteka Lazarista.

Matice: savremene Matice svih štajerskih župa (Steiermark) 1835 – 1959; stare Matice 140 župa.

Literatura: Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium H. 15 (1976) 35-49; Graz 40; Norbert Müller, Das Diözesanarchiv Graz-Seckau, Graz 2001 (neobjavljeni rukopis).

ARHIV BISKUPIJE GURK

A-9020 Klagenfurt, Mariannengasse 2; tel. 0463/57770-1981, fax: 0463/57770-1989; e-mail: archiv@kath-kirche-kaernten.at; web: www.kath-kirche-kaernten.at

Radno vrijeme: ponedjeljak - četvrtak 8 - 12 i 13.30 – 16 časova; uređaj za čitanje mikrofilma.

Biskupijski arhivist: univ. prof. dr Karl Heinz Frankl

Upravitelj: univ. doc. dr Peter G. Tropper

Saradnici: dr Hermann Rainer

Godine 1072. nadbiskup Salcburga, Gebhard, je u Koruškoj (Kärnten) stvorio Biskupiju Gurk, koja je ležala u granicama Nadbiskupije Salcburg i čiji je prostorni razvoj najvećim dijelom završen 1859. Godine 1787. Celovec (Klagenfurt) je postao biskupsko sjedište. Granice Biskupije se poklapaju sa granicama Savezne države Koruška (Kärnten).

Arhivska građa: Arhiv crkvene i svjetovne uprave biskupije, odnosno Biskupije Gurk, sa nizom isprava (oko 3560, iz 1177. god.), akta i rukopisi do oko 1980; akta Dušebrižničke službe i Finansijske komore (do oko 1990); Biblioteka mense biskupa Gurka (rukopisi i štampani materijal od 12. stoljeća do oko 1800. god.). Trenutno ima 270 župna arhiva sa starim maticama do oko 1890. i sa preko 2000 isprava, kao i sa ostalim župnim službenim pisanim materijalom.

Matice: stare matice, duplikati matica.

Literatura: Peter G. Tropper, Vom Missionsgebiet zum Landesbistum. Organisation und Administration der katholischen Kirche in Kärnten von Chorbischof Modestus bis zu Bischof Köstner. Klagenfurt 1996, bes. 12 f.

BISKUPIJSKI ARHIV INSBRUK

A-6020 Innsbruck, Riedgasse 9; tel. 0512/2230-655, fax: 0512/2230-658;
e-mail: archiv@dioezese-innsbruck.at

Radno vrijeme: prema dogovoru; uređaj za čitanje mikrofilma.

Upravitelj: dr Josef Franckenstein

Kao posljedica Prvog svjetskog rata, uprava Biskupije Briksen je morala biti ponovo uređena. Godine 1921. je stvorena Apostolska administracija Insbruk-Feldkirh, koja je obuhvaćala sjeverni i južni Tirol i Forarlberg; od 1925. Apostolski administrator je posjedovao sva prava i dužnosti rezidencijalnog biskupa (sa sjedištem u Feldkirhu). Godine 1964. je Apostolska administracija uzdignuta do biskupije. Područje Biskupije Insbruk se proteže na sjeverni Tirol do Ziller-a i Achensee-a i na istočni Tirol.

Arhivska građa: akta Ordinarijata (od 1918), akta *Caritas*-a (od 1945), Dušebrižnička akta (djelimično), akta Finansijske komore. Arhivska građa prije 1925. nalazi se u Biskupijskom arhivu Briksen.

Matice: prenesene na film; korištenje u Zemaljskom arhivu Tirola.

Literatura: Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium H. 15 (1976) 35-49; Innsbruck Diocese archives 41.

ARHIV BISKUPIJE LINC

A-4020 Linz, Harrachstraße 7; tel. 0732/771205-8608, fax: 0732/771205-8100;
e-mail: archiv@dioezese-linz.at; web: http://www.dioezese-linz.at/dioezesanarchiv

Radno vrijeme : ponedjeljak – petak 8 – 12 časova, ponedjeljak i četvrtak 14 – 16 časova.

Direktor: prof. dr Johannes Ebner

Saradnici: dr Monika Würthinger (biskupijski arhivist), Renate Etzlstorfer (Sekretarijat)

Biskupiju Linc je stvorio Josef II, 1783-85. odvajanjem od Biskupije Pasau i obuhvaća područje Savezne države Gornja Austrija (Oberösterreich).

Arhivska građa: akta Ordinarijata (akta Pasaua, konzistorijalna akta, 17. stoljeće – 1981), akta Finansijske komore, akta pastoralne službe (od 1939), školska akta (19. stoljeće), akta *Caritas*-a (od 1946), Kaptolski arhiv; akta izgradnje katedrale, arhiv Seminara i Fakulteta, zbirka svjedodžbi, arhiv slika, zbirka grafika i planova, muzički arhiv (Katedralni hor, Joseph i Hermann Kronsteiner)

Matice: duplikati u Zemaljskom arhivu Gornje Austrije (Oberösterreich) 1819-1939. (prenesene na film); duplikati u Biskupijskom arhivu 1940-1966; Matice gradskih župa Linca u Arhivu grada Linca, prenesene na film i djelomično obuhvaćene elektronskom datotekom.

Publikacija: Novi arhiv za povijest Biskupije Linc (NAGDL) (od 1981.)

Literatura: Johannes Ebner, Das Ordinariatsarchiv Linz, ein Beitrag zur Geschichte des Archivwesens der Diözese Linz. In: Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz (NAGDL) 2 (1982/83). S. 89-108. Ders., Das Linzer Ordinariatsarchiv, seine Aufgaben in Geschichte und Gegenwart. In: Oberösterreichische Heimatblätter 39 (1985), S. 30-36. Od 1975. radni izvještaji biskupijskog arhiva se štampaju u godišnjaku Gornjoaustrijskog (Oberösterreich) muzejskog udruženja za zemljopis.

NADBISKUPSKI KONZISTORIJALNI ARHIV SALCBURG

A-5020 Salzburg, Kapitelplatz 2; tel. 0662/8047-140, fax: 0662/8047-144;
e-mail: archiv@salzburg.co.at; web: http://www.kirchen.net/archiv

Radno vrijeme : utorak – četvrtak 9 – 12, 13.30 – 17.30 časova; uređaj za čitanje mikrofilma i kopiranje.

Upravitelj: univ. doc. dr Ernst Hintermaier

Saradnici: Elisabeth Engelmann, mr Kerstin Hederer, Hildegard Meller (Sekretarijat), Brunhilde Neumayer (Sekretarijat), Ivan Pomper (bibliotekar), dr Karin Schamberger

Salcburg je 739. organiziran kao biskupija i 798. uzdignut na nadbiskupiju. Teritorijalna ograničenja doživjela je Nadbiskupija stvaranjem 4 sufraganske biskupije Gurk (1072), Chiemsee (1215), Sekau (1218), Lavant (1228), i konačno razdvajanjem biskupijskih područja koji leže u Gornjoj i Donjoj Austriji, Štajerskoj i Koruškoj (Ober- und Niederösterreich, Steiermark und Kärnten) prilikom jozefinskog reguliranja biskupija (1786). Područje Nadbiskupije obuhvaća danas Saveznu državu Salcburg i dio Tirola istočno od Ziller-a i Achensee-a.

Arhivska građa: registratura konzistorija nekadašnjeg područja Nadbiskupije Salcburg (reformacijska akta, 16 -18. stoljeće; generalne vizitacije, 17 -18. stoljeće; korespondencija sa dekanatima, župama i samostanima i sl.); akta sufraganskih biskupija (među njima i dijelovi nekadašnjeg arhiva Chiemsee-a); akta Ordinarijata (od sekularizacije); akta Finansijske komore (od 1939); akta raznih službi (parcijalno); dijelovi osobnih spisa nadbiskupa (od 1500), prezidijalna akta nadbiskupa (od 1825); zbirka svjedodžbi (isprava), od 1189; konzistorijalni protokoli (1505 – 1850); crkveni računi (od 1600); arhiv katedralne muzike (od kraja 16. stoljeća); biskupijske biblioteke župnih kuća (od kraja 16. stoljeća).

Matice: matice župa grada Salcburga (do oko 1850. god.) i pojedinačnih seoskih župa; mikrofilmovi župnih matica tirolskih dionica; mikrofilmovi župnih matica Savezne države Salcburg.

Publikacije: Schriftenreihe des Konsistorialarchivs (od 1992), Schriftenreihe des "Erzbischof-Rohracher-Studienfonds".

Literatura.: Ernst Wenisch, Zur Geschichte des Salzburger Konsistoriums und seines Archivs. In: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 105 (1965), 153-174. Ernst Hintermaier, Bericht des Konsistorialarchivs über die Jahre 1993 - 1996 (Bericht vom 7. April 1997).

BISKUPIJSKI ARHIV SV. POLTEN

A-3100 St. Pölten, Domplatz 1; tel. 02742/324-321, fax: 02742/324-325;
e-mail: da.bo.stpoelten@kirche.at; web: http://www.dsp.at/dasp

Radno vrijeme: ponedjeljak – četvrtak 8.30 – 12 i 13 – 16 časova; u avgustu zatvoreno; uređaj za čitanje mikrofilma.

Upravitelj: dr Thomas Aigner, MAS

Saradnici: mr Martina Gamper, mr Ulrike Gstettner, Franz Kotzian

Biskupija Sv. Polten je 1785. odvojena od Biskupije Pasau, pošto je već 1784. objavljeno premještanje biskupa od Wiener Neustadt-a u Sv. Polten. Biskupija Wiener Neustadt je osnovana 1496, 1785. je uzdignuta i priključena teritoriji nadbiskupije Beč (Wien).

Područje Biskupije Sv. Polten obuhvaća četvrt iznad Manhartsberga i četvrt iznad Vinervalda u Saveznoj državi Donja Austrija (Niederösterreich).

Arhivska građa: Biskupija Wiener Neustadt (1469–1784), župna i samostanska akta od 16. stoljeća (do 1784. akta Pasauškog oficijalijata u Beču), Biskupija Sv. Polten (od 1785), niz svjedodžbi (od 1267), zbirka rukopisa (12 – 19. stoljeće), oko 270 župnih arhiva.

Matice: duplikati od 1796, oko 310 župa preneseno na film.

Publikacije: Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs; Musica Sacra Hippolytensis; Hippolytus. Neue Folge. St.Pöltner Hefte zur Diözesankunde.

Literatura.: Gerhard Winner, Das Diözesanarchiv St. Pölten, Behörden und Institutionen, ihre Geschichte und Bestände, St. Pölten 1962.

BISKUPIJSKI ARHIV BEČ

A-1010 Wien, Wollzeile 2 (Erzb. Palais); tel. 01/51552-3239, fax: 01/51552-3240;
e-mail: daw@edw.or.at; a.fenzl@edw.or.at; j.weissensteiner@edw.or.at; web: http://stephanscom.at

Radno vrijeme: ponedjeljak, utorak i četvrtak 8.30 – 13 i 14 – 16 časova, petak 8.30 – 12 časova; uređaj za čitanje mikrofilma.

Upravitelj: dr Annemarie Fenzl

Saradnici: dr Johann Weißensteiner (asistent), Paul Grünwald (odlaganje materijala), Brigitte Krestan (fotoarhiv), Gabriele Lisak (Sekretarijat)

Biskupija Beč je osnovana 1469. i 1722. uzdignuta do nadbiskupije. Njen današnji obim (grad Beč, četvrt ispod Manhartsberga, četvrt ispod Vinerwalda) dobila je Nadbiskupija Beč 1729 (uključenjem nekadašnjeg pasauškog biskupijskog područja u četvrt ispod Vinervalda) odnosno 1785. (jozefinsko reguliranje biskupija: uključenje četvrti ispod Manhartsberga u Nadbiskupiju Beč).

Arhivska građa: akta i isprave (nad)biskupije Beč od 1469; biskupska akta i biskupske svjedodžbe 1469-1995; akta konzistorijalnih protokola nekadašnjeg Pasauškog oficijalijata za Austriju ispod rijeke Enns (od oko 1500. do 1785.), (akta se tiču današnjeg područja Nadbiskupije Beč, dok se protokoli odnose na čitav opseg nekadašnjeg Oficijalijata); Arhiv nadbiskupske finansijske službe; akta centralnih mjesta stvorenih 1939/1945. (među

ostalima: pastoralna služba, Austrijski pastoralni institut, građevinska služba, Katolička akcija); arhivi katedrale i predstojništva katedrale (sa dekanatom Kirnberg); akta raznih crkvenih udruga (Leopoldinenstiftung, Pilgerhaus in Jerusalem, Leo-Gesellschaft, Vinzenzvereine, Priesterseminar, Frintaneum); deponirani župni arhivi – povučeni dekanatski arhivi – ostavštine svećenika (među ostalima prelat Ignaz Seipel, prelat Franz Loidl, Msgr. Karl Keck, prelat Franz Stubenvoll, Heinrich Suso Waldeck).

Priručna biblioteka (sa zbirkom osobnih spisa iz biskupija srednje i istočne Evrope, zbirka molitvenih knjiga), zbirka fotografija i planova.

O *Nadbiskupskoj biblioteci Beča* vodi brigu Biskupijski arhiv Beča.

Matice: maticama sa područja Nadbiskupije Beč upravlja Referat za matice Nadbiskupije Beč. Župna matice se nalaze u samim župama, centralizacija još nije uslijedila.

Publikacije: Beiträge zur Wiener Diözesangeschichte (Beilage zum Wiener Diözesanblatt), erschienen Jg. 1 (1960) – Jg. 37 (1996).

Literatura.: Annemarie Fenzl, Kirchliche Archive in Wien, Aufgaben und Probleme, in: Scrinium H. 19 (1978), 26-47.

VOJNI ORDINARIJAT AUSTRIJE

A-1070 Wien, Mariahilfer Straße 24/I/3; Tel.: 01/5200-28041, Fax: 01/5200-17110; e-mail: wf@mildioz.at; web: http://www.mildioz.at

Arhiv, Matice: mr Walter Fürsatz

ARHIV GENERALNOG SEKRETARIJATA AUSTRIJSKE BISKUPSKE KONFERENCIJE

A-1010 Wien, Wollzeile 2 (Erzbischöfliches Palais); Tel.: 01/51611-3427 (oder 3280), Fax: 01/51611-3436; e-mail: archiv@bischofskonferenz.at; web: http://www.bischofskonferenz.at

Radno vrijeme: prema dogovoru
Upravitelj: mr Walter Lukaseder

Sekretarijat Austrijske biskupske konferencije (sa sjedištem u Beču) je stvoren 1949.

Literatura.: 150 Jahre Österreichische Bischofskonferenz (1849-1999), hgg. vom Sekretariat der Österreichischen Bischofskonferenz, Wien 1999.

NAPOMENE

* Pregled se bazira na saopštenjima kolega i koleginica kao i na detaljno navedenoj literaturi.

RADNA ZAJEDNICA BISKUPIJSKIH ARHIVISTA AUSTRIJE

Radna zajednica biskupijskih arhivista Austrije (Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare und Diözesanarchivarinnen Österreichs, u daljem tekstu ARGE) konstituisana je 11. marta 1976. u Salcburgu nakon saglasnosti Austrijske biskupske konferencije u jesen 1975.[1]

ARGE podržava lični kontakt arhivista, istražuje mogućnosti uže saradnje i razmjenu iskustava u okviru godišnjih kongresa[2], služi izučavanju arhivskih pitanja i modela za njihovo rješavanje.

ARGE takođe njeguje redovne kontake sa ostalim arhivima Austrije, sa saveznim konferencijama crkvenih arhiva Njemačke i sa Radnom zajednicom crkvenih arhivista u Rimu (*Assoziazione Archivišta Ecclesiaštica Roma*), kao i sa pojedinačnim susjednim biskupijama Austrije.

Protok informacija koji je time osiguran urodio je plodom u vidu jače povezanosti biskupijskih arhivskih snaga kod upravljanja pisanim materijalom, kako na službenim mjestima kurija, tako i na župnim službenim mjestima.

Građevinska proširenja biskupijskih arhiva su znak da Crkva preuzima odgovornost za, često nespektakularno, područje (povijesnog) upravljanja pisanim materijalom i time daje značajan doprinos istraživanju.

Činjenica da se biskupijski arhivi kod kulturno-istorijskih izložbi redovno i spremno angažuju je doprinos koji rado prihvata javnost. Tu se priključuje i posredovanje dijecezanskih povijesnih razvojnih linija kroz predavanja i/ili doprinose u vidu publikacija. Ovim se daje, između ostalog, i kontinuirana osnova za temeljna istraživanja u biskupijskim arhivima (pristup i procjena povjerenih dokumenata).

Svakako da predati dokumenti u ovom hektičnom vremenu i vremenu u kome ponestaju sredstva, na nekim mjestima čine da "teret povijesti" ponekad izgleda "teži".

Arhivi biskupija su takođe postali servisne ustanove koje, posebno u ovoj oblasti zadataka, pokazuju svoju "opravdanost". U skladu sa tim nude se tečajevi i provizorijumi odgovornima za župne arhive.[3]

Briga (biskupijskih arhiva) oko slobodnog pristupa povijesti Crkve (prije svega kroz predavanja, izložbe) je svakako doprinos 'pastoralnom', jer na pitanje "kuda?" ne može se ozbiljno odgovoriti bez pitanja "odakle?".

U pravnom pogledu su nastojanja ARGE-a, između ostalog, dovela do jedinstvene definicije biskupijskih arhiva kao "arhiva za sva službena mjesta i ustanove biskupijske kurije sa upravno-tehničkim zadacima, zadacima njege arhiva i istorijsko-naučnim zadacima" (1987).[4]

Od strane ARGE-a i po nalogu Konferencije kancelara ordinarijata, odosno Austrijske biskupske konferencije odgovoreno je putem dorade jedne "uredbe", na osnovnu želju da se jedinstveno reguliše obezbjeđenje i korišćenje crkvenih arhiva (1997)[5]. Puni sastav Austrijske biskupske konferencije je 6. novembra 1997. prvi put donio *Uredbu za obezbjeđenje i korišćenje arhiva Katoličke crkve* za čitavo područje Austrije.[6]

Sa objavljivanjem u Službenom listu pojedinačnih (nad)biskupija ona je stupila na snagu kao biskupijski zakon.

Briga za održavanje važne arhivske građe (između ostalog: matice, župne hronike) zahtijevaće dodatna sredstva. Davno otvoreno poglavlje uprave podržane od EDV-a i na ckrvenom području je jedna nova šansa, koja međutim zahtijeva posebna kooperativna zalaganja arhivske uprave. Za konkretna tematska područja nude se od strane ARGE-a studijski dani.

NAPOMENE

[1] Uporedi sa navedenim prilozima:

Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium (Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivare/innen) H.15 , Wien 1976, 35-49.

Livio Chudoba, Gli archivi ecclesiastici in Austria, in: Archiva Ecclesiae XVIII-XXI (1975-1978), 85-106.

Ders., Espirenze del gruppo di lavoro degli archivisti diocesani austriaci, in: Archiva Ecclesiae XXIV - XXV (1981/82), 163-166

Annemarie Fenzl u. Hans Peter Zelfel, Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare Österreichs 1975-1990, in: Scrinium H. 42, Wien 1990, 97-104.

Peter G. Tropper, Zum kirchlichen Archivwesen in Österreich, in: Scrinium H. 54, Wien 2000, 455-463.

Johannes Ebner, Ordnung zur Sicherung und Nutzung der Archive der katholischen Kirche [in Österreich], in: Scrinium H. 53, Wien 1999, 394-400.

Johannes Ebner, Die aktuelle Situation der Diözesanarchive in Österreich, in: Scrinium (2002), im Druck.

Na mjestu predsjednika, odnosno zamjenika ARGE-a bili su do sada:

1976–1983	Hans Peter Zelfel, Hans Spatzenegger
1983–1985	Karl Heinz Frankl, Annemarie Fenzl
1985–1989	Annemarie Fenzl, Johannes Ebner (ab 1986)
1989–1991	Hans Peter Zelfel, Peter G. Tropper
1992–1996	Hans Peter Zelfel, Johannes Ebner
2002–2002	Johannes Ebner, Johann Weißensteiner
do 2002	Thomas Aigner, Johann Weißensteienr

[2] Mjesta održavanja sastanaka: 1976 Salzburg, 1977 Linz, 1978 Eisenstadt, 1979 Rom/Vatikan, 1980 Steyr, 1981 Salzburg, 1982 Enns-Lorch, 1983 Klagenfurt, 1984 Rein, 1985 Linz, 1986 Wien, 1987 Eisenstadt, 1988 St.Georgen am Längssee, 1989 Innsbruck, 1990 Linz, 1991 Salzburg, 1992 Wien, 1993 Graz, 1994 Eisenstadt, 1995 Innsbruck, 1996 St.Pölten, Studientag in Salzburg, 1997 St. Georgen a. Längssee, Studientage in Wien u. Salzburg, 1998 Feldkirch/Batschuns, Studientage in Linz, 1999 Rom/Vatikan, Studientage in Linz und Wien, 2000 Wien, Studientag in Linz, 2001 Graz, Studientage in Linz, 2002 Linz.

[3] Na primjer: in der Diözese Linz: Rudolf Zinnhobler, Pfarrarchive, Pfarrbücher, Pfarrchroniken, in: Scrinium H. 20 (1979), 23-28. Ders., Das Pfarrarchiv, in: Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz 4 (1985/86), 179-185. Ders., Vom Sinn und Wert des Pfarrarchivs, in: Theol.-prakt. Quartalschrift 138 (1990) 131-134. Pfarrverwaltung. Hand-

buch für die Pfarren und Seelsorgestellen der Diözese Linz, hgg. von der DFK Linz, Linz 1996.

[4] Uporedi: Statuten der österreichischen Diözesanarchive, von der Österreichischen Bischofskonferenz (November 1987) approbiert.

[5] O ovim mjerama je posebno bilo govora u cirkularnom pismu papske komisije za kulturna dobra Crkve, Pastoralna funkcija crkvenih arhiva' od 2. februara 1997.

[6] Uporedi: Amtsblatt der Österreichischen Bischofskonferenz Nr. 21 (15. Dezember 1997), Punkt II, 3: Seite 11-14.

DIOCESAN ARCHIVES IN AUSTRIA*

Diocesan archives manage, make accessible and appraise the value of (historical) documents of diocesan administrations. They are archives for all services and offices of local bishop's curia. The arranged documents stand at the disposal of researchers even beyond the needs of the church.

With the following information offer we meet the desire of the ARGE (Working community of Austrian diocesan archivists – Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare und Diözesanarchivarinnen Österreichs) to totally facilitate the approach to diocesan documentations and to call for their utilization.

EISENSTADT DIOCESE ARCHIVES

A-7000 Eisenstadt, St. Rochus-Straße 21; Tel. 02682/777-235, Fax: 02682/777-252;
e-mail: brigitte.gerdenitsch@kath-kirche-eisenstadt.at; web: http://www.kath-kirche-eisenstadt.at

Working hours: Monday–Thursday 8:30 a.m. – 12 p.m. and 1 p.m. – 4:30 p.m., Friday 9 a.m. – 1 p.m.; in July and August limited working hours; previous announcement is necessary; microfilm reader.

Manager: Prof. Dr. Hans Peter Zelfel

Associates: Brigitte Gerdenitisch (Secretariat), Paul Lehrner

Following the joining of Burgenland to Austria in 1921, in 1922 followed the establishment of the Apostolic administration of Burgenland. In the year 1960 Eisenstadt Diocese was established thus this church region was finally separated from its mother dioceses of Raab and Steinmanger. The borders of Eisenstadt Diocese coincide with those of the Federal State of Burgenland.

Archival material: documents of the Apostolic administration of Burgenland, i.e. Eisenstadt Diocese from 1922; 117 parish archives (circa 17th – 19th century).

Registries: 115 parishes (from the beginning until circa 1820; deposits); duplicates from 1922.

Literature: Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium. Zeitschrift des Verbandes österreichischer Archivare, Heft 15 (1976) 35-49; Eisenstadt 38-39.

FELDKIRCH DIOCESE ARCHIVES

A-6800 Feldkirch, Bahnhofstraße 13; Tel. 05522/3485-431, Fax: 05522/3485-5;
e-mail: archiv@kath-kirche-vorarlberg.at; web: elmar@schallert.at

Working hours: Monday to Friday 8 a.m. – 12 p.m. and 2 p.m. – 5 p.m., following the previous announcement.

Manager: Dr Elmar Schallert

In the year 1818, from the area of Vorarlberg, which had belonged to the dioceses of Konstanz, Chur and Augsburg, territorial general vicariate was created whose administration was transferred to one general vicar in the rank of a consecrated bishop with the seat in Feldkirch and which is attached to Brixen Diocese.

Archival material: Administrative archives of the general vicariate from 1820; school documents from the 19th century.

Registries: duplicates (from 1839, from circa 1960 in diocesan archives); parish registries were transferred onto film; consultation in Voralberg Territorial archives and in Feldkirch Town library.

Literature: Karel Menhart, Das Archiv der Diözese Feldkirch, in: Scrinium H. 11 (1974), 3-21.

GRAZ-SECKAU DIOCESE ARCHIVES

A-8011 Graz, Bischofplatz 4 (postal address); office: A-8010 Graz, Bürgergasse 2; Tel. 0316/8041-213, -214, -357, -358, Fax: 0316/8041-18358; e-mail: Mueller@kath-kirche-graz.at; Ruhri@kath-kirche-graz.at; web: http://www.graz-seckau.at

Working hours: Tuesday-Friday 8 a.m. – 12 p.m., Thursday 1 p.m. – 7 p.m.
Manager: Dr Norbert Müller (diocesan archivist).

Associates: Dr Alois Ruhri (diocesan archivist), Mag. Dr Norbert Allmer (secretary), Willibald Marx (senior associate).

In the year 1218 Salzburg Archbishop (Eberhard II) established Seckau Diocese within the borders of his diocese, to which in 1859 was attached Leoben Diocese, established in 1786. From 1786 Graz is the bishop's seat. The borders of Graz-Seckau Diocese correspond to the borders of the Federal State of Styria.

Archival material: Bishop's consistory and court until circa 1980 (today's diocese, former Salzburg general vicariate, former Leoben Diocese); documents of bishop's services and curia (construction service, financial service, catholic action, pastoral service, youth service) until circa 2000; the archives of bishop's mensal goods; bishop's legacies; certificates (from 1202 2 rows: bishop's certificates (documents) and parochial documents); music archives (manuscripts the 17th – the 19th century); 160 parochial archives; diocesan library, historical library of the bishop's seminary (deposit), the Lazarists' library.

Registries: contemporary registries of all parishes of Styria 1835-1959; old registries of 140 parishes.

Literature: Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium H. 15 (1976) 35-49; Graz 40; Norbert Müller, Das Diözesanarchiv Graz-Seckau, Graz 2001 (unpublished manuscript).

GURK DIOCESE ARCHIVES

A-9020 Klagenfurt, Mariannengasse 2; Tel. 0463/57770-1981, Fax: 0463/57770-1989;
e-mail: archiv@kath-kirche-kaernten.at; web: www.kath-kirche-kaernten.at

Working hours: Monday-Thursday 8 a.m. – 12 p.m. – 1:30 p.m. – 4 p.m.; microfilm reader

Diocesan archivist: University professor Dr Karl Heinz Frankl

Manager: University docent Dr Peter G. Tropper

Associates: Dr Hermann Rainer

In the year 1072, Salzburg Archbishop Gebhard established in Carinthia Gurk Diocese which lay within the borders of Salzburg Archdiocese and whose territorial development was largely completed in 1859. In the year 1787 Klagenfurt became the bishop's seat. The borders of the diocese correspond to the ones of the Federal State of Carinthia.

Archival material: the archives of church and secular administration of the diocese, i.e. Gurk Diocese with a number of documents (circa 3560 from 1177), documents and manuscripts until circa 1980; documents of public welfare service and financial chamber (until circa 1990); mensal library of Gurk Bishop (handwritten and printed material from the 12th to circa 1800). Currently 270 parochial archives with old record books until circa 1890 and with more than 2000 documents, as well as other official parochial written material.

Record books: old record books, duplicates of record books.

Literature: Peter G. Tropper, Vom Missionsgebiet zum Landesbistum. Organisation und Administration der katholischen Kirche in Kärnten von Chorbischof Modestus bis zu Bischof Köstner. Klagenfurt 1996, bes. 12 f.

INNSBRUCK DIOCESE ARCHIVES

A-6020 Innsbruck, Riedgasse 9; Tel. 0512/2230-655, Fax: 0512/2230-658;
e-mail: archiv@dioezese-innsbruck.at

Working hours: according to agreement; microfilm reader.

Manager: Dr Josef Franckenstein

As the consequence of the World War I, the administration of Brixen Diocese had had to be arranged again. In 1921 was established the Apostolic administration of Innsbruck-Feldkirch, which comprised northern and southern Tirol and Vorarlberg; from 1925 the Apostolic administrator had all the rights and duties of a residential bishop (with the seat in Feldkirch). In 1964 the Apostolic administration grew into a diocese. The area of Innsbruck Diocese spreads to northern Tirol up to Ziller and Achensee and to eastern Tirol.

Archival material: court documents (from 1918), Caritas documents (from1945), public welfare documents (partly), financial chamber acts. Archival material before 1925 is located in Brixen Diocese archives.

Record books: transferred onto film; consulting in Tirol territorial archives.

Literature: Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium H. 15 (1976) 35-49; Innsbruck Diocese archives 41.

LINZ DIOCESE ARCHIVES

A-4020 Linz, Harrachstraße 7; Tel. 0732/771205-8608, Fax: 0732/771205-8100;
e-mail: archiv@dioezese-linz.at; web: http://www.dioezese-linz.at/dioezesanarchiv

Working hours: Monday – Friday 8 a.m. – 12 p.m., Monday and Thursday 2 p.m. – 4 p.m.

Manager: Prof. Dr Johannes Ebner

Associates: Dr Monika Würthinger (diocesan archivist), Renate Etzlstorfer (Secretariat).

Linz Diocese was established by Joseph II 1783/85 by separating from Passau Diocese and comprises the area of the Federal state of Upper Austria.

Archival material: court documents (Passau documents, consistorial documents, from the 17th century to 1981), financial chamber acts, pastoral service acts (from 1939), school acts (the 19th century), Caritas acts (from 1946), Chapter archives; documents on the construction of cathedrals, seminary and faculty archives, collection of certificates, archives of paintings, collection of graphics and plans, music archives (cathedral choir, Joseph and Hermann Kronsteiner).

Record books: duplicates in the territorial archives of Upper Austria, 1819-1939 (transferred onto film); duplicates in the diocesan archives 1940-1966; record books of Linz city parishes in Linz city archives were transferred onto film and partly covered by electronic database.

Publication: new archives for the history of Linz Diocese (NAGDL) (from the year 1981).

Literature: Johannes Ebner, Das Ordinariatsarchiv Linz, ein Beitrag zur Geschichte des Archivwesens der Diözese Linz. In: Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz (NAGDL) 2 (1982/83). S. 89-108. Ders., Das Linzer Ordinariatsarchiv, seine Aufgaben in Geschichte und Gegenwart. In: Oberösterreichische Heimatblätter 39 (1985), S. 30-36. From 1975 all working reports of the diocesan archives have been printed in the almanac of the Upper Austria museum association for geography.

SALZBURG ARCHDIOCESE CONSISTORIAL ARCHIVES

A-5020 Salzburg, Kapitelplatz 2; Tel. 0662/8047-140, Fax: 0662/8047-144;
e-mail: archiv@salzburg.co.at; web: http://www.kirchen.net/archiv

Working hours: Tuesday – Thursday 9 a.m. – 12 p.m., 1:30 p.m. – 5:30 p.m.; microfilm reader and copying machine.

Manager: University docent Dr Ernst Hintermaier

Associates: Elisabeth Engelmann, Mag. Kerstin Hederer, Hildegard Meller (Secretariat), Brunhilde Neumayer (Secretariat), Ivan Pomper (librarian), Dr Karin Schamberger.

Salzburg was organized as a diocese in 739 and in 798 it grew into an archdiocese. It saw the territorial limitations by the creation of 4 sufragan dioceses: Gurk (1072), Chiemsee (1215), Seckau (1218) and Lavant (1228), and finally by the separation of diocesan areas lying in the Upper and Lower Austria, Styria and Carinthia on the occasion of Joseph's regulating the dioceses (1786). The area of the archdiocese comprises today the Federal state of Salzburg and a part of Tirol east of Ziller and Achensee.

Archival material: Records office of the consistory of former area of Salzburg Archdiocese (Reformation acts [the 16th – the 18th century], general visitations [th1 17th/ 18th century], correspondence with deaneries, parishes and monasteries and so on); acts of sufragan dioceses (among them even parts of former archives of Chiemsee); court acts (from secularization); financial chamber acts (from 1939); acts of various other services (partially); parts of personal documents of archbishops (from 1500), official acts of archbishops (from 1825); collection of certificates (from 1189); consistory protocols (1505-1850); church accounts (from 1600); cathedral music archives (from the end of the 16th century); diocesan libraries of parochial houses (from the end of the 16th century).

Record books: record books of the city of Salzburg parishes (until circa 1850) and of individual village parishes microfilms of parochial record books of Tirol part; microfilms of parochial record books of the Federal state of Salzburg.

Publications: Schriftenreihe des Konsistorialarchivs (from 1992), Schriftenreihe des "Erzbischof-Rohracher-Studienfonds"

Literature: Ernst Wenisch, Zur Geschichte des Salzburger Konsistoriums und seines Archives. In: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 105 (1965), 153-174. Ernst Hintermaier, Bericht des Konsistorialarchivs über die Jahre 1993 – 1996 (Bericht vom 7. April 1997)

ST. PÖLTEN DIOCESE ARCHIVES

A-3100 St. Pölten, Domplatz 1; Tel. 02742/324-321, Fax: 02742/324-325;
e-mail: da.bo.stpoelten@kirche.at; web: http://www.dsp.at/dasp

Working hours: Monday – Thursday 8:30 a.m. – 12 p.m., 1 p.m. – 4 p.m., closed in August, microfilm reader.

Manager: Dr Thomas Aigner MAS

Associates: Mag. Martina Gamper, ag. Ulrike Gstettner, Franz Kotzian.

St. Pölten Diocese was separated from Passau Diocese in 1785, being already in 1784 announced the transfer of the Bishop of Wiener Neustadt to St. Pölten. Wiener Neustadt Diocese was established in 1496, and in 1785 it grew and got attached to the territory of Vienna Archdiocese.

The area of St. Pölten Diocese comprises the quarter above Manhartsberg and the quarter above Wienerwald in the Federal state of Lower Austria.

Archival material: Wiener Neustadt Diocese (1469-1784), parochial and monastery acts from the 16th century (until 1784 the acts of Passau bishop's spiritual court in Vienna), St. Pölten Diocese (from 1785), a number of certificates (from 1267), collection of manuscripts (the 12th – the 19th century), circa 270 parochial archives.

Record books: duplicates from 1796, circa 310 parishes were transferred onto film.

Publications: Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs; Musica Sacra Hippolytensis; Hippolytus. Neue Folge. St.Pöltner Hefte zur Diözesankunde.

Literature: Gerhard Winner, Das Diözesanarchiv St. Pölten, Behörden und Institutionen, ihre Geschichte und Bestände, St. Pölten 1962.

VIENNA DIOCESE ARCHIVES

A-1010 Wien, Wollzeile 2 (Erzb. Palais); Tel. 01/51552-3239, Fax: 01/51552-3240;
e-mail: daw@edw.or.at; a.fenzl@edw.or.at; j.weissensteiner@edw.or.at; web: http://stephanscom.at

Working hours: Monday, Tuesday and Thursday 8:30 a.m. – 1 p.m. and 2 p.m. – 4 p.m., Friday 8:30 a.m. – 12 p.m.; microfilm reader.

Manager: Dr Annemarie Fenzl

Associates: Dr Johann Weißensteiner (assistant), Paul Grünwald (storing of material), Brigitte Krestan (Photo archives), Gabriele Lisak (Secretariat).

Vienna Diocese was established in 1469 and in 1722 it grew into archdiocese. It got its present day size (the city of Vienna, the quarter below Manhartsberg, and the quarter below Wienerwald) in 1729 (by the inclusion of former Passau Diocese area in the quarter below Wienerwald), i.e. in 1785 (Joseph's regulating of dioceses: inclusion of the quarter below Manhartsberg into Vienna Archdiocese).

Archival material: acts and documents of Vienna (Arch)Diocese from 1469; bishop's acts and bishop's certificates 1469-1995; acts of consistorial protocols of former Passau bishop's spiritual court for Austria below the river Enns (from circa 1500 to 1785) (the acts concern the actual territory of Vienna Archdiocese, while the protocols relate to the whole range of the former bishop's spiritual court); archdiocese financial service archives; documents of central places created in 1939/1945 (amongst others: pastoral service, Austrian pastoral institute, construction service, Catholic action); archives of the cathedral and the administration of the cathedral (with Kirnberg deanery); acts of various church associations (Leopoldinenstiftung, Pilgerhaus in Jerusalem, Leo-Gesellschaft, Vinzenzvereine, Priesterseminar, Frintaneum); deposited parochial archives – withdrawn deanery archives – priests' inheritances (amongst the others prelate Ignaz Seipel, prelate Franz Loidl, Monsignor Karl Keck, prelate Franz Stubenvoll, Heinrich Suso Waldeck).

Reference library (with the collection of personal documents from central and eastern European diocese, collection of prayer books), collection of photographs and plans.

Vienna Diocese archives takes care of *Vienna Archdiocese library.*

Record books: Record books from the territory of Vienna Archdiocese are managed by Vienna Archdiocese record books section. Parochial record books are located within the parishes themselves; centralization has not yet taken place.

Publications: Beiträge zur Wiener Diözesangeschichte (Beilage zum Wiener Diözesanblatt), erschienen Jg. 1 (1960) – Jg. 37 (1996).

Literature.: Annemarie Fenzl, Kirchliche Archive in Wien, Aufgaben und Probleme, in: Scrinium H. 19 (1978), 26-47.

AUSTRIA MILITARY COURT

A-1070 Wien, Mariahilfer Straße 24/I/3; Tel.: 01/5200-28041, Fax: 01/5200-17110;
e-mail: wf@mildioz.at; web: http://www.mildioz.at

Archives, record books: Mag. Walter Fürsatz

ARCHIVES OF THE GENERAL SECRETARIAT OF THE AUSTRIAN BISHOPS' CONFERENCE

A-1010 Wien, Wollzeile 2 (Erzbischöfliches Palais); Tel.: 01/51611-3427 (or 3280), Fax: 01/51611-3436; e-mail: archiv@bischofskonferenz.at; web: http://www.bischofskonferenz.at

Working hours: according to agreement
Manager: Mag. Walter Lukaseder

Secretariat of the Austrian bishops' conference (with the seat in Vienna) was established in 1949.

Literature: 150 Jahre Österreichische Bischofskonferenz (1849-1999), hgg. vom Sekretariat der Österreichischen Bischofskonferenz, Wien 1999.

FOOTNOTES

* The survey is based on the information given by colleagues, as well as on the literature quoted in details.

WORKING COMMUNITY OF AUSTRIAN DIOCESAN ARCHIVISTS

Working community of Austrian diocesan archivists (Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare und Diözesanarchivarinnen Österreichs, hereinafter referred to as ARGE) was constituted on 11th March 1976 in Salzburg following the consent of the Austrian Bishops' conference in the autumn of 1975.[1]

ARGE supports personal contact of archivists, explores the possibilities of closer cooperation and exchange of experiences on the occasions of annual congresses[2], and serves the study of archival questions and models for their resolution.

ARGE also cherishes regular contacts with other archives of Austria, with federal conferences of German church archives and with the Working community of church archivists in Rome (Assoziazione Archivista Ecclesiastica Roma), as well as with individual neighbouring Austrian dioceses.

The flow of information thus assured has borne fruit in the sense of firmer connection of diocesan archival forces regarding the management of written material, both at the official places of curia, and at parochial official places.

Construction enlargement of diocesan archives is a sign that the Church takes over the responsibility for often unspectacular, area of (historical) management of written material thus giving significant contribution to research.

The fact that diocesan archives are regularly and readily engaged at cultural-historical exhibitions is a contribution which has been gladly accepted by the public. Here is

added even the mediation of diocesan historical development lines through lectures and/or contribution in the form of publications. This gives, amongst other things, even the continuous basis for basic research in diocesan archives (access and appraisal of entrusted documents).

Certainly, the documents handed over in this hectic time and the time in which means get scarce, in some places make the "Burden of history" sometimes seem even "heavier".

Diocesan archives have also become service institutions which, especially in this task area, show their "justification". In accordance with that, courses are offered and temporary situations to the responsible for parochial archives.[3]

Care (of diocesan archives) for the free approach to the history of the Church (above all through lectures, exhibitions) is certainly a contribution to „pastoral", for the question – Where to? - one cannot seriously answer without the question - Where from?

In legal sense the efforts of ARGE, among other things, have brought to the unique definition of diocesan archives as "archives for all official places and institutions of bishop's curia with administrative-technical tasks, tasks of the care for archives and of historical-technical tasks" (1987).[4]

On behalf of ARGE and according to the order of the Conference of court chancellors, i.e. the Austrian bishops' conference, the answer was given by means of the adaptation of a "regulation" to the basic desire to regulate in a unique way the security and use of church archives. (1997)[5]. The plenum of the Austrian bishops' conference, on its session held on 6th November 1997, issued for the first time the *Decree for securing and use of archives of the Catholic Church* for the whole area of Austria.[6]

With the publication of the same in the official gazette of individual (arch)dioceses it took effect as a diocese law.

Care for maintenance of important archival material (amongst other things: record books, parochial chronicles) will require additional means. Long time opened chapter of the administration supported by EDV even in the church area is a new chance, which however requires special cooperative supports of the archival administration. For concrete thematic areas ARGE offers research days.

FOOTNOTES

[1] Compare with quoted supplements:

Hans Peter Zelfel, Aus der Arbeit der Diözesanarchivare Österreichs, in: Scrinium (Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivare/innen) H.15 , Wien 1976, 35-49.

Livio Chudoba, Gli archivi ecclesiastici in Austria, in: Archiva Ecclesiae XVIII-XXI (1975-1978), 85-106.

Ders., Espirenze del gruppo di lavoro degli archivisti diocesani austriaci, in: Archiva Ecclesiae XXIV - XXV (1981/82), 163-166

Annemarie Fenzl u. Hans Peter Zelfel, Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare Österreichs 1975-1990, in: Scrinium H. 42, Wien 1990, 97-104.

Peter G. Tropper, Zum kirchlichen Archivwesen in Österreich, in: Scrinium H. 54, Wien 2000, 455-463.

Johannes Ebner, Ordnung zur Sicherung und Nutzung der Archive der katholischen Kirche [in Österreich], in: Scrinium H. 53, Wien 1999, 394-400.

Johannes Ebner, Die aktuelle Situation der Diözesanarchive in Österreich, in: Scrinium (2002), im Druck.

The position of the president, i.e. vice-president of ARGE has been held so far by:

1976–1983	Hans Peter Zelfel, Hans Spatzenegger
1983–1985	Karl Heinz Frankl, Annemarie Fenzl
1985–1989	Annemarie Fenzl, Johannes Ebner (from 1986)
1989–1991	Hans Peter Zelfel, Peter G. Tropper
1992–1996	Hans Peter Zelfel, Johannes Ebner
2002–2002	Johannes Ebner, Johann Weißensteiner
from 2002	Thomas Aigner, Johann Weißensteienr

[2] Places were meetings have been held: 1976 Salzburg, 1977 Linz, 1978 Eisenstadt, 1979 Rome/Vatican, 1980 Steyr, 1981 Salzburg, 1982 Enns-Lorch, 1983 Klagenfurt, 1984 Rein, 1985 Linz, 1986 Vienna, 1987 Eisenstadt, 1988 St.Georgen am Längssee, 1989 Innsbruck, 1990 Linz, 1991 Salzburg, 1992 Vienna, 1993 Graz, 1994 Eisenstadt, 1995 Innsbruck, 1996 St.Pölten, Science day (Studientag) in Salzburg, 1997 St. Georgen a. Längssee, Science day (Studientage) in Vienna u. Salzburg, 1998 Feldkirch/Batschuns, Science day (Studientage) in Linz, 1999 Rom/Vatikan, Science day (Studientage) in Linz and Vienna, 2000 Vienna, Science day (Studientag) in Linz, 2001 Graz, Science day (Studientage) in Linz, 2002 Linz.

[3] For example: in der Diözese Linz: Rudolf Zinnhobler, Pfarrarchive, Pfarrbücher, Pfarrchroniken, in: Scrinium H. 20 (1979), 23-28. Ders., Das Pfarrarchiv, in: Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz 4 (1985/86), 179-185. Ders., Vom Sinn und Wert des Pfarrarchivs, in: Theol.-prakt. Quartalschrift 138 (1990) 131-134. Pfarrverwaltung. Handbuch für die Pfarren und Seelsorgestellen der Diözese Linz, hgg. von der DFK Linz, Linz 1996.

[4] Compare: Statuten der österreichischen Diözesanarchive, von der Österreichischen Bischofskonferenz (November 1987) approbiert.

[5] About these measures there was a special reference in the circular letter of the papal commission for cultural heritage of the Church "Pastoral function of church archives" of 2nd February 1997.

[6] Compare: Amtsblatt der Österreichischen Bischofskonferenz Nr. 21 (15th December 1997), Punkt II, 3: Seite 11-14.

DIE ARBEITSGEMEINSCHAFT DER DIÖZESANARCHIVARE ÖSTERREICHS

Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare Österreichs (ARGE) hat sich nach Billigung der Österreichischen Bischofskonferenz im Herbst 1975 am 11. März 1976 konstituiert.

Die ARGE unterstützt den persönlichen Kontakt zwischen Archivaren und sondiert Möglichkeiten der engeren Zusammenarbeit. Der Erfahrungsaustausch im Rahmen der Jahrestagungen dient dem Studium archivalischer Fragen und deren Lösungsmodellen.

Ebenso pflegt die ARGE regelmäßige Kontakte zu den übrigen Archiven Österreichs, zur Bundeskonferenz der Kirchlichen Archive in Deutschland und zur Arbeitsgemeinschaft der kirchlichen Archivare in Rom sowie zu einzelnen Nachbardiözesen Österreichs.

Der dadurch abgesicherte stärkere Informationsfluss resultierte in einer verstärkten Zusammenarbeit der diözesanen Archivare bei der Schriftgutverwaltung sowohl in den kurialen als auch in den pfarrlichen Dienststellen.

Personelle Aufstockungen und bauliche Erweiterungen der Diözesanarchive sind Zeichen dafür, dass sich die Kirche der Verantwortung in dem oft wenig spektakulären Bereich der (historischen) Schriftgutverwaltung stellt und damit auch einen wichtigen Beitrag für die Forschung leistet.

Dass sich die Diözesanarchive bei kulturgeschichtlichen Ausstellungen regelmäßig und bereitwillig einbringen, wird als ein gerne angenommener Beitrag von der Öffentlichkeit zur Kenntnis genommen, wie auch Publikationsbeiträge und Vorträge über diözesangeschichtliche Ereignisse. Eine kontinuierliche Anforderung ist die Grundlagenforschung in den Diözesanarchiven und besonders Valorisierung und Ordnung der anvertrauten Dokumente.

Allerdings lässt eine schnelllebige Zeit und eine Zeit knapper werdender Mittel mancherorts die "Last der Geschichte", die die überlieferten Dokumente nun einmal auch bedeuten, "schwerer" erscheinen.

Die Archive der Diözesen haben sich auch entwickelt, um den Institutionen mit Archivfunktionen zu helfen. Infolgedessen werden Hinweise und Ratschläge den pfarrlichen Archivverantwortlichen angeboten.

Die Mitsorge der Diözesanarchive um einen freien Zugang zur Geschichte der Kirche (vor allem durch Vorträge, Aufsätze, Ausstellungen) ist wohl auch ein Beitrag zur "Pastoral", denn die Frage nach dem Wohin kann eigentlich ohne die Frage nach dem Woher nicht seriös beantwortet werden.

In legistischer Hinsicht haben die Bemühungen der ARGE u.a. zu einer einheitlichen Definition der Diözesanarchive als "Archive für alle Dienststellen und Einrichtungen der Diözesankurie mit verwaltungstechnischen, archivpflegerischen und historisch-wissenschaftlichen Aufgaben" geführt (1987).

Dem grundsätzlichen Anliegen, die Sicherung und Nutzung der kirchlichen Archive in Österreich einheitlich zu regeln, wurde seitens der ARGE im Auftrag der Konferenz der Ordinariatskanzler bzw. der Österreichischen Bischofskonferenz durch die Erarbeitung einer "Verordnung" entsprochen (1997).

Die Vollversammlung der Österreichischen Bischofskonferenz hat am 6. November 1997 eine "österreichweite" *Ordnung zur Sicherung und Nutzung der Archive der Katholischen Kirche* beschlossen, mit der Verlautbarung im Amtsblatt der (Erz-) Diözesen.

Die Sorge um die Erhaltung wichtigen Archivgutes (u. a. Matrikenbestände, Pfarrchroniken) wird zusätzliche Mittel erfordern.

Der kirchlichen Administration mit Hilfe von Computern, die schon ziemlich vertreten ist, werden neue Möglichkeiten gegeben, werden aber auch von archivischen Administrationen besondere kooperative Anstrengungen erfordern. Für aktuelle Themen werden seitens der ARGE Studientage angeboten.

AUFGABEN UND STÄNDIGE REGELN DER ARBEITSGEM-EINSCHAFT DER DIÖZESANARCHIVARE ÖSTERREICHS

1. Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare Österreichs (ARGE) wurde 1976 gegründet. Ziel und Verantwortung sind die Unterstützung der Diözesanarchive auf folgende Weisen:
   a) Unterstützung und Beratung in Fragen der Sorge um die bischöflichen Archive.
   b) Koordination des Zugangs zu den Strukturen, zur Verwaltung und zur Nutzung der Diözesanarchive.
   c) Organisation von Tagungen, um die Kenntnisse der Kirchengeschichte und Archivwissenschaft zu erweitern.
   d) Austausch von Fachinformationen
   e) Kontaktherstellung mit dem Hauptsekretariat der Österreichischen Bischofskonferenz
   f) Kontaktherstellung mit anderen Archivinstitutionen oder entsprechenden Bundesbehörden.
   g) Entsprechende Massnahmen für öffentliche Dienste
2. Mitglieder der ARGE
   Alle Diözesanarchivare, Archivare der österreichischen Militärdiözese, das Generalsekretariat der Österreichischen Bischofskonferenz und ihre Delegaten haben ihren Platz im Verein. Nur ein Mitglied jeden bischöflichen Archivs hat das Wahlrecht.
3. Verwaltung der ARGE
   Die Arbeit der ARGE wird in jährlichen Generalversammlungen geleistet. Einfache Mehrheit genügt für die legislative Kraft der Entscheidung. Auf jeder Sitzung wird ein Protokoll geführt. Wenn es nötig ist, werden Arbeitsausschüsse und Studientage organisiert. Die Aufgaben des Sekretariats werden von dem Archiv erledigt, zu dem der jeweilige Vorsitzende gehört. Um die Verwaltungskosten zu decken, beschlossen die Diözesanarchive einen Mitgliedsbeitrag, dessen Höhe

auf der jährlichen Generalversammlung festgestellt wird. Wegen anderer Kosten ist eine besondere Entscheidung der ARGE nötig.

4. Der Vorsitzende und sein Stellvertreter werden durch geheime Wahl bestimmt. Das Mandat dauert drei Jahre mit einer möglichen Wiederwahl.
5. Wenn notwendig, können die Aufgaben und die Satzung der ARGE im Rahmen der jährlichen Generalversammlungen neu festgelegt werden.

BRIGA ZA CRKVENE ARHIVE U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI

Stjepan Razum

UVOD

Zagrebačka nadbiskupija proslavila je 1994. godine devetsto godina svoga postojanja. Na njezinoj biskupskoj, odnosno od 1852. godine, na nadbiskupskoj stolici izmijenilo se 75 biskupa i nadbiskupa. Sadašnji nadbiskup Josip Bozanić je 76. pastir.

Zagrebačka nadbiskupija, po svome opsegu bila je do 1997. godine jedna od najvećih nadbiskupija u Katoličkoj crkvi. Navedene godine podijeljena je na Varaždinsku biskupiju, Požešku biskupiju, te ostatak je dio Zagrebačke nadbiskupije.

Neposredno prije razdiobe, na velikom prostoru Zagrebačke nadbiksupije djelovale su 473 župe, razvrstane u 45 dekanata. (Nad)biskupu su pomagali u upravi (nad)biskupijom (Prvo)stolni kaptol zagrebački i Zborni kaptol čazmanski, te u posljednjih 250 godina središnji ured, *Officium dioecesanum* ili (Nad)biskupski duhovni stol.

Sve navedene ustanove ili osobe, tj. biskup i Duhovni stol, kaptoli, dekanati i župe, ostavili su pisane tragove svoje djelatnosti, koji se danas čuvaju u arhivima tih ustanova, a najviše u središnjem Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.

POHRANA NADBISKUPSKOG ARHIVA I METROPOLITANSKE KNJIŽNICE U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU

Arhivska djelatnost unutar Zagrebačke nadbiskupije jedinstvena je s obzirom na ostale biskupije i nadbiskupije u Republici Hrvatskoj, a vjerujem i šire. Naime, središnji arhiv Zagrebačke nadbiskupije, Nadbiskupski arhiv, nalazi se od 1916. godine pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu.

Kako je do toga došlo?

Nakon razornog potresa koji je 1880. godine razorio grad Zagreb, uslijedila je dvadesetogodišnja obnova prvostolne crkve. Unutar bedema, koje je tada trebalo srušiti, nalazila se Metropolitanska knjižnica. Za nju je trebalo naći novi smještaj. Bilo je predloženo da se ona preda na čuvanje Sveučilišnoj knjižnici. Oko toga vodila se već od 1902. godine, novinska raspra, u kojoj su dolazila do izražaja mišljenja za i protiv takvog rješenja. Konačno je prevladalo mišljenje da se Metropolitanska knjižnica pohrani kod Sveučilišne knjižnice, ali isto tako da se Kaptolski arhiv zagrebački pohrani kod tadašnjeg Zemaljskog arhiva kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije.

Quæ quo legitimo euangelice? ibis rigo dicit Matth. iz. Dico ut

Ugovor između Prvostolnog kaptola zagrebačkog, kao vlasnika Kaptolskog arhiva i kao upravitelja Metropolitanske knjižnice, s jedne strane, te s druge strane Kraljevskog hrvatsko-slavonskog zemaljskog erara, potpisan je 23. svibnja **1914**. Do njegovog ostvarenja došlo je dvije godine kasnije. Dne 4. prosinca **1916**., stariji dio arhivskoga gradiva Kaptolskoga arhiva pohranjen je u prostorijama ondašnjeg Zemaljskog, a današnjeg Hrvatskog državnog arhiva, a Metropolitanska knjižnica predana je u pohranu Sveučilišnoj knjižnici. U ugovoru je predviđeno da arhiv i knjižnica budu pohranjeni tijekom 50 godina, i da poseban svećenik, kojega će izabrati Kaptol, predložiti nadbiskup, a imenovati Vlada, vrši službu kaptolskog arhivara i metropolitanskog knjižničara.[1]

Ugovor o pohrani Kaptolskog arhiva produžen je **1966**. na daljnjih 20 godina, tj. do 1984. godine. Pored dotadašnjeg pohranjenog gradiva, godine **1984**. u pohranu je došlo također gradivo Nadbiskupskog duhovnog stola i Tajničkog ureda pojedinih biskupa, arhiv Čazmanskog kaptola, te arhiv Nadarbeničkog zbora, i to gradivo svih navedenih arhiva do 1934. godine.

Početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća, Zagrebačka nadbiskupija osigurala je primjeren prostor za čuvanje svoga arhivskoga gradiva, pa je tih godina sve gradivo preseljeno iz prostorija Hrvatskog državnog arhiva u prostorije Zagrebačke nadbiskupije. Ono je, međutim, i dalje ostalo, u organizacijskom smislu, unutar Hrvatskog državnog arhiva.

Konačno, **1996**. godine, prije isteka roka prethodnome ugovoru, a zbog novonastalog stanja preseljene Nacionalne i sveučilišne knjižnice u novu zgradu, sklopljen je posljednji važeći ugovor kojim se u pohranu Hrvatskom državnom arhivu stavlja sve navedeno gradivo, ali do 1945. godine. Ovim su ugovorom, Metropolitanska knjižnica koja je do tada bila pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, kao i Valvasorova grafička zbirka koja je od 1947. godine bila pohranjena u Grafičkom kabinetu JAZU-a, došle također u pohranu Hrvatskom državnom arhivu. Tako se je nakon 1916. godine sve starije knjižno i arhivsko gradivo Zagrebačke nadbiskupije našlo na okupu unutar Hrvatskog državnog arhiva. Ovaj posljednji ugovor sklopljen je također na 20 godina, s time da se može sporazumno raskinuti i prije isteka tog razdoblja.

Na temelju opisanih ugovora, o arhivskom gradivu Zagrebačke nadbiskupije vodi se jednaka briga kao i o gradivu državnih ustanova.

Danas su za to gradivo zadužena dva arhivista i jedan arhivski tehničar. Oni su u biti službenici Hrvatskog državnog arhiva i primaju svoje redovite mjesečne plaće od Ministarstva kulture koje je mjerodavno za arhivsku službu u Republici Hrvatskoj.

UREDBA O CRKVENIM ARHIVIMA IZ 1973. GODINE

Prema državnim zakonskim propisima sve crkveno arhivsko gradivo smatra se kao posebničko ili privatno. Međutim, za crkveno pravno područje, ono je javno crkveno arhivsko gradivo. Crkva o njemu vodi računa.

Tadašnja Biskupska konferencija Jugoslavije donijela je, 10. listopada 1973., *Uredbu o crkvenim arhivima*. Prema njoj, crkveni se arhivi dijele prema djelatnosti ureda i crkvenih tijela, te postoje: (a) biskupski ili dijecezanski arhivi i arhivi dijecezanskih središnjih ustanova, (b) kaptolski arhivi, (c) dekanatski i župni arhivi, (d) arhivi bratovština i pobožnih društava, (e) arhivi redovničkih zajednica, (f) arhivi ostalih crkvenih ustanova i tijela. U sveukupno 39 članaka ove uredbe, obrađene su pojedine vrste arhiva.[2]

Poslije te uredbe nije unutar Crkve donesen drugi opći zakonski spis, pa je ona još uvijek važeća.

Svi arhivi, navedeni u ovoj Uredbi, nalaze se također unutar Zagrebačke nadbiskupije. Osim navedenog Nadbiskupskog arhiva koji čuva gradivo Nadbiskupskog duhovnog stola, Prvostolnog kaptola zagrebačkog, Zbornog kaptola čazmanskog, te nekih drugih ustanova, udruženja i pojedinačnih ostavština, unutar Zagrebačke nadbiskupije postoji mnoštvo župnih i dekanatskih arhiva, te posebno arhivi pojedinih redovničkih zajednica, koje najvećim dijelom imaju svoje glavne pokrajinske kuće upravo u Zagrebu.

NADZOR NAD ARHIVIMA

Jedan od trojice navedenih djelatnika Nadbiskupskog arhiva zadužen je od Vanjske službe Hrvatskog državnog arhiva da nadzire pojedine važnije crkvene arhive u Zagrebu. Unazad nekoliko godina posjetio je više arhiva redovničkih pokrajinskih uprava, kako muških tako ženskih. Po samoj svojoj službi, djelatnici Nadbiskupskog arhiva nadziru također arhive župa i dekanata.

Prigodom preustroja dekanata, 2001. godine, zagrebački nadbiskup Josip Bozanić odredio je da se dosadašnje gradivo dekanatskih arhiva pohrani u središnji Nadbiskupski arhiv. Postupak preuzimanja tog gradiva je u tijeku ovih mjeseci.

Takva odredba ne postoji za župne arhive. No, posjećujući župe, uvidio sam da su u mnogim župama arhivi zapušteni. Stoga je Nadbiskupski arhiv preuzeo starije gradivo iz desetak župa. Kako bi se stanje po župama popravilo, objavio sam u "Službenom vjesniku Zagrebačke nadbiskupije" članak "Kako urediti župni arhiv?". Članak je objavljen i u "Arhivskom vjesniku".[3] Nadam se da će župnici pozitivno odgovoriti na ponudu u tom članku.

SADAŠNJE SPREMIŠNO STANJE NADBISKUPSKOG ARHIVA

Prema posljednjem ugovoru između Nadbiskupije i HDA-a iz 1996. godine, za gradivo Nadbiskupije ustanovljen je unutar HDA posebni odjel, koje se najprije zvao "Depozit Zagrebačke nadbiskupije", a prema najnovijem Statutu HDA-a od 30. kolovoza 2000. zove se "Odjel Nadbiskupskog arhiva", koji se sastoji od dva odsjeka: arhivski i knjižni. Oba odsjeka imaju svoju vlastitu čitaonicu. Do nedavna, arhivsko gradivo bilo je smješteno na različitim mjestima staroga kaptolskoga grada. Tijekom 2000. godine, nadbiskup Josip Bozanić dao je urediti novo arhivsko spremište na Kaptolu 31., u podrumu svoga Nadbiskupskog dvora. Novo se spremište sastoji od dvije prostorije namještene s kompaktus-ormarima, sa oko 1800 dužnih metara.

Prema izmjeravanju koje sam učinio tijekom 1999. godine, arhiv Nadbiskupskog duhovnog stola zaprema 1459 dužnih metara, Kaptolski arhiv 421 d. m. Sveukupno knjižno i arhivsko gradivo koje se čuva u arhivskim spremištima zaprema 2790 dužnih metara. Ovoj količini pridonjele su posljednjih godina novije stečevine, te osobne ostavštine kanonika i nadbiskupa.

S dosadašnjim spremištima na Kaptolu 27 i s novim spremištem na Kaptolu 31 arhivska služba Nadbiskupskog arhiva raspolaže dostatnim prostorom.

Pter qb legillatoreuiãgelic? ibs rips dicit Matb, iz. Dico ãt

ARHIVSKO GRADIVO U NADBISKUPSKOM ARHIVU

Želim letimično prikazati koje gradivo Nadbiskupski arhiv čuva. Na prvom mjestu, to je arhiv Nadbiskupskog duhovnog stola i svih njegovih tijela i odjeljenja, te arhiv Tajničkog ureda pojedinih nadbiskupa. Tu je Kaptolski arhiv zagrebački sa svim njegovim skupinama (fondovima) i podskupinama (serijama), zatim Kaptolski arhiv čazmanski i Prebendarski arhiv zagrebački. U njemu se čuva također arhiv Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa, te raznih društava i odbora. U novije vrijeme u njemu su pohranjene ostavštine istaknutih pojedinaca, kao što je povjesničarka umjetnosti Anđela Horvat, povjesničar Antun Ivandija i drugi pojedinci, osobito kanonici i svećenici.

Prema najnovijem popisu fondova i zbirki, Nadbiskupski arhiv čuva oko 290 fondova ili zbirki arhivskoga gradiva, a njegovi djelatnici trebali bi vršiti nadzor nad još oko 300 župnih arhiva. To je velika brojka koja nadilazi mogućnosti trojice zaposlenih arhivista u Nadbiskupskom arhivu. U tom pogledu očekujemo pojačanje u barem jednom arhivisti ili arhivistkinji.

ZAKLJUČAK

Nadbiskupski arhiv čuva vrijedno kako srednjovjekovno, tako novovjekovno i današnje gradivo. Najstarija rukopisna knjiga potječe iz 1334. godine. To su Statuti Zagrebačkog kaptola. Oni svjedoče o visokoj razini ustrojstva samoga Kaptola, o njegovoj svijesti o vlastitoj ulozi i o njegovoj vrlo razgranatoj djelatnosti već u 14. stoljeću. Najstariji, pak, spisi potječu iz 12. stoljeća.

Poslije Drugog svjetskog rata, tadašnja državna vlast otuđila je od župa Matične knjige. One se danas najvećim dijelom čuvaju u državnim arhivima. Postoji mogućnost da se te knjige u dogledno vrijeme vrate Crkvi, dakle Nadbiskupskom arhivu, odnosno drugim biskupijskim arhivima. Poznato je da su Matične knjige najtraženije gradivo današnjih istraživača, posjetitelja Hrvatskog državnog arhiva, kao što su Zapisnici kanonskih pohoda pojedinim župama, tzv. kanonske vizitacije, najtraženije gradivo Nadbiskupskog arhiva. Činjenica traženosti tih knjiga ispunja nas ponosom što čuvamo tako vrijedno i traženo gradivo, a ujedno iziskuje odgovornost da ga dobro čuvamo i po mogućnosti javnosti predstavljamo.

Današnji ljudi nisu ljubitelji dugotrajnog istraživanja u arhivima. Stoga je naša arhivska služba zaokupljena sustavnim izdavanjem izvora koje čuva. Nadbiskupski arhiv, u sklopu Hrvatskog državnog arhiva, sudjeluje u izdavanju nekoliko nizova arhivskih izvora. Tom cilju nastoji pridonjeti pred nekoliko godina osnovano Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije koje okuplja arhiviste i povjesničare i izdaje godišnjak "Tkalčić" u kojem objavljuje izvore i rasprave iz povijesti Zagrebačke nadbiskupije. Društvo je do sada objavilo pet godišnjaka koji su u kulturnoj javnosti dobro primljeni.

Mnoge pojedinosti ovdje iznesene nisu posebne ni jedinstvene za Zagrebačku nadbiskupiju. No, ipak je posebno to što je središnji arhiv Zagrebačke nadbiskupije pohranjen kod Hrvatskog državnog arhiva. Ta veza postoji već skoro 90 godina i trajala je tijekom svih državnih sustava i oblika koji su se u Hrvatskoj izmjenjivali tijekom 20. stoljeća. Ugovor je potpisan i ostvaren još za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije.

Nastavio je živjeti za vrijeme prve Jugoslavije, zatim Nezavisne Države Hrvatske i druge Jugoslavije, te konačno nastavlja živjeti u sadašnjoj Republici Hrvatskoj. To znači da su kulturne vrednote, koje se velikim dijelom temelje na arhivima, iznad svih političkih i državnih sustava i uređenja. To znači ujedno i to da je u svim sustavima bilo ljudi kojima je bila glavnija kultura negoli politika. Nadam se da će se u tom smjeru stvari i dalje razvijati.

NAPOMENE

[1] Josip Buturac, *Kaptolski arhiv u Zagrebu,* "Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva", knj. XI, Zagreb 1945, str. 59-80, str. 61.

[2] Uredbu je objavio: Metod Hrg, *Briga za crkvene arhive,* "Odj.: Vijesti, AV", 16/1973, sv. 16, str. 409-416; "Arhivi i arhivsko gradivo. Zbirka pravnih propisa 1828-1997", /priredio Marijan Rastić; kazalo izradio Jozo Ivanović, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1998, str. 193-200, str. 194.

[3] Stjepan Razum, *Kako urediti župni arhiv?*, "Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije", Zagreb, 88/2001, br. 4, str. 167-173; "Arhivski vjesnik", Zagreb, 44/2001, br. 44, str. 195-208.

CARE FOR CHURCH ARCHIVES IN THE ZAGREB ARCHDIOCESE

INTRODUCTION

In 1994, Zagreb Archdiocese celebrated nine hundred years of its existence. The leadership of the (arch)diocese was passed on to 75 (arch)bishops. The current archbishop, Josip Bozanić is the 76th shepherd.

In size, Zagreb Archdiocese was in 1997 one of the largest archdioceses in the Catholic Church. That year, it was divided into Varaždin Diocese, Požega Diocese, and Zagreb Archdiocese kept the remainder.

Just prior to the division, the larger area belonging to Zagreb Archdiocese consisted of 473 parishes, sorted out into 45 deaneries. The (Arch)diocese was assisted with its administrative tasks by Zagreb metropolitan Capitol and Čazma Capitol Assembly while in the last 250 years, it has had a central office, Officium dioecesanum or the (Arch)diocesan Chancellery Office.

All the above-mentioned institutions or persons, i.e. the bishop and Chancellery Offices, Capitols, deaneries and parishes, kept written traces of their activities which today are preserved in the archives of these institutions and of course the majority of these are located in the central archives of Zagreb Archdiocese.

Pter qd legillatoz euägelic? ihs rps dicit Matth, iz. Dico ät

DEPOSIT OF THE ARCHDIOCESAN ARCHIVES AND THE METROPOLITAN LIBRARY IN THE CROATIAN NATIONAL ARCHIVES

Archival activity within Zagreb Archdiocese is unique compared to the remaining dioceses and archdioceses in the Republic of Croatia and perhaps even further. Namely, the central archives of Zagreb Archdiocese (Archdiocesan Archives) have since 1916 been located in the Croatian National Archives.

How did this come about?

Following the catastrophic earthquake in 1880 that destroyed Zagreb, the cathedral needed to be reconstructed. This action lasted for twenty years. The Metropolitan Library was located within the outside walls, which needed to be torn down at the time. It was necessary to find a new location for the Library. The University Library was selected as the new location. A media debate emerged with arguments for and against this proposal. Finally, it was decided that the Metropolitan Library be located in the University Library while, at the same time it was decided to locate Zagreb Chapter Archives in then Country Archives of the Kingdom of Croatia-Slavonia-Dalmatia.

On 23rd May **1914**, an agreement was signed between Zagreb Chapter Archdiocese, as the owner of the Chapter Archives and the administrator of the Metropolitan Library, on one hand and the notary of the Kingdom of Croatia-Slavonia on the other. This was actually realised two years later. On 4th December **1916**, the oldest material in the archives was placed in the premises of then Country – and later – Croatian National Archives while the Metropolitan Library was placed in the University Library. The agreement was concluded for a period of fifty years and a specific priest was to be appointed by the Chapter, following a recommendation by the Archbishop, to care for the archives and the Metropolitan Library.[1]

The agreement concerning the archiving of the Chapter Archives was extended in **1966** and no longer than the following 20 years, i.e. until 1984. In addition to the material archived until then, in **1984** other material collected by Zagreb Archdiocese and the secretaries' offices of individual bishops, Čazma Chapter Archives and the Archives of the Prebendary Assembly, as well as the archives of each of these institutions until 1934, were added to the original material.

In the early nineteen eighties, Zagreb Archdiocese secured appropriate premises to store its archival material, thus all the material was relocated from the Croatian National Archives to the premises of Zagreb Archdiocese. Organisational matters however, remained under the jurisdiction of the Croatian National Archives.

Finally in **1996**, prior to the expiry of the preceding agreement and as a result of new circumstances of relocating National and University Library to the new building, a new agreement was concluded according to which all the said material until 1945 was commissioned to the Croatian National Archives. Pursuant to this agreement, the Metropolitan Library which until then was located in the National and University Library as was the Valvasor collection of graphics which had been archived in the Graphical Cabinet of the Croatian Academy of Arts and Sciences since 1947, was then relocated to the Croatian National Archives. As such, after 1916, all the older literary and archival material belonging to Zagreb Archdiocese found itself in one location at

the Croatian National Archives. This last agreement was also concluded for a period of 20 years with the provision that it can be annulled prior to the expiry.

Pursuant to the described agreements Zagreb Archdiocese archival matter is maintained in the same way as was the archival material of state institutions.

Today, two archivists are charged with the care of this material, as well as one archival technician. They are in fact employees of the Croatian National Archives and are paid by the Ministry of Culture which is in charge of archival matters in the Republic of Croatia.

REGULATION ON CHURCH ARCHIVES OF 1973

According to state laws and regulations, all Church archival material was considered as private. Nevertheless, in Church-Legal matters, this material was public Church archival material. The Church was responsible for its care.

Former Bishops' Conference of Yugoslavia on 10th October 1973 adopted the *Regulation on Church Archives*. According to the Regulation, Church archival material was to be categorised according to activity and Church body and as such the following were relevant: (a) diocesan archives and archives of diocesan central institutions, (b) Chapter archives, (c) deanery and parish archives, (d) archives of brotherhoods and religious associations, (e) archives of religious communities, (f) archives of other Church institutions and bodies. In all, 39 articles of this regulation determine and regulate individual archives.[2]

Following that Regulation, no other general legal act was adopted within the Church, thus the Regulation has remained in force.

All archives, noted in that Regulation are also located within Zagreb Archdiocese. In addition to the Archdiocesan archives that were kept by the Archdiocesan Chancellery Office of Zagreb, Čazma Chapter Assembly and some other institutions, associations and individual legacies within Zagreb Archdiocese, there is a mass of archives belonging to individual religious archives which have their regional premises in Zagreb.

SUPERVISION OF ARCHIVES

One of three archivists of the Archdiocesan Archives was responsible for External Services of the Croatian National Archives and to supervise individual important Church archives in Zagreb. Several years ago, the archives were visited by the regional Religious administration – both male and female. By virtue of their office, the employees and Archdiocesan Archives also supervised the parish and deanery archives.

When the deaneries were restructured in 2001, Zagreb Archbishop Josip Bozanić determined that archives belonging to deaneries should be archived in the central Archdiocesan Archives. The process of taking over this material is still continuing.

This decision does not refer to parish archives. However, paying visits to parishes, I saw that many parish archives had been neglected. As such the Archdiocesan Archives took on some of the older material from about a dozen parishes. In an effort to improve the situation in parishes, I published an article in the "Official Gazette of Zagreb Archdiocese", entitled "How to Maintain Parish Archives?" The article was published in the "Archival Gazette".[3] I hope that parish priests will take heed of my advice in that article.

Apter qd legillatoz euägelic? ibs rps dicit Matb, iz. Dico ät

CURRENT STATE OF STORAGE OF THE ARCHDIOCESAN ARCHIVES

In keeping with the agreement concluded between the Archdiocese and the CNA in 1996, a special section was set aside to house the archival material belonging to Zagreb Archdiocese, while in keeping with the latest Statute of the CAN dated August 30 2000, this section was named the "Archdiocesan Archives Section" which consists of two sub-sections: archives and literary works. Both sub-sections have their own libraries. Until recently the archival material was located in various premises around Kaptol. Archbishop Bozanić arranged for new premises to house the archives in 2000 and these being at Kaptol 31 in the basement of the Archbishop's Palace. The new premises consist of two rooms, furnished with compact-filing cupboards of some 1,800 metres.

During an inspection that I conducted in 1999, the Archdiocesan Chancellery Office had 1.459 metres, the Chapter archives consisted of 421 metres long material. The complete library and archival material kept in the archival storage measures 2.790 metres in length. This can be attributed to new acquisitions and personal legacies left behind by individual canons and archbishops.

With the current storage space at Kaptol 27 and the new space at Kaptol 31 the archival service has sufficient space.

ARCHIVAL MATERIAL IN THE ARCHDIOCESAN ARCHIVES

I wish to give a quick review of the material contained within the Archdiocesan Archives. Primarily this is the material belonging to the Archdiocesan Chancellery Office and all its bodies and sections as well as the archives of the secretaries of individual bishops. This also includes the Chapter Archives of Zagreb with all its various divisions (record groups) and sub-groups (series), followed by Čazma Chapter Assembly, and Zagreb Prebendary Archives. Here too, are the archives of the Archdiocesan Seminary and various other societies and committees. In recent times, the legacies of renowned individuals as well as art historian Anđela Horvat, historian Antun Ivandija and other individuals, mostly canons and priests.

According to the latest list of record groups and collections, the Archdiocesan Archives consist of about 290 record groups or collections of archival material and staff are responsible to supervise further 300 parish archives. This is a huge task that by far surpasses the abilities of three archivists at the Archdiocesan Archives. In that regard, we expect an increase in the number of staff by at least one archivist.

CONCLUSION

The Archdiocesan Archive possesses some very valuable Medieval, New Era and current materials. The oldest handwritten book dates back to 1334 and this being the Statute of Zagreb Kaptol. It testifies of the high level of order of Kaptol itself and of its awareness of its role and widespread influence through varying activities throughout the 14th Century. The oldest documents back to the 12th Century.

Following World War II former state authorities confiscated the parish Registry books of Births, Deaths and Marriages. The majority of these are now kept in the state archives. There is a chance that these Books be returned to the Church in the foreseeable future, i.e. the Archdiocesan Archive, or rather, other diocesan archives. It is well known that these Books are the most requested archival material for research workers and visitors to the CAN, as are Records of Canon Visits to individual parishes or the so-called, Canon visitations, which are the most requested items of the Archdiocesan Archives. The data related to requested material fill us with pride because we are responsible for such valuable, and greatly demanded material, and at the same time it requires a great deal of responsibility to do our job well and present it properly to the public.

Today's people are not particularly fond of long lasting research through archives. Thus our archival service is occupied with systematic issuance of resources it maintains. Combined with the CAN, the Archdiocesan Archives is involved in issuing several series' of archival resources. With that objective in mind, we endeavour to contribute through the Historical Society of Zagreb Archdiocese founded several years ago which attracts archivists and historians and publishes an annual review entitled, "Tkalčić", which contains sources and debates about Zagreb Archdiocesan history. The society has published five such annuals that were received quite well by the public.

Many details related here are not spectacular or unique for Zagreb Archdiocese. Nevertheless, they are special because they are the central archives of Zagreb Archdiocese deposited in the Croatian National Archives. The tie between these two institutions has existed for almost 90 years and continuing throughout all the turbulent times faced by this country, and through various political systems throughout the 20th Century. An Agreement was concluded and realised during the Austro-Hungarian Monarchy. It continued to live on during the era of the first Yugoslavia and then the Independent State of Croatia, on to the second Yugoslavia and finally in our modern day Republic of Croatia. This means that cultural worth, which is largely based on archives, raises above all political and state systems of order. This means that in all the political systems that had existed in these regions there were people to whom culture was above politics. I hope that this situation will continue on.

FOOTNOTES

[1] Josip Buturac, *Kaptolski arhiv u Zagrebu* (*Chapter archive in Zagreb*), "Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva", Zagreb 1945, knj. XI, pp. 59-80, p. 61.

[2] The Regulation was published: Method Hrg, *Briga za crkvene arhive,* "Rubrika: Vijesti, AV", 16/1973, Tom. 16, pp. 409-416; "Arhivi i arhivsko gradivo. Zbirka pravnih propisa 1828-1997", /Prepared by Marijan Rastić; the Table of Contents was prepared by Jozo Ivanović, Croatian National Archives, Zagreb 1998, pp. 193-200, p. 194.

[3] Stjepan Razum, *Kako urediti župni arhiv?*, "Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije", Zagreb, 88/2001, No. 4, pp. 167-173; "Arhivski vjesnik", Zagreb, 44/2001, No. 44, pp. 195-208.

Quo ergo legislatore evangelic? ibis ergo dicit Matth. iz. Dico at

SORGE UM DIE KIRCHLICHEN ARCHIVE DER ERZDIÖZESE ZAGREB

Die Erzdiözese Zagreb hat im Jahr 1994 neunhundert Jahre ihres Bestehens gefeiert. Auf dem Bischofsstuhl, ab 1852 auf dem Erzbischofsstuhl, haben 75 Bischöfe und Erzbischöfe gewirkt. Der jetzige Erzbischof Josip Bozanić ist der 76. Hirte.

Umfangmäßig war die Erzdiözese Zagreb bis 1997 eine der größten Erzdiözesen in der Katholischen Kirche. In diesem Jahr wurde sie in die Diözese Varaždin und die Diözese Požega geteilt, der Rest gehört zur Erzdiözese Zagreb.

Die archivische Tätigkeit ist innerhalb der Erzdiözese Zagreb einzigartig verglichen mit der anderer Diözesen und Erzdiözesen in Kroatien und möglicherweise auch darüber hinaus. Das Zentralarchiv der Erzdiözese Zagreb, das Erzbischöfliche Archiv, wird seit 1916 im kroatischen Staatsarchiv aufbewahrt, nach dem Erdbeben von 1880, das die Stadt Zagreb zerstört hat, dem eine zwanzigjährige Wiederherstellung der Thronkirche folgte. Was die Metropolitanbibliothek angeht, so wurde beschlossen, sie in der Universitätbibliothek aufzubewahren und das Zagreber Kapitelsarchiv beim damaligen Landesarchiv des Königreiches Kroatien-Slavonien-Dalmatien unterzubringen. Der Vertrag von 4. Dezember 1916 sah vor, Archiv und Bibliothek auf diese Weise für zunächst 50 Jahre zu deponieren, wobei ein besonderer Priester - gewählt vom Kapitel, vorgeschlagen vom Erzbischof und ernannt von der Regierung - das Amt des Kapitelarchivars und des Metropolitanbibliothekars ausübt. Mit der Verlängerung des Vertrags im Jahre 1984 kam auch das Material vom Erzbistum und das von Büros der einzelnen Bischöfe hinzu wie auch das Archiv des Čazmanski kaptol und das Archiv des Nadarbenički zbor, alles Unterlagen bis 1934 .

Anfang der achtziger Jahre des letzten Jahrhunderts hat die Erzdiözese Zagreb einen angemessenen Raum zur Aufbewahrung ihres Archivmaterials erhalten, so dass in diesen Jahren das gesamte Material aus den Räumen des kroatischen Staatsarchivs in die Räume des Erzbistums Zagreb verlagert wurde. Doch es blieb organisatorisch auch weiter innerhalb des kroatischen Staatsarchivs. 1996 schließlich wurde der bis heute gültige Vertrag abgeschlossen, nach dem das gesamte genannte Material bis zum Jahre 1945 dem kroatischen Staatsarchiv zur Aufbewahrung übergegeben wurde. Mit diesem Vertrag werden im kroatischen Staatsarchiv ferner aufbewahrt: die Metropolitanbibliothek, die bis damals in der National- und Universitätsbibliothek deponiert war, wie auch die grafische Sammlung von Valvasorov die 1947 im grafischen Kabinett von HAZU untergekommen war. Damit wird für die Archivalien der Erzdiözese Zagreb in der selben Weise Sorge getragen wie für diejenigen der staatlichen Institutionen. Zuständig sind zwei Archivare und ein Archivtechniker; sie sind Angestellte des kroatischen Staatsarchivs und werden vom Kulturministerium besoldet, das für das Archivamt in der Republik Kroatien zuständig ist. Die Archivpflege für einige wichtigere kirchliche Archive in Zagreb wird von einem der drei genannten Mitarbeiter des Erzbistumsarchivs ausgeübt; sie überwachen auch die Archive der Pfarreien und der Dekanate.

Die jugoslawische Bischofskonferenz hat am 10. Oktober 1973 eine *Verordnung über die kirchlichen Archive* verabschiedet. Nach dieser heute noch gültigen Verordnung mit insgesamt 39 Artikeln sind die kirchlichen Archive nach den Tätigkeiten der Büros und der kirchlichen Körperschaften eingeteilt.

Aufgrund des Vertrages zwischen dem Erzbistum und dem HDA von 1996 wurde innerhalb des HDA eine spezielle Abteilung geschaffen, die zunächst "Depot der Erzdiözese Zagreb" hieß, gemäß dem neuesten Statut des HDA vom 30. September 2000 nun "Die Abteilung des Erzbistumsarchiv" benannt ist, die aus zwei Abteilungen besteht: Archive und Bibliotheken. Das Erzbistumsarchiv umfasst 1459, das Kapitelsarchiv 421 laufende Meter. Das gesamte Bibliotheks- und Archivmaterial, das in Archivdepots aufbewahrt wird, umfasst 2970 laufende Meter. Dazu sind in den letzten Jahren auch neue Fonds gekommen, wie persönliche Nachlässe der Kanoniker und Erzbischöfe.

Wertvolles Material des Mittelalters, der Neuzeit wie auch der heutigen Zeit wird im Erzbistumsarchiv aufbewahrt. Das älteste handgeschriebene Buch datiert von 1334: Es sind die Statuten des Zagreber Kapitels. Die ältesten Unterlagen stammen aus dem 12. Jahrhundert.

Vor einigen Jahren wurde *Die Gesellschaft für die Geschichte der Erzdiözese Zagreb* gegründet, eine Gesellschaft, die Archivare und Historiker vereinigt und von der das Jahrbuch "Tkalčić" herausgegeben wird, in dem Quellen und Abhandlungen zur Geschichte der Erzdiözese Zagreb ediert werden. Bis heute sind fünf Jahrbücher erschienen.

ppter qđ legislator euãgelic⁹ ihs xp̃s dicit Math.iz. Dico ãt

АНАГРАФИ И ЦРКВЕНИ ЉЕТОПИСИ
ИСТОРИЈСКО-ЕТНОГРАФСКИ ИЗВОРИ АРХИВА МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ

монах Павле Кондић

ПОЈАМ И НАСТАНАК ЦРКВЕНОГ ЉЕТОПИСА

Биљежење података и сазнања насталих из свакодневног живота Цркве и њених службеника а такође и свега оног што је везано за Цркву као институцију у свој њеној разуђености и испреплетености са свјетовним окружењем, дуга је и непрекинута традиција. Ова традиција заснована је на претхришћанском, старозавјетном насљеђу. У средњовјековном периоду, поготово на простору западног хришћанства расцвјетала се особена историографска грана повјесних списа, чија се по правилу кратка садржина обликује око једне временске одреднице (датума) или личности. Анали, хронике, љетописи, цароставници присутни су у историографији готово свих народа, поготово медитеранског културног и цивилизацијског круга и хришћанске васељене.[1] Пратећи у линеарном току слијед збивања, хришћански љетописци су засновали модел исказа и структуру списа на библијском одн. новозавјетном аксиому да је Христос једино ново под сунцем.[2]

Испреплетеност низа исказа везаних за личност владара одн. његовог најужег окружења, временских и просторних одредница, чини да класификација љетописа није једноставна. Барски родослов или Љетопис попа Дукљанина заузима часно мјесто међу зачецима домаће историографије Јужних Словена (поготово Срба и Хрвата).[3] Имајући узор у преведеним византијским хроникама Јована Зонаре (прва пол. XII в.) и Георгија Хамартола, српски средњовјековни љетописци, пратећи устаљену структуру ове врсте списа, свој приповједачки ток отпочињу периодом друге половине XII вијека, одн. ступањем на историјску сцену династије Немањића.[4] Група од пет (Копорињски, Пећки, Студенички, Цетињски и Врхобрезнички) најстаријих љетописа настала у другој половини XIV вијека, чини темељни слој ове групе списа у српској средњовјековној историографији. Наведена група од пет старијих љетописа, постала је основа из које је настала цјелина коју сачињава преко педесет средњовјековних и нововјековних љетописа.

Љетописи, као и остали зборници историјског садржаја, макар највећи њихов број, настали су под сводовима манастира и цркава, ту су чувани и умножавани преписивањем. У свијест народа преношени су и утискивани искази и повијести сабране у њима, путем живе ријечи изговорене са олта-

ра и у црквеној порти. Ова група историографских списа била је узор за настанак, опет под сводом једног манастира – Ковиља у Бачкој, од стране калуђера Јована Рајића, темељног дјела нововјековне и савремене српске историографије: "Историја разних славјанских народов..." које је штампано 1794. године.[5] Српско љетописачко насљеђе обиљежено је историјском путањом и искуством овог немирног животног простора, гдје нас је довела и усталила Божја рука: словенски аутограф Љетописа попа Дукљанина из средине XII вијека није сачуван, стога је његов садржај познат из познијих латинских превода и преписа, а један од посљедњих српских љетописа средњовјековног профила, Хронике грофа Ђорђа Бранковића (†1711) одн. дио њих, преведен је на латински језик.

ЉЕТОПИСИ И АНАГРАФИ У МИТРОПОЛИЈИ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОЈ

Континуитет средњовјековних љетописа у Митрополији свједоче Цетињски љетопис из половине XVIII вијека, који се и сада налази у ризници Цетињског манастира, и нешто млађи љетопис манастира Пива.[6] Данас, послије свих страдања и разарања кроз вјекове, која су оставила погубног биљега на организму Православне цркве ових простора, ова два љетописа свједоче како је као трајни узор и у оскудна времена чувано и преношено на нове генерације средњовјековно насљеђе.

Друга половина XIX вијека у погледу црквеног живота у Црној Гори донијела је велике промјене. Од 1851. године раздваја се свјетовна од црквене власти, чија је специфична симбиоза одликовала претходних 350 година живота Митрополије Црногорско-приморске. Стицање црногорске државне самосталности 1878. године обезбиједило је почетак снажне обнове унутрашњег црквеног устројства.[7] Митрополит Иларион Рогановић (1828-1882)[8] покренуо је читав низ административних процеса којима је ударен темељ савременог црквеног поретка у Митрополији. Узор за уређење црквеног живота у новонасталим условима било је устројство Карловачке митрополије одн. епархије Бококоторско-дубровачке као непосредног окружења Цетињске митрополије. Међу важним дјелима административног уређења јесте и арондација - прерасподјела парохија. Основни предуслов за ово је прецизан увид у бројно стање храмова, домова и становника одређене црквене области тј. епархије. Ради боље организације црквеног живота у Црној Гори формирана је 1878. године Захумско-рашка епархија чија се јурисдикција простирала на новоослобођеној територији Књажевине, лијевом обалом ријеке Зете, осим Подгорице. Наредбом епископа Висариона Љубише,[9] свештеници и калуђери били су обавезни да епархијској управи доставе податке о бројном стању народа на парохијама које су опслуживали. Из тих података настали су шематизми епархије *Захолмске и Расиске* за године 1882. и 1883. који су штампани на Цетињу у Државној штампарији. Узор за обликовање и распоред поглавља сабраних у овим невеликим по обиму (16 стр.) али драгоцјеним по фонду података, шематизмима је,

свакако, био годишњи шематизам Бококоторско-дубровачке епархије који је излазио у непрекинутом низу од 1874. до 1919. године. Распоред рубрика је обухватао најосновније податке дотичне парохије и то: 1. број села, 2. имена села, 3. број домова по селима, 4. број душа (становника) мушких и женских понаособ, 5. број цркава, 6. име патрона цркве и 7. временску удаљеност (подразумијева се пјешачког хода) села од парохијске цркве. Подаци који су објављени у шематизму Захумско-рашке епархије за 1882. и 1883. годину не пружају цјелину ових података. Ту су наведени збирни пописи села по парохијама а такође и збирни бројеви душа и домова. Статистички преглед Епархије којим се завршава Шематизам даје табеларни приказ манастира, надзиратељстава, парохија, цркава, домова, душа, свештенства (монашког и мирског реда), рођених (мушких-женских, законитих-незаконитих), вјенчаних парова и умрлих (по половима). Истовјетни подаци прикупљени су и за Митрополију Црногорско-приморску али нијесу објављени. Овај фонд докумената у Архиву Митрополије Црногорско-приморске до сада није коришћен од научних истраживача, а представља предрагоцјену и уникатну збирку извора за познавање основне етнолошке, демографске и социолошке структуре становништва Црне Горе крајем XIX вијека. Резултати државних пописа становништва у Црној Гори који су вршени 1879, 1909, 1921. и 1931. године, ради употпуњавања приказа амплитуде развоја и односа православног становништва према мјесту рођења и животном простору, требали би да се упореде са наведеним изворима из Архива Митрополије. Свакако, ради цјеловитости, треба узети у обзир и спискове пореских обвезника које је континуирано водила државна администрација. Комплетни подаци везани за број и структуру православног свештенства и народа на територији Митрополије Црногорско-приморске и епархија Захумско-рашке и Бококоторско-дубровачке за године 1923/24.[10] и 1931. налазе се у Архиву Митрополије међу актима за односне године.

Устав православних конзисторија у Књажевини Црној Гори, који је ступио на снагу потписом књаза Николе I Петровића - Његоша на Васиљев-дан 1. јануара 1904. године,[11] кроз 282 члана прецизно одређује административно устројство црквеног живота у Црној Гори. Међу осталим парохијским дужностима свештеника, члан 89. став 20 овог Устава одређује и обавезу вођења парохијских анаграфа одн. пописа домова (парохијских домовника). Због важности и прецизности приказа садржаја анаграфа наводимо овај члан у цјелости: "Дужан је парох, поред матица, имати и парохијски анаграф свију лица која састављају његову парохију. Анаграф мора бити састављен по породицама које су у парохији. При свакој породици уписује се најприје име и презиме породичног старјешине, и дан рођења његовог и вјенчања; затим, испод имена тога старјешине у новој врсти име његове жене, кад је рођена и из чије је куће; тада редом, у засебним врстама, дјеце – мушке и женске. Поред свакога имена у засебним рубрикама уписује се дан рођења дотичног лица, а кад умре, уписује се дан смрти. Код имена синова и кћери дотичне породице уписује се, ако ступи у брак, дан вјенчања, а у наредној врсти, ако се син оженио и остао у очевој кући, име жене му, која сада

постаје члан куће, кад је она рођена и из чије је куће. За кћер, која се уда и пође из куће, уписује се дан вјенчања и за кога се удала. парохијски анаграф саставља свештеник на основу парохијских матица, а за женске, које дођу у породицу из другога мјеста као жене, на основу извода из матица, што оне собом донесу од свога бившег им пароха. У парохијски анаграф мора свештеник уписати сваку нову породицу која се досели у парохију, исто и свако безбрачно лице које се у парохији настани. Формат и рубрике парохијског анаграфа прописује Конзисторија."[12] Устав Српске православне цркве из 1931. године такође доноси одредбу о вођењу парохијских анаграфа у члану 176, тачка 14. Овом одредбом свештенству је потврђена и продужена обавеза вођења анаграфа у Црној Гори једнако као и на цијелој територији јурисдикције СПЦ.[13] С обзиром на чињеницу да се простор данашње Црне Горе у периоду до 1931. године у црквено-административном погледу састојао од цијелих или дијелова епархија Црногорско-приморске, Захумско-рашке, Бококоторско-дубровачке, Пећке и Дабро-босанске, тешко је са сигурношћу утврдити у ком обиму је међу преко 170 парохија заживјела ова одредба црквеног Устава. За претпоставити је да је у цјелости испоштована на територији Митрополије али је то данас готово немогуће утврдити из два основна а међусобно неразлучива разлога: највећи дио свештенства су домаћи синови који су и парохијску дужност обављали на родној груди, живјећи у својим породичним кућама. Посљедица тога је да је и парохијска администрација вођена и акта чувана у тим истим (породичним, личним а не службеним становима).[14] Ратно страдање и разарање а и сами крај Другог свјетског рата задао је Митрополији Црногорско-приморској рану од које се она није опоравила ни данас, шездесет година доцније. Уз бројни народ, у једном таласу убијени су тадашњи Митрополит и преко 100 свештеника одн. више од двије трећине свештенства Митрополије.[15] Само Бог зна колико је у том ратном пожару нетрагом нестало историјских извора и свједочанстава, млађих и старијих.[16]

Данас се у Архиву Митрополије налазе анаграфи или њихови дијелови и преписи за свега 11 парохија. Са територије цетињског архијерејског намјесништва: I и II цетињска парохија, Бајичко-доњокрајска, Конахијска, Ћеклићка и Косијерско-боковска (само првих 19 страна). Са територије ријечког арх. намјесништва: Друшићко-додошка, Врањинска (само дио од 141-158. стр.) и Дражевинска. Са територије чевског арх. намјесништва за парохију Команску и са територије велимског арх. намјесништва некомплетни преписи (само попис имена чланова домаћинстава са мјестом становања) за парохије Кленачку и Реновићку. Постоји и један некомплетан попис породица (од бр. 151-402), без локације пребивања, што онемогућава идентификацију дотичне парохије. Када се посматра овако поразно стање анаграфа у Архиву Митрополије, треба се имати на уму да је свештенство у највећем дијелу српског народа, а тако и у Црној Гори, водило матичне књиге рођених, вјенчаних и умрлих од 1867. до 1945. год., као и бракоразводне парнице.[17] Са промјеном државног система и друштвеног уређења послије Другог свјетског рата, ова функција одузима се од Цркве, а паралелно са

тим и актуелне црквене матичне књиге "ради преписивања" које ни до данас нијесу враћене у посјед законитог власника. Крајње је незахвално домишљати се и оптерећивати се негативним претпоставкама о стању и судбини тих драгоцјених историјско-етнографских извора.

Савремени љетописи црквава и манастира дијелили су мученичку путању времена и поднебља свога настанка и својих аутора. Као и за матичне књиге, анаграфе и за љетописе црквава и манастира подразумијева се да су везани за мјесто свог настанка одн. храма чији животни ток описују. Устав православ. конзисторија у Црној Гори, чл. 89. ст. 22, међу дужности свештеника, наводи и ову: "Ради тога да не пређу у заборав важнији догађаји у парохији и да се сачува успомена о тим догађајима, парох је дужан да води у нарочитој књизи љетопис своје парохије."[18] Невесело стање црквених љетописа у Митрополији донекле је ублажено срећном прославом педесетогодишњице владавине књаза Николе (1910). Министарски савјет, припремајући достојну прославу овог знаменитог и доиста ријетког владарског јубилеја, опредијелио се и за издавање једне Споменице. Ради приказа црквеног живота у Књажевини у овом периоду, стављено је Митрополиту Митрофану Бану (1841-1920)[19] одн. Цетињској конзисторији у задатак да се путем свештеника прикупе подаци из црквених љетописа појединих црквава и манастира о њиховом настанку, обнови и животу у овом периоду. Ради тога Конзисторија је разаслала распис јерархичном свештенству обојега реда (калуђерима и поповима) Бр. 3332 од 25. новембра 1909. године. Овим расписом тражило се (најдаље до Божића исте године[20]) да се Конзисторији поднесе "тачно извјешће, и то: који су радови, почевши од 1860. године па до данас, предузимани око подизања нових, или поправљања старих црквава у парохији или манастиру, и то:

1. Је ли ограђена (подигнута, нап. моја) која нова црква; које је године ограђена; у коме је селу и којему је светитељу посвећена?
2. Је ли поправљана стара црква; у којој је години била поправка; у коме је селу; коме је посвећена; што је поправљано: је ли иконостас, звоник, врата, прозори, или је црква у простору повећана?
3. Је ли што у цркви набављано, и то: света чаша, дискос, покровци, одежде, крстови, кандила, кадионица, иконе и које, књиге и које, свијетњаци мали на престолу, или велики пред иконама и звона - колика?"

По црквеној дисциплини овом налогу одазвали су се сви који су били обавезни. Њихови дописи са предрагоцјеним садржајем сачињавају посебан фонд у оквиру припадајућег (1909) годишта аката у Архиву Митрополије. Тај фонд сачињава 265 докумената са више од 600 страница рукописног текста. Од манастирских љетописа обимом текста и бројношћу података издвајају се љетописи манастира Острога (Еп. Кирил Митровић), Косијерева (Никифор Симоновић), Жупе Никшићке (Михаило Церовић), Подмалинско (Никодим Јањушевић) и Пиве (Прокопије Врачар). Ишчитавајући кратко и подацима оскудно поглавље Црква у споменици Педесет година на престолу Црне Горе 1860-1910,[21] увиђа се да је од мноштва разноликих и веома драгоцјених, јединствених података сабраних на ову тему, искоришћен један мали дио. Списак подигнутих и обновљених манастира и црквава од год. 1860. до 1910.

ПАМЕТЬ ПРЂОБНАГО ОЦА НАШЕГО СИМЕОНА

свакако, израђен је на основу овог фонда сасвим аутентичних података.[22] И ова цјелина историјских извора, као и море других разасутих међу десетинама хиљада докумената Архива Митрополије, очекује вриједне руке и очи научних истраживача, научну обраду и презентацију.

На крају, ова два кратка погледа на малене цјелине анаграфа и љетописа, само су начели причу о огромном фонду историјско-етнографских извора у Архиву Митрополије Црногорско-приморске на Цетињу, чија су врата отворена за све истинске поклонике историјске науке.

НАПОМЕНЕ

[1] Ј. Поповић, *Опћа црквена историја I*, Ср. Карловци 1912, стр. 23-25.

[2] Исто, стр. 13-14.

[3] *Историја Црне Горе 1*, Титоград 1967, стр. 421-429; *Љетопис попа Дукљанина*, /прев. С. Мијушковић, Београд 1988, стр. 192.

[4] *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, стр. 367.

[5] *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, стр. 612-614.

[6] *Цетињски љетопис*, / приредио Нико С. Мартиновић, (фототипско издање), Цетиње 1962, стр. 156; *Љетопис манастира Пива.* / приредио Јован Бојовић, Подгорица 1992, стр. 365.

[7] Н. Ражнатовић, *Положај и улога Цркве у Црној Гори 1852-1878*, Историјски записи, књ. XVIII, св. 4, стр. 581-620.

[8] Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, Београд 1996, стр. 194-195.

[9] Исто, стр. 88-89.

[10] Детаљни подаци су прикупљени за *Шематизам Источно православне српске патријаршије,* Београд 1925, стр. 62-69; 151-159. и 347-356. Овдје су објављени само најосновнији, збирни подаци о броју манастира, храмова, парохија, села, домова и јерархији. Прибављени подаци су много опширнији.

[11] По Јулијанском календару.

[12] *Правни извори и политички акти од значаја за историју државности Црне Горе*, књ. II, Подгорица 1998, стр. 827.

[13] Ради унификације анаграфа који су до тада били у обавези у Карловачкој митрополији, Босни, Херцеговини и Црној Гори, Свети арх. синод прописао је и објавио 1931. године *Упутство за вођење домовног протокола и састављање првог домовног протокола* које кроз 27 чланова одређује садржај и начин вођења и успостављања анаграфа. Он се састоји из 30 рубрика. Осим побројаних, у наведеном члану црногорског Устава консисторија, додате су рубрике: број брачних парова (православних, мјешовитих и у конкубинату), удовица, досељених, одсељених (година, мјесец, дан), крсна слава и рубрика за примједбе. О овоме види опширније: Ж. Маринковић, *Црквена парохиска администрација*, Београд 1960, стр. 41-51.

[14] Ово је санкционисао и *Устав правосл. консисторија* у чл. 89. став 17.

[15] Списак (још некомплетан) страдалог свештенства са мјестом смрти и извршиоцима злочина види у: *Кратка историја Митрополије Црногорско-приморске са шематизмом за 1999. годину*, Цетиње 1999, стр. 56-61.

[16] Црквени архиви страдали су и послије рата: у манастиру Морача 1952. године спаљен је манастирски архив и библиотека и тек је недавно пронађен један дјеловодник 1927-31. год.

[17] *Устав православних консисторија...*, чл. 89. став 18. и 19., нав. дјело, стр. 826-827.

[18] Исто, стр. 828. Исту обавезу понавља и *Устав СПЦ* из 1931. год. у чл. 168. ст. 15. Одредбе у вези анаграфа и љетописа остале су на снази и у садашњем *Уставу СПЦ* из 1947. године.

[19] Еп. Сава, *Српски јерарси*, стр. 321.

[20] По Јулијанском календару, дакле 25. XII 1909. г. Одговори су ипак стизали до маја мј. идуће године.

[21] Цетиње 1910, стр. 91-112.

[22] Исто, стр. 105-112.

REGISTERS AND CHURCH CHRONICLES

HISTORICAL-ETHNOGRAPHICAL SOURCES IN THE ARCHIVES OF THE MONTENEGRIN-COASTAL ORTHODOX DIOCESE OF THE METROPOLITAN

NOTION AND ORIGIN OF CHURCH CHRONICLES

Recording of data and knowledge originating from everyday life of the Church and its officials, as well as all other things related to Church as a widespread institution intertwined with secular surrounding, is a long and uninterrupted tradition. This tradition is based on pre-Christian, Old Testament heritage. In the Middle Ages, in the area of Western Christianity in particular, a particular branch of historiography flourished, the one of historical documents, whose contents, as a rule, is formed around certain time frame or a person. Annals, chronicles, registers, books about kings (in old Serbian literature) are present in historiography of almost all people, especially of the Mediterranean cultural and civilization circle and Christian "vaseljena" (universe).[1] Following linearly the sequence of events, Christian chroniclers based the model of account and the structure of documents upon biblical, i.e. New Testament axiom that Christ is the only novelty under the Sun.[2]

The entanglement of a number of accounts related to the person of a ruler or his closest entourage, time and space frames, does not make simple the classification of chronicles. "Barski rodoslov" or "Ljetopis popa Dukljanina" occupies an honorable place among the origins of the historiography of South Slavs (especially Serbs and Croats).[3] Having the model of translated Byzantine chronicles of Jovan Zonara (the first half of the 12th century) and Georgije Hamartol, Serbian medieval chroniclers, following usual structure of this kind of documents, start their narrative course with the period of the second half of the 12th century, i.e. the appearance on the political stage of Nemanja dynasty.[4] A group of five (Koporinjski, Pećki, Studenički, Cetinjski and Vrhobreznički) oldest chronicles written in the second half of the 14th century makes the fundamental layer of this kind of documents in Serbian medieval historiography. The above group became the basis from which originated the entirety which consists of more than fifty medieval and modern chronicles.

Chronicles, just as other collections of historical contents, at least most of them, originated under the vaults of monasteries and churches, where they were kept and copied. In people's consciousness were transferred and impressed accounts and histories collected in them, by means of live word spoken from the altar and in the churchyard. This group of historiographic documents was a model for the creation, again under the vault of one monastery – Kovilj in Bačka (Vojvodina), of a basic work of new-age and modern Serbian historiography: "Istorija raznih slavjanskih narodov…" by monk Jovan Rajić, printed in 1794.[5] Serbian chronicle writing heritage is marked by historical path and experience of this restless environment, where God's own hand had brought us and settled: Slavic autograph of "Ljetopis popa Dukljanina" from the mid 12th century was not preserved, thus its contents is known from later Latin translations and transcripts, and one of latest Serbian chronicles of medieval profile, "Hronike grofa Đorđa Brankovića" (died in 1711), i.e. one part of them, was translated in Latin.

CHRONICLES AND REGISTERS IN THE MONTENEGRIN-COASTAL ORTHODOX DIOCESE OF THE METROPOLITAN

"Cetinjski ljetopis" from the mid 18th century, which is now kept in Cetinje monastery treasury, and somewhat younger chronicle of Piva monastery, testify the continuity of medieval chronicles in the Diocese.[6] Today, after all sufferings and destruction through centuries, which left dangerous mark on the body of Orthodox church in this area, these two chronicles testify to the fact that medieval heritage had been preserved and transferred to new generations as a permanent model even in those poor times.

The second half of the 19th century, in the sense of church life in Montenegro, brought great changes. In 1851, secular and church authorities, whose specific symbiosis had characterized the preceding 350 years of the life of the Diocese, were separated. The creation of independent Montenegrin state in 1878 provided the start of powerful reconstruction of internal church organization.[7] Metropolitan Ilarion Roganovic (1828-1882)[8] started a whole series of admini-stration processes which laid the foundation for modern church order in the Diocese. The model for arrangement of church life in new conditions was the organization of Karlovac Diocese, i.e. eparchy of Boka Kotorska and Dubrovnik, as the immediate surrounding of Cetinje Diocese. Among important works

of administrative organization is redistribution of parishes. Main prerequisite for this is a precise insight into the number of churches, homes and inhabitants of certain church area, i.e. eparchy. For the sake of better organization of church life in Montenegro, in 1878 was founded Zahumsko-raška eparchy whose jurisdiction stretched over newly liberated territory of the Principality, along the left bank of the river Zeta, except Podgorica. According to the order of Bishop Visarion Ljubiša,[9] priests and monks were obliged to give information to the administration of the eparchy regarding the number of people in parishes they had served. This information was the basis for the schematism of Zaholmska and Rasiska eparchy for the years 1882 and 1883, which were printed in Cetinje, in State printing office. Model for shaping and disposition of chapters collected in these rather small by volume (16 pages) but precious by information contained, was certainly schematism of eparchy of Boka Kotorska and Dubrovnik, which was coming out continuously from 1874 until 1919. The disposition of columns included fundamental data of the parish in question: 1. number of villages, 2. names of villages, 3. number of homes in villages, 4. number of souls (inhabitants) male and female separately, 5. number of churches, 6. name of the patron saint and 7. time distance (means walking distance) from a village to the parish church. The information published in the schematism of Zahumsko-raška eparchy for years 1882 and 1883 is not complete. There are collective lists of villages per parish, and also collective number of souls and homes. Statistical survey of the Eparchy, with which the schematism ends, gives tabular survey of monasteries, superintendences, parishes, churches, homes, souls, clergy (of monastic and holy order), born children (male-female, legitimate-illegitimate), married couples and deceased (by gender). Identical data were gathered for the Montenegrin-coastal Diocese of the Metropolitan but those were not published. This record group in the Archives of the Diocese has not been used by scientific researchers so far, and it represents more than precious and unique collection of sources for the study of basic ethnological, demographic and sociological structure of the population of Montenegro at the end of the 19th century. Results of state censuses in Montenegro which were carried out in 1879, 1909, 1921 and in 1931, for the sake of completing the picture of the amplitude of development and relationship of Orthodox population according to the place of birth and living, should be compared with the abovementioned sources from the Archives of the Diocese. Certainly, for the sake of completeness, one should take into consideration even the lists of tax payers which were regularly kept by state administration. Complete data related to the number and structure of Orthodox clergy and population in the territory of the Montenegrin-coastal Diocese and Zahumsko-raška eparchy, as well as the eparchy of Boka Kotorska and Dubrovnik for the years 1923/24[10] and 1931 are kept in the Archives of the Diocese among documents related to the years in question.

The constitution of Orthodox consistories in the Principality of Montenegro, which went into effect by the signature of Prince Nikola I Petrović Njegoš on St. Vasilije's day, on 1st January 1904,[11] by means of 282 articles, precisely determines administrative organization of church life in Montenegro. Among other parochial duties of a priest, article 89, paragraph 20 of this Constitution determines even the obligation of keeping parochial registers, i.e. lists of homes ("parohijski domovnici"). Because of the importance and precision of presentation of the contents of registers we cite this article

in its entirety: "Parish priest is obliged to have, apart from registries, even a *parochial regišter* of all persons constituting his parish. Register must be compiled per families present in the parish. Next to each family name, comes first the name and surname of the head of the family, his date of birth and marriage; then underneath the name of the head, in the next row comes the name of his wife, her date of birth and her family name; then in separate rows come all children, male and female. Next to each name, in special columns comes date of birth of certain person, and when he/she dies the date of death is written down. Next to the names of sons and daughters of certain family, if married, the date of marriage is written down and in the next row, if a son got married and remained in his father's home, the name of his wife, who becomes the member of the home, is written, her date of birth and the family she comes from. For a daughter who gets married and leaves her home, date of marriage is written down as well as the name of person she got married to. Parochial register is compiled by the parish priest on the basis of parochial registries, and for female persons, who come to a family from another place as wives, on the basis of excerpts from registries that they bring with them from their former parish priest. Each new family who comes into parish must be recorded into the parochial register, as well as any single person who comes to settle in the parish. Format and columns of parochial register are determined by the Consistory."[12] The Constitution of Serbian Orthodox church from 1931 thus passes the regulation on the keeping of parochial registers in article 176, point 14.

This regulation confirms and prolongs the obligation of the clergy to keep registers in Montenegro, as well as on the whole of the jurisdiction of Serbian Orthodox church.[13] Since the area of present-day Montenegro until 1931, from church-administration point of view, consisted of the whole or parts of: Crnogorsko-primorska eparchy, Zahumsko-raška eparchy, Bokokotorsko-dubrovačka eparchy, Peć eparchy and Dabro-bosanska eparchy, it is hard to determine with certainty to what extent, among more than 170 parishes, this regulation of church Constitution actually became operational. It can be assumed that it was completely obeyed in the territory of the Diocese but that is almost impossible to determine because of two basic mutually inseparable reasons: the majority of clergy were local sons who performed their parochial services on their native soil, living in their family homes. The consequence of that is that even the parochial administration was kept and conserved at the same (family, personal and not official) premises.[14] War suffering and destruction, and the very end of World War II, inflicted a wound to the Montenegrin-coastal Orthodox Diocese of the Metropolitan which it has not yet recovered from, even though 60 years have passed. Together with numerous folk, in a single wave, the former Metropolitan and more than 100 priests were killed, i.e. more than two thirds of the clergy of the Diocese.[15] God only knows how many historical sources and testimonies, both recent and older ones, disappeared without trace in that maelstrom of war.[16]

Today, in the Archives of the Diocese there are registers or parts of them and transcripts for only 11 parishes. From the territory of Cetinje archpriest regency: I and II parish of Cetinje, Bajičko-donjokrajska, Konadžijska, Ćeklička and Kosijersko-bokovska (only the first 19 pages). From the territory of Rijeka archpriest regency: Drušičko-dodoška, Vranjinska (only the part from page 141 to 158) and Draževinska. From the territory of Čevo archpriest regency for the parish of Komane and from the

territory of Velimlje archpriest regency there are only incomplete transcripts (only lists of names of the members of households with place of living) for the parishes of Klenak and Renovik. There is also an incomplete list of families (from number 151 to 402) with no place of living, which disables the identification of the parish in question. Taking into consideration such a disastrous condition of registers in the Archives of the Diocese, one should bear in mind that the clergy in the greatest part of Serbian people, as well as in Montenegro, had kept registries of births, marriages and deaths from 1867 until 1945, as well as of divorce proceedings.[17] With the change of state system and social structure after World War II, this function is taken away from the Church and together with that even actual church registries "for the sake of making transcripts", which have not yet been returned to the legal owner. It is extremely ungrateful to think and cumber oneself with negative assumptions regarding the condition and destiny of these precious historical-ethnographic sources.

Contemporary church and monastery chronicles shared extremely difficult path of the time and area of their creation and their authors. Just as it is the case with registries, church and monastery chronicles and registers are meant to be linked to the place of their origin, i.e. church whose life they describe. The Constitution of Orthodox Consistories in Montenegro, article 89, paragraph 22, among priests' duties, states the following: "In order that some important events in the parish would not sink into oblivion and that the memory of these events remains preserved, a parish priest is obliged to keep the *chronicle of his parish* in a special book."[18] The sad condition of church chronicles in the Diocese was somewhat alleviated by the happy celebration of the fiftieth anniversary of the rule of Prince Nikola (1910). The Council of Ministers, preparing the celebration worth this important and rather rare jubilee, opted for publishing a Commemoration. For the sake of survey of church life in the Principality of the time, Bishop Mitrofan Ban (1841-1920)[19], i.e. Cetinje Consistory got the task to gather information from church chronicles, through priests, of individual churches and monasteries about their construction, reconstruction and life during that period. Because of that the Consistory sent out a circular to the clergy of both orders (monks and priests) Number 3332 dated 25th November 1909. This circular required that the Consistory be submitted (by Christmas of the same year at the latest[20]) "the exact report concerning the works which were being undertaken, starting from 1860, on the construction of new, or reconstruction of old churches in the parish or monastery:

1. Was any new church built; when was it built; in which village and which saint was it dedicated to?
2. Was an old church reconstructed; when was it done; in which village; to whom is it dedicated; which part was reconstructed: the iconostasis, belfry, door, windows, or was the church enlarged? And
3. Was anything acquired in the church, like: holy chalice, discos, priest's garments, crosses, icon lamps, censers, icons and which ones, books and which ones, small candlesticks on the throne, or big ones in front of icons, and bells – of what size?"

Due to church discipline, all those responsible responded to this order. Their reports with precious contents form part of a special record group for the year (1909) in the Archives of the Diocese. This record group consists of 265 documents with more than

ПАМЕТЬ ПРЂОБНАГО ОЦА НАШЕГО СИМЕОНА

600 pages of handwritten text. Out of monastery chronicles, by the scope of text and multitude of information, the following chronicles stand out: Ostrog (Bishop Kiril Mitrović), Kosijerevo (Nikifor Simonović), Župa Nikšićka (Mihailo Cerović), Podmalinsko (Nikodim Janjušević) and Piva (Prokopije Vračar). Reading the brief, short of information, chapter *Church* in the commemoration "Pedeset godina na prestolu Crne Gore 1860-1910",[21] it can be seen that only a small portion of numerous very precious, unique information gathered on this subject was used. The list of built and reconstructed monasteries and churches from 1860 until 1910 was done on the basis of this record group of completely authentic information.[22] This group of historical sources, as well as the multitude of other ones scattered among tens of thousands of documents of the Archives of the Diocese awaits industrious hands and eyes of scientific researchers, scientific treatment and presentation.

Finally, these two brief surveys of small groups of registers and chronicles have only started the story about the huge fond of historical-ethnographic sources in the Archives of the Montenegrin-coastal Orthodox Diocese of the Metropolitan at Cetinje whose door is open for all true admirers of historical science.

FOOTNOTES

[1] Ј. Поповић, *Опћа црквена историја I*, Ср. Карловци 1912, page 23-25.

[2] Ibidem, page 13-14.

[3] *Историја Црне Горе 1*, Титоград 1967, page 421-429; *Љетопис попа Дукљанина*, / transl. С. Мијушковић, Београд 1988, page 192.

[4] *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, page 367.

[5] *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, page 612-614.

[6] Phototypesetting edition of *Цетињски љетопис* was prepared by Нико С. Мартиновић, Цетиње 1962, page 156; *Љетопис манастира Пива*. was prepared for printing and published by Јован Бојовић, Подгорица 1992, page 365.

[7] Н. Ражнатовић, *Положај и улога Цркве у Црној Гори 1852-1878*, Историјски записи, књ. XVIII, св. 4, page 581-620.

[8] Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, Београд 1996, page 194-195.

[9] Ibidem, page 88-89.

[10] Detailed data were gathered for *Шематизам Источно православне српске патријаршије,* Београд 1925, page 62-69; 151-159 and 347-356. Here, only basic, collective data were published related the number of monasteries, churches, parishes, villages, homes and clergy. Gathered data are more detailed.

[11] According to Julian calendar

[12] *Правни извори и политички акти од значаја за историју државности Црне Горе*, књ. II, Подгорица, 1998, page 827.

[13] For the sake of unification of registers which until then had been in obligation in Karlovac diocese, in Bosnia and Herzegovina and Montenegro, the Holy Synod prescribed and published in 1931 *Упутство за вођење домовног протокола и састављање првог домовног протокола* (*Instruction for keeping record of homes and the compilation of the first record of homes*), which in 27 articles determines the contents

and way of keeping and establishing of registers. It consists of 30 columns. Apart from the one mentioned in the article of the Constitution of Montenegrin Consistory, the following columns were added: number of married couples (Orthodox, mixed and in concubinage), widows, immigrants, emigrants (year, month, day), Patron Saint's Day and the column for remarks. About this see more details in: Ж. Маринковић, *Црквена парохиска администрација*, Београд 1960, page 41-51.

[14] This was sanctioned by the *Устав правосл. консисторија* (Constitution of the Orthodox Consistory) in article 89, paragraph 17.

[15] The list (still incomplete) of killed clergy with place of death and perpetrators of the crime can be seen in: *Кратка историја Митрополије Црногорско-приморске са шематизмом за 1999. годину*, Цетиње 1999, page 56-61.

[16] Church archives were being destroyed even after the war: in Morača monastery the archives and the library were burned down in 1952 and only recently a copy of book-keeping journal for 1927-31 has been found.

[17] *Устав православних консисторија...*, (*Constitution of Orthodox Consistories…*), article 89 paragraphs 18 and 19, page 826-827.

[18] Ibidem, page 828. The same obligation is repeated even in the *Устав СПЦ* из 1931. год. (*Constitution of Orthodox Consistories from 1931)* in article 168, paragraph 15. Regulations regarding registers and chronicles are in effect even in the *Устав СПЦ* из 1947. године. (*Constitution of Orthodox Consistories from 1947)*.

[19] Еп. Сава, *Српски јерарси*, page 321.

[20] According to Julian calendar, thus 25th December 1909. Nevertheless the answers were coming until May the following year.

[21] Еп. Сава, *Српски јерарси*, page 91-112.

[22] Ibidem, page 105-112.

KIRCHLICHE CHRONIKEN IM ARCHIV DER METROPOLIE VON MONTENEGRO-KÜSTENLAND

Das kirchliche Leben in der orthodoxen Kirchenprovinz Montenegro vom 16. bis zur ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts war von einer seltenen Symbiose der geistlichen und weltlichen Macht gezeichnet, als ein Metropolit zugleich weltlicher Herrscher war. Diese Symbiose war besonders im Laufe des 18. Jahrhunderts ausgeprägt, als die Metropoliten aus der Familie Petrović über Montenegro regierten. Zwei spätere weltliche Herrscher von Montenegro stammten ebenfalls aus dieser Familie: Fürst Danilo (1851-1860) und Nikola I. (Fürst 1860-1910, König 1910-1918). Während der langjährigen

Herrschaft von Nikola I. waren montenegrinische Metropoliten: Ilarion Roganović (1863-1882), Visarion Ljubiša (1882-1884) und Mitrofan Ban (1885-1920). Jeder von ihnen hat versucht, das kirchliche Leben in Montenegro zu organisieren.

Nachdem Montenegro 1878 unabhängig wurde, wurde noch eine Eparchie konstituiert, Zahumsko-raška genannt, die sich über fast mehr als die Hälfte des Territoriums von Montenegro erstreckte. Der Episkopus Visarion war in der Tradition der Metropolie von Karlovac, dem am besten organisierten Teil der serbischen Kirche, ausgebildet. Mit dieser Erfahrung begann Visarion das Leben in der Kirche in seiner Eparchie zu organisieren. Seine Bemühungen wurden gekrönt, als die Schematismen der Eparchie 1882 und 1883 gedruckt wurden. Jedoch war nur ein kleiner Teil der Informationen, die gesammelt waren, in den zwei Schematismen abgedruckt. Etwa 70% der Informationen blieben unveröffentlicht.

Diese Daten sind von grosser Bedeutung für Historiker, Ethnographen, Demographen und andere Wissenschaftler. Für die Jahre 1882 und 1883 sind auch für die Metropolie von Montenegro Quellen vorhanden; sie sind aber noch immer nicht publiziert worden. Sie ergänzen wesentlich die Informationen aus den Volkszählungen in Montenegro von 1879, 1909, 1921 und 1931.

Neue Daten, die die Verhältnisse und die Lage der orthodoxen Kirche und ihrer Gläubigen betreffen, sind 1923/24 und 1931 gesammelt worden. Die Informationen aus dem Jahre 1924 wurden im Schematismus des serbischen Patriarchen publiziert, aber wieder nicht komplett. Die kirchliche Verfassung von 1904 und 1934 verlangte von den Priestern, dass sie tägliche Berichte und auch Chroniken schreiben. Das Archiv der Metropolie von Montenegro, beinhaltet diese kirchlichen Chroniken, die im Jahre 1910 erstellt wurden, zusammen mit historischen und ethnographischen Quellen.

Der staatliche Ministerrat Montenegros hatte anlässlich des 50. Jahrestags der Herrschaft des Königs Nikola eine Memorialpublikation beschlossen. Es galt, den Reichtum an Fakten aus dem kirchlichen Leben zu zeigen, die in Klöstern und Pfarrkichen gesammelt worden waren. Leider wurden sie nicht publiziert, sondern nur das Verzeichnis der neuen und renovierten Kirchen veröffentlicht. Eine enorme Quellensammlung, die das erneuerte kirchliche Leben beschreiben, das Anwachsen an Priestern und andere Aspekte des kirchlichen Lebens in der Metropolie von Montengro und in der Zahumsko-raška Eparchie, ist für die Öffentlichkeit unzugänglich geblieben. Die neue kirchliche Verfassung von 1931 hat die Kirche mit der Administration vereinigt, und auf diese Weise wurden die vorhandenen Sammlungen von Daten gewissermaßen ergänzt. Im Laufe des Zweiten Weltkriegs sind zahlreiche Dokumente aus den kirchlichen Archiven zerstört worden. Dokumente wurden auch nach dem Krieg noch vernichtet, im Jahre 1952 (Moraca Monasterium) und 1991 (Monaterium von Cetinje). Von 1997 an sind die Archivbestände für die wissenschaftliche Forschung zugänglich.

паметь прѣпобнаго ѡца нашего сѵмеѡна

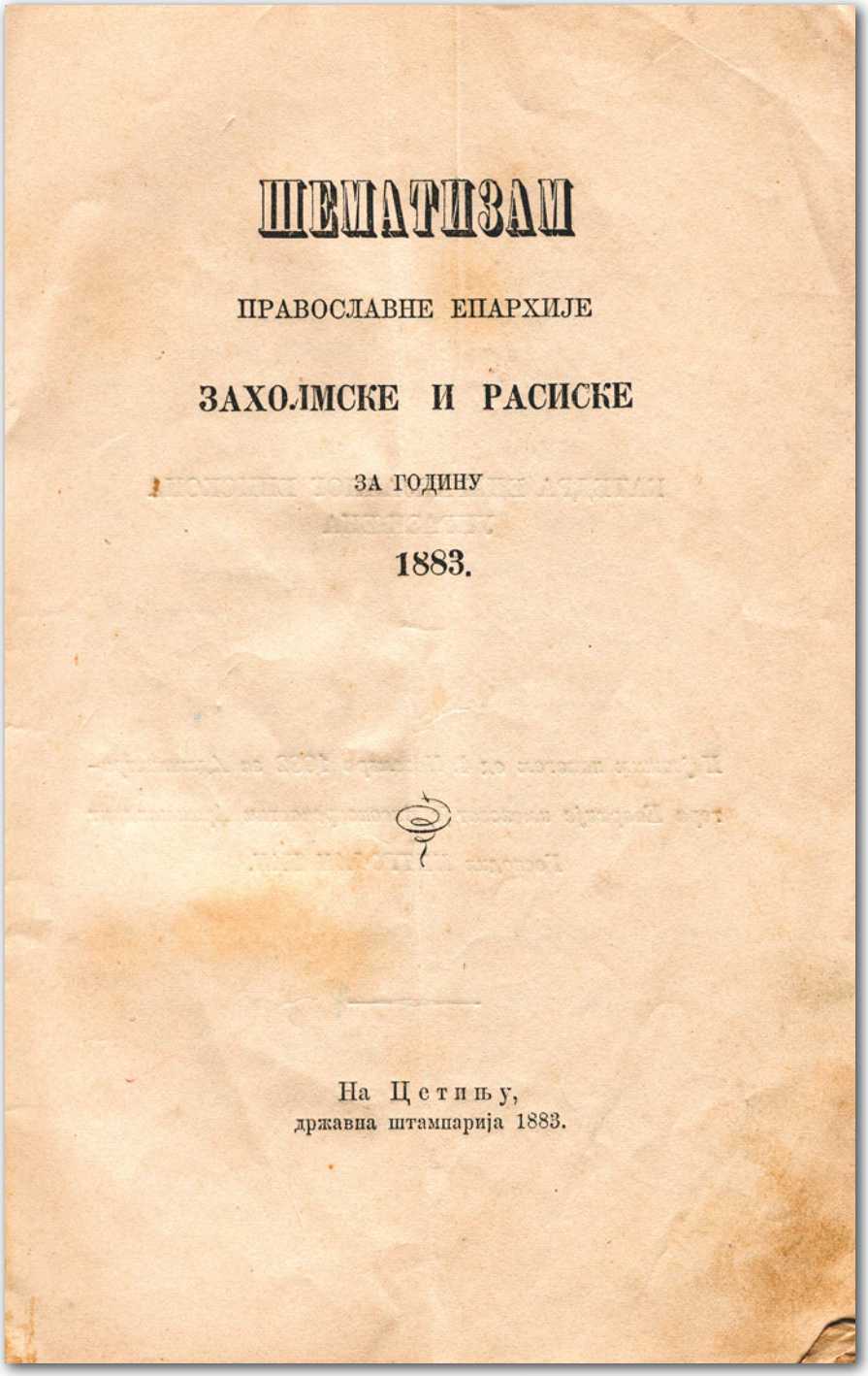

ШЕМАТИЗАМ

ПРАВОСЛАВНЕ ЕПАРХИЈЕ

ЗАХОЛМСКЕ И РАСИСКЕ

ЗА ГОДИНУ

1883.

На Цетињу,
државна штампарија 1883.

Слика 1. *Шематизам Православне епархије Захолмске и Расиске за годину 1883,* насловна страна. (Архив Митрополије црногорско-приморске Цетиње)

Figure 1. Title page of the *Schematism of Zaholmska and Rasiska eparchy for the year 1883.* (Archives of Montenegrin-coastal Orthodox diocese Cetinje)

Број 5.

МИТРОПОЛИТ ЦРНОГОРСКИ.

Цетиње, 2. Јануара 1882.

Господине!

Духовној управи потребно је имати: број села, домова, душа и цркава у повјереној ви Парохији; за то се овијем позивљете, да пониже изложеној таблици, тачно означите исте бројеве. У првој рубрици ове таблице записати треба број, т. ј. колико је села толико бројева; у другој (према броју) име села; (најпрво нека буде записато оно село у коме је парохијална црква) у трећој рубрици број домова; (за свако село засебно); у четвртој број душа, мушких, женских (за свако село засебно) у петој рубрици број цркава, а у шестој коме је светитељу посвећена црква. Овај списак пошљите до 15. овога мјесеца на Цетиње.

Број села	Имена села	Број домова	Број душа: мушких	Број душа: женских	Број цркава	Коме је светитељу посвећена	Колико је ура далеко село од парохијалне цркве
					1.	Саборна посвећена Све: Илији Проро:	једна ура
1,	Под-Буковицу	27.	65:	73.	2.	Свет: Савва,	Парохи: Црква
2,	Петров-до	35.	66:	90.	3.	Све: Јован Зла	једна ура
3,	Милијевићи	15.	38:	44.	4.	Свет: Никола	три четвртине
4,	Војковићи	20.	51:	52.	5.	Свет: Петар.	по уре.
5,	Кућишта	22.	59:	46.	6.	Свет: Параске	По уре.
6,	Вучидо	15.	38:	31.	7.	Свет: Ђорђије	по уре
7,	уба	23.	63:	51.	8.	Соше: Све: Духа.	једна ура
8	Драгоми-до	8	27:	17.	9.	Све: Никола	једна ура и по.
9,	Језер	23:	69:	63.	10.	Свет: Стефан	двије уре.
9:		188:	476	467:	10.		

Укупни број

У парохији Ђеклицкој

Дана 12. Јануара 1882.

Потпис свештеника.

Крсто Матановић

Слика 2. Грађа за *Шематизам православне епархије Захолмске и Расиске за годину 1883.* (Архив Митрополије црногорско-приморске Цетиње)

Figure 2. Data for the *Schematism of Zaholmska and Rasiska eparchy for the year 1883.* (Archives of Montenegrin-coastal Orthodox diocese Cetinje)

Памет прѣпобнаго ѡца нашего Сѵмеѡна

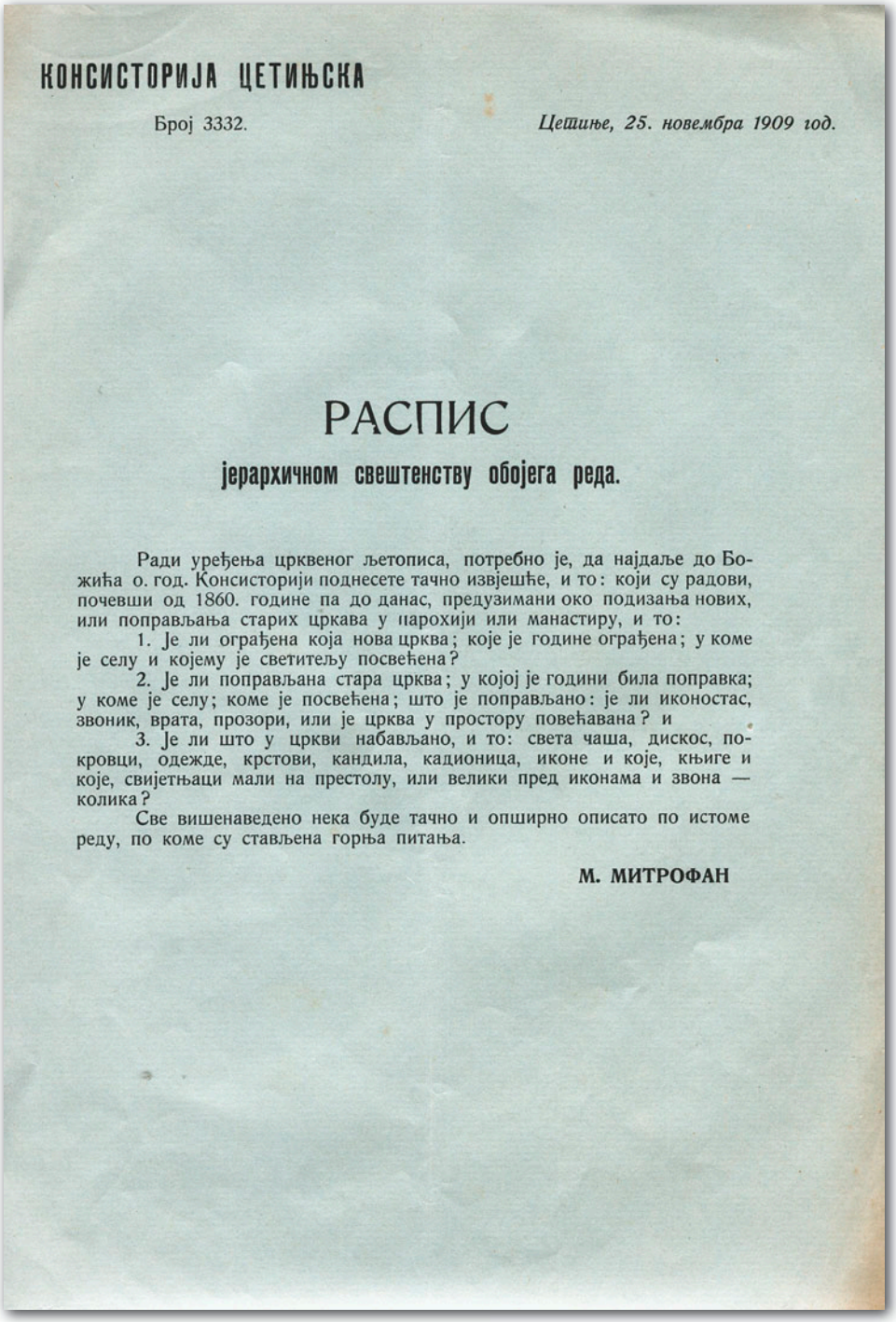

КОНСИСТОРИЈА ЦЕТИЊСКА

Број 3332. *Цетиње, 25. новембра 1909 год.*

РАСПИС

јерархичном свештенству обојега реда.

Ради уређења црквеног љетописа, потребно је, да најдаље до Божића о. год. Консисторији поднесете тачно извјешће, и то: који су радови, почевши од 1860. године па до данас, предузимани око подизања нових, или поправљања старих цркава у парохији или манастиру, и то:

1. Је ли ограђена која нова црква; које је године ограђена; у коме је селу и којему је светитељу посвећена?

2. Је ли поправљана стара црква; у којој је години била поправка; у коме је селу; коме је посвећена; што је поправљано: је ли иконостас, звоник, врата, прозори, или је црква у простору повећавана? и

3. Је ли што у цркви набављано, и то: света чаша, дискос, покровци, одежде, крстови, кандила, кадионица, иконе и које, књиге и које, свијетњаци мали на престолу, или велики пред иконама и звона — колика?

Све вишенаведено нека буде тачно и опширно описато по истоме реду, по коме су стављена горња питања.

М. МИТРОФАН

Слика 3. *Распис јерархичном свештенству обојега реда* из 1909. године. (Архив Митрополије црногорско-приморске Цетиње)

Figure 3. *Circular to the Clergy of Both Orders* from the year 1909. (Archives of Montenegrin-coastal Orthodox diocese Cetinje)

Память прѣпобнаго ѡца нашего Сѵмеѡна

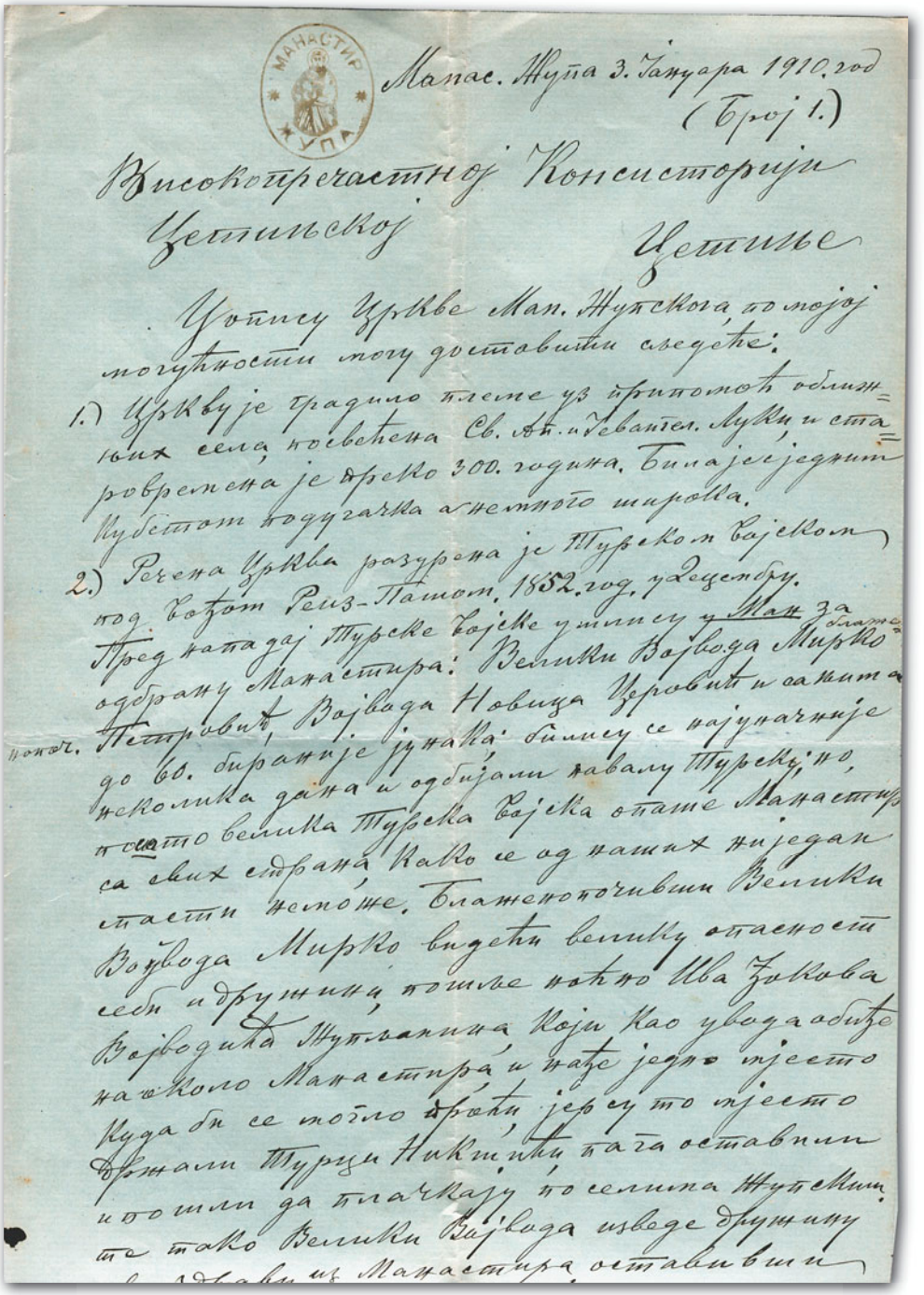

МАНАСТИР ЖУПА

Манас. Жупа 3. Јануара 1910. год
(Број 1.)

Високопречастној Консисторији
Цетињској
Цетиње

У опису Цркве Ман. Жупскога, по мојој
могућности могу доставити сљедеће:
1.) Цркву је градило племе уз припомоћ оближ=
њих села, посвећена Св. Ап. и Јеванг. Луки, и ста=
ровремена је преко 300. година. Била је с једним
кубетом подугачка а немного широка.
2.) Речена Црква разурена је Турском војском
под вођом Реиз-Пашом, 1852. год. у Децембру.
Пред нападај Турске војске у млису у Ман за
одбрану Манастира: Велики Војвода Мирко блаже=
Петровић, Војвода Новица Церовић и сакима
до 60. бираније јунака; билису се најуначније
неколика дана и одбијали навалу Турску; но,
посато велика Турска војска опаше Манастир
са свих страна, како се од наших ниједан
спасти неможе. Блаженопочивши Велики
Војвода Мирко видећи велику опасност
себи и дружини, пошље ноћно Ива Јокова
Војводића Жупљанина, који као увода обиђе
наоколо Манастира, и нађе једно мјесто
куда би се могло проћи, јер су то мјесто
држали Турци Никшићи, пага оставили
и пошли да плачкају по селима Жупским.
те тако Велики Војвода изведе дружину
[illegible] здраву из Манастира, оставивши

Слика 4. *Љетопис Манастира Жупа*, 1909. година.
(Архив Митрополије црногорско-приморске Цетиње)

Figure 4. *Chronic of Župa Monastery*, year 1909.
(Archives of Montenegrin-coastal Orthodox diocese Cetinje)

Памет прѣпобнаго ѡца нашего Сѵмеѡна

BISKUPSKI ARHIV KOTOR

don Anton Belan

Prvi poznati spomen biskupskog notara u Kotoru je početkom XIII stoljeća, tačnije godine 1217. Radi se o notaru Kotorskog kaptola (*Notarius Capitularis*), koji je bio postavljen odredbom biskupa (*Iussione episcopi*)[1]. Još ranije, godine 1200. u Kotoru se spominje kao notar *Junius presbiter*, za kojega pretpostavljamo da je bio i biskupski notar, kao što će par stoljeća kasnije notar kotorske Komune *Johannes de Luxia* biti u isto vrijeme i biskupski notar.

Veliki požar koji je 1434. godine zahvatio i u potpunosti uništio biskupsku palaču, pretvorio je u dim Biskupski i Kaptolski arhiv. Nestali su tada brojni zapisi i pergamene koji su osiromašili naše pamćenje i memoriju ovoga grada. *Habent sua fata libelli*. (I knjige imaju svoju sudbinu). Kada znamo koliko potresa, požara, pljačke, zaraznih bolesti, ratova i nemara prati život jedne knjige ili dokumenta, onda je, ako ne čudo, barem rijetkost kako se sačuvalo i ovo što je došlo do naših dana. Ono što se danas kao povijesna građa čuva u Biskupskom arhivu teče *in continuo* od 1434. godine, odnosno 1431. jer se u knjizi XI nalazi uvezan jedan stariji sveščić iz te godine, koji predstavlja popis pokretnog i nepokretnog fonda kotorskih crkava.

U početku su pojavom notarske službe ovu dužnost i u Kotoru obavljali svećenici. Tako godine 1279. kotorski notar, svećenik Tripun Petrov, piše u Dubrovniku ispravu prijateljstva između Kotora i Dubrovnika[2]. Iza godine 1300. Statut grada Kotora zabranjuje svećenicima, odnosno klericima da vrše službu notara[3]. Građa za XV stoljeće Kotorskog biskupskog arhiva sadržana je u prve tri i u jednom dijelu četvrte knjige. Jezik je latinski, a pismo je gotska kurziva i humanistika. To je vrijeme kada su se na katedri kotorskih biskupa izmijenili sljedeći biskupi:

Marinus Contarenus	(1434–1454)
Angelus Faseolo	(1457–1458)
Marcus de Nigri	(1459–1474)
Petrus de Bruti	(1475–1483)

Najstariji dokument Biskupskog arhiva je datiran 15. IV 1298. i predstavlja "Statut bratovštine sv. Križa", sačuvan u prepisu iz XV stoljeća. U Arhivu se čuvaju i značajni statuti Bratovštine sv. Nikole iz 1463. godine i Bratovštine mesara iz 1491. godine. Arhiv je podijeljen na 14 fondova. Najznačajniji je fond, označen rimskim brojem I, koji sadrži administraciju Biskupske kurije od XV stoljeća do danas. Smješten je u 75 knjiga, 360 kutija i 45 pomoćnih knjiga. Značajnu zbirku Arhiva čine kanonske vizitacije

kotorskih biskupa, koje obuhvaćaju period od 1514–1938. godine. Osobito su značajne i rijetke predtridentske vizitacije. U Kotorskom biskupskom arhivu sačuvana je jedna vrlo opširna predtridentska vizitacija koju je 1514. godine obavio kotorski biskup Tripo Bizanti (1513–1540). Ove vizitacije jesu značajan izvor za multidisciplinarna istraživanja. Sačuvani fond od 111 računskih knjiga *(Liber proventum et dispensarum),* od kojih prva knjiga započinje s godinom 1510, predstavlja veoma značajan istorijski izvor. Upravo dobrim dijelom na osnovu ovih knjiga poznati kotorski povjesničar, don Ivo Stjepčević, napisao je kapitalno djelo: "Katedrala sv. Tripuna u Kotoru". Zbirka kopija dokumenata, kako kotorske Komune tako i Kotorske biskupije, nastala krajem XVIII stoljeća za potrebe Kotorske biskupske kurije, započinje s najstarijim dokumentom iz 1221. godine.

Za smještaj arhiva Kotorska biskupija je poslije potresa 1979. renovirala posebnu zgradu od 170 m² za smještaj arhivske građe. Država do danas nije Biskupskom arhivu pružila nikakvu materijalnu pomoć. Budući da radovi na ovoj zgradi još nisu završeni, konsultiranje građe je otežano.

Pored Arhiva, Biskupija ima i posebnu zgradu za biblioteku, čiji fond danas broji oko 30.000 knjiga. Osim ovog centralnog arhiva i biblioteke postoje i župni arhivi u kojima se čuva građa, najvećim dijelom od XVI, XVII, XVIII i XIX stoljeća.

NAPOMENE

[1] Tode Smičiklas, *Diplomatički zbornik (Codex Dipl.),* III/164.

[2] Isto, VI/300.

[3] Ut clericus non possit esse notarius, *Statuta et leges civitatis Cathari,* cap. CCXCV, Venetiis 1616.

KOTOR DIOCESAN ARCHIVES

The first known mention of a Diocesan notary in Kotor is from the beginning of the 13th century, or more precisely from the year 1217. It concerns Kotor Chapter notary (*Notarius Capitularis*), who was appointed by the decree of the Bishop (*Iussione episcopi*)[1]. Even before that, in 1200, there is a mention in Kotor of the noatry *Junius presbiter*, for whom we suppose to have been even the diocesan notary, just like, a couple of centuries later, the municipal notary *Johannes de Luxia* who will at the same time be the diocesan notary.

The big fire, which in 1434 spread to and totally destroyed the Bishop's palace, turned into smoke both the Diocesan and the Chapter's archives. At that time, numerous documents and parchments disappeared impoverishing our memory and the memory of the town. *Habent sua fata libelli*. (Even paper has got its destiny). When we know how many earthquakes, fires, thefts, contagious deseases, wars and negligence follow the

life of a book or a document, then it is, if not a miracle, at least a rarity how it has been possible to preserve all of what has come to our days. What has been kept today in the Diocesan archives as historical material has been going on *in continuo* since 1434, i.e. 1431 since in the book XI an older volume was bound from that year, which represents the list of movable and unmovable fund of Kotor churches.

At the beginning, by the establishment of the notary service, this duty was, even in Kotor, performed by priests. Therefore, in 1279, Kotor notary priest Tripun Petrov writes in Dubrovnik the document of friendship between Kotor and Dubrovnik[2]. After the year 1300, the Statute of Kotor municipality prohibits to priests, i.e. clergymen to perform the notary service[3]. The material of Kotor Diocesan archives for the 15th century is contained within the first three and one part of the fourth book. The language is Latin, and the writing is Gothic cursive and humanistic script. That is the time when the following bishops were succeeding each other at Kotor pulpit:

Marinus Contarenus	(1434–1454)
Angelus Faseolo	(1457–1458)
Marcus de Nigri	(1459–1474)
Petrus de Bruti	(1475–1483)

The oldest document of the Diocesan archives is dated 15th April 1298 and it represents the "Statute of the Fraternity of Holy Cross", preserved in the form of the 15th century transcript. The Archives also stores the important statutes of the Fraternity of St Nicholas from the year 1463 and the Fraternity of Butchers from the year 1491. The Archives is divide into 14 archival groups. The most important group, designated by the Roman numeral I, which contains the administration of the Diocesan Curia from the 15th century until the present days. It is contained within 75 books, 360 boxes and 45 auxiliary books. An important collection of the Archives is the collection of canonic visitations of Kotor bishops, which cover the period from 1514 to 1938. Particularly significant and rare are pre–Tridentine visitations. In Kotor Diocesan archives a very extensive pre-Tridentine visitation was preserved, carried out by Kotor Bishop Tripo Bizanti (1513–1540) in 1514. These visitations are an important source for multidisciplinary researches. The preserved archival group of 111 account books *(Liber proventum et dispensarum),* of which the first one starts with the year 1510, represents a very important historical source. It is just, to a great extent, on the basis of these books that a famous Kotor historian, Don Ivo Stjepčević, wrote his capital work: "Katedrala sv. Tripuna u Kotoru". The collection of copies of documents, both of he municipality of Kotor and of Kotor Diocese, which originated at the end of the 18th century for the needs of Kotor Diocesan Curia, starts with the oldest document from the year 1221.

For the accommodation of the Archives, Kotor Diocese renovated, after the 1979 earthquake, a special building with the surface area of 170 m^2 for storing the archival material. The state has not until today offered to the Diocesan archives any material support. Since the works on this building have not yet been completed, the consulting of the material is hindered.

Apart from the Archives, the Diocese has got a special building for the library, whose holdings today count about 30.000 books. Besides this central archives and the library, there are also parochial archives in which the material is being kept mainly from the 17th, 18th and 19th cenutry.

FOOTNOTES

[1] Tode Smičiklas, *Diplomatički zbornik (Codex Dipl.),* III/164.

[2] Ibidem, VI/300.

[3] Ut clericus non possit esse notarius, *Statuta et leges civitatis Cathari,* cap. CCXCV, Venetia 1616.

DIÖZESANARCHIV KOTOR

Die älteste schriftliche Erwähnung eines Diözesannotars in Kotor stammt aus dem 13. Jahrhundert, genauer aus dem Jahre 1217. Es handelt sich um den Kapitelsnotar von Kotor (*Notarius Capitularis*), den der Bischof verordnet hatte (*Iussione episcopi*) (Smičklas, codex dipl. III/164). Noch früher, im Jahre 1200 wird in Kotor *Junius Presbyter* als Notar erwähnt, von dem vermutet wird, daß er auch Diözesannotar war, wie ein paar Jahrhunderte später der Gemeindenotar *Johannes de Luxia* zur gleichen Zeit auch Diözesannotar gewesen ist. Der große Brand, der im Jahre 1434 den gesamten bischöflichen Palast vernichtet hat, hat auch das Diözesanarchiv in Rauch aufgehen lassen. Es verschwanden damals zahlreiche Schriftstücke und Pergamente, was unsere Erinnerung und das Gedächtnis dieser Stadt ärmer gemacht hat.

Das, was heute im bischöflichen Archiv als historisches Material aufbewahrt wird, läuft *in contiuo* seit 1434 bzw. 1431; angebunden an das Buch XI gibt es eine ältere Akte aus diesem Jahre, die das Inventar der Mobilien und Immobilien der Kirchen in Kotor beinhaltet. Mit dem Beginn des Notarwesens wurde diese Pflicht auch von Priestern verrichtet. So schrieb in Dubrovnik der Notar-Priester Tripun Petrov aus Kotor die Urkunde der Freundschaft zwischen Kotor und Dubrovnik (Smičiklas, Codex dipl. VI/300). Nach dem Jahre 1300 verbietet das Gemeindestatut von Kotor, dass dieser Notardienst weiterhin von Priestern bzw. vom Klerus ausgeübt wird. *Ut clericus non possit esse notarius (Statuta et leges civitatis Cathari cap. CCXCV).* Das Material für das 15. Jahrhundert des Diözesanarchivs von Kotor ist in den ersten 3 Büchern und in einem Teil des vierten Buches enthalten. Die Sprache ist Latein, und die Schrift ist eine gotische Kursive und Humanistica. Es ist die Zeit, in der auf dem Bischofsstuhl von Kotor folgende Bischöfe saßen:

Marinus Contarenus	(1434–1454)
Angelus Faseoli	(1457–1458)
Marcus de Nigri	(1459–1474)
Petrus de Bruti	(1475–1483).

Das älteste Dokument des Diözesanarchivs datiert vom 15. IV 1298. Es ist das Statut der Bruderschaft des Hl. Kreuzes und in Abschrift aus dem 15. Jahrhundert aufbewahrt worden. Im Archiv werden auch bemerkenswerte Statuten der Bruderschaft des Hl. Nikolaus von 1436 und der Bruderschaft der Fleischer von 1491 aufbewahrt.

Das Archiv ist in 14 Bestände aufgeteilt worden. Der wichtigste Fond trägt die Nummer I, der die Administration der Diözese vom 15. Jahrhundert bis heute beinhaltet. Er besteht aus 75 Bänden, 360 Faszikel und 45 Hilfsbüchern.

Die wichtigste Sammlung des Archivs umfasst die kanonischen Visitationen der Bischöfe von Kotor aus der Periode von 1514–1938. Besonders wichtig und selten sind die vortridentischen Visitationen; im Diözesanarchiv von Kotor wird eine sehr umfassende vortridentische Visitation aufbewahrt, die im Jahre 1514 der Bischof von Kotor Tripo Bizanti (1513–1514) durchgeführt hat. Diese Visitationen sind eine wichtige Quelle für multidisziplinäre Recherchen.

Der erhaltene Fundus von 111 Rechnungsbüchern *(Liber proventum et dispensarum),* von denen das erste Buch mit dem Jahre 1510 beginnt, stellt eine sehr wichtige historische Quelle dar. Die Sammlung der Kopien der Dokumente sowohl der Gemeinde von Kotor wie der Diözese von Kotor entstand am Ende des 18. Jahrhunderts für die Bedürfnisse der bischöflichen Kurie. Sie beginnt mit dem ältesten Dokument von 1221.

Für die Unterbringung des Archivs hat die Diözese von Kotor nach dem Erdbeben von 1979 ein spezielles Gebäude von 170 m² renoviert. Neben diesem Zentralarchiv und der Bibliothek existieren noch die Pfarrarchive, in denen Material meistens aus dem 17.–19. Jahrhundert aufbewahrt wird.

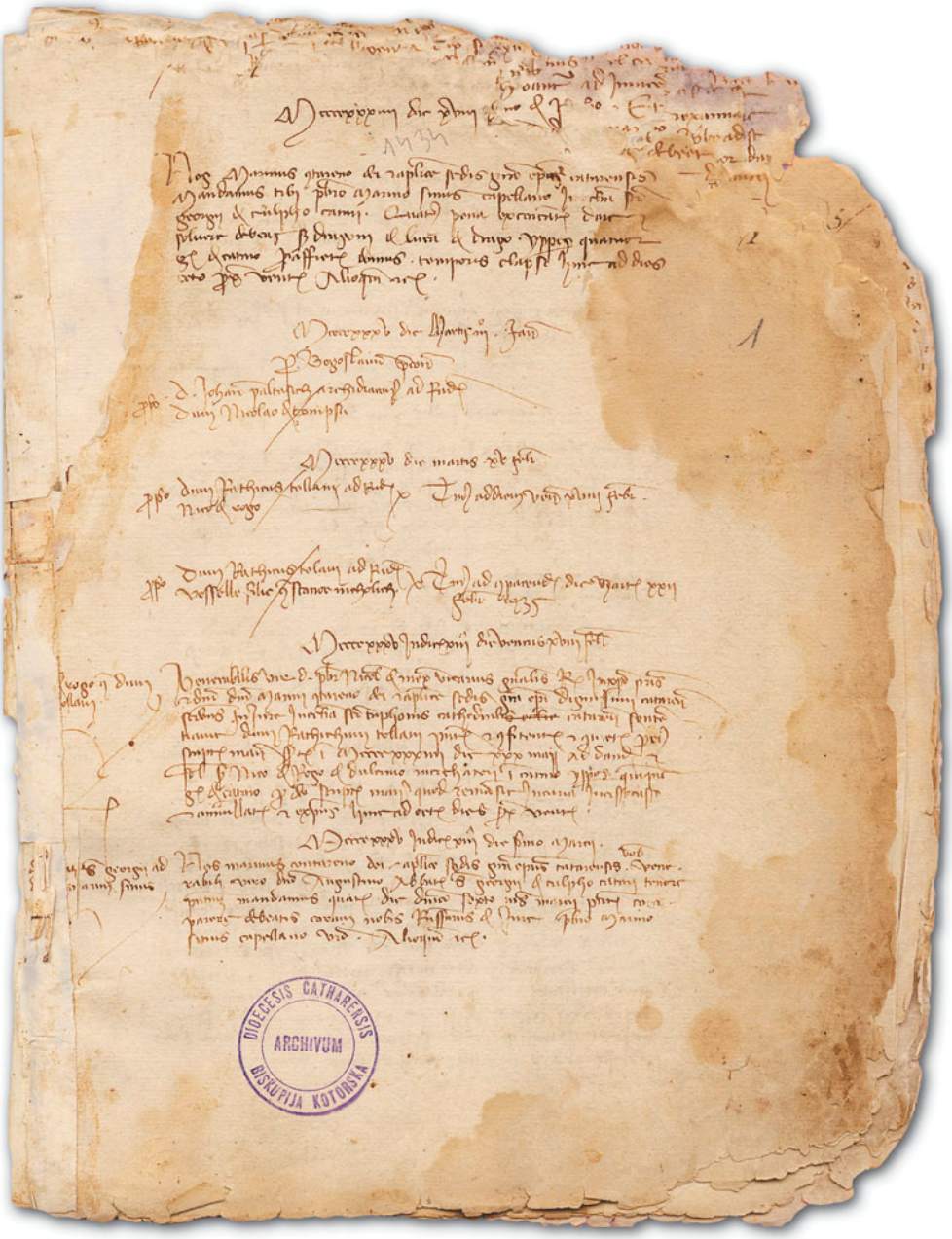

Slika 1. Najstarija sačuvana rukopisna knjiga iz fonda *Biskupska kurija*, 1434. godina. (Biskupski arhiv Kotor)

Figure 1. The oldest preserved handwritten book from the Fond of the Bishop's Curia (*Curia episcopalis*), from the year 1434. (Diocesan Archives Kotor)

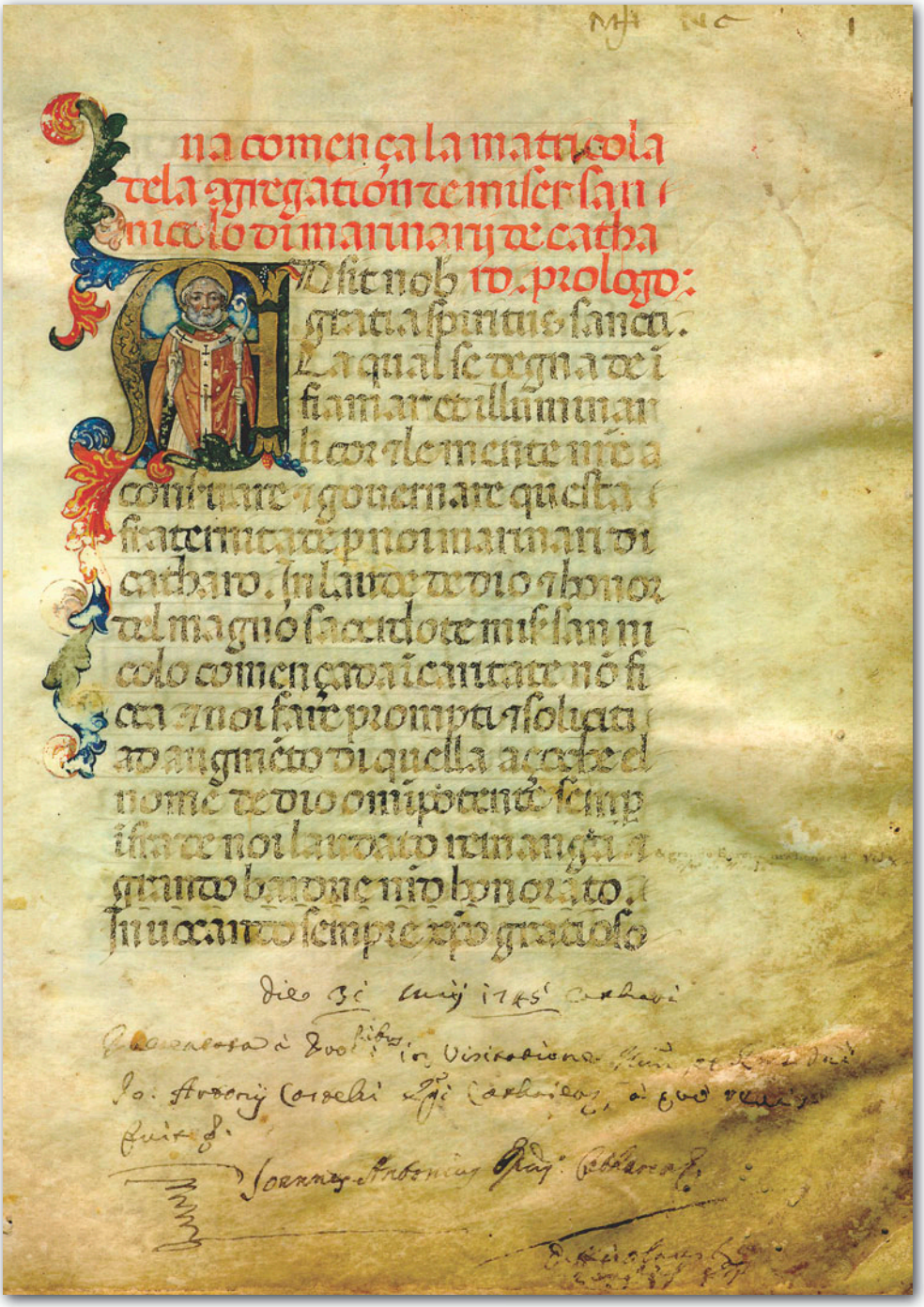

Slika 2. *Statut Bratovštine sv. Nikole mornara,* 1463. godine. (Biskupski arhiv Kotor)
Figure 2. The *Satute of the Fraternity of St. Nicholas,* from the year the 1463. (Diocesan Archives Kotor)

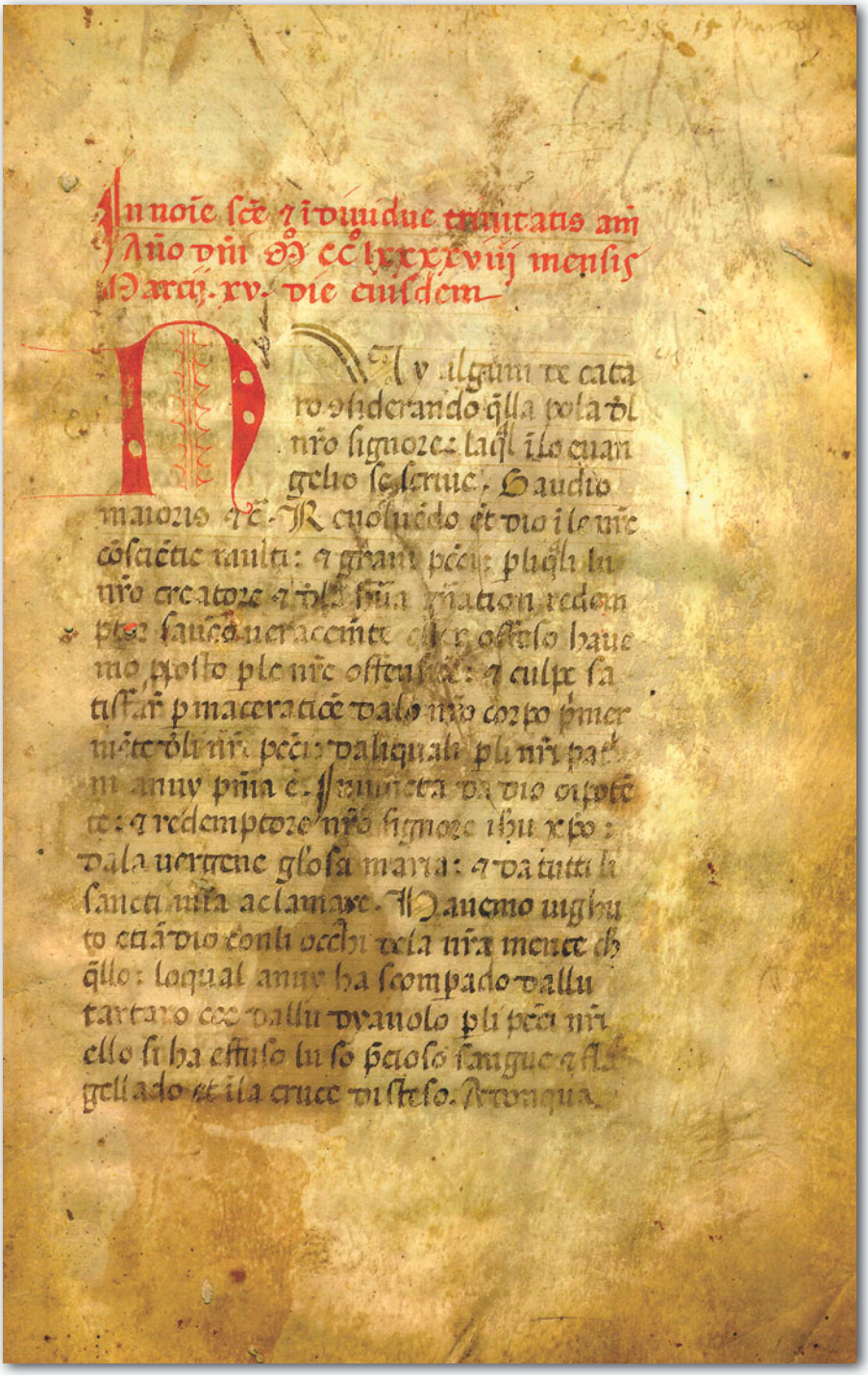

Slika 3. *Statut Bratovštine sv. Križa* je sastavlje 1298, a sačuvan je u prepisu iz XV vijeka. (Biskupski arhiv Kotor)

Figure 3. *The Satute of the Fraternity of the Holy Cross*, compiled in 1298 and preserved in the form of the 15th century transcript. (Diocesan Archives Kotor)

АРХИВ И БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ КОТОР

протојереј ставрофор Момчило Кривокапић

У самом почетку да кажем да нисам ни архивиста ни библиотекар по струци, али ми је допала част да 1969. год. преузмем на старање, поред своје основне свештеничке дужности, архив и библиотеку, као и ризницу Српске православне цркве у Котору.

Сам архив посједује више фондова и надилази оквире Српске православне црквене општине которске, због чега се званично зове *Архив Српске православне цркве у Котору*. Архив Српске православне црквене општине је само један сегмент тога архива.

Издвајањем Боке Которске из јурисдикције Цетињских митрополита 1810. год. и стварањем Далматинско-истријске епархије, Бока Которска је припојена тој црквеној јединици и имала је засебан Викаријат коме је стајао на челу Генерални викар, а који је столовао најчешће у Котору, а неки од њих и у Манастиру Савина. Године 1874. основана је Бококоторско-дубровачка епархија, која је постојала до 1932. год. Архив Викаријата (1810–1874) и Архив Епархије бококоторско-дубровачке (1874–1932.) чине највећи и по разноврсности грађе најшири фонд Архива Српске православне цркве у Котору. Грађа је у добром стању, али није стручно обрађена.

Архив Српске православне парохије которске почиње најстаријом Матичном књигом рођених и крштених (1719) и континуитет постоји до данас. Вјенчани и умрли почињу да се региструју нешто касније (1768. и 1770). Стари архив Српске православне парохије је изгорио у цркви св. Николе 1896. год., док архив од 1810. год., који се налазио, у моменту пожара, на другом мјесту, има континуитет до данас.

Српска православна црквена општина је нов појам, уведен Уставом Српске православне цркве од 1934. год. До тада су били црквени одбори. Ако се под појам Српске православне црквене општине подведе и рад црквених одбора, онда архивска грађа почиње 1810. год. Православно архијерејско намјесништво је такође појам из новог Устава и има континуитет од 1934. год. Сви ови фондови су у релативно добром стању, али нису архивистички обрађени.

При которској цркви дјеловало је више националних, српских друштава. Најзначајније је, свакако, Српско пјевачко друштво "Јединство", основано 1839. год., а које посједује богат архив и огромну нототеку. Ту су и друге наци-

оналне асоцијације, као Српска мушка фондациона школа, Српска женска фондациона школа, Коло српских сестара, Српска гарда, Хуманитарно друштво Свети Ђорђе итд. Грађа је дјелимично сачувана.

Ова архивска грађа била је у великој опасности у земљотресу 1979. год., али је на вријеме евакуисана и касније враћена у прави депо, који се налази у Старом граду, поред саборне цркве св. Николе, у згради Српске православне црквене општине Котор. Посједује читаоницу, која се користи по потреби и на тражење странака. Архив нема запосленог службеника иако би, по обиму и важности грађе, то заслуживао.

Општа карактеристика Архива Српске православне цркве у Котору је да је богат, али не и адекватно искориштен за науку, јер није стручно обрађен. Проблем је у особљу које једноставно немамо, а ми који нешто знамо о Архиву немамо времена за бављење њиме. Један квалификован службеник могао би за релативно кратко вријеме да битно активира коришћење овог значајног архива.

Библиотеку Српске православне цркве чине, прије свега легат – Библиотека Епископа Герасима Петрановића (1820–1906), првог епископа Бококоторске епархије, као и дијелови свештеничких библиотека. Прилози вјерника су учинили да Библиотека буде још богатија. Често се дешава да се појаве дупликати који се користе за замјену за недостајуће примјерке из неких комплета или допуњавање других цјелина. Библиотека има приличан број старијих, веома ријетких књига. Најстарија књига је из 1533. год. (Калепинус), затим Псалтир Јеролима Загуровића (Венеција, 1569) и, као посебан раритет, је прва ћирилична штампана књига у Котору "Жертва Аврамова" из 1797. год. Ту су и врло драгоцјени примјерци књига са посветама аутора и маргиналијама епископа Герасима. Фонд периодике је велики и углавном комплетиран.

Депо Архива и Библиотеке Српске православне цркве у Котору је заједнички, као и читаоница, али тек предстоји вријеме када ће се моћи на адекватан начин користити.

ARCHIVES AND LIBRARY OF KOTOR SERBIAN ORTHODOX CHURCH

At the beginning, I shall say that I am not an archvist nor a librarian by profession, but in 1969 I got the honour to take over the care, apart form my basic clergyman's duty, of the archives and the library, as well as the treasury of Kotor Serbian Orthodox Church.

The archives itself possesses a number of record groups and surmounts the frame of Kotor Serbian Orthdox Church parish, because of which its official name is the *Archives of the Serbian Orthodox Church in Kotor*. The archives of the Serbian Orthdox Church parish are only one segment of these archives.

By separating Boka Kotorska Bay from the jurisdiction of Cetinje metropolitans in 1810 and establishing of Dalmatian-Istrian Eparchy, Boka Kotorska Bay was joined to that church unit and it had a special Vicariat the head of which was a General Vicar whose seat was most often in Kotor, and some of them had their seat in Savina Monastery. In 1874 the Eparchy for Boka Kotorska Bay and Dubrovnik was established and it existed until 1932. The archives of the Vicariat (1810–1874) and the archives of the Eparchy for Boka Kotorska Bay and Dubrovnik (1874–1932) make the biggest and, according to the diversity of its material, the broadest records group of the archives of Kotor Serbian Orthodox Church. The material is in good condition, but it has not been professionally processed.

The archives of Kotor Serbian Orthodox Parish begins with the oldest Register of births and baptized (1719) which has been going on continuously until the present day. Marriages and deaths started being registered somewhat later (1768 and 1770). The old archives of the Serbian Orthodox parish burned down in St. Nicholas church in 1896, whilst the 1810 archives, which at the moment of fire was at another place, has been going on until the present day.

Serbian Orthodox Parish is a new term, introduced by the Constitution of the Serbian Orthodox Church in 1934. Until then, there used to be Church Committees. If under the term Serbian Orthodox Parish we are to include the work of Church Committees, then the archival material strats with the year 1810. The Orthodox archpriest regency is also a term from the new Constitution and it has been going on since 1934. All these record groups are in a relatively good condition, but they have not been archivistically processed.

Several national, Serbian associations, was active at Kotor church. The most important, certainly, is the Serbian Choral Group "Jedinstvo", founded in 1839, which possesses a rich archives and huge collection of sheet music. There are other national associations like the Serbian Male foundation School, Serbian Female foundation School, the Serbian Sisters Circle, the Serbian Guard, the humanitarian association of St. George's and so on. The material has been partially preserved.

This archival material was in great danger during the 1979 earthquake, but it was evacuated in time and later on returned to the right storage which is located in the Old town, next to the cathedral church of St. Nicholas, in the building of Kotor Serbian Orthodox Parish. It possesses a reading room, which is used according to need and upon the requests of the public. The Archives does not have an employee although it is worth of it according to volume and significance of the material.

General characteristic of the archives of Kotor Serbian Orthodox Church is that it is rich, but insufficiently used by the science since it has not been professionally processed. The problem lies in the staff, which we simply have not got, and those of us who know something about the archives are too busy to deal with it. One qualified employee could, in a relatively short time, substantially activate the use of these important archives.

The library of the Serbian Orthodox Church consists first of all of a legacy – the library of Bishop Gerasim Petranović (1820–1906), the first bishop of Boka Kotorska Bay Eparchy, as well as parts of clergymen's libraries. The contributions of the believers made it become richer. It happens often that there are duplicate copies which are then exchanged for the missing copies of some complete sets or used for supplementing other

unities. The library has got a substantial number of older books, i.e. very rare ones. The oldest book is from 1533 (Calepinus), then the Psalter of Jerolim Zagurović (Venice, 1569) and, as a special rarity, there is the first Cyrillic printed book in Kotor: "Жертва Аврамова" (Abraham's Sacrifice), 1797. There are also very precious copies of books with dedications of the authors and the notes on the margins of Bishop Garasim. The holdings of periodical editions are big and mostly complete.

Both, the archives of Serbian Orthodox Church and the library of the Serbian Orthodox Church in Kotor share the same storage, as well as the reading room, but the time is approaching when they will be adequately used.

ARCHIV UND BIBLIOTHEK DER SERBISCH-ORTHODOXEN KIRCHE IN KOTOR

Die serbisch-orthodoxe Kirche in Kotor besitzt ein reiches Archiv sowie eine reiche Schatzkammer. Mehrere Fonds und Sammlungen, des Archivs reichen über die serbisch-orthodoxe Kichengemeinde in Kotor hinaus, daher der offizielle Name *Archiv Der Serbisch-orthodoxen Kirche In Kotor*. Der Bestand der serbisch-orthodoxen Kirche ist nur ein Teil des Archivs.

Boka Kotorska wurde 1810 von der Jurisdiktion der Metropolie von Cetinje abgetrennt und nach Gründung der dalmatinisch-istrischen Eparchie dieser Kirchengemeinde mit einem besonderem Vikariat und einem Generalvikar an der Spitze angeschlossen. 1874 wurde die Eparchie von Boka Kotorska und Dubrovnik gegründet, die bis 1932 existierte. Das Archiv des Vikariats (1810–1874) und das Archiv der Eparchie von Boka Kotorska – Dubrovnik (1874–1932) stellen den umfangreichsten und reichhaltigsten Fond des Archivs der serbisch-orthodoxen Kirche in Kotor dar.

Das Archiv der serbisch-orthodoxen Parochie von Kotor beginnt mit dem ältesten Geburts- und Standesregister (1719) und besitzt kontinuierliche Bestände bis heute. Das alte Archiv wurde beim Brand der Kirche 1896 zerstört mit Ausnahme eines Teiles, der erhalten geblieben ist, weil er an einem anderen Ort aufbewahrt worden ist.

Die Archivbestände der serbisch-orthodoxen Kirchengemeinde sollen nach der Verfassung der serbisch-orthodoxen Kirche erst seit 1934 existieren, aber wenn unter diesem Begriff auch die Arbeit der kirchlichen Komitees begriffen wird, dann datiert dieser Fond ab 1810.

Erhalten sind sehr reiche Archivbestände mehrerer nationaler, serbischer Gesellschaften, die in der Kirche von Kotor tätig waren. Der bedeutendste Fond ist der des serbischen Sängerchors "Einheit", der im Jahre 1939 gegründet wurde.

Das Archiv befindet sich im Gebäude der serbisch-orthodoxen Kirchengemeinde neben der Synodkirche des hl. Nikola. Nach dem katastrophalen Erdbeben von 1979

wurde das Gebäude saniert und ein geeigneter Raum für das Depot von Archiv und Bibliothek vorgesehen; ein Lesesaal ist vorhanden. Da es keinen Betreuer gibt, sind die Bestände nicht fachmännisch aufgearbeitet und für die Wissenschaft zugänglich, obwohl Umfang und Bedeutung der Bestände das verdienen.

Die Bibliothek der serbisch-orthodoxen Kirche stellt vor allem das Geschenk des ersten Bischofs der Eparchie von Boka Kotorska, Gerasimo Petranovic (1820-1906), und von anderen Priestern dar. Der Bibliotheksfond wird meistens durch Geschenke von Gläubigen erweitert. Es gib eine bedeutende Anzahl alter und sehr seltener Bücher. Das älteste Buch datiert von 1533 (Caplepinus), dann ein "Psaltir" von Jerolim Zagurovic (Venedig, 1569). Eine Rarität stellt das erste Buch dar, das in Kotor in kyrillischer Schrift gedruckt wurde: "Жертва Аврамова" von 1797.

Слика 1. *Служабник,* трећа четвртина XIV вијека, црква св. Димитрија, Наљежићи, Грбаљ. (На чувању у Библиотеци Српске православне цркве у Котору)

Figure 1. Liturgy i.e. Missal, *Служабник,* third quarter of the 14th century, church of St. Demetrios in Nalježići, Grbalj. (The book is presently kept in the Library of the Serbian Orthodox Church in Kotor)

Слика 2. *Псалтир са последовањем*, издање Јеролима Загуровића Которанина, штампар Јаков Крајков из Софије, Венеција 1569. године.
(Библиотека Српске православне цркве у Котору)

Figure 2. Psalter, *Псалтир са последовањем*, edition by Jerolim Zagurović from Kotor, printed by Jakov Krajkov from Sofia, Venice, 1569.
(Library of the Serbian Orthodox Church in Kotor)

Дьтегибе нашь. Вьдоню бл҃гоѹханиꙗ дх҃овна

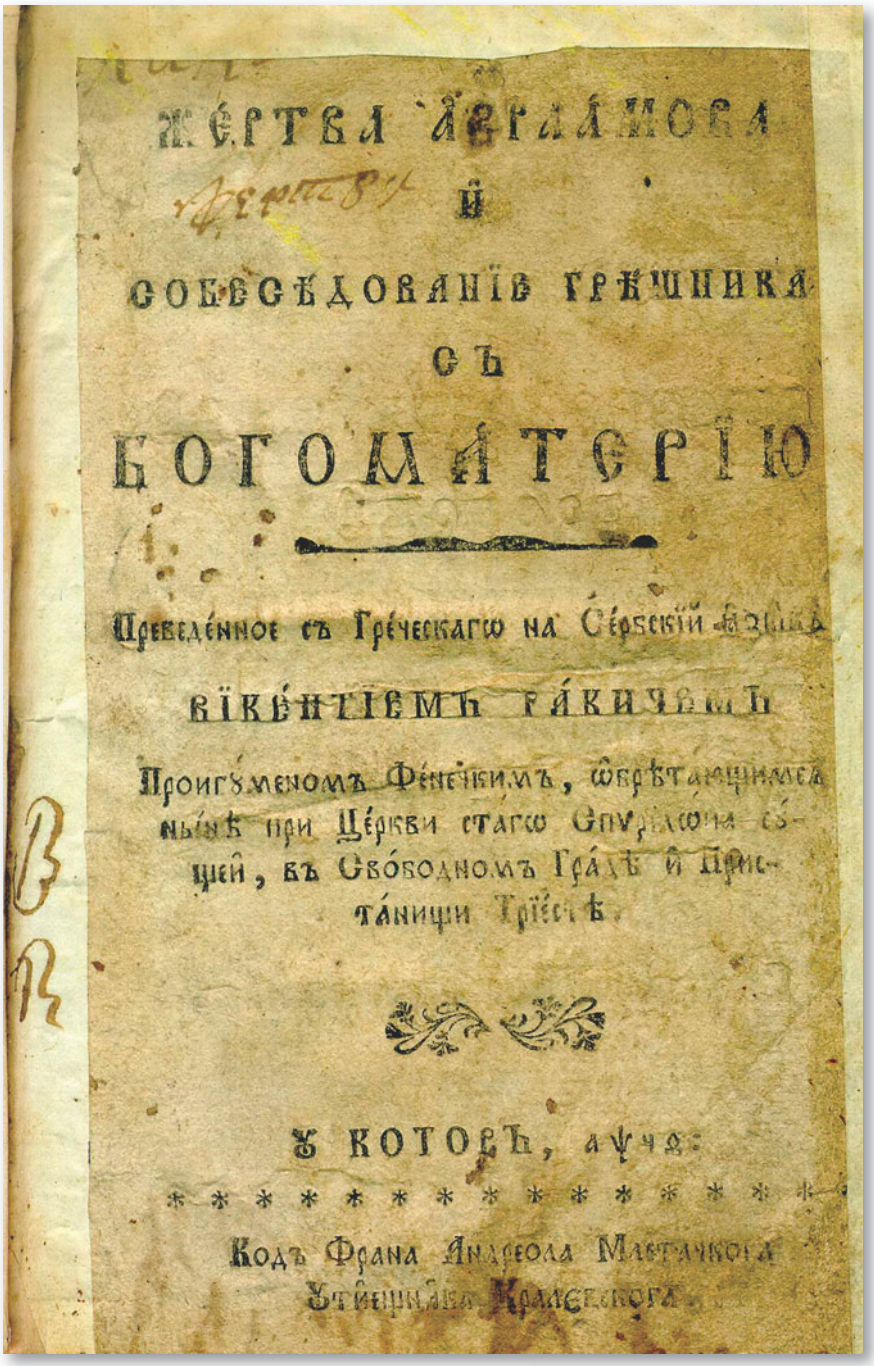

ЖЕРТВА АВРААМОВА
И
СОБЕСѢДОВАНІЕ ГРѢШНИКА
СЪ
БОГОМАТЕРІЮ

Преведенное съ Греческагѡ на Сербскій языкъ
ВІКЕНТІЕМЪ РАКИЧЕМЪ
Проигуменомъ Фенечкимъ, ѡбрѣтающимся
нынѣ при Церкви стагѡ Спиридона сущей, въ Свободномъ Градѣ и Пристанищи Тріестѣ.

У КОТОРЪ, аѱчѳ:
* * * * * * * * * * * * * * * *
Кодъ Франа Андреола Млетачкога
Утиешнѣка Кралевскога.

Слика 3. *Жертва Аврамова*, штамппао Франо Андреола у својој штампарији у Котору 1799. године. Са грчког превео Вићентије Ракић. (Библиотека Српске православне цркве у Котору)

Figure 3. Abraham's Sacrifice, *Жертва Аврамова*, printed by Frano Andreoli in his printing office in Kotor, in 1799. Translated from Greek by Vićentije Rakić. (Library of the Serbian Orthodox Church in Kotor)

OSNOVNA INFORMACIJA O STANJU ARHIVSKE GRAĐE U POSJEDU ISLAMSKE ZAJEDNICE U CRNOJ GORI

Bajro Agović

Islamska zajednica u Crnoj Gori postoji od kada postoje i muslimani, a to znači od pojave islama na ovim prostorima (1497. godine). Nekoliko vjekova je organizacija Islamske zajednice bila inkorporirana u opštu administraciju Otomanske imperije.

U ovom obliku, kao samostalna, domaća, dakle, sa autohtonom organizacijom, neovisna od stranih faktora, u ovom slučaju Otomanske imperije, ona postaje sa samostalnošću Crne Gore 1878. (Berlinski kongres).

Novi državni, duhovni i kulturni ambijent u kojem su se našli muslimani u crnogorskoj državi u značajnoj mjeri je opredijelio i njihov uzajamni odnos, provođenjem jedne relativno tolerantne vjersko-kulturne politike, čiji sadržaj nije još uvijek do kraja izučen. I kasniji procesi koji čine osnovna obilježja za period od 1912. kada se crnogorska država proširuje na područja koja su u značajnom dijelu naseljavali muslimani; Pljevlja, Berane, Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Gusinje, i druga područja, otvaraju nova istraživačka pitanja.

Kao i druge civilizacije koje su tokom istorijskih perioda bivstvovale na ovim prostorima, ostavljajući iza sebe bogati fond kulturnih vrijednosti, tako je i period otomanske viševjekovne istorije ostavio mnogo materijalnih dobara, knjižnog fonda i arhivske građe. Danas ćemo u posjedu ove zajednice naći veoma skroman, ili veoma osiromašen fond ovih vrijednosti, knjižne ili arhivske građe.

U različitim istorijskim periodima (1912, 1924, 1941. g.) uništeni su mnogi objekti, a sa njima i dokumentacija, arhivska i druga građa, ne ulazeći u motive istog. *Mešihat Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori* (izvršni organ) sa sjedištem u Podgorici, posjeduje fond arhivske građe koji datira od 1947. godine pa nadalje. Tu se nalaze dosjei vjerskih službenika, dokumenti o nacionalizaciji i eksproprijaciji vakufskih dobara (imovine) na području Crne Gore, džamija, vakufskih kuća, radnji i sl. Ovome treba dodati razne zapisnike, djelovodne protokole, kao i opšta i normativna akta. Arhiv je nesređen i izložen je propadanju zbog neadektvatnih prostorija.

U osnovnim organima Islamske zajednice (odborima) na području ovog Mešihata ostalo je sačuvano ipak nešto od tog fonda.

U Pljevljima postoji nekoliko stotina knjiga, različite ali i nepoznate sadržine. U arhivi ovog odbora posebno mjesto i pažnju privlači Kur'an u rukopisu iz 16. vijeka. Pisan je 987. H. godine, što odgovara 1579. godini po gregorijanskom kalendaru. Isti

je veličine 39×28.5 cm, a njegova težina iznosi 5.5 kg. Ima 253 lista koji su ukrašeni sa 352 minijature urađene na zlatnoj podlozi. Motivi su krug sa šiljcima poput koplja okrenuti duž stranice, kvadrat i stilizovana kupa cvijeća. Autor ovog rukopisa za sada nije poznat. Zabilježena su samo dva slova *Dž A*, što bi moglo da odgovara tada čestom imenu Džafer. Pored ovoga postoji i drugi rukopis Kur'ana koji nije kompletan. Bogato je ukrašen sa 1059 minijatura u svijetlo-plavoj boji na zlatnoj podlozi. Pretpostavka je da je korišten perzijski stil ukrašavanja. S obzirom da je, kao i prednji primjerak, pisan na istom kvalitetu papira i stilu pisanja, pretpostavlja se da je iz istog perioda. U ovom arhivu nalazi se i veliki knjižni fond različite sadržine pisan perzijskim, staroosmanskim i arapskim pismom. Pored ovih, brojni su dokumenti u rukopisu, a odnose se na posljednja tri vijeka. Arhiv nije sređen, čuva se u neodgovarajućem skladišnom prostoru, pa je time izložen propadanju. Stoga je potrebno da se na stručan način zaštiti i posveti pažnja na istraživačkom planu.

U Starom Baru je, takođe, bogat knjižni fond različitog sadržaja. Među građom je dosta rukopisa na arapskom, staroosmanskom ili perzijskom pismu. Zbog nemanja stručnih kadrova iz ove oblasti, nepoznati su sadržaji knjižnog fonda za koji se pretpostavlja da ima dragocjenu vrijednost. Pored ovih, u arhivu Odbora nalazi se i građa iz perioda 1916, a koja se odnosi na vakufska zavještanja, kao i razni dokumenti od 1924. pa nadalje. Oni uglavnom tretiraju tematiku vjerskih činovnika, muftija, kadija i ostalih službenika na ovom području, te razni spisi i korespondencije ovih organa sa državnim institucijama i sl. Fond je solidno zaštićen, ali nije u istraživačkom radu obrađen.

U Ulcinju je tokom II svjetskog rata jedan dio arhiva uništen, a ono što je ostalo preneseno je u Skadar (Albanija). Sada se u posjedu ove zajednice nalaze matične knjige rođenih od 1909–1937, knjige vjenčanih 1928–1954, matične knjige umrlih 1909–1929, 1921–1954, kao i domovnice iz 1895–1946. godine.

U Bijelom Polju je u posjedu Islamske zajednice Kur'an u rukopisu, formata 30×45 cm, bez imena prepisivača i datuma prepisa. Narodno predanje kaže da ga je ovdje neka osoba donijela iz Ugarske i zavještala ga bjelopoljskoj džamiji, gdje se i dalje čuva. Pisan je na debelom bijelom papiru. Sudeći prema tome i još nekim okolnostima, ovaj primjerak Kur'ana se može smatrati starim oko 400 godina. Na mnogim stranicama je krupno ispisana riječ Vakf (zavještaj). Osim ovog, u Bijelom Polju se u privatnom posjedu (porodica Huzejra Dizdarevića) nalazio Kur'an manjeg formata u rukopisu, koji potiče iz polovine 13. vijeka. Pisan je na tankom, žućkastom papiru, jednostavnom, starijom varijantom arapskog pisma. Povez rukopisa je kožni sa utisnutim ukrasima na sredini stranice. Na posljednjim dvijema stranicama prepisivač je zapisao *"… dovršio prepisivanje ovog mushafa Muhammed, sin Muhammeda, sina Širazije, u Mersilu (Mosul), tokom godine šešt šotina i četrdeset i sedme, 647 …"* Hidžretska godina, odnosno godina u kojoj je potpis nastao, a koja je ispisana slovima i brojkama, odgovara 1249. nove ere. Ovaj se manuskript smatra, kako je zabilježio profesor Mehmed Mujezinović (Takvim 1973. god. str. 137), najstarijim primjerkom nađenim do sada u našim krajevima. Rukopis je dosta dobro očuvan i svakako predstavlja rijetkost. O porijeklu se zna samo to da ga je ova porodica dobila na dar.

U Beranama nalaze se uglavnom dokumenta koja tretiraju problematiku o nacionalizaciji džamija i vakufske imovine u poslјeratnom periodu (1945) dok se u *Petnjici*, kod Berana, nalaze knjige domovnice.

U Podgorici je zanemarljiv fond arhivske i druge dokumentacije, a koji se uglavnom odnosi na posjednovne listove vakufa ovog Odbora. Arhiva ovog Odbora je uništena tokom bombardovanja Podgorice 1941. a i kasnije, kao što je slučaj i u drugim sredinama. *U Tuzima*, kod Podgorice, nalaze se knjige domovnice.

Nedostatak istoriografa u minulom periodu je imao za posljedicu ignorisanje i zanemarivanje istorijskih sadržaja. U objavljenim istoriografijama uzaludno ćemo tražiti radove koji tematski pokrivaju manjinske, nacionalne, vjerske i kulturne zajednice. Izuzetak u tome donekle predstavlja bosanska istoriografija.

U istraživačkom smislu, arhivska građa koja se odnosi na muslimanski korpus čeka da bude temeljito istražena. U posljednjim godinama učinjen je vidan napredak, čiji se sadržaji zasnivaju na postojećoj literaturi, ali ne i na arhivskim istraživanjima. Dosadašnja znanja su iz postojećeg, a ne iz mogućeg i poželjnog znanja. Izgovor o nedostatku izvora je više pokriće za površnost, nego argument za naučnost. Konstatovati da nečeg nema je lako, ali se prethodno mora tragati za tim. Državni arhiv Crne Gore na Cetinju posjeduje ogromnu građu neistraženih istorijskih izvora, posebno za period o kome je riječ. Ovome treba dodati i arhiv u Skoplju, Skadru, Sarajevu i druge domaće i strane arhive, turske posebno. Time ćemo lako doći do zaključka da navedena tematika tek čeka istraživače.

ON ARCHIVAL TREASURY OF ISLAMIC COMMUNITY OF MONTENEGRO TODAY

The Islamic Community in Montenegro has existed ever since the Muslims, and that means ever since the arrival of Islam in this area (1497). For several centuries, the organization of the Islamic Community had been incorporated in the general administration of the Ottoman Empire.

In this form, as independent, national, with autochthonous organization, independent from foreign factors, from the Ottoman Empire in this case, it becomes with the independence of Montenegro in 1878 (Berlin Congress).

New state, spiritual and cultural environment in which the Muslims found themselves in the Montenegrin state, considerably determined their mutual relationship by carrying out a relatively tolerant religious-cultural politics whose contents have not yet been thoroughly studied. Even later processes, which characterize the period since 1912, when the Montenegrin state spreads to the areas greatly inhabited by the Muslims: Pljevlja, Berane, Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Gusinje, and other areas, open new research issues.

The period of centuries-old Ottoman history, just like so many other civilizations that had existed in these territories and left behind innumerable cultural treasuries,

has endowed us with so many monuments, collections of books and manuscripts, and archival material.

The Islamic Community of Montenegro disposes nowadays of modest or greatly impoverished holdings of these treasures – books and archival material.

Throughout various historical periods (1912, 1924, 1941), numerous valuable monuments and ancient buildings were destroyed for ever together with remarkable records and documents as evidences of our so rich and diversified past.

The Mashihat of the Islamic Community of Montenegro, as its supreme executive body, domiciled in Podgorica, is in possession of varied archival material dating back to 1947. Within its libraries and archives there are dossiers of religious officers, documents on nationalization and expropriation of *vakufs,* the property of Islamic Religious Community in the territory of Montenegro, mosques, *vakuf's* dwelling houses, shops etc. This Mashihat's archive in Podgorica also embraces varied records, protocols, legal and other documents. Archival material is neither properly classified and maintained nor preserved and therefore subject to decay.

However, a larger portion of these precious written documents and records is kept and preserved by local representative bodies (boards) of the Islamic Community within the territory of this Mashihat in Montenegro.

In Pljevlja, there are today several hundreds of varied manuscripts, books of diversified and some of still unknown contents and origin. In the archival records of Pljevlja, of imminent significance is Koran manuscript dating from the 16th century. It was written in the year 987 of Moslem Era (i.e. 1579 according to the Gregorian calendar), its dimensions are 39×28.5 cm and its weight is 5.5 kg. It has 253 sheets richly ornamented with 352 miniatures painted on a golden base. The motives of the ornaments are: a circle with spear-resembling peaks facing towards the edge of pages, a square and a stylized flower cup. The author of this manuscript still remains unknown. However, there are only two letters, *Dz* and *A* inscribed, what somehow resembles then very frequently used name of Dzafer. This archive has also got among its holdings another manuscript of Koran, regrettably with an incomplete text, but abundantly decorated with 1059 miniatures painted in light blue colour on a golden base. It is presumably the so-called Persian style of decoration. Both of these copies are written on the same-quality paper and have almost got the same style of writing, what may bring us to the conclusion that these manuscripts belong to the same historical epoch. The valuable archive of Ulcinj also disposes of an immense collection of books of diversified contents and purposes written in Old-Persian, Old-Turkish and Arabic alphabet. Numerous are also ancient documents in handwriting, three centuries old. The holdings of the archive in Ulcinj are still unclassified, stored in inadequate premises and thus exposed to permanent devastation. That imposes an urgent need for its placement under protection and for its thorough scientific research.

The Old Town of Bar is where a very rich library exists, embracing diversified manuscripts in Arabic, Old-Turkish and Old-Persian alphabet. Due to the lack of experts in this field, the contents of the books from the ancient Old Bar collection are almost completely unknown, but presumed to be of precious value for our culture. Besides, the archive of the Local Board of Islamic Community from Ulcinj comprises varied materials from of 1916, relating to *vakuf's* legacies, as well as abundant documentary

materials dating back to 1924. The subject of all these documents is selected mainly from the domain of activities of religious servants, *muftis* (jurists), *quadis* (Moslem judges) and other officials from this local area, their correspondence with governmental authorities etc. The book collection is well protected, but further research work would be extremely desirable.

During the Second World War, a significant portion of *Ulcinj* archive was completely destroyed, while a smaller remaining portion was transferred to the Town of Scutari in Albania. The Islamic Community of Ulcinj has succeeded in preserving registries of births 1909–1937, registries of marriage 1928–1954, registries of death 1909–1929, 1921–1954, as well as registries of citizenship 1895–1946.

The local Islamic Community of *Bijelo Polje* owns a Koran manuscript, 30×45 cm, with no date or name of its writer. According to ancient tradition, it was brought here from Hungary and bequeathed to Bijelo Polje Mosque where it is still kept. It was written on a thick white paper and judging by that fact and some other relevant circumstances, this copy of Koran is most presumably some 400 years old. The word VAKF is inscribed in large letters on the covers (LEGACY). Beside this one, in the possession of the family of Huzeir Dizdarević from Bijelo Polje there is another copy of Koran of smaller dimensions, dating from the first half of the 13th century. It was written on a thin, yellowish paper in a very simplified, ancient variant of Arabic alphabet. It has got leather binding with inscribed ornaments in the central part of the covers. The last two pages contain the inscription *"… this transcript was done by Mohammed, the son of Mohammed, the son of Shirazia, in Mersil (Mosul), during the year of six hundred forty seven …"* (the year of Moslem Era, i.e. the year when the signature was put in letters and numerals corresponds to the year of 1249 of the Gregorian calendar). Based on the research work conducted by Prof. Mehmed Mujezinović (1973, p. 137), this manuscript is considered to be the oldest copy ever found in this whole region. The manuscript is very well preserved and represents, by no doubt, a real rarity. There is rather scarce information about its origin; only that it was presented to this family as a gift.

In Berane, the archive embraces mainly documents which deal with the issues of nationalization of mosques and the property of Islamic religious communities in the post-war period (1945). In Petnjica, near Berane, there is a collection of ancient registries of citizenship.

Archival and other materials in *Podgorica*, possessed by this Local Board, are almost negligible, consisting mainly of registries of ownership. These records were demolished during the bombardment of Podgorica in 1941. In Tuzi, near Podgorica registries of citizenship have been preserved.

It is due to the lack of historiographers that many ancient historical written manuscripts, books and other valuables have been almost entirely neglected or even ignored. In historiographical books published so far we can hardly find any traces of themes and contents that deal with national minorities, religious or cultural communities. An exception to this is to a certain extent, Bosnian historiography.

Archival materials and collection of books related to the Moslem corpus in Montenegro are waiting to be more thoroughly researched and investigated. During the preceding period, however, there have been considerable achievements in this domain, but grounded solely on the existing literature and not newly performed researches.

Thus we may freely say that all we know at present about this specific issue is primarily based on the existing and not on any new, presumable and desirable knowledge. A frequently used justification is that there are no sources available for making new researches in this domain, but it is rather an excuse for negligence than a scientifically grounded argument. We should not make any definite conclusions on any subject prior to searching for it. The State Archive of Montenegro in Cetinje disposes of remarkable records of still unexplored historical sources, particularly for the period referred to in this resume. Valuable are also archives of Skopje, Scutari, Sarajevo and other national or foreign archives, that of Turkey, in particular. The exploration of these sources is the easiest way to find out that these issues are really those still waiting and worthy of being researched.

ZU DEN ARCHIVALIENBESTÄNDEN IM BESITZ DER ISLAMISCHEN GEMEINSCHAFT IN MONTENEGRO

Die islamische Gemeinschaft in Montenegro existiert, seit es Muslime in Montenegro gibt, das heißt seit Einführung des Islam in diesen Gebieten (1497). Einige Jahrhunderte hin-durch war die Organisation der islamischen Gemeinschaft in die allgemeine Administration des Osmanischen Reiches inkorporiert. Ihre heutige Form als eine selbständige, einheimische, also eine Gemeinschaft mit autochtoner Organisation und unabhängig von ausländischen Einrichtungen, in diesem Falle des Osmanischen Reiches, hat sie mit der Unabhängigkeit von Montenegro 1878 (Berliner Kongress) erhalten.

Durch mehrere Jahrhunderte der Osmanischen Geschichte wurden auf dem montenegrinischen Territorium viele materielle Güter geschaffen, Bücher und Archivalien. Jedoch finden wir heute nur mehr sehr bescheidene, ärmliche Überreste dieser Bücher und von Archivmaterial im Besitz dieser Gemeinschaft.

Meschichat der Islamischen Gemeinschaft in Montenegro (Ausführungsorgan) mit seinem Sitz in Podgorica besitzt eine Sammlung von Archivalien, die vom Jahre 1947 bis heute reicht. Diese Sammlung umfasst die Dossiers der Glaubensangestellten, Dokumente zur Nationalisierung und Expropriation der Vakuf-Güter (Besitz) auf dem Gebiet von Montenegro, zu Moscheen, Vakuf-Häusern, Läden usw. Hier sind auch verschiedene Protokolle wie auch allgemeine normative Akte zu finden.

Bei den Grundorganen der Islamischen Gemeinschaft (Ausschüsse) auf dem Gebiet dieses Meschichats werden in einigen Städten Montenegros bestimmte Unterlagen aufbewahrt:

Pljevlja – es gibt einige Hunderte von Büchern verschiedenen, teilweise unbekannten Inhalts. Im Archiv dieses Ausschusses nimmt ein handschriftlicher Koran aus dem 16.

Jahrhundert eine besonders beachtete Stellung ein. Er wurde im Jahre 987 H. geschrieben, was im gregorianischen Kalender dem Jahre 1579 enspricht. In diesem Archiv befinden sich außerdem reiche Bücherschätze verschiedenen Inhalts, geschrieben in persischer, altosmanischer und arabischer Schrift. Daneben gibt es zahlreiche Handschriften, aus den letzten drei Jahrhunderten.

Bar – besitzt ein reiches Bücherdepot verschiedener Inhalte. Auch hier werden zahlreiche Handschriften in arabischer, altosmanischer oder persischer Sprache aufbewahrt.

Ulcinj – im Laufe des Zweiten Weltkriegs wurden Teile des Archivs zerstört und die Überreste nach Skadar (Albanien) verbracht. Heute befinden sich im Besitz dieser Geme-inschaft meistens Register der Geborenen, Verheirateten, Toten wie auch Heimatscheine aus dem Jahre 1895.

Bijelo Polje – hat im Besitz der islamischen Gemeinschaft einen handschriftlichen Koran, Format 30×45 cm, dessen Alter auf zirka 400 Jahre geschätzt wird. Daneben befindet sich in Bijelo Polje in Privatbesitz (Familie Hujzer Dizdarević) ein Koran im kleineren Format, der aus der Mitte des 13. Jahrhunderts stammt. Dieses Manuskript wird für das älteste Exemplar gehalten, das in unserem Gebiet bis jetzt gefunden wurde.

Berane – dort befinden sich meistens Dokumente, welche die Problematik der Nationalisierung der Moscheen und des Vakuf-Eigentums in der Nachkriegszeit beinhalten (1945), während es in *Petnjica* neben Berane Heimatscheine gibt.

Podgorica – hat eine vernachlässigbare Sammlung von Archivalien und anderen Dokumenten, die sich meistens auf Eigentumslisten von Vakufen dieses Ausschusses beziehen. Das Archiv dieses Ausschusses wurde im Laufe der Bombardierung der Stadt Podgorica 1941 zerstört. Auch später noch traten Verluste ein, wie das auch in anderen Ge-bieten der Fall war. In *Tuzi*, neben Pogdorica, lagern Heimatsscheinbücher.

Der Mangel an neueren Historiographen hat die Vernachlässigung der historischen Inhalte zur Folge gehabt. In veröffentlichten historischen Texten sucht man vergeblich Werke, die thematisch Minderheiten-, National- und Glaubensinhalte behandeln. Eine Ausnahme stellt die bosnische Historiographie dar. So wartet das Archivmaterial des islamischen Korpus noch immer auf seine gründliche Erforschung.

Slika 1. Iluminirani *Kur'an* napisan 1579. godine ili 987. po hidžri.
(Husein pašina džamija u Pljevljima)

Figure 1. Illuminated *Koran* written in 1579 or in the year 987 of the Moslem Era.
(Husein Pasha Mosque in Pljevlja)

ALBANSKI KODEKSI

dr Šaban Sinani & Eduard Zalošnja

Zbirka Kodeksa čini jedno od najvažnijih kulturnih bogatstava albanskog naroda svih vremena i bogatstvo svjetske vrijednosti. Ova zbirka, koja je pohranjena u Centralnom državnom arhivu, sastoji se od 100 svezaka, koji predstavljaju cjelovita djela (manuskripti), i 17 fragmenata, koji se zajedno vode kao fond br. 888. Van ovog fonda se nalazi desetak kodeksa koji pripadaju manastiru sv. Jovana Vladimira (Elbasan). Pored Centralnog državnog arhiva, kodeksi se nalaze i u Muzeju srednjovjekovne umjetnosti u Kori.

Po prvi put postojanje Albanskih kodeksa je predočeno svjetskoj javnosti 1868. godine u jednoj publikaciji beratskog episkopa (*Aleksudes, A*. – 1868), na grčkom jeziku. Godine 1886. francuski naučnik, *Pierre Battifol*, je u kratkim crtama opisao, u jednom katalogu, 16 kodeksa, koje su mu dozvolili da vidi u arhivima i bibliotekama pravoslavne crkve u Beratu. *Battifol* se u svom članku žali na beratske monahe, koji "mu nijesu dozvolili" da vidi ostale manuskripte, nazivajući jedan od tri najstarija Albanska kodeksa "Codex Purpureus Beratinus" – Purpurni beratski kodeks (nazvan i "Beratinus-1"); "Codex Aureus Anthimi" – Zlatni Anthimi-ev kodeks (nazvan i "Beratinus-2"); i Liturgijski kodeks Jovana Zlatoustog (*Chrysošomos*-a).

Do tada, u svjetskom popisu hrišćanske vizantijske književnosti, bilo je poznato jedva dvanaestak manuskripata tipa "kodeksa".Vremenom su imena važnih liturgijskih djela iz ovog popisa nestali, uključujući i Liturgiju Jovana Zlatoustog, koja se prethodno nalazila u Albaniji.

Albanski kodeksi čine blago od svjetskog značaja kao, na primjer, za razvoj istorije stare biblijske, liturgijske i hagiografske literature. Hronološki, ovi kodeksi slijede u nizu tokom 13 vijekova (od 6. do 18. vijeka).

Napisan vijek i po poslije "Vulgate", latinskog prevoda Biblije svetog Jeronima, Purpurni kodeks iz Berata čini manuskript od istorijske važnosti za početke biblijske književnosti. Po mišljenju bibliologa i paleografa, koje se odnosi na tehniku pisanja, to je manuskript koji nije mogao nastati poslije VI vijeka n.e. Ovo je jedan od četiri najstarija kodeksa na svijetu. Nastao istovremeno kada i poznati manuskripti, kao što su: "Codec Vaticana B", "Petropolitanus", "Rossanensis", "Alexandrinus", "Vindobonensis" i "Sinopensis", Purpurni kodeks iz Berata se svrstava u relevantne za temelje crkvene literature istočnog obreda. Purpurni Kodeks iz Berata sadrži 190 strana i obuhvata dva jevanđelja: Jevanđelje po Marku i po Matiji. Prema procjeni stručnjaka pisan je slovima od topljenog srebra, "na listovima poput običnog papira, koji izgleda da je izrađivan presovanjem iz više tankih komada biljnog porijekla, kao što su listovi papirusa".

Međutim, vizantolozi smatraju da je pisan na pergamentu. Poleđina na koju su livena slova, je tamno crvena (purpurna), te odatle i potiče ovaj naziv. Boja je vremenom izblijedila. Neki važniji djelovi teksta Kodeksa su od livenog zlata. Ukrasna slova su mala kapitala. Korice manuskripta su od metala sa biblijskim ukrasima, ali oni su vjerovatno izrađeni nekoliko vjekova nakon samog djela.

Tekst Purpurnog kodeksa iz Berata je napisan poslije antičkog stila *scripta continuae*, to jest riječi nijesu razdvojene jedna od druge, nema neophodnih akcenata ili drugih znakova za razdvajanje riječi. Na pozadini se nalaze stilizovana srca. Unutar srca koja ukrašavaju list, postoje cvjetni motivi, troliste ruže (ljiljani). Dekoracije su postavljene duž ivica od dvije uspravne paralelne linije, koje se zatvaraju vodoravno pod pravim uglom. Uspravna linija se tumači kao pokušaj božanskog, dok vodoravna simbolizuje smrtnost/prolaznost čovjekove sudbine. Bibliolozi smatraju da ovaj motiv, koji je preuzet u kasnijim biblijskim, liturgijskim i hagiografskim manuskriptima, koji su sačuvani u Albaniji, predstavlja duhovnu ravnotežu osobe. O Purpurnom kodeksu iz Berata se po prvi put govori u Diptihu crkve sv. Đorđa, koji se nalazi u beratskom zamku. U jednoj bilješci iz navedenog manuskripta govori se o opasnosti koja se nadvila nad Kodeksom 1356. godine kada je srpska vojska Stefana Uroša opsijedala grad Berat, kojeg je već bilo napustilo stanovništvo, jer se nije moglo braniti, a oni su bili zainteresovani samo za biblioteku, i to onu manastira Teologa i crkve sv. Đorđa, najvećeg blaga u gradu. Po toj bilješci, jedna osoba iz beratskog plemstva, "zajedno sa gospođom groficom", zaslužni poklonici hrišćanstva, pošto su bili brižni poput monaha, zauzeli su se da spasu ovo blago i sakrili su ga u jednoj od kula utvrđenja, odolijevajući prijetnjama zapovjednika tuđe vojske.

U zapisima objavljenim o "Codex Purpureus Beratinus"-u, prvi u nizu je bio onaj Grka *Anthim Aleksudes*-a, koji kaže: "Syntomos istorike perigraphe tesleras metropoleos Belegradon...", iz 1868. Godine 1886, približno 20 godina kasnije, u svom članku: "Grčki manuskripti albanskog Berata i Purpurni kodeks" ("Les manuscrits grecs de Berat d'Albanie et le Codex Purpuerus"), Pariz, francuski pisac *Pierre Batiffol*, gost Beratske mitropolije, opisao je sadržaj ovog manuskripta i iznio je obavještajne i naučne podatke. U stvari, *Batiffol* je prvi transkribovao i čak dao ime najstarijem kodeksu u Albaniji. Od objavljivanja njegovog kataloga, manuskript je poznat pod imenom "Codex Purpureus Beratinus", skraćeno "Beratinus-1". Albanski vizantolozi, u svojim komparativnim studijama, koje se temelje na načelima promjena u istorijskoj fonetici grčkog jezika od perioda antike i ranog hrišćanstva, pa nadalje, došli su do tumačenja glasovnih vrijednosti nekih grafema iz ovog manuskripta i shodno tome i njegovog sadržaja, prema drugoj semantici. Među domaćim autorima, poput naučnika kao što su: *Theofan Papa*, *Ilo Mitkë Qafëzezi*, *Aleks Buda* i *Kosta Naçi*, istakli su se po svojim specifičnim istraživanjima na ovim kodeksima.

Purpurni kodeks iz Berata i Zlatni *Anthimi-ev* kodeks (Beratinus-2, IX vijek n.e.) su dva od nekoliko djela koja su stavljena na spiskove pod objavom "traži se" u vrijeme Drugog svjetskog rata. Sveštenstvo, crkveno vijeće (Sinod), patrijarsi i religiozni narod Berata, od kojih je zatražena hitna predaja ova dva kodeksa, odlučili su da po cijenu bilo kakve žrtve i bez obzira na okolnosti, nikada ne pokažu mjesto gdje se nalaze. Oni su ih stavili u metalnu kutiju, koju su sakrili ispod otvora jednog bunara. Izvjesno vrijeme u narednih nekoliko godina "Beratinus 1" i "Beratinus 2" su smatrani izgubljenim. Ponovo su pronađeni u gradskoj crkvi 1968. godine, u veoma lošem stanju.

Godine 1971. na osnovu međunarodnog ugovora, oba, i Purpurni kodeks iz Berata i Zlatni *Anthimi-ev* kodeks, su poslati na restauraciju u Arheološki institut Kine, gdje je urađena istovjetna kopija koja je sasvim podesna za izučavanje. Sam original je restauriran, otklonjeno je kritično stanje i produžen život uz pomoć tehnike hermetičkog zatvaranja jednog po jednog lista između dvije staklene površine, u vakuumu. Poslije restauracije "Beratinus-1" je podijeljen u 9 svezaka, a "Beratinus-2" u 21 svezak i oba su pohranjena u Centralnom državnom arhivu u Tirani.

Pošto su oba kodeksa bila podvrgnuta neposrednom ispitivanju od strane stručnjaka sa Univerziteta u Tirani, došlo se do rezultata da je "Beratinus-2" napisan na albuminskoj materiji životinjskog porijekla, to jest na pergameni, a "Beratinus-1" na "celuloznoj materiji biljnog porijekla" koja je homogenizovana sabijanjem traka papirusa, jedne po jedne, sve dok se nije postiglo da se formira papir za pisanje. Prema nekim kasnijim proučavanjima, smatra se da su oba kodeksa napisana na pergameni (kozja koža koja je štavljena i bojana).

Postojao je poziv da Purpurni kodeks iz Berata bude izložen u inostranstvu na izložbi "Jevanđelja naroda" (*I Vangeli dei Popoli*), koju je organizovala Apostolska biblioteka u Vatikanu povodom velikog jubileja, 2000-godišnjice hrišćanstva. U zemlji je izlagan samo dva puta uz dozvolu najviših službenih vlasti.

Purpurni Kodeks iz Berata se ubraja među najznačajnija djela jevanđelske književnosti kao manuskript od posebnog značaja za kulturu hrišćanstva. On je takođe cijenjen zbog istorije pisma, očiglednih kaligrafskih vrijednosti koje posjeduje i kao spomenik naučnog nasljeđa čitavog svijeta, kao naučni predmet paleografije, bibliologije, filologije i istorije religija.

Prema *Aleksudes*-u, Purpurni kodeks iz Berata mora da je napisan "rukom sv. Jovana Zlatoustog". Ali *Batiffol* misli: "ne čini se da je tačno ruka sv. Jovana Zlatoustog".

Godine 1968, Bečka biblioteka je ponudila Albanskoj vladi cijenu od milion dolara kao ponudu za kupovinu Kodeksa prije nego bude restauriran. Albanske vlasti su odbile ovu ponudu, kao i onu koja je došla od strane Akademije nauka u Kini.

Purpurni kodeks iz Berata zauzima još veću vrijednost zbog činjenice da je napisan u vrijeme kada biblijska tematika nije bila još kanonizovana. Dva jevanđelja koja sadrži, obuhvataju određena odstupanja od standardnog teksta. Zbog toga se jedan dio ovog mogao čitati samo jednom godišnje prilikom službe u crkvi.

Polazeći od činjenice da je u albanskim arhivima pohranjeno preko 100 manuskripata tipa "kodeksa", u kojima su sveti tekstovi, kao što su Stari zavjet, Jevanđelja i drugi crkveni tekstovi, u kontinuitetu prepisivani tokom više od 12 vjekova, preovladava mišljenje da su ih pisali lokalni monasi. Ovi manuskripti stvaraju tradiciju crkvene literature, koja se potkrepljuje drugim dokazima. Ilirsko-biblijska oblast se može naći unutar onog što se obično naziva "biblijskim prostorom". U Svetom pismu, sveti Pavle se citira izjavom: "Propovijedao sam Isusa iz Jerusalima u Iliriku". Prvi hrišćanski hramovi za božju službu u ovoj oblasti su sagrađeni veoma rano, u I vijeku n.e. (crkve u *Lin*-u i jedna u *Tushemisht*-u). Iz Ilirsko-albanske oblasti potiču ličnosti koje su začetnice hrišćanske književnosti rimskog obreda. Prvu hiljadugodišnju molitvu zapadnog hrišćanstava "Hvalim te Bože" – *Te Deum Laudamus*, koju je napisao sveti Niketa iz Dardanije (drugačije, sv. Niketa Remezijanski), raširila se u nekoliko varijanti u zapadnoj Evropi poslije godine 525. i još uvijek je jedna od osnovnih vrijednosti hrišćanstva. Na

osnovu pouzdanih arheo-muzeoloških izvora, uključujući tu i one britanske, francuske i italijanske, Niketa je napisao: "Dardanac sam" (*dardanus sum*).

I prvi prevod Biblije sa hebrejskog na latinski, poznat po imenu "Vulgata" (*La Vulgata*), je izvršen 405. godine od strane drugog ilirskog sveca, sv. Jeronima Euzebijusa (*Hieronymus*, takođe nazvan na albanskom "St. Gjeri"). Sv. Niketa i sv. Jeronim, koji su obogatili zapadnohrišćansku kulturu, su radili na istoj liniji kao drugi savremenici i sljedbenici, koji su dali isti istorijski doprinos istočnohrišćanskoj književnosti putem prevoda na starogrčki Jevanđelja i manuskripata, tipa kodeksa.

Purpurni kodeks iz Berata je registrovan u popisu najvažnijih djela čovječanstva, poznatom kao "Sjećanje svijeta" (*Memoire du Monde*), i već nekoliko godina se nalazi pod direktnom zaštitom UNESCO-a. Purpurni kodeks iz Berata sadrži 190 listova, a "Beratinus-2", 420. Drugi kodeks (hronološki), nazvan i "Beratinus-2" ili "Anthimi-ev kodeks", ili *Codex Aureus Anthimi*, zbog zlatnih slova koja su upotrebljena, pripada IX vijeku. Sadrži četiri Jevanđelja (po Jovanu, Luki, Marku i Matiji). Postojale su i četiri slike ovih jevanđelista, od kojih je iščezla ona Matijina. Slike jevanđelista imaju ukrasne okvire sačinjene od cvjetnih i geometrijskih motiva (krugovi i cvijeće). Stilski se upoređuje sa jednim kodeksom koji se čuva u Biblioteci u Sankt Petersburgu, koji je kao manuskript iz IX vijeka identifikovao njemački naučnik, *Kurt Witzman*. Kodeks iz Sankt Petersburga je poznat kao "Grčki kodeks br. 53".

"Beratinus-1" i "Beratinus-2" se smatraju za najznačajnija djela za kulturu pismenosti, ali i za književnost uopšte. Pored "Beratinusa-1" i "Beratinusa-2", u obiman fond albanskih kodeksa uključeno je desetak manuskripata koji su dobili ime po gradovima u kojima su otkriveni (Kodeks iz Valone, približno iz X vijeka; Kodeks iz Permeta iz XIV vijeka; Kodeks iz Skadra iz istog vijeka; Kodeks iz Đirokastra iz XVI vijeka; Kodeks iz *Fier*-a ili svetog Kozmai-a, sa početka XIX vijeka). U kodeksima koji pripadaju XII vijeku i naprijed, takođe se nalaze etnografski podaci, pravila o zasnivanju zajedničkog života, dodjela titule, nasljeđivanje imovine posredstvom vjeridbe ili razvoda, ili o promjeni statusa u slučaju promjene religije. U manuskriptima iz dva posljednja vijeka veću važnost dobijaju svjetovna pitanja. U jednom od skorijih kodeksa iz Kore (XVIII vijek), uzimajući centralno mjesto, neki od temeljnih pitanja uključuju: razliku između mudrosti i znanja, što zaista misli mudrac i učeni čovjek o Bogu, kao i mišljenje učenog o religiji, vječnosti i slobodi; mišljenje učenog o dobrom čovjeku i vrlini. Albanski kodeksi su spomenici hrišćanske kulture i civilizacije i nose žig biblijsko-ekumenskog prostora gdje su živjeli Albanci i njihovi preci. Oni su izvor ponosa eksperata – bibliologa, poznavalaca svetih natpisa i crkve, kaligrafije, primjenjenih figurativnih umjetnosti i ikonografije. Kodeksi su prave enciklopedije hrišćanske misli.

LITERATURA

1. *Les Codex - Tresoires de la Culture Albanaise*, edit. Direction Gènèral des Archives, 1999.
2. Prof. Kolë Popa, *A close examination of samples of two old church codices*, a manuscript, DPA, 1972, file 18, pp. 1-3.
3. Theofan Popa, *The catalogue of Codice's manuscripts*, housed in SCA.
4. Liljana Bërxholi, *The value of medieval codices and the work about highlighting them*, published in "Arkivi shqiptar", 1999/1, pp. 63-71.

5. Pierre Battifol, *Les manuscrits grecs de Berat d'Albanie et le Codex Purpureus*, Paris 1886.
6. Prof. Ramadan Sokoli, *16 centuries*, Tiranë, 1994.
7. Edoardo Crisci and Shaban Sinani, *Codice Beratinus-1: scheda*, in "Vangeli dei Popoli", Biblioteca Apostolica Vaticana, 2000.

THE CODICES OF ALBANIA

The collection of codices makes up one of the most important cultural assets of the Albanian people of all times and a wealth of world value. This collection, housed in the State Central Archives (SCA), is made up of 100 volumes, constituting both complete works (manuscripts) and 17 fragments which all together are known as "the stock 888". Outside of this fund there are tens of other codices belonging to the Church of St. John Vladimir (Elbasan). Beside the SCA, codices have also existed at the Museum of Medieval Art in Korçë.

For the first time, the existence of Albania's codices was made known through a publication of Berat bishop (Aleksudes, A. – 1868) which he had made in Greek. In 1886, a French scholar (P. Batiffol) described in brief, in a catalogue, 16 codices he was allowed to see in the archives and libraries of the Orthodox Church in Berat. Batiffol, who was complaining in his article that local monks "had not allowed him" to see many other manuscripts, named three of the most ancient codices of Albania: the "Codex Purpureus Beratinus" – The Purple Codex of Berat (also styled as "Beratinus-1"); the "Codex Aureus Anthimi" – Anthimi's Golden Codex (styled as "Beratinus-2"); and the Liturgical Codex of John Chrysostomos (Golden-Mouth).

Until that time, in the world list of Christian literature of Byzantine type no more than a dozen of manuscripts of the "codex" type had been known. With the passing of time, from this list certain names of important liturgical works have disappeared, including the Codex of John Chrysostomos that formerly had existed in Albania.

Albania's codices constitute a stock of world importance as to the development of the history of old biblical, liturgical and hagiographic literature. Chronologically, these codices follow one another during 13 centuries in succession (from the 6th century to the 18th century).

Written but one and a half century after "La Vulgata", Latin translation of the Bible according to St. Jerome Eusebius, the Purple Codex of Berat constitutes a manuscript of historical importance about the origins of the biblical literature. According to bibliology experts and paleographic scholars who make reference to the technique of writing, it is a manuscript of no later than the 6th century AD. It is one of the four oldest codices in the whole world. Being a contemporary with such famous manuscripts as "Codec Vaticana B", "Petropolitanus", "Rossanensis", "Alexandrinus", "Vindobonensis" and "Sinopensis", the Purple Codex of Berat is classified as pertaining to the foundations

of the ecclesiastical literature of Eastern rite. The Purple Codex of Berat contains 190 leaves and includes two Gospels: the one according to Mark and the other according to Matthew. Experts maintain that it was being written with letters cast in silver, "on sheets similar to common paper, which looks like being manufactured by compression of many thin slices of vegetative nature, such as the strips of papyrus stem". The experts of the Byzantine period, however, maintain that the substance of the manuscript is parchment. The background on which the letters are cast is deep red (purple), from which it has taken its name. With the passing of centuries, the colour has faded. Some important parts of the codex text were cast in gold. The applied fonts are small capital letters. The cover of the manuscript is made of metal, with biblical ornaments, but it must have been made several centuries later than the work itself.

The text of the Purple Codex of Berat has been written after the antique style scripta-continuae, that is, without dividing words from one another, without any accents or other signs for the separation of words. It is placed on the background containing stylized hearts. In the inside of the hearts that ornate the page there are floral motifs – three-petalled roses (azaleas). The decorations are located along the borders of two parallel vertical lines, which turn to square angles horizontally. The vertical line can be interpreted as a divine inclination, while the horizontal one as symbolizing the mortal/transitory fate of man. Bibliology experts hold that such a motif, which is to be retaken in the later biblical, liturgical or hagiographic manuscripts that are housed in Albania, represents the spiritual equilibrium of the individual. For the first time the Purple Codex of Berat is referred to in the Diptych of the Church of St. George's situated in the castle of Berat. In one note quoted from this manuscript, reference is made to the danger hanging over this Codex in 1356, when Urosh's armies besieged the city of Berat, at that time being empty of the population because of their impossibility to defend themselves, and were having their eyes only for the library, both of Theologu's monastery and the Church of St. George's, the biggest treasury of the city. According to this note, one person from Berat's nobility, "together with Madam Countess", worthy devotees of Christianity, being as careful as a monk, undertook to save this treasury and hid it in one of the castle towers, defying the threats from the commanders of the foreign army.

In the writings published about the "Codex Purpureus Beratinus", the first one to be ranked was that of the Greek Anthim Aleksudes, which says, "Syntomos istorike perigraphe tesleras metropoleos Belegradon...", 1868. In 1886, nearly 20 years later, in his article "Les manuscrits grecs de Berat d'Albanie et le Codex Purpuerus", Paris - the French writer Pierre Batiffol, a guest of Berat metropolis, described the content of this manuscript and put forward detailed informative and scholarly data. In fact, Batiffol is the first transcriber and even the first baptist of the earliest Codex of Albania. Since the publication of its catalogue it came to be known by the name of "Codex Purpureus Beratinus" or, for short, "Beratinus-1". In their comparative studies based on the laws of changes in the historical phonetics of Greek language from antiquity and early-Christian periods onwards, Albanian experts for Byzantine period have come to interpret the vocal values of some of the graphemes of this manuscript and consequently its content through another semantics. Among domestic authors, such scholars as Theofan Papa, Ilo Mitkë Qafëzezi, Aleks Buda and Kosta Naçi have been distinguished by their specific researches on these codices.

The Purple Codex of Berat and the Golden Codex of Anthim (Beratinus-2, 9th century A.D.) were two among the works put on the lists of objects announced as "wanted" in the period of World War II. The Clergy, the church council (the Synod), the patriarchs and the godly population of Berat, who were asked to immediately hand over the two codices, decided to make every sacrifice and never tell their location under whatever circumstances. They put them into a metallic chest, which was hidden beneath the neck of a well. For some time in the years to come, "Beratinus-1" and "Beratinus-2" were reported missing. They were rediscovered at the church of the city's castle in 1968 in a very much damaged condition.

In 1971, under an intergovernmental agreement, both the Purple Codex of Berat and the Golden Codex of Anthim were sent for restoration to the Archaeological Institute of China, where an identical duplication of them was carried out, which was quite comfortable for studies. The original properties were restored, their critical condition being overcome and a promise of longevity being secured by hermetically sealing each single page between two sheets of glass in vacuum. After the restoration, "Beratinus-1" was divided in nine volumes and "Beratinus-2 in 21 volumes and both are now housed in the State Central Archives in Tiranë.

Having subjected both codices to the close scrutiny by Tirana University specialists, it resulted that "Beratinus-2" was written on an albuminoidal substance of animal origin, that is, on parchment; and "Beratinus-1" on "a cellulous substance of vegetable origin" homogenized by the compression of the papyrus strips one by one until the formation of the writing paper was obtained. According to some later studies, it is maintained that the two codices had been written on parchment (goatskin tanned and dyed).

The Purple Codex of Berat was invited to be exhibited abroad at the exhibition "I Vangeli dei Popoli", organized by Biblioteca Apostolica of the Vatican on the occasion of the great jubilee of the 2000th anniversary of Christianity. Within the country it has been exhibited only twice with the permission of the highest official authorities.

The Purple Codex of Berat is considered to be one of the fundamental works of evangelical literature as a manuscript of particular importance for the culture of Christianity. It is also valued for the history of writing, for the obvious calligraphic values it bears and as a monument of the worldwide heritage of knowledge, as a scholarly object of paleography, bibliology, philology, and history of beliefs.

According to Aleksudes, the Purple Codex of Berat must have been written "by the hand of St. John Golden-Mouthed". But Batiffol thinks, "it doesn't seem to be exactly the hand of St. John Golden-Mouthed".

In 1968, the Library of Vienna offered the Albanian Government a price of $ 1 million as an offer for buying this Codex before its being restored. Albanian authorities refused this offer, as they did with that one of the Academy of Sciences of China.

The Purple Codex of Berat assumes a greater value because of the fact that it had been written at a time when Biblical matter had not yet been canonized. The two Gospels it contains include certain deviations from standard texts. This is why one part of it could be read only once a year at the public service.

From the fact that more than 100 manuscripts of the "codex" - type are being housed in Albanian archives in which sacred writings have been copied out for over 12 centuries in succession, such as the "Old Testament", the Gospels and others texts of

church service, it is believed that they must have been written by local monks. These manuscripts create a tradition of ecclesiastic literature, which is corroborated by other supportive evidence. Illyrian-biblical space can be found within what is customarily called a "biblical space". In the Scriptures, St. Paul is cited to state, "I preached Jesus of Jerusalem in Illyricum". The first Christian temples of worship in this space were set up as early as the mid-1st century A.D. (the church of Lin and the one of Tushemisht). In the Illyrian-Albanian space certain personalities were formed who established Christian literature of the Roman ritual. The chief millenarian prayer of the Western Christianity "We praise Thee, God" - "Te Deum Laudamus", which was composed by St. Niketa of Dardania (otherwise St. Niketa of Remesiana) was spread in several variants in the Western Europe after 525 and is today one of the main values of Christianity. According to reliable sources of archaeo-musicology, including those British, French and Italian, Niketa has written, "I am Dardanian" ("*dardanus sum*").

And the first translation of the Bible from Hebrew into Latin, known by the name "La Vulgata", was carried out in 405 by another canonized Illyrian, St. Jerome Eusebius (Hieronymus, also styled in Albanian as "St. Gjeri"). St. Niketa and St. Jerome, who enriched the culture of Western Christianity, worked on the same lines as other contemporaries and followers who made the same historical contribution to the enrichment of the Eastern Christianity through translations of Gospels in Old Greek and on the manuscripts of "codex" type.

The Purple Codex of Berat has been registered in the list of the most important works of mankind, known by the name of "Memoire du Monde" (The Memory of the World) and for some years enjoys UNESCO's straightforward care. The Purple Codex of Berat contains 190 leaves, and "Beratinus-2" 420. The second codex (chronologically), also called "Beratinus-2" or "Anthim's Codex" and sometimes also "Codex Aureus Anthimi" - because of golden letters used in it - belongs to the 9th century. It contains four Gospels (according to Matthew, Mark, Luke and John). There have also been four images of these evangelists, that of Matthew being disappeared. The evangelists' images have decorative frames, built up of floral and geometric motifs (circles and flowers). Stylistically, it has been compared to one codex being housed in the Library of Petersburg, which the German scholar Kurt Witzman identified as a manuscript of the 9th century. The Codex of Petersburg is known as the "Greek Codex 53".

"Beratinus-1" and "Beratinus-2" are considered to be important works for the culture of writing, but also for the letters in general. Apart from "Beratinus-1" and "Beratinus-2", in the rich stock of Albania's codices tens of other manuscripts are included that have been baptized after the towns where they had been discovered (The Codex of Vlora, roughly of the 10th century; the Codex of Përmet, of the 14th century; the Codex of Schöder, of the same century, the Codex of Gjirokastër, of the 16th century; the Codex of Fier, or of St. Kozmai, of the early 19th century). The codices belonging to the 12th century onwards also contain ethnographic data, rules about building a common life, giving a title, inheriting a fortune by means of betrothal or separation, or about the change of status in case of the change of religion. In the manuscripts of the last two centuries, secular issues assume greater importance. In one of the late codices of Korçë (18th century), some of basic problems taking the central place include: the distinction between the wise and the learned, what the wise and the learned do think of God and the

opinion of the learned about religion, eternity and freedom; the opinion of the learned about the kind man and virtue. Albanian Codices are monuments to the Christian culture and civilization and bear the stamp of the biblical-ecumenical space where the Albanians and their ancestors have been living. They are a source of pride for bibliology experts, for the connoisseurs of sacred writings and the church, and also an object of research for ethno-psychology, language and the technique of writing, calligraphy, applied figurative arts and iconography. The codices are genuine encyclopedias of the Christian thought.

KODICES IN ALBANIEN

Die Sammlung der Kodices gehört zu den wichtigsten Kulturschätzen des albanischen Volkes, zugleich ein Erbe für die Welt. Diese Sammlung wird im Zentralstaatsarchiv aufbewahrt und besteht aus 100 Heften, die komplette Werke sind, dazu noch 17 Fragmente. Ausser diesem Fond gibt es noch zehn Kodices, die zum Kloster des hl. Jovan Vladimir gehören, zur orthodoxen Kirchenprovinz von Drinopolje und zur orthodoxen Erzdiözese von Skutari. Außer im Zentralstaatsarchiv befinden sich Kodices auch im Museum für mittelalterliche Kunst in Kora.

Die Kodices stammen aus 13 Jahrhunderten (vom 6. bis 18. Jahrhundert). Der Großteil der Texte ist in griechischer Sprache abgefaßt, aber je mehr man in die Neuzeit kommt, desto mehr ist die albanische Sprache präsent.

Der französische Wissenschaftler Pierre Battifol hat in seinem Buch "*Griechische Manuskripte aus Berat in Albanien und Purpurkodices*" kurz die Kodices in einem Katalog beschrieben, wobei er einen der drei ältesten Kodices "Codex Purpureus Beratinus" genannt hat (auch Beratinus Codex Aureus Anthimi genannt, Beratinus ist auch der liturgische Kodex von Johann Goldmund).

Eineinhalb Jahrhunderte nach der Vulgata geschrieben, der lateinischen Bibelübersetzung des hl. Hieronymus, ist der Purpurkodex aus Berat von historischer Bedeutung für die Anfänge der biblischen Literatur. Nach der Meinung von Bibliographen und Paläographen kann das Manuskript nicht nach dem 6. Jahrhundert n. Chr. entstanden sein. Es ist eines der ältesten Kodices auf der Welt. Der Purpurkodex aus Berat wird unter die wichtigsten kirchlichen Werke nach östlichem Ritus eingereiht.

Der zweite Kodex (in chronologischer Reihenfolge), Beratinus 2 genannt, oder der Kodex von Anthim oder Kodex Aureus Anthimi wegen seiner goldenen Buchstaben, die verwendet wurden, gehört in das 9. Jahrhundert. Er beinhaltet 4 Evangelien (nach Matthäus, Markus, Lukas und Johannes).

Im umfangreichen Fond der albanischen Kodices, neben Beratinus 1 und Beratinus 2, gibt es auch Manuskripte, die ihren Namen nach Städten erhalten haben, wo sie gefunden wurden (Kodex aus Valona, ungefähr aus dem 10. Jahrhundert, Kodex aus Permet aus dem 14. Jahrhundert, Kodex aus Skutari aus demselben Jahrhundert, ein

Kodex aus dem 16. Jahrhundert, Kodex aus Fier oder der des hl. Cosimo vom Anfang des 19. Jahrhunderts).

Die Kodices, die in das 12. Jahrhundert gehören, beinhalten ethnographische Daten, Regeln für das gemeinsame Leben, Abschaffung des Rechtes auf ererbten Reichtum, Veränderung der Rechte im Fall eines Religionswechsels.

In den Manuskripten aus den zwei letzten Jahrhunderten sind die nichtreligiösen Fragen von besonderer Bedeutung. In einem der jüngeren Kodices, im Kodex aus Kora (18. Jahrhundert), betrifft eine der Hauptfragen den Unterschied zwischen Weisheit und Wissen; was denkt ein Weiser und was ein von Gott gelehrter Mensch, die Meinung des Gelehrten über den guten Menschen, über Ewigkeit und Tugend.

Albanische Kodices sind Denkmäler der Kultur und der christlichen Zivilisation, sie tragen die Merkmale eines biblisch-ökumenischen Gebietes, wo Albaner und ihre Vorfahren gelebt haben.

FINANSIJSKI ODNOS IZMEĐU MAĐARSKIH DRŽAVNIH I CRKVENIH ARHIVA

Eržebet Horvat

ODNOS IZMEĐU CRKVE I DRŽAVE

Prema našim pretpostavkama, sam osnov između crkve i države zavisi od tri temeljne stvari:

Prvo, smatramo da država treba da shvati da je crkva stvarnost *sui generis*. Crkva nije podređena institucija; ona ni u kom slučaju ne zavisi od države, već se radi o dva jednaka partnera.

Drugo, razdvajanje crkve od države ne znači da su crkva i država podijeljene, iz prostog razloga što su naši članovi sastavni dio naših vjerskih zajednica, isto kao što su i konstruktivni djelovi države Mađarske.

Treće, uloga crkve treba biti u potpunosti prepoznata kao očigledna stvarnost.

Država može osigurati slobodu vjere samo u smislu da svaki put kada crkva skine teret bilo kakve odgovornosti prema društvu sa leđa države, dužnost države je da osigura finansijsku nadoknadu. U stvari, u našoj situaciji je svakodnevna praksa za crkvu i isto tako za državu, da prihvate sopstvene dužnosti prema našem društvu. Ovo je naše 1000 godina staro nasljeđe, od vremena kralja Sv. Stefana, tvorca naše države, koji nam je zavještao: štogod je dobro za crkvu, takođe je dobro za državu, i štogod je blagonaklono državi, takođe je blagonaklono i crkvi. (Ove ideje o odnosu između crkve i države su zakoni naše zemlje, kako se to reflektovalo u januaru 2002. godine kroz izdavanje zakona vezanih za naše istorijske crkve).

U Mađarskoj, broj crkvenih arhiva je jednak broju državnih arhiva, premda državni arhivi raspolažu mnogo većom količinom građe. Teret finansiranja crkvenih arhiva bio je potpuno u odgovornosti crkve do 1990. godine, kada je Mađarska postala demokratska zemlja. Rezultat toga je bio da finansijski preopterećena crkva nikako nije mogla obezbijediti stručnu radnu snagu ili restauraciju, što je bila apsolutna potreba crkvenih arhiva. Ova situacija se radikalno promijenila.

Mađarska država iz različitih izvora veoma promišljeno pomaže rad crkvenih arhiva od 1991. godine, zato što se na crkvene arhive, biblioteke i muzeje gleda kao na integralni dio mađarskog nacionalnog blaga.

Podrške od strane države su sljedeće:

a) Država daje subvenciju istorijskim crkvama Mađarske (rimokatoličkoj, reformističkoj, luteranskoj i jevrejskoj), čiji iznos je jedna od stavki u godišnjem budžetu naše zemlje i utvrđen je od strane parlamenta. Odgovornost samih crkvenih tijela je da podijele iznos među svojim jedinicama (muzejima, biblio-

tekama, arhivima). Ova podrška od strane države osigurava svakodnevni rad naših arhiva.

Istorijske crkve u Mađarskoj takođe podržavaju vlastite arhive (posebno kada se tiče zgrada, stručnog osoblja, a takođe i finansija) ako je to potrebno.

b) Ministarstvo nacionalnog kulturnog nasljeđa u posljednje vrijeme obezbjeđuje finansijski dodatak za osoblje u crkvenim zbirkama, na osnovu odgovornosti i statusa zaposlenih, kako bi se osigurala jednakost u platama između crkvenih i državnih stručnjaka. Ministarstvo šalje te dodatke posebnim crkvenim tijelima, a ona isplaćuju svoje osoblje.

Godine 1995. crkveni arhivi su preklasifikovani kao "otvoreni-privatni arhivi".

Odluka LXVI iz 1995. o javnim dokumentima, javnim arhivima i zaštiti privatnih arhiva, što se odnosi na otvorene-privatne arhive: (Odluku je donio Parlament 27. juna 1995. godine.) Poglavlje V glasi "Zaštita građe otvorenih-privatnih arhiva". Odjeljak 30.

1. Fizičko lice, kao i preduzeće, koje ne vrši javnu službu i osniva ili drži arhivu za dugotrajno čuvanje svojih dokumenata od trajne vrijednosti u svom vlasništvu ili posjedu, a koje se obavezuje da će se povinovati zahtjevima definisanim u pododjeljku (2), može inicirati kod Nacionalnog arhiva Mađarske postupak da se njegov arhiv registruje kao otvoreni-privatni arhiv. Po preporuci Nacionalnog arhiva Mađarske registracija otvorenog-privatnog arhiva treba da se odobri od strane ministra kulture i javnog obrazovanja (od 1998. godine ministra nacionalnog kulturnog nasljeđa).

2. Otvoreni-privatni arhivi treba da:

a) dostave popis svoje građe Nacionalnom arhivu Mađarske u svrhu registracije;
b) primjenjuju pravila propisana za javne arhive vezano za rukovanje i čuvanje njihove građe;
c) daju informacije, obezbjeđuju podatke, posuđuju dokumenta i omogućavaju besplatno istraživanje svoje građe u skladu sa vlastitim propisima, a prema odredbama koje su primjenjive na javne arhive.

3. Ukoliko otvoreni-privatni arhivi ne uspiju da se povinuju zahtjevima specificiranim u pododjeljku (2), ministar može narediti da se arhiv izbriše iz registra.

4. Otvorenim-privatnim arhivima treba odobriti budžetsku podršku, kao što je specificirano u posebnom zakonskom propisu. Podršku centralnog budžeta treba takođe da dobiju otvoreni-privatni arhivi koje drže političke partije.

Odjeljak 31.

1. Sa izuzetkom arhivske građe koja je razvrstana kao državna građa, otvoreni-privatni arhivi mogu sakupljati bilo koja dokumenta. Međutim, nadležni crkveni arhivi mogu takođe sakupljati dokumenta nastavno-obrazovnih institucija koje drži crkva, a koji su razvrstani kao državna dokumenta.

2. Ministar nacionalnog kulturnog nasljeđa može dozvoliti da građa *loci authentici* kaptolskih ili samostanskih tijela (crkvena tijela kojima su povjerene bilježničke funkcije), bude smještena u nadležnim domaćim crkvenim arhivima, a da druga državna dokumenta budu smještena u otvorenim-privatnim arhivima, ako onaj koji drži arhiv garantuje – u vezi sa čuvanjem, rukovanjem i korišćenjem dokumenata – pridržavanje uslovima specificiranim u Odjeljku 15, pododjeljku (1), i omogućava istraživanje dokumenata u skladu sa pravilima koja se primjenjuju za dokumenta koja se čuvaju u javnim arhivima.

III – Odluka LXVI iz 1995. godine o javnim dokumentima, ... poglavlje V/A, Odjeljak 34/A.

2. Ministarstvo nacionalnog kulturnog nasljeđa treba da preduzme mjere za distribuciju odobrenih sredstava izloženih pod Pododjeljkom (1) između državnih (javnih) arhiva i otvorenih-privatnih arhiva putem tendera. Ministar nacionalnog kulturnog nasljeđa treba da ustanovi propis koji će regulisati objavljivanje tendera, procjenu ponuda i korišćenje dodijeljenih sredstava.

Odjeljak 34/C.

1. Odobrena sredstva koja služe kao budžetska podrška za otvorene-privatne arhive treba da budu izložena kao sredstva budžetskog dijela ministarstva kulture i obrazovanja (od 1998. godine Ministarstvo nacionalnog kulturnog nasljeđa).

2. Iznos budžetske podrške odobrene za 1 dužni metar arhivske građe u otvorenom-privatnom arhivu ne može biti manji od 25% iznosa operativnih troškova za dužni metar arhivske građe utrošenih od strane državnih (javnih) arhiva, umanjenih za operativne prihode institucije dvije godine prije fiskalne godine koja je u pitanju.

3. Ministar nacionalnog kulturnog nasljeđa treba da uspostavi redosljed distribucije odobrenih sredstava između otvorenih-privatnih arhiva, izloženih u Odjeljku (1).

Stoga ministarstvo nacionalnog kulturnog nasljeđa ima posebno određen budžet samo za otvorene-privatne arhive (crkvene i ne-crkvene arhive) i za zaštitu ugroženih dokumenata svih arhiva u Mađarskoj.

Crkveni arhivi, samo otvoreni-privatni arhivi, mogu konkurisati za sredstva za ugroženu građu i za otvorene-privatne arhive.

Ministarstvo nacionalnog kulturnog nasljeđa objavljuje tender putem svog vlastitog Odjeljenja za arhive.

Ovi konkursi finansiraju bilo koji poseban projekat, na primjer: konzervacija, restauracija, mikrofilmovanje, publikovanje, sistematizacija i signiranje, ili kupovina uređaja za mikrofilmovanje, aparata za kopiranje, ormara za čuvanje karata, planova, nacrta, mikro-kopija.

Konkursna pravila su ista za crkvene i državne arhive.

Profesionalni arhivski koledž vrši selekciju i preporuku iznosa među konkurentima, ali konačna odluka je isključivo pravo ministra nacionalnog kulturnog nasljeđa.

Profesionalni arhivski koledž ima 9 članova, 5 su delegati, izabrani od strane udruženja arhivista, a uključen je i predsjednik Društva crkvenih arhivista Mađarske. Ovaj Odbor dodjeljuje različite iznose konkurentima.

Od arhiva se traži da podnesu izvještaj Ministarstvu kako su i u koju svrhu iskoristili ova sredstva. Kada to ne urade, oni gube pravo da konkurišu za sredstva u sljedećoj godini.

IV. Crkveni arhivi mogu takođe konkurisati kod Nacionalnog kulturnog fonda za podršku. Ovaj fond pripada Ministarstvu nacionalnog kulturnog nasljeđa. Profesionalni arhivski koledž Nacionalnog kulturnog fonda određuje parametre i namjene ovih tendera i donosi konačnu odluku u vezi njih. Obično, mogući tenderi su: istraživački rad van Mađarske, publikacije, konferencije. Ovaj Koledž ima poseban program za mađarske crkvene arhive, koji postoje van Mađarske (Rumunija, Slovačka, Hrvatska, Karpat-Ukrajina).

adeptum fe esse permedicat Quadriperitus & disputatione liber ifte

Ovaj Koledž broji 5 članova, arhivista, a tek od 2000. godine ima člana iz crkvenih ahiva. Članstvo je na tri godine. Ove godine Koledž ima dva crkvena arhivista, što je velika čast za naše crkve.

Ovo su najvažnije mogućnosti crkvenih arhiva za njihove radne troškove.

THE FINANCIAL RELATIONSHIP BETWEEN THE HUNGARIAN STATE AND CHURCH ARCHIVES

CHURCH - STATE RELATIONSHIP

Church - State relationship depends, according to our presuppositions, upon the following:

First, according to our understanding, the State has to realize that the Church is a *sui generis* reality. The Church is not a subordinate institution, which does not depend in anyway upon the State, but the two are equal partners.

Second, the separation of the Church and the State doesn't mean that the Church and society are divided, for the very simple reason, because our members are integral parts of our faith communities, just as well, as they are the building blocks of our Hungarian State.

Third, the service of the Church has to be fully recognized, as a self-evident reality.

The State can assure freedom of religion only in a sense that whenever the Church lifts the burden of any responsibility toward society from the shoulders of the State, it is the duty of the State to assure the financial restitution. As a matter of fact, in our situation, it is an everyday practice, for the Church and State equally own up to their duties toward our society. This is our 1000-year-old heritage, from our State organizing king, St. Steven, whose bequest to us is: whatever is good for the Church is also good for the State, and whatever is benevolent to the State, is also benevolent to the Church. (These ideas about the relationship between the Church and the State are the laws of our land, as it is reflected in the publication of the laws in relation to our historical Churches of January 2002.)

In Hungary, the number of Church Archives is equal to the State Archives, though the State Archives manage a much larger volume of materials. The financial burden of Church Archives was the sole responsibility of the Church until 1990, when Hungary became a democratic country. The result of this was that financially overburdened Church could in no way provide for the work force, or for the restorations, which would have been an absolute necessity for the Church Archives. This situation radically changed.

The State of Hungary from different sources helps the work of church archives, very deliberately since 1991, because they look upon church archives, libraries and museums as on an integral part of our Hungarian national heritage.

The State's supports:

I. The State gives a grant to the Historical Churches of Hungary (Roman Catholic, Reformed, Lutheran and Jewish), the amount of which is a line item in the yearly budget of our country, determined by the Parliament. It is the responsibility of the Church bodies themselves to divide this amount among their constituencies (museums, libraries, archives). This support by the State assures the everyday operation of our Archives.

The Historical Churches also support their own archives (especially with buildings, professional personnel and also financially), as it is needed.

II. The Ministry of National Cultural Heritage provides a supplement to the staffs in Church Collections, lately, according to the responsibility and the status of employees to assure equality of pay between Church and State professionals. The Ministry sends these supplements to particular church bodies and they pay their own staff.

In 1995 Church Archives were reclassified as Open-Private Archives.

The Act LXVI of 1995 on Public Records, Public Archives, and the Protection of Private Archives as refers to the Open-Private Archives: (The Act was passed by Parliament on 27 June 1995.) Chapter V is the "Protection of the holdings of open-private archives", Section 30.

1. A natural person as well as an agency performing no public duty who/which establishes or maintains an archive for the durable custody of his/its documents of permanent value being in his/its ownership or possession, and undertakes to comply with the requirements defined in subsection (2), may initiate with the National Archives of Hungary that his/its archive be registered as an open-private archive. Upon the recommendation of the National Archives of Hungary the registration as open-private archive shall be authorized by the Minister of Culture and Public Education (since 1998 by the Minister of National Cultural Heritage).

2. Open-private archives shall

a) deliver the list of its holdings to the National Archives of Hungary for the purpose of registration;
b) apply the rules prescribed for public archives for the handling and custody of its holdings;
c) give information, supply data, lend documents and make possible free of charge research of its holdings in accordance with its own regulations, according to the provisions applicable to public archives.

3. If open-private archives fail to comply with the requirements specified in subsection (2), the Minister may order that the archives be deleted from the register.

4. Open-private archives shall be granted a budgetary support as specified in a separate legal rule. Open-private archives maintained by political parties shall also receive support from the Central Budget.

Section 31.

1. With the exception of archives classified as public records, open-private archives may collect any records; however, competent ecclesiastical archives may also collect records of educational/teaching institutions maintained by the church, which are classified as public records.

2. The Minister of National Cultural Heritage may permit that the holdings of the loci authentici of the capitular or convent bodies (ecclesiastical bodies

adeptum fe esse permedeat Quadriperitia & disputatione liber iste

entrusted with notarial functions) be placed in the competent domestic ecclesiastical archives, and that other public records be placed in open private archives, if the maintainer of the archives guarantees compliance with – as to the keeping, handling and use of the records – the conditions specified in Section 15, subsection (1), and makes possible research of the documents in accordance with the rules applicable to records kept in public archives.

III. Act LXVI of 1995 on Public Records, ... chapter V/A, Section 34/A.

2. The Ministry of National Cultural Heritage shall take measures for the distribution of the appropriations set forth under Subsection (1) between public archives and open-private archives by way of tender. The Minister of National Cultural Heritage shall establish the regulation governing the announcement of the tender, the evaluation of bids and the utilization of the appropriations.

Section 34/C.

1. The appropriations serving as budgetary support for open-private archives shall be set forth as appropriations of the Budget Chapter of the Ministry of Culture and Education (since 1998 Ministry of National Cultural Heritage).

2. The amount of budgetary support granted per 1 continuous meter of archival materials in an open-private archive may not be less than 25% of the amount of operational expenses per continuous meter of archival materials expended by public archives, less institutional operational revenues, in the year two years prior to the fiscal year in question.

3. *The Minister of National Cultural Heritage* shall establish the order of distribution among open-private archives of the appropriation set forth in Subsection (1).

Therefore the Ministry of National Cultural Heritage has a specially assigned budget only for open-private archives (both church archives and non church archives) and for protection of the endangered documents of all archives of Hungary.

Church archives, only open-private archives, may apply both for endangered and also for open private archives stipends.

The Ministry of National Cultural Heritage makes the announcement of the tender by his own Department of Archives.

These competitions finance any special project, for e.g.: conservation, restoration, microfilming, publication, classification and labelling, or buying microfilm recorder, copy machine, storage device for maps, plans, drafts, micro copies.

The rules governing competitions are the same for church and state archives.

The Professional College of Archives makes the selection and recommendation of amount among the applicants, but the final decision is the sole right of the Minister of National Cultural Heritage.

The Professional College of Archives has 9 members, five are delegates, chosen by the Archives' Associations, and this includes the President of the Hungarian Church Archivists Association. This Committee awards different prices among the applicants.

The archives are required to report to the Ministry how they used and for what purpose these stipends. Whenever they fail to do so, they loose their ability to apply for these scholarships in the following year.

IV. Church archives may also apply to the National Cultural Fund for support, which belongs to the Ministry of National Cultural Heritage. The Professional Archival College

of National Cultural Fund determines the parameters and objectives of these tenders and makes final decision in connection with them. Usually the tender possibilities are: research work outside Hungary, publications, and conferences. This College has a special program for Hungarian Church Archives, which exist outside Hungary (Romania, Slovakia, Croatia, Carpath-Ukraine).

This College has five members, archivists, and only since 2000 has a member from church archives. The membership is for three years. This year the College has two church archivists, which is quite an honour for our churches.

These are the most important possibilities of church archives for their operational expenses.

FINANZIELLE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN STAAT UND KIRCHENARCHIVEN IN UNGARN

BEZIEHUNGEN ZWISCHEN KIRCHE UND STAAT

Die Beziehungen zwischen Kirche und Staat gründen sich auf folgende Voraussetzungen:

– Kirche und Staat sind gleichberechtigte Partner;

– Die Trennung von Kirche und Staat bedeutet nicht, dass Kirche und Gesellschaft getrennt sind;

– Der Dienst der Kirche wird als selbstverständliche Realität anerkannt.

– In Ungarn gibt es eine gleiche Anzahl von kirchlichen und staatlichen Archiven, obwohl die staatlichen Archive über umfangreichere Archivalienbestände verfügen. Die Last der Finanzierung der kirchlichen Archive lag bis 1990 völlig in der Verantwortung der Kirche, bis Ungarn zu einem demokratischen Land wurde.

Seit 1991 unterstützt der ungarische Staat aus verschiedenen Quellen die Arbeit der kirchlichen Archive, weil kirchliche Archive, Bibliotheken und Museen als ein integraler Bestandteil des Nationalerbes Ungarns angesehen werden.

Staatliche Unterstützung besteht in Folgendem:

a) Der Staat subventioniert die traditionellen Kirchen Ungarns (Römisch-Katholische, Evangelisch-lutherische, Evangelisch-reformierte und Jüdische); die Subventionsbeträge sind ein Teil des jährlichen Nationalbudgets unseres Landes, festgesetzt durch das Parlament.

b) Das Ministerium für das Nationale Kulturerbe gewährt in letzter Zeit einen finanziellen Zuschuss für das Personal für kirchliche Sammlungen, je nach Verantwortung und Status der Angestellten, um zwischen kirchlichem und staatlichem Fachpersonal gleiche Gehälter zu sichern.

Im Jahre 1995 wurden die kirchlichen Archive als “Offene Privatarchive” klassifiziert.

adeptum se esse pertimescat Quadriper tita & disputatione liber iste

Am 27. Juni 1995 hat das Parlament das Gesetz LXVI verabschiedet, das öffentliche Archive und den Schutz der Privatarchive bzw. Offenen Privatarchive betrifft. Das Kapitel V trägt den Titel "Schutz der Bestände der Offenen Privatarchive". Die Autorin zitiert einige Verordnungen (z.B. Abschnitt 30, 31, Kapitel V/A, Abschnitt 34/A. 34/C), die das Verfahren regeln, wie ein Archiv im Besitz einer Privatperson oder Firma auf deren Antrag als ein Offenes Privatarchiv registriert wird, dann die Pflichten der Offenen Privatarchive, die Verordnungen, nach denen der Minister für Kultur und Erziehung die Anweisung zum Löschen aus dem Register geben kann, die Rechte dieser Archive bezüglich des Budgets, dann welche Archivalien die Offenen Privatarchive sammeln können, wie die Mittel aus dem Budget angefordert werden und Art und Weise der Verteilung der genehmigten Mittel.

Das Ministerium für das Nationale Kulturerbe hat ein bestimmtes Budget nur für Offene Privatarchive (kirchliche und nichtkirchliche Archive) und zur Sicherung der gefährdeten Dokumente aller Archive in Ungarn.

Kirchliche Archive, nur anerkannte Offene Privatarchive, können sich um die Mittel zur Sicherung der gefährdeten Archivalien und für ihre Arbeit bewerben. Das Ministerium für das Nationale Kulturerbe veröffentlicht die Ausschreibung durch seine eigene Archivabteilung. Die Regeln sind für kirchliche und staatliche Archive dieselben. Ein professionelles Archivkollegium trifft die Auswahl und empfiehlt die Beträge. Die definitive Entscheidung bleibt dem Minister für das Nationale Kulturerbe vorbehalten.

Kirchliche Archive können sich auch beim Nationalkulturfond um Unterstützung bewerben. Dieser Fond gehört ebenfalls zum Ministerium für das Nationale Kulturerbe.

adeptum se esse pertimescat Quadriper tita & disputatione liber iste

ARHIVSKO ZAKONODAVSTVO I ZAŠTITA PODATAKA U CRKVENIM ARHIVIMA NJEMAČKE

dr Helmut Bajer

Savezna republika Njemačka je federalna država u kojoj pojedine njene članice imaju kulturnu suverenost. Zbog toga one upravljaju samostalno svojim arhivskim organizacijama.

Stvaranje i održavanje javnih arhiva je društveni zadatak. Ovo uključuje i crkve koje u Njemačkoj po ustavu imaju javni status čuvara svetinja. Unutar zakonodavnog okvira primjenljivog na sve, crkve svojim sopstvenim poslovima upravljaju nezavisno. Iz tog razloga u državnom arhivskom zakonodavstvu crkve su bile zanemarene. Tako, za očekivati je da će crkve stvarati svoja sopstvena pravila vezana za crkveno zakonodavstvo.

Vrhovne organizacije za dvije najveće crkve u Njemačkoj, Protestantska crkva u Njemačkoj i Njemačka konferencija biskupa, su ovo uradile. Organizovane na sličan federalan način poput države, obije su samo mogle da ustanove svoje arhivsko zakonodavstvo kao smjernice. Ove smjernice su onda morale da se usvoje od strane 24 crkve – članice Protestantske crkve u Njemačkoj, kao i od pojedinačnih biskupija, u njihovoj sopstvenoj zakonodavnoj proceduri za svaku njihovu specifičnu oblast.

U protestantskim crkvama koje su priznate za državne, smjernice obično dostižu zakonsku snagu na modifikovani način. To odgovara zahtjevima državne crkve, jer u Njemačkoj skoro svaka državna crkva ima svoj sopstveni centralni arhiv. Uglavnom ovi arhivi su odgovorni za sve organe u toj državnoj crkvi. U odnosu na zakonski i stručni nadzor najdalje su otišle luteranske državne crkve, a najmanje crkve sa jasnim prezbitersko-sinodskim ustrojstvom.

Kad je u pitanju zaštita podataka, oko 1970. godine je uveden Zakon o zaštiti podataka pod čijim uticajem su arhivisti Protestantske crkve od 1980. takođe davali savjete o tzv. arhivskom zakonu. Verzija iz 1982. god. je usklađena sa stručnim i zakonskim rješenjima važećim u to vrijeme. Međutim, od velike važnosti za svo njemačko arhiviranje bila je odluka prihvaćena od Saveznog ustavnog suda krajem 1983. Ova sudska odluka, postignuta prema uslovima nacionalnog cenzusa, određuje da svaka osoba ima osnovno pravo da odredi pristup svojim vlastitim ličnim podacima i njihovo korišćenje. Ograničenja na "pravo samoodlučivanja u pogledu informacija" su dopuštena samo u slučajevima od posebnog javnog interesa. Zaštita ličnih podataka tako uključuje sve podatke koji se odnose na ličnost u registrima i arhivskoj građi, ne samo u dosjeima, već takođe u svim drugim dokumentima.

Kako dalje prenošenje velike količine, naročito ličnih podataka i njihova upotreba u arhivima, ali ne samo na području obrade podataka, predstavlja ograničenje prava "ličnog samoodlučivanja", poslovi arhiviranja su morali imati zakonsko uporište.

Arhivisti Protestantske crkve uzeli su u obzir ovu novu situaciju kroz opširne konsultacije sa arhivskim pravnicima. Prije nekoliko godina, 10. oktobra 1997. godine, Protestantska crkva u Njemačkoj je objavila odgovarajuće "Smjernice za crkveno zakonodavstvo o zaštiti i korišćenju crkvenog arhivskog materijala". Ukratko, ovaj skraćeni "Arhivski zakon" je već prihvatilo nekoliko državnih crkava, u nekoliko slučajeva u izmijenjenom obliku.

Ovaj sveobuhvatni zakon, koji imate ispred sebe, u preambuli postavlja pastoralne funkcije crkvenih arhivskih tijela, kao i zajedničku odgovornost državnih crkava kao nosilaca njihovog kulturnog nasljeđa i naglašava zakonsko značenje i vrijednost arhiva za nauku, istoriju i umjetnost uopšte. U Njemačkoj crkveni arhivi mogu imati važno zakonsko značenje. Dokumenta i spisi iz perioda prije reformacije, pa naprijed, što se tiče prava su još važeća i daju prednost crkvi u pogledu na državu, lokalne vlasti ili treća lica. Takva prava, koja se izvršavaju, na primjer, kroz održavanje crkvenih zgrada, često zahtijevaju veliku svotu novca. Ova prava se odnose na istorijski i konfesionalni razvoj Njemačke.

Član 1 ustanovljava obim primjene na području koje pokriva odgovarajuća državna crkva ili nadregionalna nezavisna institucija.

U članu 2 crkveni arhivski materijal je definisan u skladu sa njegovim porijeklom, njegovim arhivskim značajem i njegovim mogućim oblicima pojavljivanja. Pohranjena dokumenta koja nisu crkvenog porijekla su takođe obuhvaćena. Na ovaj način arhivi su otvoreni za sav materijal koji može biti dodatno valorizovan djelatnošću arhiviste. U isto vrijeme bilo kakve moguće pritužbe od strane države se odbijaju.

Obim posla arhiviranja je utvrđen članom 3. Postoji mogućnost osnivanja udruženih arhiva. To se već dogodilo u Berlinu gdje se Centralni protestantski arhiv (Arhiv Protestantske crkve u Njemačkoj) sjedinio sa Arhivom Unije Protestantske crkve (konfesionalna zajednica nekoliko državnih crkava) radi očuvanja arhivskog materijala slične provenijencije. Udruženi arhivi državne crkve će skoro sigurno postati realnost u budućnosti, kao rezultat opadajuće finansijske snage njemačkih crkava.

Centralne odredbe su sadržane u članu 4 koji se tiče "Pohranjivanja, čuvanja i preuzimanja". Ovaj član određuje da crkveni arhivski materijal ne smije da se otuđi. Dakle, crkva kao vlasnik može da traži crkveni arhivski materijal koji je u posjedu neke neovlaštene osobe. Ovaj paragraf obavezuje imaoce crkvenih arhivalija da preuzmu neophodne organizacione, tehničke i personalne mjere kako bi bilo moguće zaštititi, čuvati i koristiti arhivalije na duži vremenski period. Za one koji čuvaju građu, ova obaveza znači stvaranje odgovarajućih arhiva, postavljanje osposobljenih arhivista i stvaranje raspoloživih finansijskih sredstava za njihovo odgovarajuće održavanje sa arhivističkog stanovišta.

Stvaralac može, naravno, da koristi svoj materijal u svako vrijeme. U skladu sa članom 5 ovo se primjenjuje uz ograničenja za lične podatke, koji treba da se zaštite ili izbrišu na osnovu zakonskih odredbi.

Od velikog značaja za crkvene arhiviste je odluka u članu 6, da je crkvena arhivska građa dostupna javnosti i da unutar zakonskih okvira svako ko može da dokaže opravdani

interes, ima pravo da koristi ovaj materijal. Opravdani interes je objašnjen u klauzuli 3. Tako, u Arhivu Protestantske crkve, nasuprot Arhivu Katoličke crkve, korisnik ima zakonska prava (uvijek unutar ovog zakonskog okvira) i mogao bi u ekstremnim slučajevima čak da bude tužen. (Neko može da ode na sud i može da me optuži).

(Ja namjeravam da govorim o ovome u drugom dijelu mog izlaganja).

Da bi se približilo ono što se odnosi na korišćenje od strane trećeg lica, poslužiće odluka o uslovima korišćenja autorskog prava (copyright), član 7. Ovaj krajnje opširan član morao je da bude uključen na temeljima gore navedene odredbe Saveznog ustavnog suda zbog zaštite ličnih podataka.

Većina odredbi odgovara onima iz državnih arhiva, iako u crkvenom sektoru, kao i u državnom sektoru, kraće odredbe se takođe primjenjuju u nekoliko slučajeva. Uglavnom, arhivska građa se može koristiti 30 godina nakon završetka upotrebne funkcije dokumenata – premda mogu biti napravljeni izuzeci (klauzule 4, 7 i 8). U mojoj Bavarskoj državnoj crkvi možete koristiti sav materijal nakon deset godina. Ovo je veoma napredno rješenje koje sam ja uveo u okviru Protestantske crkve. Mi smo objavili naš sopstveni i u pojedinim dijelovima prerađen zakon u maju 2000. Arhivska građa koja se odnosi na osobu može da se koristi 10 godina nakon smrti osobe koja je u pitanju, ili, ako godina smrti nije poznata, 90 godina od datuma njenog rođenja. Ako ovaj podatak takođe nije poznat, onda se primjenjuje vremenski period od 60 godina nakon nastanka dokumenta.

U klauzuli 6, vi ćete naći odredbe koje su proistekle iz skorije prošlosti Njemačke. Ovi uslovi autorskog prava se ne primjenjuju na arhivski materijal koji dokumentuje djelatnost osoba u savremenoj istoriji, naročito nakon 1933. godine, ili vlasnika crkvenih kancelarija, osim ako ne obuhvataju čisto lične okolnosti. Dva podjednako važna temeljna prava Njemačke moraju ovdje da se usklade – pravo na zaštitu podataka i lična prava osobe o kojoj je riječ i temeljno pravo istraživačke i naučne slobode. Za savremene ličnosti, pravo istraživačke i naučne slobode po pravilu dolazi prije prava na zaštitu ličnih podataka.

Klauzula 9 ovog paragrafa je bila naročito osporavana da dokumenta iz savjetodavnih centara, kao što je bračni savjetodavni centar, tj. podaci iz intimnog života osobe, moraju da se čuvaju u tajnosti u skladu sa krivičnim zakonom Njemačke. Ova dokumenta treba u stvari da se unište kada se više ne koriste. Međutim, ona mogu da se koriste od strane istraživača ako se predaju u anonimnom obliku i samo kao takva imaju vrijednost. Anonimnost ostaje restriktivna za specijalne, veoma osjetljive lične predmete.

U tijesnoj vezi sa članom 7 su odredbe člana 8, koje se tiču ograničenja u korišćenju. Uglavnom, one odgovaraju državnom arhivu i ne odnose se na osobe, već na materijal. Odluka je ostavljena nadležnim crkvenim arhivima. Međutim, moguće je podnošenje žalbe nadzornom organu crkvene vlasti.

Sasvim nov u crkvenom arhivskom zakonodavstvu je član 9, koji određuje zakonska prava koja se tiču ličnosti. Sa bilježenjem savremenih podataka koja se odnose na ličnost, dotična osoba generalno ima mogućnost odlučivanja o korišćenju podataka koji se odnose na nju. Pojedinac mora zbog toga uvijek da bude informisan o podacima i sadržinama materijala koji se odnose na njega, a koji su u arhivu. Na njegov zahtjev, podaci i sadržina materijala za koje se može dokazati da su neispravni, mogu se ispraviti dodavanjem pismene izjave. Ako su sporni detalji, pismena protivizjava može biti dodata

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

u dosije. Nakon smrti dotične osobe, ovo pravo ostaje njenom najbližem srodniku.

Zbog toga je u arhivu data veoma velika zakonska težina zaštiti ličnih podataka, koja praktično može da vodi ka ogromnom pritisku na arhiviste. Ovdje je važno pridržavati se interesa istraživanja istorijske građe.

Dok se prvi dio ovog zakona ticao opštih uslova, članovi 10 i 11 određuju specijalne zadatke državnih crkvenih arhiva.

U oblasti državne crkve, arhiv ima specijalistički nadzor nad čitavim sistemom arhiviranja. (U mojoj oblasti u Bavarskoj to znači 1700 ureda ili institucija). Član 10 takođe nalaže ovim arhivima zadatak obuke personala. (Po pravilu državne crkve dopuštaju obuku svojih arhivista u tri njemačke škole arhivistike u Marburgu, Minhenu i Postadamu).

U skladu sa klauzulom 4, crkveni arhivi predstavljaju "kuće crkvene istorije", tj. oni su uključeni u istraživanje crkvene istorije i širenje iste. Zbog toga niz rukovodilaca crkvenih arhiva takođe formiraju predsjedništvo teritorijalnog crkveno-istorijskog društva.

Prema članu 11 svako odjeljenje ili institucija državne crkve mora da ponudi svoja dokumenta arhivu najkasnije nakon 30 godina od događaja. Jedini izuzetak su zabilješke pastora, koje moraju da se unište. Arhiv odlučuje o tome da li su dokumenta vrijedna arhiviranja.

Član 12 samo se primjenjuje u državnim crkvama u kojima sve strane, tj. uključene parohije i kongregacije, nisu ili još uvijek nisu potpuno centralizovane. Arhiv državne crkve takođe izvršava specijalistički nadzor. Ako je arhivska građa, koja je prema iskustvu podložna posebnom uništenju, ugrožena, državni crkveni arhiv može odmah da se umiješa i da preduzme bilo koje mjere koje smatra odgovarajućim.

U Katoličkoj crkvi arhiviranje je bilo temeljito regulisano Kodeksom kanonskih prava (*Codex Iuris Canonici,* kanoni 482 – 491). Ona se temelje na "Constitutio Maxima Vigilantia" pape Benedikta XIII, od 14. juna 1727.

Kodeks zahtijeva da svaki biskup čuva biskupski arhiv, čiji sadržaj se mora pregledati. Uz to, svaki biskup treba da ima tajni arhiv, za koji se primjenjuju posebna pravila. Prema kanonu 491, univerzitetske ustanove, parohije, monaški redovi i pobožne institucije, su takođe obavezni da sačuvaju arhivalije. Kopija pregleda mora da se čuva u biskupijskom arhivu. U biskupijskom arhivu dokumenta se mogu samo izdavati sa dozvolom biskupa ili osobe koju je on odredio.

Parohijski arhiv uglavnom sadrži registre obreda, korespondenciju sa starješinama crkvenih vlasti, dokumenta koja imaju zakonsku važnost, ostala istorijski važna dokumenta, kao i lična dokumenta; za dokumenta koja se odnose na upravljanje imovinom, u Njemačkoj se primjenjuju odredbe Građanskog zakona, tj. državnog zakona. Na žalost, starješinski duhovni nadzor parohijskih arhiva je još previše zanemaren, isto kao i u Protestantskoj crkvi.

U principu, svakom ozbiljnom istraživaču je dopušteno da pregleda arhivski materijal, ali ovo je regulisano pravilima koja se tiču zaštite ličnih podataka i odgovarajućih biskupskih zakonskih uredbi.

Za Njemački katolički arhiv važan je "Papski dekret za italijanske biskupe i viša sveštena lica o upravljanju arhivom", iz kasnih šezdesetih godina (*Ačta Apoštolica Sedis*, p. 1022 ff). U samim prvim direktivama ustanovljena je vrijednost crkvenih arhiva.

"Arhivi predstavljaju dokumentaciju iz crkvenog rada i oni su veoma prikladno sredstvo za obavljanje svešteničkog posla."

Ovo je bilo prihvaćeno i ostvareno na izvanredan način u "Cirkularnom pismu papske Komisije za kulturno nasljeđe crkve" od 2. februara 1997. Ovaj cirkular o "Pastoralnoj funkciji crkvenog arhiva" sadrži veoma mnogo elemenata sa kojima bi se druge crkve mogle složiti bez rezerve.

Veoma važna je bila obaveza istaknuta u papskoj direktivi iz 1960. godine o čuvanju arhiva zbog unapređenja arhivistike i arhivske tehnologije. U vezi s ovim je zabrana o izlučivanju ili izmiještanju dokumenata i uputstvo da se povjeri arhivistima koji su se obučili u arhivskoj školi da rukuju crkvenim arhivima.

Ovih ukupno 16 pažljivo razrađenih članova, bili su razlog da se na Njemačkoj konferenciji biskupa odredi episkopska komisija za crkvene arhive u Njemačkoj, godine 1966. (danas preimenovana kao Savezna konferencija crkvenih arhiva u Njemačkoj). Nakon dvije godine sastavljene su prve smjernice za čuvanje i upravljanje u crkvenim arhivima u Njemačkoj. (U to vrijeme to se odnosilo na staru Saveznu Republiku Njemačku. Nekoliko katoličkih crkvenih arhivista u bivšoj Demokratskoj republici Njemačkoj tijesno su se povezali sa svojim protestantskim kolegama). Model za prve njemačke katoličke direktive je bio skup uputstava za italijanske crkvene arhive.

Tokom godina ove smjernice su bile propraćene nizom sljedećih odluka, na primjer:

1) za obezbjeđenje arhiva da dalje ne budu opterećeni duhovnim službama (još i danas je to veliki problem, nasuprot Protestantskoj crkvi sa isuviše mnogo teologa koji ne mogu da budu dalje iskorišteni);
2) uništenje prema rokovima čuvanja za razne vrste pisanog materijala;
3) uputstva za reprodukovanje crkvene arhivske građe;
4) o tzv. istočnim crkvenim knjigama (tj. registrima iz bivših istočnih oblasti Njemačke, koji su sada pod vlašću Rusije ili Poljske. Ove crkvene knjige su trenutno pohranjene u Regenzburgu u Bavarskoj, gdje za protestantsku Bavarsku imamo ustanovljen centralni arhiv crkvene knjige, kao podružnicu naše organizacije, tako da se olakša zajedničko korišćenje).

Dalja uputstva su se pojavila o filmovanju crkvenih knjiga od strane Genealoškog društva Mormonske crkve (Katolička crkva i Luteranske državne crkve u Njemačkoj usprotivile su se ovom filmovanju iz teoloških razloga) i u vezi sa periodima zabrane korišćenja dokumenata. Arhivska građa iz vremena nakon 1945. može da se koristi za istraživanje samo uz dozvolu ovlaštenog biskupa biskupije ili čak predsjednika Njemačke konferencije biskupa.

Značajan dio njemačkog katoličkog arhivskog zakonodavstva je preporuka objavljena 1988. godine od strane Njemačke konferencije biskupa, a koja je dostavljena svim biskupijama pod naslovom: "Naredba o čuvanju i korišćenju arhivalija Katoličke crkve". Nema potrebe da nabrajam sva pojedinačna pravila koja su već iznijeta u pomenutom Kodeksu.

Član 1 naredbe upućuje na unutrašnje stvaralačke slobode crkava koje se drže kao svetinje u Osnovnom zakonu Savezne Republike Njemačke. Glavni zadatak Katoličkog arhiva je da služi crkvi na području uprave i nauke.

Član 2 ograničava polje validnosti. Konferencija katoličkih biskupa je preporučila

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

da ostale crkvene institucije, udruženja i društva usvoje pravila, naročito u pogledu korišćenja savremenog materijala od 1933. godine.

Član 3 definiše zvanični pisani i dokumentarni materijal, bavi se aktuelnim zadacima arhiviranja u klauzuli 2 i određuje obavezu registratura u klauzuli 3. Ovaj takođe uključuje materijal sa područja elektronske obrade podataka, koji bi morao da se uništi nakon upotrebe iz razloga zaštite. Sljedeće klauzule stavljaju na snagu prethodno uobičajenu praksu i ojačavaju poziciju arhiva koji se u sektoru Katoličkog arhiva razvija u Biskupijski centralni arhiv.

Paragrafi 4 – 9 regulišu korišćenje arhivalija. Postoji neograničeno pravo korišćenja samo od strane vlasti koje pohranjuju građu, dok je upotreba od strane trećih lica predmet niza ograničenja i posebnih pravila. U skladu sa članom 6, korišćenje od strane trećih lica se procjenjuje nakon provjere opravdanog interesa, dok u protestantskom sektoru dokaz opravdanog interesa je dovoljan da se dobije pravo korišćenja.

Član 8 reguliše centralni problem, koji je takođe pružio razlog za ovu "direktivu". U suprotnosti sa drugim njemačkim arhivima, koji imaju period čekanja od 10–30 godina (30 godina je opšte pravilo), Katolička crkva se na žalost odlučila za 40-godišnji period. Čak nakon brojnih dikusija, naše katoličke kolege nismo mogli ubijediti u drugačije mišljenje.

Međutim, pošto je jasno da će ovim biti ometano istraživanje, morala se uvesti posebna dozvola u zasebnom članu.

Ovom "direktivom" Katolička crkva u Njemačkoj slijedila je opšti trend u državi, kao što je to radio i protestantski sektor, ka stvaranju zakonskih osnova koji u stvarnim uslovima zaslužuje naziv crkveni arhivski zakon.

Njemački crkveni arhivi obiju većih religioznih zajednica, tj. Rimokatoličke i Protestantske crkve u Njemačkoj, mogli su shvatiti svoj zadatak na temeljima ovih arhivskih zakona, čuvajući važan istorijski dokaz prije nego se on uništi ili promijeni. Obije velike crkve su regulisale prava i obaveze arhiva u uslovima arhiviranja i mogućnostima upotrebe, kao i prava i obaveze onih kojih se tiče arhivska građa. Međutim, dio ovog mora takođe da bude i odgovorno rukovanje istorijom u istraživanju i učenju, publikovanju i politici.

LITERATURA

1. *Führer durch die Bištumsarchive der katholischen Kirche in Deutschland*, Siegburg 1991.
2. *Archivgesetzgebung und PC im Archiv*, Pulheim 1989.
3. *Offen für die Zeitgeschichte? Die Kirchen und ihre Archive*, Speyer 1995.
4. *Amtsblatt der Evang. Kirche in Deutschland*, Heft 1/1998, S. 1-5.
5. *Amtsblatt für die Evang.-Luth. Kirche in Bayern*, Nr. 5/2000, S. 185-189.

DIREKTIVA OD 10. OKTOBRA 1997. GODINE POD ČLANOM 9 F OSNOVNOG PRAVILNIKA EVANGELISTIČKE CRKVE U NJEMAČKOJ ZA CRKVENI ZAKON O ZAŠTITI I KORIŠĆENJU CRKVENIH DOKUMENATA

(ARHIVSKI ZAKON)

Sadržaj:

UVOD

I. OPŠTE ODREDBE

§ 1. Oblast unutar koje je zakon važeći.
§ 2. Definicije.
§ 3. Crkveni arhivi i njihove obaveze.
§ 4. Nadzor, zaštita i naučno-informativna djelatnost.
§ 5. Korišćenje dokumenata od strane stvaraoca građe.
§ 6. Korišćenje od strane trećeg lica.
§ 7. Uslovi autorskog prava.
§ 8. Ograničenja i zabrana korišćenja crkvene arhivske građe.
§ 9. Prava ugroženih lica.

II. ARHIVI REGIONALNIH CRKAVA

§ 10. Odgovornosti i nadležnost regionalnih crkvenih arhiva.
§ 11. Pribavljanje, procjena i preuzimanje.

III. PAROHIJSKI ARHIVI I SVE VRSTE UDRUŽENJA NEKOLIKO PAROHIJA

§ 12. Parohijski arhivi i sve vrste udruženja nekoliko parohija.

IV. ZAVRŠNE ODREDBE

§ 13. Ovlašćenje za kontrolu.
§ 14. Stupanje na snagu, ukidanje.

UVOD

Crkveni arhivi služe za predstavljanje crkvenih redova dokumentovanjem rada crkve danas i kroz istoriju. Regionalna crkva reguliše rad crkvenih arhiva i njihov dio odgovornosti prema kulturnom nasljeđu i zakonskom značaju dokumenata, kao i njihovoj važnosti za nauku, istoriju i umjetnost.

I. OPŠTE ODREDBE

§ 1. Oblašt unutar koje je zakon važeći

(1) Ovaj zakon važi za regionalnu crkvu, njihove parohije i sve vrste udruženja nekoliko parohija, kao i urede, službe, religijske poslove, institucije, sudove i fondacije i njihove zakonske i funkcionalne prethodnike.

(2) Ovaj zakon je važeći za crkveni religijski rad, institucije i fondacije sa njihovom vlastitom zakonskom odgovornošću, od trenutka kada su odgovorni organi donijeli odluku da ga usvoje.

§ 2. Definicije

(1) Vjerski dokumenti su svi oni koji će se trajno čuvati u crkvenim arhivima. Oni moraju
1. nastati u crkvenom organu, ili
2. biti kupljeni ili preneseni u crkvene arhive, ili
3. biti deponovani u crkvenim arhivima.

(2) Crkveni arhivi čuvaju građu koja je važna za istraživanje i razumijevanje istorije i sadašnjeg vremena – značaj građe može biti vjerski, pravni, ekonomski, društveni ili kulturni. Oni takođe čuvaju građu koja je važna za crkveno zakonodavstvo i administraciju ili za osiguranje prava ugroženih osoba ili trećih lica.

(3) Građu čine: dosjei, crkveni i drugi registri, tapije, manuskripti i drugi dokumenti, kompjuterski fajlovi, službeni spisi, planovi, mape, plakati, pečati, ikonografski spisi, audio-vizuelna građa, kao i druga elektronski zapisana građa. Uz ovu dokumentaciju, svako pomagalo i program koji se koristi za analizu, zaštitu i korišćenje dokumentacije u arhivima takođe se naziva građa.

§ 3 Crkveni arhivi i njihove obaveze

(1) Religijske korporacije osnivaju i vode arhive za građu koja nastaje u njihovim organima, kancelarijama, službama, religijskim poslovima i institucijama. One mogu osnivati zajedničke arhive za nekoliko parohija ili čak korporacija, ili mogu davati svoju građu kao depozit drugim crkvenim arhivima koji se pridržavaju ovog zakona. O tome se moraju sklopiti ugovori i to mora biti odobreno od strane nadzornih vlasti. Pravo vlasništva nad građom ostaje nepromijenjeno.

(2) Crkveni arhivi imaju odgovornost prema svojoj građi:
1. Oni moraju pronaći građu u oblasti svoje odgovornosti, evidentirati je, procijeniti i uključiti je u svoja dosjea.
2. Moraju je držati na sigurnom, zaštititi je, restaurirati i sačuvati.
3. Oni moraju povećavati obim građe, učiniti je upotrebljivom, pripremiti je za korišćenje i izvršiti njenu procjenu.

§ 4 Nadzor, zaštita i naučno-informativna djelatnost

(1) Crkvena građa nije otuđiva.

(2) Nadzorni organi crkvenih arhiva moraju preduzeti neophodne korake – organi-zacione, tehničke, personalne – kako bi se osiguralo trajno čuvanje, zaštita i korišćenje građe. Oni takođe moraju osigurati građu od neovlašćenog korišćenja, oštećenja i uništavanja. Posebno ona građa koja sadrži lične podatke ili koja podliježe zakonu o tajnosti, mora biti osigurana odmah nakon što je preuzeta od strane arhiva.

(3) Crkveni arhivi mogu evidentirati građu poput elektronskih zapisa, sakupljati je i uraditi nešto više posla na njoj kako bi ispunili svoje obaveze.

(4) Obrada ličnih podataka od strane crkvenih arhiva će biti dozvoljena samo unutar uslova autorskih prava navedenih u § 7, ukoliko, vrijedni zaštite, interesi dotičnih osoba ili trećih lica, nisu narušeni.

§ 5 Korišćenje dokumenata od strane stvaraoca građe

(1) Stvaralac građe može koristiti svoju građu bilo kada, dokle god on još ima nadležnost nad njom.

(2) Ovo ne vrijedi za lične podatke koji bi trebalo da budu blokirani ili izbrisani zbog statutarne odredbe. Za ovu građu korišćenje je dozvoljeno samo u skladu sa § 7 i samo za ciljeve koje zakon izglasa.

§ 6 Korišćenje od strane treće osobe

(1) Ovaj zakon dopušta javnosti da koristi crkvenu građu.

(2) Svako ko ima opravdani interes ima pravo da koristi crkvenu građu čim ispuni prijavni formular. Korišćenje mora biti u skladu sa ovim zakonom i statutarnim i izvršnim odredbama koje dolaze sa njim. Ovaj zakon ne ometa posebne sporazume sa imaocima privatne ili državne građe, a ne ometa ni uputstva iz nečijeg testamenta.

(3) Opravdani interes znači da upotreba građe služi crkvi, uredima, nauci, lokalnoj ili porodičnoj istoriji ili da korisnik ima neki opravdani lični interes.

(4) Korišćenje građe se naplaćuje. Za više detalja pogledajte pravila naplate (§ 13).

(5) Svaki korisnik je obavezan da preda crkvenom arhivu primjerak kopije bilo kojeg duplikata koji je nastao korišćenjem crkvene dokumentacije – na kakav god način da se dešava umnožavanje, nije od važnosti.

(6) Korišćenje građe može se ograničiti uslovima koji slijede iz ovog zakona. Vidi odredbu o korišćenju (§ 13).

§ 7 Uslovi autorskog prava

(1) Građa se može koristiti najranije 30 godina nakon posljednjeg unosa.

(2) Ona građa koja se odnosi na fizička lica po svrsi ili po sadržaju (lični dokumenti), može biti korišćena najranije 10 godina nakon smrti dotične osobe ili osoba. Ako datum smrti ne može biti utvrđen bez neopravdanog troška, uslov autorskog prava će prestati 90 godina nakon datuma rođenja. Uslov autorskog prava iz paragrafa 1 ostaje neizmijenjen u bilo kojem slučaju iz 1. i 2. rečenice. Ako ni datum rođenja ne može biti utvrđen od strane crkvenog arhiva, uslov autorskog prava će prestati 60 godina nakon stvaranja građe.

(3) Ukoliko je lična građa podložna posebnom zakonu o tajnosti, uslovi autorskog prava će slijediti nacionalni arhiviski zakon.

(4) Ako uslov autorskog prava iz paragrafa 1 još nije istekao, može se odobriti molba u posebnom slučaju (posebna dozvola) dokle god § 8 nije u pitanju.

(5) Uslovi autorskog prava određeni u paragrafima 1 i 2 nisu važeći za neki dokument koji je bio prvobitno štampan ili koji je bio dostupan javnosti.

(6) Uslovi autorskog prava u paragrafu 2 nisu važeći za onu građu koja dokumentuje rad ljudi iz savremene istorije, sve dok se ne radi o njihovim ličnim odnosima sa drugim ljudima. Oni podjednako nisu važeći za građu koja dokumentuje rad rukovodilaca kancelarije dokle god su oni djelovali službeno za crkvu. Isto tako treba uzeti u obzir interese trećih lica, koji su vrijedni zaštite.

(7) Ukoliko uslovi autorskog prava iz paragrafa 2 još nisu istekli, korišćenje građe može biti odobreno u posebnom slučaju (posebna dozvola), ako

1. ugrožena osoba ili nakon njene smrti supružnik, djeca ili roditelji dozvole korisniku da koristi građu, ili

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

2. je korišćenje ove građe neophodno da bi se otklonio nedostatak dokaza ili da bi se pomoglo trećem licu u zakonskom interesu, ili
3. se korišćenje ove građe traži zbog naučnog istraživanja i ako nisu ugroženi interesi trećih lica vrijednih zaštite, ili ako je javni ili crkveni interes istraživanja mnogo važniji od zaštite ličnih interesa i ako istraživanje ne može biti urađeno drugačije. Ako se rezultati istraživanja objavljuju, lični podaci iz građe moraju biti anonimni, ako je to moguće.

(8) Sve dok uslovi autorskog prava ne isteknu, crkveni arhivi mogu davati informacije iz ove građe ukoliko se to ne kosi sa § 8.

(9) Dokumenti koji dolaze iz savjetodavnih centara i od savjetnika, koji su zaštićeni § 203 paragraf 1, brojevi 4 i 4a Krivičnog zakona, mogu biti predati crkvenim arhivima i tamo korišćeni samo u anonimnom obliku.

Usput rečeno, građa koja je zaštićena, § 203 paragraf 1-3 Krivičnog zakona, može biti korišćena samo u anonimnoj formi dokle god vrijede uslovi autorskog prava. Korišćenje ove građe koja je pod zaštitom, § 203 paragrafi 1 ili 3 Krivičnog zakona, može biti ograničeno ili zabranjeno sve dok se ovo čini neophodnim radi očuvanja interesa dotičnih osoba, koji su vrijedni zaštite.

(10) Uslovi autorskog prava u paragrafima 1 – 3 mogu biti produženi za oko 20 godina ukoliko to izgleda neophodno za crkvene interese.

(11) Crkveni arhivi su odgovorni za posebne dozvole kao u paragrafima 4 i 7. Protiv odluke crkvenog arhiva moguća je žalba kod višeg crkvenog organa.

(12) Viši crkveni organ je takođe odgovoran za produženje uslova autorskog prava (paragraf 10). Žalba protiv odluke ovog organa je moguća kod najvišeg crkvenog organa.

§ 8 Ograničenja i zabrana korišćenja crkvene arhivske građe

(1) Korišćenje građe mora biti ograničeno ili zabranjeno:
1. ako se može pretpostaviti da će doći do nanošenja suštinske štete regionalnoj crkvi, Evangelističkoj crkvi Njemačke, jednoj od njenih crkava članica ili jednoj od združenih crkava članica;
2. ako su interesi trećih lica, koji su vrijedni zaštite, prepreka korišćenju;
3. ako bi bile povrijeđene statutarne odredbe o tajnosti;
4. ako uslovi čuvanja građe mogu biti ugroženi ili ako to zabranjuje bilo kakvo korišćenje građe;
5. ako bi korišćenje građe prouzrokovalo ogromne administrativne troškove;
6. ako dogovori sa imaocima građe spriječavaju korisnike da imaju uvid u građu.

(2) Crkveni arhivi su odgovorni za ograničenje ili zabranu korišćenja građe osim paragrafa 1, broj 1. Žalba protiv odluke crkvenog arhiva je moguća kod višeg crkvenog organa. Viši crkveni organ je odgovoran za ograničenje ili zabranu kao u paragrafu 1, broj 1. Žalba protiv njihove odluke je moguća kod najvišeg crkvenog organa.

§ 9 Prava ugroženih lica

(1) Na zahtjev dotičnih lica mora im se u bilo koje doba reći što građa donosi o njima – bez obzira na uslove autorskog prava – ukoliko je građa registrovana sa imenima osoba. Umjesto davanja ovih informacija, crkveni arhivi mogu dati samu građu dotičnim osobama ukoliko se ne tiče interesa trećih lica, koji su vrijedni zaštite, i ako nema razloga za ograničenje ili zabranu korišćenja (paragraf 8). Ograničenje ili zabrana korišćenja građe moraju biti dokazani.

(2) Zakonski zahtjev za kasniju ispravku ili brisanje papira osiguran je nakon preuzimanja građe od strane arhiva kako slijedi: ispravka se mora izvršiti na takav način da dotična osoba prikaže zvanične dokumente sa pravim činjenicama (presude, službene izjave itd.) i građi se dodaje

pismena izjava o činjenicama. Umjesto brisanja građa se zatvara za javnost (§ 7 paragraf 3).

(3) Ako su podaci utvrđeni na neprihvatljiv način, zahtjev za brisanje ostaje nei-zmijenjen.

(4) Ako dotične osobe negiraju tačnost ličnih podataka ili ako tvrde da ih oni ugrožavaju, a ne postoji način da se dokaže tačnost ili netačnost istih, dotične osobe mogu željeti da dodaju svoj odgovor u tim spisima. Nakon smrti dotične osobe, odgovor može biti napisan od strane supružnika, djece ili roditelja.

(5) Odgovor mora biti zapisan i potpisan od strane dotične osobe ili od strane jedne od osoba navedenih u paragrafu 4 (druga rečenica). On mora da se ograniči na činjenice i nije dopušteno da ima sadržaj koji je kažnjiv po zakonu.

(6) Uslovi autorskog prava spisa koji sadrže izjavu ili odgovor (paragraf 2) važe i za izjavu i za odgovor.

(7) Pravo na izjave i odgovore kao u paragrafima 2 i 4, nemaju važnost za službene spise i zapisnike sa sastanaka zakonodavnih ili osnivačkih organa, kao i za spise i sudske presude.

II. ARHIVI REGIONALNIH CRKAVA

§10 Odgovornošti i ovlašćenje regionalnog crkvenog arhiva

(1) Regionalni crkveni arhivi su odgovorni za zaštitu i za upravljanje spisima organa, službe, religijskih poslova i institucija regionalne crkve.

(2) Regionalni crkveni arhivi savjetuju kancelarije koje daju građu na korišćenje u pogledu zaštite i upravljanja dokumentima.

(3) Regionalni crkveni arhivi se brinu o obrazovanju i usavršavanju arhivista.

(4) Regionalni crkveni arhivi daju doprinos u procjeni njihove građe, kao i istraživanju i poznavanju crkvene istorije, a oni takođe daju i svoj vlastiti doprinos istoriji crkve.

(5) Regionalni crkveni arhivi imaju za predmet nadzor nad svim crkvenim spisima u regionalnoj crkvi. Ovaj nadzor daje za pravo predstavnicima regionalnih crkvenih arhiva da vrše inspekciju svih crkvenih arhiva.

(6) Regionalni crkveni arhivi su odgovorni za brigu o svim crkvenim arhivima. Za pomoć u nadzoru oni mogu imenovati arhivske sestre. Za više informacija pogledajte pravila o brizi za arhive (§ 13).

§ 11 Pribavljanje, procjena i preuzimanje

(1) Regionalne crkvene kancelarije su obavezne da prijave i predaju odmah i bez promjena svu građu koja im više nije potrebna za obavljanje njihovih poslova, regionalnom crkvenom arhivu, ukoliko je ista vrijedna čuvanja. Građa mora biti ponuđena regionalnom crkvenom arhivu najkasnije 30 godina nakon posljednjeg upisa, ukoliko nema drugih uslova u statutarnim odredbama.

(2) Paragraf 1 takođe ima važnost za sva dokumenta koja sadrže lične podatke. Izuzetak su oni podaci čije pohranjivanje nije bilo dozvoljeno od samog početka, i lične zabilješke paroha i drugih službenika o viđenju njihovog zadatka za duhovnu dobrobit. Građa savjetničkih službi i savjetnika, koja je zaštićena § 203, paragraf 1, brojevi 4 i 4a Krivičnog zakona, može biti predata i preuzeta od strane crkvenih arhiva samo u anonimnom obliku.

(3) Vrsta i veličina elektronski zapisanih podataka, kao i način prenosa istih, mora biti utvrđen, a dogovor između kancelarija koje daju građu na korišćenje i regionalnih crkenih arhiva mora biti postignut već pri pohranjivanju podataka.

(4) Kancelarije takođe moraju ponuditi crkvenom arhivu za preuzimanje primjerke bilo koje publikacije koju su izdale ili koju je napisao neko kome su one ponudile taj posao.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

(5) Kancelarije moraju pokazati crkvenom arhivu svoja naučno-obavještajna sredstva – ona mogu biti u elektronskom obliku – i građu koja im više nije potrebna u njihovom radu.

(6) Crkveni arhiv procjenjuje vrijednost građe i odlučuju koja građa treba biti preuzeta. Prije donošenja ove odluke kancelarijama nije dozvoljeno da uništavaju bilo kakvu građu bez pristanka crkvenog arhiva. Za dodatne informacije pogledajte pravilnik o čuvanju i uništenju (§ 13).

(7) Crkveni arhivi moraju uništiti onu građu koju su preuzeli, a koja nije vrijedna čuvanja.

(8) Crkveni arhivi mogu preuzeti građu koja nije vrijedna čuvanja ukoliko još nisu doneseni uslovi autorskih prava ili ako građa još nije vrednovana od strane arhiva (građa za centar za prethodno odlaganje dokumentacije).

III. PAROHIJSKI I ARHIVI SVIH VRSTA UDRUŽENJA NEKOLIKO PAROHIJA

§ 12 Parohijski i arhivi svih vrsta udruženja nekoliko parohija

(1) Parohije i sve vrste udruženja nekoliko parohija i njihova služba, religijski poslovi i institucije moraju ponuditi odmah i bez promjena svu onu dokumentaciju koja im više nije potrebna u svakodnevnom radu, njihovim crkvenim arhivima, i ako je građa vrijedna čuvanja moraće im je predati.

(2) Paragraf 1 takođe ima važnost za svaki spis koji sadrži lične podatke. Od toga se izuzimaju samo oni podaci koje od samog starta nije trebalo pohranjivati, i zabilješke paroha i drugih zaposlenih o shvatanju svojih zadataka za duhovnu dobrobit. Građa savjetodavnih službi i savjetnika, koja je zaštićena § 203, paragraf 1, brojevi 4 i 4a Krivičnog zakona, mogu jedino biti predati i preuzeti od strane crkvenih arhiva u anonimnoj formi.

(3) Regionalni crkveni arhivi odlučuju da li je građa vrijedna čuvanja (vrednovanje građe) i da li će biti preuzeta od strane nadležnog crkvenog arhiva. Kancelarije koje nude građu na korišćenje ne smiju uništiti nikakvu građu prije nego crkveni arhivi odluče da li će ista biti preuzeta. Za dodatne informacije pogledajte pravilnik o čuvanju i uništenju (§ 13).

(4) Arhivi parohija i svih vrsta udruženja parohija upravljaju svojom građom u skladu s regionalnim crkvenim arhivom. Kada građa treba da bude dovedena u red ili evidentirana, regionalni crkveni arhiv mora poslati službenika da obavi taj zadatak ili barem da pouči ljude da to urade.

(5) Izmjena i preseljenje crkvene građe moraju biti odobreni od strane najvišeg crkvenog nadzornog tijela u skladu sa uobičajenim pravilima. Mora se konsultovati regionalni crkveni arhiv.

(6) Ako je bilo koja građa u opasnosti od uništenja, najviše crkveno nadzorno tijelo će preuzeti neophodne korake da bi se zaštitila i spasila dokumentacija. To je odgovornost regionalnog crkvenog arhiva. Uz to, odgovornosti nadzornog crkvenog tijela ostaju kakve jesu.

IV. ZAKLJUČAK

§ 13 Dozvola kontrolisanja

Nadležno nadzorno crkveno tijelo može kontrolisati detalje putem statutarnog pravilnika, naročito:

1. korišćenje crkvene građe (pravilnik o korišćenju),
2. određivanje cijene i naknada troškova za korišćenje crkvene arhivske građe (pravilnik o cijenama),
3. čuvanje, odabir i uništenje (kasacija) crkvene građe (pravilnik o čuvanju i uništenju),

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

4. briga o crkvenoj građi (pravilnik o brizi za arhivsku građu).

§ 14 Stupanje na snagu, ukidanje

(1) Ovaj crkveni zakon će imati uzrok i posljedicu ...
(2) U isto vrijeme, sljedeći propisi će postati nevažeći. ...

Prevod*: Angelika Hanert*
Braunschweig, 23. aprila 1998

PRAVILA ZA ZAŠTITU I KORIŠĆENJE ARHIVSKE GRAĐE KATOLIČKE CRKVE

§ 1 OSNOVE

(1) Katolička crkva uređuje sopstvene poslove i upravlja njima samostalno. Ona također samostalno uređuje svoj arhivski sistem.
(2) Arhivi katoličke crkve dokumentuju njen rad. Oni opslužuju upravu crkve i istražuju njenu istoriju. Dužnost crkvenih arhiva nije da udovoljava željama trećih lica koja hoće da koriste građu. U interesu istorijske istine crkveni arhivi će biti otvoreni za korišćenje u skladu sa pravilima koja slijede.

§ 2 OBLAST VAŽENJA

Ova pravila važe za biskupijske arhive, parohijske arhive i druge arhive kojima rukuje ili koje nadzire biskup.

§ 3 RUKOVANJE TEKUĆIM SPISIMA I ARHIVSKOM GRAĐOM

(1) Službeni spisi i dokumenti su sva građa sakupljena tokom aktivnosti parohijskih institucija. Oni obuhvataju dokumente na pergameni, tekuću dokumentaciju, uvezane spise, pojedinačna dokumenta, kartoteke i druge baze podataka, mape, planove, crteže, plakate, pečate, štampani materijal, fotografije, filmove i audio-vizuelne snimke, kao i sve informativne medije i reference za kasniju upotrebu.
(2) Upravljanje sa službenim spisima i dokumentima i njihovo čuvanje mora se vršiti uz maksimalnu brigu, a u skladu sa sljedećim paragrafima. Sve crkvene institucije koje stvaraju spise su obavezne da slijede ova uputstva, posebno registri i arhive.
(3) Tekući spisi i dokumenti, koji više nisu neophodni za svakodnevnu upotrebu, moraju se ponuditi odgovarajućem arhivu da iste preuzme, bez da je arhiv to od njih tražio. Ovo se mora uraditi najkasnije do 30 godina nakon što su se dosjea zatvorila ili nakon što je stvar riješena.
(4) Ukoliko se, na osnovu drugih propisa, dokumenti mogu uništiti ili izbrisati, oni se i pored toga moraju ponuditi odgovarajućem arhivu na preuzimanje. Bilo koja obaveza brisanja po zakonu ne treba da ugrozi imena zainteresovanih osoba. Institucija koja stvara dokumente treba da utvrdi vrstu i količinu dokumenata uopšte, uz odobrenje odgovarajućeg arhiva. Što se tiče baza podataka stvorenih korišćenjem elektronskih uređaja za obradu podataka, neophodno je utvrditi formu u kojoj moraju biti prezentovane. Poželjno je koristiti konvencionalnu formu prezentacije, koja omogućava laki pristup za korisnika bez komplikovanih tehničkih uređaja.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

(5) Arhivi će procijeniti dokumente u skladu sa propisima o kasaciji, nakon što saslušaju instituciju koja je stvaralac. Službeni spisi i dokumenti postaju vlasništvo onog arhiva koji ih prihvati. Arhiv obezbjeđuje sređivanje i katalogiziranje dokumenata i takođe čini ih dostupnim za administrativno korišćenje i za istraživanje.

(6) Arhivi takođe sakupljaju i čuvaju spise i dokumente druge provenijencije ukoliko su oni od interesa za istraživanje crkvene istorije ili za istoriju stvaraoca arhiva. Ovo se posebno odnosi na zbirke i porodične arhive.

(7) Arhivi biskupija takođe čuvaju spise i dokumente onih provenijencija unutar biskupije kada nadležna vlast nije u mogućnosti da ih trajno čuva (na primjer, napuštene parohije).

(8) U zavisnosti od značaja, arhivi imaju odgovornost da istražuju i izdaju arhivsku građu koju čuvaju ili da podstiču dalje istraživanje.

§ 4 KORIŠĆENJE CRKVENE ARHIVSKE GRAĐE OD STRANE INSTITUCIJE KOJA JE STVARA

(1) Institucije imaju pravo korišćenja arhivske građe koja je nastala kod njih. Ovo se takođe odnosi na pravnog nasljednika.

§ 5 KORIŠĆENJE CRKVENE ARHIVSKE GRAĐE OD STRANE ZAINTERESOVANIH OSOBA

(1) Svaka zainteresovana osoba ima pravo da dobije autentične kopije ili fotokopije za dokaz svoga ličnog statusa.

(2) Nakon podnošenja molbe, bilo kojoj zaintersovanoj osobi će biti odobreno korišćenje arhivske građe koja nije zatvorena za javnost i koja sadrži informacije o njenoj ličnosti. Ovo se ne primjenjuje u slučajevima kada se interesi vlasnika građe, institucije koja je stvorila istu ili trećeg lica, protive korišćenju.

§ 6 KORIŠĆENJE CRKVENE ARHIVSKE GRAĐE OD STRANE TREĆIH LICA

(1) U slučaju opravdanog interesa, korišćenje crkvene arhivske građe može biti odobreno nakon podnošenja molbe, sve dok su zadovoljeni preduslovi pomenuti u § 7 i ako arhivska građa nije bila zatvorena u skladu sa § 8. Opravdani interesi mogu biti definisani kao službeni, naučni, iz regionalne istorije, iz porodične istorije ili obrazovni.

(2) Kao opšte pravilo, bilo kakvo korišćenje arhivske građe vrši se u arhivu. To će se raditi putem
   a) uvida u originale
   b) obezbjeđivanja prepisa, kopija, fotografija, mikrofilmova ili mikrofiševa ori-ginala
   c) obezbjeđivanja informacija u vezi sa sadržajem arhivske građe ili bilo kojom kombinacijom gore navedenih načina. Nema zakonskog zahtjeva za dobijanje prepisa ili kopija.

(3) Izdavanje ili reprodukovanje arhivske građe treba biti odobreno od strane nadležnog arhiva.

(4) Korišćenjem arhivske građe korisnik treba da vodi računa o zakonskim interesima i ličnim pravima bilo kojeg trećeg lica, kao i autorskim pravima. Potpuna odgovornost za povrede istih pada na teret korisnika.

(5) Ostali detalji će biti utvrđeni odgovarajućim arhivskim propisima.

§ 7 PREDUSLOVI ZA KORIŠĆENJE

(1) Preduslovi za korišćenje arhivske građe od strane trećih lica su:
   a) građa koja je u pitanju mora biti sređena
   b) arhivska građa nije oštećena i nema opasnosti da će biti oštećena tokom korišćenja
   c) osoba koja želi da koristi građu mora biti sposobna da je koristi bez bilo kakve pomoći od strane arhiva
   d) zahtjev za korišćenje mora biti adekvatan u odnosu na obim posla sa kojim će se arhiv suočiti.

§ 8 PERIODI ZATVARANJA

(1) Kao opšte pravilo, arhivska građa ne može biti dostupna trećim licima ukoliko je datum zatvaranja dosjea manji od 40 godina. Ovo pravilo se ne primjenjuje ako je građa već objavljena.

(2) Posebne grupe fascikli ili dokumenata mogu biti povučeni iz korišćenja za potrebe trećih lica (na primjer, spisi o kanonizaciji).

(3) Postoje posebni periodi zatvaranja za sljedeću arhivsku građu:
   a) arhivska građa iz tajnog arhiva biskupa: 60 godina
   b) lična dosjea biskupa i posjeda: 60 godina
   c) lična dosjea i druga lična arhivska građa: 30 godina nakon smrti ili 120 godina nakon rođenja određene osobe
   d) arhivska građa za koju je osoba koja ju je pribavila, tražila posebna pravila.

(4) Moguće je produženje perioda zatvorenosti zbog važnih razloga. Ovo posebno važi za arhivsku građu čijim korišćenjem bi mogla biti ugrožena dobrobit crkve ili lični interesi trećih lica ili čijim bi korišćenjem bila prekršena lična prava, propisi države ili crkve vezani za zaštitu podataka (*Steuergeheimnis*). Ako svrha ovih propisa može biti zadovoljena donošenjem posebnih pravila o korišćenju arhivske građe (na primjer, anonimnošću) ona se može otvoriti za naučnu upotrebu.

§ 9 POSEBNA OVLAŠĆENJA

(1) Ako se opravdana svrha može dokazati, posebno ovlašćenje se može dati za naučno istraživanje koje čini mogućim korišćenje inače zatvorene građe.

(2) Pismeni zahtjev za bilo kakvo posebno ovlašćenje mora biti podnesen lokalnom službenom licu preko odgovarajućeg crkvenog arhiva. Upravnik biskupijskog arhiva će prethodno razmotriti zahtjev. On može slobodno zatražiti pomoć eksperata.

(3) Nakon prethodnog razmatranja, lokalno službeno lice će odlučiti o zahtjevu. Odluka će biti proslijeđena potencijanom korisniku putem arhiva.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

ZAKON O ARHIVSKOJ DJELATNOSTI ZA EVANGELISTIČKO – LUTERANSKU CRKVU U BAVARSKOJ

(ARHIVSKI ZAKON – ARCHG) OD 10. 04. 2000. (KABI S. 185)

Crkveni sabor je donio sljedeći crkveni zakon koji se ovim proglašava:

PREAMBULA

Crkvena arhivska djelatnost služi ispunjenju crkvenog naloga kroz dokumentacioni materijal crkvenog djelovanja u prošlosti i sadašnjosti. Evangelističko-Luteranska crkva u Bavarskoj reguliše arhivsku djelatnost u okviru svoje suodgovornosti za kulturno nasljeđe i sa sviješću o pravnom značaju crkvene arhivske građe, kao i njene naučne, istorijske i umjetničke vrijednosti.

I. OPŠTE ODREDBE

§ 1 Djelokrug

(1) Ovaj zakon je važeći za Evangelističko-Luteransku crkvu u Bavarskoj, njene crkvene zajednice, dekanske okruge i druge pravne subjekte, crkve i crkvene zadužbine sa službom po osnovi prihoda, i ostale crkvene zadužbine (uključujući pravne i funkcijske prethodnike), njihove organe, ustanove i službe (crkvene institucije).

(2) Ovaj zakon važi za crkvene pravne subjekte izvan same crkve i on reguliše i njihovu nadležnost.

§ 2 Glavne odredbe

(1) Crkvena arhivska građa je sva arhivska građa, preuzeta od strane crkvenih arhiva radi trajnog čuvanja, koja je
   1. nastala radom crkvenih institucija,
   2. stečena od strane crkvenih arhiva ili na njih prenesena kao svojina,
   3. prenesena crkvenim arhivima putem ugovora o trajnoj pozajmici (depozit).

(2) Trajnu vrijednost ima građa dospjela u arhiv na osnovu svog crkvenog, pravnog, znanstvenog, privrednog, socijalnog i kulturnog značaja za istraživanje i razumijevanje povijesti i sadašnjosti, za crkveno zakonodavstvo, jurisdikciju i upravljanje ili za obezbjeđivanje opravdanih interesa onih kojih se tiče.

(3) Građa zrela za arhiv je građa koja više nije operativna.

(4) Arhivsku građu čine akti, crkvene knjige i druge službene knjige, svjedodžbe, rukopisi i drugi pisani dokumenti, datoteke, službeni kucani tekstovi, planovi, karte, pečati, fotografski, filmski i tonski materijali, kao i ostali, prije svega digitalni nosioci podataka, uključujući i potrebne programe i pomoćna sredstva za njihovo korišćenje, zaštitu i upotrebu.

§ 3 Pohranjivanje

(1) Crkvene institucije su prema § 1 obavezne da pohranjuju svoja arhivska dobra u crkvenim arhivima prema djelokrugu važenja ovog zakona.

(2) Pohrananjivanje obuhvata zadatke da se arhivska građa
   a) sačuva, evidentira, procijeni i preuzme,
   b) trajno čuva, zaštiti, dovede u ispravno stanje i održava,
   c) otvori za pristup, učini upotrebnom, pripremi za korišćenje.

(3) Za ispunjenje ove dužnosti pohranjivanja, crkvene institucije mogu svoju arhivsku građu predati Zemaljskom crkvenom arhivu radi trajnog čuvanja, ukoliko po ovom zakonu ne postoji obaveza predaje građe (§10).

§ 4 Čuvanje, zaštita i naučno-informativna djelatnost

(1) Crkvena arhivska građa je u principu neotuđivo dobro.

(2) Crkveni arhivi moraju preduzimati potrebne organizacijske, tehničke mjere i mjere koje se tiču osoblja, kako bi garantovali čuvanje (§ 3, tačka 2) crkvene arhivske građe, kao i zaštitu od neovlašćenog korišćenja, od oštećenja ili uništenja. Posebno treba poduzimati odgovarajuće mjere kako bi se od momenta preuzimanja zaštitili takvi spisi koji sadrže lične podatke ili podliježu pravnim propisima o čuvanju u tajnosti. Na ovu obavezu odgovaraju i kroz predaju arhivske građe Zemaljskom crkvenom arhivu.

(3) Da bi ispunili svoje zadatke, crkveni arhivi smiju evidentirati arhivsku građu u elektronskoj formi, pohraniti je i u podesnom obliku dalje obrađivati.

(4) Pristup ličnim podacima kroz crkvene arhive dozvoljen je u smislu navedenih rokova zaštite u § 7, samo onda kada nisu povrijeđeni interesi dotičnih osoba ili interesi trećih lica.

§ 5 Korišćenje građe od strane institucija gdje je građa pohranjena

(1) Ove institucije imaju, u okviru svoje nadležnosti pravo, da građu koju je preuzeo Zemaljski crkveni arhiv, kao arhivsku građu u svako vrijeme koriste, ali ne i da je mijenjaju.

(2) To ne vrijedi za podatke koji su, na osnovu pravnih propisa, trebalo da budu zatvoreni ili izbrisani, a koji se tiču pojedinih osoba. U ovom slučaju je pravo na korišćenje u skladu sa § 7 i to samo u svrhe dopuštene po ovom zakonu.

§ 6 Korišćenje građe od strane trećih lica

(1) Crkvena arhivska građa je prema ovom zakonu dostupna za javnost.

(2) Svako fizičko ili pravno lice kojem opravdani interes daje kredibilitet, ima pravo da crkvenu arhivsku građu koristi po zahtjevu i shodno ovom zakonu i za tu svrhu izdatim pravnim propisima i izvršnim odredbama. Posebni sporazumi sa vlasnicima privatne ili javne arhivske građe ili odredbe iz testamenta, ostaju nedodirnuti.

(3) Opravdani interes postoji posebno onda kada se zatraži korišćenje u crkvene, službene, naučne svrhe, svrhe poznavanja svoje zemlje ili obiteljske povijesti, ili uvida u opravdane privatne stvari.

(4) Za korišćenje se naplaćuju takse. To pobliže reguliše uredba o taksama.

(5) Korisnici arhivske građe su obavezni da bez zahtjeva i besplatno dostave zemaljskom crkvenom arhivu jedan primjerak djela koje je nastalo korišćenjem crkvene ahrivske građe, a umnoženo je bilo štampom, bilo na mašini.

(6) Korišćenje može u skladu sa ovim zakonom biti vezano za uslove izdavanja građe. To pobliže reguliše Uredba o korišćenju.

§ 7 Rokovi dostupnosti

(1) Arhivska građa može, bez obzira na § 5 tačku 1, biti korišćena najranije deset godina nakon posljednje dopune sadržaja spisa.

(2) Arhivska građa koja se po svojoj svrsi i određenju ili po svome bitnom sadržaju odnosi na fizička lica (arhivska građa vezana za osobe), smije biti korišćena najranije deset godina nakon smrti dotične osobe. Ako se godina smrti ne može ustanoviti ili se ona ne može ustanoviti bez neisplativog troška, tada rok dostupnosti iznosi 90 godina od dana rođenja. Rok dostupnosti prema tački 1 ostaje i u slučaju navedenom u stavu 1 i 2, nepromijenjen.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Ako crkvenom arhivu nije poznata ni godina rođenja, rok dostupnosti je 60 godina nakon nastanka spisa.

(3) Za arhivsku građu koja na osnovu pravnih propisa podliježe posebnom držanju u tajnosti, primjenjuju se rokovi utvrđeni u arhivskom zakonu države Bavarske.

(4) Rokovi zaštite utvrđeni u tačkama 1 i 2 ne važe za građu koja je već kod svog nastanka bila određena za javnost ili bila dostupna javnosti.

(5) Rokovi dostupnosti utvrđeni u tački 2 ne važe za arhivsku građu koja dokumentira djelatnost osoba savremene povijesti, ukoliko se ne tiče privatnosti osobe koja je u pitanju. Isto vrijedi i u odnosu na službena lica sve dok su djelovala u izvršavanju neke crkvene ili javne službe ili neke crkvene ili javne funkcije. Interesi trećih lica koji su vrijedni zaštite trebaju biti adekvatno uzeti u obzir.

(6) Prije isteka roka dostupnosti prema tački 1 može u pojedinačnom slučaju, na zahtjev biti odobreno korišćenje (iznimno odobrenje), ukoliko § 8 ne stoji protiv toga.

(7) Prije isteka rokova dostupnosti crkveni arhiv može objavljivati informacije, ukoliko § 8 to izričito ne zabranjuje.

(8) Prije isteka rokova dostupnosti, u pojedinačnom slučaju može na zahtjev biti odobreno korišćenje (iznimno odobrenje), ako je
   a) osoba na koju se građa odnosi dozvolila korišćenje, ili nakon njene smrti njen supružnik, djeca ili roditelji,
   b) neophodno korišćenje radi pružanja dokaza ili iz ostalih razloga koji se tiču pravnih interesa nekog trećeg lica,
   c) potrebno koristiti građu za sprovođenje nekog naučnog projekta i kada je garantovano da lične stvari vrijedne zaštite osobe na koju se odnose ili trećih lica ne bivaju povrijeđene, ili kad javni ili crkveni interes u sprovođenju naučnog projekta ima prevagu nad ličnim stvarima vrijednim zaštite osobe na koju se odnosi, a rezultati istraživanja objavljeni, tako da podaci koji se tiču osoba moraju biti izostavljeni ukoliko to svrha istraživanja dopušta.

(9) Crkveni arhivi, prije preuzimanja spisa koji sadrže podatke vezane za osobe, uključujući i podatke zatvorene propisima za dostupnost podataka, moraju isti, putem podesnih mjera ili odgovarajućih konstatacija, garantovati da će lične stvari koje se tiču osoba ili trećih lica i nakon pohrane biti adekvatno tretirane. Arhivska građa, koje podliježe zaštiti po kaznenom zakoniku § 203 tačke 1 do 3, smije biti korišćena samo u anonimnoj formi za vrijeme trajanja rokova zaštite. Korišćenje arhivske građe, koje je podleglo obavezi čuvanja u tajnosti prema § 203 tačka 1 ili 3 Krivičnog zakonika, može biti ograničeno ili zabranjeno, ukoliko je to potrebno za čuvanje privatnih stvari osoba kojih se tiče.

(10) Rokovi čuvanja prema tačkama od 1 do 3 mogu, kada je ovo crkveni interes, biti produženi najduže dvadeset godina.

(11) Za iznimna odobrenja prema tačkama 6 i 8, kao i za produžavanje rokova prema tački 10, nadležan je Zemaljski crkveni arhiv. Protiv njegove odluke može biti podnijet prigovor u roku od jednog mjeseca.

§ 8. Ograničenje i zabrana korišćenja

(1) Korišćenje se ograničava ili zabranjuje, ukoliko
   a) se korišćenju protive suprotstavljeni interesi trećih lica,
   b) bivaju povrijeđeni pravni propisi o držanju u tajnosti,
   c) biva ugroženo stanje arhivske građe ili postoji opasnost od oštećenja upotrebom,
   d) se korišćenju protive sporazumi sklopljeni sa vlasnicima prilikom preuzimanja.

(2) Korišćenje može biti ograničeno ili zabranjeno, ukoliko

a) postoji razloga za pretpostavku da za Evangelističko-Luteransku crkvu u Bavarskoj, Evangelističku crkvu u Njemačkoj, jednu od njenih djelova ili jednu od njenih udruženja, iz toga nastaju bitne negativne posljedice,
b) bi korišćenjem nastao neopravdani trošak administracije.

(3) Korišćenje arhivskog dobra se u pravilu ne dopušta kada se ista svrha njegovog korišćenja može postići i uvidom u reprodukcije, štampana ili na drugi način objavljena djela.

(4) Za ograničavanja ili zabranu korišćenja nadležan je Zemaljski crkveni arhiv. Protiv njegove odluke može se u roku od jednog mjeseca podnijeti tužba kod Zemaljskog crkvenog ureda.

§ 9. Pravni zahtjevi osoba na koje se građa odnosi

(1) Osobama na koje se odnosi građa mora se, nezavisno od rokova dostupnosti, na zahtjev, dati informacija iz arhivske građe koja se tiče istih osoba, ukoliko je arhivska građa dostupna preko imena osoba. Umjesto informacija, crkveni ahriv može dopustiti uvid u spise ukoliko vrijedni zaštite interesi trećih lica adekvatno bivaju uzeti u obzir i ukoliko se tome ne suprotstvljaju bilo kakvi razlozi za ograničavanje ili zabranu korišćenja prema § 8. Zabrana ili ograničavanje uvida u spise moraju biti obrazloženi.

(2) Pravnim propisima je regulisan zahtjev za naknadno ispravljanje ili brisanje spisa nakon preuzimanja, a crkveni arhiv garantuje kako slijedi: ispravljanje mora uslijediti na način da osoba na koju se odnosi prezentira službene spise o stanju stvari (presude, tumačenja nadležnih vlasti i sl.) i da se o tome prilože pismena objašnjenja. Umjesto brisanja, nastupa zabrana prema § 7 tačka 3.

(3) Kod nedovoljno zaštićenih podataka pravni zahtjev za brisanjem ostaje nedo-dirnut.

(4) Ukoliko osobe osporavaju ispravnost podataka koji se njih tiču, a ne može se ustanoviti niti tačnost, niti netačnost, mogu zahtijevati da arhivskoj građi bude dodat njihov prigovor. Nakon njihove smrti pravo prigovora pripada supružniku, djeci ili roditeljima.

(5) Prigovor zahtijeva pismenu formu i mora biti potpisan od strane osobe na koju se odnosi ili neke osobe imenovane u tački 4 stav 2. Mora se ograničiti na činjenice i ne smije imati kažnjive sadržaje.

(6) Za objašnjenja prema tački 2 ili za prigovore vrijedi rok dostupnosti arhivske građe na koji se objašnjenje ili prigovor odnosi.

(7) Pravo pojašnjenja i prigovora shodno tačkama 2 i 4, ne vrijedi za službene spise i izvještaje o sjednicama zakonodavnih i organa koji odlučuju, kao i za spise i pravosnaže presude sudova, i valjane odluke upravnih nadležnih vlasti.[1]

II. ZEMALJSKI CRKVENI ARHIV

§ 10 Zadaci i ovlašćenja

(1) Zemaljski crkveni arhiv je osnovan kao institucija Evangelističko-Luteranske crkve u Bavarskoj sa sjedištem u Nürnbergu i stoji pod nadzorom Zemaljskog crkvenog ureda. On je centralna stručna nadležna vlast za pitanja crkvene arhivske djelatnosti u oblasti Evangelističko-Luteranske crkve u Bavarskoj. On vodi stručni nadzor nad crkvenim arhivima i crkvenim historijskim bibliotekama u oblasti Evangelističko-Luteranske crkve u Bavarskoj. On podržava i savjetuje crkvene arhive i registrature u svim pitanjima koja se tiču arhiva, istorijskih biblioteka i registratura. On provjerava u okviru svog stručnog nadzora crkvene arhive i istorijske biblioteke i u neposrednoj opasnosti preduzema neophodne mjere radi obezbjeđivanja i osiguravanja arhivske građe.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

(2) Zemaljski crkveni arhiv je nadležan za čuvanje arhivske građe organa, kancelarija, službi i organizacije Evangelističko-Luteranske crkve u Bavarskoj (zemaljske crkvene institucije). Ovaj zadatak se proteže i na arhivsku građu pravnih prethodnika Evangelističko-Luteranske crkve u Bavarskoj i funkcijskih prethodnika zemaljskih crkvenih institucija navedenih u stavu 1.

(3) Zemaljski crkveni arhiv je nadležan za čuvanje arhivske građe samostalnih ili povezanih crkvenih pravnih subjekata.

(4) Zemaljski crkveni arhiv trajno preuzima na ugovornoj osnovi arhivsko i bibliotečko dobro ostalih postojećih crkvenih pravnih subjekata kao depozit.

(5) Zemaljski crkveni arhiv može, na osnovu sporazuma ili testamenta, pohranjivati necrkvenu odnosno privatnu arhivsku građu, ukoliko ovo služi osmišljenom dopunjavanju njegove građe. Ako prije ili prilikom preuzimanja nije ništa posebno dogovoreno ili naloženo, vrijede uslovi korišćenje ove građe prema tačkama od 4 do 9.

(6) Zemaljski crkveni arhiv je mjesto za predaju dokumentacije Evangelističko-Luteranske crkve i sakupljanja spisa Zemaljske crkve, za slikovne i tonske materijale i ostale kopije iz prošlosti i sadašnjosti Evangelističko-Luteranske crkve u Bavarskoj, bez obzira u kojoj formi.

(7) Zemaljski crkveni arhiv se stara o njegovanju vanjskih crkvenih arhiva i registratura. Bliže o tome regulišu smjernice o brizi za arhive.

(8) Zemaljski crkveni arhiv se brine o zadacima u okviru obrazovanja i usavršavanja.

(9) Zemaljski crkveni arhiv se brine o arhivskoj građi koju pohranjuje, kao i istraživanju i prenošenju znanja, naročito iz crkvene istorije, i daje tome vlastite doprinose.

§ 11 Ponuda, procjena i preuzimanje

(1) Sve zemaljske crkvene institucije navedene u § 10, tačka 2, treba da predaju Zemaljskom crkvenom arhivu svoje arhivirane spise (§ 2, tačka 3) neodložno i nepromijenjene, ukoliko su vrijedni arhivskog čuvanja. Zrelost za arhiv nastupa najkasnije 30 godina nakon posljednje dopune sadržaja spisa, ukoliko nije posebnim crkvenim pravnim propisima određeno nešto drugo.

(2) Tačka 1 vrijedi i za spise sa podacima koji se tiču osoba, uključujući i podatake koji su zatvoreni za pristup propisima o dostupnosti podataka. Izuzeti od toga su podaci čije pohranjivanje nije bilo dopušteno, posebno vlastite pribilješke koje su župnici i ostali saradnici učinili vršeći svoj dušebrižnički zadatak.

(3) Sporazumom između Zemaljskog crkvenog arhiva i institucije koja nudi arhivsku građu, Zemaljski crkveni arhiv može
   a) se odreći ponude spisa od očigledno malog značaja,
   b) tačnije utvrditi obim jednoobraznih spisa koji se nude, a prisutni su u velikom broju.

(4) Za elektronske podatke treba ustanoviti vrstu i obim, kao i oblik prenosa podataka koji se nude, i to treba ustanoviti već kod preuzimanja između institucija koje nude građu i Zemaljskog crkvenog arhiva.

(5) Institucije kojima je dužnost ponuditi materijal Zemaljskom crkvenom arhivu, moraju istome ponuditi za preuzimanje cjelokupan tiraž izdanja.

(6) Institucija koja nudi registraturski materijal mora garantovati Zemaljskom crkvenom arhivu uvid takođe i u elektronskoj formi, kao i u spise koji više nisu operativni.

(7) Zemaljski crkveni arhiv vrši procjenu i preuzimanje u arhiv. Institucija – registratura ne smije prije ove odluke vršiti uništenje bez saglasnosti Zemaljskog crkvenog arhiva. Pobliže o tome regulišu propisi o čuvanji i kasaciji.

(8) Zemaljski crkveni arhiv treba da uništi sve preuzete spise koji nisu vrijedni arhivskog čuvanja.

(9) Zemaljski crkveni arhiv može preuzeti i spise na prijevremeno čuvanje, čiji rok čuvanja još nije istekao ili koji još nisu arhivski procijenjeni.

III. ARHIVI DRUGIH CRKVENIH TIJELA

§ 12 Arhivi crkvenih zajednica (župni arhivi), sveukupnih crkvenih zajednica i dekanskih okruga

(1) Crkvene zajednice, opšte crkvene zajednice i dekanski okruzi, kao i njihove usta-nove i službe, moraju u svom arhivu pohranjivati sve, neodložno i neizmijenjeno, u smislu § 11.

(2) Zemaljski crkveni arhiv odlučuje o procjeni. Prije ove odluke spisi ne smiju biti uništeni bez saglasnosti Zemaljskog crkvenog arhiva. Bliže o tome reguliše Uredba o čuvanju i kasaciji.

(3) Arhivi crkvenih zajednica i opštih crkvenih zajednica, upravljaju svojom arhi-vskom građom u dogovoru sa Zemaljskim crkvenim arhivom. Poslovi sređivanja i evidentiranja treba da budu u dogovoru sa Zemaljskim crkvenim arhivom .

(4) Izmjena i premještanje crkvene arhivske građe zahtijeva odobrenje Zemaljskog crkvenog ureda po opštim propisima; potrebno je zato konsultovati Zemaljski crkveni arhiv. Premještanje u Zemaljski crkveni arhiv ne traži nikakvo odobrenje.

(5) Kod neposredne opasnosti za arhivsku građu Zemaljski crkveni ured može donijeti mjere obezbjeđivanja i zaštite arhivske građe; ukoliko u pojedinačnom slučaju nije drukčije određeno, za ovo je zadužen Zemaljski crkveni arhiv.

IV. ZAKLJUČNE ODREDBE

§ 13 Izvršne odredbe

Zemaljski crkveni arhiv može, uz saglasnost Zemaljskog crkvenog odbora, bliže regulisati kroz pravne uredbe, naročito

1. korišćenje crkvene arhivske građe (propisi o korišćenju),
2. određivanje taksi i plaćanje troškova kod korišćenja građe (Uredba o taksama).

§ 14 Zaključne odredbe (Stupanje na snagu, prestanak važenja)

(1) Ovaj crkveni zakon stupa na snagu 1. maja 2000.

(2) Istovremeno prestaju da važe:

1. Crkveni zakon o podizanju Zemaljskog crkvenog arhiva, od 29. avgusta 1930. (KABI S. 89);
2. Objava o sabirnom mjestu za spise zemaljske crkve, od 26. novembra 1928. (KABI S. 93);
3. Objava o Zemaljskom crkvenom arhivu – Arhiv štampe i tona, od 7. septembra 1964. (KABI S. 169);
4. Smjernice o zaštiti crkvenog arhivskog dobra, od 11. decembra 1984. (KABI 1985 S.2, ber. S. 66 i KABI 1987 S. 62).

München, 10. April 2000
- Der Landesbischof
Dr. Johannes Fridrich

NAPOMENE

[1] Službene fusnote za § 9 tačka 7: Od navedenog iz tačke 7 izuzete su presude sudova i odluke nadležnih vlasti u vrijeme nacionalsocijalizma u preobraćivanju nacionalsocijalističke misli.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

ARCHIVAL LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN GERMAN CHURCH ARCHIVES

The Federal Republic of Germany is a federal nation in which the individual states have cultural sovereignty. They therefore administer their archiving bodies independently.

Drawing up and maintaining public archives is a social task. This includes the churches which in Germany have a constitutionally enshrined public status. Within the framework of legislation applicable to all, the churches administer their own affairs independently. For this reason the churches have been ignored in the state archival legislation. So, it is expected that the churches would draw up their own regulations with regard to the church legislation.

The top organisations for the two largest churches in Germany, the Protestant Church in Germany and the German Conference of Bishops have done this. Structured in a similar federal manner to the state, both were only able to draw up their archival legislation as guidelines. These guidelines then had to be adopted by 24 member churches of the Protestant Church in Germany as well as the individual dioceses in their own legislative procedure for their particular area.

In the established Protestant state churches the guidelines usually gain legal force in a modified manner. It is matched to the requirements of the state church, as in Germany almost every state church has its own central archives. In general these archives are responsible for all the bodies in this state church. Most rights with regard to legal and specialist supervision have been acquired by the archives of the Lutheran state church, and the fewest by the churches with a distinctly Presbyterian-synodal constitution.

Under the influence of the data protection legislation introduced in the 1970s, the Protestant church archivists have, since 1980, also been advising on a so-called archival law. The 1982 version is in accordance with the specialist and legal considerations valid at that time. Of great importance, however, for all of German archiving, was the decision taken by the Federal Constitutional Court at the end of 1983. This verdict, reached on the occasion of a national census, sets out that every person has the fundamental right to determine the access and use of his or her own personal data. Limitations to this "right to informational self-determination" are only permitted in the overwhelming public interest by reason of a legal basis for access. Personal data protection thus involves all person-related data in registers and archives, not only in files, but also in all other documents.

As the passing on of a large quantity of personal data - especially, but not only in the field of data processing - and their use in the archives represents a restriction of this right of "personal self-determination", archiving activities had to be placed on a legal footing.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

The Protestant church archivists have taken this new situation into account through extensive consultation with their archive lawyers. A few months ago, on October 10th 1997, the Protestant Church in Germany announced the corresponding "Guidelines for Church Legislation on the Safeguarding and Use of Church Archives Material". This "Archival Law" in short, has already been taken aboard by several state churches, in some cases in a modified form.

In the preamble, this comprehensive law, which you have in front of you, sets out the pastoral functions of the church archiving bodies as well as the joint responsibility of the state churches as bearers of their cultural heritage, and emphasises the legal meaning and value of the archives for science, history and art in general. In Germany, church archives can have considerable legal significance. Documents and acts from the period before the Reformation onward concerning rights are still valid and favour the church with regard to the state, local authorities or other third parties. Such rights, which are exercised for example in the maintenance of church buildings, often require a great deal of money. These rights are related to the historical and denominational development of Germany.

§ 1 sets out the scope of application in the area covered by the relevant state church or supra-regional independent institution.

In § 2 the church archival material is defined in accordance with its origin, its archival significance and its possible forms of manifestation. Deposits of non-church origin are also included. In this way the archives are open for all material, which can be additionally documented by the activity of the archivist. At the same time any possible claims by the state are repelled.

The scope of archiving work is set out in § 3. It is possible to set up joint archives. This has already happened in Berlin, where the Central Protestant Archives (archives of the PCG) has merged with the Archives of the Protestant Church of the Union (a denominational union of several state churches) to safeguard the provenances. As a result of the decreasing financial force of the German churches, joint state church archives will almost certainly become reality in the future.

Central provisions are contained in § 4 concerning "Storage, Safeguarding and Acquisition". This determines that church archival material is not to be disposed of. The church owner can therefore demand church archival material which is in the possession of an unauthorized person. This paragraph binds the keepers of church archives to take the necessary organisational, technical and personnel measures in order to be able to safeguard, maintain and use the archives in the long-term. For the keeper this obligation means creating appropriate archives, appointing qualified archivists and making available the financial means for their required maintenance from archiving points of view.

The issuing body may of course use its archival material at any time. In accordance with § 5 this applies with restrictions for personal data, which on the basis of legal provisions need to be blocked or deleted.

Of great importance to church archivists is the ruling in § 6 that church archival material is publicly accessible and that within the framework of the law anyone who can prove a legitimate interest has the right to use this material. Legitimate interest is explained in clause 3. Thus, in the Protestant church archives, in contrast to the Catholic

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

ones, the user has legal rights (always within the framework of this law) and could in extreme cases even be sued. (Someone can go to the court and can accuse me.)

(I will get to talking about it in the second part of my representation.)

Seen as closely related to use by third parties is the ruling on the terms of copyright in § 7. The extremely extensive paragraph had to be included on the basis of the aforementioned ruling by the Federal Constitutional Court in order to protect personal data.

The majority of the terms correspond with those of state archives, although in the church sector, as in the state sector, shorter terms also apply in a few cases. In general archives material may only be used 30 years after the creation of documents - although exceptions may be made (clauses 4, 7 and 8). In my Bavarian state church you can use all materials after ten years. This is a very progressive solution I introduced in the Protestant church. We have published our own and in some parts revised law in May 2000. Person related archival material may only be used 10 years after the death of the person in question, or, if the year of death is not known, 90 years after their date of birth. If this date is also not known, then a period of 60 years after the creation of documents applies.

In clause 6 you will find a ruling which has arisen out of recent German history. These conditions of copyright do not apply to archival material which documents the activity of persons in contemporary history, particularly after 1933, or the holders of church offices, unless purely personal circumstances are involved. Two equally important German basic rights have to be balanced here – the right of the protection of data and personal rights of the person in question, and the basic right of research and scientific freedom. As a rule, for contemporary persons, the right of research and scientific freedom comes before the right of data and personal rights protection.

Clause 9 of this paragraph was particularly disputed that documents from advice centres, such as marriage guidance centres, i.e. from a person's intimate life, must be kept confidential in accordance with German criminal law. These documents should actually be destroyed when they are no longer used. They may, however, be used by researchers if they have been handed over in anonymous form and are only evaluated in this form. The anonymity remains restricted to these special, particularly sensitive personal files.

Closely associated with § 7 are the provisions of § 8 concerning usage restrictions. In general they correspond to state archives and are not person-related but material-related. The decision is left to the relevant church archives. However, it is possible to take a complaint to the church supervisory authority.

Completely new in church archival legislation is § 9, which governs the legal rights of person concerned. With the recording of contemporary person-related data, the person affected generally has the possibility of deciding about the use of data relating to him or her. An individual must therefore always be informed about data and material matters relating to him or her which are in the archives. At his or her request the data and material matters which can be proved as being incorrect can be amended by adding a written declaration. If the details are disputed, a written counter-reply can be added to the files. After the death of the person in question, this right remains with his or her next of kin.

Personal data protection has therefore been given very great legal weight in archives which in practice can lead to enormous strain on the archivists. It is important here to observe the interests of research of historical records.

While the first part of this law has been concerned with the general conditions, §§ 10 and 11 rule on the special tasks of the state church archives.

In the area of the state church the archives have specialist supervision over the entire archiving system. (In my area in Bavaria this means over 1700 offices and institutions). § 10 also gives these archives the task of training its personnel. (As a rule the state churches let train their archivists in three German archival schools in Marburg, Munich and Potsdam).

In accordance with clause 4, the church archives represent "Houses of Church History", i.e. they are involved in researching church history and disseminating it. A series of church archives leaders therefore also forms the presidency of a territorial church history association.

According to § 11 every state church section and institution must offer its documents to the archives 30 years after the event at the latest. The only exceptions are pastoral notes which have to be destroyed. The archives decides on whether the documents are worthy of archiving.

§ 12 only applies in the state churches in which all the parts i.e. including parishes and congregations, are not, or not yet, fully centralized. The state church archives also carry out specialist supervision. If archival material, which by experience is subject to particular loss, is endangered, the church state archives can step in immediately and take any measures it considers appropriate.

In the Catholic Church archiving was fundamentally regulated in the Codex Iuris Canonici (canons 482-491). These are based on the "Constitutio Maxima Vigilantia" of Pope Benedict XIII of June 14th 1727.

The codex requires that every bishop keeps a diocesan archive, the contents of which must be revised. In addition, each bishop should have a secret archive, for which special regulations apply. According to canon 491 the collegiate foundations, parishes, monastic orders and pious institutions are also obliged to maintain an archive. The copy of the revision must be kept in the diocesan archives. At the episcopal archives the documents can only be given out with the permission of the bishop or a person appointed by him.

The parish archives mainly contains the sacramental registers, correspondences with the senior church authority, documents of legal value, other historically important documents as well as personal documents; the documents relating to the administration of assets, the provisions of the Civil Code, i.e. state law, apply in Germany. Unfortunately, senior spiritual supervision of the parish archives is still much too neglected, as well as in the Protestant church.

In principle, every serious researcher is allowed to examine the archival material, but this is governed by regulations concerning data and personal rights protection and the relevant diocesan statutes.

For German Catholic archives important was the Papal decree for the "Italian bishops and senior monks on the administration of the archives", of late 1960 (of *Acta Apostolica Sedis*, p. 1022 ff). In the very first directive, the value of the church archives

Maria im Himmelssaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

is established. "The archives represent the documentation of the church's work and are a very suitable instrument for carrying out a priest's work."

This was taken up and implemented in an excellent manner in the "Circular Letter of the Pontifical Commission for the Cultural Heritage of the Church" of February 2nd 1997. This circular about "The Pastoral Function of the Church Archives" contains very many elements with which other churches could agree without reservation.

Very important was the obligation set out in the Papal directive of 1960 of maintaining the archives because of the advances of archiving science and technology. Related to this is the ban on the disposal or surrendering of documents, and the instruction to entrust archival school-trained archivists with managing the church archives.

These, in total, 16 carefully worked out articles, were the reason for the German Conference of Bishops to appoint an Episcopal Commission for the Church Archives in Germany in 1966 (today renamed as the Federal Conference of Church Archives in Germany). After two years this drew up the first guidelines for maintaining and administering the church archives in Germany. (At that time, 1966, it was related to the old Federal Republic of Germany. A few Catholic Church archivists in the former "German Democratic Republic" had joined together in close collaboration with their Protestant colleagues). The model for the first German Catholic directives was the set of directives for the Italian church archives.

Over the years these guidelines were followed by a series of further decrees, for example,

1) for securing the archives of no longer occupied pastoral offices (still an enormous problem today, in contrast with the Protestant church with too many theologians which can no longer be applied);
2) an annulment order with a storage period for the various types of written material;
3) directives on the reproduction of church archives material;
4) on the so-called eastern church books (i.e. registers from the former eastern areas of Germany which are now under Russian or Polish sovereignty. These church books are currently stored in Regensburg in Bavaria, where for Protestant Bavaria we have set up a central church book archive as a subsidiary of our organisation so as to facilitate joint use).

Further directives appeared on the filming of church books by the "Genealogical Society" of the Latter Day Saints Church (The Catholic church and the Lutheran state churches in Germany opposed this filming for theological reasons) or on the blocking periods of documents. Archival material from the time after 1945 may only be used for research with the permission of the authorised diocesan bishop or even the president of the German Conference of Bishops.

The provisional end point of the German Catholic archival legislation is the recommendation issued in 1988 by the German Conference of Bishops, and introduced in all dioceses, entitled "Order on the Safeguarding and Use of the Archives of the Catholic Church." I do not need to list all the individual rulings already set out in the CIC.

§ 1 of the order refers to the internal creative freedom of churches which is enshrined in the Basic Law of the Federal Republic of Germany. The principal task of the Catholic

archives is to serve the church in the fields of administration and science.

§ 2 limits the scope of validity. The Conference of Catholic Bishops has recommended that other church institutions, associations and societies adopt the rulings, particularly with regard to using contemporary material since 1933.

§ 3 defines official written and documentary material, goes into the actual archiving tasks in clause 2, and determines the obligation of records offices in clause 3. This also includes material from the field of electronic data-processing which would have to be destroyed after use for data protection reasons. The following clauses sanction the previously usual practice and strengthen the position of archives which in the Catholic archives sector is also increasingly developing into diocesan central archives.

Paragraphs 4 - 9 govern the use of archives. There is an unlimited right of use only by depositing authorities, while the use by third parties is a subject of a series of restrictions or special regulations. In accordance with § 6 the use by third parties is assessed after proving a legitimate interest, while in the Protestant sector evidence of a legitimate interest is sufficient to have a usage claim.

§ 8 governs the central problem, which also provided the reason for this "directive". In contrast to all other German archives which have a waiting period of 10-30 years (30 years is the general rule), the Catholic Church has unfortunately opted for a 40 years period. Even after many discussions, our Catholic colleagues could not be persuaded otherwise.

However, as it is clear that the research will be hampered by this, special permission had to be introduced in a special paragraph.

With this "directive" the Catholic Church in Germany has followed the general trend in the state as well as the Protestant sector toward creating a legal basis which in material terms deserves the name of church archival law.

German church archives of both major denominations, i.e. the Roman Catholic and the Protestant churches in Germany, have been able to perceive their task on the basis of these archival laws preserving important historical evidence before it is destroyed or altered. Both of the large churches have regulated the rights and obligations of the archives in terms of archiving and usage possibilities, as well as the rights and obligations of those affected by archival material. However, part of this must also be a responsible handling of history in research and teaching, publishing and politics.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

GUIDELINE OF OCTOBER 10, 1997 UNDER THE ARTICLE 9 F OF THE BASIC ORDER OF THE EVANGELICAL CHURCH IN GERMANY FOR A CHURCH LAW ABOUT THE SECURITY AND THE USE OF CHURCH RECORDS

(ARCHIVES' LAW)

Contents:

INTRODUCTION

I. GENERAL REGULATIONS

§ 1 Area, within which the law is operative
§ 2 Definitions
§ 3 Church archives and their responsibilities
§ 4 Custody, security and communication
§ 5 Use of the records by the organ of provenance
§ 6 Use by a third person
§ 7 Terms of copyright
§ 8 Restriction and denial of the use of church archives
§ 9 Entitlement of persons affected

II. ARCHIVES OF THE REGIONAL CHURCHES

§ 10 Responsibilities and authority of the regional church archives
§ 11 Supply, valuation and takeover

III. ARCHIVES OF THE PARISHES AND ALL KINDS OF ASSOCIATIONS OF SEVERAL PARISHES

§ 12 Archives of the parishes and all kinds of associations of several parishes

IV. CONCLUSION

§ 13 Authorization of controlling
§ 14 Coming into effect, repeal

INTRODUCTION

The church archives serve the performance of the church orders by documenting the work of the church now and in history. The regional church regulates the work of the church archives and their share of the responsibility for the cultural inheritance and the legal significance of the records as well as their importance for science, history and arts.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

I GENERAL REGULATIONS

§ 1 Area, within which the law is operative

(1) This law is valid for the regional church, its parishes and all kinds of associations of several parishes as well as offices, service, works, institutions, law courts and foundations and its legal and functional predecessors.

(2) This law is valid for the church works, institutions and foundations with their own legal responsibility, as soon as the responsible organs have decided to accept it.

§ 2. Definitions

(1) Religious records are all those that are going to be saved permanently in church archives. They must
   1. originate from a church organ or
   2. be bought by or made over to church archives or
   3. deposited with church archives.

(2) Church archives save records that are important for the research into and the understanding of history and present - the significance of the records might be religious, legal, economic, social or cultural. They also save records which are significant in religious legislation and administration or for the security of the rights of affected persons or a third person.

(3) Records are files, church registers and other registers, deeds, manuscripts and other documents, machine-readable files, official records, plans, maps, posters, seals, iconographic records, audio-visual records as well as other machine-readable records. In addition to these records every aid and programme that is used for the analysis, security and use of records in archives is called record, too.

§ 3 Church archives and their responsibilities

(1) The religious corporations establish and run archives for the records that arise from their organs, offices, service, works and institutions. They can establish common archives for several parishes or even corporations or they can give their records to other church archives that keep to this law as a deposit. Contracts must be written down and must be approved of by the supervisory authority. The right of ownership for the records stays untouched.

(2) The church archives have the responsibility for their records:
   1. They must find out the records in their area of responsibility, register them, value and include them in their files.
   2. They have to keep them save, to secure them, to restore and to preserve them.
   3. They have to develop the records, make them useable, prepare them for use and evaluate them.

§ 4 Custody, security and communication

(1) Church records are inalienable.

(2) The supervisory organs of the church archives must take the necessary steps - organizational, technical and personnel - in order to ensure the lasting saving, the preservation and the use of the records. They also must make sure that the records cannot be used by unauthorized people, damaged or destroyed. Especially those records that contain personal data or that are subject to laws about secrecy must be secured as soon as their takeover by the archives is finished.

(3) The church archives may register the records as machine-readable records, accumulate them and do some more work on them in order to fulfil their respon-sibilities.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

(4) The combination of personal data by church archives will only be allowed within the terms of copyright named in § 7, if the worthy of protection interests of persons affected or of third persons are not violated.

§ 5 Use of the records by the organ of provenance

(1) The organ of provenance may use its own records any time as long as it still has the competence for the records.

(2) This is not valid for personal data that should have been blocked or erased because of statutory order. For these records the use is only allowed according to § 7 and only for the purposes that the law calls out.

§ 6 Use by a third person

(1) This law allows the public to use the church records.

(2) Everybody with a justifiable interest has a right to use church records as soon as he has filled in an application form. The use has to follow this law and, the statutory orders and execution orders coming with it. This law does not interfere with special agreements with the owners of private or public records and it doesn't interfere either with instructions in the will of somebody.

(3) A justifiable interest means that the use of the records serves for the church, offices, science, local or family history or that the user has some justifiable personal interest.

(4) The use of the records is being charged. For more details see the charge rules (§ 13).

(5) Every user is obliged to hand over to the church archives a specimen copy of any duplicated work that was produced by the use of the church records - in whatever way the duplication takes place is not important.

(6) The use of the records may be restricted by conditions following this law. See the use order (§ 13).

§ 7 Terms of copyright

(1) The records may be used at the earliest 30 years after the last entry into the record.

(2) Those records that refer to natural persons in purpose or contents (personal records) may at the earliest be used 10 years after the death of the affected person or persons. If the date of death can't be traced without an unjustifiable expenditure, the term of copyright will end 90 years after the date of birth. The term of copyright of the paragraph 1 stays untouched in any of the cases in the sentences 1 and 2. If the date of birth, too, can't be traced by the church archives, the term of copyright for personal records will end 60 years after the formation of the records.

(3) If the personal records are liable to special secrecy by law, the terms of copyright will follow the national archives' law.

(4) If the term of copyright of paragraph 1 hasn't run out yet, an application form may be approved of in a special case (special approval) as long as § 8 is not concerned.

(5) The terms of copyright laid down in the paragraphs 1 and 2 are not valid for any document that was published originally or that was available for the public.

(6) The terms of copyright in paragraph 2 are not valid for those records that document the work of people of the contemporary history, as long as it doesn't concern their personal relationships with other people. Equally they are not valid for the records that document the work of office bearers, as long as they acted officially for the church. The worthy of protection interests of a third person are to be taken into consideration likewise.

(7) If the terms of copyright in paragraph 2 haven't run out yet, the use of the records may be approved of in a special case (special approval), if
   1. the affected person or after his death the spouse, children or parents have allowed the user to use the records or
   2. if the use of these records is necessary in order to remove the lacking of evidence or to help a third person in a legal interest or
   3. if the use of these records is required for a scientific research and worthy of protection interests of a third person are not affected, or if the public or church interest in the research is much more important than the protection of personal interests and the research otherwise can't be done. If the results of the research are published, the personal data from the records have to be anonymous, if that's possible.

(8) As long as the terms of copyright haven't run out, the church archives may give out information from those records so far as § 8 doesn't stand against it.

(9) Documents coming from advice centres and advisers, that are protected by § 203 paragraph 1 numbers 4 and 4a of the Criminal Code, may only be handed over to church archives and used there in anonymous form.

Incidentally, the records that are protected by § 203 paragraph 1 to 3 of the Criminal Code, may only be used in anonymous form as long as the terms of copyright are still running. The use of those records that have been under the protection of § 203 paragraphs 1 or 3 of the Criminal Code may be restricted or forbidden, as far as this seems necessary for the adherence of worthy of protection interests of affected persons.

(10) The terms of copyright in the paragraphs 1 to 3 may be prolonged about 20 years, if this seems necessary for church interests.

(11) The church archives are responsible for special approvals as in the paragraphs 4 and 7. Against the decision of the church archives the complaint is possible with the higher church organ.

(12) The higher church organ is also responsible for the prolongation of the terms of copyright (paragraph 10). A complaint against the decision of this organ is possible with the highest church organ.

§ 8 Restriction and denial of the use of church archives

(1) The use of records must be restricted or forbidden, if
   1. it can be presumed that essential detriments will develop for the regional church, the Evangelical Church of Germany, one of its member churches or one of the amalgamations of member churches,
   2. if worthy of protection interests of a third person are an obstacle to the use
   3. if statutory orders about secrecy would be violated
   4. if the preservation condition of the records may be damaged or if it forbids any use of the records
   5. if the use of the records would cause an enormous administrative expenditure
   6. and if the arrangements with the owners of the records prevent the users from looking into the records.

(2) The church archives are responsible for the restriction or denial of the use of the records, apart from paragraph 1, number 1. A complaint against the decision of the church archives is possible with the higher church organ. The higher church organ is responsible for the restriction or denial as in paragraph 1, number 1. A complaint against their decision is possible with the highest church organ.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

§ 9 Entitlement of persons affected

(1) At the request of affected persons they must at any time be told what the records give about them - without regarding the terms of copyright - if the records are registered with the persons' names. Instead of giving out this information the church archives might give the records themselves to the persons affected, as long as worthy of protection interests of third persons are not concerned and there is no reason for a restriction or denial of the use (paragraph 8). The restriction or denial of the use of the records must be proved.

(2) A legal claim for later rectification or deletion of papers is ensured after the takeover of the records by the archives as follows: The rectification has to be carried out in such a way that the affected person presents official documents with the right facts (judgments, official declarations, etc.) and a written declaration about the facts is added to the records. Instead of the deletion the records are closed to the public (§ 7 paragraph 3).

(3) If the data were ascertained in an inadmissible way, the claim for deletion remains untouched.

(4) If affected persons deny the correctness of the personal facts affection them and there is no way to prove either the correctness or the incorrectness of the facts, the affected persons may want to add a reply to the records. After the death of the affected person the reply might be written by the spouse, the children or the parents.

(5) The reply must be written down and has to be signed by the affected person or one of the persons named in paragraph 4 (sentence 2). It has to limit to facts and is not allowed to contain punishable contents.

(6) The terms of copyright of the records containing the declaration or the reply (paragraph 2) are valid for the declaration and the reply, too.

(7) The right for declarations and replies as in the paragraphs 2 and 4 is not valid for official records and the minutes of meetings of the legislative or establishing organs as well as for the records and judgments of courts.

II. ARCHIVES OF THE REGIONAL CHURCHES

§ 10 Responsibilities and authority of the regional church archives

(1) The regional church archives are responsible for the securing and the admini-stration of the records of the organs, service, works and institutions of the regional church.

(2) The regional church archives advise the offering offices in the securing and administration of the documents.

(3) The regional church archives look after the archival education and further education.

(4) The regional church archives contribute to the valuation of their records, as well as to the research into and the finding of church history and they also make their own contributions to church history.

(5) The regional church archives have the subject supervision over all the church records in the regional church. This supervision entitles the representatives of the regional church archives to inspect all the church archives.

(6) The regional church archives are responsible for the care for all church archives. In support for the supervision they may appoint archives' nurses. For more information see the archives' care rules (§ 13).

§ 11 Supply, valuation and takeover

(1) The regional church offices are obliged to present all the records that they don't need any more for the performance of their responsibilities immediately and unchanged to the regional church archives and to hand them over, if they are worthy of saving.

The records must at the latest be offered to the regional church archives 30 years after the last entry, if there are no other terms in statutory orders.

(2) Paragraph 1 is also valid for all the documents containing personal data. Excepted are those data that weren't allowed to be stored in the first place and the personal notes of parish priests and other employees in perception of their task for the spiritual welfare. The records of advice services and advisers, that are protected by § 203 paragraph 1, numbers 4 and 4a of the Criminal Code, may only be handed over to and be taken over by the church archives in anonymous form.

(3) The type and size of machine-readable data as well as the way of transmission of these data have to be fixed and the arrangement between the offices offering the data and the regional church archives already has to be made at the storage of the data.

(4) The offices also have to offer specimens of any publication to the church archives for takeover, that they have issued or for that they've given the job of writing to someone.

(5) The offices have to show the church archives their finding aids - they may be machine-readable - and the records they don't need any more for their responsibilities.

(6) The church archives value the records and decide which ones are to be taken over. Before this decision is made the off ices are not allowed to destroy any records without the consent of the church archives. For more information see the saving and destruction order (§ 13).

(7) The church archives have to destruct those records that they've taken over and that are not worthy of saving.

(8) The church archives may take over records that are not worthy of saving, if the terms of copyright haven't passed yet or if the records haven't been valued by the archives yet (records for an agency records centre).

III. ARCHIVES OF THE PARISHES AND ALL KINDS OF ASSOCIATIONS OF SEVERAL PARISHES

§ 12 Archives of the parishes and all kinds of associations of several parishes

(1) The parishes and all kinds of associations of several parishes and their service, works and institutions have to offer all those records, that they don't need any more for their every-day responsibilities, immediately and unchanged to their church archives, and if the records are worthy of saving, they'll have to hand them over.

(2) Paragraph 1 is also valid for every record containing personal data. Excepted are only those data, that shouldn't have been stored in the first place, and the notes of parish priests and other employees in perception of their tasks for spiritual welfare. The records of advice services and advisers, that are protected by § 203 paragraph 1, numbers 4 and 4a of the Criminal Code, may only be handed over to and taken over by the church archives in anonymous form.

(3) The regional church archives decide whether the records are worthy of saving (valuation) and whether they're going to be taken over by the responsible church archives. The offering offices may not destroy any records before the church archives have decided whether they're going to be taken over. For more information see the saving and destruction order (§ 13).

(4) The archives of the parishes and all kinds of associations of the parishes administer their records according to the regional church archives. When the records have to be put in order or recorded the regional church archives have to send an employee for the task or at least to instruct the people for it.

(5) The change and moving of church records have to be approved of by the highest supervising church organ following the common rules. The regional church archives have to be consulted.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

(6) If any records are in danger of destruction, the highest supervising church organ will take the necessary steps in order to protect and rescue the records. That is the responsibility of the regional church archives. In addition to that the responsibilities of the supervising church organ stay the way they are.

IV. CONCLUSION

§ 13 Authorization of controlling

The responsible supervising church organ may control the details by statutory order, especially

1. the use of church records (use order),
2. the levying of charges and the reimbursement of costs for the use of church archives (order of charges),
3. the saving, selection and destruction (cassation) of church records (saving and destruction order),
4. and the care for the church records (archives' care order).

§ 14 Coming into effect, repeal

(1) This church law will have cause and effect ...

(2) At the same time the following regulations will become ineffectual ...

Ubersetzung: *Angelika Hanert*
Braunschweig, den 23. April 1998

REGULATIONS FOR SECURITY AND USE OF THE ARCHIVES OF THE CATHOLIC CHURCH

§ 1 FUNDAMENTALS

(1) The Catholic Church organizes and administrates its own affairs independently. It also independently regulates its archival system.

(2) The archives of the Catholic Church document their operations. They serve the administration of the church and research its history. It is not the duty of the church archives to cater to the wishes of third parties wanting to use the archives. In the interest of historical truth the church archives will be opened for usage according to the following regulations.

§ 2 AREA OF VALIDITY

These regulations are valid for diocese archives, parochial archives and other archives which are managed or supervised by the bishop of the diocese.

§ 3 ADMINISTRATION OF RECORDS AND ARCHIVAL MATERIAL

(1) Official records and documents are all records accrued through the activities of parochial institutions. These include parchment documents, records, bound records, single documents,

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

card catalogs and other databases, maps, plans, drawings, posters, seals, printed matter, photographs, films and audiovisual recordings, as well as all media of information and reference for the use of the latter.

(2) Official records and documents are to be administrated and kept with utmost care according to the following paragraphs. All record-producing church institutions are obliged to follow these instructions, especially the registries and archives.

(3) Records and documents no longer necessary for daily use are to be offered, without the archives having requested these, to the appropriate archives to take possession of the same. This is to take place no later than 30 years after the files have been closed or after the matter has been resolved.

(4) If, according to other regulations, documents can be destroyed or deleted, they are nonetheless to be offered to the appropriate archives to be taken into possession. Any obligation for deletion by law and titles of persons concerned are not affected. The institution issuing the documents is to determine the kind and the quantity of the documents in general in consent with the appropriate archives. Regarding databases which have been created by using electronic data processing devices, it is necessary to determine, in which form the data are to be presented. It is desirable to use a conventional form of presentation which enables easy access for the user without complicated technical devices.

(5) The archives will assess the documents in accordance with the regulations of cassation after hearing the issuing institution. Official records and documents become property of the accepting archives. The archives provide for the organization and the cataloging of the documents, as well as making them accessible for the use of the administration and for research.

(6) The archives also collect and preserve records and documents of other provenances as long as they are of interest for church historical research or for the history of the supporter of the archives. This especially applies to collections and estates.

(7) The archives of the dioceses also keep records and documents of those provenances within its diocese if the competent authority is not able to keep them permanently (e.g. vacant parishes).

(8) Depending on its means, the archives have the responsibility of researching and publishing the archival material that is in their custody or to encourage further research.

§ 4. Usage of church archival material by the issuing institutions

(1) The issuing institutions are entitled to use the archival material that originated there. This also applies to the legal successor.

§ 5 Usage of church archival material by persons concerned

(1) Every person concerned is entitled to acquire authentic copies or photostats for the proof of their personal status.

(2) Alter filing an application, any person concerned will be granted the use of archival material that is not closed for the public and contains information about their own person. This does not apply in cases where interests of the owner of the archives, the issuing institution or a third party are opposed to a usage.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

§ 6 USAGE OF CHURCH ARCHIVAL MATERIAL BY THIRD PARTIES

(1) In the case of legitimate interest the usage of church archival material may be granted after filing an application, as long as the prerequisites mentioned in § 7 have been fulfilled and the archival material has not been closed according to § 8. Legitimate interests may be defined as official, academic, regional historical, family historical or educational purposes.

(2) As a general rule, any usage of the archival material takes places at the archives. This will be done by
   a) viewing the originals
   b) providing transcripts, copies, photographs, microfilms or microfiches of the original
   c) providing information regarding the content of the archival material or any combination of the above. There is no legal claim for obtaining transcripts or copies.

(3) Editions and reproductions of archival material need to be approved by the competent archives.

(4) By using archival material the user is to consider legitimate interests and personal rights of any third party as well as copyrights. Violations are in the entire responsibility of the user.

(5) Further details will determined by appropriate regulations of the archives.

§ 7 PREREQUISITES FOR USAGE

(1) Prerequisites for the usage of archival material by third parties are:
   a) the material concerned must already be organized
   b) the archival material is not damaged and is not likely to gel damage through usage
   c) the applicant must be able to use the archival material without any assistance by the archives
   d) the request of the applicant must be in an adequate relation to the workload the archives will face.

§ 8 PERIODS OF CLOSURE

(1) As a general rule archival material cannot be accessed by third parties if the date on which the files have been closed dates back to less than 40 years. This rule does not apply if the material has already been published.

(2) Particular groups of files and documents can be secluded from the usage by third parties (e.g. records on canonizations).

(3) There are special periods of closure for the following archival materials:
   a) archival materials from the secret archives of the bishop; 60 years
   b) personal files of the bishop and estates: 60 years
   c) personnel files and other person-related archival material: 30 years after the death or 120 years after the birth of the person concerned.
   d) archival material for which the person providing the documents has demanded special regulations.

(4) An extension of a period of closure is possible for important reasons. This especially applies for archival material through the usage of which the well-being of the church or legitimate personal interests of third parties may be endangered or through the usage of which personal rights, regulations of state or church regarding the protection of data <*Steuergeheimnis*> would be violated. If the purpose of these regulations can be met by imposing special rules upon the usage of archival material (e.g. making it anonymous), it can be released for academic usage.

§ 9 SPECIAL AUTHORIZATIONS

(1) If a legitimate purpose can be proven a special authorization can be accredited for academic research which makes the usage of otherwise closed material possible.
(2) A written request for any special authorization must be turned in to the local ordinary via the appropriate church archives. The head of the diocese archives will pre-examine the request. He is free to make use of the help of experts.
(3) After pre-examination, the local ordinary will decide about the request. The decision will be disclosed by the archives to the applicant.

ARCHIVGESETZ FÜR DIE EVANGELISCH-LUTHERISCHE KIRCHE IN BAYERN

(ARCHIVGESETZ – ARCHG) VOM 10. 4. 2000 (KABL S. 185)

Die Landessynode hat das folgende Kirchengesetz beschlossen, das hiermit verkündet wird:

PRÄAMBEL

Das kirchliche Archivwesen dient der Erfüllung des kirchlichen Auftrages durch die Dokumentation kirchlichen Wirkens in Vergangenheit und Gegenwart. Die Evangelisch-Lutherische Kirche in Bayern regelt das Archivwesen im Rahmen ihrer Mitverantwortung für das kulturelle Erbe und im Bewußtsein der rechtlichen Bedeutung des kirchlichen Archivgutes sowie seines wissenschaftlichen, geschichtlich-en und künstlerischen Wertes.

I. ALLGEMEINE BESTIMMUNGEN

§1 Geltungsbereich

(1) Dieses Gesetz gilt für die Eva ngelisch-Lutherische Kirche in Bayern, ihre Kirchengemeinden, Gesamtkirchengemeinden, Dekanatsbezirke und weiteren Rechtsträger, die Kirchen- und Pfründestiftungen und sonstigen kirchlichen Stiftu ngen (einschließlich Rechts- und Funktionsvorgängern), deren Organe, Einrichtungen und Dienste (kirchliche Stellen).
(2) Dieses Gesetz gilt für die kirchlichen Rechtsträ ger außerhalb der verfa ßten Kirche, wenn und soweit die zuständigen Organe die Übernahme dieses Gesetzes beschlossen haben.

§ 2 Begriffsbestimmungen

(1) Kirchliches Archivgut sind alle archivwürdigen, zur dauernden Aufbewahrung von kirchlichen Archiven übernommenen Unterlagen, die
   1. bei kirchlichen Stellen entstanden sind,
   2. von kirchlichen Archiven erworben oder ihnen übereignet worden sind,
   3. kirchlichen Archiven durch Dauerleihvertrag übergeben worden sind (Depo-sita).
(2) Archivwürdig sind archivreife Unterlagen, die auf Grund ihrer kirchlichen, rechtlichen, wirtschaftlichen, sozialen oder kulturellen Bedeutung für die Erforschung und das Verständnis von Geschichte und Gegenwart, für die kirchliche Gesetz-gebung, Rechtsprechung und Verwaltung oder für die Sicherung berechtigter Belange Betroffener oder Dritter von bleibendem Wert sind.

Maria im Himmelssaal, von Heiligen verehrt

(3) Archivreif sind Unterlagen, die nicht mehr in der la ufenden Verwaltung benötigt werden.

(4) Unterlagen sind Akten, Kirchenbücher und andere Amtsbücher, Urkunden, Hand-schriften und andere Schriftstücke, Dateien, amtliche Druckschriften, Pläne, Karten, Plakate, Siegel, Petschafte, Stempel, Bild-, Film- und Tonmaterialien sowie sonstige, vor allem auch digitale Informationsträger einschließlich der zur Auswertung, Sicherung und Nutzung erfor derlichen Hilfsmittel und Programme.

§ 3 Archivierungspflicht

(1) Die kirchlichen Stellen nach § 1 sind verpflichtet, ihr Archivgut in kirchlichen Archiven innerhalb des Geltungsbereichs dieses Gesetzes zu archivieren.

(2) Archivierung umfaßt die Aufgabe, das Archivgut
   a) zu sichten, zu erfassen, zu bewerten und aufzunehmen,
   b) auf Dauer zu verwahren, zu sichern, insta ndzusetzen und zu erhalten,
   c) zu erschließen, nutzbar zu machen, für die Benutzung bereitzustellen und auszuwerten.

(3) Zur Erfüllung dieser Archivierungspflicht können die kirchlichen Stellen ihr Archivgut dem Landeskirchlichen Archiv zur Archivierung auf Dauer übergeben, soweit nicht nach diesem Gesetz eine Abgabepflicht besteht (§ 10).

§4 Verwahrung, Sicherung und Erschließung

(1) Kirchliches Archivgut ist grundsätzlich unveräußerlich.

(2) Die Träger der kirchlichen Archive haben die notwendigen organisatorischen, technischen und personellen Maßnahmen zu treffen, um die Archivierung (§ 3 Abs. 2) des kirchlichen Archivgutes zu gewährleisten sowie den Schutz vor unbefugter Benutzung, vor Beschädigung oder Vernichtung sicherzustellen. Insbesondere sind geeignete Maßnahmen zu treffen, um vom Zeitpunkt der Übernahme an solche Unterlagen zu sichern, die per sonenbezogene Daten enthalten oder Rechtsvorschriften über Geheimhaltung unterliegen. 2 Sie genügen dieser Pflicht auch durch Abgabe des Archivgutes an das Landeskirchliche Archiv.

(3) Um ihre Aufgaben zu erfü llen, dürfen die kirchlichen Archive das Archivgut in maschinenlesbarer Form erfassen, speichern und in geeigneter Form weiter-bearbeiten.

(4) Die Verknüpfung personenbezogener Daten durch die kirchlichen Archive ist innerhalb der in § 7 genannten Schutzfristen nur zulässig, wenn die schutzwürdigen Belange Betroffener oder Dritter nicht verletzt werden.

§ 5 Benutzung durch die abgebende Stelle

(1) Die abgebende Stelle hat im Rahmen ihrer Zuständigkeit das Recht, die vom Landeskirchlichen Archiv als Archivgut übernommenen Unterlagen jederzeit zu benutzen, aber nicht zu verändern.

(2) Das gilt nicht für personenbezogene Daten, die auf Grund einer Rechtsvorschrift hätten gesperrt oder gelöscht werden müssen. 2 In diesen Fällen besteht das Recht auf Benutzung nur nach Maßgabe des § 7 und nur zu den nach diesem Gesetz zulässigen Zwecken.

§ 6 Benutzung durch Dritte

(1) Kirchliches Archivgut ist nach Maßgabe dieses Gesetzes öffentlich zugänglich.

(2) Jede natürliche oder juristische Person, die ein berechtigtes Interesse glaubhaft macht, hat das Recht, kirchliches Archivgut auf Antrag nach Maßgabe dieses Gesetzes und der dazu erlassenen Rechtsverordnungen oder Ausführungsbestimmungen zu benutzen. Besondere Vereinbarungen mit Eigentümern von privatem oder öffentlichem Archivgut

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

und testamentarische Besti mmungen bleiben unberührt.

(3) Ein berechtigtes Interesse ist insbesondere gegeben, wenn die Benutzung zu kirchlichen, amtlichen, wissenschaftlichen, heimatkundlichen oder familien-geschichtlichen Zwecken oder zur Wahrnehmung berechtigter persönlicher Belange beantragt wird.

(4) Für die Benutzung werden Gebühren erhoben. Näheres regelt die Gebühren-ordnung.

(5) Benutzer und Benutzerinnen sind verpflichtet, von einem im Druck, maschinen-schriftlich oder in anderer Weise vervielfältigten Werk, das unter wesentlicher Verwendung von kirchlichem Archivgut verfaßt oder erstellt worden ist, dem Landeskirchlichen Archiv unaufgefordert und unentgeltlich ein Belegexemplar abzuliefern.

(6) Die Benutzung kann nach Maßgabe dieses Gesetzes an Bedingungen und Auflagen gebunden werden. Näheres regelt die Benutzungsordnung.

§ 7 Schutzfristen

(1) Archivgut darf unbeschadet der Regelung des § 5 Abs. 1 frühestens zehn Jahre nach der letzten inhaltlichen Ergä nzung der Unterlagen benutzt werden.

(2) Archivgut, das sich nach seiner Zweckbestimmung oder nach seinem wesentlichen Inhalt auf natürliche Personen bezieht (personenbezogenes Archivgut), darf frühe-stens zehn Jahre nach dem Tod der betroffenen Person oder Personen benutzt werden. 2 Ist das Todesjahr nicht oder nur mit unvertretbarem Aufwand feststellbar, endet die Schutzfrist 90 Jahre nach der Geburt. 3 Die Schutzfrist nach Absatz 1 bleibt in jedem der in Satz 1 und 2 genannten Fälle unberührt. 4 Ist auch das Geburtsja hr dem kirchlichen Archiv nicht bekannt, endet die Schutzfrist für personenbezogenes Archivgut sechzig Jahre nach Entstehung der Unterlagen.

(3) Für Archivgut, das auf Grund von Rechtsvorschriften besonderer Geheimhaltung unterliegt, finden die im Archivgesetz des Freistaates Bayern festgelegten Fristen Anwendung.

(4) Die in den Absätzen 1 und 2 festgelegten Schutzfrist en gelten nicht für Unterlagen, die bereits bei ihrer Entstehung zur Veröffentlichung bestimmt oder der Öffentlichkeit zugänglich waren.

(5) Die in Absatz 2 festgelegten Schutzfristen gelten nicht für Archivgut, das die Tätigkeit von Personen der Zeitgeschichte dokumentiert, sofern ihre persönlichen Lebensverhältnisse nicht betroffen sind. 2 Gleiches gilt in Bezug auf Amtspersonen, soweit sie in Ausübung eines kirchlichen oder öffentlichen Amtes oder einer kirchlichen oder öffentlichen Funktion gehandelt haben. 3 Die schutzwürdigen Interessen Dr itter sind a ngemessen zu berücksichtigen.

(6) Vor Ablauf der Schutzfrist na ch Absatz 1 kann im Einzelfall auf Antrag die Benutzung genehmigt werden (Ausnahmegenehmigung), soweit § 8 nicht entgegensteht.

(7) Vor Ablauf von Schutzfristen kann das kirchliche Archiv Auskünfte aus dem Archivgut erteilen, soweit § 8 nicht entgegensteht.

(8) Vor Ablauf der Schutzfristen kann im Einzelfall auf Antrag die Benutzung genehmigt werden (Ausnahmegenehmigung), wenn

a) die betroffene Person oder nach ihrem Tod deren Ehegatte, Kinder oder Eltern in die Benutzung eingewilligt haben oder

b) die Benutzung zur Behebung einer bestehenden Beweisnot oder aus sonstigen im rechtlichen Interesse eines Dritten liegenden Gründen unerläßlich ist oder

c) die Benutzung für die Durchführung eines wissenschaftlichen Vorhabens erforderlich ist und wenn sichergestellt ist, daß schut zwürdige Belange der betroffenen Person und Dritter nicht beeinträchtigt werden, oder wenn das öffentliche oder kirchliche Interesse an der Durchführung des wissenschaftlichen Vorhabens die schutzwürdigen Belange der

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

betroffenen Person erheblich überwiegt und der Zweck der Forschung auf andere Weise nicht oder nur mit unverhältnismäßigem Aufwand.

(9) Vor der Übernahme von Unterlagen, die personenbezogene Daten enthalten, einschließlich datenschutzrechtlich gesperrter Daten, durch kirchliche Archive, ist von diesen durch geeignete Maßnahmen oder entsprechende Feststellungen sicherzustellen, daß schutzwürdige Belange Betroffener oder Dritter auch nach der Archivierung angemessen berücksichtigt werden. Archivgut, das dem Schutz von § 203 Abs. 1 bis 3 des Strafgesetzbuches unterliegt, darf sola nge nur in anonymisierter Form benutzt werden, wie die Schutzfristen laufen. Die Benutzung von Archivgut, das der Geheimhaltungspflicht nach § 203 Absatz 1 oder 3 des Strafgesetzbuches unterlegen hat, kann eingeschränkt oder versagt werden, soweit dies zur Wahrung schutzwürdiger Belange Betroffener erforderlich ist.

(10) Die Schutzfristen nach Absatz 1 bis 3 können, wenn dies im kirchlichen Interesse geboten ist, um längstens zwanzig Jahre verlängert werden.

(11) Zuständig für die Ausnahmegenehmigungen nach Absatz 6 und 8 und die Verlängerung der Fristen nach Absatz 10 ist das Landeskirchliche Archiv. Gegen dessen Entscheidung kann innerhalb eines Monats Widerspruch beim Landeskirchenamt eingelegt werden.

§ 8 Einschränkung und Versagung der Benutzung

(1) Die Benutzung ist einzuschränken oder zu versagen, soweit
   a) schutzwürdige Belange Dritter entgegenstehen,
   b) Rechtsvorschriften über Geheimhaltung verletzt würden,
   c) der Erhaltungszustand des Archivgutes beeinträchtigt würde oder einer Benutzung entgegensteht,
   d) Vereinbarungen entgegenstehen, die mit Eigentümern aus Anlaß der Übernahme getroffen wurden.

(2) Die Benutzung kann eingeschränkt oder versagt werden, soweit
   a) Grund zu der Annahme besteht, daß der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern, der Evangelischen Kirche in Deutschland, einer ihrer Gliedkirchen oder einem der gliedkirchlichen Zusammenschlüsse wesentliche Nachteile entstehen,
   b) durch die Benutzung ein nicht vertr etbarer Verwaltungsaufwand entstehen würde.

(3) Die Benutzung von Archivgut ist in der Regel nicht zu gestatten, wenn der mit der Benutzung verfolgte Zweck durch die Einsichtnahme in Reproduktionen, Druckwerke oder andere Veröffentlichungen erreicht werden kann.

(4) Zuständig für die Einschränkung oder Versagung der Benutzung ist das Landes-kirchliche Archiv. Gegen dessen Entscheidung kann innerhalb eines Monats Widerspruch beim Landeskirchenamt eingelegt werden.

§ 9 Rechtsansprüche betroffener Personen

(1) Betroffenen Personen ist, unabhängig von den Schutzfristen, auf Antrag Auskunft über die im Archivgut zu ihrer Per son enthaltenen Daten zu erteilen, soweit das Archivgut durch Namen der Personen erschlossen ist. Anstelle der Auskunft kann das kirchliche Archiv Einsicht in die Unterlagen gewähren, soweit schutzwürdige Belange Dritter angemessen berücksichtigt werden und keine Gründe für eine Einschränkung oder Versagung der Benutzung nach Maßgabe des § 8 entgegenstehen. Die Versagung oder Einschränkung der Einsicht in die Unterlagen ist zu begründen.

(2) Ein durch Rechtsvorschriften geregelter Anspruch auf nachträgliche Berichtigung oder Löschung von Unterlagen wird nach der Übernahme der Unterlagen in das kirchliche Archiv wie folgt gewährleistet: Die Berichtigung hat in der Weise zu erfolgen, daß die betroffene Person amtliche Schriftstücke über den als richtig festgestellten Sachverhalt

(Urteile, behördliche Erklärungen u.ä.) vorlegt und eine schriftliche Erklärung darüber dem Archivgut beigefügt wird. An Stelle der Löschung tritt die Sperrung nach § 7 Abs. 3.

(3) Bei unzulässig erhobenen Daten bleibt der Rechtsanspruch auf Löschung unberührt.

(4) Bestreiten Personen die Richtigkeit der sie betreffenden personenbezogenen Daten und läßt sich weder die Richtigkeit noch die Unrichtigkeit feststellen, können sie verlangen, daß dem Archivgut ihre Gegendarstellung beigefügt wird. Nach ihrem Tod steht das Gegendarstellu ngsrecht dem Ehegatt en, den Kindern oder Eltern zu.

(5) Die Gegendarstellung bedarf der Schriftform und muß von der betroffenen Person oder einer der in Absatz 4 Satz 2 genannten Personen unterzeichnet sein. Sie muß sich auf T atsachen beschränken und darf keinen strafbaren Inhalt haben.

(6) Für Erklärungen nach Absatz 2 und Gegendarstellungen gilt die Schutzfrist des Archivgutes, auf das sich die Erklärung oder Gegendarstellung bezieht.

(7) Das Erklärungs- und Gegendarstellungsrecht nach Absatz 2 und 4 gilt nicht für amtliche Niederschriften und Berichte über Sitzungen der gesetzgebenden oder beschließenden Organe sowie für Niederschriften und rechtskräftige Urteile der Gerichte sowie bestandskräftige Entscheidungen von Verwaltungsbehörden. *

II. DAS LANDESKIRCHLICHE ARCHIV

§ 10 Aufgaben und Befugnisse

(1) Das Landeskirchliche Archiv ist als Einrichtung der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern mit Sitz in Nürnberg errichtet und steht unter der Aufsicht des Landeskirchenamts. Es ist zentrale Fachbehörde für Fragen des kirchlichen Archivwesens im Bereich der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern. Es führt die Fachaufsicht über das kirchliche Archivwesen und die kirchlichen historischen Bibliotheken im Bereich der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern. Es unterstützt und berät die kirchlichen Archivträger und Registraturbildner in allen die Archive, historischen Bibliotheken und Registraturen betreffenden Fragen. Es überprüft im Rahmen seiner Fachaufsicht die Führung der kirchlichen Archive und historischen Bibliotheken und trifft bei Gefahr im Verzug die notwendigen Maßnahmen zur Sicherung und Sicherstellung des gefährdeten Archivgutes. Im übrigen bleiben die Pflichten und Befugnisse der kirchlichen Aufsichtsstellen unberührt.

(2) Das Landeskirchliche Archiv ist für die Archivierung des Archivgutes der Organe, Dienststellen, Werke und Einrichtungen der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern (landeskirchliche Stellen) zuständig. Diese Aufgabe erstreckt sich auch auf Archivgut der Rechtsvorgänger der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern und der Funktionsvorgänger der in Satz 1 gena nnten landeskirchlichen Stellen.

(3) Das Landeskirchliche Archiv ist zuständig für die Archivierung des Archivgutes aufgehobener oder zusammengelegter kirchlicher Rechtsträger.

(4) Das Landeskirchliche Archiv übernimmt auf vertraglicher Grundlage Archiv und Bibliotheksgut bestehender anderer kirchlicher Rechtsträger auf Dauer als Depositum.

(5) Das Landeskirchliche Archiv kann aufgrund von Vereinbarungen oder letztwilligen Verfügungen nichtkirchliches beziehungsweise privates Archivgut archivieren, soweit dies der sinnvollen Ergänzung seiner Bestände dient. Wenn vor oder bei der Übernahme nichts Besonderes vereinbart oder verfügt wurde, gelten für die Benutzung dieses Archivgutes die §§ 4 bis 9 entsprechend.

(6) Das Landeskirchliche Archiv ist Dokumentationsstelle der Evangelisch-Lutheri-schen Kirche in Bayern und Sammelstelle für landeskirchliches Schrifttum, Bild-, Tonmaterialien und sonstige Vervielfältigungen gleich welcher Form aus Vergangenheit und Gegenwart der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern.

Maria im Himmelssaal, von Heiligen verehrt

(7) Das Landeskirchliche Archiv versieht die Pflege der externen kirchlichen Archive und Registraturen. Das Nähere regeln Archivpflegerichtlinien.

(8) Das Landeskirchliche Archiv nimmt Aufgaben im Rahmen der archivarischen Aus- und Fortbildung wahr.

(9) Das Landeskirchliche Archiv wirkt an der Auswertung des von ihm verwahrten Archivgutes sowie an der Erforschung und Vermittlung insbesondere der Kirchen-geschichte mit und leistet dazu eigene Beiträge.

§ 11 Anbietung, Bewertung und Übernahme

(1) Alle in § 10 Abs. 2 genannten landeskirchlichen Stellen haben dem Landeskirchlichen Archiv ihre archivreifen (§ 2 Abs. 3) Unterlagen unverzüglich und unverändert anzubieten und, soweit sie archivwürdig sind, zu übergeben. Archivreife tritt sp ätestens 30 Jahre nach der letzten inhaltlichen Ergänzung der Unterlagen ein, sofern nicht durch besondere kirchliche Rechtsvorschriften etwas anderes bestimmt ist.

(2) Absatz 1 gilt auch für Unterlagen mit personenbezogenen Daten einschließlich datenschutzrechtlich gesperrter Daten. Ausgenommen sind Daten, deren Speiche-rung nicht zulässig war, insbesondere eigene Aufzeichnungen, die Pfarrer und Pfarrerinnen und andere Mitarbeiter und Mitarbeiterinnen in Wahrnehmung ihres Seelsorgeauftrages gemacht haben.

(3) Durch Vereinbarung zwischen dem Landeskirchlichen Archiv und der anbietenden Stelle kann

a) auf die Anbietung von Unterlagen von offensichtlich geringer Bedeutung verzichtet werden und

b) der Umfang der anzubietenden, gleichförmigen Unterlagen, die in großer Zahl erwachsen, im einzelnen festgelegt werden.

(4) Für maschinenlesbare Datenbestände sind Art und Umfang sowie die Form der Übermittlung der anzubietenden Daten festzulegen und bereits bei der Speicherung zwischen der anbietenden Stelle und dem Landeskirchlichen Archiv abzustimmen.

(5) Die anbietungspflichtigen Stellen haben dem Landeskirchlichen Archiv auch Exemplare aller von ihnen herausgegebenen oder in ihrem Auftrag erscheinenden Veröffentlichungen zur Übernahme anzubieten.

(6) Dem Landeskirchlichen Archiv ist von der anbietenden Stelle Einsicht in die Findmittel, auch in die maschinenlesbaren, und in die zur Erfüllung ihrer Aufgaben nicht mehr benötigten Unterlagen zu gewähren.

(7) Das Landeskirchliche Archiv entscheidet über die Archivwürdigkeit der ange-botenen Unterlagen (Bewertung) und über deren Übernahme in das Archiv. Vor dieser Entscheidung dürfen Unterlagen von der anbietungspflichtigen Stelle ohne Zustimmung des Landeskirchlichen Archivs nicht vernichtet werden. Näheres regelt die Aufbewahrungs- und Kassationsordnung.

(8) Das Landeskirchliche Archiv hat übernommene Unterlagen, die nicht archivwürdig sind, zu vernichten.

(9) Das Landeskirchliche Archiv kann auch Unterlagen zur vorläufigen Aufbewahrung übernehmen, deren Aufbewahrungsfrist noch nicht abgelaufen ist oder die noch nicht archivisch bewertet worden sind (Zwischenarchivgut).

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

III. Archive anderer kirchlicher Körperschaften

§ 12 Archive der Kirchengemeinden (Pfarrarchive), Gesamtkirchengemeinden und Dekanatsbezirke

(1) Die Kirchengemeinden und Gesamtkirchengemeinden und Dekanatsbezirke sowie ihre Einrichtungen und Dienste haben in ihrem Archiv alle archivreif en Unterlagen unverzüglich und unverändert in sinngemäßer Anwendung des § 11 zu archivieren.

(2) Das Landeskirchliche Archiv entscheidet über die Archivwürdigkeit (Bewertung). Vor dieser Entscheidung dürfen Unterlagen ohne Zustimmung des Landeskirchlichen Archivs nicht vernichtet werden. Näheres regelt die Aufbewahrungs- und Kassationsordnung.

(3) Die Archive der Kirchengemeinden und Gesamtkirchengemeinden verwalten ihr Archivgut im Einvernehmen mit dem Landeskirchlichen Archiv. Ordnungs- und Verzeichnungsarbeiten sind vom Landeskirchlichen Archiv im Rahmen der Archivpflege oder im Einvernehmen mit ihm vorzunehmen.

(4) Veränderung und Verlegung von kirchlichem Archivgut bedürfen der Genehmigung des Landeskirchenamtes nach den allgemeinen Vorschriften; das Landeskirchliche Archiv ist dazu zu hören. Die Verlegung in das Landeskirchliche Archiv bedarf keiner Genehmigung.

(5) Bei Gefahr in Verzug für das Archivgut kann das Landeskirchenamt die zur Sicherung und Bergung des Archivgutes notwendigen Maßnahmen treffen; soweit im Einzelfall nichts anderes bestimmt wird, gilt das Landeskirchliche Archiv hierzu als beauftragt.

IV. Schlußvorschriften

§ 13 Ausführungsbestimmungen

Der Landeskirchenrat kann mit Zustimmung des Landessynodalausschusses näheres durch Rechtsverordnung regeln, insbesondere

1. die Benutzung kirchlichen Archivgutes (Benutzungsordnung),
2. die Erhebung von Gebühren und die Kostenerstattung bei der Benutzung kirchlicher Archive (Gebührenordnung),

§ 14 Übergangsbestimmungen (Inkrafttreten, Außerkrafttreten)

(1) Dieses Kirchengesetz tritt am 1. Mai 2000 in Kraft.

(2) Gleichzeitig treten außer Kraft:

1. das Kirchengesetz über die Errichtung eines landeskirchlichen Archivs vom 29. August 1930 (KABl S. 89),
2. die Bekanntmachung über die Sammelstelle für landeskirchliches Schrifttum vom 26. November 1928 (KABl S. 93),
3. die Bekanntmachung über das landeskirchliche Archiv -Presse-, Bild-, und Tonarchiv- vom 7. September 1964 (KABl S. 169),
4. die Richtlinien zum Schutze des kirchlichen Archivgutes (Archivschutzrichtlinien) vom 11. Dezember 1984 (KABl 1985 S.2, ber. S. 66 und KABl 1987 S.62).

München, 10. April 2000
Der Landesbischof
Dr. Johannes Friedrich

Maria im Himmelssaal, von Heiligen verehrt

ARCHIVALISCHE GESETZGEBUNG UND DATENSCHUTZ IN DEUTSCHEN KIRCHLICHEN ARCHIVEN

Die beiden großen Kirchen in Deutschland ordnen ihr Archivwesen selbständig. Analog der staatlichen Archivgesetzgebung haben beide Kirchen kirchengesetzliche Regelungen getroffen, insbesondere aufgrund der Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes 1983 über das "Recht auf informationelle Selbstbestimmung". 1997 veröffentlichte die Evangelische Kirche in Deutschland entsprechende Archivrichtlinien, die von den Landeskirchen, teilweise modifiziert, übernommen wurden. Dem Personenrechtsschutz ist ein sehr großes rechtliches Gewicht eingeräumt worden. In der Regel besteht ein Rechtsanspruch auf Benutzung. Es gelten 10- oder 30jährige Sperrfristen.

Die katholische Kirche hat ihr Archivwesen nach den Vorschriften des CIC (c.482-491) mit der nach 1988 in allen deutschen Diözesen eingeführten "Anordnungen über die Sicherung und Nutzung der Archive der Katholischen Kirche" geregelt. Es gilt eine 40jährige Sperrfrist.

Maria im Himmelsaal, von Heiligen verehrt

FONDACIJA "JOHANES A LASKO" BIBLIOTEKE U EMDENU

Valter Šulc

BIBLIOTEKA GODINE 2001.

Odini se da je danas Fondacija Biblioteke "Johanes a Lasko" Velike crkve u Emdenu rezultat jednog nekonvencionalnog koncepta pomoću kojega, za vrijeme od samo dvije godine, "biblioteka sa jednim čovjekom" je prerasla u mali biznis koji trenutno zapošljava 14 ljudi i koji ima potencijal za dalji razvoj. Zbirka istorijskih knjiga, vlasništvo Reformisane župe u Emdenu, čiju administraciju je sam autor upoznao od 1986. do 1991. godine radeći honorarno, bila je poznata tek nekolicini eksperata i čak nije igrala nikakvu javnu ulogu u toj regiji. Godine 1991. stvoren je po prvi put takozvani "položaj posebnog pastora" od strane Regionalne reformisane crkve, posebno za Biblioteku: tako, nakon više od 400 godina ova biblioteka je dobila svog prvog pravog direktora. Danas se od nje razvila savremena bibliotečka institucija, dobro poznata adresa ne samo u regionu, već donekle i šire, koja se uspješno učvrstila u javnoj svijesti ovog regiona.

Priča o uspjehu Emdenske biblioteke bazira se na uspješnom oživljavanju i upotrebi takozvanog "endogenog potencijala" (to jest njenih fondova i lokacije), koji je izvučen iz svog egzistiranja iz prikrajka i doveden u novi društveni i politički kontekst. U današnje vrijeme ova biblioteka se ubraja u istaknute "prilagodljive prostorne elemente", zajedno sa Umjetničkom galerijom Fondacije "Henri and Eske Nannen" u Emdenu i Donacijom "Otto van de Loo", sa kojima se ovaj region predstavlja vani kao ekonomska oblast i mjesto za življenje.

Od 1992. do 1995. godine ruševine bivše Velike crkve u Emdenu, koja je pripadala Reformisnoj protestantskoj crkvi i bila smještena u centru grada, pretvorene su u istraživačku biblioteku i mjesto pretraživanja za Reformisani protestantizam, omogućavajući istorijskoj zbirci knjiga da se vrati na svoje izvorno mjesto. Nova bibliotečka zgrada, koja je sagrađena među ruševinama, je od tada postala najistaknutije mjesto za održavanje javnih manifestacija i dosta je tražena u cijelom regionu. Biblioteka se orijentiše prema savremenim standardima, istovremeno pokušavajući da sama postavi nove standarde u uspješnom upravljanju istraživačkim institucijama na kulturnom polju.

Koncept Fondacije Biblioteke "Johanes a Lasko" bazira se na tri polja djelovanja i na organizacijskoj strukturi koja ih podržava:

1. istraživačka biblioteka
2. mjesto istraživanja
3. javni forum

4. crkvena fondacija sa pravnim kapacitetom po građanskom zakonu.

Kada se istraživačka biblioteka specijalizira, to ne znači da se to namjerno kosi sa otvaranjem za široku javnost. Naprotiv, u smislu "otvorene biblioteke" publicitet koji rezultira otvaranjem je veoma važan za uski istraživački segment, zato što dobija za sebe onu političku i, konačno, takođe onu finansijsku bazu bez koje ne bi bilo moguće upravljati istraživačkim institutom. U isto vrijeme ovo optimizira uslove za prenošenje istraživanja na društvo, proces koji se sve više i veoma traži i koji se proglašava dugom koji mi treba da izmirimo. Imajući u vidu sve prethodno rečeno, vrijedi sljedeće: razvoj i brza primjena jednog takvog koncepta zahtijeva ono polje za djelovanje i odlučivanje, za koji sektor kulture, barem što se biblioteka tiče, ne donosi plodove. Dopuštajući Emdenskoj biblioteci da postane zakonski i finansijski (1993. i 2001.) potpuno nezavisna kao fondacija sa pravnim kapacitetom po građanskom zakonu, organi koji su ranije bili odgovorni za nju dobrovoljno su stvorili preduslove upravo za ovu oblast odlučivanja i za održivi razvoj koji je omogućen od strane Fondacije, što znači za trajnu težnju prema ciljevima Fondacije, koji su formulisani na dugi rok. Fondacija Biblioteke "Johanes a Lasko" je, vjerovatno, prva istraživačka bibliotečka institucija u Njemačkoj koja je postala potpuno zakonski nezavisna i odgovorna samoj sebi. Postavljen je putokaz za dalje širenje i za još veće internacionalizovanje. Fondacija Biblioteke će nastaviti ovim putem koji je zacrtan.

I.

Biblioteka "Johanes a Lasko" u Emdenu je specijalna biblioteka za Reformisani protestantizam i studije vjera i konfesija iz rane istorije novog doba i priznata je od strane eksperata. Biblioteka koja je ustanovljena u Reformisanoj crkvenoj župi u Emdenu 1559. godine, sadrži vrijednu istorijsku zbirku knjiga koja se tiče uglavnom istorije Reformacije u sjeverozapadnoj Njemačkoj i Holandiji. Istorijska pozadina je istaknuta uloga koju je Emden odigrao u holandsko-španskom ratu u 16. vijeku, kada se osrednji lučki grad uzdigao do pozicije jednog od najistaknutijih gradova, koji su pružali azil protestantima i doživio je nevjerovatan procvat vođen kulturnom i ekonomskom virilnošću koja se uzburkala u ovom gradu. Sa stanovišta crkve, ovo je značilo da se Reformisana župa Emden uzdigla do mjesta Matične crkve Reformisanog protestantizma.

U okviru većeg projekta, podržanog od strane Evropske unije putem njihovog INTEREG-II i od strane Savezne države Donje Saksonije, autor je uspio da Biblioteku "Johanes a Lasko" postavi u poziciju zvaničnog partnera za saradnju sa Reformisanom alijansom (Svjetska alijansa Reformisanih crkava, Ženeva) razvijajući *online* informacioni sistem. Ovaj korak je značio za Biblioteku "Johanes a Lasko", pored njene saradnje sa individualnim istraživačima ili bibliotekama, i saradnju koja je od samog starta međunarodno usmjerena, tako da je bila u mogućnosti da se stavi u poziciju na najvišem nivou, onu poziciju koja spada u kategoriju međunarodnih crkvenih organizacija, kategoriju koju Biblioteka do tada nije zauzimala. Sistem "reformisani-*online*" nudi novosti od tekućeg značaja i informacije o reformisanim crkvama širom svijeta, kojih ima oko 800 sa preko 105 miliona članova. Paralelno sa razvojem ovog projekta, evropski potpredsjednik Svjetske alijanse Reformisanih crkava postavljen je u Upravno vijeće Fondacije Biblioteke. Informacioni sistem je sačinjen da bude multijezički. Trenutno se razvija jedan interaktivni studijski program. Sada već dobijamo priličan broj pozitivnih

reakcija koje dolaze iz oblasti Južne Amerike i Azije, to znači iz takozvanih "siromašnih crkava", koje imaju veliki deficit teološke istraživačke literature. U međuvremenu Biblioteka "Johanes a Lasko" postavljena je za poslovnicu zvaničnog *online* izdavača Svjetske alijanse reformisanih crkava; autor učestvuje na godišnjim sastancima Izvršnog odbora i tamo ima status posmatrača. Sa razvojem ovog sistema Biblioteka "Johanes a Lasko" je već dobila sljedeći zadatak koji nije manje vrijedan u smislu politike Crkve. Po modelu "reformisani-*online*", trebalo bi postaviti analogni sistem za konferencijski nivo protestantskih crkava u cijeloj Evropi.

2. ISTRAŽIVANJE

Ako je u početku bilo nekoliko odvojenih međunarodnih kongresa eksperata na kojima se Biblioteka "Johanes a Lasko" mogla predstaviti kao mjesto za istraživanje, onda je na početku ove godine bilo moguće ustanoviti njen vlastiti obimni istraživački program planiran za narednih nekoliko godina. "Kulturni uticaj Reformisanog protestantizma" će se proučavati u trima sekcijama tokom narednih šest godina, gdje će se tretirati područja zakona, literature i muzike, a takođe edukativni i kulturni koncepti. U tom cilju oko 1,7 miliona njemačkih maraka će biti dostupno tokom narednih šest godina.

Zato što je za samo nekoliko godina Biblioteka "Johanes a Lasko" bila sposobna da se predstavi i održi kao veoma dobro mjesto za velike kongrese - povremeno se ovdje održavaju događanja koja organizuju treća lica i u tim slučajevima Biblioteka preuzima organizacioni nadzor za priređivača sa strane. Da bi se dalje promovisao istraživački rad, Fondacija Biblioteke takođe dodjeljuje grantove i stipendije za mlade istraživače ili finansijski daje doprinos organizovanju važnih kongresa koji se održavaju negdje drugo, kao na primjer kada je bez kolebanja sponzorisala Međunarodni kongres Londonskog društva Hugenota "Od stranaca do građana", 2000. godine, uključujući i kasnije publikovanje predavanja. U pojedinim slučajevima takođe je finansijski podržala i crkvene biblioteke u istočno-evropskim zemljama.

U saradnji sa Društvom za istraživanje Reformisanog protestantizma, osnovanim 1998. godine, održana su već tri kongresa u Emdenu, a ticali su se ove oblasti. Predavanja su publikovana u novoosnovanom serijiskom izdanju: "Emder Beitrage zum reformierten Protestantismus" ("Doprinosi Emdena Reformisanom protestantizmu").

3.

Biblioteka "Johanes a Lasko" je smještena u gradu srednje veličine, koji broji 50.000 stanovnika, koji ima Višu tehničku školu integrisanu sa drugima u sjeverozapadnom regionu i ima oko 3.000 studenata, ali nema univerzitetskih institucija koje nude klasične discipline u društvenim naukama. Iz ovoga neizbježno proizilazi bitisanje grada u društvenom zapećku, zbog toga što akademski rad na polju teologije i istorije ne bi mogao biti u osnovi dovoljan za postizanje nekog značajnog društvenog efekta. Mi smo na to odgovorili prilikom inauguracije nove biblioteke 1995. godine, namjerno stavljajući u prvi plan prihvatanje zgrade od strane šire javnosti kako bi se čvrsto Biblioteka "Johanes a Lasko" otjelovila u društvenoj svijesti unutar šireg regiona. Programskom sadržaju Biblioteke ne pripadaju samo koncerti, književne večeri ili izložbe, koji su

do tada bili orgnizovani i u drugim biliotekama; za samo nekoliko godina Biblioteka "Johanes a Lasko" je postala najtraženije mjesto za visoko rangirane događaje iz oblasti politike, biznisa, društva i crkve: *Statoil*, *Phillips-Petrol*, *Volkswagen*, srednja preduzeća, banke i štedionice do Industrijske i Trgovačke komore, svi iznajmljuju Biblioteku za održavanje posebnih događanja ovdje, a koji obično nalaze odjeka van regiona. Vrhunac, sa stanovišta politike, bio je "Prva nacionalna konferencija o pomorskoj ekonomiji" koju je njemački kancelar održao u Biblioteci "Johanes a Lasko" u junu 2000. godine, zajedno sa četiri ministra, četiri sjeverno-njemačka premijera i vodećim predstavnicima administracije, brodskih kompanija i brodogrđevinske industrije.

Takođe ovdje se obično održavaju događaji visokog ranga vezani za Umjetničku galeriju Emden i Fondaciju "Henri and Eske Nannen", bilo da se radi o velikim banketima ili inauguracionim izlaganjima sa ministrima Genšerom, Šarpingom, Naumanom ili drugim dobro poznatim predstavnicima javnog života. Kao rezultat ovih događanja i mnogih drugih, više regionalne prirode, koja su se održavala u Biblioteci, teološka Biblioteka "Johanes a Lasko" je postala priznat faktor u javnoj svijesti za kratko vrijeme i više se ne može zamisliti da je nema. Skoro svi takozvani donosioci odluka i vodeći predstavnici politike, biznisa, društva i crkve, su manje ili više redovni gosti Biblioteke "Johanes a Lasko". Nije neophodno detaljno objašnjavati da su ovi rezultati odličan preduslov za dalji razvoj Institucije, zato što široki društveni konsenzus podržava ovu instituciju i otvara vrata koja predstavnici (crkvene) biblioteke ne mogu tako lako otvoriti. Na svoj način Biblioteka daje prepoznatljiv doprinos javnom životu, ovo, na odgovarajući način uzima, u obzir veliko uključivanje vlasti tokom izgradnje biblioteke (Fondacija Donje Saksonije: 5,2 miliona DM, Reformisana protestantska crkva: 5,2 miliona DM, država Donja Saksonija: 2,6 miliona DM, grad Emden: 2,6 miliona DM). Za Fondaciju Biblioteke "Johanes a Lasko" i njene osnivače, to jest Reformisanu protestantsku crkvu (Sinod Reformisane crkve u Bavarskoj i sjeverozapadnoj Njemačkoj) i Župu Reformisane crkve u Emdenu, ostvareni su više nego uspješni odnosi sa javnošću. Sa stanovišta osnivača crkve, ovaj koncept otvaranja Biblioteke doprinosi prenošenju teoloških aspekata i socio-političkih signala poslatih od strane crkvene manjine, to jest reformisanih protestanata, društvu uopšte. Biblioteka "Johanes a Lasko", kao javni forum, omogućava na najbolji mogući način "Javno razumijevanje prirodnih nauka i društvenih" (*Public Understanding of Sciences and Humanities* – PUSH), što je zahtjev nedavno učinjen od strane akademskih organizacija kada su osnovale PUSH.

"Johanes a Lasko" biblioteka ne pruža publicitet – mi ga definitivno proizvodimo! Radeći to, otklanjamo pritisak samoopravdavanja sa akademskih institucija, pritisak koji postoji kod svih njih. Pitanje da li akademska institucija ima pravo da postoji, pitanje koje se postavlja sve češće i sve oštrije ovih dana, prenosi se, preko nas, s akademske sfere na sferu opšte javnosti i društvenog učešća. S vremena na vrijeme je istraživanju potreban zaklonjen prostor, takođe ponekad i da bi se prošlo kroz eksperimentalnu fazu ili razvoj, i ono ne može opravdati svoje postojanje ili objasniti svoju relevantnost trenutnim prikazivanjem rezultata za kratak vremenski period. Biblioteka "Johanes a Lasko" je na tako dobroj javnoj poziciji da, na bazi širokog javnog konsenzusa, njen legitimitet ne dolazi u pitanje. Akademski poslovi se mogu stoga razvijati i nastaviti bez prekida, a još više u eliptičnoj vazdušnoj struji, kako je možemo nazvati, onih dijelova programa koji se umnogome tiču opšte javnosti.

4.

Ne treba reći da se brojna događanja u Biblioteci manifestuju kroz redovni prihod koji nije mali. Nije izuzetak da se dodijele značajne donacije ili se dešava da se prvi kontakti kasnije mogu upotrijebiti za finansiranje posebnih projekata. Od svog početka ova bibliotečka fondacija je zavisila od sredstava trećih lica, a to će ostati i u bliskoj budućnosti s obzirom na njene aktivnosti pored onih primarnih funkcija. Na taj način bilo je moguće sakupiti oko 2/3 za troškove izgradnje, to jest 10,4 od 15,6 miliona DM. Isto važi i za posebne unutrašnje prostore. Uvođenje holandskog PICA sistema od 1992. do 1994. bilo je podržano od strane INTERREG-I od EU i ta sredstva su dodijeljena kroz lokalni *Ems-Dollart-Region* i propraćena su dodatnim sredstvima od Države Donje Saksonije (ukupno oko 400.000 DM). Uz to, za Internet projekat "reformisani-*online*", koji je upravo završen, ponovo je bilo moguće dobiti sredstva od EU, to jest njihovog INTERREG-II programa, u finansijskoj saradnji sa Državom (Donjom Saksonijom). Za program akademskog istraživanja, za koji bibliotečka fondacija plaća oko 600.000 DM svog kapitala, drugih 500.000 DM je stavljeno na raspolaganje od strane Fondacije Donje Saksonije i Države Donje Saksonije. Konačno, druge fondacije i privatna lica su već dali oko 800.000 DM, što uključuje legat od 250.000 DM, za kupovinu nekoliko starih slika, rukopisa, bibliofilskih rariteta i u pojedinim slučajevima takođe dvije umjetničke slike.

Porez na promet se plaća na prihod od izdavanja i usluga, i plaća se nadležnoj kancelariji poreske administracije. Fondacija vodi Biblioteku kao funkcionalni posao koji podliježe porezu na promet održavajući svoj neprofitni status. Stoga Biblioteka može biti shvaćena kao ekonomska firma u širem smislu, u kojoj finansijski uslovi za izdržavanje i upravljanje ovom institucijom moraju biti dugoročno obezbijeđeni. Mogućnost da se to uradi dali su osnivači kada su je oni isti, pošto su joj dozvolili da postane pravno nezavisna već 1993. godine, finansijski govoreći, postavili na noge 2000. godine. Kapitalna zadužbina, koja u međuvremenu dostiže iznos oko 15 miliona DM, garantuje danas upravljanje svim primarnim funkcijama.

Ovaj osnivački kapital je stalno obezbijeđen na osnovu rezultata da se prihodi mogu koristiti samo unutar okvira ovih ciljeva, tako stvarajući osnovni uslov za dugoročnu sigurnost upravljanja Bibliotekom.

Shvatanje ove institucije kao poslovne firme u širem smislu, vodi ka raspolaganju sredstvima, ne prema uobičajenim zakonskim kriterijumima za javni budžet, koji po pravilu posebnu pažnju posvećuje uglavnom troškovima putovanja i drugim troškovima. Potrošnja Biblioteke treba da se shvati konačno kao investicija i kao takva mora dokazati svoju vrijednost.

Bibliotečka fondacija sve više postaje centar pažnje u širim političko-kulturnim i političko-akademskim krugovima. Pozivi da se prikaže ovaj model, model u smislu unutrašnje uprave, njene zakonske organizacije i njenog odnosa prema poreskim zakonima, omogućavaju kritičku diskusiju u odgovarajućim odborima širom Njemačke. Fondacija Biblioteke "Johanes a Lasko" takođe testira nove prilaze u tom smislu.

Sada, što znači konstituisanje Biblioteke kao crkvene fondacije sa zakonskim kapacitetom? Već tokom izgradnje nove Biblioteke, bivša Biblioteka Velike crkve je postala nezavisna u decembru 1993. godine, postajući crkvena fondacija sa pravnim

kapacitetom ili, preciznije, kao "Emdenska Fondacija Biblioteke Velike crkve 'Johanes a Lasko'". Prije toga, ranija zbirka knjiga Reformisane župe Emden bila je vlasništvo ove župe i u isto vrijeme odgovornost za njeno održavanje preuzela je Regionalna reformisana crkva. Da bi bila sposobna da djeluje kao subjekt u zakonskom smislu, trebalo je da Biblioteka koristi Župu ili Regionalnu crkvu kao posrednika zato što sama Biblioteka nije posjedovala zakonski entitet. Staviti biblioteku pod odgovornost drugog tijela je česta stvar u javnom sektoru i, po pravilu, primjenjuje se stavljanjem iste pod neko više tijelo, obično pod javnu teritorijalnu vlast (opština, okrug, savezna država ili federacija). Razlika koja je stvorena između institucije i tijela odgovornog za nju, u gornjem smislu ima svoje korijene u zakonskoj zavisnosti same biblioteke – to je bio slučaj Biblioteke u Emdenu prije nego što je postala nezavisna fondacija. Kada neko danas govori o Fondaciji Biblioteke "Johanes a Lasko" kao o tijelu odgovornom za Biblioteku "Johanes a Lasko", to ne znači da ja sada Fondacija sa zakonskim svojstvom zauzela mjesto Regionalne reformisane crkve kao odgovornog tijela, koje služi kao sredstvo, što bi značilo da bi s jedne strane bila institucija, Biblioteka, a sa druge ili nekako pored nje, Fondacija, kao tijelo odgovorno za nju. Naprotiv, biti nezavisan u zakonskom smislu znači da Biblioteka "Johanes a Lasko" djeluje za sebe kao pravni subjekt u obliku fondacije sa zakonskim svojstvom. Odgovorno tijelo i institucija, Fondacija i Biblioteka, u ovom slučaju idu zajedno i odnose se jedna prema drugoj kao forma i sadržaj. Forma (pravna) Biblioteke je Fondacija, sadržaj Fondacije je Biblioteka. U suštini situacija je takva da uvijek jedino Biblioteka "Johanes a Lasko" djeluje i ističe se, bilo da kupujemo knjigu, investiramo u imovinu Fondacije, radimo istraživanje ili ga promovišemo, organizujemo neko događanje ili iznajmljujemo prostor trećem licu. Ona to radi samostalno na osnovu toga što je sama pravno lice. Ovo je suprotno od ranije Biblioteke Velike crkve koja nije mogla ništa samostalno uraditi. Svaka akcija bila je moguća samo ako je bila odobrena ili ustupljena od župe ili Regionalne reformisane crkve. Stoga se i molba za sredstva od INTERREG-I Programa da bi se uveo PICA (1992), još uvijek morala potpisati od strane dva legitimna predstavnika koji su bili članovi Sinodskog vijeća Regionalne reformisane protestantske crkve, tijela koje je bilo odgovorno za Biblioteku. Ovo se promijenilo kada je formirana Fondacija 1993. Ugovor o saradnji sa Univerzitetom primijenjih nauka, tada zvan *Fachhochschule Ostfriesland*, i sa *Aurich bibliotekom Landschaft*-a, za rad i upotrebu zajedničkog bibliotečkog sistema, tada je potpisala sama Fondacija kao pravno lice i dva ovlašćena predstavnika organa. Razlika za saradničke institucije je bila da su one mogle djelovati kroz viša tijela odgovorna za njih, a to je isto tako bilo i za Višu tehničku školu koja je, budući da je institucija Savezne države Donje Saksonije, mogla djelovati nakon što je dobila ministarsku uredbu koja je prethodno izdata.

Još jednom: zakonski zavisne biblioteke djeluju isključivo na osnovu dozvole koju izdaje više tijelo odgovorno za njih. Biblioteka "Johanes a Lasko", s druge strane, je sebi odgovorno tijelo i od sada djeluje kao potpuno nezavisan subjekt, naime kao fondacija i to radi preko Upravnog odbora, svog odgovornog organa, kome je dato ovlašćenje da je predstavlja u skladu sa njenim zakonskim aktima. Kada je osnovan, Upravni odbor je bio sastavljen od pet osoba; a autor, kao direktor je u isto vrijeme predsjedavajući Upravnog odbora i Upravnog vijeća, i u ovoj funkciji je i sam bio u poziciji da bude ovlašćen da predstavlja organ. Nakon prvog unutrašnjeg prestrukturiranja i revizije

zakonskih akata 2000. godine, Upravni odbor se sastoji od jedne osobe (autora) koja preuzima odgovornost za Fondaciju Biblioteke i brigu za dalji strateški i akademski razvoj Biblioteke. Da bi izvršavao svoje zadatke, on može angažovati još službenika, kao što je bio slučaj kada je on izabrao jednog bibliotekara da vrši poslove direktora Biblioteke i rukovodi dnevnim bibliotečkim poslovima od 2000. godine naprijed, a on lično se usredsređuje na ukazivanje puta za buduće strategije koje treba slijediti kako bi postali međunarodni faktor i dali Fondaciji u cjelini jasan akademski i politički profil.

Postoji odlučujući politički i organizacioni preduslov za izuzetno brz razvoj Emdenske biblioteke, od "biblioteke sa jednim čovjekom" do malog biznisa sa trenutno 14 zaposlenih. Ovo je mogućnost koja nastaje iz zakonske nezavisnosti, da se jednoj osobi dozvole sve kompetencije i kontrola svega kao u firmi, tako skraćujući na najbolji mogući način procese odlučivanja. Naravno, za sve ovo mora se odgovarati u okviru izvještaja Upravnom vijeću, koje djeluje kao nadzorno tijelo. U isto vrijeme ono mora da podnosi godišnji izvještaj, kao fondacija sa zakonskim kapacitetom, Kontrolnom organu Fondacije, a svake tri godine mora podnijeti izvještaj fiskalnim vlastima koje su odgovorne za kontrolu njenog statusa u skladu sa poreskim zakonima, u ovom slučaju statusa koji ne ostvaruje profit.

Za konačnu procjenu perioda od šest godina, od kada smo počeli ovakvo upravljanje, još uvijek je previše rano. Ipak, za samo nekoliko godina Biblioteka je oblikovana na način koji do sada nije dao bilo kakvog povoda da se izvrše neke ozbiljne promjene kamena temeljaca Fondacije, naprotiv, ona obezbjeđuje dobru osnovu za dalji uspješan razvoj Bibliotečke fondacije.

THE JOHANNES A LASCO LIBRARY EMDEN FOUNDATION

LIBRARY OF THE YEAR 2001

The Johannes a Lasco Library Great Church Emden Foundation as it appears today is the result of an unconventional concept with which, within a few years only, a one-person library was built up into a small business, presently comprising 14 jobs and further potential for development. The collection of historical books, the property of the Reformed Parish in Emden, the administration of which the author alone became familiar with from 1986 until 1991 in the form of a part-time job, had been known up till then only among a few experts, at most, and did not even play any public part in the region. In 1991 a so-called special pastor's position was created by the Regional Reformed Church for the first time especially for the Library: thus after over 400 years the Library got its first full-time Director. Today a modern library institution has developed from it, a well-known address not only within the region but also to some extent already further afield, which was successfully able to establish itself in the public consciousness of this region.

The Emden Library's story of success is based on the successful revival and use of the so-called "endogenous potential" (that is the holdings and the location) which was extracted from its existence in a niche and brought into new social and political contexts. In the present day the Library is counted to be one of the outstanding "soft locational factors" together with the Emden Art Gallery Henri and Eske Nannen Foundation and the Donation Otto van de Loo, with which the region outwardly presents itself as an economic area and living space.

From 1992 to 1995 the ruins of the former Great Church Emden belonging to the Reformed Protestant Church and situated in the centre of the town were developed into a research library and place of research for Reformed Protestantism, making it possible for the historical collection of books to return to its original location. The new library building, which was built amongst the ruins, has since then been the most striking place for holding public functions and very much in demand in the whole region. The Library orients itself by modern standards, at the same time seeking to set new standards itself in successful management of a research institution in the cultural field.

The concept of the Johannes a Lasco Library Foundation is based on three areas of action and on an organizational structure which supports these:

1. the research library
2. the place for research
3. the public forum
4. the Church foundation with legal capacity under civil law.

When a research library specializes this does not mean it is opposed to deliberately opening to a wide public. On the contrary: in the sense of the "open library" the publicity resulting from the opening is so important for the narrow research segment because it gains for itself that political and, in the end, also that financial basis without which it would not be able to keep up the management as a research institute. At the same time this optimizes the conditions for the transfer of research to society, a process which is being more and more strongly demanded and declared to be a debt we owe. Concerning all this, the following applies: the development and rapid implementation of such a concept requires the kind of scope for forming and deciding which the cultural sector, usually as far as library institutions go, does not yield to this extent. By letting the Emden Library become legally and financially (1993 and 2001) completely independent as a foundation with legal capacity under civil law the bodies which were earlier responsible for it created of their own accord the prerequisites for just this scope for decision making and for sustainable development made possible by the Foundation, that means for the continuous pursuit of the aims of the Foundation which were formulated for a long term. The Johannes a Lasco Library Foundation is possibly the first research library institution in Germany to have gone completely legally independent and have become responsible for itself. The way ahead for further extension and becoming yet further international has been sign-posted. The Library Foundation will tread this path that has been traced out.

I.

The Johannes a Lasco Library Emden is a special library for Reformed Protestantism and the study of creeds and confessions of early modern history and has been

acknowledged by the experts. The Library which had been established in the Reformed Church Parish in Emden in 1559 contains a valuable historical collection of books dealing mainly with the history of the Reformation in Northwestern Germany and the Netherlands. The historical background is the outstanding role Emden played in the Dutch-Spanish War in the 16th century in which the middle-sized harbour town rose to the position of one of the most prominent towns accommodating exiled Protestants and flourished unbelievably driven by the cultural and economic virility which surged into this town. From the ecclesiastical point of view this meant that the Reformed Parish in Emden rose up to be the Moederkerk (Mother Church) of Reformed Protestantism.

Within the framework of a larger project, supported by the EU through its INTERREG - II and by the Federal State of Lower Saxony, the author succeeded in establishing the Johannes a Lasco Library as the official partner to cooperate with the Reformed Alliance (World Alliance of Reformed Churches, Geneva) by developing an online information system. Taking this step meant for the Johannes a Lasco Library, apart from its cooperation with individual researchers or libraries, a cooperation which was from the start internationally aligned, that it was able to put itself in a position at the highest level, this position coming under the category of international Church organizations, a category up till then not occupied by the Library. The system "reformed-*online*" offers news of current interest and information about Reformed Churches worldwide, which make up a total of about 800 having over 105 million members. Parallel to the development of this project the European Vice-President of the World Alliance of Reformed Churches was appointed to the Board of Trustees of the Library Foundation. The information system is designed to be multilingual. Currently an interactive study programme is being developed. Now we are already receiving quite a few positive reactions coming from South American and Asian areas, which means from the so-called "underprivileged Churches" which have a great deficit in their supplies of theological research literature. In the meantime the Johannes a Lasco Library was appointed to the office of official *online* publisher of the World Alliance of Reformed Churches; the author takes part in the annual meetings of the Executive Committee and has an observer status there. With the development of this system the Johannes a Lasco Library has already won a further assignment which is no less worthy in the sense of Church politics. On the model of reformed-*online* an analogous system for the conference level of the Protestant Churches in the whole of Europe should now be set up.

2. THE RESEARCH

If to begin with it was various separate international congresses of the experts on which the Johannes a Lasco Library was able to present itself as a place of research, then at the beginning of this year it was its own extensive research programme planned for the next few years which was able to be established. The "Cultural Impact of Reformed Protestantism" will be studied in three sections during the next six years, whereby the fields of law, literature and music and also educational and cultural concepts are to be dealt with. To this end about 1.7 million DM will be available during the next six years.

Because within only a few years the Johannes a Lasco Library was able to introduce and maintain itself extremely well as a venue for large congresses - occasionally events

organized by third parties are held in which case the Johannes a Lasco Library takes over the organizational supervision for the outside organizer. In order to further promote research work the Library Foundation also awards grants and scholarships for young researchers or it contributes financially when important congresses are held elsewhere as, for instance, when it decisively sponsored the International Congress of the London Huguenot Society "From Strangers to Citizens" in 2000 including the later publication of its lectures. In isolated cases it has also financially supported Church libraries in East European countries.

In cooperation with the Society for the Research of Reformed Protestantism, which was founded in 1998, already three congresses were held in Emden dealing with this subject area. The lectures are published in the newly founded series: "Emden Beiträge zum reformierten Protestantismus" ("Emden Contributions to Reformed Protestantism").

3.

The Johannes a Lasco Library is situated in a medium-sized town with a population totalling 50.000, which has an advanced technical college which was merged with others in the northwestern region and has about 3.000 students, but it has no university institutions offering classical disciplines in the humanities. Stemming from this is the inevitable existence in a social niche because academic work in the fields of theology and history could not be basically less suited to attain public effectiveness of any relevance. We responded to this at the inauguration of the new Library in 1995 by quite deliberately bringing the public's great acceptance of the building into play in order to firmly embody the Johannes a Lasco Library in the public consciousness within the greater region. Not only concerts, readings or exhibitions, which by then were also given in other libraries, belong to the programme of events of the Library; within a few years only, the Johannes a Lasco Library has become the place most in demand for high-ranking events in politics, business, society and the Church: Statoil, *Phillips-Petrol*, *Volkswagen*, medium-sized businesses, banks and savings banks up to the Chamber of Industry and Commerce rent the Library in order to hold special functions here which usually find an echo beyond the regional one. The climax from the point of view of politics was the 1st National Conference on Maritime Economics which the German Chancellor held in the Johannes a Lasco Library in June, 2000, along with four ministers, four North German prime ministers and leading representatives of administration, shipping companies and the shipbuilding industry.

Also, high-ranking events for the Emden Art Gallery, the Henri and Eske Nannen Foundation, are usually held here, whether they are large banquets or the inauguration of exhibitions with Minister Genscher, Minister Scharping, Minister Naumann or other well-known representatives of public life. Resulting from these events and many others of more regional nature which were held in the Library the theological Johannes a Lasco Library became an acknowledged factor in the public consciousness within a short time and one can no longer imagine it not to be there. Almost all of the so-called decision-makers and leading representatives of politics, business, society and the Church are more or less regularly guests of the Johannes a Lasco Library. It is not necessary to explain in

greater detail that this results in an excellent prerequisite for the further development of the institution because a wide social consensus supports this institution and opens doors which are not so easily opened to representatives of a (church) library. In its own way the Library makes an acknowledged contribution to public life and this, in an appropriate way, takes into account the great involvement of the authorities during the construction of the Library (Lower Saxony Foundation: 5.2 million DM, Reformed Protestant Church: 5.2 million DM, the State of Lower Saxony: 2.6 million DM, the Town of Emden: 2.6 million DM). For the Johannes a Lasco Library Foundation and its founders, that is the Reformed Protestant Church (Synod of Reformed Churches in Bavaria and Northwestern Germany) and the Reformed Church Parish in Emden, more than just successful public relations have herewith been realized. From the point of view of the Church founders this concept of opening up the Library contributes to conveying theological aspects and socio-political signals sent from a Church minority, i.e. the Reformed Protestants, to society at large. The Johannes a Lasco Library as a public forum enables in the best possible way the Public Understanding of Sciences and Humanities (PUSH), a demand recently made by the leading academic organizations when they initiated PUSH.

The Johannes a Lasco Library does not-allow publicity - we decidedly produce it! By doing so, we take the pressure, of having to justify itself off our academic institution, a pressure which is on all academic institutions. The question of whether an academic institution has the right to exist, a question put more often and more sharply these days, has been transferred by us from the academic area to the area of the general public and public participation. Now and then research needs a sheltered area, sometimes also in order to go through an experimental phase or development, and it cannot justify its existence or explain its relevance by immediately presenting results within short-winded time units. The Johannes a Lasco Library is in such a good public position that, on the basis of a wide public consensus, its legitimacy is not questioned. Academic affairs can thus develop and be pursued without interruption, all the more so in the slipstream, as it might be called, of those parts of the programme which very much apply to the general public.

4.

It goes without saying that the numerous events in the Library manifest themselves in a regular income which is not small. It is not exceptional that considerable donations are made or it turns out that first contacts may later on be employed to help financing special plans. From its beginning the Library Foundation was dependent on funds from a third party and this will remain the case for the near future with respect to activities other than primary functions. In this manner about 2/3 of the construction costs were able to be collected, that is 10.4 of 15.6 million DM. The same is true of special internal areas. The introduction of the Dutch PICA system from 1992 to 1994 was supported by funds from INTERREG-I from the EU which were conferred through the local *Ems-Dollart-Region* accompanied by complementary funds from the State of Lower Saxony (a total of about 400.000 DM). In addition, for the Internet project *reformed-online,* which has just been completed, again funds from the EU from its INTERREG-II-Programme were able to be acquired in financial cooperation with the State (of Lower

Saxony). For the academic research programme for which the Library Foundation pays about 600.000 DM of its own capital about another 500.000 DM from the Lower Saxony Foundation and the State of Lower Saxony respectively is placed at its disposal. Last but not least, other foundations and private individuals already gave about 800.000 DM, which included a legacy of 250.000 DM, towards the acquisition of quite a few old prints, manuscripts, bibliophile rarities and in isolated cases also two paintings.

A turnover tax is imposed on the income from rental and services rendered and these are paid over to the responsible Inland Revenue office. The Foundation runs the Library as a functional business liable to turnover tax and maintaining its non-profit status. Thus the Library can be understood to be an economic firm in the wider sense in which the financial conditions for the maintenance and management of this institution must be secured for a long term. The ability to do this was given to it by the founders when, after having let it become legally, independent already in 1993, they also put it onto its own two feet, financially speaking, in 2000. The capital endowment, in the meantime amounting to about 15 million DM, guarantees the management of all the primary functions today.

This foundation capital is permanently earmarked with the result that the capital proceeds may only be used within the framework of these aims, thus creating a condition crucial to the long-term security of the Library management.

Understanding the institution to be a business firm in the wider sense leads to handling the funds not according to the usual public budget law criteria which, as a rule, pay special attention mainly to travelling costs and other expenses. The Library expenditure is to be understood in the end as being an investment and must prove its worth as such.

The Library Foundation is increasingly becoming the focus of attention in wider politico-cultural and politico-academic circles. Invitations to present this model, a model in the sense of its internal management, its legal construction and its relation to the tax laws, make critical discussion in relevant committees all over Germany possible. The Johannes a Lasco Library Foundation is trying out new avenues on that score too.

Now what does the constitution of the Library as a Church foundation with legal capacity mean? Already during the construction of the new Library, the former Library of the Great Church went independent in December, 1993, becoming a Church foundation with legal capacity, to be precise, as "The Johannes a Lasco Library Great Church Emden Foundation". Before that, the earlier collection of books of the Reformed Parish of Emden had been the property of this Parish and at the same time the responsibility of maintaining it was taken by the Regional Reformed Church. In order to be able to act as a subject in a legal sense, the Library needed to use the Parish or Regional Church as a vehicle because the Library itself possessed no legal entity. To place a library under the responsibility of another body is common in the public sector and, as a rule, applies to putting it under a higher body, usually a territorial public authority (community, district, federal state or federation). A distinction made between the institution and the body responsible for it in the above sense has its origins in the legal dependence of the library itself - such was the case with the Emden Library before it became independent as a foundation. When one speaks today of the body responsible for the Johannes a Lasco Library as being the Johannes a Lasco Library Foundation this does not mean that now

a foundation with legal capacity has taken the place of the Regional Reformed Church as the responsible body serving as a vehicle which would mean that on the one hand there would be the institution, the Library, - and on the other hand or rather somehow beside it there would be the Foundation as the body responsible for it. On the contrary, being independent in the legal sense means that now the Library itself has become the responsible body. The reference to the Foundation as the body responsible for the Library thus means that the Johannes a Lasco Library acts for itself as a legal subject in the form of a foundation with legal capacity. The responsible body and the institution, the Foundation and the Library come together in this case and relate to each other as form and content do. The (legal) form of the Library is the Foundation; the content of the Foundation is the Library. Strictly speaking the situation is such that always only the "Johannes a Lasco Library Foundation" acts and comes to the fore whether we buy a book, invest Foundation assets, do research or promote it, hold an event or rent out the chancel to a third party. It does this of its own accord by virtue of being its own legal entity. This is in contrast to the earlier Library of the Great Church which could do nothing of its own accord. Each action taken was derived, solely from the possibilities of action granted or lent to it by the Parish or the Regional Reformed Church. Therefore also the application for funds from the INTERREG-I-Programme in order to introduce PICA (1992) had still to be signed by two legitimate representatives who were members of the Synodal Council of the Regional Reformed Protestant Church which was the body responsible for the Library. This changed when the Foundation was set up in 1993. The cooperation contract with the University of Applied Sciences, then called the *Fachhochschule Ostfriesland*, and with the *Aurich Library of the Landschaft* for the operation and use of a joint local library system was then signed by the Johannes a Lasco Library Foundation itself by virtue of being its own legal entity and on this occasion by two authorized representatives of the organ. The difference for the cooperating institutions was that they could only act through higher bodies responsible for them and this was also true of the Advanced Technical College which, being an institution of the Federal State of Lower Saxony, could only act after it had as a basis a ministerial decree which had been previously issued. Once again: legally dependent libraries act solely in virtue of permission derived from higher bodies responsible for them. The Johannes a Lasco Library, on the other hand, is its own responsible body and acts from now on as a completely independent subject, namely as a foundation and does this through its Board of Directors, its responsible organ which has been given the authority to represent it according to its statutes. The Board of Directors was made up of five persons when it was set up; and the author as Director was at the same time the Chairman of the Board of Directors and of the Board of Trustees and in this capacity was himself in the position of being authorized to represent the organ. Since the first internal restructuring and revision of the statutes in 2000 the Board of Directors consists of one person (that of the author) who takes the responsibility for all Library Foundation concerns and with them also for the further strategic and academic development of the Library. In order to carry out his assignments he can engage further employees, as was the case when he delegated for the administration of daily library affairs, from 2000 onwards, a librarian as the Library Director, and he himself concentrates on pointing the way ahead to the strategies to be followed in order to become more international and to give the Library Foundation as a whole a clear academic and political profile.

There is a decisive political and structural prerequisite for the remarkably fast development of the Emden Library from a one-person-library to a small business with currently 14 employees. This is the possibility, arising from legal independence, of letting one person have all the competences and be in control of everything, as in a firm, thus - keeping the decision-making processes as short as possible. Of course these have to be answered for within the framework of reports made to a Board of Trustees acting as supervisory board. At the same time it has to report annually as a foundation with legal capacity to the Foundation's Board of Control and every three years it has to report to the fiscal authorities which are responsible for examining its status according to tax laws, in this case the non-profit-making status.

For a final assessment the period of six years since we began this management is still too short a time. In only a few years, though, the Library has taken shape in a way which, up to now, has given no cause whatsoever to make any serious changes in the strategic cornerstones of the Foundation, on the contrary, it provides a good basis for the further successful development of the Library Foundation.

DIE STIFTUNG JOHANNES A LASCO BIBLIOTHEK EMDEN BIBLIOTHEK DES JAHRES 2001

Die heutige Stiftung Johannes a Lasco Bibliothek Große Kirche Emden ist das Resultat einer unkonventionellen Konzeption, mit der in wenigen Jahren aus einer one person-library eine kleine mittelständische Unternehmung mit derzeit 14,0 Arbeitsplätzen und weiterem Entwick-lungspo-tential aufgebaut wurde. Die von 1986 bis 1991 vom Verfasser allein nebenamtlich verwaltete historische Büchersammlung der reformierten Gemeinde Emden war bis dahin allenfalls in kleinen Fachkreisen bekannt und spielte nicht einmal in der regionalen Öffentlichkeit eine Rolle. 1991 wurde erstmals eine sogenannte landeskirchliche Sonderpfarrstelle eigens für die Bibliothek eingerichtet: Nach über 400 Jahren bekam die Bibliothek damit ihren ersten hauptamtlichen Leiter. Heute ist daraus eine moderne Bibliothekseinrichtung entstanden, eine in der Region und teilweise schon darüber hinaus bekannte Adresse, die sich im hiesigen öffentlichen Bewußtsein erfolgreich hat etablieren können.

1992 bis 1995 wurde die mitten in der Stadt gelegene Ruine der ehemaligen Großen Kirche Emden von der Evangelisch-reformierten Kirche zu einer wissenschaftlichen Bibliothek und Forschungsstätte für den reformierten Protestantismus ausgebaut, womit die historische Büchersammlung an ihren ursprünglichen Standort zurückkehren konnte. Der in der Ruine entstandene Bibliotheksneubau ist seither der markanteste und gefragteste Veranstaltungsraum für besondere Anlässe in der weiteren Region.

Die Bibliothek orientiert sich an modernen Standards und sucht zugleich selber neue Maßstäbe für den erfolgreichen Betrieb einer wissenschaftlichen Kultureinrichtung zu setzen.

Das Konzept der Stiftung Johannes a Lasco Bibliothek basiert auf drei Handlungsfeldern und einer diese tragenden Organisationsstruktur:

die wissenschaftliche Bibliothek
die wissenschaftliche Studienstätte
das öffentliche Forum
die rechtsfähige kirchliche Stiftung bürgerlichen Rechts

Spezialisierung in wissenschaftlicher bibliothekarischer Hinsicht steht der gewollten Öffnung für ein breites Publikum nicht entgegen. Im Gegenteil: Im Sinne einer "open library" verschafft die aus der Öffnung resultierende Öffentlichkeit gerade dem schmalen wissenschaftlichen Segment jene politische und letztlich auch finanzielle Basis, ohne die der Betrieb als wissenschaftliche Einrichtung gar nicht durchzuhalten wäre. Zugleich werden damit die Voraussetzungen für den immer stärker geforderten und zur Bringschuld erklärten Transfer von Wissenschaft in die Gesellschaft hinein optimiert. Bei alledem gilt: Die Entwicklung und zügige Umsetzung einer derartigen Konzeption erfordert einen Gestaltungs- und Entscheidungsraum, der in aller Regel für Kultur respektive Bibliothekseinrichtungen nicht gegeben ist. Mit der völligen rechtlichen und finanziellen Verselbständigung der Emder Bibliothek zu einer rechtsfähigen Stiftung bürgerlichen Rechts (1993 und 2001) haben die früheren Träger selber die Voraussetzungen geschaffen für genau diesen Entscheidungsfreiraum und die mit der Stiftung ermöglichten nachhaltigen Entwicklungen (sustainable development), nämlich für die kontinuierliche Verfolgung der auf Dauer formulierten Stiftungszwecke. Die Stiftung Johannes a Lasco Bibliothek dürfte die erste rechtlich völlig verselbständigte und sich selber tragende wissenschaftliche Bibliothekseinrichtung Deutschlands sein. Die Weichen für den weiteren Ausbau und die weitere Internationalisierung sind gestellt. Die Bibliotheksstiftung wird diesen vorgezeichneten Weg gehen.

Die Johannes a Lasco Bibliothek Emden ist eine in Fachkreisen anerkannte Spezialbibliothek für den reformierten Protestantismus und die Konfessionsgeschichte der Frühen Neuzeit. Die 1559 in der reformierten Kirchengemeinde Emden begründete Bibliothek enthält einen wertvollen historischen Buchbestand, vornehmlich zur nordwestdeutschen und niederländischen Reformationsgeschichte.

Im Rahmen eines größeren, von der EU aus INTERREG-II- und dem Land Niedersachsen geförderten Projektes ist es dem Verfasser gelungen, über die Entwicklung eines Online-Informations-Systems die Johannes a Lasco Bibliothek als offiziellen Kooperationspartner für den Reformierten Weltbund (World Alliance of Reformed Churches, Genf) zu etablieren.

Waren es zunächst diverse einzelne internationale Kongresse, mit denen die Johannes a Lasco Bibliothek sich internationalen Fachkreisen als Forschungsstätte präsentierte, konnte mit Beginn dieses Jahres ein eigenes umfangreiches Forschungsprogramm für die kommenden Jahre etabliert werden. In drei Sektionen werden für die nächsten sechs Jahre "Die Kulturwirkungen des reformierten Protestantismus" untersucht, und zwar auf dem Feld der Jurisprudenz, der Literatur und Musik und der Erziehungs- und Bildungskonzeptionen.

Die Johannes a Lasco Bibliothek hat ihren Standort in einer mittelgroßen Stadt mit 50.000 Einwohnern, die zwar einen Standort einer fusionierten Fachhochschule Nordwest mit ca. 3.000 Studenten aufweist, allerdings keine universitären Einrichtungen mit klassischen geisteswissenschaftlichen Disziplinen. Daraus ergibt sich zwangsläufig eine gesellschaftliche Nischenexistenz, denn wissenschaftliche theologisch-historische Arbeit ist erst einmal denkbar ungeeignet, eine relevante Breitenwirkung in der Öffentlichkeit zu erzielen. Dem sind wir begegnet, indem wir mit der Eröffnung der neuen Bibliothek 1995 die hohe Akzeptanz des Raumes in der Öffentlichkeit ganz gezielt eingesetzt haben, um die Johannes a Lasco Bibliothek im öffentlichen Bewußtsein der weiteren Region fest zu verankern. Nicht allein die auch in anderen Bibliotheken inzwischen stattfindenden Konzerte, Lesungen oder Ausstellungen gehören zum Veranstaltungsprogramm der Bibliothek. Die Johannes a Lasco Bibliothek ist in wenigen Jahren zum gefragtesten Ort für hochrangige Veranstaltungen aus Politik, Wirtschaft, Gesellschaft und Kirche geworden.

Aus Sicht der kirchlichen Stifter trägt diese offene Konzeption dazu bei, theologische Aspekte und gesellschaftspolitische Akzente einer kirchlichen Minorität, nämlich der reformierten Protestanten, in die Gesellschaft hinein zu vermitteln. Die Johannes a Lasco Bibliothek als öffentliches Forum ermöglicht auf beste Weise, was von den führenden Wissenschaftsorganisationen mit der Initiative PUSH unlängst zur Forderung erhoben wurde: Public Understanding of Sciences and Humanities.

Nicht selten werden namhafte Spenden gegeben oder es ergeben sich Kontaktmöglichkeiten, die zu einem späteren Zeitpunkt eingesetzt werden können, wenn es um die Finanzierung besonderer Vorhaben geht. Die Bibliotheksstiftung war von Anfang an auf Drittmittel angewiesen, und dieses wird vorläufig bei den über die Primärfunktionen hinausgehenden Aktivitäten auch weiterhin gelten. So konnten ca. 2/3 der Errichtungskosten, nämlich 10,4 von 15,6 Mio. DM, eingeworben werden. Gleiches gilt für besondere betriebliche Bereiche. Die Einführung des niederländischen PICA-Systems 1992-1994 wurde gefördert aus INTERREG-I-Mitteln der EU, die über die hiesige Ems-Dollart-Region vergeben wurden, begleitet von Komplementärmitteln des Landes Niedersachsen (zusammen ca. 400.000 DM). Auch für das soeben abgeschlossene Internet-Projekt reformed-online konnten wiederum die Zuschüsse der EU aus dem INTERREG-II-Programm bei weiterer Kofinanzierung des Landes eingeworben werden. Für das wissenschaftliche Forschungsprogramm stellen die Stiftung Niedersachsen und das Land Niedersachsen jeweils ca. 500.000 DM zur Verfügung, bei ca. DM 600.000 Eigenmitteln der Bibliotheksstiftung. Und nicht zuletzt für den Erwerb etlicher alter Drucke, Handschriften, bibliophiler Raritäten und im Einzelfall auch zweier Gemälde konnten von anderen Stiftungen und privater Seite bereits ca. 800.000 DM eingeworben werden, eine Erbschaft von DM 250.000 eingeschlossen.

Die durch Vermietung und Dienstleistungen erzielten Einnahmen werden mit Umsatzsteuer belegt und diese an das zuständige Finanzamt abgeführt. Die Stiftung betreibt die Bibliothek als einen umsatzsteuerpflichtigen Zweckbetrieb unter Wahrung der Gemeinnützigkeit. Die Bibliothek wird also verstanden als eine im weiteren Sinne wirtschaftliche Unternehmung, bei der es gilt, die finanziellen Voraussetzungen für den Erhalt und Betrieb dieser Einrichtung langfristig abzusichern. Dazu ist sie von den

Stiftern nach der bereits 1993 erfolgten rechtlichen Verselbständigung im Jahr 2000 auch finanziell auf eigene Füße gestellt worden.

Die rechtliche Verselbständigung bedeutet vielmehr, dass nun die Bibliothek selber ihr eigener Träger geworden ist. Der Hinweis auf die Stiftung als Träger der Bibliothek meint also, dass die Johannes a Lasco Bibliothek als Rechtssubjekt in der Gestalt einer rechtsfähigen Stiftung selber agiert. Träger und Einrichtung, Stiftung und Bibliothek fallen hier zusammen und verhalten sich zueinander wie Form und Inhalt. Die (rechtliche) Form der Bibliothek ist die Stiftung, der Inhalt der Stiftung ist die Bibliothek.

Die Johannes a Lasco Bibliothek hingegen ist ihr eigener Träger und agiert als nunmehr völlig eigenständiges Subjekt, nämlich als Stiftung und zwar durch das nach der Satzung zuständige und mit Vertretungsvollmacht versehene Organ, den Vorstand. Der Vorstand bestand anfänglich aus fünf Personen; und der Verfasser war als Direktor zugleich geschäftsführendes Mitglied in Vorstand und Kuratorium und damit selber in vertretungsberechtigter Organstellung. Seit der ersten betrieblichen Neustrukturierung und Satzungsrevision im Jahr 2000 besteht der Vorstand aus einer Person (der des Verfassers), der für alle Belange der Bibliotheksstiftung und damit auch für die weitere strategische wie wissenschaftliche Entwicklung der Bibliothek verantwortlich zeichnet. Zur Erfüllung seiner Aufgaben kann er weitere Mitarbeiter anstellen. So hat er ab 2000 die Leitung der Bibliothek in den alltäglichen bibliothekarischen Belangen einer Bibliothekarin als Direktorin übertragen und konzentriert sich selber auf die strategischen Weichenstellungen in der Internationalisierung und der wissenschaftlichen und politischen Profilierung der Bibliotheksstiftung insgesamt. Für die beachtlich schnelle Entwicklung der Emder Bibliothek von einer one-person-library zu einer kleineren mittelständischen Unternehmung mit derzeit 14 Mitarbeitern ist damit die entscheidende politische und strukturelle Voraussetzung genannt, nämlich die mit der rechtlichen Verselbständigung gegebene Möglichkeit, dass – wie in einer Firma - alle Entscheidungsbefugnisse und Fäden in einer Hand zusammenlaufen und Entscheidungsprozesse so kurz wie möglich gehalten werden können. Diese sind natürlich im Rahmen der Rechenschaftslegung vor einem Kuratorium als dem Aufsichtsrat zu verantworten. Als rechtsfähige Stiftung hat sie zugleich jährlich der Stiftungsaufsicht Rechenschaft zu geben und alle drei Jahre der Finanzbehörde, die für die Überprüfung des steuerlichen Status, also der Gemeinnützigkeit, zuständig ist.

Für abschließende Bewertungen ist die bislang zurückgelegte Betriebsdauer von sechs Jahren noch zu kurz. Allerdings hat die Bibliothek in nur wenigen Jahren eine Entwicklung durchlaufen, die bislang zu einer gravierenden Änderung der strategischen Eckdaten keinerlei Anlaß gab, vielmehr eine gute Grundlage bietet für eine weiterhin erfolgreiche Entwicklung der Bibliotheksstiftung

dyr dñs a domoysen. fyrum de manū dua in dñū. ut flat gan

ARHIVI I EVROPSKA UNIJA

dr Helmut Bajer

Poput biblioteka, i arhivi potpadaju pod kulturni suverenitet individualnih država članica Evropske unije (EU). To znači da svaka država članica vrši isključivu arhivističku vlast unutar zakonskog okvira EU koji se primjenjuje u svim državama članicama, a sprovodi se u skladu sa njihovim nacionalnim zakonima. Ovo objašnjava činjenicu da ne postoji nijedan zajednički standard EU o upravljanju arhivima, ali postoji arhivska politika Savjeta Evrope, koja se može primijeniti na sve države članice.

Na osnovu rezolucije Savjeta Evropske zajednice, usvojene 14. novembra 1991. godine, od Evropske komisije se zatražilo da obrazuje grupu eksperata, pod kontrolom Generalnog sekretarijata, sa ciljem da se istraži do koje mjere je poželjna i moguća veća koordinacija na nivou Zajednice na području arhivske politike i prakse. Godine 1994. "Ured za službene publikacije Evropske zajednice" objavio je izvještaj pod naslovom "Arhivi u Evropskoj Uniji. Izvještaj grupe eksperata o koordinaciji arhiva" (u daljem tekstu "Izvještaj") koji je sačinjen polovinom 1993. godine na predlog Savjeta Evrope.

Ovo se dogodilo prije stupanja na snagu Sporazuma o Evropskoj uniji (Sporazum u Mastrihtu), 1. novembra 1993. godine. Sporazum o Evropskoj uniji podsjeća na istorijski značaj završetka podjele evropskog kontinenta i na potrebu da se napravi čvrsta osnova za izgradnju buduće Evrope, odlučno težeći procesu stvaranja sve tješnje unije među narodima Evrope i potvrđujući principe slobode i demokratije.

Rezolucija Savjeta Evrope, koja je usvojena sredinom 1993. godine, ističe dvostruku ulogu arhiva u budućoj Evropi: s jedne strane oni služe kao neophodan resurs za pisanje istorije Evrope ili individualne nacije, a s druge strane oni mogu umnogome doprinijeti demokratiji omogućavajući slobodan pristup kako običnim građanima, tako i istraživačima za njihove posebne potrebe.

Za ispunjenje ove dvostruke uloge, Izvještaj pokušava iznaći načine ustanovljenja bolje sazdanih i postojanijih formi koordinacije i kooperacije između arhivskih službi država članica EU, kao i između ovih službi i drugih institucija EU. U isto vrijeme, trebalo bi da ovaj projekat na polju arhiva prevaziđe geografske granice EU i obuhvati cijeli evropski kontinent, poput same Unije. Jer član G. 37 Sporazuma u Mastrihtu glasi da "će zajednica doprinositi cvjetanju kultura država članica, a poštujući njihovu nacionalnu i regionalnu raznovrsnost i u isto vrijeme stavljajući u prvi plan zajedničko kulturno nasljeđe."

Izvještaj, takozvana Crna knjiga (zbog njenih crnih korica), napravili su eksperti iz arhiva država članica, uz blisku saradnju sa Evropskom komisijom i drugim institucijama Zajednice. Ovi eksperti su uglavnom došli iz nacionalnih arhiva, stoga su isključene

ostale grupe, uključujući i crkvene arhive. Po mom mišljenju, to je nešto što je nemoguće za one koji zastupaju kulturnu raznovrsnost; apsurd koji je bez sumnje ostatak mračne tradicije iz dana autoritativnih država. U tom smislu, razne arhivske institucije će morati učiniti sve što mogu u budućnosti sa ciljem ustanovljenja zajedničke arhivske politike u praktičnom smislu.

Prvi dio Izvještaja daje sumarni uporedni opis postojeće organizacije arhiva kod tadašnjih dvanaest država članica, iako se odnosi samo na nacionalna i autonomna administrativna tijela. Drugi dio (teme za koordinaciju i kooperaciju) sadrži deset poglavlja koja obuhvataju arhivska polja djelovanja koja su identifikovana kao centralna za struku i kao takva su analizirana i propraćena aneksima koji sadrže kratku kompilaciju nacionalnih zakonodavstava i druge praktične stvari.

Arhivska polja djelovanja u kojima bi trebalo da bude intenzivirana evropska i međunarodna saradnja, uključuju sljedeće: procjenu i izlučivanje, fizičku zaštitu građe, praktične uslove za pristup građi, nacionalno zakonodavstvo i pristup arhivima individualnih država članica, poslovanje sa elektronskom građom i njeno čuvanje, razmjenu arhivističkih informacija i kompjuterske mreže među arhivima država članica, obuku arhivista i uzajamno priznavanje kvalifikacija, privatne arhive (sa crkvenim arhivima među njima), arhivsku građu Zajednice, Zajednicu i arhive u Evropi.

Procedura i intenzitet saradnje neizbježno zavise od svakog područja djelovanja. Na dnevni red su stavljeni razmjena informacija i iskustava, kao i razvoj modela procjene, postavljajući kvalitetne standarde za arhivske zgrade i metode zaštite, postojanje finansijskih resursa u slučaju elementarnih nepogoda, publikovanje naučno-obavještajnih sredstava (takođe i prevoda), zajednički uslovi za smanjenje 30-godišnjeg perioda zabrane korišćenja građe prije njenog otvaranja za javnost, smišljanje modela za čuvanje elektronskih arhivskih datoteka, razmjena arhivista u toku obrazovanja i obuke, kao i priznavanje diploma i kvalifikacija, i poboljšani propisi zaštite kulturnih dobara, posebno onih u privatnim arhivima. Ovo su ambiciozni zahtjevi i ciljevi, koji se, usput rečeno, podudaraju sa ciljevima kojima teži Međunarodni arhivski savjet (MAS) na globalnom nivou od svog osnivanja 1948. godine. Iz tog razloga, MAS tijesno sarađuje sa Savjetom Evrope EU na svim ovim poljima.

Da kratko pogledamo poglavlje 8 koje se tiče "privatnih arhiva". Već prva rečenica je u protivrječnosti, po našem mišljenju, zato što glasi da "iako nacionalno zakonodavstvo određuje različite vrste dokumenata kao privatnu arhivsku građu, ciljevi nadzora privatnih arhiva treba da osiguraju da se ovi dokumenti zaštite i da se mogu konsultovati."

Ovdje, svi arhivi koji nisu državni spadaju u kategoriju privatnih arhiva, takođe i crkveni arhivi, ukoliko pojedine države ne odrede drugačije. Prvo i prije svega, privatna arhivska građa mora biti bolje katalogizirana, uzimajući u obzir njen značaj za istoriju i kulturu i takođe za nacionalni identitet datih država. Promet takvih kulturnih dobara treba da bude kontrolisan; razmjena informacija u vezi s tim treba biti podsticana (distribucija popisa poznatih fondova, kopiranje, razmjena putem kompjuterskih mreža itd.). Čineći to, mora se imati na umu da kulturna dobra uključuju svaku vrstu arhivske građe koja je starija od 50 godina bez obzira na njen medij.

Aktivna saradnja uz korištenje niza podsticaja je neophodna da bi se arhivska građa zbrinula, bezbjedno sačuvala i učinila dostupnom pod pravim uslovima. Na taj način, može se takođe uzeti u razmatranje rizik prometa i nezakonitog izvoza.

Glavni cilj relevantnog nadzora nad ovom vrstom građe je da se teži politici postizanja minimalnih ciljeva, kao što su dobro stanje očuvanosti dokumenata, objedinjene i neoštećene zbirke, mogućnost pristupa, postojanje naučno-obavještajnih sredstava. Uz to, globalni pristup podacima i analizama treba biti omogućen fotokopiranjem i stvaranjem kompjuterizovanih mreža.

Zakonske odredbe i obavezno katalogiziranje od strane vlasnika veoma varira od jedne države članice do druge. Dok Holandija ne postavlja nikakve obaveze vlasnicima, Italija ima daleko najstrože propise. Postoji propis vezan za čuvanje u nacionalnim ili drugim arhivskim tijelima.

Izvještaj daje sedam preporuka koje sumiraju poglavlje o privatnim arhivima:

1. da se pojačaju napori za izradu inventara postojećih privatnih arhiva u raznim državama članicama;
2. da se raširi maksimalni broj informacija u vezi onih arhiva za koje se zna da imaju značaj za nacionalnu istoriju, po mogućnosti korištenjem kompjuterske mreže;
3. da se postavi ili razvije sistem razmjene mikrofilmovanjem dokumenata koji takođe mogu biti relevantni za nacionalnu istoriju one zemlje koja nije mjesto čuvanja;
4. da se odobri poreska olakšica kako bi se spriječio "bijeg" ili neopravdan promet privatne arhivske građe;
5. da se obezbijedi sistem koji sankcioniše kršenje standarda vezanih za promet arhivske građe u Evropi;
6. da se promovišu kampanje adekvatnog procjenjivanja vezanog za privatno dokumentarno nasljeđe kako bi vlasnici postali svjesni potrebe za odgovarajućim čuvanjem tog nasljeđa;
7. da se ohrabre svi vidovi saradnje između nacionalnih arhiva i istraživačkih udruženja i centara, koji bi mogli dovesti do akcija zaštite i procjene privatnog arhivskog nasljeđa.

Da bi se postigli ovi ciljevi, državama članicama su preporučeni neki stimulansi za privatne imaoce, posebno oni vezani za poreske olakšice. Međutim, to će služiti svrsi samo ako bude istovremeno podržano opipljivim finansijskim grantovima.

Savijet Evrope je 17. juna 1994. godine sa interesovanjem, uz uzajamnu saglasnost, zapazio ovaj Izvještaj i preporučio da se uzmu u obzir iskustva nevladinih organizacija, kao što je MAS. Savijet Evrope smatrao je da su sljedeće mjere posebno važne:

– organizovanje multidisciplinarnog foruma koji treba da se održi u okviru Zajednice o problemima rukovanja, pohrane, čuvanja i skladištenja elektronski zabilježenih podataka, pozivajući državne uprave i nacionalne arhivske službe, kao i predstavnike industrije i istraživača, da uzmu učešća u forumu;
– podsticanje, zajedno sa državama članicama, razmjene studenata i arhivista putem programskih akcija Zajednice na polju obrazovanja i stručnog usavršavanja, ili na druge načine;
– pripremanje i podsticanje publikovanja, na svim zvaničnim jezicima Zajednice, praktičnog vodiča u vezi procedura i drugih odredaba koje su na snazi u državama članicama i u institucijama vezanim za pristup korisnika njihovim arhivima;
– pripremanje i podsticanje publikovanja odgovarajućih tehničkih publikacija namijenjenih širenju sprovedenih istraživanja i nekih zaključaka koji se tiču zaštite i restauracije arhivskih dokumenata i materijala;

– korištenje različitih tehnologija za podsticanje publikovanja informacija vezanih za arhivsku građu.

Barem je prva preporuka primijenjena 1996. i 1999. godine u Briselu u obliku multidisciplinarnog foruma nazvanog "Elektronska građa". Godine 1996. pokrenuta je Služba za informisanje Evropskih arhiva pod nazivom INSAR (Informativni zbornik o arhivima). INSAR obezbjeđuje razmjenu informacija među arhivima država članica i institucija EU. Do sada je izašlo osam publikacija. Svaka publikacija sadrži najnovije izvještaje iz nacionalnih arhiva pojedinih država, škola arhivistike, strukovnih udruženja i takođe iz arhiva Zajednice. Da samo pomenemo neke, 1996. godine izašlo je drugo izdanje "Vodiča arhiva ministarstava inostranih poslova država članica i institucija Evropske unije", a ostale publikacije uključuju oglede o procjeni, valorizaciji i opisu arhivske građe, inventarske popise arhiva EU i njenih prethodnika, komparativne studije o savremenim arhivima i profesionalnom imidžu arhivista, itd.

[Preporučujem vašem Udruženju da se pretplati na INSAR (adresa: European Commission, Rue de la Loi 200, Weststraat 2000, Office JECL 3/40, B-1049 Brussels; fax: +2-29-61095).]

Veoma važna odluka donesena je 13. jula 2000. godine kada je Odbor ministara usvojio preporuku o zajedničkoj evropskoj politici slobodnog pristupa arhivima. Dogovoreno je da se usvoje odgovarajući zakoni da bi se osigurao slobodan pristup arhivima ili da se prilagode postojeći zakoni prema istim principima, s jedne strane, i da se ova preporuka dostavi što je šire moguće svim entitetima i zaintersovanim pojedincima, s druge. Ova preporuka, koja je usmjerena najprije prema državnim (tj. nacionalnim) arhivima, zahtijeva niz vanrednih principa, od kojih se sljedeći mogu smatrati važnim:

– bliža unija kojoj se teži između država članica može se postići samo putem zajedničkih akcija na polju kulture;
– arhivi čine osnovni i nezamjenjivi kulturni element;
– arhivi obezbjeđuju opstanak ljudskog pamćenja;
– širom EU postoji sve veći državni interes za istoriju;
– država članica ne može postati u potpunosti demokratska sve dok svakom građaninu ne bude omogućeno da nauči vlastitu istoriju;
– istoričari i civilna društva izražavaju želju da shvate kompleksnost istorijskih procesa uopšte, posebno onih u 20. vijeku;
– ovo unaprijeđeno shvatanje istorije može pomoći u spriječavanju mogućih konflikata;
– s obzirom na još uvijek postojeću raznovrsnost nacionalnog zakonodavstva neophodno je da se usvoji zajednička politika pristupa arhivima, bazirana na zajedničkim principima u skladu sa demokratskim vrijednostima.

Dodatak ovoj preporuci Odbora ministara R (2000) 13 sadrži definicije arhiva, pristupa arhivima, korisnika i zaštićenih ličnih podataka; zakonodavstva koje određuje slobodan pristup arhivima kroz skupštinski akt uzimajući u obzir nacionalne zakone i zakonsku zaštitu podataka i privatnosti. Ovi zakonski kriterijumi trebaju biti obavezujući za sve arhive u zemlji.

Organizacija slobodnog pristupa arhivima (koja se trenutno odnosi samo na nacionalne arhive) specificirana je u devet kratkih paragrafa koje ja sumiram na sljedeći način:

- pristup arhivima je pravo koje u demokratskom sistemu mogu ostvariti svi korisnici bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, status ili funkciju;
- ne trebaju se plaćati nikakve nadoknade;
- period zatvorenosti može se odrediti za neke predmete za ograničene namjene, na primjer, da bi se zaštitio određeni državni interes (odbrana, vanjska politika, državni poredak) ili lična privatnost i podaci. Ograničenja se mogu postaviti samo na zakonskoj osnovi, to jest ne arbitrarnom odlukom nekog autoriteta ili arhiviste;
- naučno-obavještajna sredstva treba da pokriju sve inventare, takođe i one koji zahtijevaju posebnu dozvolu za pristup korisnika (bez poštovanja ličnosti). Korisnik treba da bude dovoljno informisan o relevantnim propisima;
- bilo kakvo odbijanje pristupa treba da se objasni napismeno. Osoba kojoj je pristup uskraćen može se žaliti i potražiti zaštitu suda.

Završni paragraf "pristup privatnim arhivima" određuje da "gdjegod je to moguće, *mutatis mutandis*, budu učinjeni pokušaji da se organizacija pristupa privatnim arhivima dovede u liniju sa onom vezanom za državne arhive".

Ova preporuka se primjenjuje u mnogim državama članicama. Takođe, arhivski zakon Evangelističke luteranske crkve u Bavarskoj, usvojen maja 2000. godine, je dao prioritet ovoj odredbi.

Već 26. i 27. juna 1992. godine, Savjet Evrope u Lisabonu je potvrdio ovaj princip prema kojemu je bilo kojoj zemlji data prilika da se priključi Zajednici ukoliko je demokratska, ukoliko poštuje ljudska prava i prihvata dostignuća Zajednice. Pod ovim okolnostima, aktivnosti Zajednice na polju arhiva moraju takođe uzeti u obzir proces širenja, tim više što zemlje sa obije strane granica Zajednice imaju mnogo zajedničkih istorijskih postavki.

Nadalje, potvrđeno je već 1991. godine da "je ova svijest još važnija zato što su arhivi zemalja Centralne i Istočne Evrope u opštem stanju propadanja, zbog nedostatka sredstava i kvalifikovanog osoblja". Ova tvrdnja se više ne može primijeniti na sve pomenute zemlje.

LITERATURA

1. *Die Archive in der Europäischen Union,* "Bericht der Sachverständigengruppe über Fragen der Koordinierung im Archivwesen", Luxembourg 1994.

PREPORUKA O EVROPSKOJ POLITICI O PRISTUPU ARHIVIMA (2000/13)

Usvojena od strane Odbora ministara 13. 07. 2000. godine
na 717. sastanku pomoćnika ministara

Odbor ministara, pod odredbama člana 15 b Statuta Savjeta Evrope,

Uzimajući u obzir da je cilj Savjeta Evrope da ustanovi čvršću uniju između njenih članica i da se ka tom cilju može ići zajedničkom akcijom na polju kulture;

S obzirom na Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, posebno članovi 8 i 10, i Konvenciju za zaštitu pojedinaca u vezi automatske obrade ličnih podataka (ETS Br. 108);

S obzirom na Preporuku (81) 19 Odbora ministara državama članicama o pristupu informacijama koje čuvaju državne vlasti, i Preporuku (91) 10 Odbora ministara državama članicama o saopštavanju trećim licima ličnih podataka koje čuvaju državni organi;

Uzimajući u obzir da arhivi čine osnovni i nezamjenjivi element kulture;

Uzimajući u obzir da oni obezbjeđuju opstanak ljudskog pamćenja;

Uzimajući u obzir rastući interes javnosti za istoriju, institucionalne reforme koje su trenutno u toku u novim demokratijama, i izuzetnoj seriji promjena koje se odigravaju prilikom stvaranja dokumenata;

Smatrajući da jedna zemlja ne postaje u potpunosti demokratska dok svaki njen stanovnik nema mogućnost da sazna na objektivan način elemente svoje istorije;

Uzimajući u obzir složenost problema koji se tiču pristupa arhivima na nacionalnom i međunarodnom nivou zbog raznovrsnosti konstitucionalnih i zakonskih okvira, sukobljenih zahtjeva transparentnosti i tajnosti, zaštite privatnosti i pristupa istorijskim informacijama, koji se u svakoj zemlji različito shvataju od strane javnosti;

Prepoznavajući želje istoričara da proučavaju i građanskog društva da bolje razumije kompleksnost istorijskog procesa uopšte, a posebno onog iz dvadesetog vijeka;

Svjesni da bi bolje razumijevanje skorašnje evropske istorije moglo doprinijeti prevenciji konflikata;

Smatrajući da je, s obzirom na kompleksnost pitanja vezanih za otvaranje arhiva potrebno usvojiti evropsku politiku o pristupu arhivima, baziranu na zajedničkim principima koji su dosljedni demokratskim vrijednostima,

Preporučuje da vlade država članica preduzmu sve neophodne mjere i korake kako bi se:

i. usvojilo zakonodavstvo o pristupu arhivima inspirisano principima naznačenim u ovoj preporuci, ili da se uskladi postojeće zakonodavstvo sa istim principima;
ii. raširila ova preporuka što je moguće više, svim organima i zainteresovanim osobama.

DODATAK PREPORUCI BR. R (2000) 13

I. Definicije

1. U svrhu ove preporuke:

a. riječ "arhiv" ima sljedeća značenja:

i. kada je napisana malim slovom "a": cjelokupnost dokumenata bez obzira na datum, formu ili medij, koji su nastali ili su stečeni od strane bilo kojeg pojedinca ili pravne osobe tokom njihovog poslovanja i koji su preneseni u arhiv za trajno čuvanje; ukoliko

to nije drugačije određeno, ova preporuka se tiče jedino "državne arhivske građe", to jest, one proizvedene od strane zvaničnih vlasti;

ii. kada je napisana velikim slovom "A": javne institucije zadužene za zaštitu arhivske građe;

b. riječ "pristup" ima sljedeća značenja:

i. dužnost koja se pripisuje arhivu da građu koju čuva učini dostupnom korisnicima;

ii. izvršenje ove dužnosti;

c. "pristup arhivima" znači mogućnost konsultovanja arhivskih dokumenata u skladu sa nacionalnim zakonom. Ova predstava o pristupu ne predviđa korišćenje dokumenata, koje vodi do stvaranja produkata koji će biti predmet određenih sporazuma;

d. "korisnik" znači bilo koju osobu koja konsultuje arhiv, sa izuzetkom osoblja arhiva;

e. "zaštićeni lični podaci" označava bilo koju informaciju vezanu za nekog identifikovanog pojedinca ili onog koji se može identifikovati (predmet informacije) za koju zakon, regulativni tekstovi ili sudovi smatraju da ne može biti predmet saopštavanja javnosti bez rizika povređivanja interesa tog pojedinca.

II. Zakonodavni i regulativni tekštovi

2. U evropskim zemljama odgovornost za postavljanje opštih principa koji regulišu pristup arhivima leži u zakonodavstvu i stoga će se regulisati skupštinskim aktom. Praktični sporazumi će biti podijeljeni između akata i regulativa, u skladu sa zakonima svake zemlje.

3. Akti i regulative koje se tiču pristupa državnim arhivima bi trebalo da budu koordinirani i usklađeni sa zakonima koji se tiču srodnih oblasti, posebno sa onim o pristupu informacijama koje čuvaju državne vlasti i onim o zaštiti podataka.

4. Kriterijumi za pristup državnim arhivima definisani zakonom, treba da se primijene na svu arhivsku građu širom čitave nacionalne teritorije, bez obzira na arhiv koji je odgovoran za njenu zaštitu.

III. Sporazumi za prišlup državnim arhivima

5. Pristup državnim arhivima je pravo. U političkom sistemu koji poštuje demokratske vrijednosti, ovo pravo treba primjenjivati na sve korisnike bez obzira na njihovu nacionalnost, status ili funkciju.

6. Pristup arhivima je dio funkcije državne arhivske službe, koja se, kao takva, ne treba naplaćivati.

7. Zakonodavstvo treba da obezbijedi:

a. ili otvaranje državnih arhiva bez posebnog ograničenja; ili

b. period opšteg zatvaranja.

7.1. Izuzeci od ovog opšteg pravila, neophodnog u demokratskom društvu, u slučaju da do nečega dođe, mogu biti obezbijeđeni da bi se osigurala zaštita:

a. značajnog državnog interesa vrijednog zaštite (kao što je odbrana zemlje, vanjska politika i javni red);

b. pojedinaca od izdavanja informacija koje se tiču njihovih privatnih života.

7.2. Svi izuzeci od perioda opšteg zatvaranja, bilo da se tiču smanjenja ili produženja tog perioda, treba da imaju zakonsku osnovu. Odgovornost za bilo koje zatvaranje ili otvaranje leži na firmi koja je stvorila dokumente ili na njenoj nadzornoj administraciji ukoliko državno zakonodavstvo ne dodijeli tu odgovornost odre-đenom arhivu. Bilo kakvo zatvaranje preko uobičajenog vremenskog perioda treba da bude za jedno prethodno utvrđeno razdoblje, na kraju kojega će građa koja je u pitanju biti otvorena.

8. Naučno-obavještajna sredstva treba da pokrivaju cjelokupnost arhivskih dokumenata i upućuju, ukoliko bude potrebe, na ona koja su mogla biti uskraćena za obradu. Čak i kada naučno-obavještajna sredstva otkrivaju postojanje zatvorenih dokumenata i dokle god ona sama ne sadrže informacije koje su zaštićene na osnovu zakona, treba da budu odmah dostupna kako bi korisnici mogli tražiti specijalnu dozvolu za pristup.
9. Primjenjiva pravila treba da dozvole mogućnost traženja specijalne dozvole od nadležne vlasti za pristup dokumentima koja nisu javno dostupna. Specijalna dozvola za pristup treba da se odobri pod istim uslovima svim korisnicima koji je zatraže.
10. Ako traženi arhiv nije javno dostupan zbog razloga utvrđenih u članu 7.1, može se izdati specijalna dozvola za pristup izvacima ili sa djelimičnim prazninama. Korisnik treba biti obaviješten da je odobren samo djelimičan pristup.
11. Bilo kakvo odbijanje pristupa ili specijalne dozvole za pristup treba biti saopšteno napismeno, a osoba koja podnosi zahtjev treba da ima priliku da se žali protiv negativne odluke i da na kraju pribjegne sudskoj zaštiti.

IV. Pristup privatnim arhivima

12. Gdje god je to moguće, *mutatis mutandis,* treba činiti napore da se uredi pristup privatnim arhivima u skladu sa onim za državne arhive.

ARCHIVES AND THE EUROPEAN UNION

Like libraries, archives come under the cultural sovereignty of individual EU member states. This means that each member state exercises an exclusive archival authority within the framework of the EU law which is enforced in all the member states and implemented in conformity with their national laws. This explains the fact that there aren't any common EU guidelines on archive management, but there is an archival policy of the Council of Europe applicable to the EU member states.

By virtue of the resolution of the Council of the European Community adopted on 14th November 1991, the European Commission was asked to set up, under the overall control of the Secretariat General, a group of experts for the purpose of examining to what extent greater coordination at the Community level was desirable and possible in the field of archival policy and practice. In 1994 the "Office for Official Publications of the European Communities" published a report entitled "Archives in the European Union. Report of the Group of Experts on the Coordination of Archives" (hereafter "Report") which was produced in the middle of 1993 at the proposal of the Council of Europe.

This happened even before the entry into force of the Treaty on the European Union (the Maastricht Treaty) on 1st November 1993. The Treaty on the European Union recalls the historical significance of the ending of the division of the European continent

and the need to lay firm basis for the construction of the future Europe, by resolutely pursuing the process of creating an ever-closer union among the peoples of Europe and confirming the principles of liberty and democracy.

The resolution of the Council of Europe adopted in mid-1993 highlights the twofold role of archives in the future Europe: on the one hand they serve as an indispensable resource for writing the history of Europe or of an individual nation, and on the other hand they can contribute greatly to democracy by providing free access to ordinary citizens as well as researchers for their respective purposes.

For the fulfilment of this twofold role, the Report seeks to find ways of establishing better-structured and more constant forms of coordination and cooperation between the archival services of the EU member states and between these services and other EU institutions. At the same time, this project in the field of archives should transcend the geographical borders of the European Union and encompass the entire continent of Europe like the Union itself. For it reads in the Article G.37 of the Maastricht Treaty that "the community shall contribute to the flowering of the cultures of the Member States, while respecting their national and regional diversity and at the same time bringing the common cultural heritage to the fore."

The report, the so-called Black Book (referring to its black cover), was produced by the experts from the archives of the member states in close association with the European Commission and other institutions of the Community. These experts mainly came from national archives, thus excluding other groups including church archives. In my opinion, it is something impossible for those standing for cultural diversity, an absurdity which is no doubt a residue of the gloomy tradition from the days of authoritarian states. In this respect, various archival institutions will have to do their utmost in the future with a view to establishing a common archival policy in a practical sense.

Part 1 of the Report provides a summarized comparative description of the present organization of archives in the then twelve member states, although relevant only to the national and autonomous local administrative bodies. Part 2 (themes for coordination and cooperation) contains ten chapters tackling archival task fields as identified to be central to the profession and analyzed as such, followed by annexes containing brief compilation of national legislations and other practicalities.

The archival task fields, in which the European and international cooperation should be intensified, include the following: appraisal and disposal, physical conservation of archives, practical conditions of access to archives, national legislation and access to archives of individual member states, management and storage of computerized archives, exchange of archival information and computer networks among the archives of the member states, training of archivists and mutual recognition of qualifications, private archives (with church archives counting among them), Community archives, the Community and archives in Europe.

The procedure and intensity of the cooperation depend inevitably on each task field. Exchange of information and experience is put on the agenda as well as development of appraisal models, setting out quality standards for archival buildings and methods of preservation, availability of financial resources in the event of disasters, publication of research tools (also in translations), common conditions for reducing the 30-year period of delay before opening to the public, devising a model for storing electronic archival

files, exchange of archivists during the education and training as well as recognition of diplomas and qualifications, and improved regulations on the protection of cultural goods, especially those of private archives. These are ambitious requirements and objectives, coinciding by the way with the objectives pursued by the International Council on Archives (ICA) at global level since its foundation in 1948. For this reason, the ICA has been closely co-operating with the Council of Europe of the EU in all these fields.

Let's have a brief look at chapter 8 dealing with "private archives". Its very first sentence runs counter to our self-understanding, for it reads there that "although national legislation determines different types of documents as being private archives, the objectives of the supervision of private archives are to ensure that these documents are preserved and can be consulted."

Here, all archives which are not public fall within the category of private archives, also church archives unless otherwise stipulated by individual states. First and foremost, private archival materials must be better catalogued taking due account of their significance for the history and culture, and also for the national identity of the states concerned. The movement of such cultural goods should be controlled, exchange of related information encouraged (distribution of lists of well-known holdings, copying, exchanges by computer networks, etc.). In doing so, it has to be kept in mind that cultural goods include all types of archives which date back more than 50 years regardless of their media.

An active cooperation using a range of incentives is necessary for the archival materials to be kept and preserved securely and made available under right conditions. In this way, the risk of movement and unlawful export may also be tackled.

The main aim of a relevant supervision over this kind of archives is to pursue a policy of achieving minimal objectives such as a good state of preservation of documents, united and intact collections, the possibility of access, the existence of finding aids. In addition, a global data access and analysis should be made available by means of photocopying and the creation of computerized networks.

Legal provisions and obligatory cataloguing by owners vary widely from one member state to another. While the Netherlands does not lay down any obligations for the owner, Italy has by far the strictest regulations. There is a regulation relating to storage in national or other archival bodies.

The Report sets out seven recommendations summarizing the chapter on private archives:

1. to increase efforts to draw up the inventories of existing private archives in the various member states;
2. to disseminate a maximum amount of information relating to those archives which are recognized as having significance for national history, if possible by using a computer network;
3. to set up or develop a system of exchanges by microfilming documents which may also be relevant to the history of a country other than that of the place of preservation;
4. to grant tax relief to prevent the "escape" or unjustified movement of private archives;

5. to provide a system which sanctions the violation of standards relating to the movement of archives in Europe;
6. to promote adequate valuation campaigns relating to the private documentary heritage in order to make the owners aware of the need for suitable preservation of this heritage;
7. to encourage all forms of collaboration between the national archives and the research associations and centres which could lead to the actions of protection and valuation of the private archival heritage.

To achieve these aims, some incentives to private owners, especially tax-related ones, were recommended to the member states. It will serve the purpose, however, only if it is backed up at the same time by tangible financial grants.

On June 17 1994 the Council of Europe noted in mutual agreement with interest the Report and recommended to take into account the experiences of non-public organisations such as the ICA. The Council of Europe considered the following measures particularly important:

– organising a multidisciplinary forum to be held in the framework of the Community on the problems of the management, storage, conservation and retrieval of machine-readable data, inviting public administrations and national archival services, as well as representatives of industry and of research, to take part in the forum;
– stimulating, in conjunction with the Member States, exchanges of students and archivists via Community action programmes in the field of education and vocational training, or by other means;
– preparing and encouraging the publication in all the official languages of the Community of a practical guide to the procedures and other provisions in force in the Member States and in the Institutions for user-access to their archives;
– preparing and encouraging the publication of appropriate technical publications intended to disseminate research carried out and any research findings concerning the preservation and restoration of archival documents and material;
– using different technologies, encourage the publication of information with regard to archival material.

At least the first recommendation was implemented in 1996 and 1999 in Brussels in the form of a multidisciplinary forum called "Electronic Records". In 1996, a European archival news service was also launched under the name of INSAR (Information Summary on Archives). INSAR provides exchanges of information among the archives of the member states and EU institutions. Up to now, eight issues have been published. Each issue contains the latest reports from the national archives of individual states, archival schools, professional associations, and also the Community archives. Just to name a few, 1996 saw the publication of the second edition of the "Guide to the Archives of the Ministries of Foreign Affairs of the Member States and the Institutions of the European Union", other publications include essays on the valuation, appraisal and description of archival material, lists of inventories from the archives of the EU and its predecessors, comparative studies on modern archives and archivists' professional image, etc.

[I recommend your association to subscribe INSAR (address: European Commission, Rue de la Loi 200, Weststraat 2000, Office JECL 3/40, B-1049 Brussels; fax: +2-29-61095).]

A very important decision was made on 13th July 2000 when the Committee of Ministers adopted a recommendation on a joint European policy on free access to archives. It was agreed to adopt appropriate laws to ensure free access to archives or to adapt the existing laws to the same principles on one hand and to bring home this recommendation as widely as possible to all entities and individuals concerned on the other. This recommendation, which is directed at first to the public (i.e. national) archives, draws upon a range of outstanding principles, of which the following points may be considered important:

- the endeavoured closer union between the member states can be reached only through joint actions in the cultural field;
- archives constitute an essential and irreplaceable cultural element;
- archives ensure the survival of human memory;
- EU-wide, there is an increasing public interest for history;
- a member state cannot become fully democratic until every citizen is given the possibility to learn its own history;
- historians and civil societies express the wish to understand the complexity of the historical process in general, and that of the 20th century in particular;
- this improved understanding of history may help to prevent possible conflicts,
- in view of still existing diversity of national legislations, it is necessary to adopt a common archive access policy, based upon common principles consistent with democratic values.

The appendix to this recommendation of the Committee of Ministers R(2000)13 contains the definitions of archives, access to archives, users, and protected personal data; legislation governing free access to archives through parliamentary act, taking account of national laws and the legal protection of data and privacy. Such legal criteria should be binding for all archives in a country.

Arrangements for free access to archives (referring for the moment only to national archives) are specified in nine short paragraphs, which I summarise as follows:

- access to archives is the right which may be exercised in a democratic system by all users regardless of their nationality, status or function;
- no fees should be charged;
- closure period may be set for certain objects for limited purposes, e.g. to protect particular public interests (national defence, foreign policy, public order) or personal privacy and data. Restraints may be imposed only on legal basis, that is, not by arbitrary decision of an authority or archivist;
- finding aids should cover all inventories, also those requiring a special permission for access on behalf of users (without the respect of person). Users should be sufficiently informed of relevant regulations;
- any refusal of access should be accounted for in writing. The person to whom the access is refused may file complaints and resort to a court of law.

The concluding paragraph "access to private archives" specifies that "wherever possible, *mutatis mutandis,* attempts should be made to bring arrangements for access to private archives into line with those for public archives".

This recommendation has been implemented in a number of member states. Also the archival law of the Evangelical Lutheran Church in Bavaria adopted in May 2000 pre-empted this regulation.

Already on 26th and 27th June 1992, the European Council in Lisbon confirmed the principle according to which any European country is given the opportunity to join the Community as long as it is democratic, respects human rights and accepts the achievements of the Community. Under these circumstances, the Community activities in the field of archives must also take account of the process of enlargement, all the more so on the grounds that the countries of either side of the Community boundaries have many historical settings in common.

Further, it was confirmed as early as in 1991 that "this awareness is even more important because archives in the countries of Central and Eastern Europe are in general in a state of decay, owing to the lack of funds and qualified personnel". This assertion no longer applies to all the countries concerned.

RECOMMENDATION (2000/13) ON A EUROPEAN POLICYON ACCESS TO ARCHIVES

Adopted by the Committee of Ministers on 13 July 2000 at the 717th meeting of the Ministers' Deputies

The Committee of Ministers, under the terms of article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that the aim of the Council of Europe is to establish closer union between its members and that this aim can be pursued by common action in the cultural field;

In view of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in particular Articles 8 and 10, and of the Convention for the Protection of Individuals with regard to the Automatic Processing of Personal Data (ETS No.108);

In view of Recommendation (81) 19 of the Committee of Ministers to member states on access to information held by public authorities and Recommendation (91)10 of the Committee of Ministers to member states on the communication to third parties of personal data held by public bodies;

Considering that archives constitute an essential and irreplaceable element of culture;

Considering that they ensure the survival of human memory;

Taking account of the increasing interest of the public for history, the institutional reforms currently under way in the new democracies and the exceptional scale of changes which are taking place in the creation of documents;

Considering that a country does not become fully democratic until each one of its inhabitants has the possibility of knowing in an objective manner the elements of their history;

Taking account of the complexity of problems concerning access to archives at both national and international level due to the variety of constitutional and legal frameworks, of conflicting requirements of transparency and secrecy, of protection of privacy and access to historical information, all of which are perceived differently by public opinion in each country;

Recognizing the wish of historians to study and civil society to better understand the complexity of the historical process in general, and of that of the twentieth century in particular;

Conscious that a better understanding of recent European history could contribute to the prevention of conflicts;

Considering that in view of the complexity of the issues connected with the opening of archives, the adoption of a European policy on access to archives is called for, based upon common principles consistent with democratic values,

Recommends that the governments of member states take all necessary measures and steps to:

i. adopt legislation on access to archives inspired by the principles outlined in this recommendation, or to bring existing legislation into line with the same principles;
ii. disseminate the recommendation as widely as possible to all the bodies and persons concerned.

APPENDIX TO RECOMMENDATION NO. R (2000) 13

I. Definitions

1. For the purposes of the present recommendation:

a. the word "archives" has the following meanings:
   i. when it is written with a lower case "a": the totality of the documents regardless of date, form or medium, produced or received by any individual or corporate body during the course of their business and transmitted to the Archives for permanent preservation; unless otherwise stated, the present recommendation is only concerned with "public archives", that is, those produced by official authorities;
   ii. when it is written with an upper case "A": the public institutions charged with the preservation of archives;

b. the word "access" has the following meanings:
   i. the function attributed to Archives to make available to users the holdings they have in their custody;
   ii. the fulfilment of this function;

c. "access to archives" means the possibility of consulting archival documents in conformity with national law. This notion of access does not cover the exploitation of documents leading to derived products which shall be subject to specific agreements;

d. "user" means any person who consults the archives, with the exception of the staff working in the Archives;

e. "protected personal data" means any information relating to an identified or identifiable individual (data subject) which the law, regulatory texts or courts consider cannot be the subject of communication to the public without risking injury to the interests of that person.

II. Legislative and regulatory texts

2. In European countries, the responsibility for setting out the general principles which govern access to archives lies with the legislature and, therefore, shall be governed by an act of parliament. Practical arrangements will be divided between acts and regulations, according to the laws of each country.

3. Acts and regulations concerning access to public archives should be co-coordinated and harmonized with the laws concerning related areas, in particular with that on access to information held by public authorities and that on protection of data.

4. The criteria for access to public archives, defined in law, should apply to all archives throughout the entire national territory, regardless of the Archives responsible for their preservation.

τὼ ὑπατείαν ἐδεσπόζεν ἡμῶν, Φλαυίω Θεοδοσίω τὸ δ΄ καὶ Φλαυίω Θεοδοσίω τὸ β΄ καὶ

III. Arrangements for access to public archives

5. Access to public archives is a right. In a political system which respects democratic values, this right should apply to all users regardless of their nationality, status or function.
6. Access to archives is part of the function of public archive services, for which, as such, fees should not be charged.
7. The legislation should provide for:
   a. either the opening of public archives without particular restriction; or
   b. a general closure period.

7.1. Exceptions to this general rule necessary in a democratic society can, if the case arises, be provided to ensure the protection of:
   a. significant public interests worthy of protection (such as national defense, foreign policy and public order);
   b. private individuals against the release of information concerning their private lives.

7.2. All exceptions to the general closure period, whether relating to the reduction or to the extension of this period, should have a legal basis. Responsibility for any closure or disclosure lies with the agency which created the documents or with its supervisory administration, unless national legislation assigns this responsibility to a particular Archive. Any closure beyond the usual period should be for a pre-determined period, at the end of which the record in question will be open.

8. Finding aids should cover the totality of the archives and make reference, should the case arise, to those which might have been withheld from the description. Even when finding aids reveal the existence of closed documents, and as long as they do not themselves contain information protected by virtue of legislation, they shall be readily accessible so that users may request special permission for access.
9. The applicable rules should allow for the possibility of seeking special permission from the competent authority for access to documents that are not openly available. Special permission for access should be granted under the same conditions to all users who request it.
10. If the requested archive is not openly accessible for the reasons set out in article 7.1, special permission may be given for access to extracts or with partial blanking. The user shall be informed that only partial access has been granted.
11. Any refusal of access or of special permission for access shall be communicated in writing, and the person making the request shall have the opportunity to appeal against a negative decision, and in the last resort to a court of law.

IV. Access to private archives

12. Wherever possible, *mutatis mutandis*, attempts should be made to bring arrange-ments for access to private archives in line with those for public archives.

DIE ARCHIVE UND DIE EUROPÄISCHE UNION

Gemeinsame EU-Richtlinien gibt es wegen der Kulturhoheit der einzelnen Mitgliedstaaten nicht, wohl aber eine Archivpolitik des Europarates.

1993 legte der Europarat (aufgrund des Berichtes einer 1991 eingesetzten Sach-verständigenkommission, an der nur Staatsarchive beteiligt waren) die doppelte Funktion der Archive fest: unverzichtbare Quelle für die europäische und nationle Geschichtsschreibung sowie Beitragsleistung zur Demokratie durch freien Zugang zu den Quellen für alle Bürger.1994 wurden eine Vielzahl archivischer Aufgabenfelder ausgewiesen. Kirchenarchive wurden Privatarchiven zugeordnet mit dem Ziel staat-licher Beaufsichtigung. 2000 bechloß der Ministerrat, freien Archivzugang allen Mitgliedstaaten zu empfehlen, eingeschlossen die Privatarchive.

ARHIV BARSKE NADBISKUPIJE

Jasmina Rašoder

Poznata je činjenica da je Barska nadbiskupija najstarija vjerska institucija koja djeluje u kontinuitetu na ovim i širim balkanskim prostorima. Prvi put se u pisanim izvorima spominje 599. godine, kao biskupija sa sjedištem u Duklji, nekada glavnom gradu rimske provincije Prevalitana. U VIII vijeku je bila pod vlašću dračkog mitropolita, a kao nasljednica dukljanske, barska arhiepiskopija se pominje prvi put u IX vijeku u vrijeme vladavine vizantijskog cara Lava Mudrog (886–912). Početkom XI vijeka je bila pod vlašću Dubrovačke nadbiskupije, sve do dolaska na vlast nasljednika dukljanskog kralja Bodina (1081-1101) koji se, slijedivši primer Njemačke, Engleske i Ugarske, priklonio tadašnjem protivpapi Klimentu III (1080–1100) i od njega dobio potvrdu Dukljansko-barske nadbiskupije i metropolije (8. I 1089). Tada su pod duhovnu jurisdikciju Barske nadbiskupije, potpale biskupije u Ulcinju, Trebinju, Svaču, Kotoru, Skadru, Drivastu, Pilotu, potom raška i bosanska biskupija. Navedena odluka protivpape Klimenta III naišla je na protivljenje Dubrovnika, tako da se izmedu Dubrovačke i Barske nadbiskupije vodila duga i žestoka borba oko priznanja i pitanja duhovne jurisdikcije. Čak je papa Aleksandar III 29. XII 1167. godine ukinuo dukljansko-barsku mitropoliju, pozivajući pri tome barsko i ulcinjsko sveštenstvo da se ne pokoravaju svojim biskupima, koji nijesu priznavali dubrovačkog nadbiskupa kao svojeg mitropolita. Upornom borbom Barska nadbiskupija je očuvala samostalnost i ona će i dalje imati ulogu vodećeg duhovnog centra u Duklji, odnosno Zeti. Spor sa Dubrovačkom nadbiskupijom okončan je tek 1252. godine u korist Barske nadbiskupije. U vrijeme Vukana Nemanjića, kralja Duklje i Dalmacije, i uz njegovu podršku, održan je i Prvi pokrajinski crkveni sabor, kojem su predsjedavali izaslanici pape Inoćentija III. Odnosno, na njegovu molbu papa Inoćentije III je imenovao legate za crkveni sabor koji je održan kod Bara 1199. godine. Na saboru su učestvovali sufragani barskog mitropolita (biskup arbanski, skadarski, pilotski, drivaski, svački i ulcinjski). U vrijeme borbe za očuvanje svoje samostalnosti tokom druge polovine XII vijeka, nastao je i "Ljetopis popa Dukljanina", za koji neki autori smatraju da je djelo barskog nadbiskupa Grgura (nadbiskup od 1172–1175). Pod patronatom srpske kraljice Jelene, žene Uroša I, od 1288. godine u Barskoj nadbiskupiji se šire prosjački redovi: dominikanci i franjevci. Jeleni se pripisuje osnivanje i obnova franjevačkih samostana u Kotoru, Baru, Ulcinju i Skadru. Uz svoga sina Milutina, Jelena je bila dobročinitelj i benediktinskog samostana Bogorodice

Ad futurami rei memoriam. Arhidakonat Krajina

Ratačke kod Bara. Padom Bara pod tursku vlast 1571. godine radikalno je promijenjena pozicija Barske nadbiskupije. Barski nadbiskup Ivan Bruna, Ulcinjanin, je uzalud nagovarao mletačku posadu da se odupre Turcima ne bi li odbranili grad. Turci su ga odveli u zarobljeništvo, osudili na galije i u bici kod Lepanta (7. X 1571) ga lišili života. Već 1579. barska katedrala sv. Đorđa je bila pretvorena u džamiju. U ovom periodu su pojedini barski nadbiskupi stolovali izvan područja svoje dijeceze, upravljajući crkvom iz susjednih oblasti. Tako je 1608. godine za nadbiskupa barskog i administratora budvanske biskupije sa sjedištem u Budvi, bio postavljen natpop stolne crkve u Rabu, Marin Bici. Prvih dana januara 1610. Bici je obišao dijeceze u svojoj mitropoliji, dio Albanije i preko Drima prelazi u Srbiju. Sastavio je opširan izvještaj papi Pavlu V u kojem detaljno opisuje stanje katoličke crkve na ovom području, koji je dragocjen istorijski izvor. Kada je 1622. godine u Rimu osnovana Kongregacije za širenje vjere *(Congregatio De Propaganda Fide),* u njenu nadležnost je potpala i Barska nadbiskupija. Za vrijeme turske vladavine Kongregacija je pomagala nadbiskupiju i materijalno i personalno. Katoličko stanovništvo u Barskoj nadbiskupiji je posebno bilo izloženo represalijama poslije 1649. godine, kada su Mlečani pokušali da zauzmu Bar. Na njihovoj strani se bio angažovao i barski nadbiskup Josip Bonaldi i Turci su iz osvete mnoge katolike pobili, mnogi su tada pobjegli, a jedan dio je primio islam. U samom gradu Baru više neće biti nijedne katoličke porodice. Dragocjene podatke o nadbiskupiji iz ovog vremena ostavio je i barski nadbsikup Andrija Zmajević iz Perasta (1671–1694), koji je 1672. obavio vizitaciju svoje nadbiskupije, kao i nadbiskup Vicko Zmajević (1701–1712) tokom vizitacije 1703. Nešto kasnije zabilježena su i masovnija iseljavanja katolika iz Barske nadbiskupije. Tako je 1726. godine prva veća grupa katoličkih porodica iseljena u okolinu Zadra, u naselje Borgo Erizzo (Arbanasi), gdje se nalazio bivši barski nadbiskup, a tadašnji zadarski Vicko Zmajević. Tek negdje od polovine XVIII vijeka (od 1744.) barski nadbiskupi se počinju nastanjivati unutar teritorije svoje nadbiskupije, prvo u Šestanima, Livarima, a od sredine XIX vijeka i u Baru. Ugovorom u Kampoformiju (1797.), a potom u Beču (1815.), Austrija dobija pravo protektorata i nad katolicima Barske nadbiskupije. Poslednji nadbiskup turskog perioda, Njemac Karlo Poten (administrator 1844-1855, potom nadbiskup 1855-1886), je marta 1867. godine prenio nadbiskupsku stolicu u Skadar spojivši na taj način barsku i skadarsku crkvenu instituciju. Nadbiskup Poten je prešao u Skadar, a u Baru će dobiti pomoćnog biskupa. Učestvujući na Prvom Vatikanskom opštem koncilu 1869. godine, nadbiskup Poten je zahtijevao da dobije svoje mjesto među primasima na osnovu toga što nosi naslov *Primas Serbiae*. Po ovlašćenju pape Pija IX nadbiskup Poten je predsjedavao pokrajinskom crkvenom saboru u Skadru 1871. godine. Prije toga 1857. godine u Baru je završena izgradnja nove katedrale posvećene Bezgrešnom začeću Bogorodice Marije. Kada je u januaru 1878. godine oslobođen Bar od Turaka, zapovjednik turske vojske predao je ključeve grada Bara u zgradi Barske nadbiskupije. Odlukama Berlinskog kongresa i međunarodnim priznanjem Crne Gore, Barska nadbiskupija i formalno-pravno postaje njen integralni dio. Crnogorski knjaz, Nikola I, svjestan istorijskog značaja ove vjerske institucije, nastojao je da povrati duhovno središte katolika na način što bi eliminisao uticaj stranih država, prije svega Austrije. U tom smislu je tražio posredovanje kod Vatikana biskupa iz Đakovice, J. J. Štrosmajera, radi obnove Barske nadbiskupije. Godine 1886. potpisan je konkordat izmedu Crne Gore i Vatikana, kojim

je regulisan položaj Barske nadbiskupije i status katolika u Crnoj Gori, kojih je tada bilo oko 5000. Područje duhovne jurisdikcije Barske nadbiskupije je konkordatom svedeno na područje unutar granica crnogorske države, jer je već sjutradan po ratifikaciji konkordata (8. X 1886.) papa Lav XIII izdao dekret o razdvajanju Barske i Skadarske nadbiskupije. Promjene u tom smislu nastale su tek od 1913, odnosno 1923. godine kada su župe Traboino, Tuzi, Grude i Klezna (ranije pripadale Skadarskoj nadbiskupiji), dodijeljene Barskoj nadbiskupiji kao područje apostolske administracije i 1969. godine kada su rimokatolici u plavskoj, gusinjskoj i vojnoselskoj opštini (ranije pripadali Skopskoj nadbiskupiji) bulom pape Pavla VI pripojeni Barskoj nadbiskupiji. Odmah po potpisivanju konkordata, za barskog nadbiskupa je postavljen Šimun Milinović (1886-1910), za čijeg stolovanja je Barska nadbiskupija značajno obnovljena. Papa Lav XIII je svojim kodicilom od 29. III 1887. godine dozvolio uvođenje bogosluženja na staroslovenskom jeziku na području barske dijeceze i za te potrebe je štampan u Vatikanu Misal glagoljicom 1892. godine. Prva svečana misa na staroslovenskom jeziku je održana u barskoj katedrali 1895. godine. Barskom nadbiskupu su sporazumom između Crne Gore i Vatikana od 7. III 1902. godine priznata sva prava i povlastice koje su uživali i drugi biskupi u odnosu na Zavod Sv. Jeronima u Rimu, a iste godine je barskom nadbiskupu potvrđena i titula *Primas Serviae*. Za vrijeme nadbiskupa Nikole Dobrečića (1912-1955), nastavljen je proces kadrovskog i materijalnog obnavljanja Barske nadbiskupije. U projektima konkordata izmedu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Vatikana bilo je predviđeno da se Barska nadbiskupija svede na sufragana Beogradske nadbiskupije i da se Primasija prenese u Beograd. Ova inicijativa je naišla na opšte protivljenje u Crnoj Gori. Uz finansijsku pomoć jugoslovenske vlade 1927. godine je izgrađena zgrada nadbiskupske rezidencije u Baru, a 1935. je počelo da radi nadbiskupsko dječačko sjemenište, koje će sa sirotištem i zabavištem, predstavljati crkvene ustanove koje je osnovao nadbiskup Dobrečić. Poslije Drugog svjetskog rata u državnim bolnicama na Cetinju (1946), Baru (1947) i Podgorici (1948) počinju se zapošljavati prve redovnice, a od 1965. se osniva franjevačka misija u Crnoj Gori. Franjevcima se povjerava vođstvo u pet župa u Malesiji. Iste godine se osniva Crnogorska provincija ss Franjevki Bezgrešnog začeća sa sjedištem na Cetinju, dok naredne 1966. godine dolaze salezijanci slovenske provincije i preuzimaju župu Podgorica, dok 1987. u nadbiskupiju dolaze oo Družbe Isusove i njima se povjerava župa Bar. Godine 1979. održano je prvo biskupsko ređenje nakon više vjekova u Barskoj nadbiskupiji uz učešće 9 biskupa. U katastrofalnom zemljotresu iste godine je oštećeno ili uništeno preko 50 crkvenih objekata Barske nadbiskupije. Inače, barski nadbiskup se u izvorima iz XII vijeka javlja sa titulom *arciepiscopus sclaviensis,* a od 1475. godine se javlja i titula *totius serviae primas.* Na ekumenskom koncilu u Tridentu (danas Trento) 1551. godine, barski nadbiskup se potpisao titulom *Archiepiscopus Antibarensis, regni Serviae primas,* dok je barski nadbiskup Ivan VIII Bruna, Ulcinjanin, potpisao dekrete Tridentinskog opšteg koncila kao "nadbiskup barski i primas Srbije". Vicko Zmajević, na narodnom saboru u Baru 1702. godine, je imao titulu *Diocleciensis, totius regni Serviae Primas, visitator Albanie*, dok je nadbiskupu Karlu Potenu izdato posebno rješenje (14. II 1870.) kojim mu je potvrđena titula i dozvoljeno da na saborima sjedi medu primasima (dodijeljeno mu je drugo mjesto do primasa Germanije). Zvaničan naziv titula nadbiskupa Šimuna Milinovića (1886–1910) i dr Nikole Dobrečića (1912–1955) je glasio: *Archiepiscopus Antibarensis seu*

Dioclensis, totius regni Serbiae Primas, mada su se oni potpisivali i titulom *arcibiskup barski i primas srpski.* Do danas je Barskom nadbiskupijom upravljalo 60 nadbiskupa, od kojih su mnogi ostavili značajan trag u političkom, javnom, duhovnom i kulturnom životu Crne Gore.

Navodeći kratak istorijat Barske nadbiskupije, željeli smo pokazati da je trajanje, značaj i uticaj koji je ova institucija imala, apsolutno nesaglasan sa količinom, obimom i kvalitetom građe koja je sačuvana u arhivu Barske nadbiskupije. Razlog tome treba prevashodno tražiti u istorijskim okolnostima unutar kojih se razvijala i egzistirala Barska nadbiskupija, a u kojima je uništavana pisana dokumentacija, koja je sigurno morala biti obimna i značajna. Zato se danas najveći broj istorijskih izvora vezanih za istoriju i razvoj Barske nadbiskupije, nalazi izvan ove institucije u raznim evropskim arhivima od Dubrovnika, Zadra, do Beča i Vatikana i brojnih drugih arhiva. Najstariji dokument koji se čuva u Arhivu Barske nadbiskupije nastao je 8. III 1731. godine. To je pismo Matije Juraja Štukanovića, barskog nadbiskupa, Marku De Luki u Kastel Lastvi, kojim ga obavještava da je imenovan za biskupa u Pultiju u Albaniji. Inače, dokumenti iz XVIII vijeka nijesu tako brojni. Najčešće su to potvrde o kupovini (kuća, imanja), potom dokumenti o podjeli tonzure, pastoralna pisma (Matije Štukanovića), dokumenti o pokretima turske vojske iz Bosne 1731. godine i sl.

Daleko brojnija, po mjestu nastanka i sadržaju važnija dokumentacija odnosi se na XIX vijek. Od važnijih dokumenata spomenućemo: dokumenta o izboru Vičenca Batučija za kaptolskog vikara (18. III 1823. godine), razne "idžete" na turskom, berat o proširenju barske luke i o sigurnosti, nacionalnim i vjerskim odnosima, dokumente o sigurnosti lične imovine i imovine manastira u okolini Bara, koji su se nalazili pod upravom Barske nadbiskupije, potom prepisku barskih nadbiskupa Vičenca Batučija i Karla Potena sa raznim ličnostima i sl. Važni su i dokumenti koji se odnose na izgradnju katedralne crkve u Baru, počev od sultanovog fermana upućenog Adža-paši u Skadru (27. IX 1855.), prepis pisma Mustafe paše, guvernera Skadra, upućenog komandantima, kadiji i ostalim glavarima u Baru u vezi s gradnjom katedrale u Baru (1. I 1857.), dokumenti o brojnom stanju župa Brca i Spiča iz iste godine, prepiska nadbiskupa Karla Potena sa austrijskim konzulima u Skadru, dekret sultana (7. XII 1859.) o oslobađanju katolika vojne službe, s tim da za to moraju platiti određenu sumu, kratak istorijat šestanske župe od Antonija Da Domičele (26. II 1865.), pismo nadbiskupa Karla Potena župniku Šestana u kojem daje određene podatke o ovoj župi, kao i spisak šestanskih župnika (27. I 1866).

Relativno brojni dokumenti iz prve polovine XIX vijeka govore o odnosima nadbiskupije sa Turskom, Austrijom i Crnom Gorom, uz fragmentarne prikaze lokalnih vjerskih, socijalnih i društvenih prilika uopšte. Posebno obimna dokumentacija se odnosi na period posljednjeg nadbiskupa turskog perioda, Karla Potena, inače porijeklom iz Bavarske, koji je, kao što smo pomenuli, bio apostolski administrator (1844–1855) i nadbiskup (1855–1886). Poten je 1867. godine prenio rezidenciju u Skadar, spajajući Skadarsku i Barsku nadbiskupiju. U Baru je za pomoćnika imenovao biskupa Gabrijela Kapačija (dekret od 8. X 1867) Inače, to je period kada se Barska nadbiskupija nalazila pod protektoratom Austrije dobijenim mirom u Kampoformiju 1797. godine i mirom u Beču 1815. godine. Ovaj protektorat će praktično trajati sve do 1886. godine. Dokumentacija iz navedenog perioda je uglavnom na latinskom, italijanskom i turskom

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra

jeziku, a po mjestu nastanka najčešće je vezana za Bar, Skadar, Carigrad, Vatikan i Beč. Po sadržaju je raznovrsna i dragocjena jer sadrži podatke vezane za šire političke, vjerske i socijalne odnose na Balkanu, posebno na području duhovne jurisdikcije Barske nadbiskupije.

U Arhivu Barske nadbiskupije se čuvaju i dva obimna rukopisa nadbiskupa Karla Potena. Prvo djelo nastalo je 1857. godine na latinskom jeziku, pod naslovom *"Ecclesiae Diocletanae et Antibarensis hišoria, redegit Carolus Pooten Antibarensis, Dioclensisi et regni serviae primas".* Ovo djelo predstavlja istorijski pregled Barske nadbiskupije, počev od Evandera oko 450. godine, do Ioanesa oko 900. godine, pa preko opisa biskupovanja 54 nadbiskupa, počev od arhonta Petra, zaključno sa samim autorom, Karlom Potenom. Dopisan je i dodatak ovoj knjizi na našem jeziku kao autobiografija Šimuna Milinovića, nadbiskupa barskog i primasa srpskog, inače Potenovog nasljednika, koja se završava 1906/7. godine. Drugi manuskript Karla Potena nosi naslov: *"Hišoria Ecclesarium episcopalium in Albania Turcica situarum, quae Metropoli Antibarensi subječtae sunt, vel olim furunt, breviter summatique"*. To je u stvari sažetak istorije sufraganskih biskupija: *Arbanensis* (8–15), *Balezensis* (15–18), *Daynesis* (18–22), *Drivaštensis* (22–34), *Dulcinensis* (34–43), *Pulatensisi* (43–58), *Sardensis et Sappatensis* (59–84), *Scodrensis* (84–123), *Svacensis* (123–134).

Veliku izvornu vrijednost imaju i sačuvane "Knjige krizmanih", koje predstavljaju popis rođenih počev od 1842. godine.

Novo poglavlje u istoriji Barske nadbiskupije vezuje se za 1886. godinu i djelovanje nadbiskupa Šimuna Milinovića (nadbiskup, 1886–1910). Naime, 1886. godine, Crna Gora je, kao prva južnoslovenska i pravoslavna država, potpisala konkordat sa Vatikanom, a papa Lav XIII je izdao dekret (8. X 1886.) o razdvajanju Barske od Skadarske nadbiskupije. Sačuvani dekret i obimna dokumentacija o ovom značajnom događaju u crnogorskoj istoriji, predstavlja dragocjen izvor za izučavanje socijalnih prilika u društvu Crne Gore tog vremena, kao i međunarodnih, kulturnih i konfesionalnih odnosa na širem južnoslovenskom području. U tom smislu, posebno je zanimljiva prepiska Šimuna Milinovića sa knjazom Nikolom, Jovanom Sundečićem, kao i sa J. J. Štrosmajerom, povodom štampanja prvog "Misala" na staroslovenskom jeziku, potom dokumenta vezana za *Zavod Svetog Jeronima u Rimu,* potvrde titule *Primas Srbije* i sl. Veći dio ove građe je na italijanskom, latinskom i francuskom jeziku, pored dokumenata na srpskom, odnosno hrvatskom. Iz prepiske Milinovića sa nizom drugih ličnosti mogu se saznati bitni podaci vezani za djelatnost Barske nadbiskupije, čija je duhovna jurisdikcija tada pokrivala područje tadašnje Crne Gore, počev od pitanja vezanih za izgradnju i obnovu crkava, položaja katoličkog klera, vjerske strukture stanovništva, socijalnog stanja i nivoa i obrazovanja klera i slanja na školovanje u Rim, potrebe stvaranja „domaćeg" svešteničkog kadra, međukonfesionalnih odnosa i sl. Što je najbitnije, ova dokumenta po sadržaju i mjestu nastanka znatno doprinose upotpunjavanju saznanja vezanih za istoriju Crne Gore s kraja XIX i početka XX vijeka. S obzirom na nacionalnu strukturu vjernika Barske nadbiskupije, važan su izvor za proučavanje crnogorsko-albanskih odnosa. S druge strane, preko Barske nadbiskupije sve do 1918. g. prelamaju se i međunarodni odnosi, posebno između Crne Gore i Austro-Ugarske koja se teško odricala prava protektorata nad katolicima u Crnoj Gori. Relativno brojni dokumenti uvjerljivo svjedoče o naprijed navedenom.

Vrlo dobro je sačuvana građa koja se odnosi na period nadbiskupa dr Nikole Dobrečića (1912–1955), koji je za vrijeme svoga poglavarstva rimokatoličkom crkvom u Baru razvio svestranu političku, vjersko-prosvjetnu, humanu, socijalno-ekonomsku, kulturnu i dr. djelatnost. Od njegovog višestranog djelovanja ostala je obimna dokumentacija neprocjenjive vrijednosti za upoznavanje istorije Barske arcibiskupije u savremenom periodu i društva uopšte na prostoru Crne Gore i Jugoslavije. Posebno povoljna okolnost je u tome što je najveći dio prepiske dr Nikole Dobrečića, vođen sa mnogim značajnim političkim, privrednim i kulturnim poslenicima, a sačuvan je i najveći dio kopija pisama koja je barski arcibiskup slao na razne adrese širom zemlje i svijeta. Njegova prepiska sa kardinalima Meri del Valom, Gasparijem i drugim ličnostima iz Vatikana, značajna je za proučavanje odnosa Crne Gore, odnosno Kraljevine Jugoslavije sa Svetom Stolicom. Iz prvog perioda njegovog biskupovanja sačuvana je prepiska sa značajnim ličnostima crnogorske države (kraljem Nikolom, Jovanom Plamencom, Ramadanovićem i drugima). Dokumenta iz ovog perioda odnose se na: balkanske ratove, aferu Palić i pokrštavanje katolika u Metohiji, odnose Crne Gore i Vatikana, odnose države i crkve, probleme duhovne jurisdikcije na novoosvojenim teritorijama, pitanje Konkordata Vatikana i Srbije, pitanja bogosluženja na staroslovenskom jeziku, položaj klera, brojno stanje vjernika.

Nešto manje dokumenata (bar onih koji su nama bili dostupni) odnosi se na period Prvog svjetskog rata (1914–1918). Uglavnom tretiraju problematiku odnosa okupatorskih austrougarskih vlasti i Barske nadbiskupije, te aktivnosti barskog arcibiskupa u ovom ratu, posebno u dijelu njegovog humanitarnog angažovanja oko intervencija za zarobljenike, pružanja materijalne pomoći siromašnima i sl.

Za period od 1918–1941. god., takođe je sačuvana veoma obimna dokumentacija. Njen značaj je tim veći ako se ima na umu da su mnogi državni fondovi iz ovog perioda uništeni (arhiva Zetske banovine). Sadržajno ovi dokumenti obuhvataju najrazličitije oblasti društvenih kretanja vezanih za Barsku nadbiskupiju i šire. Posebno obimna dokumentacija vezana je za saradnju i odnos crkve i države. U tom dijelu poseban značaj ima sačuvana prepiska dr Nikole Dobrečića sa ministrima vjera (1918–1929) i načelnicima Katoličkog odjeljenja pri Ministarstvu pravde Kraljevine Jugoslavije (1929–1941), koje je u ovom periodu pokrivalo ovaj resor, poslije ukidanja Ministarstva vjera 1929. godine.

Pri tome, skrećemo pažnju na zanimljivu dokumentaciju koja govori o političkim i ekonomskim pitanjima u Crnoj Gori neposredno po ujedinjenju 1918. godine, te stavu barskog nadbiskupa o tim pitanjima, kao i na građu koja se odnosi na tzv. konkordatsko pitanje u Kraljevini Jugoslaviji 1923–1937. godine, posebno na 1924/5. godinu, kada se javlja ideja o prenošenju Primasije u Beograd i ukidanju Barske nadbiskupije, odnosno njenom svođenju na rang biskupije. Takođe je značajna relativno obimna građa koja govori o sukobu države i katoličke crkve povodom tzv. antisokolske poslanice iz 1932. godine. Značajna je i dokumentacija koja se odnosi na pitanje djelovanja i opstanka italijanskih i albanskih franjevaca u Barskoj nadbiskupiji, potom na pitanja opravke i izgradnje parohijalnih domova i crkava, nadbiskupske rezidencije, jezika bogosluženja i jezika korespondencije.

Dr Nikola Dobrečić je vodio intenzivnu prepisku sa ljudima iz cijelog svijeta. Izdvojili bismo kao posebno značajnu njegovu prepisku vođenu sa jugoslovenskim

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra

iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, čiji je gost bio u nekoliko navrata. Tada je uspostavio prijateljske odnose sa Mihailom Pupinom, naučnikom svjetskog glasa, Henrijem Fordom, čuvenim automobilskim magnatom, kojeg je barski nadbiskup uspio ubijedti za potrebu gradnje jedne fabrike automobila u Baru. Iz dobro sačuvane dokumentacije unutar koje je prepiska dr Nikole Dobrečića sa Henrijem Fordom, njegovim sekretarima i agentima te mladićima koji su otišli na učenje zanata u SAD za potrebe buduće fabrike u Baru, kao i sa ministrom za industriju i trgovinu Kraljevine Jugoslavije, moguće je u potpunosti izvršti rekonstrukciju ovoga pitanja, čiji je značaj u to vrijeme uveliko prevazilazio granice Crne Gore.

Vrlo brojna dokumentacija je sačuvana i o radu nadbiskupskog sirotišta i zabavišta i o odnosima unutar crkve. Prepiska sa crkvenim poglavarima iz drugih krajeva Jugoslavije (A. Bauerom, zagrebačkim nadbiskupom, I. Srebrničem, krčkim biskupom, F. Ivaniševićem, senatorom i splitskim nadbiskupom, potom sa dr Gavrilom Dožićem, crnogorsko-primorskim mitropolitom, a od 1938. srpskim patrijarhom, te nizom drugih crkvenih ličnosti, od posebnog je značaja za izučavanje konfesionalnih odnosa u Kraljevini Jugoslaviji.

I za period Drugog svjetskog rata, bar prema našim saznanjima, je sačuvana relativno skromna dokumentacija, koja se uglavnom odnosi na aktivnost barskog arcibiskupa, inače dokazanog patriote i dobrotvora jugoslovenske orijentacije.

Iz peroda poslije Drugog svjetskog rata sačuvana je obimna dokumentacija iz koje izdvajamo Dobrečićevu prepisku sa Josipom Brozom, dr Ivanom Ribarom, Blažom Jovanovićem, Edvardom Kardeljem, G. Garčevićem, Titovim šefovima kabineta, predsjednicima vjerskih komisija pri vladi FNRJ i drugim značajnim ličnostima iz tadašnjeg političkog i javnog života.

Pored navedene građe, sačuvana je i jedna sveska stenografskih bilježaka dr Nikole Dobrečića, koji je inače bio i prvi stenograf Crnogorske Narodne Skupštine. Pretpostavljamo da je pisana Petmanovim sistemom i do danas nije dešifrovana.

Želja nam je bila da vas upoznamo sa postojanjem značajne građe pohranjene u arhivu Barske nadbiskupije, gdje je, moram naglasiti, napravljen veliki pomak u posljednje vrijeme što se tiče uslova smještaja građe. Naime, sada za to postoji posebna namjenska prostorija sa vitrinama i policama i sada nema prepreka da se ta građa arhivski sredi i obradi. Ističem da je jedan dio građe arhiva Barske nadbiskupije kseroksiran, tako da su kopije originalnih dokumenata smještene u Arhvskom odjeljenju Državnog arhiva Crne Gore u Baru. Za očekivati je da će se, do sada veoma dobra i korisna saradnja između Arhivskog odjeljenja u Baru i Barske nadbiskupije, nastaviti.

BAR ARCHDIOCESE ARCHIVES

It is a known fact that Bar Archdiocese is the oldest religious institution acting continuously in this, and wider Balkans area. It was mentioned for the first time in 599 as a diocese with the seat in Duklja (Dioclea), once the capital city of the Roman province of Praevalitana. In the 8th century it was under the authority of the metropolitan of Durrës, and as the successor of the Archdiocese of Duklja (Dioclea), Bar Archdiocese is mentioned for the first time in the 9th century during the rule of the Byzantine emperor Leo The Wise (886–912). At the beginning of the 11th century it was under the authority of Dubrovnik Archdiocese, until Bodin (1081–1101), heir to the throne of the king of Duklja (Dioclea) came to power, who, following the example of Germany, England and Hungary, stood on the side of the Counter-Pope of that time, Clement III (1080–1100) obtaining the recognition of Dioclean-Bar Archdiocese and the diocese of the metropolitan (8th January 1089). At that time, under the spiritual jurisdiction of Bar Archdiocese came the following dioceses: Ulcinj, Trebinje, Svač, Kotor, Schöder, Drisht, Pilot, then Ras and Bosnia. The abovementioned decision of the Counter-Pope Clement III was opposed by Dubrovnik, so that there was a long and fierce battle between Dubrovnik and Bar archdioceses regarding the recognition and the issue of spiritual jurisdiction. Even Pope Alexander III, on 29th December 1167, abolished Dioclean-Bar diocese of the metropolitan, inviting the clergymen of Bar and Ulcinj not to be subdued to their bishops who had not recognized Dubrovnik archbishop as their own metropolitan. Through persistent fighting Bar Archdiocese preserved its independence and it will continue to have the role of the leading spiritual centre in Dioclea, i.e. Zeta. The conflict with Dubrovnik Archdiocese ended in favour of Bar Archdiocese only in 1252. During the rule of Vukan Nemanjić, the king of Dioclea and Dalmatia, and with his support, the First provincial synod took place, chaired by the deputies of Pope Innocent III. In fact, it had been upon Vukan's request that Pope Innocent III named legates for the synod which was held near Bar in 1199. The participants of the synod were suffragans of Bar metropolitan (bishops of Albania, Schöder, Pilot, Drisht, Svač and Ulcinj). During the fight for preservation of its independence, in the second half of the 12th century, appeared "Ljetopis popa Dukljanina", for which some authors believe that it is the work of Bar archbishop Grgur (archbishop from 1172 to 1175). Under the patronage of Serbian queen Jelena, the wife of Uroš I, from the year 1288, mendicant orders of Dominicans and Franciscans started to spread in Bar Archdiocese. To Jelena is attributed the establishment and restoration of Franciscan monasteries in Kotor, Bar, Ulcinj and Schöder. Together with her son Milutin, Jelena was also a benefactor of the Benedictine monastery of Our Lady of Ratac near Bar. With the fall of Bar into Turkish power in 1571 the position of Bar Archdiocese changed radically. Bar Archbishop Ivan Bruna of Ulcinj, was unsuccessfully trying to persuade the Venetian crew to resist the Turks in order to defend the town. The Turks took him prisoner, sentenced him to galleys where he was killed in the battle of Lepanto (7th October 1571). Already in 1579, Bar cathedral of St George's was turned into mosque. In this period, certain Bar

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra

archbishops presided outside the territory of their diocese, governing the church from the neighbouring areas. Thus, in 1608, for Bar archbishop and the administrator of Budva diocese with the seat in Budva, was appointed the head priest of Rab cathedral, Marin Bizzi. During the first days of January 1610, Bizzi visited the dioceses, one part of Albania and then crossing the river Drim into Serbia. He compiled a detailed report for Pope Paul V in which he describes the condition of the Catholic Church in this area, which is a precious historical source. When in 1622 in Rome was founded the Congregation for faith propaganda (*Congregatio De Propaganda Fide*), Bar Archdiocese fell under its jurisdiction. During the time of Turkish rule, the Congregation was supporting the Archdiocese both materially and personally. Catholic population in Bar Archdiocese was especially exposed to repressions after 1649 when the Venetians tried to conquer Bar. Bar archbishop Josip Bonaldi stood on their side and the Turks killed many Catholics for revenge. Many of them ran away and one part of them accepted the Islam. In the very town of Bar there will be no more Catholic families. Bar archbishop Andrija Zmajević from Perast (1671–1694) left precious data about the Archdiocese of that time following his visitation of his archdiocese in 1672, as well as Archbishop Vicko Zmajević (1701–1712) during his visitation of the year 1703. Somewhat later were recorded massive emigrations of Catholics from Bar Archdiocese. Thus, in 1726 the first bigger group of Catholic families immigrated to the vicinity of Zadar, to the settlement of Borgo Erizzo (Albanians), where there had been the former Bar archbishop, and former Archbishop of Zadar, Vicko Zmajević. Only somewhere from the first half of the 18th century (from 1744) do Bar archbishops start settling within the territory of their archdiocese, first in Šestani, Livari, and from the mid 19th century even in Bar. With Campoformio peace treaty (1797), and then in Vienna (1815) Austria got even the right of protectorate over the Catholics of Bar Archdiocese. The last archbishop of Turkish period, German Karlo Pooten (administrator from 1844 to 1855, and then archbishop from 1855 to 1886, moved the archbishop's see to Schöder in 1867, thus uniting Bar and Schöder church institutions. Archbishop Pooten moved to Schöder, and in Bar he will get the assisting bishop. Participating in the First Vatican general council in 1869 Archbishop Pooten requested getting his place among primates since he had had the title of the "Primate of Serbia". According to the authorization of Pope Pius IX, Archbishop Pooten chaired over the provincial synod in Schöder in 1871. Before that, in 1857, in Bar had been finished the construction of the new cathedral dedicated to the Immaculate Conception of the Virgin Mary. When in January of 1878 Bar was liberated from the Turks, the commander of the Turkish army handed the keys of the town of Bar in the building of Bar Archdiocese. By the decisions of Berlin congress and by the recognition of Montenegro by the international community, Bar Archdiocese formally and legally becomes its integral part. Montenegrin prince, Nikola I, aware of the historical importance of this religious institution, was trying to reestablish the spiritual centre of the Catholics in such a way as to eliminate the influence of foreign countries, first of all of Austria. In that sense he asked from Vatican the mediation of the bishop from Đakovica, J. J. Strossmayer, for the purpose of reestablishment of Bar Archdiocese. In 1886 a concordat was signed between Montenegro and Vatican which regulated the position of Bar Archdiocese and the status of the Catholics in Montenegro, of which there had been some 5000 at that time. The area of spiritual jurisdiction of

Bar Archdiocese was reduced by the concordat within the limits of Montenegrin state, because on the day after the ratification of the concordat (8th October 1886) Pope Leo XIII issued a decree on the separation of Bar and Schöder Archdioceses. The changes in that respect happened only in 1913 and in 1923 when the parishes of Traboino, Tuzi, Grude and Klezna (which had formerly belonged to Schöder Archdiocese) were assigned to Bar Archdiocese as an area of Apostolic administration and in 1969 when the Roman Catholics in the municipalities of Plav, Gusinje and Vojno Selo (which had formerly belonged to Skopje Archdiocese) by the bulla of Pope Paul VI were attached to Bar Archdiocese. Immediately after the signing of the concordat Šimun Milinović (1886-1910) was appointed Bar archbishop, during whose holding court Bar Archdiocese was considerably restored. Pope Leo XIII allowed, with his codicil of 29th March 1887, the introduction of religious service in Old Church Slavonic language in the area of Bar Diocese, and for this purpose a Glagolitic Missal was printed in Venice in 1892. The first mass in Old Church Slavonic language was held in Bar cathedral in 1895. By the agreement between Montenegro and Vatican, Bar archbishop was recognized all the rights and privileges, which had enjoyed other bishops in respect of St Jerome Institute in Rome, and in the same year Bar archbishop was confirmed the title of *Primas Serviae.* During the time of Archbishop Nikola Dobrečić (1912–1955), the process of personal and material restoration of Bar Archdiocese was continued. The projects of concordat between the Kingdom of Serbia, Croats and Slovenes and Vatican anticipated Bar Archdiocese to be reduced to the suffragan of Belgrade Archdiocese and the office of Primate to be transferred to Belgrade. This initiative met general resistance in Montenegro. With the financial help of Yugoslav government in 1927, the building of archbishop's residence was built in Bar, and in 1935 started working the boys' seminary which will, together with orphanage and nursery school, represent church institutions established by Archbishop Dobrečić. After World War II state hospitals in Cetinje (1946), Bar (1947) and Podgorica (1948) start employing the first nuns, and in 1965 the Franciscan mission was established in Montenegro. Franciscans were entrusted with the management of five parishes in Malesija. In the same year was founded the Montenegrin province of Franciscan nuns of Immaculate Conception with the seat in Cetinje, while in the following 1966 come Salesians from the Slavonic province and take over the parish of Podgorica, whilst in 1987 come to the Archdiocese the friars of the Society of Jesus and they are entrusted with the parish of Bar. In 1979 took place the first ordaining of a bishop after several centuries, with the participation of 9 bishops. In the catastrophic earthquake of the same year more than 50 church buildings of Bar Archdiocese were damaged or destroyed. At any rate, Bar archbishop appears in the 12th century sources under the title of *arciepiscopus sclaviensis*, and from the year 1475 there is also the title of *totius serviae primas.* At the ecumenical Council of Trent in 1551, Bar archbishop signed as *Archiepiscopus Antibarensis, regni Serviae primas*, while Bar archbishop Ivan VIII Bruna of Ulcinj signed the decrees of the General Council of Trent as "Archbishop of Bar and Primate of Serbia". Vicko Zmajević at Bar church fair in 1702 had the title of *Diocleciensis, totius regni Serviae Primas, visitator Albanie*, whilst the Archbishop Karlo Pooten was issued a special decision (14th February 1870) which acknowledged his title and allowed him to sit among the primates on church fairs (he was awarded the second place next to the Primate of Germany). The official title of the Archbishop Šimun

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra

Milinović (1886–1910) and Dr Nikola Dobrečić (1912–1955) was: *Archiepiscopus Antibarensis seu Dioclensis, totius regni Serbiae Primas,* although they signed themselves with the title of *Archbishop of Bar and Primate of Serbia*. Until today 60 archbishops have presided over Bar Archdiocese, of which many have left significant trace in political, public, spiritual and cultural life of Montenegro.

Stating the short history of Bar Archdiocese, we wished to show that the duration, importance and influence that this institution has had, absolutely disagrees with the quantity, volume and quality of the material preserved in the archives of Bar Archdiocese. The reason for this should be looked for in the circumstances within which the Archdiocese was developing and existing, and in which the written documentation, which must have been substantial and significant, was being destroyed. Because of this, the greatest part of historical sources related to the history and development of Bar Archdiocese is located outside this institution, in various European archives from Dubrovnik and Zadar to Vienna and Vatican, and numerous other archives. The oldest document kept in the archives of Bar Archdiocese was made on the 8th March 1731. It is a letter written by Matija Juraj Štukanović, Bar archbishop, to Marko De Luka in Castel Lastva, whereby he informs him about his being nominated the Bishop of Pulti in Albania. In any case, the 18th century documents are not so numerous. Most often they are certificates of sale (of houses, property), then documents of tonsure, pastoral letters (by Matija Štukanović), documents of the movements of Turkish army from Bosnia in 1731 and so on.

By far more numerous, according to the place of origin and contents, and more important documentation relates to the 19th century. Out of more significant documents we will mention: the documents of the election of Vicenzo Battucci for chapter's vicar (18th March 1823), various "idžeta" in Turkish, a "berat" of the enlargement of the port of Bar and of the security, national and religious relationships, documents of the security of personal property and the property of the monasteries in Bar area, which were under the jurisdiction of Bar Archdiocese, then there is the correspondence of Bar archbishops Vicenzo Battucci and Karlo Pooten with various persons and so on. Also important are the documents related to the construction of cathedral church in Bar, starting from Sultan's edict sent to Adža-pasha in Schöder (27th September 1855), the transcript of the letter of Mustafa pasha, the governor of Schöder, sent to the commanders, qadi (Moslem judge) and other public officials of Bar regarding the construction of cathedral in Bar (1st January 1857), the documents of the number of inhabitants of the parishes of Brce and Spič from the same year, the correspondence of the Archbishop Karlo Pooten with Austrian consuls in Schöder, the Sultan's decree (7th December 1859) about the freeing of Catholics of military service, on the condition to pay certain amount, brief history of the parish of Šestani by Antonio Da Domicelli (26th February 1865), the letter of Archbishop Karlo Pooten to the parish priest of Šestani in which he gives certain data about this parish, as well as the list of the parish priests of Šestani (27th January 1866).

Relatively numerous documents from the first half of the 19th century talk about the relationship between the Archdiocese and Turkey, Austria and Montenegro, with fragmentary accounts of local religious and social circumstances in general. Particularly voluminous is the documentation related to the period of the last archbishop of the Turkish period, Karlo Pooten, of Bavarian origin, who, as we have said, was the aposto-

Ad futurami rei memoriam. Le fonti ecclesiastiche dell'Archivio Storico Diocesano di Antivari

lic administrator (1844–1855) and archbishop (1855–1886). Pooten transferred the residence to Schöder in 1867, uniting the archdiocese of Bar with the one in Schöder. He nominated Gabriele Capaccio (decree dated 8th October 1867) for his assistant. Otherwise, this is the period when Bar Archdiocese was under the protectorate of Austria obtained by Campoformio peace treaty in 1797 and Vienna peace treaty in 1815. This protectorate will practically last until the year 1886. The documentation from the said period is mainly in Latin, Italian and Turkish language, and according to the place of origin it is mostly related to Bar, Schöder, Constantinople, Vatican and Vienna. According to the contents it is versatile and precious because it contains the information related to wider political, religious and social relationships on the Balkans, especially in the territory of spiritual jurisdiction of Bar Archdiocese.

In the archives of Bar Archdiocese are kept two voluminous manuscripts of Archbishop Karlo Pooten. The first work was made in 1857 in Latin, under the title *"Ecclesiae Diocletanae et Antibarensis hištoria, redegit Carolus Pooten Antibarensis, Dioclensisi et regni serviae primas"*. This work represents the historical survey of Bar Archdiocese starting from Evander, around the year 450, until Ioanes, around the year 900, then through the period of office of 54 archbishops, starting from the archon Petar, to the author Karlo Pooten himself inclusive. There is an addition to this book in our language as an autobiography of Šimun Milinović, the archbishop of Bar and the primate of Serbia, otherwise Pooten's successor, which finishes with the year 1906/07. The second Karlo Pooten's manuscript is entitled: *"Hištoria Ecclesarium episcopalium in Albania Turcica situarum, quae Metropoli Antibarensi subjectae sunt, vel olim furunt, breviter summatique"*. It is in fact the summary of the history of suffragan dioceses: *Arbanensis* (8–15), *Balezensis* (15–18), *Daynesis* (18–22), *Drivaštensis* (22–34), *Dulcinensis* (34–43), *Pulatensisi* (43–58), *Sardensis et Sappatensis* (59–84), *Scodrensis* (84–123), *Svacensis* (123–134).

The "Books of confirmation", which represent the list of births starting from the year 1842, have also got great authentic value.

New chapter in the history of Bar Archdiocese is related to the year 1886 and the activity of Archbishop Šimun Milinović (archbishop, 1886–1910). Namely, in the year 1886, Montenegro, as the first South Slavic and Orthodox country, signed the concordat with Vatican, and Pope Leo XIII issued the decree (8th October 1886) on the separation of Bar and Schöder archdioceses. The preserved decree and voluminous documentation regarding this significant event in the history of Montenegro represent precious source for studying of social circumstances in former Montenegro, as well as international, cultural and confessional relationships in wider South Slavic area. In that sense is particularly interesting the correspondence of Šimun Milinović with Prince Nikola, Jovan Sundečić, as well as with J. J. Strossmayer, on the occasion of printing of the first "Missal" in Old Church Slavonic language, then the documents related to *Saint Jerome Institute in Rome*, recognitions of the title of the *Primate of Serbia* and so on. Greater part of this material is in Italian, Latin and French, apart from documents in Serbian, i.e. Croatian. From Milinović's correspondence with many other personalities can be found out essential information related to the activity of bar Archdiocese, whose spiritual jurisdiction at that time covered the area of former Montenegro, starting from the questions regarding the construction and reconstruction of churches, the position of

Catholic clergy, religious structure of the population, social condition and education of clergy and sending to school in Rome, the necessities for creating "domestic" clergymen, inter-confessional relationships and so on. What is most important, these documents, according to the contents and place of origin, considerably contribute to complement knowledge related to the history of Montenegro from the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Having in mind the national structure of the believers of Bar Archdiocese, they are an important source for studying Montenegrin-Albanian relationships. On the other hand, Bar Archdiocese, up to the year 1918, was a subject of controversies even of international character; especially between Montenegro and Austro-Hungarian state which found it hard to waive its rights of protectorate over Catholics in Montenegro. Relatively numerous documents convincingly testify to the abovementioned.

Very well preserved is the material related to the period of Archbishop Dr Nikola Dobrečić (1912–1955), who, during the time of his authority over the Roman Catholic Church in Bar, developed comprehensive political, religious-education, human, social-economic, cultural and other activity. Of this comprehensive activity has remained voluminous documentation invaluable for the familiarization with the history of Bar Archdiocese in modern times and society in general in the territory of Montenegro and Yugoslavia. Particularly favourable is the fact that the greatest part of the correspondence of Dr Nikola Dobrečić, conducted with many significant political, economic and cultural workers, has been preserved, as well as the greatest part of copies of letters sent by Bar archbishop to various addresses all over the world and the country. His correspondence with Cardinals Meri del Val, Gaspari and other persons from Vatican, is significant for the study of relationships of Montenegro, i.e. Yugoslav Kingdom, with the Holy See. From the first period of his holding office the correspondence was preserved with important persons from the Montenegrin state (King Nikola, Jovan Plamenac, Ramadanović and others). The documents from this period relate to: Balkan Wars, Palić affaire and conversion of Catholics in Metohija, relationships between Montenegro and Vatican, i.e. the state and the church, the problems of spiritual jurisdiction in newly conquered territories, the issue of the Concordat between Vatican and Serbia, the questions of religious service in Old Church Slavic language, the position of clergy, number of believers.

Somewhat less documents (at lest those accessible to us) relate to the period of World War I (1914–1918). They mostly treat the issue of the relationship between occupational Austro-Hungarian authorities and Bar Archdiocese, as well as the activities of Bar archbishop in this war, especially in the part of his humanitarian engagement regarding the interventions for prisoners, offering material support to the poor and so on.

For the period 1918–1941 abundant documentation has also been preserved. Its importance is even greater if we bear in mind that many state funds from this period were destroyed (archives of Zeta regional unit ruled by a "Ban"). According to their contents these documents cover various areas of social movements related to Bar Archdiocese and wider. Particularly voluminous is the documentation regarding the cooperation between the church and the state. In that part, of particular significance is the preserved correspondence of Dr Nikola Dobrečić with the ministers of religion (1918–1929) and the heads of Catholic department in the Ministry of justice of the

Yugoslav Kingdom (1929–1941), which covered this sphere of activity following the abolition of the Ministry of religion in 1929.

We also call the attention to the interesting documentation which concerns political and economic questions in Montenegro immediately after the unification in 1918, then the attitude of Bar archbishop towards these questions, as well as to the material regarding the so called Concordat issue in the Yugoslav Kingdom from 1923 to 1937, especially on the period of 1924/5 when the idea appeared of transferring the Primate's office to Belgrade and abolition of Bar Archdiocese, i.e. its reduction to the level of diocese. Also significant is relatively voluminous material dealing with the conflict between the state and the Catholic Church regarding the so called "anti sokol" epistle from the year 1932. Important is the documentation regarding the issue of activity and survival of Italian and Albanian Franciscans in Bar Archdiocese, then the questions of reconstruction and construction of parochial homes and churches, the Archbishop's residence, the language of religious service and the language of correspondence.

Dr Nikola Dobrečić had a very intensive correspondence with the people worldwide. We would single out here as particularly important his correspondence with the Yugoslav emigrants in Northern and Southern America, whose guest he was on several occasions. Then he established friendly relationships with Mihailo Pupin, world-renowned scientist Henry Ford, famous automobile magnate, whom Bar archbishop managed to convince into the need for the construction of a car factory in Bar. From the well preserved documentation within which there is the correspondence of Dr Nikola Dobrečić with Henry Ford, his secretaries and agents, as well as young men who had gone to the USA to learn the trade for the needs of the future factory in Bar, and with the minister for industry and commerce of the Yugoslav Kingdom, it is possible to make a complete reconstruction of this question whose importance at that time was greatly surpassing the borders of Montenegro.

Very voluminous documentation has been preserved about the work of the Archdiocese orphanage and nursery school and about the relationships within the church. The correspondence with the heads of church from other parts of Yugoslavia (A. Bauer, Zagreb archbishop, I. Srebrnič, Krk bishop, F. Ivanišević, senator and Split archbishop, then with Dr Gavrilo Dožić, metropolitan Montenegrin-Coastal, and from 1938 with Serbian patriarch, as well as with a number of other church persons) is of particular importance for the study of confessional relationships in the Yugoslav Kingdom.

And for the period of World War II, at least according to our knowledge, relatively modest documentation has been preserved dealing with the activity of Bar archbishop, otherwise proven patriot and benefactor of Yugoslav orientation.

From the period after World War II, voluminous documentation has been preserved from which we single out the correspondence of Dobrečić with Josip Broz, Dr Ivan Ribar, Blažo Jovanović, Edvard Kardelj, G. Garčević, Tito's chiefs of cabinet, presidents of religious commissions in the government of the Federative People's Republic of Yugoslavia and other significant persons of the former political and public life.

Apart from the said material, a notebook has been preserved of stenographic notes of Dr Nikola Dobrečić, who was the first stenographer of the Montenegrin People's Assembly. We suppose that it was written in Petman's system, and it has not yet been deciphered.

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra

It was our wish to familiarize you with the existence of the important material stored in the archives of Bar Archdiocese, where, I must reiterate, a great move has been made recently regarding the storing conditions of the same. Namely, there is a special room for this purpose with vitrines and shelving and there are no obstacles today for the archival process of arrangement and description. I remind you that one part of this material was xeroxed thus the copies of the original documents have been stored in Bar Archival department of Montenegrin State Archives. It can be expected that very good cooperation between Bar archival department and Bar Archdiocese is likely to continue in the future.

ARCHIV DER ERZDIÖZESE BAR

Die Erzdiözese Bar ist eine der ältesten kirchlichen Institutionen auf dem Balkan. Allgemein anerkannt ist, dass sie im Jahre 1089 in den Rang einer Erzdiözese erhoben worden ist, und damit hat sie König Bodin von Duklja kirchliche Autonomie gesichert. Die Diözesen in Bar, Kotor, Ulcinj, Svač, Skadar, Drivast und Pilot, zusammen mit einigen Territorien in Serbien, Bosnien und Travunija, über die sie eine gewisse geistliche Jurisdiktion ausgeübt hatten, waren gemäß der päpstlichen Bulle von Clemens II. der Erzdiözese Bar untergeordnet.

Das älteste Dokument, das im Archiv der Erzdiözese Bar aufbewahrt wird, stammt vom 8. März 1731. Es ist ein Brief von Matija Juraj Štukanović, Erzbischof von Bar, an Marko de Luka in Kastel Lastva (heute Petrovac), mit dem er ihn informiert, dass er zum Bischof von Pulti in Albanien ernannt worden ist. Es gibt sonst nicht viele Dokumente aus dem 18. Jahrhundert.

Viel zahlreicher und wegen des Entstehungsortes und an Inhalt wichtiger ist die Dokumentation, die sich auf das 19. Jahrhundert bezieht. Relativ zahlreiche Dokumente aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts behandeln die Beziehungen zur Türkei, zu Österreich und Montenegro, mit fragmentarischen Darstellungen der lokalen kirchlichen, sozialen und gesellschaftlichen Verhältnisse im Allgemeinen.

Ein neues Kapitel in der Geschichte der Erzdiözese Bar beginnt im Jahr 1886 und bezieht sich auf die Tätigkeit des Erzbischofs Šimun Milinović (1886–1910). In diesem Jahr 1886 nämlich unterzeichnet Montenegro ein Konkordat mit dem Vatikan, nachdem Papst Leo XIII. das Dekret über die Trennung zwischen den Erzdiözesen Bar und Skadar erlassen hat (8. Okotober 1886). Das erhaltene Dekret sowie eine umfangreiche Dokumentation über dieses bedeutsame Ereignis in der Geschichte Montenegros stellt eine wertvolle Quelle zur Erforschung der sozialen Verhältnisse in der montenegrinischen Gesellschaft jener Zeit wie auch für die internationalen und konfessionellen Verhältnisse des größeren südslawischen Gebietes dar.

Sehr gut erhalten sind die Bestände, die sich auf die Periode des Erzbischofs Dr. Nikola Dobrečić beziehen (1912–1955). Von seiner vielseitigen Tätigkeit ist eine umfangreiche Dokumentation erhalten, von unschätzbarem Wert für die Erforschung

der Geschichte der Erzdiözese Bar und für das Gebiet Montenegro und Jugoslawien. Von besonderem Vorteil ist, dass der größte Teil der Korrespondenz von Dr. Nikola Dobrečić mit zahlreichen wichtigen Personen aus Politik, Wirtschaft und Kultur und ebenso der größte Teil der Kopien von Briefen, die der Erzbischof von Bar an verschiedene Adressaten im Land und weltweit verschickt hatte, erhalten geblieben sind.

Etwas weniger Dokumente beziehen sich auf die Periode des Ersten Weltkrieges (1914–1918), für die Epoche von 1918 bis 1941 ist jedoch eine umfangreiche Dokumentation erhalten geblieben. Deren Wichtigkeit wird umso größer, wenn wir bedenken, dass viele staatliche Provenienzen aus dieser Zeit zerstört worden sind (Archive von Zetska banovina).

Auch für die Periode des Zweiten Weltkrieges, zumindest nach unserem Wissen, ist eine relativ bescheidene Dokumentation erhalten geblieben. Ebenfalls ist ein Teil der Nachkriegskorrespondenz mit bedeutenden Vertretern aus dem damaligen Politik- und Kulturleben erhalten geblieben.

Mit diesem kurzen Überblick über die Erzdiözese Bar möchten wir die Aufmerksamkeit und das Interesse der Fachkreise für eine engere Zusammenarbeit zwischen staatlichen und kirchlichen Archivinstitutionen wecken, zum Zweck einer besseren Bearbeitung und des Schutzes der kirchlichen Archivfonds.

AD FUTURAM REI MEMORIAM. Archivistika

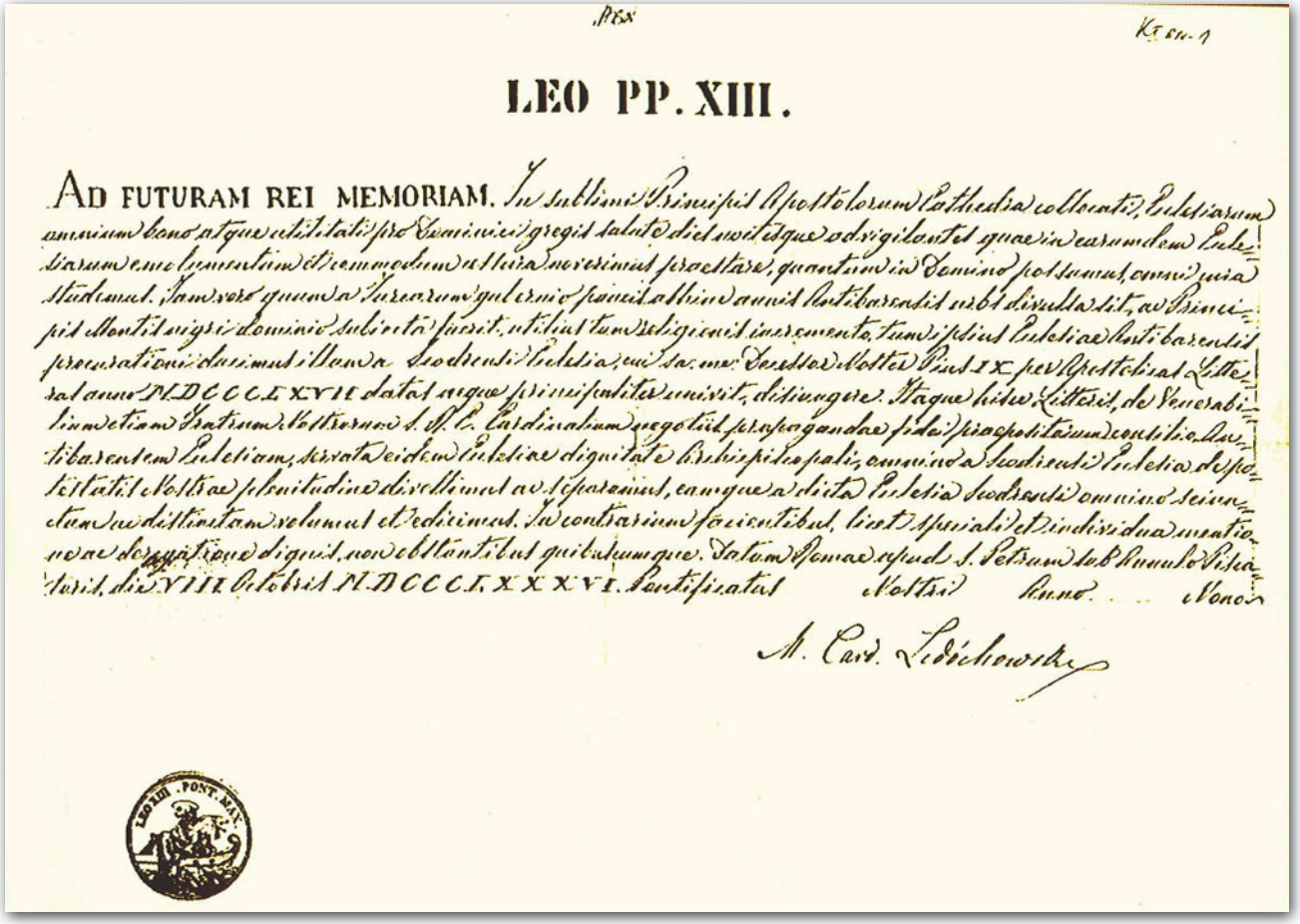

LEO PP. XIII.

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra collocati, Ecclesiarum omnium bono atque utilitati pro Dominici gregis salute dies noctesque advigilantes quae in earumdem Ecclesiarum emolumentum et commodum cessura noverimus praestare, quantum in Domino possumus, omni cura studemus. Jam vero quum a Turcarum gubernio paucis abhinc annis Antibarensis urbs divulsa sit, ac Principis Montis nigri dominio subiecta fuerit, utilius tum religionis incremento, tum ipsius Ecclesiae Antibarensis procurationi ducimus illam a Scodrensi Ecclesia, cui sa. me. Decessor Noster Pius IX per Apostolicas Litteras anno MDCCCLXVII datas aeque principaliter univit, disiungere. Itaque hisce Litteris, de Venerabilium etiam Fratrum Nostrorum S. R. E. Cardinalium negotiis propagandae fidei praepositorum consilio Antibarensem Ecclesiam, servata eidem Ecclesiae dignitate Archiepiscopali, omnino a Scodrensi Ecclesia de potestatis Nostrae plenitudine divellimus ac separamus, eamque a dicta Ecclesia Scodrensi omnino seiunctam ac distinctam volumus et edicimus. In contrarium facientibus, licet speciali et individua mentione ac derogatione dignis, non obstantibus quibuscumque. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris, die VIII Octobris MDCCCLXXXVI. Pontificatus Nostri Anno Nono.

M. Card. Ledóchowski

Slika 1. *Dekret* pape Lava XIII o razdvajanju barske i skadarske nadbiskupije, Rim 1886. godine. (Arhiv Barske nadbiskupije)

Figure 1. *Decree* of the Pope Leo XIII on separating Bar and Scutari archdiocese, Rome 1886. (Bar Archdiocese archives)

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Catholica

TELEOLOŠKI PROFIL KNJIŽNICE I ARHIVA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KLARE U KOTORU

Padre Vito Smoljan

U početku bijaše Logos
I Logos bijaše u Boga
I Logos bijaše Bog.

Καί ο Λόγος σάρξ εγένετο
Et Verbum caro factum est

I Slovo vačloveči se

I **Logos tijelom postade i nastani se među nama**
I vidjesmo **slavu** *njegovu*
- **slavu** *koju ima kao* **Jedinorođenac od Oca** –
- *pun milošti i istine.* [1]

"Slovo vačloveči se"

Sobita mi je radost ovim pokušajem, prašini i neumornim crvima usprkos, koji rupama po listovima kao svojoj poslastici, natječu se s trapističkim šupljikavim sirom, osvijetliti teleologiju samostanske knjižnice i arhiva. Ne volim knjige, jer sam alergičan na prašinu. Volim Knjigu (nad knjigama), jer u njoj vječno Živi govori uživo živom čovjeku. Desetak minuta je premalo za faktografski opis knjižničkog fonda više od 25000 knjiških jedinica, a previše za navještaj Logosa koji je A i Ω franjevačke knjižnice, odnosno osobno siromašnih – knjigama bogatih, fratara, čiji je život Logosom nadahnut ispisao najljepšu knjigu Logoske evanđeoske prisutnosti za vrijeme pet stoljeća franjevačkog djelovanja u ovom samostanu, odnosno osamstoljetnog suživota s Bokom i Bokeljima. Ako je vjerovati kamenju (jer *saxa loquuntur*) i ostacima pergamena, anžuvinska kraljica Jelena, kći latinskog cara u Carigradu Balduina II de Courtenay, žena srpskog kralja Uroša I, sagradila je prvi franjevački samostan u Boki 1288. (Šuranj) Maloj braći kako je franjevački utemeljitelj sv. Franjo Asiški nazvao svoje životne drugove i sljedbenike.

Tko je Franjo Asiški? Izvorno: *Francesco, Poverello d'Assisi* (1182-1226), ekumenski magnat i središte, prvi put u povijesti čovječanstva preko poziva pape Ivana Pavla II dvaput je okupio predstavnike sviju svjetskih religija na zajedničku molitvu za mir u Assisu.

Franjina su se Mala braća kroz povijest prošetali Bokom na dvadeset i pet poznatih lokacija gdje su nicali franjevački samostani kao plodno tlo skromnih knjižnica s nezaobilaznom osnovom misala, brevijara, lekcionara, Biblije, u pratnji svetačkih hagiografija, čiju su krunu činile Augustinove, Bonaventurine, Tomine, Duns Scotove *Summae*, ekspozicije, komentari, jednom riječju patrologija tj. djela crkvenih otaca.

Cijela knjižnica je nastala kombinatorskom igrom od tridesetak slova. Cjeloviti i osnovni smisao primaju tek u svjetlu jedincatog Slova koje je A i Ω svake misli, svake knjige, jednostavno Logos, odnosno Smisao svega napisanog, prva i posljednja Riječ svega izrečenog, Stvoritelj svega stvorenog, punim imenom i prezimenom: *Jesus Hrišćos Theou hios Soter*. Do jučer je arhivistika sortirala porijeklo svojih dokumenata: A(nte) Ch(ristum) i P(ost) Ch(ristum) + A(nno) D(omini).

Starohrvatsko ili crkveno-slavensko *Slovo začloveči se* grčko biblijskog izvornika:

Καί (h)o Λόγος σάρξ εγένετο - *Et Verbum caro factum est*, prije nego li je iluminiralo inicijalima mnoge kodekse, obasjalo je svojim začećem i rođenjem ovaj svijet točno određenog vremenskog *časa*[2], točno utvrđenog geografskog mjesta na betlehemskom stjecištu palestinsko izraelskih meridijana i paralela, za vrijeme njegova rimskog carskog veličanstva Augusta, a Kvirinijeva upravljanja Sirijom. Zašto, zašto godine ili tzv. novu eru radije ne računati od njegova carskog Veličanstva (ili pak glasovitih povjesničara Plinija Starijeg ili možda Mlađeg i dr...), nego od siromaštva, nemoći rasplakanog Nejačeta rođena u štali i položena u jasle perifernog Betlehema potlačene Palestine, čiji prvi djetinji plač kulminira i završava krikom osuđenoga, odbačenog, propetog između dvojice razbojnika, "pod Poncijem Pilatom mučenog i pokopanog"? Zar je Rim prestao biti središtem svijeta???

Logos-Slovo-Riječ-S/misao svega stvorenja otkrivamo skriven u Bibliji, a Τά Βίβλια znači 'Knjižice', tj. grčki plural i deminutiv od milja. [3] Putem latinskog ušlo je u sve evropske jezike u singularu. Biblija je ostvarenje pojma knjige, osmišljenje književnosti. Nije neka, obična knjiga, nego Knjiga nad knjigama. Logosko staroslavensko *Slovo* također se skriva u Starom zavjetu, a otkriva u Novom, kao osmišljenje jedinstvenog, *Svetog pisma,* pismenosti uopće.

Knjižnica franjevačkog samostana sv. Klare, uz poštovanje drukčijih mišljenja i ponekih kasnijih povijesnih inauguracija, začeta je ustanovom zajedničkog redovničkog i vjerničkog života koji se, ponavljam, zasniva na misalu, lekcionaru, s pijevnim gradualom, antifonarom, psalterijem ili njegovim skraćenim i modificiranim brevijarom tj. časoslovom. To je prva nezaobilazna jezgra svake samostanske knjižnice koja raste i razvija se raznorodnim 'iluminacijama' preko skolastičkih *summae* do suvremenih enciklopedija. Ne fali ni beletristike, jer *unum, verum, bonum et pulchrum* pripadaju *ad essentiam entis* (*jedno, istinito, dobro* i *lijepo* tvore bitno – *Biće*).

Na kraju, što je i kakva je teleologija redovničke knjižnice? Uza sve neizbježive knjiške povijesne naplavine koječega u knjižničnom fundusu što nimalo slučajno može poslužiti za povijest ljudske gluposti, Knjiga, čije je srce Slovo učovječeno, Riječ utjelovljena, Bog čovjekom postao, Duhom Svetim nadahnuta i prodahnuta, dokumentarni je znak saveza čovječanstva s Bogom, pa se s događajem Isusa Krista prelama na Stari i Novi zavjet, tj. konačne čovječanske epohe – vremena Isusa Krista.

Koji je, dakle, životni motiv začetka samostanskih knjižnica? Najjednostavnije i bitno odgovara jednostavni, svakom stvorenju mali brat Franjo s počasnim naslovom Asiškog

Volumina cōmētatiōę ad hūc diem uiginti ia facta fūt. Quātū aūt

siromaha: Pravilo i život male braće je: evanđelje Gosp. našega Isusa Krista... živeći bez vlasništva... i čistoći. Ako je pravilo i život evanđelje, onda to evanđelje treba upoznati, čitati, meditirati i (pro)živjeti, odnosno u život utjeloviti – ostvarivati, da evanđeoska *riječ* postane *čin* našeg života, jer "riječ je živa kad život progovora", kako lakonski izreče mali brat Antun Padovanski. Život knjige piše, a Knjiga život nadahnjuje.

Biblija uopće, Evanđelje naročito, nije samo neki *evergreen*. Više od ijednog *evergreena* mijenja, (pre)obraća život ljudi. Nije napisano za ili radi samodivljenja. Krist ga je kao biblijski neokaljani Jaganjac svojom krvlju ispisao da ga afektivno i efektivno oživotvorimo. Ne da mu se samo pasivno divimo, nego da ga naporu, muci sve do krvi i znoju usprkos u život provodimo.

To je cilj i svrha franjevačkih knjižnica. Nema veće ljubavi od odgovora životom na Pismo napisano Duhom i krvlju evanđeoskog Jaganjca.

Na kraju krajeva ostaje samo *k n j i g a* koju ž i v o t ispiše.

ZAKLJUČAK BIBLIJSKOG TEOLOGA

Što mi god bijaše dobitak,
to poradi Krista smatram gubitkom.
Štoviše, čak sve gubitkom smatram zbog onoga najizvrsnijeg, zbog
spoznanja I s u s a K r i s t a, Gospodina mojega,
radi kojega sve izgubih i otpadom smatram:
da Krista steknem i u njemu se nađem ...po vjeri u *Krista*...da upoznam
njega i snagu *uskrsnuća* njegova
i zajedništvo u patnjama njegovim
ne bih li kako, suobličen smrti njegovoj
prispio k *uskrsnuću od mrtvih*.
Ne kao da sam već postigao ili dopro do savršenstva, nego – hitim ne
bih li kako dohvatio jer sam i zahvaćen od Krista.
Braćo, ja nipošto ne smatram da sam već dohvatio.
Jedno samo: što je za mnom, zaboravljam,
za onim što je preda mnom, prežem,
k cilju hitim, k nagradi višnjeg poziva Božjeg u Kristu Isusu.[4]

ZAKLJUČAK KNJIŽEVNOG NOBELOVCA

(ili ako vam se više sviđa: koliko vrijedi knjiga?):

Ja sam u ono vrijeme kad sam bio kod kuće krao svome ocu knjige da kupim kruha, knjige koje je on ljubio, koje je skupljao, za koje je kao student gladovao... Knjige za koje je on platio cijenu od dvadeset kruhova, prodao sam ja za cijenu jedne polovice kruha: to su kamati koje dobivamo: minus dvije stotine do minus beskonačno.

Ja sam uzimao knjige nasumce, birajući ih samo prema debljini. Moj ih je otac imao tako mnogo da sam bio uvjeren da se manjak neće primijetiti. Tek kasnije znao sam da on svaku pojedinu točno poznaje, kao pastir svoje ovce. I jedna od tih knjiga bila je malena i otrcana, gadna je bila... ja sam je prodao za cijenu jedne kutije žigica... A kasnije sam saznao da je vrijedila kao čitav vagon kruha! Kasnije me otac molio, i

Volumina cōmētarioꝝ ad hūc diem uiginti iā facta sūt. Quātū aūt

zacrvenio se kad mi je to rekao, neka njemu prepustim prodavanje knjiga... I on ih je sam prodavao, slao mi novac, i ja sam kupovao sebi kruh...

Ona se stresla kad sam rekao "kruh"...[5]

Zaključak sviju zaključaka
(bolje:) *Slovo Riječi koja je tijelom postala*
riječ Slova počovječenog (iz Knjige nadahnute)

Kruh koji ću ja dati tijelo je moje – za život svijeta.[6]

Knjiga ... kruh ... život ...

NAPOMENE

[1] *Evanđelje po Ivanu,* I,1.14

[2] Thomas Stearns Eliot, *Ubojstvo u katedrali*, Zagreb 1990. Nobelovac (1948) T. S. Eliot je posred svijeta koji je "Pust i prazan. Pust i prazan" u svojim *Zborovima iz Stijene, 1934*, opjevao dramatični Kristov čas u svijetu: "vremeniti čas" koji je povijesnom vremenu "značenje dao jer bez značenja nema vremena":

(Poglavlje VII, str. 67, 68):
...Onda dođe, u času suđenome, čas u vremenu i od vremena,
Čas koji nije izvan vremena nego u vremenu, u onom što povijest zovemo: prosijecajući, rasijecajući svijet vremena, čas u vremenu ali ne kao čas od vremena,
Čas u vremenu, ali vrijeme bijaše tim časom stvoreno: jer bez značenja nema vremena, a taj je čas od vremena (povijesnom vremenu) značenje dao.
Činilo se tada da će ljudi od svjetla krenuti k svjetlosti, u svjetlosti Riječi...

... Ali kao da se zbilo nešto što se nikad prije zbilo nije:
Premda ne znamo točno kad, ili zašto, ili kako, ili gdje.
Ljudi ne ostaviše Boga radi drugih bogova, vele, ni radi bilo
kakva boga; i upravo se to nikada prije nije zbilo
Da ljudi i niječu i štuju bogove, ispovijedajući prvo Razum, (iluminizam, prim. autora*)*
A onda Novac, (*kapitalizam*, prim. a.) *i Moć, i ono što zovu Život* (*hedonizam*, prim a.)*, Rasa* (*nacizam*i, prim. a.) *ili Dijalektika* (*komunizam*, prim a.).

... **Zbor**:
... *zar cijeli svijet juri brzim kolima sporednim putem?...*

... (*svijet*, prim a.) *Pust i prazan. Pust i prazan. I tama ...*
... a ljudi zaboraviše
Sve bogove osim Lihve, Požude i Moći.

(Poglavlje II, str. 60):
... Kad oci vaši odrediše mjesto za Boga,
I porazmjestiše sve nepodesne svece,
Apostole, mučenike, u nekakav Whipsnade (Zoo),
Onda se mogahu latiti imperijalne ekspanzije
Industrijskim razvojem praćene.

Volumina cōmētarioꝝ ad hūc diem uiginti iā facta sūt. Quātū aūt

Željezo izvozeći, ugljen, pamuk
I intelektualnu prosvijećenost,
I koješta drugo, skupa s kapitalom
I raznim prijevodima Riječi Božje:
***Britanska rasa**, sigurna u poslanje svoje,*
Izvršavaše ga, ali ostavivši kod kuće koješta neosigurano....

(Poglavlje III, str. 62)
O jadni naraštaju prosvijećenih ljudi,
Izgubljen u zbrci domišljatosti svoje...

Mnogo vi čitate, ali ne Riječ Božju,
Mnogo vi gradite, ali ne Dom Božji...

Zbor:
Tisuće prometnika
Ne mogu vam reći ni kuda ni kamo.

[3] *Druga knjiga Makabejaca* (2 Mak, 2,9)

[4] *Poslanica sv. Pavla Filipljanima,* III, 7-14.

[5] Heinrich Böll, *Kruh ranih godina.* Nobelovac 1972.

[6] Evanđelje po Ivanu, VI, 51.

LITERATURA

1. Böll, Heinrich, *Kruh ranih godina*, Zagreb 1972. (Original: *Das Brot der Früchen Jahre*). (1972 Nobel Prize winner).
2. Eliot, T. S., *Cori da "La Rocca"*, Milano 1994 / Traduzione di Roberto Sanesi, p.54-100.
3. Eliot, Thomas Stearns, *Ubojstvo u katedrali*, Zagreb 1990. /T. S. Eliot, *Murder in the Cathedral*, London 1965/ Prijevod, pogovor i bilješke Marko Grčić. Citirano iz "Zborovi iz stijene" (1934), ("The Rock"), str. 57-74.
4. *Jeruzalemska Biblija. Stari i novi zavjet s uvodima i bilješkama iz "La Bible de Jérusalem"*/ uredili A. Rebić, J. Fućak, B. Duda, Zagreb 1994, p. 1505-1539; 1673-1677.
5. *The Holy Bible, the New Testament. A letter from the Apostle Paul to the Christians of Philippi*, Ch. 3, verse 7-14; ©1995 Zane Publishing, Inc. ©1994, 1991, 1988 Simon & Schuster, Inc.
6. *The Holy Bible, the New Testament*. John, Ch. 6, verse 51. ©1995 Zane Publishing, Inc. ©1994, 1991, 1988 Simon & Schuster, Inc.

Volumina cōmētarioꝝ ad hūc diem uiginti iā facta sūt. Quātū aūt

Volumina cōmētatiōq; ad hūc diem uiginti ia facta fūt. Quātū aūt

TELEOLOGICAL PROFILE OF THE LIBRARY AND ARCHIVES OF ST. CLARA – THE FRANCISCAN MONASTERY AT KOTOR

In the beginning was the Word
The Word was in God
And the Word was God.

Καί ο Λόγος σάρξ εγένετο
Et Verbum caro factum est

And the **Word** was made flesh, and dwelt among us,
(and we beheld his **glory**,

the glory as of the only begotten of the Father,)
full of grace and truth.[1]

"The Word was made flesh"

It is my exceptional pleasure, despite the dust and tireless book moths which compete by means of their holes on the book sheets, as their best sweet, with the Trapist cheese, to try to elucidate the teleology, i.e. the sense of the monastery library and archives. I don't like books because I am allergic to dust. I like the Book above all books (the Holy Bible) because in it He, the Eternally Living, speaks live to living man.

Ten minutes are too little for the real factual description of the library holdings of more than 25000 volumes, and too much for announcement of the Logos (Word) which is Alpha and Omega of the Franciscan library, i.e. of Friars, personally poor but rich by books, whose life, inspired by Logos, had written the most beautiful book of the Logos evangelical presence during five centuries of the Franciscan activity in this monastery, more exactly, during eight centuries of common life in the area of the Bay of Kotor (Boka Kotorska) with its inhabitants. If it is to believe to stones (because *saxa loquuntur*) and to the remains of the parchments, the queen Helen of Anjou, the daughter of the Latin emperor in Constantinople, Baldwin II de Courtenay, and the wife of Serbian king Uroš I, established the first Franciscan monastery in the Bay of Kotor in the year 1288 (on the site called Šuranj) for Friars Minor, as St. Francis, their founder, had named his friends and followers.

Who is Francis of Assisi? Originally: *Francesco, Poverello of Assisi* (1182-1226), Assisi is an ecumenical magnet and the centre, which for the first time in the history of humanity, by the invitation of the Pope John Paul II, gathered twice the representatives of all the world religions to a common prayer for the peace.

The Francis' Friars Minor, during the history, lived on twenty five known localities in Boka Kotorska, where Franciscan monasteries had been established as the fertile ground for modest libraries with the unavoidable basis of the Missals, Breviaries, Lectionaries,

Bibles and biographies of saints, the crown of which had been those of st. Augustine, Bonaventura, Thomas, Duns Scott's *Summae*, expositions, commentaries, in a word, the patrology, i.e. the works of church fathers.

The whole library originated by a combinative play of thirty letters. They receive complete and basic sense in the light of the only Letter which is Alpha and Omega of each thought, of each book, simply Logos, more exactly, the sense of everything written, the first and the last word of every pronounced, stated, is the Creator of all created under the real name and surname *Jesus Hrištos Theou hios Soter*. Until recently the archival science has sorted the origin of its documents as: A(nte) Chr(istum) and P(ost) Chr(istum) + A(nno) D(omini)!

The old Croatian or Church Slavic *Slovo začloveči se* of Greek (later Latin) biblical original:

Καί ο Λόγος σάρξ εγένετο - *Et Verbum caro factum est – The Word (Logos) became flesh,* before illuminating by initials many codexes, He illuminated by his conception and birth this world at exactly defined moment in time [2], on exactly established geographic place, in Bethlehem, the intersection of Palestine – Israel meridians and parallels, during the Roman caesarean majesty August and Quirinius ruling of Syria. Why, why, the years or so called new era would not rather be called or counted after his Caesarean Majesty (i.e. Globality) or some famous historians as Plinius senior, or perhaps junior, and others, but by poor and weak crying Frail Child born in the stable and put in the creche of Bethlehem, in the World periphery, in the oppressed Palestine, whose first cry culminates and finishes by the cry of the condemned and rejected, crucified between two robbers "under Pontius Pilate tortured and buried". Had Rome ceased being the centre of the world???

Logos – Letter – Word – Sense/thought are discovered hidden in the Bible or (sacred) Scripture. Τά Βίβλια means the small books, Greek plural and hypocoristic. [3]From Latin it got into all European languages, but in singular, as *Biblia*. The Bible is the realization of the notion of the book, justification of literature. Logos – *Slovo* is also hidden in the Old Testament, and discovered in the New Testament as the realization of the Unique, *Holy Scripture* - literacy in general.

The library of the Franciscan monastery of St. Clara, respecting different opinions and some of later historical inaugurations, has its beginning in the establishment of a common religious order and religious life, which, I repeat, is based on Missal, Lectionary, with the singing Gradual, Antiphonary (responsorial antiphons between the readings), Sacramentary (rites of Baptism and another sacraments), Psalter or its shortened and modified Breviary, i.e. prayer book of liturgical hours. This is the first unavoidable nucleus of each monastery library which grows and develops with various, heterogeneous "illuminations" from scholastic *summae* up to contemporary encyclopedias. There is not shortage of belletristic literature, because *unum, verum, bonum et pulchrum constituunt essentiam entis* (one truthful, good and beautiful make the essential - *Being*).

Finally, what is the teleology of the Franciscan library and what is it like? Beside all the unavoidable bookish and historical silts in the library holdings, which, not by chance, can serve for the history of human stupidity, the Book (Bible), the heart of which is the Letter (Logos) which had become man, God became Man, Word incarnated, by Holy

Spirit inspired and animated the Book is the documentary sign of the alliance of God with the humanity. By the occurrence of (Kyrios) Lord Jesus Christ it is divided into the Old and New Testament, i.e. the final epoch of humanity – the time of our Lord Jesus Christ. In this Franciscan library there are many editions of the Bible, from the oldest incunabula (the 15th century) to the most recent Jerusalem Bible editions.

What is thus, the life motive for the foundation of monastery libraries? The simplest and most essentially replies the friar minor Francis, with the honorary title of The Pauper of Assisi:

"The rule and the life of Friars Minor is the Gospel of our Lord Jesus Christ, i.e. living without property..." If life is the Gospel, then it is necessary to know the Gospel, to read it, to meditate and to realize it in life so that the evangelic *word* becomes the *act* of our life, because "the *word* is alive when life is speaking" - as it was laconically said by our friar minor St. Anthony of Padua. Life writes books and it is inspired by the Book.

The Bible in general, especially the Gospel, is not only some *evergreen*. More than any evergreen it changes and transforms human life. It was not written for, or because of self- admiring. Lord Jesus Christ, as the biblical innocent Lamb, had written it by his own blood, in order to be affectively and effectively realized. Not to be passively admired, but, to be realized in spite of great effort, pain (to blood), and sweat.

This is the aim and purpose (i.e. teleology, not theology) of Franciscan libraries. There isn't greater love than answer through life to the Letter or Scripture written by the Spirit and Blood of the evangelical Lamb.

In the end of all ends remains only the *Book* written by *life*.

CONCLUSION OF BIBLICAL THEOLOGIAN

But what things were gain to me, those I counted loss for Christ.
Yea doubtless, and I count all things but loss for the excellency of the *knowledge of Christ Jesus my Lord*: for whom I have suffered the loss of all things, and do count them *but* dung, that I may win Christ,
And be found in him, not having mine own righteousness, which is of the law, but that which is through the faith of *Christ*, the righteousness which is of God by faith:
That I may know him, and the power of his *resurrection*, and the *fellowship of his sufferings*, being made *conformable unto his death*;
If by any means I might attain unto the *resurrection of the dead*.
Not as though I had already attained, either were already perfect: but I follow after, if that I may apprehend that for which also I am apprehended of Christ Jesus.
Brethren, I count not myself to have apprehended: but this one thing I do, forgetting those things which are behind, and reaching forth unto those things which are before,
I press toward the mark for the prize of the high calling of God in Christ Jesus.[4]

CONCLUSION OF THE NOBEL PRIZE WINNER FOR

(or if you prefer: how much is book worth?):

"… At that time, when I was at home, I used to steal my father's books to buy bread, the books he loved, collected and for which he had starved as a student…The books for which he had bought for the price of twenty loaves of bread I sold for the price of half a loaf: that is the interest we get: minus two hundred up to minus infinity.

I would take books at random, choosing them according to their thickness. My father had so many that I was sure he would not notice missing ones. Only later on, I found out that he exactly knew every single one, just like shepherd does his sheep. One of those books was small and shabby; ugly it was… I sold it for the price of one box of matches… And later on I found out that it had been worth the whole freight car-full of bread! Afterwards, my father begged me, blushing while telling me that, to let him sell the books… And he was selling them himself, sending me money, and I was buying myself bread…

She trembled when I said "bread"…"[5]

Conclusion of all conclusions
(better:) *The Letter of the Word which was made flesh*
the word of the Letter which was made flesh (from the Book inspired)

"... and the bread that I will give is my flesh, which I will give for the life of the world..." [6]

Book ... bread ... life ...

FOOTNOTES

[1] *The Holy Bible, the New Testament,* John, Ch. 1, verse 1-14.

[2] T. S. Eliot, *Cori da "La Rocca"*, Milano 1994. The Nobel prize winner in 1948, described dramatically Christ's moment which gave the meaning to the history:

[Ch. VII, p. 98-100]
"…Then came, at a predetermined moment, a moment in time
and of time,
A moment not out of time, but in time, in what we call
history: transecting, bisecting the world of time, a
moment in time but not like a moment of time,
A moment in time but time was made through that
moment: for without the meaning there is no time,
and that moment of time gave the meaning.
Then it seemed as if men must proceed from light to light,
in the light of the Word…

… But it seems that something has happened that has never
happened before: though we know not just when, or
why, or how, or where.

Volumina cōmētariorꝫ ad hūc diem uiginti iā facta fūt. Quātū aūt

Men have left GOD not for other gods, they say, but for no
god; and this has never happened before
That men both deny gods and worship gods, professing
first Reason,
And then Money, and Power, and what they call Life, or
Race, or Dialectic…

CHORUS:
…does the whole world stray in
high-powered cars on a by-pass way?
…Waste and void. Waste and void. And darkness on the face
of the deep...
... and men have forgotten
All gods except Usury, Lust and Power…"

[**Ch. II, p. 54**]
"…When your fathers fixed the place of GOD,
And settled all the inconvenient saints,
Apostles, martyrs, in a kind of Whipsnade,
Then they could set about imperial expansion
Accompanied by industrial development.
Exporting iron, coal and cotton goods
And intellectual enlightenment
And everything, including capital
And several versions of the Word of GOD:
The British race assured of a mission
Performed it, but left much at home unsure…"

[**Ch. III, p. 62**]
"…O wretched generation of enlightened men,
Betrayed in the mazes of your ingenuities,...
…Much is your reading, but not the Word of GOD,
Much is your building, but not the House of GOD…

CHORUS:
…A thousand policemen directing the traffic
Cannot tell you why you come or where you go…"

[3] (2 Macc, 12,9)

[4] *The Holy Bible, the New Testament, a letter from the Apostle Paul to the Christians of Philippi,* Ch. 3, verse 7-14; ©1995 Zane Publishing, Inc. ©1994, 1991, 1988 Simon & Schuster, Inc.

[5] Heinrich Böll, 1972 Nobel Prize winner, *"Das Brot der früchen Jahre"*

[6] *The Holy Bible, the New Testament*, John, Ch. 6, verse 51.

Volumina cōmētarioꝝ ad hūc diem uiginti iā facta sūt. Quātū aūt

THEOLOGISCHES PROFIL VON BIBLIOTHEK UND ARCHIV DES FRANZISKANERKLOSTERS DER HL. KLARA IN KOTOR

Die Bibliothek des Franziskanerklosters der hl. Klara entstand mit dem gemeinsamen Ordensleben, basierend auf Missale, Lektionarien, Gradualien, Antiphonarien, Sakramentsbüchern (Sakrament der Taufe und andere Sakramente), mit Psaltern oder gekürztem und modifiziertem Brevier d.h. Stundengebetbuch, mit Bibel, Hagiographien der Heiligen, insbesondere die von Augustinus, Bonaventura, Thomas, den Summae von Duns Scott, Expositionen, Kommentaren, also den Werken der Kirchenväter. Sie sind der unvermeidliche Kern jeder Klosterbibliothek, der wächst und sich mit verschiedenen "Glanzlichtern" von den scholastischen Summen bis zu modernen Enzyklopädien entwickelt. Es fehlt auch nicht an Belletristik, weil *unum, verum, bonum et pulchrum* zu *ad essentiam entis* gehören (*Das Eine, das Wahre, das Gute und das Schöne* machen zusammen das Wesentliche, d.h. das Wesen aus.).

Der Bibliotheksfond umfasst heute 15000 Bucheinheiten mit 50 Inkunabeln als Frucht eines acht Jahrhunderte langen Zusammenlebens der Franziskaner in der Boka Kotorska mit ihren Einwohnern.

Was ist also das lebendige Entstehungsmotiv der Klosterbibliotheken? Der einfache, kleine Bruder Franziskus von Assisi antwortete simpel und wesentlich: "Das Leben der kleinen Brüder ist: Evangelium unseres Herren Jesu Christi...". Wenn das Leben Evangelium ist, dann muss das Evangelium kennengelernt, gelesen, meditiert, durchlebt und verwirklicht werden, so dass das evangelische **Wort** zum **Akt** unseres Lebens wird. Das Leben schreibt die Bücher, und die Bücher inspirieren das Leben.

Die Bibel im Allgemeinen und das Evangelium im Besonderen sind nicht nur irgendein Evergreen. Beide ändern und transformieren das Leben der Menschen. Sie sind nicht zur oder aus Selbstbewunderung geschrieben. Christus hat sie als unbeflecktes Lamm Gottes mit seinem Blut geschrieben, damit wir das Evangelium mit Leben und Wirkung erfüllen.

Dies ist Ziel und Zweck aller Franziskanerbibliotheken.

Am Ende der Zeiten bleibt nur das Buch, das vom Leben geschrieben wird.

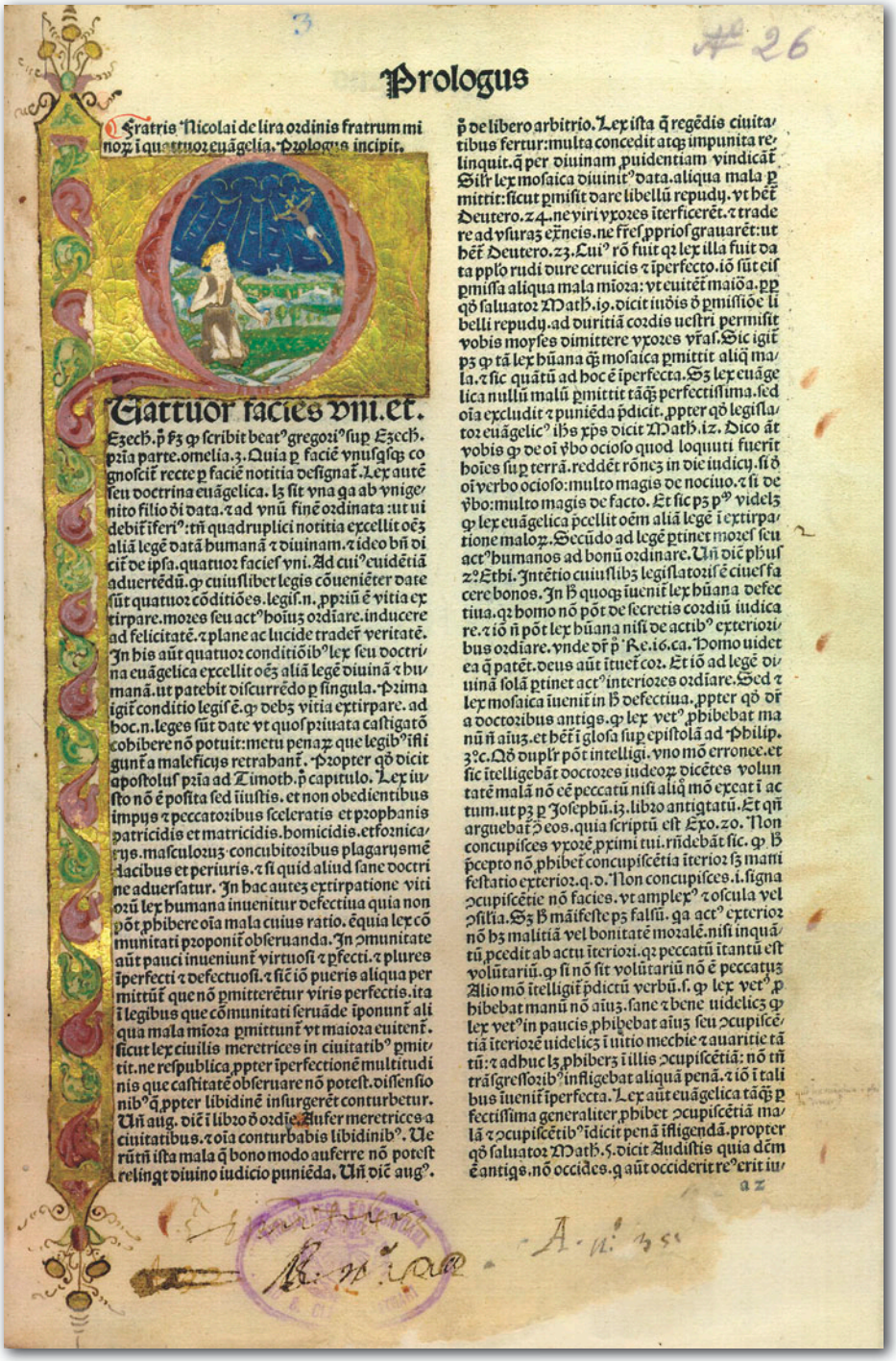

Slika 1. *Novi Zavjet*, štampao Octaviani Scoti Modoetiensis u Veneciji 1488. (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotor)

Figure 1. *New Testament,* printed by Octaviani Scoti Modoetiensis in Venice 1488. (Library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor)

Volumina cõmẽtatioꝝ ad hũc diem uiginti ia facta sũt. Quãtũ aũt

FONDOVI I ZBIRKE CRKVENIH ARHIVA I BIBLIOTEKA U CRNOJ GORI

Jelena Antović

Nije nimalo neobično da je Kotor odabran za mjesto održavanja međunarodnog stručno-naučnog skupa koji ima pretenziju da tretira međunarodna iskustva u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u crkvenim arhivima i bibliotekama, sa ciljem da se osvijetli status crkvenih arhiva i biblioteka u pojedinim evropskim zamljama, nekim državama bivše Jugoslavije i Crnoj Gori. Nije neobično, ne zato što Kotor ima najbolja iskustva u rješavanju ovih pitanja, na žalost to nije slučaj, već zato što je Kotor, sa cijelom Bokom Kotorskom, sa petnaest raznih domaćih i stranih vladavina i intenzivnom pomorskom trgovinom, bio tokom vjekova povezan sa svijetom, sa susjednim krajevima ali i prekomorskim zemljama, imao kontakte sa Crnom Gorom, i dok nisu bili u istoj državi, Dubrovnikom, Dalmacijom, Hercegovinom, Bosnom, Srbijom (naročito sa njenim ondašnjim trgovačkim centrima i rudnicima), Makedonijom, Albanijom, Grčkom, Italijom, Španijom, Portugalijom, Austrijom, Francuskom, Rusijom, Engleskom, sjevernoafričkim krajevima i drugim zemljama. O tome svjedoče u kontinuitetu sačuvani spisi XIV-XX vijeka, posebno sudsko-notarskog i upravno-političkih fondova koji su pohranjeni u Istorijskom arhivu Kotor. A kada je u pitanju crkvena istorija, tu je opet tako bogata arhivska građa u Biskupskom arhivu i u Arhivu Srpske pravoslavne crkve, koja će biti dragocjen izvor za istraživanje i razumijevanje najvažnijeg među svim crkvenim pitanjima, pitanja odnosa katolika i pravoslavnih. Tu će se vidjeti da Boka Kotorska jeste područje u kojem se preko katolicizma i pravoslavlja sukobljavaju Istok i Zapad, ali područje koje u mnogo čemu može da posluži kao primjer na koji način je, i pored povremenih sukoba, i među učenim crkvenim starješinama obje crkve, a posebno među narodom, moguće naći obilje izvanrednih primjera odličnih međukonfesionalnih i međuljudskih odnosa i suživota.

Kako se ovaj međunarodni skup održava u Kotoru, u Crnoj Gori, neophodno je, makar sumarno, pokazati šta je to Crna Gora učinila da se ova i ovoj slična crkvena arhivska građa zaštiti, prezentuje i koristi.

Od ukupno 20 crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori, o kojima je sačinjena evidencija, arhiva koji pripadaju pravoslavnoj vjerskoj zajednici ima sedam, od kojih jedan na Cetinju, jedan u Podgorici, a ostalih pet na području Boke Kotorske; rimokatoličkoj jedanaest, deset arhiva i jedna arhivska biblioteka i to sve na području Boke Kotorske; islamskoj dva, jedan u Podgorici, a jedan u Tuzima.

U crkvenim arhivima i bibliotekama Crne Gore, za navedena područja, evidentirano je ukupno 180 fondova i zbirki: u arhivima koji pripadaju pravoslanoj vjerskoj zajednici 86, arhivima i biblioteci koji pripadaju rimokatoličkoj 92 i u arhivima islamske vjerske zajednice 2.

Najstariji sačuvani arhivski fond i zbirka crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori nalazi se u Kotoru i pripada *rimokatoličkoj vjerskoj zajednici*. To je:

- *arhivska zbirka crkvene biblioteke* pod nazivom "Miscellanea" koja posjeduje fragmente manuskripata iz X ili XI vijeka pisanih beneventanom, sa još nizom raznih fragmenata pisanih karolinom iz XII vijeka, vlasništvo Franjevačke biblioteke samostana svete Klare. To su ujedno i najstariji sačuvani rukopisi, ne samo fondova i zbirki crkvenih arhiva, u Crnoj Gori. Naime, u danas jedinom arhivu na području Crne Gore, Državnom arhivu Crne Gore, odnosno u njegovom odjeljenju - Istorijskom arhivu Kotor, najstariji dokument potiče iz 1309. godine i nalazi se u zbirci Diploma i listina;

- *arhivska zbirka crkvenog arhiva* pod nazivom "Miscellanea" koja posjeduje Statut Bratovštine svetog Križa - bičevalaca (*Confraternitas Sančtae Crucis - batentium*) iz 1298. godine, sačuvan u prepisu iz XV vijeka, vlasništvo je Biskupskog arhiva;

- *arhivski fond crkvenog arhiva* pod nazivom Biskupska kurija (*Curia episcopalis*), čiji prvi svezak kotorskih biskupa datira iz 1434. godine, vlasništvo je Biskupskog arhiva. Nedostatak građe starije od XV vijeka u Biskupskom arhivu, za grad koji ima arhivsku i arheološku dokumentaciju postojanja crkava i biskupa još u VI vijeku, može se pouzdano objasniti. Poznata je, naime, činjenica da su u srednjem vijeku gradovi sa brojnim drvenim kućama često stradali od požara. U jednom takvom požaru uništen je najstariji crkveni kotorski arhiv.

Najstariji sačuvani arhivski fond i zbirka crkvenih arhiva *pravoslavne vjerske zajednice* takođe se nalazi u Kotoru. To je:

- *arhivska zbirka crkvenog arhiva* pod nazivom Matične knjige, koja počinje od 1717. godine, vlasništvo Arhiva Srpske pravoslavne crkve;

- *arhivski fond crkvenog arhiva* pod nazivom Pravoslavni bokokotorski vikar Savina, čiji prvi svezak datira iz 1810. godine, takođe vlasništvo Arhiva Srpske pravoslavne crkve. I ovdje je požar, najvjerovatnije, razlog nesačuvanih arhivskih spisa starijeg datuma, jer je u njemu izgorela stara crkva sv. Nikole 1896. godine.

Najstariji sačuvani arhivski fond crkvenih arhiva *islamske vjerske zajednice* nalazi se u Tuzima. To je:

- *arhivski fond crkvenog arhiva* pod nazivom Ćazim Bejina džamija, čiji prvi svezak datira iz 1906. godine, vlasništvo Džamije (Ćazim Bejin).

Navedeni podaci proizlaze iz dvije publikacije koje su pokušale pružiti što cjelovitije, iako ne i kompletne, prikaze arhivskih fondova i zbirki crkvenih arhiva i biblioteka Crne Gore. To su:

1. "**Vodič kroz arhivsku građu sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki**", koju je Istorijski arhiv Kotor objavio u Kotoru, 1977. godine za područje dijela Boke Kotrske i
2. "**Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori, tom I-II**", koju je Državni arhiv Crne Gore objavio na Cetinju, 2001, za područje cijele Crne Gore. ***(Pregled fondova i zbirki crkvenih arhiva i biblioteka Republike Crne Gore, koji je obuhvaćen ovom najnovijom, publikacijom, daje se na kraju ovog rada.)***

I jednu i drugu publikaciju priređuje arhivska institucija, u prvom slučaju Istorijski arhiv Kotor, u drugom Državni arhiv Crne Gore, za koji su podatke prikupljala njegova arhivska odjeljenja za područja svoje nadležnosti. Prema tome, državna arhivska institucija, pored sopstvenih fondova i zbirki, popisuje fondove i zbirke crkvenih arhiva i biblioteka. Same crkvene vlasti, do danas, na žalost, to nisu obavile pa su ovo ujedno i jedina naučno-obavještajna sredstva koja i one same koriste.

U sferi konkretnih izvršenja preliminarnih poslova publikovanja fondova i zbirki crkvenih arhiva i biblioteka, a u cilju makar i najpovršnije obrade, popisa arhivskih jedinica, publikovanja naučno-obavještajnih sredstava, preduzimanja eventualnih mjera njene zaštite, konzervacije i restauracije, kao i konačnog uvođenja u kompjuterski sistem, isto su obavljali arhivisti državnih, a ne crkvenih arhiva. I to su činili na tri načina:

- na terenu, razvrstavanjem građe po fondovima i zbirkama, dakle na licu mjesta, u samoj crkvenoj zgradi gdje je ona, nesređena, najčešće pohranjena u neadekvatnim uslovima, kako je to sedamdesetih godina u bokokotorskim crkvenim arhivima radio arhivist Istorijskog arhiva Kotor, ili

- preuzimanjem crkvene arhivske građe u svoj arhiv, zatim sređivanjem i obradom, kako je to istih sedamdesetih godina radio arhivist Arhiva SR Crne Gore na Cetinju, i konačno,

- savjetodavno, pružanjem stručne pomoći malobrojnom i najčešće nedovoljnom, za ove poslove, zainteresovanom i obrazovanom crkvenom kadru, kako je to radio arhivist Državnog arhiva Crne Gore početkom ovog, trećeg milenijuma.

Sagledavajući postignute rezultate rada, teško je dati jedan opšti savjet koji je od ova tri načina bavljenja fondovima i zbirkama crkvenih arhiva i biblioteka najviše urodio plodom. Primjer bokokotorskih crkvenih arhiva i biblioteka prilikom pripremnih radova na drugoj publikaciji Državnog arhiva Crne Gore objavljenoj 2001. godine, koji je podrazumijevao savjetodavnu funkciju arhiviste, sigurno nije za uzor, jer od 15 dopisa sa detaljima metodologije rada na fondovima i zbirkama, preporukama ministarstva vjera i dr., povratni pismeni odgovor, u prvom krugu, nije dobio ni od jednog jedinog predstavnika crkve. To se, prilikom rada na ovoj publikaciji, dešavalo i u slučajevima gdje je pri crkvenom arhivu, u funkciji arhiviste, postojalo obrazovano i zaposleno svešteno lice, sa visokim školama paleografije. Tako možemo slobodno zaključiti da se prilike ni danas nisu uveliko poboljšale.

U potrazi za mogućim optimalnim rješenjima, sa ciljem da se nastavi rad na ovim, u navedenim publikacijama citiranim, ali i ostalim fondovima i zbirkama crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori, sva građa evidentira, zaštiti i otvori za javnost, potrebno je još više uticati na državne organe da brinu o arhivalijama crkvenih arhiva i biblioteka, da rješavaju pitanja opasnosti od njihovog propadanja obezbjeđivanjem adekvatnih prostorija i opreme za njihov smještaj, da školuju i obuče stručni kadar koji će postepeno, na tim poslovima, otpočeti da primjenjuju međunarodne standarde zaštite, obrade i prezentacije. S druge strane jasno je da crkva ne smije da ostane pasivni posmatrač, jer, bez njenog aktivnog učešća u rješavanjima ovih pitanja, ništa se neće bitnije promijeniti.

Najvrijednije kulturno blago države Crne Gore, pokretno i nepokretno, nalazi, se u njenim crkvenim institucijama i to je razlog zbog kojeg ovaj posao treba raditi zajedničkim snagama.

PREGLED FONDOVA I ZBIRKI CRKVENIH ARHIVA I BIBLIOTEKA REPUBLIKE CRNE GORE

Pregled arhivskih fondova i zbirki u okviru svakog crkvenog arhiva i biblioteke ima odjeljak za: A-arhivske fondove, B-lične i porodične arhivske fondove i C-zbirke. Daju se podaci za:

- p*ravoslavne vjerske zajednice*: Arhiv Mitropolije crnogorsko-primorske Cetinje[1] za 36 fondova i 20 zbirki, Arhiv Srpske pravoslavne crkve Kotor[2] za 11 fondova i 2 zbirke, Srpski pravoslavni manastir Banja Risan[3] za 2 fonda i 2 zbirke, Srpsku pravoslavnu parohiju Morinj[4] za 3 fonda i 2 zbirke, Srpsku pravoslavnu parohiju Orahovac[5] za 1 fond i 2 zbirke, Srpsku pravoslavnu parohiju Risan[6] za 2 fonda i 2 zbirke, Sabornu crkvu svetog Georgija Podgorica[7] za 1 fond;
- *rimokatoličke vjerske zajednice*: Biskupski arhiv Kotor[8] za 12 fondova i 5 zbirki, Arhiv biblioteke Franjevačkog samostana svete Klare Kotor[9] za 1 zbirku, Crkvu blaženi Gracija Muo[10] za 1 fond i 1 zbirku, Župski ured Risan[11] za 1 fond i 1 zbirku, Crkvu svetog Petra Ljuta[12] za 1 fond i 1 zbirku, Crkvu blažene djevice Marije od snijega Škaljari[13] za 1 zbirku, Nadžupski arhiv crkve svetog Nikole Perast[14] za 12 fondova i 4 zbirke, Crkvu svetog Eustahija Dobrota[15] za 3 fonda i 17 zbirki, Crkvu svetog Mateja Dobrota[16] za 11 fondova i 4 zbirke, Samostan svetog Nikole Prčanj[17] za 8 fondova i 5 zbirki, Župski ured Gornjeg i Donjeg Stoliva[18] za 1 fond i 2 zbirke;
- *islamske vjerske zajednice*: Mešihat islamske zajednice Podgorica[19] za 1 fond, Džamiju Ćazim Bejin Tuzi[20] za 1 fond.

Za svaki arhivski fond, zatim, daju se podaci o njegovom rednom broju, nazivu, mjestu-sjedištu stvaraoca, rasponu godina postojanja stvaraoca, rasponu godina građe, količini arhivske građe i sređenosti arhivskog fonda, odnosno izrađenim informativim sredstvima.

PRAVOSLAVNE VJERSKE ZAJEDNICE

ARHIV MITROPOLIJE CRNOGORSKO-PRIMORSKE

Adresa: Arhiv Mitropolije crnogorsko-primorske, 81250 Cetinje, Manastir sv. Petra Cetinjskog. Telefon: +381 86 31 273; 31 193, e-mail: mitropolija@cg.yu

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

2. PRAVOSUĐE

2.1. period do 1945.

KONZISTORIJE

40. CETINJSKA - Cetinje (1904-1932); 1904-1936: knj. 63, f. 145; 15,50.
41. NIKŠIĆKA - Nikšić (1908-1932); 1910-1932: knj. 58, f. 85; 9,70.
42. PEĆKA - Peć (1913-1932); 1922-1931: f. 1; 0,10.
43. KOTORSKA - Kotor (1870-1932); 1926-1929: knj. 1; 0,5.
44. CRKVENI SUD - Cetinje (1932-); 1932-1946: knj. 20, f. 116; 13,00.

4. PROSVJETNE, KULTURNE I NAUČNE USTANOVE I ORGANIZACIJE

4.1. prosvjetne ušanove i organizacije

45. CETINJSKA BOGOSLOVIJA - Cetinje (1920-1944); 1920-1944: knj. 37, f. 57; 6,85.
46. TREZVENO KOLO "LUČA" ĐAKA BOGOSLOVIJE SV. PETRA CETINJSKOG - Cetinje (?-?); 1926-1931: f. 1; 0,10.

8. VJERSKE USTANOVE I ORGANIZACIJE

47. MITROPOLIJA CRNOGORSKO-PRIMORSKA - Cetinje (1219-); 1873-1942: knj. 154, f. 135; 13,45.
48. ZAHUMSKO-RAŠKA EPARHIJA - Nikšić (1878-1931); 1878-1932: knj. 7, f. 7; 0,8.
49. BOKOKOTORSKO-DUBROVAČKA EPARHIJA - Kotor (1870-1931); 1929-1931: knj. 1, f.1; 0,5.
50. SV. SINOD - Cetinje (1904-1920); 1908-1912: knj. 1, f. 1; 0,10.

PAROHIJE

51. CETINJSKA - Cetinje (1881-1910); 1881-1910: knj. 1, f. 2; 0,20.
52. CETINJSKA - Cetinje I (1910-); 1912-1952: knj. 12, f. 22; 2,55.
53. CETINJSKA - Cetinje II (1910-); 1910-1932: knj. 5, f. 9; 0,1.
54. BAJIČKO DONJOKRAJSKA - Cetinje (1881-); 1880-1958: knj. 22, f. 8; 0,80.
55. KONADŽIJSKA - Ugnji (1881-); 1919-1954: knj. 13, f. 1; 0,10.
56. CEKLINSKA – Gornji Ceklin (1881-1910); 1882-1910: knj. 1; 0,5.
57. CEKLINSKO-DOBRSKA - Gornji Ceklin (1910-); 1910-1955: knj. 11, f. 3; 0,40.
58. DOBRSKA – Dobrsko selo (1881-1910); 1882-1895: knj . 1; 0,5.
59. KOSIJERSKO-BOKOVSKA - Kosijeri (1910-); 1910-1946: knj. 6; 0,30.
60. DRAŽEVINSKA - Draževina (1881-); 1931: knj. 1; 0,5.
61. SRPSKA - Srpska (1881-); 1931: knj . 1; 0,5.
62. ŠOBAJIČKA - Šobajići (1881-); 1903: knj. 1; 0,2.
63. KLENAČKA - Klenak (1881-); 1931: knj. 1; 0,5.
64. RENOVAČKA - Renovac (1881-); 1931: knj. 2; 0,10.
65. RAZNE (1881-); 1924-1932: f. 2; 0,20.

ODBORI

66. EPARHIJSKI UPRAVNI - Cetinje (1932-); 1932-1941: knj. 3, f. 52; 5,20.
67. CRKVENO-OPŠTINSKI UPRAVNI - Cetinje (1904-); 1932-1953: knj. 3, f. 7; 0,75.
68. MANASTIRSKI - Cetinje (1934-1941); 1934-1941: f. 7; 0,70.

NAMJESNIŠTVA

69. SRESKO - Cetinje (1921-1941); 1921-1941: knj. 1, f. 4; 0,45.
70. ARHIJEREJSKO - Cetinje (1932-); 1932-1954: knj. 5, f. 14; 1,60.
71. PROTOPREZVITERIJAT - Cetinje (1904-1932); 1920-1932: knj. 3, f. 6; 0,42.
72. SRESKO - Ljubotinj (1921-1932); 193-1932: knj. 2; 0,10.
73. ARHIJEREJSKO - Kotor (1932-); 1932-1933: knj. 1; 0,5.

CRKVENE OPŠTINE

74. PODGORICA (?-); 1875-1882: knj. 1; 0,5.
75. VELIMLJE (1910-); 1910-1940: knj. 1, f. 1; 0,15.

C. ZBIRKE

76. MANASTIR CETINJSKI (1484-); 1885-1893: knj. 6, f. 1; 0,30.
77. MANASTIR OSTROG (1665-); 1878-1922: knj. 1, f. 10; 1,05.
78. MANASTIR ĆELIJA PIPERSKA (oko 1660-); 1880-1923: f. 1; 0,10.
79. MANASTIR ŽUPA (?-); 1873-1911: f. 1; 0,10.
80. MANASTIR PIVA (1573-); 1881-1926: f. 1; 0,10.
81. MANASTIR MORAČA (1252-); 1875-1925: f. 2; 0,20.
82. MANASTIR KOSIJEREVO (?-); 1874-1918: knj. 2, f. 2; 0,20.
83. MANASTIR PODMALINSKO (?-); 1881-1924: f. 1; 0,10.
84. MANASTIRI BRČELI, BIJELA I VRANJINA (?-); 1877-1924: knj. 2, f. 1; 0,10.
85. MANASTIRI ARANĐELOVO, DOVOLJA I DOBRILOVINA (?-); 1881-1921: f. 1; 0,15.
86. MANASTIR ŽDREBAONIK (?-); 1878-1911: f. 1; 0,10.
87. MANASTIRI DOBRILOVINA, DUGA I DEČANI (?-); 1881-1930: f. 1; 0,10.
88. INVENTARI RAZNIH MANASTIRA; 1903-1926: f. 1; 0,10.
89. INVENTARI PAROHIJALNIH CRKAVA; 1903: f. 2; 0,20.
90. RAČUNI MANASTIRA I CRKAVA; 1872-1880: f. 1; 0,10.
91. SABORNA CRKVA SV. VASILIJA OSTROŠKOG - Nikšić (1895-); 1894-1897: f. 1; 0,10.
92. CRKVA U MRTVOM DUBOKOM - Rovci (?-); 1879-1906: f. 1; 0,10.
93. CRKVA SV. NIKOLE - Bjeloši (?-); 1934-1940: knj. 1; 0,5.
94. KATEDRALNA CRKVA - Cetinje (1933-); 1933-1939: f. 6; 0,65.
95. OBLASNA KOMISIJA ZA OCJENJIVANJE CRKVENODRŽAVNIH SLUŽBENIKA U CRNOJ GORI - Cetinje (?-); 1928-1936: knj. 1; 0,5.

ARHIV SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE KOTOR

Adresa: Arhiv Srpske pravoslavne crkve Kotor, 85330 Kotor, Stari grad 460. Telefon: +381 82 325 826, e-mail: spckotor@cg.yu

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

4. PROSVJETNE, KULTURNE I NAUČNE USTANOVE I ORGANIZACIJE

4.1. prosvjetne uštanove i organizacije

96. SRPSKA MUŠKA FONDACIONA ŠKOLA - Kotor
97. SRPSKA ŽENSKA FONDACIONA ŠKOLA - Kotor

7. DRUŠTVENO-POLITIČKE ORGANIZACIJE, DRUŠTVA I UDRUŽENJA

7.4. kulturno-prosvjetna društva

98. SRPSKO PJEVAČKO DRUŠTVO "JEDINSTVO" - Kotor (1839-?);
99. "SRPSKA MUZIKA" - Kotor (XIX);
100. DRUŠTVO "SVETI ĐORĐE" - Kotor

8. VJERSKE ZAJEDNICE

101. PRAVOSLAVNI BOKOKOTORSKI VIKAR SAVINA - (kasnije) Kotor (?-?); 1810-1873: f. 58; 5,80. Sumarni inventar (u daljem tekstu SI).
102. PRAVOSLAVNI BOKOKOTORSKI VIKARIJAT SAVINA - (kasnije) Kotor (?-?); 1824-1873: knj. 7, f. 40; 4,10. SI.

103. KONZISTORIJE PRAVOSLAVNE EPARHIJE BOKOKOTORSKO-DUBROVAČKE I SPIČANSKE - Kotor (?-?) 1784-1932: knj. 95, f. 99; 10,00. SI.
104. EPISKOP PRAVOSLAVNE EPARHIJE BOKOKOTORSKO-DUBROVAČKE I SPIČANSKE - Kotor (?-?); 1871-1929: f. 13; 1,30. SI.
105. PAROHIJA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE U KOTORU (?-?); 1817-1975: knj. 18, f. 133; 1,80. SI.
106. CRKVENA OPŠTINA U KOTORU (?-?); 1932-1975: knj. 8, f. 18; 1,80. SI.

C. ZBIRKE

107. MATIČNE KNJIGE; 1717-1949: knj. 35; 3,50. SI.
108. RAZNO; 1755-1810: 1,00.

SRPSKI PRVOSLAVNI MANASTIR BANJA - RISAN

Adresa: Manastir Banja, 85337 Risan, telefon: +381 82 371 756

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

109. UPRAVA MANASTIRA BANJE - Risan (?-?); 1850-1940: knj. 18, svež. 57; 5,70. SI.

B. PORODIČNI I LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

B1. LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

110. MIKOVIĆ DIONISIJE, ARHIMANDRIT; 1883-1941: svež. 6; 0,60. SI.

C. ZBIRKE

111. ĆIRILIČKI RUKOPISI; 1775-1862
112. DOKUMENTI IGUMANA HRISANTIJA NIKOLAJEVIĆA

SRPSKA PRAVOSLAVNA PAROHIJA - MORINJ

Adresa: Srpska pravoslavna parohija, 85338 Morinj. Telefon: +381 82 325 826

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

113. PAROHIJA MORINJ - Morinj (?-?); 1850-1946: knj. 9, svež. 12; 1,20. SI.
114. CRKVENO TUTORSTVO MORINJ - Morinj (?-?); 1891-1932: svež. 3; 0,30. SI.
115. CRKVENA OPŠTINA MORINJ - Morinj (?-?); 1932-1940: knj. 2, f. 7; 0,70. SI.

C. ZBIRKE

116. MATIČNE KNJIGE; 1833-1949: knj. 13; 1,30. SI
117. POPIS PRAVOSLAVNOG STANOVNIŠTVA; knj. 2; 0,10. SI.

SRPSKA PRAVOSLAVNAPAROHIJA – ORAHOVAC

Adresa: Srpska pravoslavna parohija, 85330 Kotor, Orahovac bb, telefon: +381 82 373 519 (sveštenika u Perastu).

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

118. PAROHIJA ORAHOVAC – Orahovac (?-?); 1898-1924: knj. 8, svež. 2; 0,25. SI.

C. ZBIRKE

119. MATIČNE KNJIGE; 1827-1949: knj. 25; 0,10. SI.
120. ANAGRAFI; XIX i XX: knj. 2; 0,05. SI.

SRPSKA PRAVOSLAVNA PAROHIJA – RISAN

Adresa: Srpska pravoslavna crkvena opština, 85337, Risan, telefon: +381 82 371 785

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

121. CRKVENA OPŠTINA RISAN - Risan (?-?); 1823-1943: knj. 21, f. 14, svež. 2; 0,30. SI.
122. PAROHIJA RISAN - Risan (?-?); 1873-1975: knj. 1, f. 12; 1,20. SI.

C. ZBIRKE

123. MATIČNE KNJIGE; 1826-1949: knj. 61; 2,00. SI.
124. POPIS PRAVOSLAVNOG STANOVNIŠTVA; 1804-1933: knj. 17; 0,50. SI.

SABORNA CRKVA SVETOG GEORGIJA - PODGORICA

Adresa: Saborna crkva sv. Georgija, 81000 Podgorica, telefon: +381 81 225 641

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

125. SABORNA CRKVA SVETOG GEORGIJA - Podgorica (?-); 1881-1987: knj. 60, f. 2; 1,70.

RIMOKATOLIČKE VJERSKE ZAJEDNICE

BISKUPSKI ARHIV KOTOR

Adresa: Biskupski arhiv Kotor, 85330 Kotor, Stari grad br. 336 i 429, telefon: +381 82 322 159; 82 322 619, tel./fax: +381 82 301 028, e-mail: belan@cg.yu

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

126. BISKUPSKA KURIJA (Curia episcopalis) - Kotor (?-?); 1434-1975: knj. 40, f. 345; 35,00. SI.
127. KAPTOL (Capitolum Catharense) - Kotor (?-?); 1622-1950: f. 7; 0,70. SI.
128. KATEDRALA SV. TRIPUNA (Ecclesia cathedralis S. Tryphonis) - Kotor (1166-); 1510-1945: knj. 111; 0,70. SI.

129. BISKUPSKA MENSA (Mensa episcopalis) - Kotor (?-?); 1617-1842: svež. 5; 0,50. SI.
130. CRKVA SV. MARIJE OD RIJEKE (Ecclesia s. Maria Fluminis) - Kotor (?-?); 1816: svež. 3; 0,30. SI.
131. BRATOVŠTINA SV. KRIŽA (Confraternitas Sanctae Crucis - batentium) - Kotor (?-?); 1298: svež. 1; 0,10. SI.
132. BRATOVŠTINA PRESVETOG SAKRAMENTA (Confraternitas Sanctissimi Sacramenti) - Kotor (?-?); 1666-1811: svež.7; 0,70. SI.
133. BRATOVŠTINA DOBRE SMRTI (Confraternitas Bonae Mortis) - Kotor (?-?); XIX: svež. 1; 0,10. SI.
134. SJEMENIŠTE (Seminarium Leoninum) - Kotor (?-?); 1894-1948: svež. 5; 0,50. SI.

B. PORODIČNI I LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

B.2. LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

135. UĆELINI FRANO - Kotor; XIX: svež. 1; 0,10.
136. STJEPČEVIĆ IVO - Kotor; XX: svež. 1; 0,10.
137. MILOŠEVIĆ don ANTON - Dobrota; XX: svež. 1; 0,10.

C. ZBIRKE

138. MATICE KATEDRALE SV. TRIPUNA; 1640-1931: svež. 29; 3,00. SI.
139. NADARBINE – KOMISARIJE (Benefizi-Prebende-Commisarie); 1693-1831: svež. 9; 1,00. SI.
140. DOKUMENTA OSTALIH CRKAVA U KOTORU; XIX i XX: svež. 5; 0,50. SI.
141. DOKUMENTA SAMOSTANA U KOTORU; XVII-XVIII: svež. 2; 0,20. SI.
142. MISCELLANEA; XIII- XIX: svež. 19; 2,00. SI.

BIBLIOTEKA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KLARE U KOTORU

Adresa: Franjevački samostan svete Klare, 85330 Kotor, Stari grad 450, telefon: +381 82 322 957.

C. ZBIRKE

143. ARHIVALIJA "MISCELLANEA"; XI-XX: 2,00. Nesređeno.

CRKVA BLAŽENI GRACIJA – MUO

Adresa: Crkva blaženi Gracija, 85330 Kotor, Muo bb, telefon: +381 82 323 820

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

144. ŽUPSKI URED MUO - Muo (?-?); 1782-1956: svež. 12; 1,20. SI.

C. ZBIRKE

145. MATICE CRKVE BLAŽENI GRACIJA - Muo; 1726-1949: svež. 23; 2,30. SI.

ŽUPSKI URED - RISAN

Adresa: Župski ured, 85 330 Kotor, Risan bb, telefon: +381 82 371 400

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

146. ŽUPSKI URED RISAN - Risan (?-?); 1848-1944: svež. 10; 1,00. SI.

C. ZBIRKE

147. MATICA CRKVE SV. MIHOVILA; 1829-1948: svež. 10; 1,00. SI.

CRKVA SVETOG PETRA – LJUTA

Adresa: Crkva sv. Eustahije, 85 330 Kotor, Dobrota bb, telefon: +381 82 333 532

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

148. ŽUPSKI URED SV. PETRA - Ljuta; 1858-1955: svež. 8; 0,80. SI.

C. ZBIRKE

149. MATICE; 1900-1947: svež. 3; 0,30. SI.

CRKVA BLAŽENE DJEVICE MARIJE OD SNIJEGA - ŠKALJARI

Adresa: Crkva blaženi Gracija, 85 330 Kotor, Muo bb, telefon: +381 82 323 820

C. ZBIRKE

150. MATICE ŽUPSKOG UREDA BLAŽENE DJEVICE MARIJE OD SNIJEGA – Škaljari

NADŽUPSKI ARHIV CRKVE SVETOG NIKOLE - PERAST

Adresa: Nadžupski arhiv crkve sv. Nikole, 85 336 Perast, Perast bb, telefon: +381 (0) 82 373 513, e-mail: majics@cg.yu

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

1. UPRAVA I JAVNE SLUŽBE

1. 1-4. arhivski fondovi do 1945.

151. OPŠTINA STOLIV (?-?); 1806-1941: svež. 3; 0,30. SI.

4. PROSVJETNE, KULTURNE I NAUČNE USTANOVE I ORGANIZACIJE

4. 1. prosvjetne ušlanove i organizacije

152. OSNOVNA ŠKOLA - Perast (?-?); XVIII-XX: svež. 2; 0,20. SI.

153. KOTARSKO ŠKOLSKO NADZORSTVO - Perast (?-?); XIX: svež. 1; 0,10. SI.

8. VJERSKE ZAJEDNICE

154. NADŽUPSKI URED PERAST- Perast (?-?); 1820-1939: svež. 34; 3,40. SI.

155. OPATIJA SVETOG JURJA - Perast (?-?); 1672-1905: svež. 11; 1,10. SI.

156. CRKVA I BRATOVŠTINA GOSPE OD KARMENA (KARMELA) - Perast (?-?); 1629-1914: svež. 33; 3,30. SI.

157. BRATOVŠTINA GOSPE OD ROZARIJA - Perast (?-?); 1763-1830: svež. 3; 0,30. SI.

158. BRATOVŠTINA PRESVETOG SAKRAMENTA U CRKVI SVETOG NIKOLE - Perast (?-?); 1650-1786: svež. 5; 0,50. SI.

159. NADŽUPSKA CRKVA SVETOG NIKOLE - Perast (?-?); 1635-1971: svež. 102; 10,20. SI.
160. CRKOVINARSTVO CRKVE SVETOG NIKOLE - Perast (?-?); 1829-1931: svež. 11; 1,10. SI
161. KAPELANIJSKI URED CRKVE SVETOG IVANA KRSTITELJA U GLOGOVCU - Perast (?-?); 1824-1875: svež. 1; 0,10. SI.
162. SVETIŠTE POMORACA "GOSPA OD ŠKRPJELA" - Perast (?-?); 1583-1952: svež. 17; 1,70. SI.

C. ZBIRKE

163. MATICE CRKVE SVETOG NIKOLE; 1604-1948: svež. 33; 3,30. SI.
164. RUKOPISI; XVIII: svež. 16; 1,60. SI.
165. PROPOVJEDI; XVII-XIX: svež. 8; 0,80.
166. RAZNI SPISI (MISCELLANEA); XVII-XIX: svež. 6; 0,60. SI.

CRKVA SVETI EUSTAHIJE - DOBROTA

Adresa: Crkva sv. Eustahije, 85330 Kotor, Dobrota bb, telefon: +381 82 333 532

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

167. ŽUPNI URED SVETI EUSTAHIJE - Dobrota (?-?); 1729-1950: svež. 33; 3,30. SI.
168. BRATOVŠTINA PRESVETOG RUŽARIJA - Dobrota (?-?); 1707-1957: svež. 10; 1,00. SI.
169. BRATOVŠTINA GOSPE OD KARMENA - Dobrota (?-?); 1765-1775: svež. 1; 0,10. SI.

C. ZBIRKE

170. MATICE; 1709-1948: svež. 23; 2,30. SI
171. SCENSKA DJELA
172. FOTOGRAFIJE, FILMOVI, DIJAPOZITIVI
173. RAZNI DOKUMENTI DRUŽBE BRATINSKE POMORSKE SIGURNOSTI
174. MUZIKALIJE
175. ČESTITKE I OSMRTNICE
176. OSTAVŠTINE - LEGATI
177. PREPISKA
178. ZEMLJIŠNI POSJEDI
179. GEOGRAFSKE KARTE
180. STIHOVI
181. DOKUMENTA ARHIVA OPŠTINE DOBROTE; XVIII-XX
182. RAZNI SPISI (MISCELLANEA) DOBROTSKIH PORODICA I LIČNOSTI; svež. 7; 0,70.
183. ŠKOLSKA DOKUMENTACIJA; 1839-1859.
184. POMORSKI DNEVNICI, DOKUMENTI I RAČUNI; svež. 7; 0,70.
185. MOLITVE I CRKVENE PJESME IVANA ANTUNA NENADIĆA
186. DIPLOMA; XV-XVIII

CRKVA SVETOG MATEJA - DOBROTA

Adresa: Crkva sv. Mateja, 85 330 Kotor, Dobrota bb, telefon: +381 82 325 544

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

4. PROSVJETNE, KULTURNE I NAUČNE USTANOVE I ORGANIZACIJE

4.1. prosvjetne ušlanove i organizacije

187. OSNOVNA ŠKOLA SVETI MATEJ - Dobrota (?-?); XIX: svež. 1; 0,10.
188. DOMAĆINSKA ŠKOLA U DOBROTI – Dobrota (?-?); 1927: svež. 1; 0,10.

5. SOCIJALNE I ZDRAVSTVENE USTANOVE

5.1. socijalne ušlanove

189. JAVNA DOBROTVORNOST – Dobrota (?-?); 1842-1844: svež. 1; 0,10. SI.

7. DRUŠTVENO-POLITIČKE ORGANIZACIJE, DRUŠTVA I UDRUŽENJA

7.3. humanitarna društva

190. ZADRUGA SOLIDARNOSTI - Dobrota (?-?); svež. 1; 0,10.

7.4. kulturno-prosvjetna društva

191. DRUŠTVO DOMAĆICA ZA UKRAS GOSPODNJEG DOMA - Dobrota (?-?); 1923: svež. 1. 0,10. SI.
192. OMLADINSKO DRUŠTVO – Dobrota (?-?); 1925-1930: svež. 1. 0,10. SI.

8. VJERSKE ZAJEDNICE

193. ŽUPNI URED SVETI MATEJA - Dobrota (?-?); 1708-1962: svež. 45; 4,50. SI.
194. CRKOVINARSTVO SVETOG MATEJA - Dobrota (?-?); 1842-1932: svež. 3; 0,30. SI.
195. CRKVA SVETOG IVANA - Dobrota (?-?); 1901-1933; svež. 1; 0,10. SI.
196. CRKVA SVIH SVETIH - Dobrota (?-?); 1902-1933: svež. 1; 0,10. SI.

B. PORODIČNI I LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

B2.LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

197. MILOŠEVIĆ don TRIPO; XX: svež. 1; 0,10.

C. ZBIRKE

198. MATICE; 1710-1957: svež. 21; 2,10. SI.
199. ZAVJEŠTAJI; 1787-1927: svež. 3; 0,30. SI.
200. DOKUMENTA OPŠTINE KOTOR I DOBROTA; 1726-1823: svež. 3; 0,30. SI
201. TEOLOŠKI SPISI I PREVODI; XVIII-XIX: svež. 1; 0,10. SI.

SAMOSTAN SVETOG NIKOLE - PRČANJ

Adresa: Samostan sv. Nikole, 85 330 Kotor, Prčanj bb, telefon: +381 82 322 822

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

1. UPRAVA I JAVNE SLUŽBE

1.1-2. arhivski fondovi do 1918.

202. OPŠTINA PRČANJ (?-?); 1625-1887: svež. 13; 1,30. SI.

4. PROSVJETNE, KULTURNE I NAUČNE USTANOVE I ORGANIZACIJE

4.1. prosvjetne ušanove i organizacije

203. OSNOVNA ŠKOLA - Prčanj (?-?); 1846-1854: svež. 1; 0,10.

5. SOCIJALNE I ZDRAVSTVENE USTANOVE

5.1. socijalne ušanove

204. JAVNA DOBROTVORNOST – Prčanj (?-?); 1879-1915: svež. 1; 0,10.

8. VJERSKE ZAJEDNICE

205. ŽUPSKI URED CRKVE POROĐENJA BOGORODIČINOG - Prčanj (?-?); 1522-1974: svež. 29; 2,90. SI.

206. BRATOVŠTINA GOSPE OD ROZARIJA - Prčanj (?-?); 1728-1933: svež. 6; 0,60. SI.

207. CRKOVINARSTVO - Prčanj (?-?); 1757-1958: svež. 20; 2,00 SI.

208. FRANJEVAČKI SAMOSTAN SVETOG NIKOLE - Prčanj (?-?); XIX: svež. 3; 0,30. SI.

B. PORODIČNI I LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

B2.LIČNI ARHIVSKI FONDOVI

209. LUKOVIĆ don NIKO; XX: svež. 11; 1,10. SI.

C. ZBIRKE

210. MATICE; 1622-1976: svež. 43; 4,30. SI

211. BRODSKI DNEVNICI; 1796-1849: svež. 3; 0,30. SI.

212. IZGRADNJA BOGORODIČINOG HRAMA; 1633-1969: svež. 13; 1,30. SI.

213. ZAKONI, DEKRETI, NAREĐENJA I PROGLASI; 1692-1868: svež. 9; 0,90. SI.

214. DUKALI; XVII-XIX: eksponata 19; 0,10. Regesta.

ŽUPSKI URED GORNJEG I DONJEG STOLIVA

Adresa: Samostan sv. Nikole, 85 330 Kotor, Prčanj bb, telefon: +381 82 322 822

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

215. ŽUPSKI URED GORNJE I DONJEG STOLIVA - Stoliv (?-?); 1774-1976: svež. 19; 1,90. SI.

C. ZBIRKE

216. MATICE; 1711-1975: svež. 17; 1,70. SI.

217. PROPOVIJEDI don IVANA SLABI (SLABY); 1908-1926: svež. 1; 0,10. SI.

ISLAMSKE VJERSKE ZAJEDNICE

MEŠIHAT ISLAMSKE ZAJEDNICE PODGORICA

Adresa: Mešihat Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori, (Meshihati i Bashkësisë Islame në Republiken e Malit të Zi), 81 000 Podgorica, Crna Gora, tel./fax +381 81 622 408, e-mail: islamic@cg.yu

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

218. MEŠIHAT ISLAMSKE ZAJEDNICE U CRNOJ GORI - Podgorica (?-); 1947-1984: knj. 16, f. 91; 9,5.

DŽAMIJA (ĆAZIM BEJIN) TUZI

Adresa: DŽAMIJA (ĆAZIM BEJIN) - 81206 TUZI, telefon: +381 81 875 307

A. ARHIVSKI FONDOVI DRŽAVNIH ORGANA, USTANOVA, ORGANIZACIJA I DRUGIH INSTITUCIJA

8. VJERSKE ZAJEDNICE

219. ĆAZIM BEJINA DŽAMIJA - Tuzi (1907-); 1906-1945: knj. 5, dok. 2; 0,30.

NAPOMENE

[1] Predrag Vukić, *Arhiv Mitropolije crnogorsko-primorske*, "Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori" (u daljem tekstu AFIZRCG), tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 199-203.

[2] Jelena Antović,protojerej stavrofor Momčilo Krivokapić, *Arhiv Srpske pravoslavne crkve Kotor*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 203-204.

[3] Jelena Antović, *Srpski pravoslavni manastir Banja Risan*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 205.

[4] Jelena Antović, *Srpska pravoslavna parohija Morinj*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 205.

[5] Jelena Antović, *Srpska pravoslavna parohija Orahovac*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 206.

[6] Jelena Antović, *Srpska pravoslavna parohija Risan*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 206.

[7] Predrag Vukić, *Saborna crkva svetog Georgija Podgorica*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 207.

[8] Jelena Antović, mr Jovan Martinović, *Biskupski arhiv Kotor*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 211-213.

[9] Jelena Antović, pater Dinko Vlašić OFM, *Franjevačka biblioteka samostana svete Klare Kotor*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 213-214.

[10] Jelena Antović, *Crkva Blaženi Gracija Muo*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 214-215.

[11] Jelena Antović, *Župski ured Risan*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 215.

[12] Jelena Antović, *Crkva sv. Petra Ljuta*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 215.

[13] Jelena Antović, *Crkva Blažene djevice Marije od snijega Škaljari*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 216.

[14] Jelena Antović, *Nadžupski arhiv crkve svetog Nikole Perašt*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 216-217.

[15] Jelena Antović, *Crkva svetog Eustahija Dobrota*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 217-218.

[16] Jelena Antović, *Crkva svetog Mateja Dobrota*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 218.

[17] Jelena Antović, *Crkva svetog Nikole Prčanj*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 219-220.

[18] Jelena Antović, *Župski ured Gornjeg i Donjeg Stoliva*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 220.

[19] Nevenka Gazivoda, Radmila Raičević, *Mešihat islamske zajednice Podgorica*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 223-224.

[20] Nevenka Gazivoda, Radmila Raičević, Bajro Agović, *Džamija (Ćazim Bein) Tuzi*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, tom II str. 224.

RECORD GROUPS AND COLLECTIONS OF CHURCH ACHIVES AND LIBRARIES IN MONTENEGRO

It is not at all unusual that Kotor has been chosen for the place of organization of an international professional-scientific meeting aspiring to tackle international experiences in the preservation, appraisal, description and presentation of cultural heritage being stored in church archives and libraries with the purpose of clarifying the status of church archives and libraries in certain European countries, some ex-Yugoslav countries and in Montenegro. It is not unusual, not because Kotor has got the best experiences in solving these problems, which unfortunately is not the case, but because Kotor, with the whole Boka Kotorska Bay and with fifteen various domestic and foreign rules and an intensive marine trade, for centuries had been connected with the world, with neighbouring places and overseas countries, it had had contacts with Montenegro even when they had not been one country, with Dubrovnik, Dalmatia, Herzegovina, Bosnia, Serbia (specially with its former commercial centres and mines), Macedonia, Albania, Greece, Italy, Spain, Portugal, Austria, France, Russia, England, North African places and other countries. In continuity preserved acts from the 14th to the 20th century, especially those from legal notary and administrative-political record groups stored here, in Kotor Historical archives, testify to this. And when we think about church history, there is again very rich archival material in Bishop's archives and in the archives of Serbian Orthodox Church which is a precious source for studying and understanding one of the most important amongst all church matters, i.e. the question of relationship between Catholics and Orthodox. There one will see that Boka Kotorska Bay really is an area where the East clashes with the West through Catholicism and Orthodoxy, but also an area which in many ways can serve as an example how, apart from occasional conflicts, among high church officials of both churches, and especially among people it is possible to find wonderful examples of excellent inter-confessional and interpersonal relationships and cohabitation.

Since this international meeting takes place in Kotor, in Montenegro, it is necessary, at least briefly, to show what Montenegro has done in the field of the preservation, presentation and usage of this and similar church archival material, which often exceeds "local" and acquires wider importance.

Out of 20 church archives and libraries in Montenegro, which have been recorded, there are seven which belong to Orthodox religious community, of which there is one in Cetinje, one in Podgorica and the remaining five is in Boka Kotorska area; ten archives and one library belong to Roman Catholic community and they are all in Boka Kotorska area; Islamic community has got two archives, one in Podgorica and one in Tuzi.

In church archives and libraries of Montenegro, in the said areas, 180 record groups and collections have been recorded: 86 belong to Orthodox, 92 to Catholic and 2 to Islamic community.

The oldest preserved church archival and library record group and collection in Montenegro is located in Kotor and it belongs to Roman Catholic religious community. It is:

- *archival collection of church library* under the title "Miscellanea" which possesses fragments of manuscripts from the 10th or the 11th century with a number of various fragments written in the 12th century Caroline script, the property of the Franciscan library of the monastery of Santa Clara. These are, at the same time the oldest preserved manuscripts in Montenegro. Namely, in the State Archives of Montenegro, i.e. its Department - Kotor historical archives, the oldest document dates back to 1309. and it is a part of the collection of diplomas and charters;

- *church archival collection* under the title "Miscellanea" which contains the Statute of the fraternity of Holy Cross – flagellants (Confraternitas Sanctae Crucis – batentium) from 1298, preserved as the 15th century transcript, is the property of the Bishop's archives;

- *church archival record group* under the title Bishop's curia (Curia episcopalis) whose first volume of bishops of Kotor dates back to 1434, is the property of the Bishop's archives. The lack of material older than the 15th century in the Bishop's archives, for the town which has got archival and archaeological documentation testifying to the existence of churches and bishops as early as in the 6th century, can be reliably explained. It is known, however, that in the middle ages towns with many wooden houses had suffered greatly from fires. In one such fire the oldest church archives in Kotor was destroyed.

The oldest preserved church archival and library record group and collection of the Orthodox religious community has also been stored in Kotor. They are:

- *church archival collection* under the title Register books, dating back to 1717, is the property of Serbian Orthodox church archives;

- *church archival record group* under the title Orthodox vicar Savina of Boka Kotorska Bay, whose first volume dates back to 1810, is also the property of Serbian Orthodox church archives. Here too, fires, most probably, are the reason for missing archival material of older times, since Saint Nicholas church burnt down in 1896.

The oldest preserved church archival record group and library of Islamic religious community is stored in Tuzi. It is:

- *church archival record group* under the title Cazim Bejin mosque, whose first volume dates back to 1906, is the property of the mosque.

All these data result from two publications which have tried to offer as comprehensive as possible, although not complete, surveys of church archives and library record groups and collections in Montenegro. They are:

1. "**Guide through archival material with summary inventories of museum and church record groups and collections**", which was published by Kotor historical archives in Kotor, in 1977 for Boka Kotorska region, and
2. "**Archival record groups and collections in the Republic of Montenegro, volume I-II**", which was published by the State archives of Montenegro in Cetinje, in 2001, for the whole of Montenegro. ***(Survey of record groups and collections of church archives and libraries of the Republic of Montenegro, which is comprised by this most recent publication, is attached at the end of this paper.)***

Both these publications were published by archival institutions, in the first case Kotor historical archives, and in the second case the State archives of Montenegro, and the necessary information were gathered by archival departments in their jurisdictions. Thus, state archival institution, apart from its own record groups and collections, lists record groups and collections of church archives and libraries. Church authorities themselves, until today, unfortunately have not done this so that these publications represent the only finding aids for this material, used by churches as well.

In the area of concrete preliminary tasks of publishing record groups and collections of church archives and libraries, and with the purpose of, at least, superficial processing, making lists of archival units, publishing of finding aids, undertaking measures of possible preservation, conservation and restoration, as well as ultimate introduction in the computerised system, it is the archivists from the state archives, and not church ones, who have been doing this. They have been doing it in three ways:

- in the field, sorting the material by record groups and collections in the church building itself, where the material was not arranged and most often stored in inadequate conditions, as it had been the case in the church archives of Boka Kotorska Bay in the nineteen seventies when this was done by archivist from Kotor historical archives, or
- taking over church archival material and then arranging and processing it, which was during nineteen seventies also being done by an archivist of Montenegro state archives in Cetinje, and finally
- acting in advisory capacity, offering professional help to, very often small in number, insufficiently interested and trained church personnel for this kind of activity, unlike an archivist of Montenegro State Archives at the beginning of this, third millennium.

Realizing the achieved results of the work it is difficult to give a general advice which of these three ways has proved to be most efficient. The example of church archives and libraries in Boka Kotorska Bay during the preparation of the second publication of Montenegro State Archives published in 2001, comprising the advisory capacity of an archivist, is certainly not a model, since out of 15 letters with detailed methodology of work on record groups and collections, recommendations of the Ministry of religions and others, there was not a single answer from any of church representatives in the first round. This was the case even in the cases where there was a clergyman graduated from high schools of palaeography working in church archives. We can easily say that the situation has not been considerably changed.

Looking for possible optimal solutions, with the purpose of continuing the work on the above mentioned publications, as well as on other record groups and collections of church archives and libraries in Montenegro, of the material being recorded, preserved and open for public, it is necessary to influence the state bodies to take better care of archival material stored in church archives and libraries, to solve the question of providing adequate storing spaces and equipment, to train professional personnel who will start applying international standards of preservation, description and presentation. On the other hand, it is clear that church must remain a passive observer because without its active participation in solving these problems, nothing will substantially change.

The most precious cultural heritage of Montenegro, moveable and unmoveable, is stored in its church institutions and it is the reason worth our joint effort.

THE SURVEY OF FONDS AND COLLECTIONS OF THE CHURCH ARCHIVES AND LIBRARIES IN THE REPUBLIC OF MONTENEGRO

The survey of archival fonds and collections within each church archives and library contains the following sections: A – archival fonds, B – personal and family archival fonds and C – collections. There are data regarding:

- *Orthodox Religious Denomination*: Archives of the Montenegrin-coastal Orthodox Diocese of the Metropolitan in Cetinje[1] with 36 fonds and 20 collections, Archives of Kotor Serbian Orthodox Church[2] with 11 fonds and 2 collections, Serbian Orthodox Monastery of Banja at Risan[3] with 2 fonds and 2 collections, Serbian Orthodox Parish at Morinj[4] with 3 fonds and 2 collections, Serbian Orthodox Parish at Orahovac[5] with 1 fond and 2 collections, Serbian Orthodox Parish at Risan[6] with 2 fonds and 2 collections, St. George's Cathedral Church in Podgorica[7] with 1 fond;
- *Roman Catholic Religious Denomination*: Diocesan Archives in Kotor[8] with 12 fonds and 5 collections, Archives of the Library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor[9] with 1 fond, Blessed Grazia Church at Muo[10] with 1 fond and 1 collection, Parish Office at Risan[11] with 1 fond and 1 collection, St. Peter Church at Ljuta[12] with 1 fond and 1 collection, Blessed Virgin Mary of Snow Church at Škaljari[13] with 1 collection, Archi-parochial archives of St. Nicholas church at Perast[14] with 12 fonds and 4 collections, St. Eustache Church at Dobrota[15] with 3 fonds and 17 collections, St. Mathias Church at Dobrota[16] with 11 fonds and 4 collections, St. Nicholas Monastery at Prčanj[17] with 8 fonds and 5 collections, Parish Office of Upper and Lower Stoliv[18] with 1 fond and 2 collections;
- *Islamic Religious Denomination*: Meshihat of the Islamic Religious Denomination in Podgorica[19] with 1 fond, Ćazim Bejin Mosque at Tuzi[20] with 1 fond.

In addition, data are given for each archival fond concerning its ordinal number, name, place or seat of the creator, year span of the existence of the creator, year span of the archival material, quantity of archives, and arrangement, i.e. finding aids which have been made.

ORTHODOX RELIGIOUS DENOMINATION

ARCHIVES OF THE MONTENEGRIN-COASTAL ORTHODOX DIOCESE OF THE METROPOLITAN

Address: Archives of the Montenegrin-coastal Orthodox Diocese of the Metropolitan, 81 250 Cetinje, Manastir sv. Petra Cetinjskog, telephone: +381 86 31 273; 31 193, e-mail: mitropolija@cg.yu

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

2. JUDICIARY

2.1. period up to the year 1945

CONSISTORIES

40. CETINJE CONSISTORY - Cetinje (1904-1932); 1904-1936: vol. 63, f. 145; 15,50.
41. NIKŠIĆ CONSISTORY - Nikšić (1908-1932); 1910-1932: vol. 58, f. 85; 9,70.
42. PEĆ CONSISTORY - Peć (1913-1932); 1922-1931: f. 1; 0,10.
43. KOTOR CONSISTORY - Kotor (1870-1932); 1926-1929: vol. 1; 0,5.
44. CHURCH COURT - Cetinje (1932-); 1932-1946: vol. 20, f. 116; 13,00.

4. EDUCATIONAL, CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

4.1. educational institutions and organizations

45. CETINJE SEMINARY - Cetinje (1920-1944); 1920-1944: vol. 37, f. 57; 6,85.
46. SOBRIETY CIRCLE "LUČA" OF THE STUDENTS OF THE SEMINARY OF SAINT PETER OF CETINJE - Cetinje (?-?); 1926-1931: f. 1; 0,10.

8. RELIGIOUS INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

47. THE MONTENEGRIN-COASTAL ORTHODOX DIOCESE OF THE METROPOLITAN - Cetinje (1219-); 1873-1942: vol. 154, f. 135; 13,45.
48. ZAHUMLJE-RAŠKA EPARCHY - Nikšić (1878-1931); 1878-1932: vol. 7, f. 7; 0,8.
49. BOKA KOTORSKA-DUBROVNIK EPARCHY - Kotor (1870-1931); 1929-1931: vol. 1; 1; 0,5.
50. ST. SYNOD - Cetinje (1904-1920); 1908-1912: vol. 1, f. 1; 0,10.

PARISHES

51. CETINJE PARISH - Cetinje (1881-1910); 1881-1910: vol. 1, f. 2; 0,20.
52. CETINJE PARISH - Cetinje I (1910-); 1912-1952: vol. 12, f. 22; 2,55.
53. CETINJE PARISH - Cetinje II (1910-); 1910-1932: vol. 5, f. 9; 0,1.
54. BAJICE - DONJI KRAJ PARISH - Cetinje (1881-); 1880-1958: vol. 22, f. 8; 0,80.
55. KONAK PARISH - Ugnji (1881-); 1919-1954: vol. 13, f. 1; 0,10.
56. CEKLIN PARISH - Gornji Ceklin (1881-1910); 1882-1910: vol. 1; 0,5.

57. CEKLIN - DOBRSKO PARISH- Gornji Ceklin (1910-); 1910-1955: vol. 11, f. 3; 0,40.
58. DOBRSKO PARISH - Dobrsko selo (1881-1910); 1882-1895: vol. 1; 0,5.
59. KOSIJERI -BOKOVO PARISH - Kosijeri (1910-); 1910-1946: vol. 6; 0,30.
60. DRAŽEVINA PARISH - Draževina (1881-); 1931: vol. 1; 0,5.
61. SRPSKA PARISH - Srpska (1881-); 1931: vol. 1; 0,5.
62. ŠOBAJIĆ PARISH - Šobajići (1881-); 1903: vol. 1; 0,2.
63. KLENAK PARISH - Klenak (1881-); 1931: vol. 1; 0,5.
64. RENOVAC PARISH - Renovac (1881-); 1931: vol. 2; 0,10.
65. VARIOUS (1881-); 1924-1932: f. 2; 0,20.

COMMITTEES

66. ADMINISTRATIVE EPARCHIAL COMMITTEE - Cetinje (1932-); 1932-1941: vol. 3, f. 52; 5,20.
67. ADMINISTRATIVE PAROCHIAL COMMITTEE - Cetinje (1904 -); 1932-1953: vol. 3, f. 7; 0,75.
68. MONASTERY COMMITTEE - Cetinje (1934-1941); 1934-1941: f. 7; 0,70.

VICARIATES

69. DISTRICT VICARIATE - Cetinje (1921-1941); 1921-1941: vol. 1, f. 4; 0,45.
70. ARCHPRIEST VICARIATE - Cetinje (1932-); 1932-1954: vol. 5, f. 14; 1,60.
71. PROTO-PRESBYTERY - Cetinje (1904-1932); 1920-1932: vol. 3, f. 6; 0,42.
72. DISTRICT VICARIATE - Ljubotinj (1921-1932); 193-1932: vol. 2; 0,10.
73. ARCHPRIEST VICARIATE - Kotor (1932-); 1932-1933: vol. 1; 0,5.

CHURCH DISTRICTS

74. PODGORICA (?-); 1875-1882: vol. 1; 0,5.
75. VELIMLJE (1910-); 1910-1940: vol. 1, f. 1; 0,15.

C. COLLECTIONS

76. CETINJE MONASTERY (1484-); 1885-1893: vol. 6, f. 1; 0,30.
77. OSTROG MONASTERY (1665-); 1878-1922: vol. 1, f. 10; 1,05.
78. MONASTERY OF PIPERI CELL (around 1660-); 1880-1923: f. 1; 0,10.
79. ŽUPA MONASTERY (?-); 1873-1911: f. 1; 0,10.
80. PIVA MONASTERY (1573-); 1881-1926: f. 1; 0,10.
81. MORAČA MONASTERY (1252-); 1875-1925: f. 2; 0,20.
82. KOSIJEREVO MONASTERY (?-); 1874-1918: vol. 2, f. 2; 0,20.
83. PODMALINSKO MONASTERY (?-); 1881-1924: f. 1; 0,10.
84. BRČELI, BIJELA AND VRANJINA MONASTERIES (?-); 1877-1924: vol. 2, f. 1; 0,10.
85. ARANĐELOVO, DOVOLJA AND DOBRILOVINA MONASTERIES (?-); 1881-1921: f. 1; 0,15.
86. ŽDREBAONIK MONASTERY (?-); 1878-1911: f. 1; 0,10.
87. DOBRILOVINA, DUGA AND DEČANI MONASTERIES (?-); 1881-1930: f. 1; 0,10.
88. INVENTORIES OF VARIOUS MONASTERIES; 1903-1926: f. 1; 0,10.
89. INVENTORIES OF PARISH CHURCHES; 1903: f. 2; 0,20.
90. ACCOUNTS OF MONASTERIES AND CHURCHES; 1872-1880: f. 1; 0,10.
91. CATHEDRAL CHURCH OF ST. VASILIJE OSTROŠKI - NIKŠIĆ (1895-); 1894-1897: f. 1; 0,10.

92. CHURCH AT MRTVO DUBOKO - Rovca (?-); 1879-1906: f. 1; 0,10.
93. ST. NICHOLAS CHURCH – Bjeloši (?-); 1934-1940: vol. 1; 0,5.
94. CATHEDRAL CHURCH - Cetinje (1933-); 1933-1939: f. 6; 0,65.
95. REGIONAL COMMISSION FOR GRADING OF CHURCH AND STATE CLERKS IN MONTENEGRO - Cetinje (?-); 1928-1936: vol. 1; 0,5.

ARCHIVES OF KOTOR SERBIAN ORTHODOX CHURCH

Address: Arhiv Srpske pravoslavne crkve Kotor, 85330 Kotor, Stari grad 460, telephone: +381 82 325 826, e-mail: spckotor@cg.yu

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

4. EDUCATIONAL, CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

4.1. educational institutions and organizations

96. SERBIAN MALE FOUNDATION SCHOOL - Kotor
97. SERBIAN FEMALE FOUNDATION SCHOOL - Kotor

7. SOCIO–POLITICAL ORGANIZATIONS, SOCIETIES AND ASSOCIATIONS

7.4. cultural and educational societies

98. SERBIAN VOCAL GROUP "JEDINSTVO" - Kotor (1839-?);
99. "SERBIAN MUSIC BAND" - Kotor (19th century);
100. "SVETI ĐORĐE" SOCIETY - Kotor

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

101. BOKA KOTORSKA ORTHODOX VICAR Savina - (later) Kotor (?-?); 1810-1873: f. 58; 5,80. Summary inventory (SI).
102. BOKA KOTORSKA ORTHODOX VICARIATE Savina - (later) Kotor (?-?); 1824-1873: vol. 7, f. 40; 4,10. SI.
103. CONSISTORY OF BOKA KOTORSKA, DUBROVNIK AND SPIČ ORTHODOX EPARCHY - Kotor (?-?) 1784-1932: vol.95, f. 99; 10,00. SI.
104. BISHOP OF BOKA KOTORSKA, DUBROVNIK AND SPIČ ORTHODOX EPARCHY - Kotor (?-?); 1871-1929: f. 13; 1,30. SI.
105. SERBIAN ORTHODOX CHURCH PARISH IN KOTOR (?-?); 1817-1975: vol. 18, f. 133; 1,80. SI.
106. CHURCH DISTRICT IN KOTOR (?-?); 1932-1975: vol. 8, f. 18; 1,80. SI.

C. COLLECTIONS

107. RECORD BOOKS; 1717-1949: vol. 35; 3,50. SI
108. VARIOUS; 1755-1810: 1,00.

SERBIAN ORTHODOX MONASTERY BANJA - RISAN

Address: Manastir Banja, 85337 Risan, telephone: +381 82 371 756

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

109. BANJA MONASTERY ADMINISTRATION - Risan (?-?); 1850-1940: vol. 18, bundle 57; 5,70. SI.

B. FAMILY AND PERSONAL ARCHIVAL FONDS

B1. PERSONAL ARCHIVAL FONDS

110. MIKOVIĆ DIONISIJE, Archimandrite; 1883-1941: vol. 6; 0,60. SI.

C. COLLECTIONS

111. CYRILLIC MANUSCRIPTS; 1775-1862
112. PRIOR HRISANTIJE NIKOLAJEVIĆ'S DOCUMENTS

SERBIAN ORTHODOX PARISH - MORINJ

Address: Srpska pravoslavna parohija, 85338 Morinj, telephone: +381 82 325 826

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

113. MORINJ PARISH - Morinj (?-?); 1850-1946: vol. 9, bundle 12; 1,20. SI.
114. CHURCH GUARDIANSHIP MORINJ - Morinj (?-?); 1891-1932: bundle 3; 0,30. SI.
115. CHURCH DISTRICT MORINJ - Morinj (?-?); 1932-1940: vol. 2, f. 7; 0,70. SI.

C. COLLECTIONS

116. RECORD BOOKS; 1833-1949: vol. 13; 1,30. SI
117. REGISTER OF ORTHODOX POPULATION; vol. 2; 0,10. SI.

SERBIAN ORTHODOX PARISH – ORAHOVAC

Address: Srpska pravoslavna parohija, 85330 Kotor, Orahovac bb, telephone: +381 82 373 519 (the number of the priest in Perast).

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

118. ORAHOVAC PARISH - Orahovac (?-?); 1898-1924: vol. 8, bundle. 2; 0,25. SI.

C. COLLECTIONS

119. RECORD BOOKS; 1827-1949: vol. 25; 0,10. SI.
120. REGISTERS; 19th and 20th century: vol. 2; 0,05. SI.

SERBIAN ORTHODOX PARISH - RISAN

Address: Srpska pravoslavna crkvena opština, 85337, Risan, telephone: +381 82 371 785

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

121. CHURCH DISTRICT RISAN - Risan (?-?); 1823-1943: vol. 21, f. 14, bundle. 2; 0,30. SI.
122. RISAN PARISH - Risan (?-?); 1873-1975: vol. 1, f. 12; 1,20. SI.

C. COLLECTIONS

123. RECORD BOOKS; 1826-1949: vol. 61; 2,00. SI.
124. REGISTER OF ORTHODOX POPULATION; 1804-1933: vol. 17; 0,50. SI.

SAINT GEORGE'S CATHEDRAL CHURCH - PODGORICA

Address: Saborna crkva sv. Georgija, 81000 Podgorica, telephone: +381 81 225 641

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

125. SAINT GEORGE'S CATHEDRAL CHURCH - PODGORICA (?-); 1881-1987: vol. 60, f. 2; 1,70.

ROMAN CATHOLIC RELIGIOUS DENOMINATIONS

DIOCESAN ARCHIVES KOTOR

Address: Biskupski arhiv Kotor, 85330 Kotor, Stari grad br. 336 i 429, telephone: +381 82 322 159; 82 322 619, tel./fax: +381 82 301 028, e-mail: belan@cg.yu

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

126. BISHOP'S CURIA (Curia episcopalis)-Kotor (?-?); 1434-1975: vol. 40, f. 345; 35,00. SI.
127. CHAPTER (Capitolum Catharense) - Kotor (?-?); 1622-1950: f. 7; 0,70. SI.
128. ST. TRYPHON CATHEDRAL (Ecclesia cathedralis S. Tryphonis) - Kotor (1166-); 1510-1945: vol. 111; 0,70. SI.
129. BISHOP'S MENSA (Mensa episcopalis) - Kotor (?-?); 1617-1842: bundle. 5; 0,50. SI.
130. ST. MARY OF THE RIVER CHURCH (Ecclesia s. Mariæ Fluminis) - Kotor (?-?); 1816: bundle 3; 0,30. SI.
131. CONFRATERNITY OF THE HOLY CROSS (Confraternitas Sanctae Crucis - batentium) - Kotor (?-?); 1298: bundle 1; 0,10. SI.
132. CONFRATERNITY OF THE HOLY SACRAMENT (Confraternitas Sanctissimi Sacramenti) - Kotor (?-?); 1666-1811: bundle.7; 0,70. SI.
133. CONFRATERNITY OF THE GOOD DEATH (Confraternitas Bonae Mortis) - Kotor (?-?); XIX: bundle. 1; 0,10. SI.
134. SEMINARY (Seminarium Leoninum) - Kotor (?-?); 1894-1948: bundle. 5; 0,50. SI.

B. FAMILY AND PERSONAL ARCHIVAL FONDS

B1. PERSONAL ARCHIVAL FONDS

135. UĆELINI FRANO - Kotor; 19th century: bundle 1; 0,10.
136. STJEPČEVIĆ IVO - Kotor; 20th century: bundle: 1; 0,10.
137. MILOŠEVIĆ don ANTON - Dobrota; 20th century: bundle 1; 0,10.

C. COLLECTIONS

138. RECORD BOOKS OF ST. TRYPHON CATHEDRAL; 1640-1931: bundle 29; 3,00. SI.
139. PREBENDS - COMMISSARIES (Benefizi-Prebende-Commisarie); 1693-1831: bundle 9; 1,00. SI.

140. DOCUMENTS OF THE OTHER CHURCHES IN KOTOR; 19th and 20th century: bundle 5; 0,50. SI.
141. DOCUMENTS OF MONASTERIES IN KOTOR; 17th and 18th century: bundle 2; 0,20. SI.
142. MISCELLANY; 13th - 19th century: bundle 19; 2,00. SI.

THE LIBRARY OF THE FRANCISCAN MONASTERY OF SANTA CLARA IN KOTOR

Address: Franjevački samostan svete Klare, 85330 Kotor, Stari grad 450, telephone: +381 82 322 957

C. COLLECTIONS

143. COLLECTION OF ARCHIVES "MISCELLANEA"; 11th – 20th century: 2,00. (Unarranged).

BLESSED GRAZIA CHURCH - MUO

Address: Crkva blaženi Gracija, 85330 Kotor, Muo bb
Telephone: +381 82 323 820

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

144. PARISH OFFICE MUO - Muo (?-?); 1782-1956: bundle 12; 1,20. SI.

C. COLLECTIONS

145. RECORD BOOKS OF BLESSED GRAZIA CHURCH - Muo; 1726-1949: bundle 23; 2,30. SI.

PARISH OFFICE AT RISAN

Address: Župski ured, 85 330 Kotor, Risan bb, telephone: +381 82 371 400

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

146. PARISH OFFICE AT RISAN - Risan (?-?); 1848-1944: bundle 10; 1,00. SI.

C. COLLECTIONS

147. RECORD BOOKS OF ST. MICHAEL CHURCH; 1829-1948: bundle 10; 1,00. SI.

ST. PETER CHURCH – LJUTA

Address: Crkva sv. Eustahije, 85 330 Kotor, Dobrota bb, telephone: +381 82 333 532

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

148. PARISH OFFICE OF ST. PETER - LJUTA; 1858-1955: bundle 8; 0,80. SI.

C. COLLECTIONS

149. RECORD BOOKS; 1900-1947: bundle 3; 0,30. SI.

BLESSED VIRGIN MARY OF SNOW CHURCH AT ŠKALJARI

Address: Crkva blaženi Gracija, 85 330 Kotor, Muo bb, telephone: +381 82 323 820

C. COLLECTIONS

150. RECORD BOOKS OF THE PARISH OFFICE OF BLESSED VIRGIN MARY OF SNOW AT ŠKALJARI

ARCHI-PAROCHIAL ARCHIVES OF ST. NICHOLAS CHURCH – PERAST

Address: Nadžupski arhiv crkve sv. Nikole, 85 336 Perast, Perast bb, telephone: +381 82 373 513, e-mail: majics@cg.yu

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

1. ADMINISTRATION AND PUBLIC SERVICES

1.1-4. archival fonds up to the year 1945.

151. STOLIV MUNICIPALITY (?-?); 1806-1941: bundle 3; 0,30. SI.

4. EDUCATIONAL, CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

4.1. educational institutions and organizations

152. ELEMENTARY SCHOOL - Perast (?-?); 18th – 20th : bundle 2; 0,20. SI.
153. DISTRICT SCHOOL SUPERVISION - Perast (?-?); 19th : bundle 1; 0,10. SI.

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

154. ARCHI-PAROCHIAL OFFICE PERAST- Perast (?-?); 1820-1939: bundle 34; 3,40. SI.
155. ST. GEORGE'S ABBY - Perast (?-?); 1672-1905: bundle 11; 1,10. SI.
156. CHURCH AND CONFRATERNITY OF OUR LADY OF KARMEN (CARMEL) - Perast (?-?); 1629-1914: bundle 33; 3,30. SI.
157. CONFRATERNITY OF OUR LADY OF ROSARY - Perast (?-?); 1763-1830: bundle 3; 0,30. SI.
158. CONFRATERNITY OF THE HOLY SACRAMENT IN ST. NICHOLAS CHURCH - Perast (?-?); 1650-1786: bundle 5; 0,50. SI.
159. ARCHI-PAROCHIAL CHURCH OF ST. NICHOLAS - Perast (?-?); 1635-1971: bundle 102; 10,20. SI.
160. BENEFICE OF ST. NICHOLAS CHURCH - Perast (?-?); 1829-1931: bundle 11; 1,10. SI
161. CHAPEL OFFICE OF ST. JOHN OF THE CROSS CHURCH AT GLOGOVAC - Perast (?-?); 1824-1875: bundle 1; 0,10. SI.
162. SHRINE OF SEAMEN OF "OUR LADY OF THE ROCK" - Perast (?-?); 1583-1952: bundle 17; 1,70. SI.

C. COLLECTIONS

163. RECORD BOOKS OF ST. NICHOLAS CHURCH; 1604-1948: bundle 33; 3,30. SI.
164. MANUSCRIPTS; 18th : bundle 16; 1,60. SI.
165. SERMONS; 17th – 19th : bundle 8; 0,80.
166. MISCELLANY; 17th – 19th : bundle 6; 0,60. SI.

ST. EUSTACHE CHURCH - DOBROTA

Address: Crkva sv. Eustahije, 85330 Kotor, Dobrota bb, telefon: +381 82 333 532

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

167. PARISH OFFICE ST. EUSTACHE - Dobrota (?-?); 1729-1950: bundle 33; 3,30. SI.
168. CONFRATERNITY OF OUR LADY OF ROSARY - Dobrota (?-?); 1707-1957: bundle 10; 1,00. SI.
169. CONFRATERNITY OF OUR LADY OF KARMEN (CARMEL) - Dobrota (?-?); 1765-1775: bundle 1; 0,10. SI.

C. COLLECTIONS

170. RECORD BOOKS; 1709-1948: bundle 23; 2,30. SI
171. STAGE WORKS
172. PHOTOGRAPHS, FILMS, SLIDES
173. VARIOUS DOCUMENTS OF THE SOCIETY OF FRATERNAL MARITIME SECURITY
174. SHEET MUSIC
175. GREETING CARDS AND DEATH CERTIFICATES
176. INHERITANCE - LEGACIES
177. CORRESPONDENCE
178. REAL ESTATE
179. GEOGRAPHICAL MAPS
180. VERSES
181. DOCUMENTS OF ARCHIVES OF DOBROTA MUNICIPALITY; 18th – 20th century
182. MISCELLANY OF FAMILIES AND PERSONS OF DOBROTA; bundle 7; 0,70.
183. SCHOOL DOCUMENTATIONS; 1839-1859.
184. MARITIME DIARIES, DOCUMENTS AND ACCOUNTS; bundle 7; 0,70.
185. PRAYERS AND CHURCH SONGS OF IVAN ANTUN NENADIĆ
186. DIPLOMA; 15th – 18th century

ST. MATHIAS CHURCH - DOBROTA

Address: Crkva sv. Mateja, 85 330 Kotor, Dobrota bb, telephone: +381 82 325 544

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

4. EDUCATIONAL, CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

4.1. educational institutions and organizations

187. ELEMENTARY SCHOOL OF ST. MATHIAS - Dobrota (?-?); 19th century: bundle 1; 0,10.
188. HOUSEHOLD ARTS SCHOOL AT DOBROTA - Dobrota (?-?); 1927: bundle 1; 0,10.

5. SOCIAL AND HEALTH INSTITUTIONS

5.1. social institutions

189. PUBLIC CHARITY - Dobrota (?-?); 1842-1844: bundle 1; 0,10. SI.

7. SOCIOPOLITICAL ORGANIZATIONS, SOCIETIES AND ASSOCIATIONS

7.1. humanitary societies

190. SOLIDARITY COOPERATIVE - Dobrota (?-?); bundle 1; 0,10.

7.4. cultural and educational societies

191. SOCIETY OF HOUSEWIVES FOR ADORNMENT OF THE HOUSE OF OUR LORD - Dobrota (?-?); 1923: bundle 1. 0,10. SI.
192. YOUTH SOCIETY - Dobrota (?-?); 1925-1930: bundle 1. 0,10. SI.

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

193. PARISH OFFICE OF ST. MATHIAS - Dobrota (?-?); 1708-1962: bundle 45; 4,50. SI.
194. BENEFICE OF ST. MATHIAS CHURCH - Dobrota (?-?); 1842-1932: bundle 3; 0,30. SI.
195. ST. JOHN'S CHURCH - Dobrota (?-?); 1901-1933; bundle 1; 0,10. SI.
196. ALL SAINTS' CHURCH - Dobrota (?-?); 1902-1933: bundle 1; 0,10. SI.

B. FAMILY AND PERSONAL ARCHIVAL FONDS

B2. PERSONAL ARCHIVAL FONDS

197. MILOŠEVIĆ don TRIPO; 20th century: bundle 1; 0,10.

C. COLLECTIONS

198. RECORD BOOKS; 1710-1957: bundle 21; 2,10. SI.
199. BEQUEATHALS; 1787-1927: bundle 3; 0,30. SI.
200. DOCUMENTS OF KOTOR AND DOBROTA MUNICIPALITIES; 1726-1823: bundle 3; 0,30. SI
201. THEOLOGICAL PAPERS AND TRANSLATIONS; 18th – 19th century: bundle 1; 0,10. SI.

ST. NICHOLAS MONASTERY - PRČANJ

Address: Samostan sv. Nikole, 85 330 Kotor, Prčanj bb, telephone: +381 82 322 822.

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

1. ADMINISTRATION AND PUBLIC SERVICES

1.1-2. archival fonds up to the year 1918

202. PRČANJ MUNICIPALITY (?-?); 1625-1887: bundle 13; 1,30. SI.

4. EDUCATIONAL, CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

4.1. educational institutions and organizations

203. ELEMENTARY SCHOOL – Prčanj (?-?); 1846-1854: bundle 1; 0,10.

5. SOCIAL AND HEALTH INSTITUTIONS

5.1. social institutions

204. PUBLIC CHARITY – Prčanj (?-?); 1879-1915: bundle 1; 0,10.

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

205. PARISH OFFICE CHURCH OF VIRGIN BIRTH - Prčanj (?-?); 1522-1974: bundle 29; 2,90. SI.

206. CONFRATERNITY OF OUR LADY OF ROSARY - Prčanj (?-?); 1728-1933: bundle 6; 0,60. SI.
207. BENEFICE - Prčanj (?-?); 1757-1958: bundle 20; 2,00 SI.
208. ST. NICHOLAS FRANCISCAN MONASTERY - Prčanj (?-?); 19th century: bundle 3; 0,30. SI.

B. FAMILY AND PERSONAL ARCHIVAL FONDS

B2. PERSONAL ARCHIVAL FONDS

209. LUKOVIĆ don NIKO; 20th century: bundle 11; 1,10. SI.

C. COLLECTIONS

210. RECORD BOOKS; 1622-1976: bundle 43; 4,30. SI
211. SHIPS' LOGS; 1796-1849: bundle 3; 0,30. SI.
212. THE CONSTRUCTION OF THE MOTHER OF GOD TEMPLE; 1633-1969: bundle 13; 1,30. SI.
213. LAWS, DECREES, ORDERS AND PROCLAMATIONS; 1692-1868: bundle 9; 0,90. SI.
214. DOGES' ACTS; 17th – 19th century: exhibits 19; 0,10. Calendars.

PARISH OFFICE OF UPPER AND LOWER STOLIV

Address: Samostan sv. Nikole, 85 330 Kotor, Prčanj bb, telephone: +381 82 322 822

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS DENOMINATIONS

215. PARISH OFFICE OF UPPER AND LOWER STOLIV - Stoliv (?-?); 1774-1976: bundle 19; 1,90. SI.

C. COLLECTIONS

216. RECORD BOOKS; 1711-1975: bundle 17; 1,70. SI.
217. DON IVAN SLABI (SLABY) SERMONS; 1908-1926: bundle 1; 0,10. SI.

ISLAMIC RELIGIOUS COMMUNITIES

MESHIHAT OF ISLAMIC RELIGIOUS COMMUNITY PODGORICA

Address: Mešihat Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori, (Meshihati i Bashkësisë Islame në Republiken e Malit të Zi), 81 000 Podgorica, Crna Gora, tel./fax +381 81 622 408; e-mail: islamic@cg.yu

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS COMMUNITIES

218. MESHIHAT OF ISLAMIC RELIGIOUS COMMUNITY IN MONTENEGRO - Podgorica (?-); 1947-1984: vol. 16, f. 91; 9,5.

MOSQUE (ĆAZIM BEJIN) TUZI

Address: Džamija Ćazim Bejin - 81206 TUZI, telephone: +381 (0) 81 875 307

A. ARCHIVAL FONDS OF STATE BODIES, INSTITUTIONS, ORGANIZATIONS AND OTHER INSTITUTIONS

8. RELIGIOUS COMMUNITIES

219. ĆAZIM BEJIN MOSQUE - Tuzi (1907-); 1906-1945: vol. 5, document: 2; 0,30.

FOOTNOTES

[1] Predrag Vukić, *Arhiv Mitropolije crnogorsko-primorske,* "Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori" (further AFIZRCG), vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 199-203.

[2] Jelena Antović, protojerej stavrofor Momčilo Krivokapić, *Arhiv Srpske pravoslavne crkve Kotor*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 203-204.

[3] Jelena Antović, *Srpski pravoslavni manastir Banja Risan*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 205.

[4] Jelena Antović, *Srpska pravoslavna parohija Morinj*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 205.

[5] Jelena Antović, *Srpska pravoslavna parohija Orahovac*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 206.

[6] Jelena Antović, *Srpska pravoslavna parohija Risan*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 206.

[7] Predrag Vukić, *Saborna crkva svetog Georgija Podgorica*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 207.

[8] Jelena Antović, mr Jovan Martinović, *Biskupski arhiv Kotor*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 211-213.

[9] Jelena Antović, Padre Dinko Vlašić OFM, *Franjevačka biblioteka samostana svete Klare Kotor*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 213-214.

[10] Jelena Antović, *Crkva Blaženi Gracija Muo*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 214-215.

[11] Jelena Antović, *Župski ured Risan*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 215.

[12] Jelena Antović, *Crkva sv. Petra Ljuta*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 215.

[13] Jelena Antović, *Crkva Blažene djevice Marije od snijega Škaljari*, "AFIZRCG", tom I-II, Cetinje 2001, vol II p. 216.

[14] Jelena Antović, *Nadžupski arhiv crkve svetog Nikole Perašt*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 216-217.

[15] Jelena Antović, *Crkva svetog Eustahija Dobrota*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 217-218.

[16] Jelena Antović, *Crkva svetog Mateja Dobrota*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 218.

[17] Jelena Antović, *Crkva svetog Nikole Prčanj*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 219-220.

[18] Jelena Antović, *Župski ured Gornjeg i Donjeg Stoliva*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 220.

[19] Nevenka Gazivoda, Radmila Raičević, *Mešihat islamske zajednice Podgorica*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 223-224.

[20] Nevenka Gazivoda, Radmila Raičević, Bajro Agović, *Džamiji (Ćazim Bein) Tuzi*, "AFIZRCG", vol. I-II, Cetinje 2001, vol II p. 224.

FONDS UND SAMMLUNGEN DER KIRCHLICHEN ARCHIVE UND BIBLIOTHEKEN IN MONTENEGRO

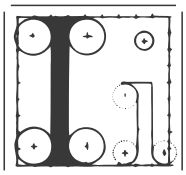

Insgesamt 180 Fonds und Sammlungen sind in kirchlichen Archiven und Bibliotheken Montenegros registriert: in Archiven im Besitz der orthodoxen Glaubensgemeinschaft 86, in Archiven der katholischen Kirche 92 und in denen der islamischen Glaubensgemeinschaft zwei.

Der älteste erhaltene Archivfond in Montenegro befindet sich in Kotor und gehört der katholischen Kirche. Es sind die:

- *Archivische Sammlung der kirchlichen Bibliothek* unter dem Titel ‚Miscellanea", die zwei Fragmente eines Manuskripts aus dem 10. oder 11. Jahrhundert enthält, geschrieben in Beneventana, mit einer Reihe weiterer Fragmente, geschrieben in Carolina aus dem 12. Jahrhundert - Eigentum der Franziskanerbibliothek des Klosters der Hl. Klara. Es sind zugleich die ältesten erhaltenen Handschriften in Montenegro überhaupt. Denn im einzigen Archiv Montenegros, dem Staatsarchiv Montenegro, bzw. in seiner Abteilung Historisches Archiv von Kotor, stammt das älteste Dokument aus dem Jahre 1309; es befindet sich in der Archivsammlung Diplome und Verzeichnisse;

- *Archivische Sammlung des kirchlichen Archivs* unter dem Titel ‚Miscellanea", die das Statut der Bruderschaft des Hl. Kreuzes (*Confraternitas Sanctae Crucis – batentium*) aus dem Jahre 1298 besitzt, erhalten in einer Abschrift aus dem 15. Jahrhundert - Eigentum des Bischöflichen Archivs;

- *Archivfond des kirchlichen Archivs* unter dem Titel Bischöfliche Kurie (*Curia episcopalis*), dessen erster Aktenband der Bischöfe von Kotor aus dem Jahr 1434 stammt und Eigentum des Bischöflichen Archivs ist. Das Fehlen von Archivalien im Bischöflichen Archiv vor dem 15. Jahrundert findet für eine Stadt, die archivalisch und archäologisch das Bestehen der Kirchen und Bischöfe schon im 6. Jahrhundert nachweisen kann, seine Erklärung: Es ist eine bekannte Tatsache, dass im Mittelalter die Städte mit zahlreichen Holzhäusern oft durch Brand zerstört wurden. Ein solcher Brand zerstörte auch das ursprüngliche Kirchenarchiv von Kotor.

Der älteste erhaltene Archivfond der *orthodoxen Glaubensgemeinschaft* befindet sich ebenfalls in Kotor. Dazu gehören:

- *Archivische Sammlung des kirchlichen Archivs* unter dem Titel *Die Register,* die im Jahre 1717 anfängt - Eigentum des Archivs der serbisch-orthodoxen Kirche.

- Archivfond unter dem Titel *Der Orthodoxe Vikar von Boka Kotorska Savina,* dessen erster Band aus dem Jahre 1810 datiert, ebenfalls im Eigentum des Archivs der serbisch-orthodoxen Kirche. Höchstwahrscheinlich ist auch hier ein Brand der Grund für nicht erhaltene Unterlagen älteren Datums, denn die alte Kirche des Hl. Nikolaus wurde 1896 durch Brand vernichtet.

Der älteste erhaltene Archivfond der *islamischen Glaubensgemeinschaft* befindet sich in Tuzi. Es ist

- *der Archivfond* unter dem Titel *Die Moschee von Ćazim Bejin,* dessen erster Band aus dem Jahre 1906 datiert - Eigentum der Moschee (Ćazim Bejin).

Zwei Publikationen haben versucht, so vollständig wie möglich die Archivfonds und Sammlungen der kirchlichen Archive und Bibliotheken in Montenegro darzustellen. Es sind dies:

1. "Führer durch die Archivbestände mit summarischen Inventaren der Museums- und kirchlichen Fonds und Sammlungen", den das historische Archiv Kotor in Kotor im Jahre 1977 für das Gebiet eines Teils der Boka Kotorska herausgegeben hat;
2. "Archivfonds und Sammlungen in der Republik Montenegro, Band I-II", eine Publikation, die das Staatsarchiv Montenegro in Cetinje im Jahre 2001 für das Gebiet von ganz Montenegro veröffentlicht hat.

Beide Publikationen wurden von Archiven vorbereitet, im ersten Fall vom historischen Archiv von Kotor, im zweiten durch das Staatsarchiv Montenegros; die Daten wurden von deren Abteilungen für die einzelnen Gebiete gesammelt. Das staatliche Archiv verzeichnet neben eigenen Fonds und Sammlungen auch die Fonds und Sammlungen der kirchlichen Archive und Bibliotheken. Die kirchlichen Behörden haben bis heute leider nichts unternommen, so dass diese zugleich die einzigen wissenschaftlichen Inventarien sind, die sie auch selbst benutzen.

Auf der Suche nach möglichst optimalen Lösungen, mit dem Ziel der Fortsetzung der Arbeit an diesen in den angeführten Publikationen zitierten - aber auch an anderen Fonds und Sammlungen der kirchlichen Archive und Bibliotheken in Montenegro - ist es notwendig, damit die gesamten Archivbestände erfasst, gesichert und für die Öffentlichkeit zugänglich gemacht werden, von den Staatsorganen noch stärker zu fordern, sich um die Archivalien in kirchlichen Archiven und Bibliotheken zu kümmern, durch geeignete Räume und Ausstattung dem Verfall vorzubeugen und die Ausbildung von Fachleuten zu ermöglichen, damit diese allmählich internationale Standards bei Sicherung, Bearbeitung und Präsentation der Bestände umsetzen können. Andererseits ist es ebenso einsichtig, dass die Kirche kein passiver Beobachter bleiben darf, weil ohne deren aktive Mithilfe keine wesentliche Veränderung stattfinden wird.

Die wertvollsten Kulturschätze des Staates Montenegro befinden sich in den kirchlichen Institutionen, und das ist der Grund, warum diese Arbeit in Zukunft mit vereinten Kräften getan werden muß.

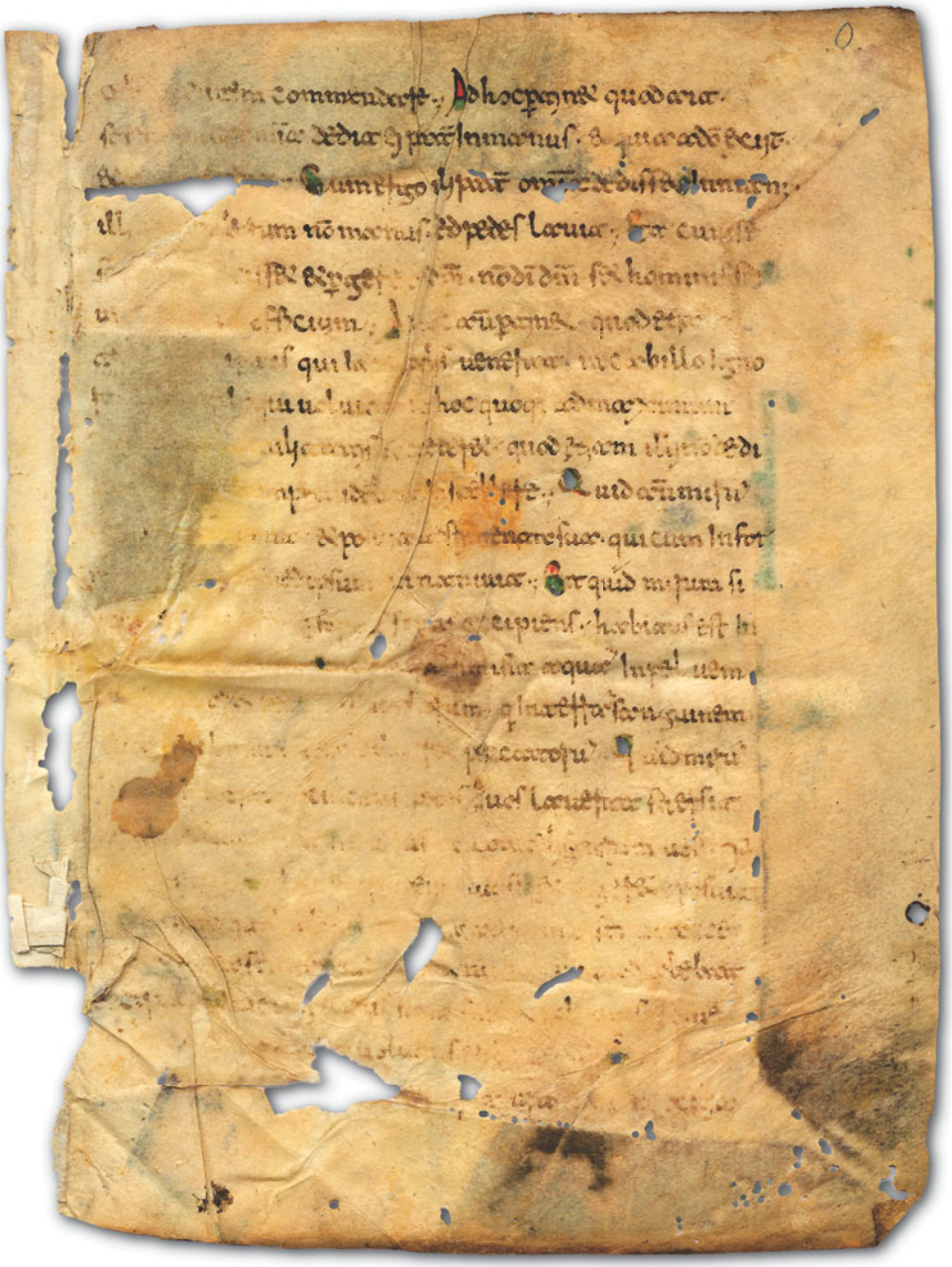

Slika 1. Fragment kodeksa pisan beneventanom iz X/XI vijeka.
(Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru)

Figure 1. Fragment of a codex from 10th/11th century written in Beneventan script.
(Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)

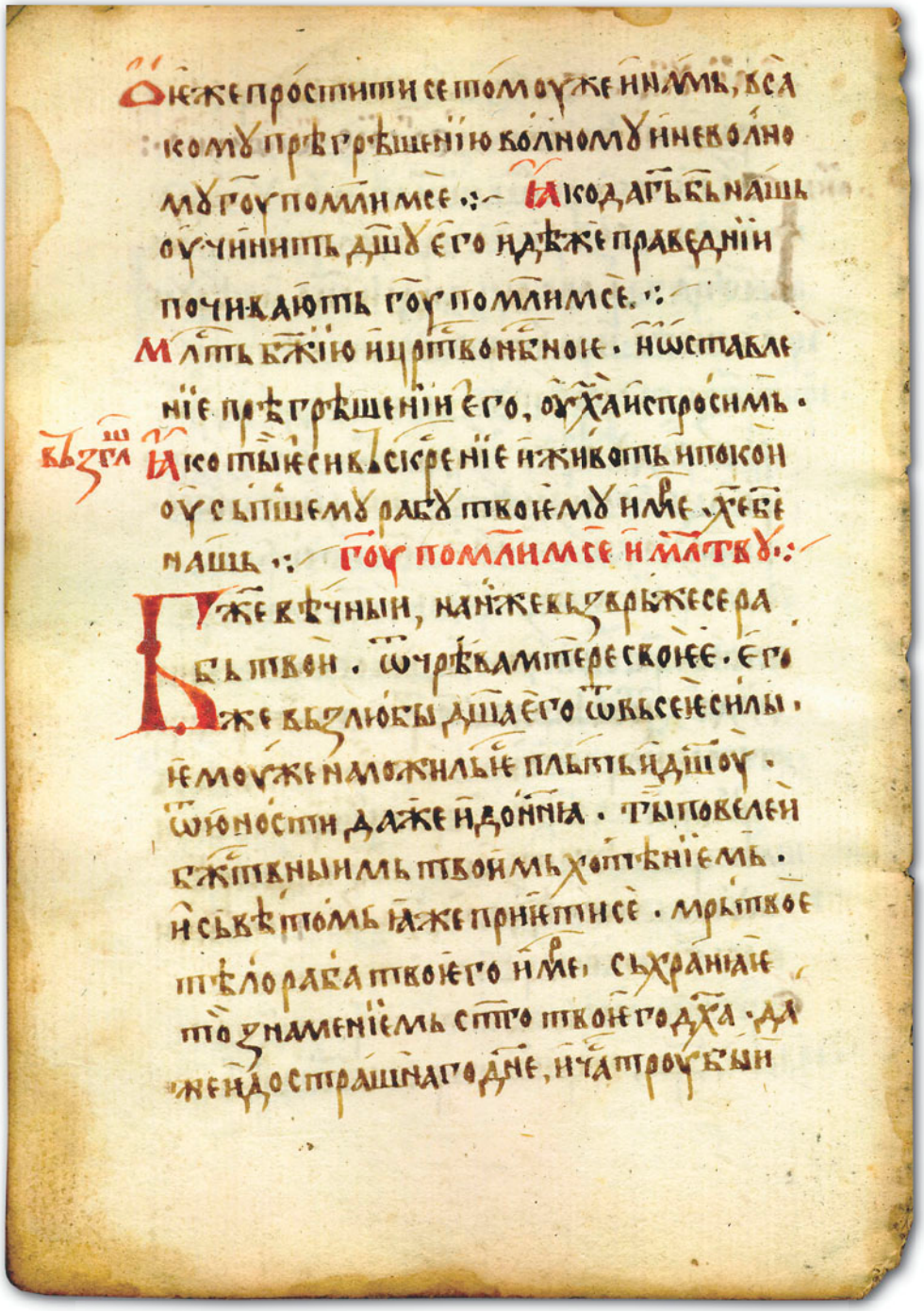

Slika 2. *Trebnik*, kraj XVI ili početak XVII vijeka, crkva sv. Đorđa u Šišićima, Grbalj. (Nalazi se na čuvanju u Biblioteci Srpske pravoslavne crkve u Kotoru)

Figure 2. *Требник* (*Ritual book*), the end of the 16th or the begining of the 17th century, the church of St. George in Šišići, Grbalj. (The book is presently kept in the Library of the Serbian Orthodox Church in Kotor)

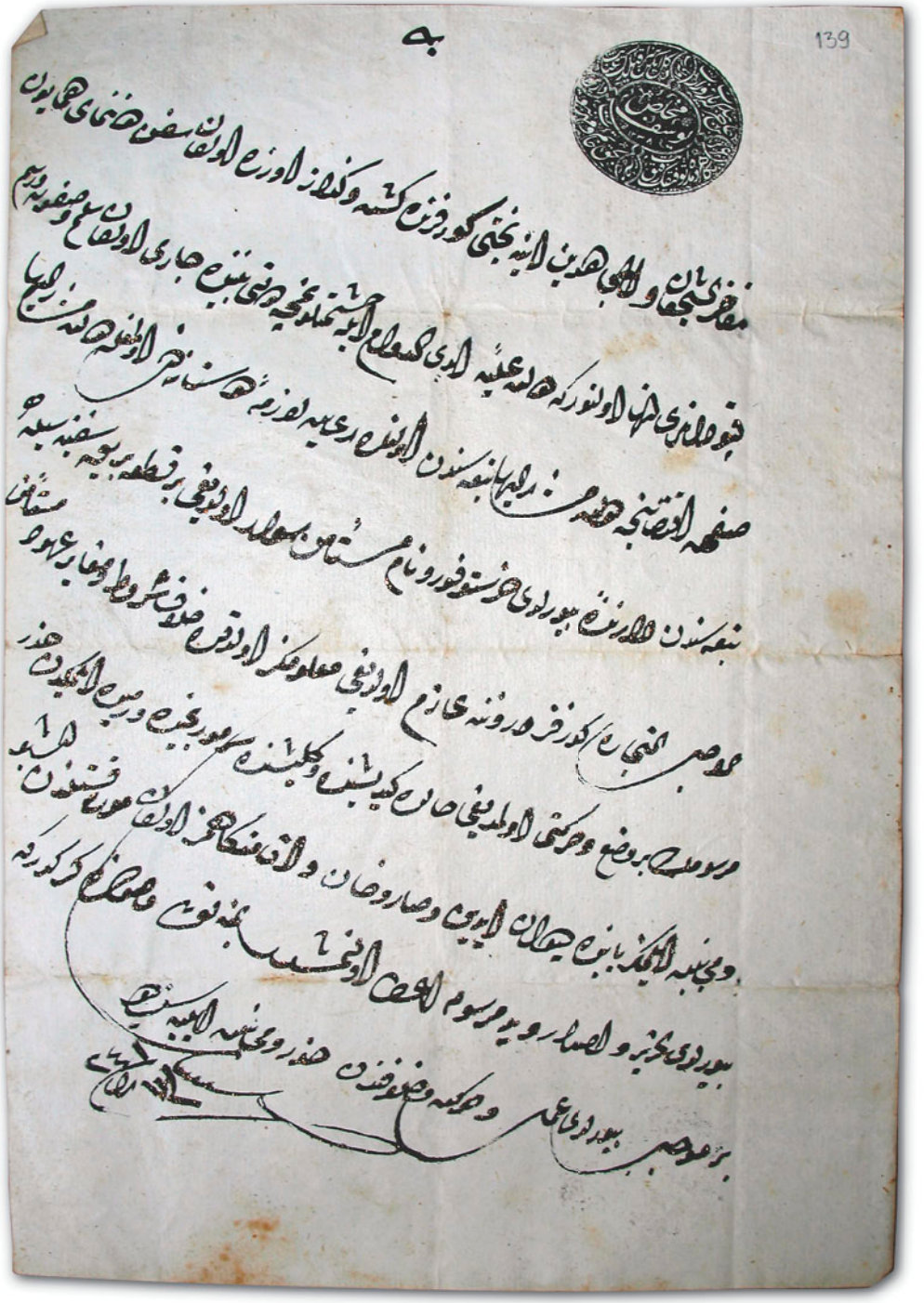

Slika 3. Jedan od turskih dokumenata iz zbirke arhivalija "Miscellanea". (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru)

Figure 3. One of the Turkish documents from the archival collection "Miscellanea". (Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)

MANUSKRIPTI U BIBLIOTECI FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KLARE U KOTORU

mr Stevan Kordić & Snežana Pejović

Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru, poznatija pod skraćenim nazivom Franjevačka biblioteka, bila je respektivna institucija u naučnim i stručnim krugovima i u Kraljevini Jugoslaviji i bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, zbog svog bogatog i raritenog knjižnog fonda, tj. rukopisnih i ranoštampanih knjiga.[1] Međutim, krajem 1999. godine pronađeno je, u jednom bibliotečkom ormaru u kartonskoj kutiji, izvjestan broj fragmenata manuskripata, uz nešto manji broj onih koji su sa štampanim tekstom, što obogaćuje fundus ove biblioteke zbirkom vrijednih arhivalija. Već pri prvom pregledu sadržaja pomenute kutije, ustanovilo se da se pretežno radi o dijelovima liturgijskih knjiga i teoloških spisa, kao i manjoj količini dokumenata iz crkvene administracije ili spisa profane provenijencije. Prema kazivanju tadašnjeg gvardijana Samostana, padre Dinka Vlašića, koji nam je i pružio na uvid pomenuti materijal, ova dokumenta su pronađena unutar inkunabula i postinkunabula koje posjeduje Franjevačka biblioteka, uglavnom prilikom njihove restauracije, ali ima i izvjestan broj onih koje su sakupili njegovi prethodnici iz raznih, većinom privatnih kolekcija. Do sada ovi fragmenti nisu bili predmet znatiželje ni stručnjaka ni naučnika, osim nekoliko primjeraka fragmenata pisanih beneventanom, pa nije vršena njihova detaljna stručna analiza.

Uvidom u materijal, uočena je raznovrsnost pisama, potom, utvrđeno je da je većina dokumenata pisana na pergameni, da su to kidana dokumenta s namjerom da se koriste kao omot za nove knjige ili kao povez za svežnjeve, zbog čega je njihov tekst vidno oštećen, tj. prekriven ljepilom ili ostacima dijelova nekog drugog dokumenta, ili je ruiniran usljed prelamanja. U zbirci se nalazi i jedan svežanj slijepljenih i presovanih dokumenata, tako da se jasno vidi postupak pravljenja tadašnjih knjižnih poveza.

S pretpostavkom da ova zbirka sadrži možda vrlo značajna dokumenta, pristupili smo prvo paleografskoj analizi materijala, potom, kada je to bilo moguće, i hronološkoj, diplomatičkoj, pa i dešifrovanju sadržaja dokumenata.

Tako su dokumenta sistematizovana prema vrsti pisma u dvanaest kategorija i odložena su u posebne fascikle koje nose naziv kategorije, tj. pisma. Nastojalo se da se što veći broj fragmenata unutar fascikli pohrani u posebnim papirnim košuljicama i tako donekle zaštiti od daljih oštećenja. Unutar fascikli izvršena je folijacija arapskim brojevima po tekućem redu svih dokumenata. Ukupno je numerisano 168 fragmenata.

Treba napomenuti da nije vršena folijacija unutar kategorija iz razloga što je za izvjestan broj dokumenata postojala, i još uvijek postoji, nedoumica da li po svim karakteristikama pisma mogu da zadovolje kriterijum da budu svrstani u već određenu kategoriju. Sav ovaj materijal iziskuje kompleksniju i dugotrajniju analizu, pa se može očekivati da dođe do izvjesnih pregrupisavanja dokumenata unutar ovih trenutno utvrđenih kategorija.[2] Dakle, u ovoj fazi rada izvršena je kategorizacija i inventarisanje fragmenata na sljedeći način:

I kategorija – *beneventana* (br. 0);
II kategorija – *karolina* (br. 1–10);
III kategorija – *karolina-gotica* (br. 11–17);
IV kategorija – *kurzivna gotica* (br. 18–38);
V kategorija – *knjižna gotica* (br. 39–96; pohranjeno u 4 fascikle);
VI kategorija – *humanistika* (br. 97–113);
VII kategorija – *bule i povelje* (114–115);
VIII kategorija – *moderno pismo* (XVI i XVII v.), (116–123);
IX kategorija – *štampa* (124–135);
X kategorija – *arapsko* pismo ili *turska* dokumenta (136–154);
XI kategorija – *nepoznato* (155–164);
XII kategorija – *razno* (165–167).

Od posebnog značaja je bilo otkriće da se među dokumentima nalazi izvjestan broj onih koji su pisani srednjovjekovnim pismom *karolinom*[3]. Po paleografskim svojstvima naša pretpostavka je bila da se radi o zadnjem periodu karolinškog pisma, tj. polovina XII vijeka i XIII vijek. Imajući na umu činjenicu da do ovog otkrića nije poznato da u arhivima i bibliotekama Kotora postoji sačuvan niti jedan dokumenat pisan ovim srednjovjekovnim pismom i shvatajući da ovakav nalaz može biti od velikog značaja i za širi region, posebnu pažnju smo obratili na analizu ovih rukopisnih fragmenata.

Da bi verifikovali svoje pretpostavke, skenirane primjerke dokumenata smo poslali na uvid i ekspertizu nekolicini uglednih stručnjaka paleografa i istoričara u nekoliko zemalja Evrope, koji su nam potvrdili da su naše pretpostavke tačne. Međutim, detaljnu paleografsku analizu pojedinih primjeraka izvršili smo na originalima tokom rada *Ljetnje škole paleografije, diplomatike i arhivistike – Kotor 2001* (Prvi kurs – Latinska paleografija). Prof. dr Horst Encensberger, profesor pomoćnih istorijskih nauka sa Univerziteta u Bambergu, Njemačka, koji je stručnjak za latinsku paleografiju i rukopise koji su nastajali u Južnoj Italiji i Dalmaciji, potvrdio je da su proučavani fragmenti izvjesno nastali na području srednjeg ili čak južnog Jadrana i to u vremenskom rasponu od tridesetih godina XII v. do početka XIII v. Na žalost, do danas nije naučno utvrđeno s preciznošću gdje su na srednjem i južnom Jadranu djelovali skriptoriji u kojima bi mogla nastati dokumenta pisana karolinom, pa je ostalo otvoreno i pitanje tačnog utvrđivanja koji su od takvih dokumenata nastali u lokalnim skriptorijima, a koji su importovani iz Evrope. U tom smislu je značaj ovih fragmenata u Franjevačkoj biblioteci veći. Upravo zbog navedenog, ova dokumenta je pomenuti profesor predložio za dalje proučavanje u okviru jednog međunarodnog projekta za istraživanje izvora o kulturnoj prošlosti gradova na Jadranu, a u okviru kojeg bi se posebna pažnja posvetila upravo izvođenju naučnih dokaza o djelovanju skriptorija i na području srednje Dalmacije, Boke i Kotora.

Rad koji će sadržati detaljan opis dokumenata (vrsta materijala, dimenzije, oštećenja, vrste mastila, opis inicijala, čitljivost teksta i sl.) od inventarskog broj 1 do inventarskog broja 17, ubrzo će biti objavljen u *Godišnjaku Pomorskog muzeja Kotor*, br. 50,[4] pa se na ovom mjestu nećemo zadržavati na njihovom opisu. U istom časopisu će izaći i rad o četiri fragmenta čiji su tekstovi identifikovani. Sva četiri fragmenta sadrže odlomke iz *Biblije (Vulgate)* koji su pisani latinskim jezikom, na pergamentu, a oblik pisma je *karolina*. Radi se o sljedećim fragmentima:

1. Inv. br. 1, koji sadrži odlomke iz *Kraljeva I*: 8:59–8:64, 9:4–9:8, 11:4–11:9, i 11:43–12:5.
2. Inv. br. 6, koji sadrži odlomke iz *Izlazaka*: 9:4–9:9, 9:18–9:23, 9:32–10:3 i 10:10–10:15.
3. Inv. br. 10, koji sadrži odlomke iz *Evanđelja po Marku*: 14:1–14:5 i 14:12–14:17.
4. Inv. br. 17, koji sadrži odlomke iz *Samuel I*: 1:13–1:21, 1:22–1:23, 2:9–2:16, 2:16–2:19, 2:29–2:35, 2:35–3:1, 3:12–3:20 i 3:20–4:1.

Po svojim paleografskim svojstvima nastanak ovih dokumenata možemo smjestiti najkasnije u XII vijek, preciznije, u drugu polovinu ovog vijeka. Na osnovu sačuvanih fragmenata nije moguće utvrditi mjesto njihovog nastanka.

Osim odlomaka iz liturgijskih knjiga, postoje dijelovi dokumenata kao što su papske bule (jedna ima interesantan pečat sa prikazom sv. Tripuna, zaštitnika grada Kotora u terakoti), pravni spisi, prepisi antičkih epova, turski defteri i fermani, stihovi nepoznatog autora i sl.

Kulturna i istorijska važnost ovih fragmenata je neprocjenjiva, jer predstavljaju nepobitni materijalni dokaz o visokom kulturnom nivou srednjovjekovnog Kotora, koji je svojim uticajem prenosio i zapadne i istočne kulturne uticaje na ostatak Crne Gore, a takođe i na Dalmaciju, Srbiju, Bosnu, Kosovo i ostale oblasti sa kojima je bio u vezi. Oni su jedino svjedočanstvo o srednjovjekovnoj pismenoj tradiciji sa prostora Crne Gore iz XI i XII vijeka. Međutim, treba naglasiti da ova dokumenta, pored svoje istorijske i kulturne vrijednosti, imaju i značajnu estetsku vrijednost, budući da su ih pisali *scriptori* čija je kaligrafska vještina bila na zavidnom nivou.

DIGITALNA ZAŠTITA I TRADICIONALNA OBRADA FRAGMENATA DOKUMENATA

Nakon klasifikacije pronađenih fragmenata otpočelo se sa njihovim skeniranjem. Fragmenti su skenirani u rezoluciji od 400 DPI i pohranjeni u veoma blagom stepenu JPEG kompresije, kako bi digitalne slike fragmenata sačuvale što više informacija o njihovom originalnom izgledu. Svaki fragment je posebno skeniran, a takođe su složene i skupine fragmenata koje čine jednu cjelinu, pa zatim naknadno skenirane i pohranjene u posebne fajlove. Organizacija fajlova digitalnih slika fragmenata prati podjelu po inventarskim brojevima. Inventarski broj predstavlja dio nekog kodeksa, povelje, dokumenta i može da sadrži više fragmenata. Zbog toga svaki inventarski broj ima svoj direktorijum u kojem se nalaze fajlovi fragmenata koji pripadaju tom inventarskom broju. Svaki fragment je obilježen dvojako: svojim inventarskim brojem i brojem fragmenta u okviru postojećeg inventarskog broja, pa u direktorijumu u kojem se nalazi fragment, njegov naziv fajla sadrži: broj fragmenta i broj skenirane slike tog fragmenta[5]. Do sada su skenirani fragmenti od inventarskog broja 1 do 56, ukupno 266

digitalnih slika, koje su pohranjene na dva CD-ROM-a. Skenirani su svi dokumenti pisani karolinom.

Skeniranjem ovih fragmenata smanjena je potreba za fizičkim manipulisanjem originalima, pa su na taj način u izvjesnoj mjeri zaštićeni od naknadnih fizičkih oštećenja. Ovakav vid zaštite ne isključuje potrebu za klasičnim oblicima zaštite, jer pored fizičkog načina, dokumenti mogu biti oštećeni na čitav niz drugih načina (vlaga, mikroorganizmi, insekti i sl.).

Rad na identifikaciji tekstova na fragmentima nastavljen je na osnovu digitalnih slika nastalih skeniranjem, koje su se pokazale dovoljnim za uspješan opis i identifikaciju. Osim opisa fizičkih karakteristika dokumenata, u kasnijoj fazi pristupilo bi se i izradi tradicionalnih naučno-informativnih sredstava u vidu kratkih sadržaja – tzv. regesta.

U budućnosti bi trebalo svakako razviti informacioni sistem koji bi integrisao skenirane slike fragmenata i njihove prateće informacije, kao što su dimenzije fragmenata, sadržaji tekstova na njima, komentari i sl. Zbog kulturno-istorijske važnosti ovih fragmenata bilo bi korisno da ovaj informacioni sistem bude dostupan zainteresovanim istraživačima preko Internet sajta ili specijalizovanog CD-ROM-a. Organizacija «Notar» već tri godine pokušava da putem konkursa za podršku nevladinom sektoru ili putem donacija obezbijedi sredstva da se uradi projekat: "CD-ROM: Digitalizacija rukopisnih i ranoštampanih fragmenata iz Biblioteke Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru". Projekat bi obuhvatao sljedeće faze:

1. precizna identifikacija fragmenata u skladu sa cjelinama kojima pripadaju;
2. skeniranje svih fragmenata u rezoluciji dovoljnoj za profesionalnu štampu;
3. izgradnja informacionog sistema (baze podataka) koja će sadržati sve relevantne podatke o fragmentima;
4. izrada Internet prezentacije sa kulturno i istorijski najznačajnijim fragmentima;
5. priređivanje izložbe najvrednijih fragmenata rukopisa i knjiga.

Projekat je po svojoj strukturi multidisciplinarnog tipa i zahtijeva koordiniran rad stručnjaka iz paleografije, arhivistike, diplomatike, bibliotekarstva, potom bibliografa, istoričara, istoričara književnosti i umjetnosti, filologa, muzikologa i stručnjaka iz informacionih tehnologija, kao i teologa i redovnika iz Franjevačkog samostana sv. Klare, koji posjeduje ovu vrijednu građu.

S obzirom na do sada iskazan interes stranih eksperata za ovo otkriće,[6] nadamo se da će se uskoro pronaći sredstva ili u zemlji ili u inostranstvu, da se finansira takav projekat kakav je npr. pomenuta izrada specijalizovanog CD-ROM-a i Internet stranice. Uostalom, Evropska zajednica upravo radi na projektu E – Evropa (Elektronska Evropa), u namjeri da do 2005. godine sve ustanove i javne usluge budu digitalizovane i dostupne *on–line*. Osim zemalja Evropske unije od juna ove godine projektom su obuhvaćene i zemlje istočne i jugoistočne Evrope, dakle i Crna Gora (ukupno je sada obuhvaćeno 36 zemalja). Konačno, grad Kotor posebno, a i čitava Crna Gora, trebalo bi da usmjerava raspoloživa sredstva ka prezentiranju svijetu svog najvrednijeg kulturnog blaga putem profesionalne obrade ovog materijala i uz primjenu savremenih tehnologija.

Za nastanak ovog rada autori duguju posebnu zahvalnost gvardijanima Samostana sv. Klare, pater Dinku Vlašiću, OFM i pater Vitu Smoljanu, OFM.

NAPOMENE

[1] Prema podacima austrijskog naučnika Ernsta Goldšmita 1914. Franj. bib. je imala 101 inkunabulu u 80 svezaka. Na osnovu obavještenja dr M. Miloševića iz Kotora dio inkunabula je nakon Drugog svj. rata prenesen u Franj. biblioteku u Dubrovnik. (Dušan Martinović, *O nekim aspektima zaštite štare i rijetke knjige i dokumenata u Crnoj Gori*, "Bibliografski vjesnik", god. XX, Cetinje 1991, 1, 138)

[2] U toku rada na klasifikaciji, već je došlo do izvjesnih izmjena. Naime, nedavno, prilikom radne posjete Cetinju, profesor Fordham univerziteta iz Njujorka, Richard F. Gyug, koji je doktorirao na Lekcionaru i Pontifikalu Kotorske biskupije (1090–1123), spisu koji je pisan u nekom od kotorskih skriptorija i koji se od 18. v. čuva u Biblioteci Akademije nauka Rusije u Sankt-Petersburgu, posjetio je Franjev. bib. i upoznao se sa pomenutim arhivalijama. On je potvrdio za još jedan mali fragment spisa sa notnim tekstom da je pisan beneventanom. Tako sada ova biblioteka posjeduje dva dokumenta pisana beneventanom.

[3] *Karolina (karolinška minuskula)* – nastanak se vezuje za dolazak na vlast Karla Velikog (768-814). U upotrebi je do kraja XII vijeka u najvećem broju skriptorija i kancelarija u zapadnoj Evropi.

[4] U međuvremenu je navedeni časopis izašao iz štampe: mr Stevan Kordić, Snežana Pejović, *Manuskripti u Franjevačkoj biblioteci samoštana sv. Klare u Kotoru*, u "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", L/2002, str. 265-275; mr Stevan Kordić, *Četiri biblije pisane karolinom iz Franjevačke biblioteke sv. Klare u Kotoru*, "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", L/2002, str. 393-417.

[5] Najčešće broj skeniranih slika jednog fragmenta je 2, sem u slučaju kada je fragment bio veći od površine za skeniranje skenera, pa je bilo potrebo skenirati fragment iz više dijelova.

[6] Dokument koji govori o životu sv. Franje, prema ocjeni prof. dr Luiđija Pelegrinija, profesora za srednji vijek na Univerzitetu u Kjetiju (Italija), je svojevrsni raritet i pokazan je interes za temeljitiju analizu ovog fragmenta. U pripremi je članak ovog naučnika za italijanski stručni časopis, a takođe prof. Pelegrini je pokazao želju da krajem maja 2003. godine pripremi serijal predavanja o fragmentima na pergameni iz Franjevačke biblioteke u Kotoru u sklopu djelovanja franjevaca u Dalmaciji i uticaju Italije na ovaj red.

LITERATURA

1. Antoljak, Stjepan: *Pomoćne ištorijske nauke*, Kraljevo 1971.
2. Bologna, Giulia: *Illuminated Manuscripts*, Thames and Hudson, London 1988.
3. Brajković, Gracija: *Skriptorij i biblioteke u Kotorskoj biskupiji*. – Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori, Cetinje 1989, 120-123.
4. Gugić, Venko: *Povijesni okvir Franjevačke biblioteke Sv. Klare u Kotoru*. – Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori, Cetinje 1989, 105-118.
5. Kordić, Stevan, *Četiri biblije pisane karolinom Franjevačke biblioteke sv. Klare u Kotoru*, "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", L/2002, 393-421.

6. Kordić, Stevan; Pejović, Snežana, *Manuskripti u Franjevačkoj biblioteci samostana sv. Klare u Kotoru*, "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", L/2002, 265-275.
7. Novak, Viktor: *Latinska paleografija*, Zagreb 1950.
8. Pejović, Snežana, *Kotorski arhivi i informatička globalizacija*, "Matica", III, Cetinje: Podgorica 2002, br. 11/12.
9. *Practical Calligraphy* / edited by Mike Darton, Grange Books, London 1996.
10. *Stari i Novi zavjet* / priredili Jure Kaštelan, Bonaventura Duda, OFM, Stvarnost, Zagreb 1968.
11. Šekularac, Božidar: *Pomoćne istorijske nauke*, Podgorica.
12. Stipišić, Jakov: *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb 1972.
13. Vodič kroz arhivsku građu sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki, Kotor 1977.

MANUSCRIPTS IN THE LIBRARY OF THE FRANCISCAN MONASTERY OF SANTA CLARA IN KOTOR

The Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor, better known as the Franciscan Library, used to be a respectable institution in scientific and professional circles both in the Yugoslav Kingdom and in the ex-Socialist Federal Republic of Yugoslavia, because of its rich and rare holdings, i.e. handwritten and early printed books.[1] However, at the end of 1999, in a cardboard box in a library bookcase, certain number of fragments of manuscripts was found, together with somewhat smaller number of those which contain printed text, which enriches the holdings of this library by a collection of precious archival material. Already at the first inspection of the contents of the said box, it could be established that it mostly concerned parts of liturgical books and theological documents, as well as a smaller quantity of documents relating to the church administration or documents of profane provenance. According to the words of the former guardian of the Monastery, Padre Dinko Vlašić, who presented the said material to us for inspection, these documents were found within incunabula and post-incunabula which are in the possession of the Franciscan library, mostly during their restoration, but there is a certain number of those which had been gathered by his predecessors from various, mainly private collections. Up to now these fragments have not been the subject of curiosity neither of experts nor scientists, except for several examples of fragments written in Beneventan scripture, therefore their detailed expert analysis has not yet been done.

During the inspection of the material, diversity of letters was noticed; then it was found that most of the documents had been written on parchment, that the documents

had been cut in order to be used as covers for new books or as bindings for bundles, because of which their text is visibly damaged, i.e. covered by glue or remains of some other document, or indeed ruined by folding. In the collection there is a bundle of glued together and pressed documents, so that the procedure of making of former book bindings can be clearly seen.

Supposing that this collection might contain very important documents, we first of all started with the palaeographic analysis of the material, then, when it became possible, even the chronological, diplomatic as well as decoding of the contents of the documents.

Therefore, the documents have been systematized according to the type of scripture in twelve categories and stored into special folders bearing the name of the category, i.e. the scripture. The intention was to store as many fragments as possible in individual paper jackets within each folder, thus protecting them up to a degree from further damage. Within the folders, foliation has been done by means of Arabic numerals according to continuous order of all documents. Total number of numerated fragments is 168. It should be said that the foliation has not been done within the categories because for certain number of documents there was, and still is, a hesitation as to whether according to all the characteristics they can satisfy the criterion of being already classified into a certain category. All this material requires more complex and long-lasting analysis; therefore it is possible that certain regrouping might be expected within these currently established categories.[2] Thus, at this stage of work, classification has been done and taking the inventory of the fragments in the following way:

I category – *Beneventan scripture* (number 0);
II category – *Caroline scripture* (number 1–10);
III category – *Caroline-Gothic* scripture (number 11–17);
IV category – *Cursive Gothic* scripture (number 18–38);
V category – *Book Gothic* scripture (number 39–96; stored in 4 folders);
VI category – *Humanistic* scripture (number 97–113);
VII category – *Bullas* and *charters* (114–115);
VIII category – *Modern* scripture (16th and 17th century), (116–123);
IX category – *Printed* material (124–135);
X category – *Arabic* scripture or *Turkish* documents (136–154);
XI category – *Unknown* (155–164);
XII category – *Miscellanea* (165–167).

Of particular significance was the discovery that among the documents there is certain number of those written in medieval *Caroline* scripture[3]. According to paleographic characteristics our supposition was that it concerned the last period of the Caroline scripture, i.e. mid 12th and the 13th century. Having in mind the fact that up to this discovery it had not been known that in the archives and libraries of Kotor there had been a single preserved document written in this medieval scripture and comprehending that such a discovery might be of great importance even for the wider region, special attention was paid to the analysis of these handwritten fragments.

In order to verify our suppositions, scanned examples of the documents were sent for inspection and expertise to several prominent palaeography experts and historians from several European countries, who all confirmed the exactness of our suppositions. However, detailed palaeographic analysis of certain examples was done during the work of the *Summer School of Palaeography, Diplomatic and Archival Science – Kotor 2001* (Introductory Course – Latin palaeography). Prof. Dr Horst Enzensberger, the professor of auxiliary historical sciences from the University of Bamberg, Germany, who is an expert for Latin palaeography and manuscripts written in Southern Italy and Dalmatia, confirmed that the studied fragments had indeed originated in the area of the central or even southern Adriatic and in the time span from the 30-ies of the 12th century up to the beginning of the 13th century. Unfortunately, until today it has not been precisely scientifically determined whereabouts in the area of the central and southern Adriatic scriptoria had been active in which documents could have originated written in Caroline scripture, therefore the question remains open of the exact establishing which of such documents had originated in local scriptoria, and which had been imported from Europe. In that sense, the significance of these fragments in the Franciscan library is even greater. Just because of the above, these documents were suggested by the abovementioned professor for further studying within an international project for studying of sources about the cultural past of the towns on the Adriatic coast, and within which special attention would be paid exactly to presenting scientific evidence about the activities of scriptoria even in the area of the central Dalamtia and Boka Kotorska Bay and Kotor.

The paper which will contain a detailed description of the documents (type of material, dimensions, damages, type of ink, description of the initials, readability of the text and so on) from the inventory number 1 to 17, will be published soon in the *Almanac of Kotor Maritime Museum*, number 50,[4] therefore we shall not linger here on their description. In the same almanac a paper will be published about four fragments whose texts have been identified. All four fragments contain excerpts from the *Bible (Vulgate)* which were written in Latin, on parchment, and the form of scripture is *Caroline*. It concerns the following fragments:

1. Inv. number. 1, which contains excerpts from *The Book of Kings I*: 8:59–8:64, 9: 4–9:8, 11:4–11:9, and 11:43–12:5.
2. Inv. number. 6, which contains excerpts from *Exodus*: 9:4–9:9, 9:18–9:23, 9:32–10:3 and 10:10–10:15.
3. Inv. number. 10, which contains excerpts from *The Gospel According to Mark*: 14:1 –14:5 and 14:12–14:17.
4. Inv. number. 17, which contains excerpts from *Samuel I*: 1:13–1:21, 1:22–1:23, 2:9 –2:16, 2:16–2:19, 2:29–2:35, 2:35–3:1, 3:12–3:20 and 3:20–4:1.

According to palaeographic characteristics the origin of these documents can be set in the 12th century at the latest, more precisely, in the second half of this century. On the basis of the preserved fragments it is not possible to establish the place of their origin.

Apart from the excerpts from liturgical books, there are parts of documents like papal bullae (one has got an interesting seal with the presentation of St. Tryphon, the patron saint of Kotor in terracotta), legal documents, transcripts of classical epics, Turkish account books and edicts, verses of an unknown author and so on.

Cultural and historical importance of these fragments is inestimable, because they represent an irrefutable material evidence of high cultural level of medieval Kotor, which spread with its influence western and eastern cultural influences to the rest of Montenegro, and also to Dalmatia, Serbia, Bosnia, Kosovo and other regions which it had been in contact with. They are the only testimony of the medieval written tradition from the area of Montenegro from the 11th and 12th century. However, it should be emphasized that these documents, apart from their historical and cultural value, have got a significant aesthetic value, since they had been written by scribes whose calligraphic skill had been on an enviable level.

DIGITAL PROTECTION AND TRADITIONAL DESCRIPTION OF THE FRAGMENTS OF DOCUMENTS

Following the classification of the found fragments, the process of scanning them was started. The fragments were scanned in the resolution of 400 DPI and saved with a very slight degree of JPEG compression, so that the digital images of the fragments preserve as much information as possible about their original looks. Each fragment was scanned individually, and also groups of fragments making a unity were put together, and then subsequently scanned and saved in individual files. The organization of files of digital images of fragments follows the classification according to the inventory numbers. The inventory number represents a part of some codex, charter, document and it may contain several fragments. Because of that each inventory number has got its own directory in which there are files of fragments which belong to that inventory number. Each fragment has been marked in two ways: with its inventory number and the number of fragment within the existing inventory number, and in the directory containing the fragment, its file name contains: the number of fragment and the number of scanned image of that fragment[5]. Up to now, fragments from the inventory number 1 to 56 have been scanned, in all 266 digital images, which have been stored on two CD-ROMs. All documents written in Caroline scripture have been scanned.

By scanning of these fragments, the need for physical handling of the originals has been reduced, thus protecting them, up to a degree, from subsequent physical damages. Such kind of protection does not exclude the need for classical forms of protection, because apart from physical there can be many other kinds of damages to documents (humidity, microorganisms, insects and so on).

The work on identification of texts of fragments has been continued on the basis of the scanned digital images, which have proved to be sufficient for the successful description and identification. Apart from the description of physical characteristics of the documents, at a later stage, even the creation of traditional finding aids in the form of short summaries – so called calendars, would be undertaken.

In the future the information system should certainly be developed that would integrate the scanned images of fragments and their accompanying information, like the dimensions of the fragments, contents of texts in them, commentaries and so on. Because of cultural-historical significance of these fragments, it would be useful to make this information system accessible to interested researchers via an Internet site or specialized CD-ROM. The organization "Notar" for three years now has been trying

to secure means through competitions for support to the NGO sector or by means of donations in order to make the project: "CD-ROM: Digitization of handwritten and early printed fragments from the Library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor". The project would comprise the following stages:

1. precise identification of fragments according to the unities they belong to;
2. scanning of all the fragments in the resolution sufficient for professional printing;
3. construction of the information system (database) which will contain all relevant data about the fragments;
4. creation of Internet presentation with culturally and historically most significant fragments;
5. preparing an exhibition of the most precious fragments of manuscripts and books.

The project, according to its structure of multidisciplinary type requires coordinated work of palaeography experts, experts of archival and diplomatic science, librarianship, then bibliographers, historians, literary and art historians, philologists, musicologists and information technology experts, as well as theologians and priests from the Franciscan monastery of Santa Clara, which possesses this precious material.

With regards to the so far showed interest of foreign experts in this discovery,[6] we hope that means will soon be found either in the country or abroad, so as to finance such a project like for example the said creation of a specialized CD-ROM and Web page. After all, the European Union is currently working on the project E - Europe (Electronic Europe), with the intention of digitizing until the year 2005 all the institutions and public services, as well making them accessible *on–line*. Apart from the countries of the European Union from June this year the project will include even the countries of the eastern and south-eastern Europe, which also means Montenegro (so far 36 countries have been included). Finally, the town of Kotor in particular, as well as the whole of Montenegro, should direct all disposable means towards presentation of its most precious cultural heritage to the world by means of professional processing of this material with the use of contemporary technologies.

For the creation of this paper the authors owe their special gratitude to the guardians of the monastery of Santa Clara, Padre Dinko Vlašić, OFM and Padre Vito Smoljan, OFM.

FOOTNOTES

[1] According to the data of the Austrian scientist Ernst Goldsmidt, in 1914 the Franciscan library had 101 incunabula in 80 volumes. According to the explication of Dr M. Milošević from Kotor a part of the incunabula, after World War II, was taken to the Franciscan library in Dubrovnik. (Dušan Martinović, *O nekim aspektima zaštite štare i rijetke knjige i dokumenata u Crnoj Gori*, "Bibliografski vjesnik", god. XX, Cetinje 1991, 1, 138)

[2] During the work on classification, there have already been certain changes. Namely, recently, on the occasion of the working visit to Cetinje, a professor of Fordham University from New York, Richard F. Gyug, who received a doctorate for his dissertation on the Lectionary and Pontifical of Kotor Diocese (1090–1123), the text written in some

of Kotor scriptoria and which is stored since the 18th century in the Library of Russian Academy of Sciences in St. Petersburg, visited the Franciscan library and got acquainted to the said archival material. He confirmed for another small fragment containing musical notation that it had been written in Beneventan scripture. Therefore, this library possesses now two documents written in Beneventan scripture.

[3] *Caroline scripture (Caroline minuscule scripture)* – the origin is linked to the coming to power of Charles the Great (768-814). It had been in use up to end of the 12th century in most scriptoria and office in Western Europe.

[4] I the meantime the quoted almanac was printed: mr Stevan Kordić, Snežana Pejović, *Manuskripti u Franjevačkoj biblioteci samošlana sv. Klare u Kotoru*, in "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", L/2002, pages 265-275; mr Stevan Kordić, *Četiri biblije pisane karolinom iz Franjevačke biblioteke sv. Klare u Kotoru*, "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", L/2002, pages 393-417.

[5] Most often the number of scanned images of a single fragment is 2, except for the case when a fragment was bigger than the scanning surface of the scanner, and it was necessary to scan the fragment in several parts.

[6] Document which tells about the life of St. Francis, according to the opinion of Prof. Dr Luigi Pellegrini, the professor of the middle ages at the University of Chieti (Italy), is a special rarity and there is an interest for deeper analysis of this fragment. In the preparation is an article of this scientist for an Italian professional magazine, and also Prof. Pellegrini has showed his desire to prepare at the end of May 2003 a series of lectures on the fragments written on parchment from the Franciscan library in Kotor as part of the activities of the Franciscans in Dalmatia and the influence of Italy on this order.

MANUSKRIPTE IN DER BIBLIOTHEK DES FRANZIKANERKLOSTERS DER HL. KLARA IN KOTOR

Neben reichem Material, das in dieser Klosterbibliothek aufbewahrt wird, bekannt unter der Abkürzung Franziskanerbibliothek in Kotor, wurde Ende 1999 in einem Bibliotheksregal in einem Karton eine Anzahl von Fragmenten von Manuskripten und Fragmente mit gedrucktem Text gefunden. Schon auf den ersten Blick wurde festgestellt, dass es sich überwiegend um Teile von liturgischen Büchern und theologischen Schriften handelt sowie in kleinerer Menge um Dokumente aus der kirchlichen Administration oder Unterlagen profaner Provenienz.

Verschiedene Schriften wurden festgestellt, zumeist auf Pergament geschrieben. Die Fragmente waren geschnitten, um als Einbände für neue Bücher verwendet zu werden,

wobei der Text der Fragmente sichtlich beschädigt wurde, das heisst mit Klebstoff bedeckt oder zusammengeklebt mit Resten anderer Dokumente.

Weil wir vermuteten, dass sich unter diesen Fragmenten sehr wichtige Dokumente befinden, haben wir zuerst mit einer paläographischen Analyse des Materials angefangen, sie dann einer chronologischen und diplomatischen Analyse unterzogen, sowie die Entschlüsselung der Dokumente vorgenommen. Wir haben die Fragmente aufgrund ihrer Schrift systematisiert. Die meisten Unterlagen sind in lateinischer Sprache geschrieben; eine gewisse Anzahl in italienischer, osmanischer, griechischer, deutscher und serbo-kroatischer Sprache. So wurden die Dokumente in zwölf Kategorien eingeteilt mit besonderen Faszikeln, die die Namen der Kategorien bzw. Schriften tragen. In den Faszikeln sind die Dokumente nummeriert. Insgesamt wurden 168 Fragmente nummeriert. Die Kategorisierung und Inventarisierung der Fragmente wurde folgendermaßen vorgenommen:

I Kategorie – *Beneventana* (Nr. 0);
II Kategorie – *Carolina* (Nr. 1–10);
III Kategorie – *Carolina-Gotik*, (Nr. 11–17);
IV Kategorie – *Kursivna Gotik*, (Nr. 18–38);
V Kategorie – *Buchgotik* (Nr. 39–96; in vier Faszikeln aufbewahrt);
VI Kategorie – *Humanistik*, (Nr. 97–113);
VII Kategorie – *Bullen*, (Nr. 114–115);
VIII Kategorie – *Moderne Schrift* (XVI und XVII Jahrhundert.), (Nr. 116–123);
IX Kategorie – *Druck* (Nr. 124–135);
X Kategorie – *Arabische Schrift oder türkische Dokumente* (Nr. 136–154);
XI Kategorie – *Unbekannt* (Nr. 155–164);
XII Kategorie – *Verschiedenes* (Nr. 165–167).

Von großer Bedeutung war die Entdeckung, dass zwischen den Dokumenten auch eine Anzahl in der mittelalterlichen *Carolina-Schrift* geschrieben war. Nach paläographischen Eigenschaften beurteilt, haben wir angenommen, dass es sich um die letzte Periode der Carolina-Schrift handelt, d.h. aus der Mitte des 12. und 13. Jahrhunderts. In den Archiven und Bibliotheken in Kotor sind keine anderen Dokumente gefunden worden, die in dieser Schrift geschrieben sind, so dass wir der Analyse dieser handgeschriebenen Fragmente besondere Aufmerksamkeit geschenkt haben.

Um sicher zu sein, haben wir renommierte ausländische Experten konsultiert, die uns bestätigten, dass es sich tatsächlich um die Carolina-Schrift handelt und dass die Fragmente auf dem Gebiet der Mittel- oder sogar Südadria entstanden sind, im Zeitraum der 30er Jahre des 12. Jahrhunderts bis zum Anfang des 13. Jahrhunderts.

Maßnahmen des digitalen Schutzes sind vorbereitet und eine traditionelle archivarische Bearbeitung ist geplant.

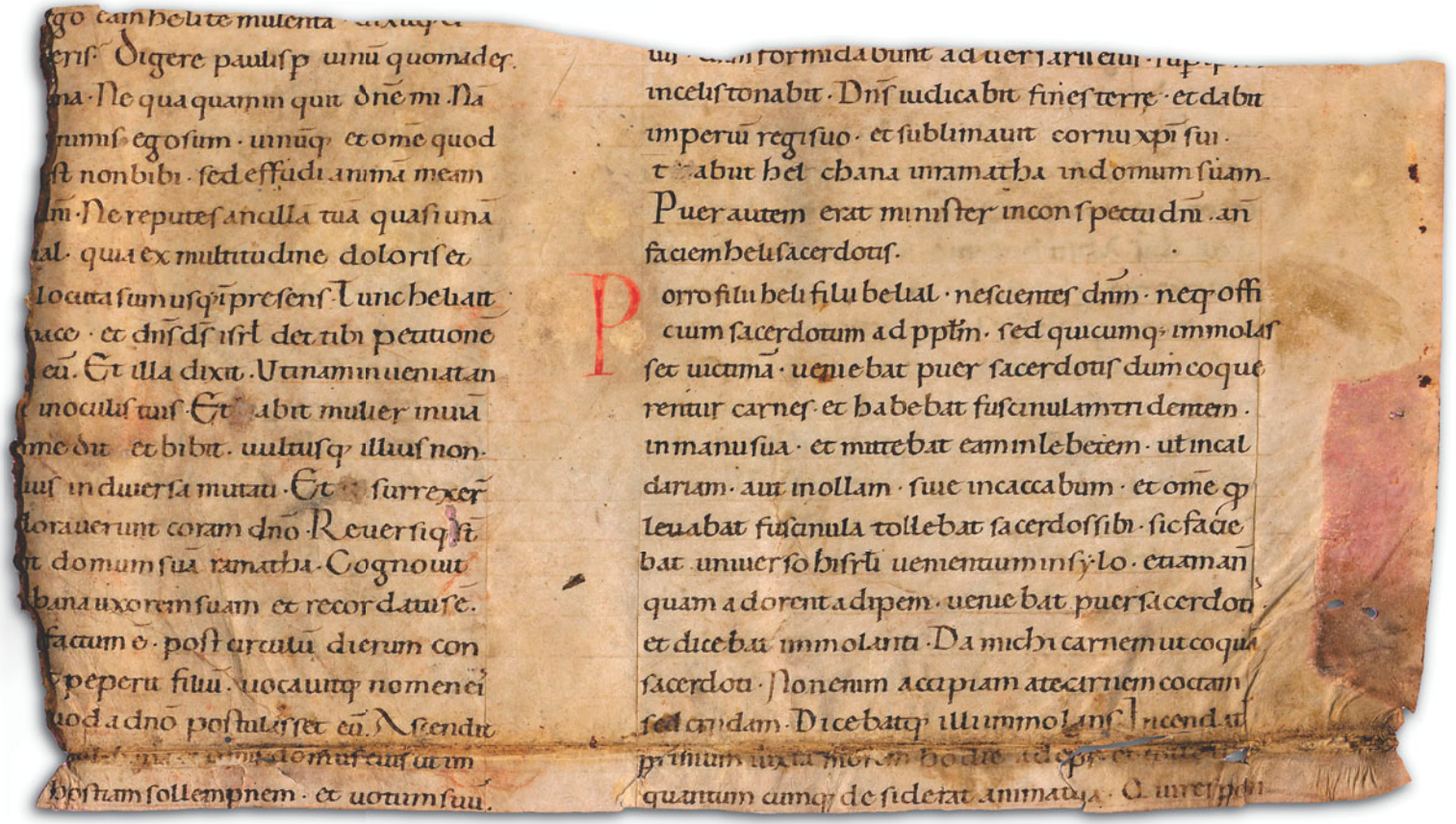

Slika 1. Fragment kodeksa pisan karolinom sa tekstom Vulgate: *Samuel I, 2:9 – 2:16 (Hvalospjev Anin – Elijevi sinovi)*, druga polovina XII vijeka. (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru, inv. br. 17/1)

Figure 1. Fragment of a codex written in Caroline script with the text from the Vulgate: *1 Samuel, 2:9 – 2:16 (Praise of Hannah – Eli's Sons)*, second half of the 12th century. (Library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor, inventory number 17-1)

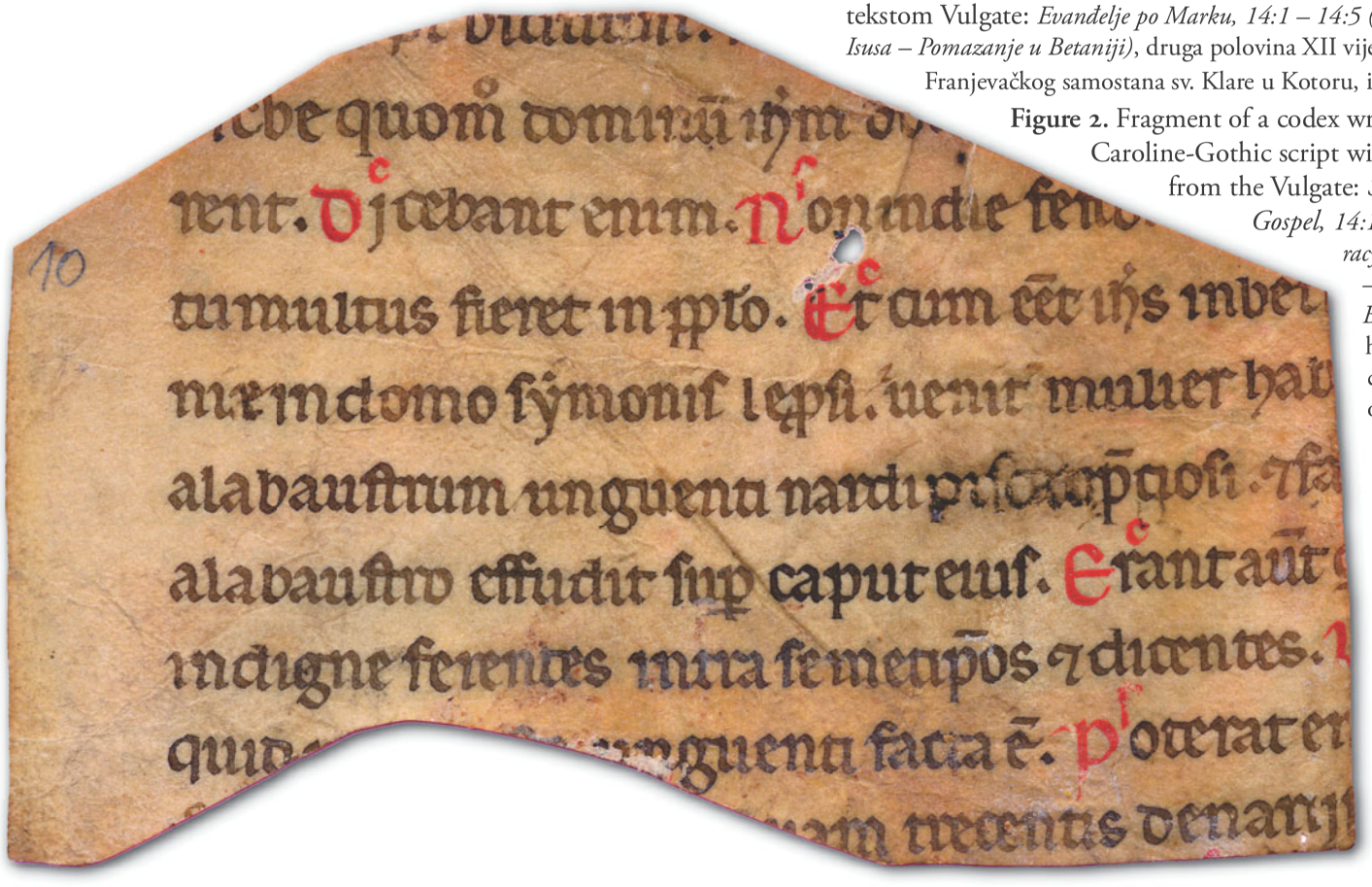

Slika 2. Fragment kodeksa pisan karolinom-goticom sa tekstom Vulgate: *Evanđelje po Marku, 14:1 – 14:5 (Zavjera protiv Isusa – Pomazanje u Betaniji)*, druga polovina XII vijeka. (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru, inv. br. 10)

Figure 2. Fragment of a codex written in Caroline-Gothic script with the text from the Vulgate: *Saint Mark Gospel, 14:1 – 14:5 (Conspiracy against Jesus – Anointment in Bethany)*, second half of the 12th century. (Library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor, inventory number 10)

O KONZERVACIJI I RESTAURACIJI BIBLIOTEČKOG FONDA U FRANJEVAČKOJ I BISKUPIJSKOJ BIBLIOTECI U KOTORU

Marija Saulačić

BIBLIOTEKA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA – KOTOR

Biblioteka Franjevačkog samostana u Kotoru spada među najstarije na Istočnoj obali Jadrana. Osnovana je polovicom XVI st. Od nje su jedino starije biblioteke u Dubrovniku i to: Dominikanska (oko 1230. god.) i Male braće (oko 1234. god.). Davne 1288. god. kraljica *Jelena de Courtney*, žena Uroša I Nemanjića, sagradila je prvi franjevački samostan u neposrednoj blizini zidina izvan Kotora. U sklopu samostana postojao je skriptorij, gdje su vrijedne ruke franjevaca prepisivale pisanu riječ iz starih pergamenskih svitaka.

U današnji Franjevački samostan sa bibliotekom franjevci su se preselili 1575. god. Biblioteka ima oko 25.000 knjiga. Knjige su pretežno teološkog karaktera (brevijari, misali, psaltiri sa inicijalima u boji i sl.), ali ih ima i iz pomorstva, povijesti, umjetnosti, književnosti i dr., na našem i stranim jezicima. Posjeduje manuskripte iz XI i XII st., 52 inkunabule i 80 kvazi inkunabula. Prekretnica u životu franjevačke biblioteke sv. Klara u Kotoru nastala je zahvatom franjevca Benvenuta Rode (1862-1935), profesora na kotorskoj gimnaziji i nautici, orguljaša i dirigenta u Katedrali sv.Tripuna, koji je obogatio Franjevačku biblioteku brojnim znanstvenim izdanjima i radio na njenom sređivanju. U radu mu je pomogao Josip Gelčić (Đelčić), konzervator za dubrovačko-kotorsko područje i ravnatelj Dubrovačkog arhiva.

Na obrađivanju bibliotečkog materijala nakon katastrofalnog zemljotresa 1979. god. radio je franjevac o. Venko Gugić, a nakon njega o. Dinko Vlašić, koji je podatke o knjigama unosio u kompjuter. Popisana je polovica knjiga koje biblioteka posjeduje.

BISKUPIJSKA BIBLIOTEKA – KOTOR

Biskupija u Kotoru postoji već od VI st. Biskupski i kaptolski arhiv sa bibliotekom je, na žalost, stradao u požaru prvih decenija XV st. Tako su mnogi važni dokumenti nestali. Iz tog razloga prvi arhivski svezak počinje od 1434. god. kada je vjerovatno otpočelo novo sakupljanje knjiga i formiranje Kaptolske biblioteke.

Kada su u tu biblioteku, poslije drugog svjetskog rata, unesene sa raznih strana Boke kotorske mnogobrojne druge knjige, ona je dobila naziv *Biskupijska biblioteka.* Pojedini

biskupi posjedovali su i svoje osobne biblioteke, kojima su raspolagali po svojoj volji. Što se tiče knjižnog fonda Biskupijske biblioteke, pošto je zgrada Biskupske palače u starom gradu Kotoru stradala u katastrofalnom potresu 1979. i morala se sanirati, knjige su izmještene u prostorije crkve sv. Eustahija u Dobroti kraj Kotora. Biliotečki fond broji 35.000 knjiga. Ima i 20 inkunabula i oko 300 kvazi inkunabula.

FORMIRANJE ZAVODA ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE – KOTOR

Potres koji je pogodio Kotor 15. aprila 1979. god., predstavljao je prekretnicu u novijoj povijesti Kotora. Prirodna stihija razorila je stara urbana i ruralna jezgra, ali je istovremeno značajno skrenula pažnju domaće i svjetske javnosti na vrijednu kulturnu baštinu Kotora i cijele Boke Kotorske. Zahvaljujući svojim prirodnim i kulturno-historijskim vrijednostima, Kotor i njegovo područje upisani su u Listu svjetske baštine na zasijedanju Međuvladinog komiteta UNESCO-a, održanog u Kairu i Luksoru u oktobru 1979. god. Staro gradsko jezgro Kotora je tada uvršteno u Listu svjetske baštine u opasnosti, zbog izrazite koncentracije spomeničkog blaga i visokog seizmičkog rizika. Shvatajući značaj kulturnog nasljeđa na svom području i prihvatajući obaveze iz odredbi Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (Pariz 1972. god.), Skupština opštine Kotor je 27. maja 1980. god. formirala Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, koji je 1992. god. prerastao u Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture za područje Boke Kotorske, odnosno opština Kotor, Herceg-Novi i Tivat. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, u protekle dvije decenije, dao je ogroman doprinos zaštiti, revitalizaciji i proučavanju vrijedne kulturne baštine. Stručno i kvalitetno obavio je brojne poslove na proučavanju, evidentiranju, prikupljanju i izradi dokumentacije pokretnog i nepokretnog spomeničnog fonda, planiranju i projektiranju, konzervatorskim uvjetima i nadzoru, kao i neposrednim radovima na konzervaciji i restauraciji pokretnog i nepokretnog spomeničnog fonda. Zavod aktivno učestvuje u postupku planiranja, obnove i daje mišljenja na odgovarajuće planske dokumente i vodi registar pokretnih i nepokretnih spomenika kulture, izrađuje programe i studije zaštite graditeljskog nasljeđa, kao osnovu pri izradi urbanističkih i prostornih planova. Izveo je i veoma složena arheološka i arhitektonska istraživanja, statičku sanaciju i konzervatorsko-restauratorske radove na najvažnijim i najugroženijim sakralnim spomenicima kulture Boke Kotorske.

U našem slikarsko-konzervatorskom ateljeu izvedeni su brojni i delikatni restauratorski radovi na vrijednom pokretnom spomeničkom fondu: slikama, ikonama, knjigama, skulpturama, predmetima od metala, tekstila, keramike i dr.

KONZERVACIJA I RESTAURACIJA CRKVENOG BIBLIOTEČKOG FONDA

Od ogromnog i bogatog bibliotečkog crkvenog fonda, posredstvom Zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor, poslato je na konzervaciju i restauraciju u Laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Arhiva Hrvatske 1986. god., 10 inkunabula najvećih po dimenzijama, i dva manuskripta, za koje je zahvat bio najpotrebniji iz Franjevačke biblioteke u Kotoru, sredstvima koje je obezbijedio Zavod za zaštitu spomenika kulture Kotor.

Navedene inkunabule imale su dosta mehaničkih oštećenja, kao i oštećenja od vlage, prašine, plijesni, insekata i glodavaca. Imale su oštećenja i od prethodno izvedenih restauratorskih zahvata, kao i od korekturnog laka. Stručno su konzervirane, restaurirane i uvezane u drvene korice presvučene kožom, te ukrašene sa četiri metalna ukrasa. Napravljeni su i novi originalni povezi, koji su povezali odvojene listove u jednu cjelinu.

Najveća knjiga iz navedene biblioteke je *"Gradual"*, koju je sastavio franjevac *Francificum de Brugis*. Štampana je u Veneciji u oktobru 1499. god. u štampariji *Joannesa Emericus de Spira*, a izdavač je *Luca Antonio de Guinta*. Format knjige je 36 x 59 cm, a sastoji se iz 166 listova štampanih na papiru.

U to doba u XV stoljeću Boka Kotorska je već imala i svoga štampara Andriju Paltašića, koji je radio u Veneciji i svoja štamparska djela je potpisivao "Catharensis". Biblioteka franjevačkog samostana ima dvije njegove inkunabule.

Iz skriptorija prvobitnog Franjevačkog samostana iz 1288. god. je *"Brevijar"*, koji je rađen za Samostan sv. Klare u Kotoru, a naručile su ga kotorske klarise. Spomenuti "Brevijar" je konzerviran i restauriran 1986. god. obezbjeđenim sredstvima od Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kotoru, a u Laboratoriji za konzervaciju i restauraciju Arhiva Hrvatske u Zagrebu, a zatim je prezentiran na izložbi Zavoda 1987. god.

Iz Biskupijske biblioteke poslato je prije nekoliko godina 8.000 knjiga, posredstvom Zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor, na deratizaciju i deinsektizaciju u Beograd. Iz ovog ogromnog i bogatog pokretnog spomeničnog fonda ističemo 20 inkunabula i 300 kvazi inkunabula, kojima je potrebna hitna intervencija konzervacija i restauracija.

Neophodno je potrebno što prije formirati tim stručnjaka koji će pregledati navedene inkunabule i kvazi inkunabule iz gore navedenih biblioteka i zatražiti ponude od mjerodavnih institucija za njihovu konzervaciju i restauraciju. Nakon toga je potrebno obezbijediti sredstva iz domaćih izvora, kao i iz stranih donacija, da bi se ovo vrlo vrijedno kulturno blago trajno zaštitilo i ostavilo za buduća pokoljenja istraživača kao nepresušan izvor novih spoznaja iz, nama davnih vremena.

ON CONSERVATION AND RESTORATION OF LIBRARY HOLDINGS IN THE FRANCISCAN AND DIOCESAN LIBRARY IN KOTOR

FRANCISCAN MONASTERY LIBRARY – KOTOR

The Franciscan monastery library in Kotor falls among the oldest on the eastern coast of the Adriatic. It was founded in the mid 16th century. There are only two older libraries in Dubrovnik: the Dominican (around the year 1230) and the Minorite (around the year 1234). Back in 1288, the queen *Helen de Courtney*, the wife of Uroš I Nemanjić, build the first Franciscan monastery in the immediate vicinity of the ramparts of Kotor. Within the monastery there had been a scriptorium where industrious hands of the Franciscans had been copying written words from ancient parchment scrolls.

To the present day Franciscan monastery with the library the Franciscans moved in 1575. The library possesses about 25.000 books. The books are mostly of theological character (breviaries, missals, books of psalms with colourful initials and so on), but there are those of seamanship, history, arts, literature and others, written in our language or foreign languages. It stores manuscripts from the 11th and the 12th centuries, 52 incunabula and about 80 quasi incunabula. Turning point in the life of the Franciscan library of Santa Clara in Kotor happened at the beginning of the last century by the action of a Franciscan Benvenuto Rode (1862-1935) a professor at Kotor High school and Nautical school and organ player and conductor in Saint Tryphon cathedral who enriched the library with numerous scientific publications and who worked on its arranging. Josip Gelcic a conservationist for Dubrovnik-Kotor region and the head of Dubrovnik archives helped him a great deal in his work.

The Franciscan, Fra Venko Gugić was working on processing the library material after the catastrophic earthquake of the year 1979, and after him Fra Dinko Vlašić, who stored the information about the books in the computer. As a result, one half of the books have been recorded.

DIOCESAN LIBRARY – KOTOR

Kotor Diocese has existed ever since the 6th century. Bishop's and Chapter's archives with the library, unfortunately suffered a great deal in the fire at the beginning of the 15th century. Consequently, many important documents disappeared. Because of this, the first archival volume dates back to 1434 when, most likely has started the new process of collecting books and establishing the so called "Kaptol" library.

When, after World War II numerous other books were brought to the library from all over Boka Kotorska Bay, it got the name *Diocesan library*. Certain bishops possessed

their own libraries which they could dispose of at their free will. As for the holdings of the Diocesan library, since the Bishop's palace in the Old town was damaged in 1979 earthquake and needed to be reconstructed, the books were put in the premises of Saint Eustache church in Dobrota near Kotor. There are 35.000 books, 20 incunabula and about 300 quasi incunabula.

FOUNDATION OF THE INSTITUTE FOR THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE - KOTOR

The earthquake which struck Kotor on April 15 1979 represented a turning point in the recent history of Kotor. The natural catastrophe destroyed old urban and rural cores, but at the same time it drew considerable attention of domestic and world public to precious cultural heritage of Kotor and the whole of Boka Kotorska Bay. Thanks to its cultural-historical values, Kotor and its area were put on the List of world heritage on the occasion of UNESCO Intergovernmental committee meeting in Cairo and Luxor in October 1979. The old town core of Kotor was then put on the List of world heritage in danger because of exceptional concentration of monumental treasure and high seismic risk. Comprehending the significance of its cultural heritage and accepting the responsibilities from the regulations of the Convention on the protection of world cultural and natural heritage (Paris 1972), Kotor parliament established the Municipal institute for the protection of cultural heritage on 27th May 1980, which in 1992 became Regional institute for the protection of cultural heritage for Boka Kotorska region, i.e. Kotor, Herceg Novi and Tivat municipalities.

This institute during the last two decades has given a great contribution to the protection, revitalization and studying of precious cultural heritage. Professionally and quality wise it has performed numerous activities in studying, recording, gathering and making of documentation of moveable and immoveable monumental fund, planning and projecting, conservation conditions and supervision, as well as in direct works on conservation and restoration of moveable and immoveable monumental fund. The Institute takes an active part in the process of planning, reconstruction and gives its opinion regarding certain plan documents and keep the register of moveable and immoveable cultural heritage, makes programmes and studies for the protection of architectural heritage as the basis for the creation of urbanistic and spatial plans. The Institute has also conducted very complex archaeological and architectural researches, static consolidation and conservation-restoration works on the most important and most endangered sacral monuments of culture of Boka Kotorska Bay.

In our artistic-conservation atelier numerous delicate restoration works have been done on precious moveable monumental fund: paintings, icons, books, sculptures, objects made of metal, textile, ceramics and others.

CONSERVATION AND RESTORATION OF CHURCH LIBRARY HOLDINGS

Out of huge and rich church library holdings, through the Institute for the protection of cultural heritage Kotor, from the Franciscan library in Kotor, in 1986, 10 incunabula of the biggest size and two manuscripts most needed of attention, were sent to the Conservation and restoration laboratory of Croatian Archives to

undergo the process of conservation and restoration. The funds were provided by the said Institute.

The abovementioned incunabula had a lot of mechanical damages, as well as those of moisture, dust, mould, insects and rodents. They had damages from previous restoration undertakings, as well as from correction varnish. They were professionally conserved, restored and bound in wooden covers covered by leather and decorated by four metal ornaments. New original bindings were made which united all the loose sheets into one entity.

The biggest book from the said library is the *"Gradual"*, which was compiled by the Franciscan *Francificum de Brugis*. It was printed in Venice in October 1499 in the printing office of *Joannes Emericus de Spira*, and the publisher is *Luca Antonio de Guinta*. The format of the book is 36 x 59 cm, and it consists of 166 sheets printed on paper.

At that time, in the 15th century, Boka Kotorska Bay had already had its printer, Andrija Paltašić, who was working in Venice and who signed his printed works with the name "Catharensis". The library of the Franciscan monastery has got two of his incunabula.

From the scriptorium of the original Franciscan monastery from 1288 is the *"Breviary"*, which was made for the monastery of St. Clara in Kotor, and which was commissioned by the "clarissae" from Kotor. The said "Breviary" was conserved and restored in 1986 in the Conservation and restoration laboratory of Croatian Archives in Zagreb with the funds provided by the Institute for the protection of cultural heritage in Kotor, and then exhibited on the exhibition of the Institute in 1987.

From the Diocesan library, a few years ago, 8.000 books were sent to Belgrade, again through the Institute for the protection of cultural heritage in Kotor, to undergo the process of disinfection and disinfestation. From these huge and rich moveable monumental holdings we single out 20 incunabula and 300 quasi incunabula, which are in urgent need of intervention, conservation and restoration.

It necessary to form a team of experts, as soon as possible, who will examine the said incunabula and quasi incunabula and ask for offers of competent institutions for their conservation and restoration. After that it is necessary to provide funds from domestic sources, as well as foreign donations, in order to permanently protect this very valuable cultural heritage and preserve it for future generations of researchers as an inexhaustible source of new cognitions from, to us, ancient times.

ZUR KONSERVIERUNG UND RESTAURIERUNG VON BIBLIOTHEKSFONDS DER FRANZISKANERBIBLIOTHEK IN KOTOR

Die Bibliothek des Franziskanerklosters in Kotor gehört zu den ältesten an der Ostadriaküste. Sie wurde um die Mitte des 16. Jahrhunderts gegründet. Schon 1288 hat die Königin Jelena de Courtney, die Frau von Uroš I. Nemanjić, das erste Franziskanerkloster in unmittelbarer Nähe der Stadtmauern von Kotor erbauen lassen. Im Kloster befand sich ein Scriptorium, wo die fleissigen Hände der Franziskaner aus alten Pergamenten abschrieben.

In das heutige Kloster sind die Franziskaner im Jahre 1575 umgezogen. Die Bibliothek besitzt zirka 20000 Bücher meistens theologischen Charakters (Brevier, Messbücher, Psalter mit vielfarbigen Initialen usw.), aber es gibt auch solche über Seefahrt, Geschichte, Kunst, Literatur und aus anderen Gebieten, geschrieben in kroatischer Sprache oder in Fremdsprachen. 52 Inkunabeln und zirka 80 Quasiinkunabeln sind vorhanden.

Den Wendepunkt erlebte die Franziskanerbibliothek der Hl. Klara in Kotor am Anfang des letzten Jahrhunderts mit der Aktion des Franziskaners Benvenuto Rode (1862-1935), Professor am Gymnasium und der Nautikschule in Kotor, Orgelspieler und Dirigent in der Kathedrale des Hl. Tryphon, der die Bibliothek mit zahlreichen wissenschaftlichen Publikationen bereichert hat und der an deren Ordnung Anteil hat. Josip Đelčić, Konservator für das Gebiet von Dubrovnik und Kotor und Direktor des Archivs der Stadt Dubrovnik, hat ihm dabei viel geholfen.

Diözesan-Bibliothek Kotor – Die Diözese Kotor existiert seit dem 6. Jahrhundert. Sie muss eine Bibliothek gehabt haben, die leider durch den Brand am Anfang des 15. Jahrhunderts sehr gelitten hat. Deswegen datieren die ersten Bücher aus dem Jahre 1434, als höchstwahrscheinlich mit der Sammlung von Büchern und der Gründung der "Kapitelsbibliothek" begonnen wurde. Als nach dem zweiten Weltkrieg zahlreiche andere Bücher in die Bibliothek aus dem gesamten Gebiet der Boka Kotorska gebracht wurden, erhielt sie den Namen "Diözesan-Bibliothek". Nachdem das Gebäude durch das Erdbeben von 1979 beschädigt war, wurden die Bücher in die Kirche des Hl. Eustachius in Dobrota ausgelagert. Dort befinden sich 35000 Bücher, 20 Inkunabeln und 300 Quasiinkunabeln.

Die Gründung des Instituts zum Schutz der Kulturdenkmäler – Kotor – Das Erdbeben, das am 15. April 1979 die Stadt Kotor erschüttert hat, stellt einen Wendepunkt in der jüngeren Geschichte von Kotor dar. Dank ihrer kulturhistorischen Werte wurden die Stadt Kotor und deren Gebiet von der UNESCO im Oktober 1979 in die Liste des Weltkulturerbes eingetragen. So wurde in Kotor das regionale Institut zum Schutz der Kulturdenkmäler im Jahre 1980 gegründet, das 1992 zum regionalen Institut zum Schutz der Region Boka Kotorska, d.h. Kotor, Herceg Novi und Tivat ausgebaut wurde.

Dieses Institut hat in den letzten zwei Jahrzehnten viel zum Schutz, zur Revitalisation und Erforschung des wertvollen Kulturerbes beigetragen. Das Institut hat viel auf dem Gebiet der Registrierung, Sammlung und Zusammenfassung der Dokumentation der beweglichen und unbeweglichen Fonds geleistet. In dessen kunstkonservatorischem Atelier wurden zahlreiche Restaurierungen des wertvollen beweglichen Fonds ausgeführt: Gemälde, Ikonen, Bücher, Skulpturen und anderes.

Konservierung und Restauration des Bibliotheksfonds des Franziskanerklosters – Dank des obengenannten Instituts wurden 10 Inkunabeln und zwei Manuskripte, die als die wertvollsten gelten, zur Konservierung und Restaurierung gegeben. Dies ist leider nur ein Teil der Bücher, die Aufmerksamkeit benötigen.

Die Bücher sind professionell konserviert, restauriert und in hölzerne Buchdeckel gebunden, mit Leder überzogen und mit vier Metallornamenten versehen. Neue Einbände wurden geschaffen, die getrennten Seiten in ein komplettes Buch eingebunden.

Die Boka Kotorska hatte schon im 15. Jahrhundert einen eigenen Drucker, Andrija Paltašić, der in Venedig gearbeitet hatte und der seine Werke mit dem Namen "Catharensis" gezeichnet hat. Das Franziskanerkloster besitzt zwei seiner Inkunabeln.

Es ist dringend notwendig, die Mittel zur Konservierung und Restaurierung der 40 Inkunabeln und 80 Quasiinkunabeln zu beschaffen.

Diözesan-Bibliothek – Dank des erwähnten Instituts wurden cirka 8000 Bücher nach Belgrad zur Desinfizierung geschickt. Von diesen enormen und reichen Fonds brauchen 20 Inkunabeln und 300 Quasiinkunabeln dringende Konservierung und Restaurierung.

Slika 1. *Brevijar,* stranica iluminiranog manuskripta sa himnom *Proles de celo*, koja se pjeva na dan sv. Franje. Vjerovatno napisan u Italiji, XIII ili XIV vijek. (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru)

Figure 1. *Breviary,* one page from the illuminated manuscript with the hymn *Proles de celo,* which is performed on the day of St. Francis. Probably written in Italy, in the 13th or 14th century. (Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)

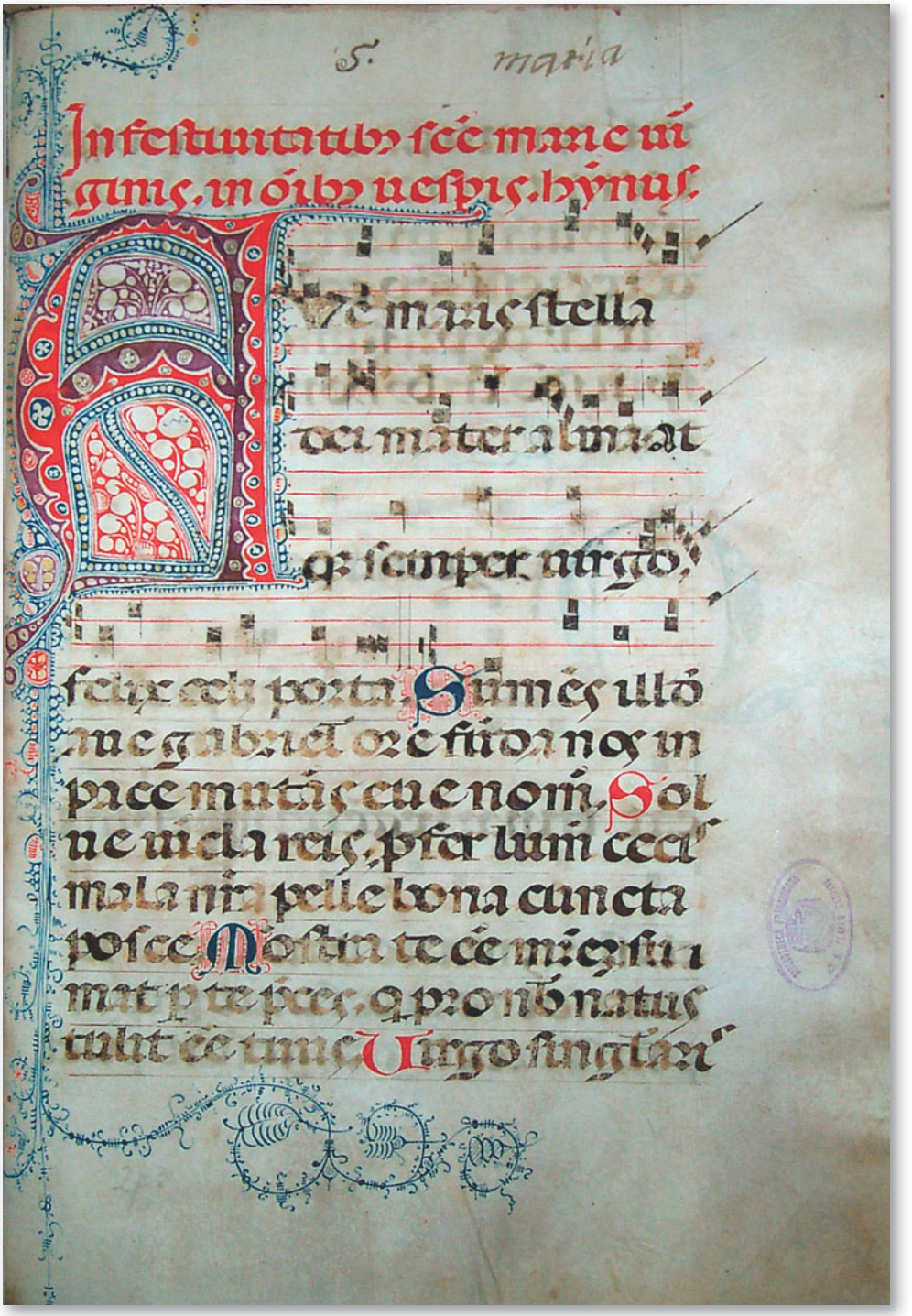

Slika 2. *Brevijar*, stranica sa himnom *Ave maris stella*.
(Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru)

Figure 2. *Breviary,* the page with the hymn *Ave maris stella.*
(Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)

DOPRINOS CRKVENIH LICA FORMIRANJU I BOGAĆENJU BIBLIOTEČKIH FONDOVA U KOTORU I OKOLINI

Ruža Danilović

Na području Kotora i okoline danas postoji nekoliko vrijednih crkvenih biblioteka čiji fondovi, iako tokom vremena dobrano smanjeni i oštećeni,[1] na najbolji način svjedoče o kulturnom miljeu u kojem su fomirani i o intelektualnom potencijalu crkvenih lica kojima su pripadali, koji su ih formirali ili se o njima starali. Prilika je da se podsjetimo na neka znana imena sveštenih lica[2] čiji je doprinos u formiranju, bogaćenju, zaštiti i obradi crkvenog bibliotečkog materijala od izuzetne važnosti za Kotor i njegovu okolinu.

Arhivski tragovi govore da je na našim prostorima djelovalo na desetine benediktinskih skriptorija u samostanima, što implicira da su se tu nalazile prve biblioteke.[3]

Skriptorij koji je djelovao na ostrvu Sv. Đorđe (Sv. Juraj) kod Perasta, svakako je morao imati svoju biblioteku. Zanimljivo je da se sačuvao inventar, popis iz 1431, gdje se nabraja sedam liturgijskih knjiga, po naslovima, i uz njih "Pravilo života (Regul) sv. Benedikta" i, kako je zapisano, još mnogo starih knjiga.[4]

Ističemo značaj Manastira sv. arhangela Mihaila na Prevlaci kod Tivta, koji je bio benediktinski samostan a kasnije duhovno središte zetskih episkopa i mitropolita i koji je kao takav morao posjedovati sopstvenu biblioteku i skriptorij. O tome u Simeonovom tipiku, manuskriptu na pergamentu iz druge polovine XIV vijeka, postoji posredan podatak u vidu popisa, inventara knjiga episkopske crkve. U inventaru su nabrojane "knjige prestola": dva psaltira, dva oktoiha, Jevanđelje, Apostol, Liturgija (*Služabnik*), Molitvenik (*Trebnik*), šest komada mineja, triod, pravila, paleja, otačnik i tipik, dakle čitava biblioteka, za čiju strukturu stručnjaci smatraju da predstavlja minimum fonda jedne arhijerejske biblioteke u Zeti u XIV vijeku.[5]

Prvi pomen crkvenog lica vezan za knjigu nalazi se u Kotorskom arhivu (oporuka iz 1327. godine) i u njemu se navodi da biskup Darša Malicijaka zavještava Franjevačkom samostanu na Gurdiću Bibliju i Monaldijev zbornik (*Summa Monaldiana*) i "sve svoje knjige",[6] ali se ne navodi popis knjiga biskupove biblioteke.[7]

Nešto kasnije, 1400. godine, popisana je biblioteka od 33 knjige fra Petra Gizde, gvardijana Franjevačkog samostana.[8] Dakle, na osnovu pomenuta dva arhivska dokumenta možemo zaključiti da je Franjevački samostan bio središte tadašnje pismenosti u Kotoru i da je zahvaljujući pisanju odnosno prepisivanju knjiga imao u to vrijeme značajnu biblioteku.

Sveštenik i kapelan Opatije sv. Đorđa pred Perastom, Nikola Trifunov Paskvalić (*Nicolaus ser Tripici de Jaco de Pasqualibus*), pominje se kao skriptor koji treba da prepiše brevijar za Crkvu sv. Jakova od Lođe u Kotoru;[9] sveštenik Andrija Hrsiman poklanja crkvi misal koji je sam pisao, dok učeni notar Đovani Silvestrov Luksa 1458. zavještava Samostanu sv. Bernardina u Kotoru svoju biblioteku od 10 knjiga, za koje se vjeruje da ih je on sam pisao.[10] Treba naglasiti da su, pored crkvenih, i svjetovna lica svih staleža, od plemića do posluge, bogatili knjižne fondove crkvenih biblioteka Kotora i okoline.

U sudsko-notarskim knjigama Istorijskog arhiva Kotor može se naći u testamentima puno podataka o zavještavanju knjiga pojedinim crkvama ili manastirima.[11] Na primjer, zanimljiv je podatak o kotorskom biskupu Đirolamu Ruski (*Girolamo Rusca*)[12] koji je svojeručno napravio inventar od 44 svoje knjige navodeći da je dvije posudio peraškom opatu (Mihovil Cizila).[13]

Dakle, kada govorimo o samim počecima istorije biblioteka na području Kotora i njegove okoline, moramo istaći ulogu sveštenih lica obje hrišćanske konfesije. Duhovnici rimokatoličke vjere, od kojih su se mnogi školovali u elitnim obrazovnim centrima toga doba Padovi, Veneciji, Rimu itd., najzaslužniji su za bogatstvo knjižnog fonda biblioteka u katoličkim hramovima, kao središtima pismenosti. Takođe, arhivski podaci nam kazuju da su episkopi ostrva Prevlake (kod Tivta), kao obrazovane i uticajne ličnosti, bili donatori i ktitori crkava i manastira,[14] a ovdašnji kaluđeri su se opirali nasilju mletačkih vlasti, nastojeći da spriječe uništavanje crkvene imovine u koju spadaju i ćiriličke knjige.[15] Duhovnici oba vjerska zakona, i katolici i pravoslavni, pisanjem, prepisivanjem, luksuznim opremanjem, upotrebom i zavještanjem bogoslužbenih, ali i knjiga drugačijeg sadržaja, izvršili su presudan uticaj na stvaranje duhovne klime u kojoj je knjiga postajala snažno sredstvo za širenje vjerskih znanja, sredstvo propagande, kako bismo danas rekli. Međutim, knjiga je predstavljala i skupocjenu robu kojom se trgovalo. Knjiga se u srednjem vijeku može posmatrati i kao zavjetni predmet koji se prenosio zavještanjima na odgovarajućeg vlasnika, najčešće crkvu.

Srednjovjekovni Kotor je predstavljao važnu trgovačku luku, između ostalog, i za trgovinu latiničnim i ćiriličnim knjigama. Iz takve duhovne sredine sa obala Bokokotorskog zaliva otisnuli su se u Veneciju poznati štampari Andrija Paltašić i Jerolim Zagurović, a iz Kotora potiču lovorom ovjenčani pjesnici (*poeta laureatus*) koji su ostaviti dubok i neizbrisiv trag u opštekulturnom nasljeđu ovog kraja, i šire.

Jedna od najznačajnijih figura crkvene istorije sa naših prostora je nadbiskup Andrija Zmajević (1628-1694) koji je posjedovao, prema nekim podacima, jednu od najvećih biblioteka u Dalmaciji. Prema njegovom širokom obrazovanju, duhovnoj žeđi, ugledu i visokom crkvenom i društvenom položaju, možemo naslutiti šta se sve moglo nalaziti u biblioteci ovog duhovnika, pjesnika, pisca, propovjednika, mecene, jednog od najuticajnijih ljudi toga vremena. Međutim, od čuvene Zmajevićeve biblioteke sačuvana je samo jedna knjiga koja se čuva u Biskupijskoj biblioteci (Caesare Baroni Sorano: *Martyrologium Romanum*, Rim, 1630), a sve ostalo stradalo je u požaru koji je zahvatio palatu Burović-Zmajević 1807, kada je u Herceg-Novom, prilikom borbi Crnogoraca, Rusa i Bokelja sa Francuzima, izgorela zgrada u kojoj je biblioteka bila smještena.

Svjestan značaja knjige kao civilizacijskog dometa novog doba i knjige kao duhovnog oruđa, Zmajević svoju biblioteku zavještava 1693. svom nasljedniku, uz uslov da nijednu ne smije da otuđi, ali, što je veoma bitno, on kaže da knjige mogu koristiti oni kojima to treba, a posebno crkvena lica za koja se i trudio da formira biblioteku.[16]

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

Kada govorimo o doprinosu sveštenih lica crkvenom bibliotekarstvu, ističemo biblioteku Ivana Antuna Nenadića (1723-1784), župnika Crkve sv. Eustahija u Dobroti i generalnog vikara kotorskog biskupa, učenog teologa, propovjednika, pisca, prevodioca, velikog zagovornika upotrebe narodnog jezika.[17]

Nenadić je svoju biblioteku oporukom 1775. godine ostavio Franjevačkom samostanu u Perastu, navodeći da se knjigama mogu koristiti peraški sveštenici. Posebno je zanimljivo za knjige iz Nenadićeve biblioteke da su peraški franjevci na njima stavili oznaku koja ukazuje na darodavca i novog vlasnika. Inače, Nenadićava biblioteka, pored teološke literature, sadrži i knjige istorijske i opšte-kulturne sadržine, a za nas je važan i podatak da se na jednoj knjizi nalazi Nenadićevo ime među pretplatnicima, što ukazuje da je imao živo zanimanje za novu, dakle tadašnju izdavačku produkciju.

Knjige Nenadićeve biblioteke sada se nalaze: dio u Perastu, dio u Biskupijskoj biblioteci, a između Prvog i Drugog svjetskog rata dio knjiga je bibliotekar fra Benvenut Rode prenio u Franjevačku biblioteku samostana sv. Klare u Kotoru.[18]

Biskup kotorski Marko Antun Gregorina (1735-1815), teolog, doktor građanskog i crkvenog prava, koji je službu vršio izvjesno vrijeme u Grčkoj, obavljao je, prema navodima don Antona Miloševića, pored redovničke službe, i službu bibliotekara. Gregorina je i značajan pisac djela iz crkvene i kulturne istorije, a za istoričare bibliotekarstva je posebno zanimljiv zato što se zalagao da svaki sveštenik bude obrazovan i da ima svoju priručnu biblioteku.[19] On od sveštenika zahtijeva da stalno usavršavaju svoja znanja, a to mogu uraditi samo uz odgovarajuću literaturu. Spisak neophodnih knjiga crkvene biblioteke Gregorina razvrstava u 9 oblasti[20], a ponekad uz knjige ističe njihovu važnost i odlike.

Gregorina je oporukom svoju biblioteku zavještao Kotorskoj biskupiji, a o njenom značaju se kasnije u jednoj opštinskoj predstavci kaže da je "korist i ukras Boke".[21]

Ime župnika Crkve sv. Mateja u Dobroti, Franja Morandija (1748-1826), je veoma značajno iz više razloga. Ovaj teolog, pjesnik, prevodilac, pristalica narodnog jezika u crkvenoj službi, ostavio nam je biblioteku u kojoj ima i veoma važnih knjiga na našem jeziku. Morandijeva biblioteka je specifična po tome što je na naslovnoj strani svake knjige napisao svoje ime i prezima, kao i službu koju je tada obavljao. Ponekad je pravio bilješke na svojim knjigama, a za lingviste su zanimljive akcenatske intervencije.

Knjige Morandijeve biblioteke nalaze se sada u Biskupijskoj biblioteci, Franjevačkoj biblioteci i u zbirci na Otoku Gospe od Milosti kod Tivta.[22]

Za dr Antuna Bašića (1793-1873), teologa, pedagoga, pisca, možemo reći da nam je zanimljiv kao bibliofil - vlasnik značajne biblioteke, za koju Ivan Kukuljević Sakcinski kaže da predstavlja lijepu zbirku (od koje je dosta sačuvano i nalazi se u Perastu u Crkvi sv. Nikole). Zanimljiv je i kao bibliotekar, tvorac kataloga svoje biblioteke, koju je razvrstao na 5 oblasti. Prema našem skromnom mišljenju Bašićeva katalogizacija odražava njegov enciklopedijski, klasicistički intelektualni potencijal.[23]

Sveštenik don Srećko Vulović (1840-1900) iz Perasta je svoju biblioteku zavještao Kotorskoj biskupiji (prenesena je 1945. sa Otoka Gospe od Milosti kod Tivta). Sačuvan je popis biblioteke, a po značaju se ističu djela o prošlosti Boke Kotorske. Vulović je bio i pisac (napisao 21 djelo), a ističemo "Popis narodnih bokeških spisatelja i njihovih djela", biobibliografiju pisaca na narodnom jeziku.[24] U Kotorskoj gimnaziji, u kojoj je predavao vjeronauku i italijanski jezik, formirana je biblioteka - Domaća bokeška

eft:nifi fummū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

knjižnica (prvi knjižničar je bio don Jakov Grupković [25]), a don Srećko se, današnjom terminologijom rečeno, zalaže za formiranje zavičajne zbirke. On poziva Bokelje da ustupe ovoj biblioteci knjige koje su napisali Bokelji, zatim sve što je napisano o Boki, kao i stare isprave i listine, koje bi, zatim, bile dostupne svima "na korist, diku i ponos mile nam domovine".[26] Don Srećko Vulović je jedan od organizatora osnivanja Narodne slavjanske čitaonice u Perastu (1863).[27]

Fra Benvenut Rode (1862-1935) je u novijoj prošlosti Franjevačke biblioteke u Kotoru imao značajno mjesto. Uz stručnu pomoć Josipa Đelčića, Rode, profesor Kotorske gimnazije i nautike, istoričar, pisac, bibliofil, bibliotekar, stvara materijalne uslove za rad biblioteke, radi na sistematskom bogaćenju fonda, na zaštiti i konzervaciji, inventarisanju, izradi autorskog kataloga i, što je posebno važno, na novom ustrojstvu Franjevačke biblioteke, koja dobija statut i postaje naučna, javna.[28]

Nakon ovih vrijednih kulturnih poslenika, posla se u Biblioteci prihvata fra Venko Gugić, a kasnije, i donedavno, fratar Dinko Vlašić. Naš cijenjeni savremenik fra Dinko Vlašić obradio je u elektronskom obliku, prema namjenski urađenom programu, oko 9000 bibliotečkih jedinica, što je rezultat vrijedan poštovanja.[29]

Vrijednu biblioteku posjeduje Srpka pravoslavna crkvena opština Kotor, čiji je osnov[30] legat učenog episkopa bokokotorsko-dubrovačkog Gerasima Petranovića (1820-1906), pisca, osnivača i urednika "Šematizma Pravoslavne eparhije bokokotorsko-dubrovačke i spičanske" (1874-1912) i urednika "Srpsko-dalmatinskog magazina" (1862-1871), godišnjaka koji je tretirao leksičke, književne, folklorne, obrazovne i crkveno-političke teme.[31] Biblioteka Srpske pravoslavne crkve Kotor, pored Petranovićeve biblioteke, uključuje i nekoliko privatnih biblioteka sveštenih lica Bokokotorske eparhije.

Značajno središte pravoslavne duhovnosti na ovom prostoru bio je Manastir Podlastva u Lastvi Grbaljskoj. Manastir, koji je kao duhovno središte imao bogatu biblioteku rukopisnih i drugih knjiga, više puta je tokom svoje duge istorije rušen i obnavljan. Njegova biblioteka veoma je stradala u zamljotresu 1979. godine koji je zahvatio Crnogorsko primorje. Prvi put se manastir Podlastva pominje u pisanim izvorima 1417. godine.[32] U istorijskom trajanju ovog manastira značajan udio u bavljenju knjigom imali su jeromonah Maksim Miloševac i iguman Georgije, a kasnije jeromonah Grigorije Bućin, kaluđeri Teodosije Milošević i Mojsije Vukšić, Gedeon Jurišić, te mitropoliti crnogorski – Visarion Ljubiša i Mitrofan Ban.[33]

Manastir Banja kod Risna, koji se prvi put pominje 1602. godine, bio je izložen u svojoj burnoj istoriji pljački, spaljivanju i rušenju. Međutim, kaluđeri su uspijevali da nekoliko puta spasu manastirske knjige. U istorijskom trajanju ovog manastira značajnu ulogu je imao arhimandrit Dionisije Miković, koji je govorio da Manastir ima bogatu biblioteku.[34] Iz arhivske dokumentacije Dionisija Mikovića posebno su za istraživače naše istorije značajna pisma mitropolita crnogorskog, Petra I Petrovića.[35]

Plodni naučni radnik i pisac, biskup Pavao Butorac (1888-1966), ostavio je dubok trag u kulturnoj istoriji, posebno Perasta.

Oko 3200 bibliotečkih jedinica biblioteke don Antona Miloševića, hroničara i odličnog poznavaoca prošlosti Boke Kotorske pripalo je Istorijskom arhivu u Kotoru, dok se dio, posebno periodike, nalazi u posjedu biblioteke Muzeja grada Perasta.[36]

Don Gracija Brajković (1915-1994), generalni vikar Kotorske biskupije, prepozit Stolnog kaptola, monsinjor, izuzetno je zadužio našu kulturnu prošlost svojim

naučnim radovima u oblasti istorije, istorije književnosti, arhivistike, arheologije. Za istoriju bibliotekarstva nezaobilazni su njegovi stručni prilozi, koje smo i u ovom radu koristili. Bogata biblioteka don Gracije Brajkovića pripala je Biskupijskoj biblioteci, kao i biblioteka don Gracije Ivanovića.[37]

Kada govorimo o doprinosu crkvenih lica istoriji crkvenih biblioteka, moramo makar pomenuti don Nika Lukovića (1887-1970), istaknutog naučnog i kulturnog djelatnika, pisca, jednog od osnivača Društva istoričara Crne Gore, člana Naučnog društva Crne Gore, predsjednika Narodnog univerziteta Boke Kotorske.

Zahvalnost za predan naučni rad o našoj starijoj prošlosti, dugujemo i don Ivu Stjepčeviću (1876-1957), kanoniku, dekanu Stolnog kaptola, Kaptolskom vikaru, nastavniku Kotorske gimnazije, arhivisti, piscu nekoliko monografija u kojima posebno obrađuje socijalne odnose, bavi se istorijom crkve i umjetnošću.[38]

Prota Vaso J. Ivošević je svojim prilježnim, upornim radom doprinio da se sačuva, opiše i obradi bibliotečki materijal u brojnim pravoslavnim hramovima, tako da njegova istraživanja i naučni prilozi predstavljaju, posebno za bibliotekare, nezaobilaznu literaturu.

Prota Jovan Bućin, pisac "Pregleda rada Srpskog pjevačkog društva Jedinstvo u Kotoru (1839-1929)", zaslužan je da se sačuvao bogat materijal o aktivnostima ovog društva, kao i drugi arhivski i bibliotečki materijal u Biblioteci Srpske pravoslavne crkve Kotor.

NAPOMENE

[1] Požari, zemljotresi, poplave, ratovi, pohare, a ponekad nemar i nebriga, uticali su na stanje i veličinu fondova crkvenih biblioteka, i katoličkih i pravoslavnih, u Kotoru i okolini. O tome vidi detaljnije: Miloš Milošević-Gracija Brajković, *Inkunabule i poštinkunabule Biblioteke Kotorske biskupije,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 133; Miloš Milošević, *Prilog proučavanju čitaonica i biblioteka u Kotoru i okolini,* "150 godina narodnog bibliotekarstva u Crnoj Gori". Cetinje 1986, str. 33-45; Vaso J. Ivošević, *Biblioteke pravoslavnih manaštira u Boki Kotorskoj i Paštrovićima,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 53; Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 120; Ivan Božić, *Kotorsko-mletački sporovi oko crkvenih dragocenošti,* "Nemirno pomorje XV veka", Beograd 1979, str. 28-36.

[2] Iz brojnih dokumenata Istorijskog arhiva Kotor i Biskupskog arhiva Kotor vrijedni naučni radnici i istraživači otrgli su od zaborava imena mnogih sveštenih lica zaslužnih za istorijat naših crkvenih biblioteka. Međutim, svakako ostaje veliki broj onih čija imena je pokrila koprena zaborava.

[3] Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 119.

[4] Ibidem, str. 120

[5] Vaso J. Ivošević, *Biblioteke pravoslavnih manaštira u Boki Kotorskoj i Paštrovićima,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u SR Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 58-59.

[6] Risto Kovijanić, *Književnošt Kotora (kratak pregled),* "Kotorska sekcija Društva istoričara Crne Gore 1948-1968", Kotor 1970, str. 96. (Zanimljivo je da Kovijanić navodi da je biskup Malicijaka knjige zavještao Franjevačkom samostanu na Gurdiću, dok mr

eft:nifi fummū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

Jovan Martinović navodi da biskup knjige ostavlja samostanu fratara minorita (Male braće) u Kotoru, koji se, prema tvrdnji Martinovića, nalazio u Kotoru uz crkvu svetog Pavla, zadužbinu kotorskog građanina Pavla de Bari iz 1266. Navedeno prema: Jovan Martinović, *Zavještanja građana Kotora crkvama tokom perioda 1326-1337. godine,* "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", Kotor, XLVII-XLIX/1999-2001, str. 93).

[7] Gracija Brajkovć, op. c., str. 121. (Lično ime biskupa koji 1327. zavještava svoju privatnu biblioteku Brajković definiše kao Dujam, što se razlikuje od podatka koji je dao Kovijanić. Mr Jovan Martinović, u već navedenom članku, precizira da se u zavještanju kotorskog biskupa od 7. novembra 1327. ne navodi o kojem je kotorskom biskupu riječ, ali na osnovu notarskih knjiga i drugih izvora, on podsjeća na podatak da je Dujam bio biskup kotorski od 1280-1326, dok je Malicijaka bio biskup od 1326-1328).

[8] Risto Kovijanić, Ibidem, str. 96.

[9] Gracija Brajković, op. c., str. 119.

[10] Risto Kovijanić, op. c., str. 96.

[11] Jovan Martinović, *Zavještanja građana Kotora crkvama tokom perioda 1326-1337. godine,* "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", Kotor, XLVII – XLIX/ 1999 –2001, str. 93-99.

[12] Gracija Brajković, op. c., str. 121.

[13] R. Kovijanić–I. Stjepčević, *Kulturni život starog Kotora (XIV- XVIII vijek)*, Knj. I, Cetinje 1957, str. 74.

[14] Vaso J. Ivošević, op.c., str. 59.

[15] Ivan Božić, *O propašti Manastira Sv. Mihaila na Prevlaci,* "Nemirno pomorje XV veka", Beograd 1979, str. 83-91.

[16] Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989.

[17] Knjiga Ivana A. Nenadića *Nauk kršćanski* štampana je 1802. u štampariji Franćeska Andreole (Francesco Andreola) koja je radila u Kotoru od 1797. do 1802. god. štampajući knjige i drugi materijal na oba pisma - latinicom i ćirilicom. Navedeno prema: Dušan Martinović, *Crna Gora u Gutembergovoj galaksiji,* Podgorica 1994, str. 136-138.

[18] Gracija Brajković, op. c., str. 127-128.

[19] Mon. Marco Antonio conte Gregorina, vescovo di Cattaro: *Lettera paštorale al dilettissimo suo clero in ordine agli študi ecclesiaštici*. Poslanica je na 18 str. a od str. 19 do 26 je spisak crkvenih knjiga koje se preporučuju za čitanje. I ova poslanica je štampana u Andreolinoj štampariji u Kotoru 1802. godine. Navedeno prema: Dušan Martinović, *Crna Gora u Gutembergovoj galaksiji,* Podgorica 1994, str. 138.

[20] Gregorina je klasifikovao literaturu namijenjenu crkvenoj biblioteci po sljedećim oblastima: l. Gramatika, jezik 2. Filozofija 3. Sveto pismo, Biblija 4. Teologija 5. Moralika 6. Kanonsko pravo 7. Knjige preporučene od sv. Karla Boromejskog 8. Homiletika i 9. Crkveni obredi. Navedeno prema: Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji*, "Skriptoriji i manastirske biblioteke u SR Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 130.

[21] Gracija Brajković, op. c., str. 128-130.

[22] Ibidem, str. 130, 131.

[23] Ibidem, str. 131.

[24] Opširnije o radu don Srećka Vulovića u: Miroslav Pantić, *Prepiska Srećka Vulovića i Valtazara Bogišića*, "Zbornik istorije književnosti", knj. 2, Beograd 1961.

[25] Vasilije Jovović, *Crnogorsko bibliotekarstvo do 1941. godine,* Cetinje 1999, str. 258.

[26] Gracija Brajković, op. c., str. 131-132.

[27] Gracija Brajković, *Biblioteke i čitaonica u Perastu,* "150 godina narodnog bibliotekarstva u Crnoj Gori", Cetinje 1986. str. 47.

[28] Venko Gugić, *Povijesni okvir Franjevačke biblioteke sv. Klara u Kotoru,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 105-116.

[29] Stevan Kordić–Snežana Pejović, *Digitalna zaštita arhivske i bibliotečke građe iz crkvenih fondova opštine Kotor,* "Arhivski zapisi", Cetinje, VII, 1-2/2000, str. 93-120.

[30] Niko S. Martinović, *Stari knjižni fond u Crnoj Gori,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, str. 24.

[31] Nevenka Mitrović-Veselin Pestorić, *Regionalna bibliografija Boke Kotorske*, "Bibliografija članaka bokeljske periodike", Knj. 2, Herceg Novi 2000, str. 8

[32] Dušan J. Martinović, *160 godina Državne (nacionalne) biblioteke Crne Gore (1838 – 1998),* Podgorica 2002, str. 31.

[33] Vaso Ivošević, op. c., str. 83, 84.

[34] Ibidem, op. c., str. 77. Takođe pogledati: Dušan Martinović, *160 godina Državne (nacionalne) biblioteke Crne Gore (1838 – 1998),* Podgorica 2002, str. 29.

[35] Arhimandrit Dionisije Miković je bio od 1896. do 1898. urednik "Srpskog magazina", godišnjeg časopisa za pouku, zabavu i književnost i od 1909. do 1914. urednik velikog ilustrovanog kalendara "Boka". Navedeno prema: Nevenka Mitrović-Veselin Pestorić, *Regionalna bibliografija Boke Kotorske*, Bibliografija članaka bokeljske periodike 1874–1913, Knj. 2, Herceg-Novi 2000, str. 9-11. O Dionisiju Mikoviću opširnije u V. Ivošević, *Arhimandrit D. Miković,* Kotor 1968. ili u V. Ivošević, *Jugoslovenske ideje Dionisija Mikovića,* u "Boka", Herceg-Novi, 2, str. 241- 255.

[36] Ovaj podatak mi je saopštila gospođa Marija Mihaliček, istoričar umjetnosti i kustos Muzeja u Perastu, na čemu joj najljepše zahvaljujem.

[37] Jelena Antović, Aleksandra Milić, Snežana Pejović, *Bio-bibliografije arhivskih službenika Istorijskog arhiva Kotor*, "50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999. Bio-bibliografije arhivskih službenika sa pregledom arhivskih fondova i zbirki", /bibliografsku jedinicu obradila Snežana Pejović, str. 232; S. Kordić-S. Pejović, op. c.

[38] Jelena Antović, Aleksandra Milić, Snežana Pejović, *Bio-bibliografije arhivskih službenika Istorijskog arhiva Kotor*, "50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999. Bio-bibliografije arhivskih službenika sa pregledom arhivskih fondova i zbirki", /bibliografsku jedinicu obradila Jelena Antović, str. 177.

est: nisi summū deum per eum cognoverit mandata eius legemq; ser

CONTRIBUTION OF CLERGY IN ESTABLISHING AND ENRICHING OF LIBRARY HOLDINGS IN KOTOR AND THE AREA

In Kotor and the area nowadays there are several precious church libraries whose holdings, although damaged and considerably diminished during years[1], testify to cultural milieu in which they were created, as well as to the intellectual potential of the clergy to whom they belonged, who were creating them or who were taking care of them. This is the occasion to remind ourselves of some known names of clergymen[2] who contributed to establishing, protecting and processing of church library material of exceptional importance for Kotor and its surroundings.

Archival traces tell us that in this area tens of Benedictine scriptoria were active in monasteries, which implies that there were our first libraries.[3]

The scriptorium which was active on the island of St. George's near Perast, must have certainly had its own library. It is interesting that an inventory was conserved, a list from the year 1431, where seven liturgical books are listed by titles and with them "St. Benedict's Rule of Life" and, as it was written, many other old books.[4]

We emphasize the significance of the monastery of St. Archangel Michael on the island of Prevlaka near Tivat, which had first been a Benedictine monastery and later on a spiritual centre of bishops and metropolitans of Zeta and which, as such, had to have its own library and a scriptorium. In the Simeon's typicon, a manuscript from the second half of the 14th century written on parchment, there is indirect information in the form of a list, inventory of books of the Episcopal Church. The inventory lists the "books of throne": two books of psalms, two Octoechos books, a Gospel, an Apostle, a Liturgy (i.e. *Missal*), a Prayer book (*Ritual book),* six copies of a Menaion, a triodion, rules, a palaia, a paterik and a typicon, i.e. the whole library, for the structure of which the experts consider that it represents minimum holdings of an archpriest's library in the 14th century Zeta.[5]

The first mention of a clergyman related to books is found in Kotor archives (a Will from 1327) which says that Bishop Darša Malicijaka bequeaths to the Franciscan monastery at Gurdić a Holy Bible and *Summa Monaldiana* and "all his books",[6] but there is no inventory of the Bishop's library.[7]

Somewhat later, in 1430, the inventory was made of the library of Fra Petar Gizda, a guardian of the Franciscan monastery, containing 33 books.[8] Therefore, on the basis of two archival documents we can conclude that the Franciscan monastery was the centre of literacy in Kotor at that time and that, thanks to writing, i.e. copying of books, it had a significant library.

The minister and chaplain of St. George's, opposite Perast, Nikola Trifunov Paskvalić (*Nicolaus ser Tripici de Jaco de Pasqualibus*), is mentioned as a scribe who is supposed to copy a breviary for the church of St. Jacob of Loggia in Kotor;[9] another priest, Andrija

Hrsiman, gives to the church a missal which he personally had written, whilst learned notary lad Ivan Silvestrov de Luksa bequeaths to St. Bernard monastery in Kotor in 1458 his library containing 10 books, which are believed to have been written by him personally.[10] It should be emphasized that, apart from clergymen, even secular persons of all classes, from noblemen to servants, were enriching the holdings of church libraries of Kotor and the area.

In legal-notary books of Kotor Historical archives many information can be found in Wills about the bequeathal of books to certain churches or monasteries.[11] For example, there is interesting information about a Kotor bishop Girolamo Rusca[12] who personally made the inventory of 44 books of his, stating that two of them had been lent to the abbot of Perast Mihovil Cizila.[13]

Therefore, when we speak about the very beginnings of the history of libraries in Kotor and its area, we must emphasize the role of clergymen of both Christian confessions. Roman-Catholic clergymen, of whom many had attended schools in former elite education centers: Padua, Venice, Rome etc, are the most meritorious for the richness of library holdings in Catholic churches, as centers of literacy. Also, archival data tell us that the bishops of the island of Prevlaka (near Tivat), as educated and influential persons, were donors and founders of churches and monasteries,[14] and local monks were resisting the violence of Venetian authorities, striving to prevent the destruction of church property among which there were Cyrillic books.[15] Clergymen of both religious laws, Catholics and Orthodox, by writing, copying, luxury equipping, using and bequeathing of religious service books, but also of books of different contents, exerted decisive influence on the creation of spiritual climate in which a book became powerful means for spreading religious knowledge, means of propaganda, as we would say today. However, a book represented precious goods used in trading and which used to be transferred by means of bequeathals to certain owner, most frequently to churches.

Medieval Kotor represented an important port, amongst other things, even for trading in Latin and Cyrillic books. From such a spiritual environment, from the coasts of the Bay of Kotor, famous printers Andrija Paltašić and Jerolim Zagurović set out to Venice, and poet laureates (*poeta laureatus*) who left deep and indelible trace in the general culture of this region and wider, also came from Kotor.

One of the most significant figures of church history from this area is Archbishop Andrija Zmajević (1628-1694) who possessed, according to some information, one of the largest libraries in Dalmatia. According to his great education, spiritual thirst, reputation and high church and social position, we can only imagine what could have been found in the library of this clergyman, poet, preacher, and benefactor, one of the most influential people of the time. However, only one book was preserved of the famous Zmajević library. It is kept in the Diocesan library (Caesare Baroni Sorano: *Martyrologium Romanum*, Rim, 1630). Everything else was destroyed in the fire which caught the palace Burović-Zmajević 1807, when in Herceg Novi, during the fights of Montenegrins, Russians and people from the Bay of Kotor against the French, burned down the building in which the library had been housed.

Aware of the significance of a book as a civilization achievement of the new era and a book as a spiritual instrument, Zmajević bequeaths his library in 1693 to his successor,

eſt:niſi ſummū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; ſer

with the condition that none should be alienated, but, what is very important, he says that the books may be used by those who need them, especially clergymen for whom he was trying to establish the library.[16]

When we speak about the contribution of clergymen to church librarianship, we single out the library of Ivan Antun Nenadić (1723-1784), the parish priest of St. Eustache church in Dobrota and general vicar of Kotor bishop, learned theologian, preacher, writer, translator and great supporter of the use of vernacular.[17]

Nenadić left his library to the Franciscan monastery in Perast, in his Will in 1775, stating that Perast clergymen could use the library. An interesting fact about the books of this library is that the Franciscans from Perast put marks on them which indicate the donor and the new owner. Nenadić's library, apart from theological literature, contains even books of historical and general-culture contents, and to us is important the fact that on one book there is Nenadić's name among the subscribers, which indicates that he had had a live interest for new, i.e. contemporary publishing production.

The books of Nenadić's library are now partly in Perast, partly in the Diocesan library, and between World War I and II one part of the books were transferred to the Franciscan monastery of St. Clara in Kotor by Fra Benvenut Rode.[18]

Kotor bishop Marko Antun Gregorina (1735-1815), a theologian, doctor of civil and church law performed, according to the assertions of Don Anton Milošević, apart from religious service, the duty of a librarian as well. Gregorina is a significant writer of works related to church and cultural history, and he is especially interesting for the historians of librarianship because of his insisting that every clergyman be educated and to have his own reference library.[19] He requires from the clergymen to perfect their knowledge, and they can do that only by using suitable literature. The list of indispensable books of a church library is classified in 9 fields by Gregorina[20] and he sometimes emphasizes the significance and characteristics of some books.

Gregorina bequeathed his library, in his Will, to Kotor diocese, and in a later local government report it was said that it was "a benefit and ornament of the Bay of Kotor".[21]

The name of the parish priest of St. Matej church in Dobrota, Franjo Morandi (1748-1826), is very important for more reasons. This theologian, poet, translator, supporter of the vernacular in religious service, left us a library in which there are even very important books in our language. Morandi's library is a specific one because on the cover of each one of his books he wrote his name and surname, as well as the duty he was performing at that time. Sometimes he made notes in his books, and for linguists are interesting the accentual interventions.

The books from Morandi's library are now in the Diocesan library, in the Franciscan library and in the collection on the Island of Our Lady of Grace near Tivat.[22]

For Dr Antun Bašić (1793-1873), a theologian, pedagogue, writer, we can say that that he is interesting as a bibliophile – owner of an important library, for which Ivan Kukuljević Sakcinski says that it represents a nice collection (a lot of which has been preserved and located in Perast in St. Nicola's church). He is interesting even as a librarian, the creator of the catalogue of his library, which was classified in 5 fields. According to our modest opinion, Bašić's catalogue reflects his encyclopedic, classicist and intellectual potential.[23]

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

Clergyman Don Srećko Vulović (1840-1900) from Perast bequeathed his library to Kotor diocese (it was transferred in 1945 from the Island of Our Lady of Grace near Tivat). The inventory of the library has been preserved, and the works on the past of the Bay of Kotor stand out, of which we single out "Popis narodnih bokeških spisatelja i njihovih djela", the bibliography of writers in vernacular.[24] In Kotor High School, where he taught religious instruction and Italian language, was formed a library – "Domaća bokeška knjižnica" (the first librarian was Don Jakov Grupković[25]), and Don Srećko, as we would say today, fights for the establishment of homeland collection. He calls the people of the Bay of Kotor to give books written by local authors to this library, then everything that was written about the Bay of Boka, as well as old documents and charters, which would then be accessible to all "for benefit, glory and pride of our beloved homeland".[26] Don Srećko Vulović is one of the organizers of the foundation of "Narodna slavjanska čitaonica" in Perast (1863).[27]

Fra Benvenut Rode (1862-1935) had a significant place in the recent past of the Franciscan library in Kotor. With the expert help of Josip Đelčić, Rode, who was a professor at Kotor High School and Marine School, a historian, writer, bibliophile, librarian, provides material conditions for the activities of the library, works on systematic enriching of the holdings, on the protection and conservation, making inventory, on the creation of authors' catalogue and, what is particularly important, on the organization of the Franciscan library which gets its statute and becomes a scientific and public library.[28]

After all these diligent cultural workers, Fra Venko Gugić begins work in the Library, and later on until recently friar Dinko Vlašić. Our contemporary Fra Dinko Vlašić processed in the electronic form, using a specifically designed programme, about 9000 library units, what is a praiseworthy result.[29]

Kotor Serbian Orthodox parish possesses a precious library whose base[30] is the legacy of the learned bishop of Boka Kotorska and Dubrovnik Gerasim Petranović (1820-1906), the writer, founder and editor of "Šematizam Pravoslavne eparhije bokokotorsko-dubrovačke i spičanske" (1874-1912) and the editor of "Srpsko-dalmatinski magazin" (1862-1871), the almanac which treated lexical, literary, folklore, educational and church-politics subjects.[31] The library of Kotor Serbian Orthodox parish, apart from the Petranović's library, includes even several private libraries of the clergymen of the eparchy of the Bay of Kotor.

Podlastva monastery in Lastva Grbaljska was a significant centre of Orthodox spirituality in this area. The monastery, which as a spiritual centre had had a rich library of handwritten and other books, was demolished and reconstructed several times during its long history. Its library suffered greatly in the earthquake of the year 1979 which struck the coastal region of Montenegro. Podlastva monastery was mentioned for the first times in the written sources from the year 1417.[32] Hierodeacon Maksim Miloševac and prior Georgije, and later on hierodeacon Grigorije Bućin, monks Teodosije Milošević and Mojsije Vukšić, Gedeon Jurišić, as well as Montenegrin metropolitans Visarion Ljubiša and Mitrofan Ban,[33] played a considerable role in dealing with books in the history of this monastery.

Banja monastery near Risan, which was mentioned for the first time in 1602, was exposed, during its tumultuous history, to plunder, burning and demolition. However,

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; ser

the monks several times managed to save the monastery books. In the history of this monastery a considerable role had archimandrite Dionisije Miković, who used to say that the monastery had had a rich library.[34] From the rich archival documentation of Dionisije Miković of particular significance for the researches of our history are the letters of the metropolitan of Montenegro, Petar I Petrović.[35]

A prolific scientific worker and writer, Bishop Pavao Butorac (1888-1966), left a deep trace in the cultural history, especially of Perast.

About 3200 library units of the library of Don Anton Milošević, a chronicler and excellent connoisseur of the past of the Bay of Kotor came to Kotor Historical archives, whilst one part, especially periodical editions, is in the possession of the library of the Museum in Perast.[36]

Don Gracija Brajković (1915-1994), general vicar of Kotor diocese, prepositor of the Chapter, monsignor, greatly obligated our cultural past with his scientific works from the fields of history, literary history, archival science, archaeology. His expert supplements are inevitable for the history of librarianship. The rich library of Don Gracija Brajković came to the Diocesan library, just like the library of Don Gracija Ivanović.[37]

When we speak about the contribution of clergymen to the history of church libraries, we must emphasize the role of Don Niko Luković (1887-1970), a distinguished scientific and cultural worker, writer, one of the founder of the Association of Montenegrin historians, a member of the Scientific association of Montenegro, a president of the People's University of Boka Kotorska.

We owe our gratitude for devoted scientific work on our ancient past also to Don Ivo Stjepčević (1876-1957), a canon, dean of the Chapter, Chapter vicar, professor at Kotor High School, archivist, writer of several monographs in which he focuses specifically on social relationships, and he also deals with the history of church, as well as with art.[38]

Archpriest Vaso J. Ivošević with his diligent, tenacious work contributed to the preservation, description and processing of the library material in numerous Orthodox churches, so that his researches and scientific supplements represent, especially for librarians, the inevitable literature.

Archpriest Jovan Bućin, the author of "Pregled rada Srpskog pjevačkog društva Jedinstvo u Kotoru (1839-1929)", is responsible for the preservation of rich material about the activities of this association, as well as other archival and library material in the library of Kotor Serbian Orthodox church.

FOOTNOTES

[1] Fires, earthquakes, floods, wars, devastations, and sometimes negligence and indifference, influenced the condition and size of the holdings of church libraries, both Catholic and Orthodox ones, in Kotor and the area. See more details in: Miloš Milošević-Gracija Brajković, *Inkunabule i poštinkunabule Biblioteke Kotorske biskupije,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 133; Miloš Milošević, *Prilog proučavanju čitaonica i biblioteka u Kotoru i okolini,* "150 godina narodnog bibliotekarstva u Crnoj Gori", Cetinje 1986, page 33-45; Vaso J. Ivošević, *Biblioteke pravoslavnih manaštira u Boki Kotorskoj i Paštrovićima* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 53; Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 120;

Ivan Božić, *Kotorsko-mletački sporovi oko crkvenih dragocenosti,* "Nemirno pomorje XV veka", Beograd 1979, page 28-36.

[2] From numerous documents of Kotor Historical Archives and Kotor Bishop Archives, diligent scientific workers and researchers brought out of the oblivion the names of many clergymen meritorious for the history of our church libraries.

[3] Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 119.

[4] Ibidem, p. 120.

[5] Vaso J. Ivošević, *Biblioteke pravoslavnih manastira u Boki Kotorskoj i Paštrovićima,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u SR Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 58-59.

[6] Risto Kovijanić, *Književnost Kotora (kratak pregled,* "Kotorska sekcija Društva istoričara Crne Gore 1948-1968", Kotor 1970, page 96. (It is interesting that Kovijanić states that bishop Malicijaka bequeathed his books to the Franciscan monastery at Gurdić, whilst Jovan Martinović, M.A, states that the bishop bequeathed his books to the monastery of the Minorite friars in Kotor, which, according to Mr. Martinović's assertion, was located in Kotor next to St. Paul's church, the endowment of a Kotor citizen Pavle de Bari from 1266. Quoted from: Jovan Martinović, *Zavještanja građana Kotora crkvama tokom perioda 1326-1337. godine,* "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", Kotor, XLVII-XLIX/1999-2001, page 93).

[7] Gracija Brajkovć, op. c., page 121. (The name of the bishop who in 1327 bequeaths his private library, Mr. Brajković is defined as Dujam, which is different from the information given by Kovijanić. Jovan Martinović, M.A, in already quoted article, precisely states that in the bequeathal of Kotor bishop dated 7th November 1327 there is no name of the bishop, but on the basis of notary books and other sources, he reminds of the fact that Dujam was Kotor bishop from 1280-1326, whilst Malicijaka was the bishop from 1326-1328).

[8] Risto Kovijanić, Ibidem, page 96.

[9] Gracija Brajković, op. c., page 119.

[10] Risto Kovijanić, op. c., page 96.

[11] Jovan Martinović, *Zavještanja građana Kotora crkvama tokom perioda 1326-1337. godine,* "Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru", Kotor, XLVII – XLIX/ 1999 –2001, page 93-99.

[12] Gracija Brajković, op. c., page 121.

[13] R. Kovijanić – I. Stjepčević, *Kulturni život starog Kotora (XIV- XVIII vijek)*, Knj. I, Cetinje 1957, page 74.

[14] Vaso J. Ivošević, op.c., page 59.

[15] Ivan Božić, *O propasti Manastira Sv. Mihaila na Prevlaci,* "Nemirno pomorje XV veka", Beograd 1979, page 83 - 91.

[16] Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989.

[17] The book "*Nauk kršćanski* " by Ivan A. Nenadić was printed in 1802 in Francesco Andreola's printing office which was working in Kotor from 1797 to 1802 printing books and other material in both writings - Latin and Cyrillic.

[18] Gracija Brajković, op. c., page 127-128.

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; ser

[19] Mon. Marco Antonio conte Gregorina, vescovo di Cattaro: *Lettera pašlorale al dilettissimo suo clero in ordine agli šludi ecclesiašlici*. The Epistle is on page 18 and from page 19-26 there is a list of church books recommended for reading. Even this epistle was printed in Andreoa's printing office in Kotor in 1802. Quoted according to: Dušan Martinović, *Crna Gora u Gutembergovoj galaksiji,* Podgorica 1994, page 138.

[20] Gregorina classified the literature intended for a church library according to the following fields: 1. Grammar, language 2. Philosophy 3. Holy Scripture, Bible 4. Theology 5. Moralism 6. Canonic law 7. Books recommended by St. Carlo Borromeo 8. Homiletic and 9. Church rituals. Quoted according to: Gracija Brajković, *Skriptoriji i biblioteke u Kotorskoj biskupiji*, Cetinje 1989, page 130.

[21] Gracija Brajković, op. c., p. 128-130.

[22] Ibidem, page 130, 131.

[23] Ibidem, page 131.

[24] More details about the work of Don Srećko Vulović in: Miroslav Pantić, *Prepiska Srećka Vulovića i Valtazara Bogišića*. "Zbornik istorije književnosti", knj. 2, Beograd 1961.

[25] Vasilije Jovović, *Crnogorsko bibliotekarštvo do 1941. godine,* Cetinje 1999, page 258.

[26] Gracija Brajković, op. c., page 131-132.

[27] Gracija Brajković, *Biblioteke i čitaonica u Perašlu,* "150 godina narodnog bibliotekarstva u Crnoj Gori", Cetinje 1986. page 47.

[28] Venko Gugić, *Povijesni okvir Franjevačke biblioteke sv. Klara u Kotoru,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 105-116.

[29] Stevan Kordić – Snežana Pejović, *Digitalna zaštita arhivske i bibliotečke građe iz crkvenih fondova opštine Kotor,* "Arhivski zapisi", Cetinje, VII, 1-2/2000, page 93-120.

[30] Niko S. Martinović, *Stari knjižni fond u Crnoj Gori,* "Skriptoriji i manastirske biblioteke u Crnoj Gori", Cetinje 1989, page 24.

[31] Nevenka Mitrović - Veselin Pestorić, *Regionalna bibliografija Boke Kotorske*, Knj. 2, Herceg Novi 2000.

[32] Dušan J. Martinović, *160 godina Državne (nacionalne) biblioteke Crne Gore (1838–1998),* Podgorica 2002, page 31.

[33] Vaso Ivošević, op. c., page 83, 84.

[34] Ibidem, op. c., page 77. See also: Dušan Martinović, *160 godina Državne (nacionalne) biblioteke Crne Gore (1838 – 1998),* Podgorica 2002, page 29.

[35] Archimandrite Dionisije Miković was the editor of "Srpski magazin", the annual magazine for moral, entertainment and literature from 1896 to 1898, and from 1909 to 1914 the editor of the great illustrated calendar "Boka". Quoted according to: Nevenka Mitrović-Veselin Pestorić, *Regionalna bibliografija Boke Kotorske*, "Bibliografija članaka bokeljske periodike 1874 – 1913", Knj. 2, Herceg-Novi 2000, page 9-11. On Dionisije Miković there are more details in V. Ivošević, *Arhimandrit D. Miković,* Kotor 1968; or V. Ivošević, *Jugoslovenske ideje Dionisija Mikovića* in "Boka", Herceg Novi, 2, page 241-255.

[36] This information was given to me by Mrs. Marija Mihaliček, art historian and the curator of the Museum in Perast, which I am very grateful for.

[37] Jelena Antović, Aleksandra Milić, Snežana Pejović, *Bio-bibliografije arhivskih službenika Istorijskog arhiva Kotor*, "50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999. Bio-bibliografije

arhivskih službenika sa pregledom arhivskih fondova i zbirki", /bibliographic unit was processed by Snežana Pejović, page 232; S. Kordić-S. Pejović, op. c.

[38] Jelena Antović, Aleksandra Milić, Snežana Pejović, *Bio-bibliografije arhivskih službenika Istorijskog arhiva Kotor*, "50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999. Bio-bibliografije arhivskih službenika sa pregledom arhivskih fondova i zbirki", /bibliographic unit was processed by Jelena Antović, page 177; S. Kordić-S. Pejović, op. c.

BEITRÄGE KIRCHLICHER PERSONEN ZUR BILDUNG UND AUSSTATTUNG DER BIBLIOTHEKSSAMMLUNGEN IN KOTOR UND UMGEBUNG

Auf dem Gebiet der Stadt und der Bucht von Kotor gibt es heute mehrere wertvolle kirchliche Bibliotheken, deren Sammlungen, obwohl durch die Zeitläufte sehr beschädigt und reduziert, vom kulturellen Milieu der Vergangenheit ebenso zeugen wie von der intellektuellen Kapazität der Personen, denen sie gehörten, die sie geschaffen haben und um die sie sich kümmerten.

Kirchenmänner aus dem Gebiet der Bucht von Kotor, von denen viele ihre Ausbildung in Elitebildungszentren jener Zeit (Padua, Venedig, Rom usw.) im Schreiben, Abschreiben, in luxuriöser Ausstattung und der Verwendung zunächst liturgischer Bücher, aber auch Bücher mit anderen Inhalten erhalten haben, haben ein günstiges geistliches Klima geschaffen, in dem das Buch in Kotor und Umgebung zur Lebensqualität gehörte.

Archivalische Spuren zeugen davon, dass in unserem Gebiet etwa zehn Benedik tinerschreibstuben tätig gewesen sind, was bedeutet, dass in diesen Klöstern Bücher abgeschrieben wurden und die ersten Bibliotheken formiert wurden. Später haben Dominikaner und Franziskaner die Sorge um die Bücher übernommen.

Gleichzeitig schien das Monasterium des hl. Erzengel Mihailo in Prevlaka (bei Tivat), das zunächst ein Benediktinerkloster war und später geistliches Zentrum orthodoxer Bischöfe und Metropoliten von Zeta (Montenegro) wurde, eine eigene Bibliothek und Schreibstube besessen zu haben.

Die erste erhaltene Erwähnung einer kirchlichen Person in Bezug auf die Bibliothek in den Unterlagen des Stadtarchivs Kotor datiert von 1327, als Bischof Darša Malicijaka dem Franziskanerkloster in Gurdić die Bibel, Monaldis Sammelwerk (Summa Monaldiana) und ''alle seine Bücher" vermachte.

Eine der wichtigsten Figuren der Kirchengeschichte in unserem Raum ist Erzbischof Andrija Zmajević (1628-1694), der eine der größten Bibliotheken in Dalmatien besessen hatte. Jedoch ist nur ein einziges Buch erhalten, das in der Bistumsbibliothek

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; ser

aufbewahrt wird (*Caesare Baroni Sorano: "Mortyrologium Romanum"*, Rom 1630). Alles andere wurde im Brand von 1807 zerstört, als im Kampf der Montenegriner, Russen und Einwohner der Bucht von Kotor gegen die Franzosen das Gebäude, in dem die Bibliothek untergebracht war, zerstört wurde.

Der Theologe Ivan A. Nenadić (1723-1784) vermachte seine Bibliothek den Franziskanern in Perast, in deren reichen Sammlung es neben theologischer Literatur auch Bücher geschichtlicher und allgemein-kultureller Inhalte gibt. Ein Teil der Bibliothek befindet sich in Perast, ein Teil in der Bistumsbibliothek in Kotor (Dobrota) und ein Teil in der Franziskanerbibliothek in Kotor.

Wir wissen, dass die Bibliothek des Bischofs Marko A. Gregorina (1735-1815) eine Zierde von Boka war; er selbst war ein bedeutender Autor von Werken zur Kirchen- und Kulturgeschichte. Von den Priestern forderte er, eigene Bibliotheken aufzubauen und ihre Kenntnisse zu erweitern. In einem Brief mit dem Titel „Biblioteca ecclesiastica" führt er die Liste der unentbehrlichen Bücher der Kirchenbibliothek auf, manchmal betont er ihre Wichtigkeit und Charakteristiken.

Die Bücher der einstigen Bibliothek des Pfarrers Franjo Morandi (1748-1826) befinden sich in Kotor in der Bistumsbibliothek und in der Franziskanerbibliothek sowie in der Sammlung der Kirche auf der Insel Gospa od Milosti bei Tivat. Diese Bücher sind an den Titelseiten zu erkennen, wo Morandi seinen Namen und den Dienst, den er damals tat, aufgeschrieben hat.

Die Bibliothek von Dr. Antun Balšić (1793-1873) wird für eine der damals größten in Dalmatien gehalten. Er ist auch der Autor von Katalogen für seine Bibliothek.

Don Srećko Vulović (1840-1900) vermachte seine reiche Bibliothek der Diözese Kotor; das Verzeichnis seiner Bücher ist erhalten. Vulović ist einer der Gründer des Folskslavischen Lesesaals in Perast, der öffentlichen Bibliothek, wie auch der einheimischen Bibliothek von Boka Kotorska im Gymnasium in Kotor, für die er eine Heimatsammlung initiierte.

Eine wertvolle Bibliothek besitzt die Serbisch-Orthodoxe Kirchengemeinde Kotor, deren Grundlegat aus 1300 Bibliothekseinheiten des gebildeten Bischofs von Boka Kotorska und Dubrovnik, Gerasimo Petranović (1820-1906), besteht. In die Bibliothek sind auch einige Privatbibliotheken von kirchlichen Personen der Provinz Boka Kotorska eingeschlossen.

In jüngerer Vergangenheit hatte sich bei der Bereicherung der kirchlichen Sammlungen, zu deren Erhaltung und Bearbeitung Fra Benvenut Rode besonders hervorgetan, der aus der Franziskanerbibliothek eine wissenschaftliche, öffentliche Bibliothek formierte. Diese Arbeit wird erfolgreich von Fra Venko Gugić und von unserem Zeitgenossen Fra Dinko Vlašić fortgeführt, der in elektronischer Form 9000 Bibliothekseinheiten bearbeitet hat.

Für die Bibliothek des Monasterium Banja bei Risan hat sich der Archimandrit Dionisije Mihović Verdienste erworben. Mit dem Monasterium Podlastva – geistliches Zentrum der orthodoxen Pfarrei Grbalj, deren Bibliothek im Erdbeben von 1979 zerstört wurde - sind unter anderem die Namen der montenegrinischen Metropoliten Visarion Ljubiša und Mitrofan Ban zu nennen.

Bischof Pavao Butorac (1888-1966) hat eine tiefe Spur in der Geschichte der kirchlichen Archivistik und des Bibliothekswesens hinterlassen.

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

Ein Teil der Bibliothek des Priesters don Anton Milošević wurde dem historischen Archiv Kotor zugeteilt, während die Bibliotheken von don Gracija Brajković, einer hervorragenden Persönlichkeit der Kulturgeschichte von Boka Kotorska, und die von don Gracija Ivanović, der Bistumsbibliothek übergeben wurden.

Wir merken die kulturelle Tätigkeit von don Niko Luković (1887-1970) an, eines der Gründer der Gesellschaft der Historiker Montenegros, Mitglied der wissenschaflichen Gesellschaft Montenegros und Präsident der Volksuniversität von Boka Kotorska.

Die Monografien von don Ivo Stjepčević (1876-1957), in denen er sich mit der Geschichte der Kirche und mit der Kulturgeschichte von Boka beschäftigt, sind eine unverzichtbare wissenschafliche Literatur für Forscher.

In das Siebengestirn verdienstvoller kirchlicher Personen schließen wir den Namen von prota Vaso J. Ivošević ein, dessen Beitrag zu kirchlichen Bibliotheken der orthodoxen Provenienz unmeßlich ist, wie auch den Namen von prota Jovo Bućin, der einen Teil der reichen musikalischen Vergangenheit der Stadt Kotor vor der Vergessenheit gerettet hat.

et: nisi cummū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

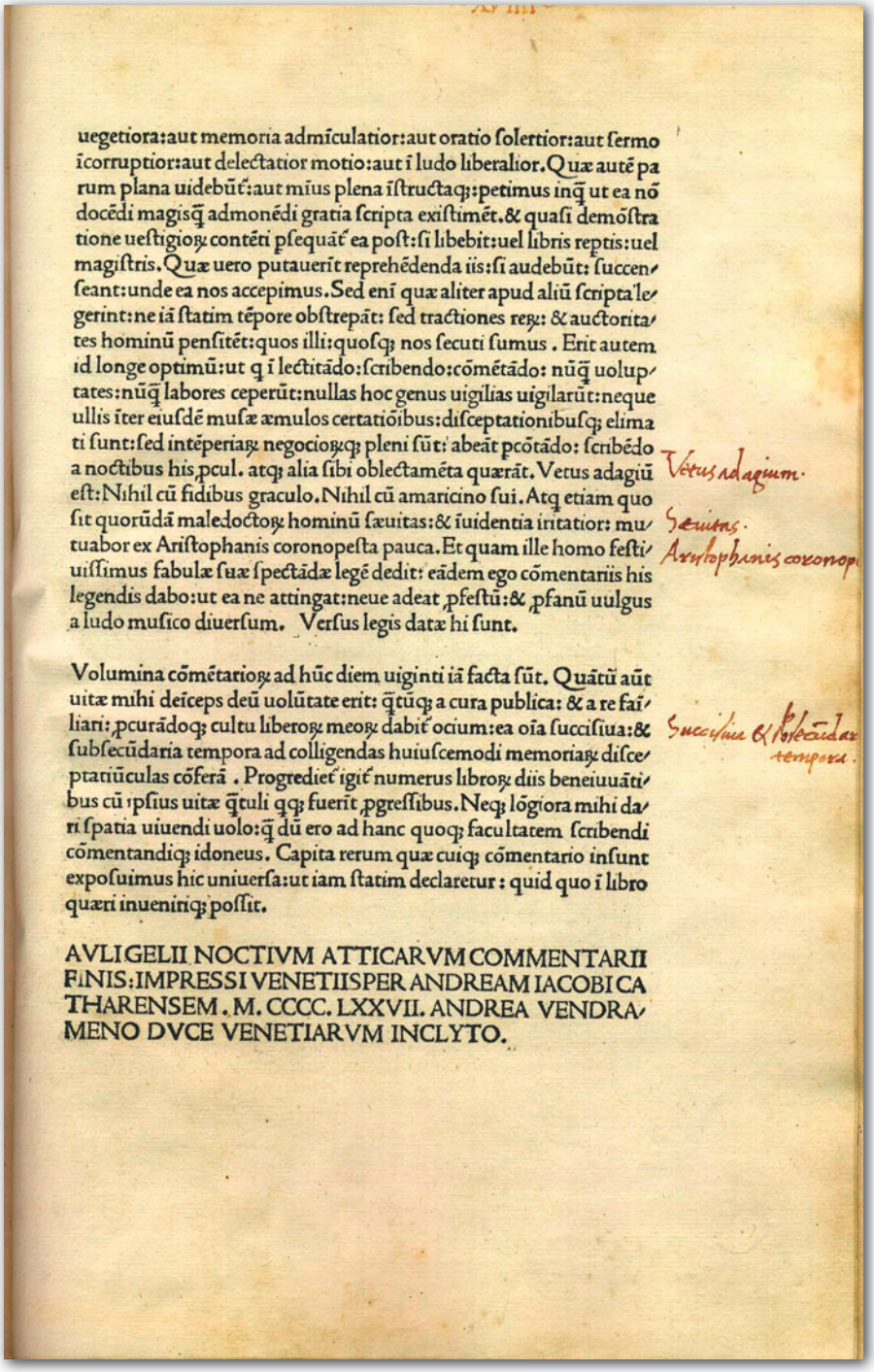

uegetiora:aut memoria admīculatior:aut oratio solertior:aut sermo
īcorruptior:aut delectatior motio:aut ī ludo liberalior. Quæ autē pa
rum plana uidebūt:aut mīus plena īstructaq;:petimus inq̄ ut ea nō
docēdi magisq̄ admonēdi gratia scripta existimēt.& quasi demōstra
tione uestigioꝝ contēti ꝑsequāt ea post:si libebit:uel libris reptis:uel
magistris. Quæ uero putauerīt reprehēdenda iis:si audebūt: succen-
seant:unde ea nos accepimus. Sed enī quæ aliter apud aliū scripta le-
gerint:ne iā statim tēpore obstrepāt: sed tractiones reꝝ: & auctorita-
tes hominū pensitēt:quos illi:quosq; nos secuti sumus. Erit autem
id longe optimū:ut q ī lectitādo:scribendo:cōmētādo: nūq̄ uolup-
tates:nūq̄ labores ceperūt:nullas hoc genus uigilias uigilarūt:neque
ullis īter eiusdē musæ æmulos certatiōibus:disceptationibusq; elima
ti sunt:sed intēperiaꝝ negocioꝝq; pleni sūt: abeāt ꝑcōtādo: scribēdo
a noctibus his ꝓcul. atq; alia sibi oblectamēta quærāt. Vetus adagiū
est:Nihil cū fidibus graculo. Nihil cū amaricino sui. Atq etiam quo
sit quorūdā maledoctoꝝ hominū sæuitas:& īuidentia iritatior: mu-
tuabor ex Aristophanis coronopesta pauca. Et quam ille homo festi-
uissimus fabulæ suæ spectādæ legē dedit: eādem ego cōmentariis his
legendis dabo:ut ea ne attingat:neue adeat ꝓfestū:& ꝓfanū uulgus
a ludo musico diuersum. Versus legis datæ hi sunt.

Volumina cōmētarioꝝ ad hūc diem uiginti iā facta sūt. Quātū aūt
uitæ mihi deīceps deū uolūtate erit: q̄tūq; a cura publica: & a re faī-
liari: ꝓcurādoq; cultu liberoꝝ meoꝝ dabit ocium:ea oīa succisiua:&
subsecūdaria tempora ad colligendas huiuscemodi memoriaꝝ disce-
ptatiūculas cōferā. Progredietur igit numerus libroꝝ diis beneiuuāti-
bus cū ipsius uitæ q̄tuli qq; fuerīt ꝓgressibus. Neq; lōgiora mihi da-
ri spatia uiuendi uolo:q̄ dū ero ad hanc quoq; facultatem scribendi
cōmentandiq; idoneus. Capita rerum quæ cuiq; cōmentario insunt
exposuimus hic uniuersa:ut iam statim declaretur: quid quo ī libro
quæri inueniriq; possit.

AVLI GELII NOCTIVM ATTICARVM COMMENTARII
FINIS:IMPRESSI VENETIIS PER ANDREAM IACOBI CA
THARENSEM. M. CCCC. LXXVII. ANDREA VENDRA-
MENO DVCE VENETIARVM INCLYTO.

Slika 1. *Auli Geli, Noctium atticarum commentarii*, štampao Andrija Paltašić Kotoranin u Veneciji 1477. (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru)

Figure 1. *Auli Geli, Noctium atticarum commentarii,* printed by Andrija Paltašić of Kotor in Venice 1477. (Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)

damnet:æternis ignibus traditi merita pro ſceleribus ſuis ſoluant.
Hæc omnia uera:omnium conſona ad miniſtratione prædicta quæ
eadem Triſmagiſtus eadem Idaſpes eadem Sibylle cōcinerunt dubi
tari non pōt. Curæ ſpes oēs uitæ:ac ſalutis in ſola religione dei ſit poſi
ta. Itaq; niſi hō ſuſcæperit:quā deus ad liberatiōem miſit:qui miſſus
eſt:niſi ſummū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; ſer
uauerit:in eas incidet pœnas de quibus locuti ſumus. Proinde fragilia
contemnenda ſunt ut ſolida conſequamur. Spernēda terrana ut cæ
leſtibus honoremur. Temporalia fugienda:ut ad æterna ueniamus.
Eruditat ſe quiſq; ad iuſticiam firmet ad continentiam præparet ad
agonē inſtruat ad uirtutē ut ſi forte aduerſarius indixerit bellum nul
la ni:nulle terrore:nullis cruciatibus a recto & bono diuellatur. Nō
ſe ſubſternat in ſenſibilibus figmentis:ſæd uerum & ſolum deum re
ctus cognoſcat. Abiiciat uoluptates quarū illecebris anima ſublimis
deprimitur ad terram. Teneat innocentiam. Pro ſit quamplurimis.
Incorruptibiles ſibi theſauros bonis operibus acquirat:ut poſſit deo iu
dice pro uirtutis ſuæ meritis uel coronam fidei uel præmium immor
talitatis adipiſci.

Lactantii Firmiani Ephythomon tractatus finit.

Hoc opus impreſſeerunt Veneciis Magiſter Andreas de paltaſichis ca
tarenſis & Boninus de boninis ſocius: Regnante inclito ac ſereniſſi
mo principe domino Ioanne mocenigo dei gratia Venetiarum duce

.M.CCCC.LXXVIII.xii.marcii.

Arguit hic hominum ſectas Lactantius omnes
Septeno falſas codice uera docens.
Siue deum tangat turbato lumine cernens
Ira furor gemino pernotat inde libro.
Et uolucrum uerſu phœnix comprenditur una.
Quæ noſtro nunq; paſcitur alma ſolo.
Hincq; redemptoris noſtri non carmina deſunt:
Quæ poſitum e tumulo dulce canendo uocant.
Preſſerat hunc primo mundi caput inclyta Roma
Poſt regina premit quippe colenda maris.

Slika 2. *Lactantii Firmiani, De divinis institutionibus ad versus gentes*, štampao Andrija Paltašić u Veneciji 1478. (Biblioteka Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru)
Figure 2. *Lactantii Firmiani, De divinis institutionibus ad versus gentes,* printed by Andrija Paltašić in Venice 1478. (Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor)

est: nisi summū deum per eum cognouerit mandata eius legemq; fer

Slika 3. *Akatišt*, štampan u vrijeme ruskog cara i velikog kneza Petra Aleksejeviča, 1709. godine u lavri (manastiru) Pečersko Kijevskoj, u vrijeme presvetog oca Ilariona, arhimandrita u ovom manastiru. [*ponovljeno izdanje, u dnu knjige: 1709, Marko E(?)*]. (Biblioteka Srpske pravoslavne crkve u Kotoru)

Figure 3. *Acatišt*, printed during the rule of the Russian Tzar and the Great Prince Petar Aleksejević, in Pečersko Kiev monastery, at the time of the most holy father Ilarion, archimandrite in this monastery. [*reprint, at the bottom of the book: the year 1709, Marko E(?)*]. (Library of the Serbian Orthodox Church, Kotor)

БИБЛИОТЕКА МАНАСТИРА САВИНА, ХЕРЦЕГ НОВИ

Невенка Митровић

"Сва је Бока лепа, сваки је кутић њен за дивљење, али једно је место најлепше, једно је уточиште најсветије, на једноме неголемом простору усредсредио је Творац Света све лепоте природне. То место, тај мали Едем, јесте манастир Савина.

Један турски паша када је рушећи и палећи српска села, ушао и у Ђурђеве Ступове, узвикнуо је престрављен: "Овде, је заиста Бог!" Ја сам нехотично, поновио те речи видевши ово српско приморско светилиште. Ако игде на овој грешној земљи има достојна места за становиште Бога, то је заиста ова света обитељ". [1]

Од давнина Манастир Савина је представљао ону свијетлу тачку коју би бокељски поморци угледали враћајући се послије дугих путовања, или је био задња тачка у коју су упирали поглед сви који су са тугом остављали завичај. Бокељски капетани допловивши под Савином, пуцањем из топова поздрављали су Манастир, који је отпоздрављао пјесмом својих звона. Успење пресв. Богородице, крсно име Манастира Савина, велики је празник за Херцег-Нови и прилика за окупљање великог броја вјерника из Боке Которске, Црне Горе и Херцеговине.

"Овај манастир је вазда од постања свога био средиште свакога народнога покрета у Боци, ту се увијек народ купио, питао надом и кријепио вјером у бољу будућност; у њему се најбоље чувало српско име; снажила српска свијест, Манастир Савина био је вазда кроз сва времена бокељски српски Сион" [2] – писао је угледни професор, Новљанин, Томо Крстов Поповић.

Бокељски свештеници најчешће су рукополагани на Савини, а Манастир је био љетна резиденција епископа бококоторског Герасима Петрановића. Из подужег списка епископа бококоторских, настојатеља манастира и монаха издвајамо: Саватија Љубибратића, обновитеља Манастира Савина, Данила Јоанорајића, оснивача Велике савинске цркве и Герасима Петрановића, првог епископа новоосноване епископије бококоторско-дубровачке 1870. године. Интересантно је да је царски указ о оснивању ове епископије цар Фрањо Јосиф I потписао ћирилицом.

Манастирски комплекс састоји се од три цркве и конака. Велика и Мала црква посвећене су Успењу пресв. Богородице и налазе се једна поред

друге, док се црква посвећена св. Сави налази изнад манастирског конака, недовољно је научно истражена, а постоји мишљење да потиче из 15. вијека. Историја Манастира враћа нас у далеку прошлост. Наиме, Мала црква је једнобродна грађевина са полукружном апсидом и звоником на преслицу. Према запису изнад врата датира из 1030. године. Вјековима нас прате погледи светитеља српских са савинских фресака, а када је пропојала прва света литургија тешко је рећи. Црква је живописана, древне фреске су готичког стила, а по мишљењу др Војислава Ј. Ђурића, дјело су которског сликара Ловра Добричевића који се прочуо на Приморју у периоду 1448–1478. године, те слиједи закључак да је и црква живописана управо у том времену. Након више од сто година, тачније 1565. године, црква је поново живописана, а сликар је припадао умјетничкој радионици Пећке патријаршије, што потврђује натпис на улазу у храм. Специфичност савинског живописа по Ђурићу јесте иконографска и стилска синтеза различитих традиција и култура Истока и Запад, при чему су ктитори били носиоци источних идеја, а западних сам живописац Добричевић.

У заиста бурној историји Манастира издвајамо двије године: 1694. годину која значи долазак тврдошких калуђера са владиком Саватијем Љубибратићем и 1777. годину која значи почетак градње Велике цркве. "Велика савинска црква нема ктитора једну личност или једну породицу њен ктитор је велико словенско племе које је свесрдно помогло "настојаније и труд" арх. Данила Јоанорајића и "братије јего" да се сагради повелика и доста украшена и оку пријатна црква". [3]

У манастирској ризници чува се дозвола за градњу цркве коју је издао млетачки дужд Алвизе Моћениго, 25. јула 1776. године. Такође је сачувано и писмо митрополита Саве Петровића Његоша, писано 3. марта 1777. године у манастиру Стањевићи, у којем се владика сагласио с намјером савинских монаха да сагради нову цркву.

Велика црква је једнобродна грађевина, импозантних размјера (23,5 × 7,5 и висине 10,5 м) са ортогоналном куполом, полукружном олтарском апсидом и високим звоником испред западне фасаде "... јединствен је примјер синтезе романског и византијског стила са примјесама барокне сакралне архитектуре православног типа".[4]

Црква је дјело далматинских неимара из познате породице Форетић, која је достигла врхунац градитељске вјештине градњом савинске Велике цркве. Неимари су били Никола Форетић и протомајстор, Корчуланин, Ђуро. Иконостас дјелује монументално, урађен је по обрасцу који се користио у другој половини 18. вијека. Састоји се од шест зона. Судећи по сачуваном уговору од 2. јуна 1795. године састављеном између савинског архимандрита Инокентија Дабовића и попа Симеона Лазовића, можемо бити сигурни да су мајстори зографи, који су сликали иконе, били управо поп Симеон Лазовић и његов син Алексије. Сликање иконостаса почело је 1795, а завршено 1797. године. Постојало је предање да је дуборезачке радове на иконостасу урадио Паоло Пасквали из Дубровника, али према поменутом уговору извјесно је да су те радове урадили Лазовићи.

Манастир су походили многи црквени и свјетовни великодостојници, па и крунисане главе. Поменућемо неке: владика и господар Црне Горе Петар I Петровић Његош (1806.), владика и господар Црне Горе Петар II Петровић Његош (1833.), саксонски краљ Фридрих Август (1838.), црногорски кнез Данило I са књегињом Даринком (1860.), ћесар и краљ Фрањо Јосиф I (1875.), црногорски кнез Никола I Петровић Његош (1896.), надвојвода Максимилијан, последњи цар мексички, са супругом Карлотом (1860.). У књизи посјетилаца Манастира Савина налазимо имена: Вука Караџића, Фрања Миклошића, Ивана Кукуљевића Сакцинског, Александра Теодоровића Гилфердинга, др Константина Јиречека ... Међутим посјета г. Томаса Г. Џексона, односно објављивање експоната савинске ризнице (кристални крст св. Саве, један ручни крст и кандило са петохљебницом) у његовом научном путопису "Dalmatia, the Quarnero and Istria", Оксфорд, 1887. године, представља улазак Манастира Савина у свјетску науку.

Честице моштиветаца, мноштво реликвија и литургијских предмета (крстови, петохљебнице, ћивоти, дискоси, рипиде, путири, жезла, печати, панагије, кандила, полијелеји, свијећњаци, плаштанице, епитрахиљи, антиминси ...) изузетне духовне, историјске и умјетничке вриједности чувају се у савинској ризници. Посебно мјесто међу српским манастирима припада Манастиру Савина и зато што су у њему похрањене свете мошти: рука српске царице св. Јелене, жене цара Душана (сребром окована 1759.), велики прст десне руке св. апостола Томе (окован позлаћеним сребром), честица мошти великомученика Пантелејмона, честица мошти св. Димитрија и честица мошти св. Георгија. Међу двадесетак ручних крстова изузетне љепоте и умјетничке вриједности издваја се кристални крст св. Саве из 13. вијека, опточен по ивицама позлаћеним сребром и украшен са четири рубина. Има запис на самом стаклу и на постољу крста. У манастирској ризници посебно мјесто по историјским, али и умјетничким вриједностима заузима сребрна позлаћена петохљебница. Умјетничка вриједност ове петохљебнице била је пресудна да је Томас Џексон уврсти у свој научни путопис, али значајна је и њена историјска вриједност. Наиме, према запису израђена је 1648. године у Пожаревцу, трудом мајстора Нешка Пролимлијековића, што недвосмислено потврђује да је манастир постојао и прије доласка тврдошких калуђера 1694. године. Од великог броја икона издвајамо престоне иконе Христа и Богородице. Чудотворној икони Богоматере приписује се моћ заштитништва над манастиром. Када су 1762. године млетачке власти послале војне бродове да униште Манастир десило се супротно. Потонуо је брод од експлозије барута.

Готово сви истраживачи који су писали о манастиру Савина писали су и о манастирској библиотеци. Први пут библиотека Манастира Савина помиње се у "Аутобиографији протосинђела Кирила Цвјетковића", који говорећи о пожару у Манастиру 1897. године каже: "На 21. октобра у недјељу обноћ упали се ито озгор с крова ... она част манастира гдје су разне ствари стајале ... Све то изгоре и у пепео се претвори многа златоткана одјејанија црковна, крстови оковани, књиге од велике важности, многа сребрна кандила ... Ово

запаљеније сумњало се да је учињено или от житеља дубровачког предјела или от самије Француза будући била су три официра у манастиру и то вече нијесу дошли спавати, а кад је огањ узео, њихове слуге пред црквом су били и у град отишли без да помогну или на помоћ из града кога доведу." [5]

Касније 1894. године у "Извјештају Српском археолошком друштву" Никанор Ружичић веома афирмативно пише о савинској библиотеци "... коју красе не само печатане, старе и нове књиге на разним језицима, него и неколико србуља, рукописа најстаријих доба".

У својеврсној монографији Манастира Савне (1901.), бокељски учитељ и истраживач културне прошлоси Боке Которске, Младен Црногорчевић, је дао веома детаљан попис и опис манастирских старина и посебан одјељак о манастирској библиотеци. Сазнајемо да је библиотека обрађена, а књиге уписане у посебан списак 1893. године. То стање је Црногорчевић затекао 1901. године. "Ређе књиге, србуље и листине" смјештене су одвојено од новијих. Он је пописао 44 књиге (инкунабуле, србуље и рукописне) и 25 хрисовуља, писама, окружница, синђелија, а што је веома значајно ревносно је преписивао записе са књига. Они су вишеструко значајни јер често крију онај неопходни податак за склапање научног мозаика: провенијенција књиге, име дародавца, датум неког значајног догађаја ... Без претензија поређења са каснијим истраживачима и врхунским знанцима у овој области можемо закључити да и након сто година његов попис није коригован и знатније допуњаван.

Инвентар рукописа Манастира Савина урадио је Димитрије Богдановић 1977. године и објавио га у књизи Дејана Медаковића "Манастир Савина: Велика црква: ризница: рукописи", Београд, 1978. године. Инвентар садржи 37 рукописа датираних од 14–18. вијека. Неки рукописи, које су нотирали претходни истраживачи у међувремену су нестали, па их Богдановић није затекао. У овом Инвентару рукописи су сређени према садржају, а опис садржи следеће елементе: наслов, вријеме настанка, број листова, димензије, повез, очуваност, језичку редакцију, писмо, опис орнаментике и садржај. Међутим, аутор се на жалост није бавио бројним записима са маргина.

О библиотеци Манастира Савина писао је и прото Васо Ивошевић. Скренуо је пажњу на вјековни отпор прозелитском насиљу над православљем и на мисију чувања традиције, културе и посебно ћириличног писма коју су имали наши манастири. У том циљу православни епископи и калуђери настојали су да обогате манастирске библиотеке и сачувају фондове од непроцјењиве вриједности. Дародавци библиотеке Манастира Савина између осталих су били: гроф Сава Владисавић, дипломата на двору руског цара Петра I, који 1738. године тестаментом завјештава књиге манастиру, затим протосинђел Кирило Цвјетковић, родом из Баошића, који пред смрт 1857. године у спомен свог подстрига у Манастиру Савина прилаже књиге за библиотеку. Манастирска библиотека знатно је обогаћена и захваљујући јеромонаху Симеону Марковићу Драгуличићу, који је послије дугогодишње мисије прикупљања прилога за градњу Велике савинске цркве, умро у манастиру св. Димитрија код Букурешта, али седам сандука "књига, одежди и сасуда" преузео је јеромонах Инокентије Дабовић. На основу записа са

маргина сазнајемо да је архимандрит Леонтије Аврамовић из Требиња "ради душевне ползи у будушчие роду" поклонио библиотеци неколико књига: штампани "Октоих" (1729.), "Баронијеве анале" (Москва, 1719.), "Посни Триод" (1732.) ... О савинској библиотеци бринуо је и епископ бококоторски Герасим Петрановић. Значајан број драгоцјених књига има запис да их је купио и поклонио Манастиру Савина епископ Герасим.

Користећи већ поменуте пописе рукописних и штампаних старих књига манастирске библиотеке поменућемо оне најдрагоцјеније егземпларе. Заправо, говорићемо о оним примјерцима на које су нам током 19. вијека скренули пажњу многи истраживачи, свештеници, па и сам епископ Герасим Петрановић у часописима "Српско-далматински магазин" и "Шематизам епархије бококоторско-дубровачке и спичанске". Драгуљ ове библиотеке свакако је "Савинска крмчија", рукописна србуља из 16. вијека коју су у Манастир Савина донијели херцеговачки калуђери из Тврдоша. Стари број инвентара је 135. Из записа на књизи сазнајемо да је била својина херцеговачког митрополита Силвестра, који је 1603. године поклонио манастиру требињском. Руски канониста др Алексеј Павлов, професор московског универзитета, каже да нема новца којим би се платила Савинска крмчија. Писана је на дебелој бијелој хартији великог формата (31 × 21 cm), у дрвеним је корицама, читко и лијепо писана, па изгледа као штампана. Не зна се ко је и када преписао. Убраја се у редакције 13. вијека, језик је српско-словенски, има 396 листова. Упоређујући "Савинску крмчију" са Иловичком, Рашком, Морачком и Рјазавском, канониста др Никодим Милаш тврди да су "свих пет преписане са једног или сличних егземплара", а по садржају је Савинска богатија од свих јер садржи поглавље "О степенима брака", па је судећи по томе старија бар за педесет година од прве штампане крмчије московске из 1653. године. Дакле, др Никодим Милаш је датира око 1600. године. То је црквено-правни кодекс који је у 13. вијеку саставио св. Сава у Хиландару, а "назив потиче од кормила којим се управља бродом, па тако и овим зборником црквених и државних прописа као општим законом управља се црквом као институцијом". [6]

За "Обшчији лист" са старим бројем инвентара 154, не зна се када је писан, али судећи по рукопису писан је у више наврата. При заглављу књиге уписана је година 1776. У овој књизи су калуђери записивали прилоге за градњу и одржавање манастира Савина, те су при службама божјим молили за покој душа чланова породица приложника и за здравље живих. Ту су поменици српских свештеника, архиепископа, 113 игумана, а затим читуље појединих породица.

"Љествица" садржи 119 листова у кожном повезу, написана је лијепим минејским словима. Нема године, а садржи поглавља: О доброчинствима, О митарствима, О седам смртних гријехова, Степени сродства ... Нићифор Дучић детаљно је описао у "Шематизму епархије бококоторско-дубровачке и спичанске за годину 1885".

"Зборник" под старим бројем инвентара 144 писан је средином 17. вијека на хартији средње осмине у кожном повезу, садржи 257 листова. Описао га је Нићифор Дучић у "Шематизму ... за годину 1884.", а Младен Црногорчевић

уочава да садржи, поред полемичко-догматских чланака, и одломак "О писменех" Црнорисца Храбра. Димитрије Богдановић каже да је ријеч о рукопису српске рецензије. Нотирао је запис да је књига јереја Марка Мирковића, а други запис из 1883. године јесте биљешка Герасима Петрановића да је књигу купио у Котору од Ђ. Срдића.

"Типик" (Устав) носи стари инвентарни број 155. То је србуља коју је савинској библиотеци поклонио епископ Герасим Петрановић. Из записа сазнајемо да је писао јеромонах Антоније настојањем јеромонаха кир Висариона.[7] При дну листова црвеним мастилом исписани су записи који садрже датуме смрти српских владара.

"Синодик" Манастира Савине из 1762. године је књига јеромонаха Симеона Марковића Драгуличића, коју је купио у Санкт Петерсбургу приликом ступања на престо руског цара Петра Фјодоровића. Димитрије Богдановић каже да припада црквено-словенској редакцији, има барокне илустрације, стране су уоквирене флоралним елементима и медаљонима на маргини. Има 181 лист на којима су исписана имена српских и руских породица, приложника Манастира Савина за период 18–19. вијек.

У фонду штампаних књига највише је богослужбених: октоиха, требника, молитвеника, псалтира, јеванђеља ...

Издвајамо "Јеванђеље" из 1762. године, великог формата и скупоцјене израде. Сребром је оковано, али су корице вјероватно са неког старијег јеванђеља. Наиме, била је пракса да се у корице похабане књиге уметне нова. Из записа сазнајемо да је Јеванђеље оковао пуковник Јован, док други запис из 1652. или 1657. године говори да га је Манастиру приложио Михаило Требињац.

Историјску вриједност, између осталих, има и "Буквар" штампан у Москви 1692. године, јер је из њега учио владика и господар црногорски Петар II Петровић Његош.

Примјерак "Празничног минеја" Божидара Вуковића, који је у Венецији штампао јерођакон Мојсије 1538. године (постинкунабула), наводимо прије свега да би приказали судбину ових вишеструко драгоцјених књига. Првобитно је овај Минеј црногорски митрополит Данило поклонио 1706. године Манастиру Дуљево, затим га је јеромонах Стефан продао свештенику Николи Костићу из Кртола (Тиват), а његови насљедници Вуку Поповићу из Рисна. У библиотеку Манастира Савина доспјео је захваљујући епископу Герасиму Петрановићу који га је откупио од Поповића.

Иницијатива за стручну обраду свјетовног дијела фонда савинске библиотеке потекла је из Градске библиотеке и читаонице Херцег-Нови. Познато нам је да за коришћење фондова ове библиотеке постоји велико интересовање научних радника, зато смо жељели да помогнемо како би ова библиотека што функционалније била коришћена, иако она није у домену наше матичне дјелатности. Добили смо благослов од тадашњег игумана оца Јоаникија Мићовића. На овим пословима су били ангажовани: Биљана Ивановић, Невенка Митровић и Веселин Песторић. Након снимања стања, констатовали смо да библиотека не посједује каталог, чак ни онај већ помињани Инвентар из 1893. год. Посао смо започели разврставањем библи-

отечког материјала на монографске и периодичне публикације, односно на домаће и стране. Затим је услиједило инвентарисање и коначно стручна библиографска обрада материјала према међународним правилима обраде. Дакле, за формирање ауторског каталога примијењен је ISBDM, за формирање каталога периодике ISBDS, а за израду стручног каталога UDK систем. За смјештај фонда на полицама такође смо примијенили UDK систем, желећи да на тај начин објединимо фонд монографских публикација према струци и уједно олакшамо библиотекару рад са корисницима.

Послије осам мјесеци рада, у просторијама манастирске библиотеке, фонд је био на полицама, каталози у функцији а једног монаха упутили смо у начин манипулисања грађом и услуживања корисника. Након неколико година урадили смо аутоматизацију постојећих каталога. Наиме, наша библиотека користи UNESCO програм ISIS/BIBLIO за аутоматску библиографску обраду па смо за фонд манастирске библиотеке инсталирали посебну базу. Овај програм, осим посебних образаца за обраду свих врста библиотечког материјала, могућности аутоматске израде библиографија из постојеће базе, има и изванредне могућности претраживања.

Фонд библиотеке садржи 4104 библиографске јединице, од чега 1312 јединица периодике и 2792 јединице монографских публикација. Фонд периодике веома је вриједан, али и некомплетан. Библиотека посједује 184 наслова: 123 наслова часописа и 3 наслова новина на српском језику, 17 наслова руске периодике и 7 наслова периодике на латинском, италијанском и њемачком језику. Из руске периодике издвајамо сљедеће наслове: "Собрание лушчих сочинениа" (Москва, 1762), "Политическои журнал" (Москва, 1796), "Христијанское чтение" (Санктпетерсбург, 1823), "Православни собеседник" (Казан, 1859) ... Најстарија периодична публикација на српском језику је "Шематизам православне епархије бококоторско-дубровачке и спичанске" (Задар-Котор, 1874-1912), чији је уредник био епископ Герасим Петрановић. Интересантни су наслови: "Шематизам православне греческо-восточне диецезе" (Задар, 1840-1852), који је до 1849. год. излазио на италијанском језику и "Шематизам далматинске епархије" (Задар, 1853-1865). Занимљиво је да су сачувана два годишта (120 свезака) "Populaere Oesterreichische Gesundheits-Zeitung zur Warnnung fuer Nichtkanke und zum Troste fuer leidende" (Wien, 1830-1831). У фонду периодике налазимо скоро све значајније наслове црквене периодике из друге половине 19. в. и прве половине 20. в. (Календар "Бока", "Богословље", "Богословски архив", "Богословски гласник", "Источник", "Весник Српске цркве", "Хришћански весник" ...). Старих и ријетких књига, односно монографских публикација објављених до 1867. год., има више од 100 јединица. Најстарија монографска публикација је "Considerations chretiennes pour tous les dimanches" (Brusselle, 1701.) аутора R. P. J. Crasset-a. Даље издвајамо "Histoire universelle" (Amsterdam, 1708.), "Oeuvres completes de J. J. Rousseau", 1792. у 14 томова, Монтескјеов "De l' esprit des loix", 1759., "Dictionnaire complet francois et russe", St. Petersbourg, 1786. (два тома) ...

Наведеним насловима само смо жељели да илуструјемо богатство фонда старе и ријетке књиге у библиотеци манастира Савине. Фонд монографских публикација до 1867. год. надаље садржи значајан број књига свјетовног

карактера. Очигледно је да су сви који су бринули о библиотеци имали за циљ да обезбиједе литературу не само за духовно уздизање већ и за интелектуалну еманципацију савинских монаха. Зато не треба да чуди што савинска библиотека садржи, уз богату богословску литературу, и мноштво белетристике, ријечника, историјских читанки и остале популарне литературе.

Наше манастирске библиотеке јесу праве ризнице, али најчешће нијесу стручно обрађене па су зато недоступне и непознате широј научној јавности. Управо је циљ нашег ангажовања био да стручном обрадом фондова библиотеке Манастира Савине њен садржај постане доступан стручној и научној јавности, а посредством Интернета и широј културној јавности. На тај начин наше национално благо постаје у правом смислу ријечи дио свјетске културне баштине.

НАПОМЕНЕ

[1] Николај Велимировић, *Успомене из Боке*, Херцег-Нови, 1904.

[2] Томо К. Поповић, *Манастир Савина: историјске цртице*, Херцег-Нови 1909.

[3] Марко С. Николић, *Манастир Савина: Поводом двјестогодишњице почетка градње Велике цркве*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, 9/1977.

[4] Војислав Ј. Ђурић, *Манастир Савина*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, 5/1973.

[5] *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића* /приредио Д. Руварац, Београд 1898.

[6] Васо Ивошевић, *Библиотека Манастира Савина*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, 21-22/1999.

[7] *Србуља Типик, тј. Устав*, "Шематизам епархије бококоторско-дубровачке и спичанске за годину 1882", Задар 1882.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ђурић, Војислав Ј., *Манастир Савина*, "Бока : зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови", бр. 5/1973, стр. 7-22.
2. Ђурић, Војислав Ј., *Савина*, Београд, 1977.
3. Црногорчевић, Младен, *Манастир Савина у Боци Которској*, Београд 1901.
4. Цвјетковић, Кирил, *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље* /приредио Димитрије Руварац, Београд 1898.
5. Дучић, Нићифор, *Рукописна србуља ...*, "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1884", Задар 1884, стр. 35-37.
6. *И опет савинска Крмчија ...*, "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1885", Задар 1885, стр. 34-35.

Ѡ Стоуспенскогѡ савинского Мнтыря сѹщагѡ во венецїанской Области

7. Ивошевић, Васо, *Библиотеке православних манастира у Боки Которској и Паштровићима*, "Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори: зборник радова са научног скупа на Цетињу одржаног 26. и 27. октобра 1987. године", Цетиње 1989, стр. 53-104.
8. Ивошевић, Васо, *Научно тумачење архитектуре и иконописа у Великој цркви манастира Савина*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови", бр. 11/1979, стр. 357-362.
9. Ивошевић, Васо: *Библиотека Манастира Савина*, "Бока: зборник радова из науке културе и умјетности", Херцег-Нови, бр. 21-22/1999.
10. Марковић, Чедомир; Вујичић, Рајко, *Споменици културе Црне Горе*, Нови Сад; Цетиње 1997.
11. Медаковић, Дејан, *Манастир Савина: Велика црква: ризница: рукописи*, Београд 1978.
12. Накићеновић, Саво, *Неколико читуља у манастиру Савини*, "Гласник Православне цркве у Далмацији", Задар, бр. 2-8/1910.
13. Николић, Марко С., *Манастир Савина: поводом двјестогодишњице градње Велике цркве*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, бр. 9/1977, стр. 261-267.
14. *Обшчиј лист* ..., "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1885", Задар 1885, стр. 31-32.
15. Пејовић, Татјана, *Манастири на тлу Црне Горе*, Нови Сад; Цетиње 1995.
16. Петрановић, Герасим, *Рукописне књиге у М. Савини*, "Српско-далматински магазин за годину 1868.", Задар 1868.
17. Петрановић, Герасим, *У манастиру Савини* ... "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1879", Задар 1879, стр. 27-29.
18. Поповић, Томо К., *Манастир Савина*: *историјске цртице*, Херцег-Нови 1909.
19. *Проведитур Алвисе Моцениго* ..., "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1888", Задар 1888, стр. 33-34.
20. Сијерковић-Мошков, Душанка, *Манастир Савина: Велика црква, архитектура и иконостас*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, бр. 6-7/1975, стр. 125-154.
21. *Споменица манастира Савине: поводом прославе деветстогодишњице Мале цркве: 1030-1939* / уредио о. Јеротеј Петковић, Херцег-Нови 1930.
22. *Србуља Типик* ... "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1882", Задар 1882, стр. 32-33.
23. *Тројадик: рукописна књига*, "Српско-далматински магазин за годину 1867.", Задар 1867.
24. *У св. Успенском манастиру* ..., "Српско-далматински магазин за годину 1839.", Задар 1839.
25. Велимировић, Николај, *Успомене из Боке*, Херцег-Нови 1904.

26. Вуиновић, Вениамин, *Србуља (Ирмолоīија)* ..., "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1884", Задар 1884, стр. 34-35.

27. *Зборник и Лесīвица* ... "Шематизам епархије бококоторске, дубровачке и спичанске за годину 1885", Задар 1885, стр. 32-34.

SAVINA MONASTERY LIBRARY, HERCEG NOVI

"All Boka is beautiful, every corner of it is for admiration, but one place is the most beautiful one, one refuge is the most sacred one, on one rather small area The Creator of the World concentrated all the natural beauties. That place, that little Eden, is Savina monastery.

When a Turkish pasha, razing and burning Serbian villages, ente-red in Đurđevi Stupovi monastery, frightened he shouted: "Here, there is really God!" I unintentionally repeated these words having seen this coastal Serbian shrine. If anywhere on this sinful land there is a place worthy of God's abode, it is really this holy family."[1]

Ever from the ancient times Savina monastery represented that bright point which seamen from Boka would catch sight of returning from long voyages, or the last point those grievously leaving the homeland would stare at. The sea captains from Boka, having reached Savina, would salute the Monastery by firing their guns, which in turn would salute the ship by the song of its bells. Assumption of the most holy Mother of God, Savina Monastery's given name, is a great holiday for Herceg-Novi and the occasion for gathering of numerous believers from Boka Kotorska Bay, Montenegro and Herzegovina.

"This monastery has always, from its very origin, been the centre of any national movement in Boka region; here people would always gather, feed on hope and strengthen in the faith for better future; in it Serbian name has been preserved best; Serbian consciousness has been strengthened there; Savina monastery has always been Serbian Zion of Boka"[2] – writes a respectable professor from Herceg-Novi, Tomo Krstov Popović.

The priests of Boka were most often ordained at Savina, and Monastery was a summer residence of the bishop of Boka Kotorska Bay Gerasim Petranović. From the longish list of bishops of Boka Kotorska Bay, Monastery custodians and monks we single out the following: Savatije Ljubibratić – restorer of Savina monastery, Danilo Joanorajić – founder of the Great Savina church, and Gerasim Petranović – the first bishop of the newly founded bishopric of Boka Kotorska Bay and Dubrovnik in 1870. It is interesting that the decree about the foundation of this bishopric was signed by the emperor Franz Josef I in Cyrillic.

Monastery complex consists of three churches and a shelter. The Big and the Small church are dedicated to the Assumption of the most holy Mother of God and are

located next to each other, whilst the church dedicated to Saint Sava, located above the monastery shelter and insufficiently scientifically explored, is believed to date back to the 15th century. The history of the monastery takes us back to a very distant past. Namely, the Small church is a one-nave building with semicircular apse and a belfry of the spinning wheel type. According to the inscription above the door it dates back to the year 1030. For centuries we have been followed by the eyes of Serbian saints from Savina frescoes, and when the first liturgy was sung is hard to say. The church is fresco painted; the frescoes are of Gothic style, and according to the opinion of Dr Vojislav J. Đurić they are the work of a Kotor painter Lovro Dobričević who became famous on the Coast between 1448 and 1478, thus the conclusion that the church was fresco painted exactly in this period. After more than a hundred years, precisely in 1565, the church was fresco painted again, and the painter belonged to the artistic workshop of the patriarchate of Peć, which confirms the inscription at the entrance to the temple. The particularity of Savina fresco paintings, according to Đurić, is the iconographic and style synthesis of various traditions and cultures of the East and the West, whereby the founders were the carriers of eastern ideas, and fresco painter Dobričević himself of the western ones.

In really tumultuous history of the Monastery we single out two years: 1694 which means the arrival of the monks from Tvrdoši with Bishop Savatije Ljubibratić and 1777 which means the beginning of the construction of the Big church. "Big Savina church does not have a single founder or a family, its founder is a big Slavic tribe which wholeheartedly supported the "striving and effort" of the architect Danilo Joanorajić and "братије jero" (his brothers/brethren) to build a rather large and quite decorated and pleasant-to-the-eye church".[3]

The Monastery treasury conserves the building permit issued by the Doge of Venice Alvise Mocenigo on 25th July 1776. The letter of the metropolitan Sava Petrović Njegoš, written on 3rd March 1777 in Stanjevići monastery, in which the bishop agreed with the intention of Savina monks to build a new church, has been conserved.

The big church is a one-nave building of impressive proportions (23.5 x 7.5 and 10 m high) with the orthogonal dome, semicircular altar apse and a high belfry in front of the western facade "... a unique example of the synthesis of the Roman and Byzantine style with the ingredients of Baroque sacral architecture of orthodox style".[4]

The church is a work of Dalmatian builders from a famous family Foretić, which reached the height of its building skill by the construction of Savina Big church. The builders were Nikola Foretić and a proto-master Korčulanin Đuro. The iconostasis seems impressive, made according to the form used in the second half of the 18th century. It consists of six zones. Judging by the preserved contract dated 2nd June 1795 concluded between Savina archimandrite Inokentije Dabović and priest Simeon Lazović and his son Aleksije. The painting of the iconostasis started in 1795 and it was completed in 1797. There was a legend that engraving of the iconostasis had been done by Paolo Paskvali from Dubrovnik, but according to the said contract it is for certain that that work was done by the Lazovićs.

The Monastery was visited by many church and secular dignitaries, as well as crowned heads. We will mention some of them: bishop prince of Montenegro Petar I Petrović Njegoš (1806), bishop prince of Montenegro Petar II Petrović Njegoš (1833),

Saxon king Friedrich August (1838), Montenegrin prince Danilo I with princess Darinka (1860), emperor and king Franz Josef I (1875), Montenegrin prince Nikola I Petrović Njegoš (1896), archduke Maximilian, the last Mexican emperor, with his wife Carlota (1860). In the book of visitors of the Monastery we find such names as: Vuk Karadžić, Franjo Miklošić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Aleksandar Teodorović Gilferding, Dr Konstantin Jireček and so on. However, the visit of Mr. Thomas G. Jackson, i.e. the publication of the exhibits of Savina treasury (crystal cross of St Sava, one hand cross and an icon lamp with "петохљебница" (*litiarium*) in his scientific travels "Dalmatia the Quarnero and Istria", Oxford, 1887, marks the entry of Savina Monastery into the world of science.

Particles of relics of saints, multitude of other relics and liturgical objects (crosses, "петохљебнице", reliquaries, patens, icons (mounted on wooden staffs), chalices, scepters, stamps, "панагије" (a kind of vessel), icon lamps, chandeliers, candlesticks, shrouds, epitrachelions, antiminses etc.) exceptional spiritual, historical and artistic treasures are kept in Savina treasury. Savina Monastery occupies a special place among Serbian monasteries also because it stores the following holy relics: the hand of Serbian empress St Jelena, the wife of the emperor Dušan (silver plated in 1759), the great right hand finger of the apostle Thomas (gold plated silver), a particle of relic of the martyr Pantelejmon, a particle of relic of St Dimitrije and a particle of relic of St George. Among some twenty hand crosses of exceptional beauty and artistic value stands out the crystal cross of St Sava from the 13th century, with gold plated silver along the edges and decorated with four rubies. There is an inscription on the glass and on the pedestal of the cross. The special place in the Monastery treasury, according to historical and artistic value, occupies gold plated silver "петохљебница". Artistic value of this "петохљебница" was decisive for Thomas Jackson to put it in his scientific travels, but its historical value is equally significant. Namely, according to the inscription it was made in 1648 in Požarevac by the efforts of Neško Prolimlijeković, which unambiguously proves that the Monastery had existed even before the arrival of the monks from Tvrdoši in 1694. Out of numerous icons we single out the throne icons of Christ and the Mother of God. The Miraculous icon of the Mother of God is attributed the power of protection over the Monastery. When, in 1762, the Venetian authorities sent military ships to destroy the Monastery, the outcome was contrary. One of the ships sunk following the explosion of gunpowder.

Almost all the researchers who were writing about Savina Monastery wrote about the Monastery library. Savina Monastery library was mentioned for the first time in the autobiography of protosynkellos Kiril Cvjetković, who, talking about the fire in the Monastery in 1897, says: "On October 21st on Sunday night, the Monastery's honour caught fire from the roof where various things had been placed… Everything burned down and much gold threaded ecclesiastic clothes, plated crosses, very important books, many silver icon lamps were reduced to ashes… This fire was suspected to have been set either by the inhabitants of Dubrovnik area or by the very French since there had been three French officers in the Monastery and that evening they did not come to sleep there, and when the fire started, their servants were in front of the church and left without helping or bringing the help from the town."[5]

Later on, in 1894, in the "Izvještaju Srpskom arheološkom društvu" (Report to Serbian archaeological society), Nikanor Ružičić very affirmatively writes about Savina

Ш Сйтобенскогш савинскогш Житыйа сйщагш военецйанской области

library "… which is adorned not only by stamped, old and new books in various languages, but also Medieval Serbian church books, ancient manuscripts".

In the special monograph of Savina Monastery (1901), a teacher and researcher of the cultural past of Boka Kotorska, Mladen Crnogorčević gave a very detailed list and description of the Monastery antiquities and a special section on the Monastery library. We find out that the library was processed and that a list of books was made in 1893. That was the condition found by Crnogorčević in 1901. "Rarer books, Medieval Serbian church books and charters" are stored separately from the most recent ones. He recorded 44 books (incunabula, Medieval Serbian church books and handwritten books) and 25 official documents with gold seals, letters, notices, "синђелије" (official documents about the appointments of priests or church dignitaries), and what is very important, he was zealously copying the notes from the books. They are more than important because they very often hide the indispensable information for assembling the scientific mosaic: provenance of the book, donor's name, date of some important event … Without pretensions of comparison with later researchers and experts in this field, we can conclude that even after a hundred years his manuscript has not been corrected and significantly supplemented.

The inventory of Savina monastery manuscripts was made by Dimitrije Bogdanović in 1977 and published in the book of Dejan Medaković "Manastir Savina: Velika crkva: riznica: rukopisi", Beograd, 1978. The inventory contains 37 manuscripts dated from the 14th to the 18th century. Some manuscripts, noted by previous researchers had disappeared in the meantime, so that Bogdanović did not find them. In this Inventory the manuscripts are arranged by the contents, and the description contains the following elements: title, time of creation, number of pages, dimensions, binding, degree of preservation, linguistic redaction, language, description of decorations and contents. However, the author, unfortunately, did not deal with numerous notes on the margins.

Archpriest Vaso Ivošević was also writing about Savina Monastery library. He paid attention to centuries long proselyte violence over orthodoxy, and to the mission of keeping the tradition, culture and especially the Cyrillic script which was cherished by our monasteries. With that in mind, orthodox bishops and monks strived to enrich monastery libraries and preserve invaluable holdings. Savina Monastery library donors, amongst others, were: count Sava Vladisavić, a diplomat at the court of the Russian czar Peter I, who in 1738, by means of his Last will, bequeaths his books to the Monastery; then protosynkellos Kirilo Cvjetković, born in Baošići, who, shortly before he died in 1857, in memory of his frocking in Savina Monastery, contributed some books to the library. Monastery library was considerably enriched thanks to monk Simeon Marković Draguličić, who, after a long-lasting mission on collecting contributions for the construction of Big Savina church, died in St Dimitrije monastery near Bucharest, but seven trunks of "books, vestments and vessels" were taken over by monk Inokentije Dabović. On the basis of the notes on the margins we find out that archimandrite Leontije Avramović from Trebinje "ради душевне ползи у будушчие роду" (for the sake of spiritual benefits of future generations) gave several book to the library: printed "Октоих" (1729), "Баронијеви анали" (Moscow, 1719), "Посни Триод" (1732) … The bishop of Boka Kotorska, Gerasim Petranović, was also looking after the library. A

considerable number of books bear notes that they were bought and given to Savina Monastery by bishop Gerasim.

Using the already mentioned inventories of manuscripts and old printed books of the Monastery library, we shall mention those most precious examples. In fact, we shall talk about those examples to which our attention was drawn during the 19th century by many researchers, priests, as well as the very bishop Gerasim Petranović in the magazines: "Srpsko-dalmatinski magazin" and "Šematizam eparhije bokokotorsko-dubrovačke i spičanske". The jewel of this library is certainly "Savinska krmčija" (Savina church law code), a handwritten medieval Serbian church book from the 16th century, which was brought to Savina Monastery by the monks from Tvrdoši monastery in Herzegovina. The old inventory number is 135. From the notes on the book we find out that it belonged to Silvestar, the metropolitan of Herzegovina, who gave it as a gift to Trebinje monastery in 1603. Russian canonist, Dr Aleksej Pavlov, a professor from Moscow University, says there is no money which could buy Savina church law code. It was written on thick white paper of big format (31 × 21 cm) in wooden cover, legibly and nicely so that it looks like had been printed. It is not known who copied it and when. It is considered a 13th century redaction, the language is Serbian-Slavic and it has got 396 sheets. Having compared "Savinska krmčija" with those from Ilovik, Raška, Morača, and Rjazava, canonist Dr Nikodim Milaš claims that "all five were copied from one or similar examples", and according to its contents, the Savina one is richer than all of them because it contains the chapter "About the degrees of marriage", which makes it at least fifty years older than the first printed Moscow church law code from 1653. Therefore, Dr Nikodim Milaš dates it around 1600. It is church law code which was compiled in the 13th century by St Sava in Hilandar monastery (in Greece), and "its name originates from rudder used for steering ships, thus church as institutions is governed by means of this collection of church and state regulations as a general code".[6]

As for "Obščiji list", with old inventory number 154, it is known when it was written, but, judging by the handwriting, it had been written on several occasions. Next to the title of the book the year 1776 was written. In this book the monks were writing down contributions for the construction and maintenance of Savina Monastery. During religious services they would pray for the peace of the souls of the members of contributors' families and for the health of the living ones. Here there are mentions of Serbian priests, archbishops, 113 priors and then also obituaries of certain families.

"Ljestvica" contains 119 sheets in leather binding; it was written in nice Menaion letters. There is no year, and it contains the following chapters*: On benefactions, On* "митарства" (duties paid by the soul after death in repentance for the sins commited in life)*, On seven deadly sins, Degrees of kinship*…Nićifor Dučić described it in details in the "Šematizam eparhije bokokotorsko-dubrovačke i spičanske za godinu 1885".

"Zbornik", under the old inventory number 144 was written in the mid 17th century, on the medium eighth paper, in leather binding, contains 257 sheets. It was described by Nićifor Dučić in the "Šematizam ... za godinu 1884." and Mladen Crnogorčević notices that it contains, apart from polemic-dogmatic articles, the passage "O pismeneh" written by Crnorizac Hrabri. Dimitrije Bogdanović says that it is a Serbian version of manuscript. He noted the note that the book had belonged to the priest Marko Mirković, and another note from 1883 is the note of Gerasim Petranović that he had bought the book in Kotor from Đ. Srdić.

Ш Сйтобственного Савинского Житыйа Свщатш Военецйанской Области

"Tipik" (Constitution) bears the old inventory number 155. It is a medieval Serbian church book given to Savina library by Bishop Gerasim Petranović. From the note we find out that it was written by monk Antonije upon the striving of monk kyr Besarion.[7]

Near the bottom of the sheets there are notes written in red ink containing dates of death of Serbian rulers.

"Sinodik" of Savina Monastery from 1762 is a book which belonged to monk Simeon Marković Draguličić who had bought it in St. Petersburg on the occasion of coming to throne of Russian czar Peter Fjodorović. Dimitrije Bogdanović says it belongs to Church Slavic redaction; it has got Baroque illustrations; the pages are framed by floral elements and medallions on the margins. It has got 181 sheets on which there are names of Serbian and Russian families, contributors of Savina Monastery for the period between the 18th and the 19th century.

In the printed books fond, the majority of books are those intended for religious service: Octoechos, ritual books, prayer books, books of psalms, gospels …

We single out the "Јеванђеље" (Gospel) from 1762, of big format and precious workmanship. It was silver plated, but its covers probably belonged to some older gospel. Namely, it was a common practice to put a new book into the covers of a worn out one. From one note we find out that the Gospel was plated by colonel Jovan, whilst another note from 1652 or 1657 says that it was contributed to the Monastery by Mihailo Trebinjac.

Among others, one "Bukvar" (Elementary reader), printed in Moscow in 1692, has got historical value because Petar II Petrović Njegoš, bishop and ruler of Montenegro, studied from it.

A copy of "Praznični minej" (Holiday Menaion) of Božidar Vuković, printed in Venice by hierodeacon Mojsije in 1538 (post incunabula), is also worth mentioning in order to show the destiny of these extremely precious books. Originally, this Menaion was given to Duljevo Monastery by Montenegrin metropolitan Danilo in 1706, then monk Stefan sold it to priest Nikola Kostić from Krtoli (Tivat), and his successors to Vuko Popović from Risan. It got to Savina Monastery library thanks to Bishop Gerasim Petranović who bought it up from Popović.

The initiative for professional processing of the secular part of Savina library holdings came from Herceg Novi town library and reading room. It is known to us that there is a great interest for using the holdings of this library by scientific workers, and that is why we wished to help in order to make its usage as functional as possible, although it is not in the mainstream of our activity. We got the blessing of the former prior, father Joanikije Mićović. On these activities the following persons were engaged: Biljana Ivanović, Nevenka Mitrović and Veselin Pestorić. After recording the conditions we found out that the library had not had a catalogue, or the already mentioned Inventory from 1893. We started with the classification of library material on monographic and periodical publications, i.e. on domestic and foreign. Then we proceeded with taking the inventory of the library, and finally with the professional bibliographic processing of the material according to international regulations. Therefore, for the creation of authors' catalogue the ISBDM was applied, for periodical editions the ISBDS and for the creation of professional catalogue the UDK system was used. For storing the

holdings on the shelves we also used the UDK system wishing to unite the monographic editions holdings according to profession and, at the same time, to make it easier for the librarian to work with the users.

After eight months of work within the library, the holdings were on the shelves, catalogues were operational and one monk was instructed in manipulating with the material and serving the users. Several years later we automated the existing catalogues. Namely, our library uses UNESCO programme ISIS/BIBLIO for automatic bibliographic processing so that for the Monastery library holdings we have installed a special database. This programme, apart from special forms for processing of all kinds of library material and the possibility of automatic creation of bibliographies from the existing database, has got excellent possibilities of browsing.

Library holdings contain 4104 bibliographic units of which 1312 periodicals and 2792 monographic publications. Periodicals are very valuable but incomplete. The library possesses 184 titles: 123 titles of magazines and 3 titles of newspapers in Serbian language, 17 titles of Russian periodicals and 7 titles of periodicals in Latin, Italian and German. Out of Russian periodicals we single out the following titles: "Собрание лушчих сочинениа" (Moscow, 1762), "Политическои журнал" (Moscow, 1796), "Христијанское чтение" (St. Petersburg, 1823), "Православни собеседник" (Kazan, 1859)… The oldest periodical publication in Serbian language is "Šematizam pravoslavne eparhije bokokotorsko-dubrovačke i spičanske" (Zadar-Kotor, 1874-1912) whose editor was Bishop Gerasim Petranović. Out of other titles, we consider interesting the following ones: "Šematizam pravoslavne grečesko-vostočne dieceze" (Zadar, 1840-1852), which was coming out in Italian until 1849 and "Šematizam dalmatinske eparhije" (Zadar, 1853-1865). It is interesting that two volumes (120 copies) were preserved of "Populaere Oesterreichische Gesundheits-Zeitung zur Warnnung fuer Nichtkanke und zum Troste fuer leidende"(Wien, 1830-1831). Among periodicals we find almost all important titles of church periodicals from the second half of the 19th century and the first half of the 20th century (Kalendar "Boka", "Bogoslovlje", "Bogoslovski arhiv", "Bogoslovski glasnik", "Istočnik", "Vesnik Srpske crkve", "Hrišćanski vesnik" …). Of old and rare books, i.e. monographic publications published by 1867 there are more than 100 units. The oldest monographic publication is "Considerations chretiennes pour tous les dimanches", Brusselle, 1701, by R. P. J. Crasset. Furthermore, we single out "Histoire universelle", Amsterdam, 1708, "Oeuvres completes de J. J. Rousseau", 1792 in 14 volumes, "De l'esprit des loix" by Montesquieu, 1759, "Dictionner complet francois et russe", St. Petersbourg, 1786 (two volumes)…

Through the abovementioned titles we wished to illustrate the richness of the fund of old and rare books of Savina monastery library. The fund of monographic publications until 1867 contains considerable number of books of secular character. It is obvious that all those who were taking care of the library had a common goal to provide literature not only for spiritual education, but also for intellectual emancipation of Savina monks. Therefore, it should not be surprising that Savina library contains, apart from rich theological literature, a lot of belletristic literature, dictionaries, historical readers and other popular literature.

Our monastery libraries are real treasuries, but most often they have not been professionally processed, therefore unavailable and unknown to wider scientific public.

The very objective of our engagement was to make available the holdings of Savina monastery library to professional and scientific public, and by means of Internet to wider cultural public, by means of professional processing. In such a way our national treasure becomes, in the true sense of the word, a part of world cultural heritage.

FOOTNOTES

1 Николај Велимировић, *Успомене из Боке*, Херцег-Нови, 1904.

2 Томо К. Поповић, *Манастир Савина: историјске цртице*, Херцег-Нови 1909.

3 Марко С. Николић, Манастир Савина: Поводом двјестогодишњице почетка градње Велике цркве, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, 9/1977.

4 Војислав Ј. Ђурић, *Манастир Савина*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, 5/1973.

5 *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића* /приредио Д. Руварац, Београд 1898.

6 Васо Ивошевић, *Библиотека Манастира Савина*, "Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности", Херцег-Нови, 21-22/1999.

7 *Србуља Типик, тј. Устав*, "Шематизам епархије бококоторско-дубровачке и спичанске за годину 1882", Задар 1882.

BIBLIOTHEK DES „MONASTERIUM SAVINA", HERCEG NOVI

Dieses Monasterium ist seit seiner Entstehung immer das Zentrum jeglicher Volksbewegung in Boka gewesen, hier hat sich das Volk immer versammelt, hat sich mit der Hoffnung auf eine bessere Zukunft ernährt, hier ist immer der serbische Name erhalten geblieben; hier hat sich das serbische Bewußtsein gestärkt, Monasterium Savina ist immer durch alle Zeiten das serbische Sion in Boka gewesen" – so schrieb der renommierte Professor aus Herceg-Novi Tomo Krstov Popović.

Der Klosterkomplex besteht aus drei Kirchen und Häusern. Die Große und die Kleine Kirche sind der hl. Muttergottes geweiht und befinden sich nebeneinander, während die Kirche, die dem hl. Sava geweiht ist, neben dem Monasteriumgebäude steht. Diese Kirche ist wissenschaftlich nicht genügend erforscht; es gibt Meinungen, dass sie aus dem 15. Jahrhundert stammt. Die Geschichte des Monasteriums führt uns in das 11. Jahrhundert: Die Kirche besitzt ein Schiff mit halbkreisförmiger Apsis und Glockenturm - nach der Inschrift über der Tür datiert sie von 1030. Durch die Jahrhunderte folgen uns die Blicke der serbischen Heiligen in den Fresken des Monasterium Savina; wann die erste heilige Liturgie gesungen wurde, ist schwer zu

Ш Стобшенскогш Савинскогш Жишшйа Сйщаго Военецйанскоп Области

sagen. In der wirklich stürmischen Geschichte des Monasteriums nennen wir zwei Jahre: 1694 – die Ankunft der Tvrdoschmönche mit Wladika Savatije Ljubibratić und das Jahr 1777 – den Baubeginn der großen Kirche.

In der Schatzkammer des Monasterium Savina werden zahlreiche Reliquien, litu-rgische Gegenstände und Partikel der Gebeine der Heiligen aufbewahrt, von beson-derem geistlichen, geschichtlichen und kulturellen Wert. Von zwanzig Kreuzen von ausgezeichneter Schönheit und künstlerischer Bedeutung erwähnen wir das Kristallkreuz des hl. Sava aus dem 13. Jahrhundert, bordiert mit vergoldetem Silber und besetzt mit vier Rubinen. Das Kristallkreuz hat Inschriften auf dem Glas und auf dem Gestell. Einen besonderen Rang in der Schatzkammer des Savina Monasterium nimmt eine silberne vergoldete "петохљебница" (lat. *litiarium*) ein. Der künstlerische Wert dieser "петохљебница" war so entscheidend, dass Thomas Jackson sie in seinen wissenschaftlichen Reisebericht einfügte, aber ihr historischer Wert ist ebenso von Bedeutung. Nach Notizen wurde sie im Jahre 1684 in Požarevac (Serbien) von Meister Neško Prolimlijeković geschaffen, was ohne Zweifel bestätigt, dass das Monasterium schon vor der Ankunft der Tvdosch-mönche im Jahre 1694 existierte.

Fast alle Forscher, die über das Monasterium Savina geschrieben haben, haben auch dessen Bibliothek beschrieben. Zum ersten Mal wird das Monasterium Savina in der "Auto-biografija protosinđela Kirila Cvjetkovića" erwähnt. In der Monografie des Monasterium Savina (1901) gibt der Lehrer und Erforscher der kulturellen Vergangenheit von Boka Kotorska, Mladen Crnogorčević, eine sehr detaillierte Liste und Beschreibung der Antiqui-täten aus dem Monasterium und eine spezielle Abteilung über die Monasteriumsbibliothek. Daraus erfahren wir, dass die Bibliothek bearbeitet wurde und die Bücher in eine spezielle Liste im Jahre 1893 eingetragen worden sind.

Das Inventar der Manuskripte des Monasterium Savina wurde von Dimitrije Bogdanović 1977 erstellt; publiziert hat er es im Buch von Dejan Medaković "Manastir Savina: Velika crkva: riznica: rukopisi", Belgrad 1978.

Über die Bibliothek des Monasterium Savina hat auch Proto Vaso Ivošević geschrieben. Er hat seine Aufmerksamkeit auf den jahrhundertelangen Widerstand gegen die Macht der Proselyten über die Orthodoxie und auf die Mission der Erhaltung von Tradition, Kultur und besonders der kyrillischen Schrift gelenkt, die in unseren Klöstern in Gebrauch war. Damit bemühten sich orthodoxe Bischöfe und Mönche, die Klosterbibliotheken zu be-reichern und Material von unschätzbarem Wert aufzubewahren. Donatoren der Bibliothek des Monasterium Savina waren unter anderen: Graf Sava Vladisavljević, Diplomat am Hof des russischen Zaren Peter I, der im Jahre 1738 seine Bücher dem Monasterium vermachte, dann der Protosinđel Kirilo Cvjetković, geboren in Baošići (Boka Kotorska), der vor seinem Tode 1857 seine Bücher der Bibliothek des Monasterium Savina schenkte. Dass die Bibliothek wesentlich bereichert wurde, haben wir Jeromonah Simeon Marković Draguličić zu verdanken, der nach langjähriger Sammlung von Sparden für die Errichtung der großen Savinakirche im Kloster des hl. Dimitrije bei Bukarest starb; aber sieben Kisten Bücher hatte Jeromonah Inokentije Dabović übernommen. Anhand von Randnotizen erfahren wir, dass der Archimandrit Leontije Avramović aus Trebinje "radi duševne polzi u budušćie rodu" mehrere Bücher der Bibliothek geschenkt hat: Drucken Oktoih (1729.), Baronijeve anale (Moskva, 1719.), Posni Triod (1732.)... Für die Savina Bibliothek

hat auch der Bischof von Boka Kotorska, Gerasim Petranović, gesorgt. Eine wesentliche Anzahl von wertvollen Büchern beinhalten die Notiz, dass sie von ihm gekauft und dem Monasterium Savina geschenkt wurden.

Anhand der erwähnten Listen handgeschriebener und gedruckter alter Bücher der Bibliothek des Monasteriums nennen wir hier die wertvollsten Exemplare: "Savinska krmčija" (16. Jahrhundert), "Obšćiji list" (1776), "Ljestvica" (sine anno), "Zbornik" (17. Jahrhundert), "Tipik" (sine anno), "Sinodik" (1762), "Jevanđelje" (1762), "Bukvar" (1692), "Praznični minej Božidara Vukovića"(1538) ...

Die Initiative für eine fachmännische Bearbeitung des weltlichen Teils der Bibliothek Savina ging von der Stadtbibliothek und dem Lesesaal Herceg-Novi aus. Wir wissen, dass es ein großes Interesse für diese Bibliothek seitens der Wissenschaftler gibt, deswegen wollten wir, dass diese Bibliothek so funktionell wie nur möglich benutzt werden kann, obwohl dies nicht zu unseren Hauptaufgaben zählt. Wir bekamen dazu den Segen des damaligen Iguman P. Joanikije Mićović. Teilgenommen haben an diesen Arbeiten: Biljana Ivanović, Nevenka Mitrović, Veselin Pestorić. Dabei haben wir festgestellt, dass die Bibliothek keinen Katalog besitzt, auch nicht mehr das schon erwähnte Inventar von 1893. So begannen wir mit der Aufnahme der monografischen und periodischen Publikationen, bzw. einheimischen und ausländischen. Dann folgte die Inventarisierung und schließlich eine fachmännische bibliographische Bearbeitung nach internationalen Regeln. Für die Formierung der Autorenkataloge haben wir ISBDM angewendet, für die Formierung der Periodikakataloge ISBDS und für fachmännische Kataloge wurde UDK gewählt. Für die Aufstellung der Bücher haben wir auch UDK benutzt, so dass die monographischen Publikationen nach Fächern zusammengebracht wurden, um auf diese Weise auch dem Bibliothekar seine Arbeit mit den Benutzern zu erleichtern.

Die Bibliothek beinhaltet 4104 bibliographische Einheiten, davon 1312 Periodikaeinheiten und 1792 Einheiten monographischer Publikationen. Die Sammlung der Periodika ist sehr wertvoll, aber nicht komplett. Die Bibliothek besitzt 184 Titel: 123 Titel von Zeitschriften sowie 3 Titel von Zeitungen in serbischer Sprache, 17 Titel der russischen Periodika und 7 Titel von Periodika auf Latein, Italienisch und Deutsch. Von den russischen Periodika nennen wir hier die folgenden Titel: "Собрание лушчих сочинениа" (Москва, 1762), "Политическои журнал" (Москва, 1796), "Христијанское чтение" (Санктпетерсбург, 1823), "Православни собеседник" (Казан, 1859) ... Die älteste periodische Publikation in serbischer Sprache ist "Šematizam pravoslavne eparhije bokokotorsko-dubrovačke i spičanske" (Zadar-Kotor, 1874-1912), deren Redakteur Bischof Gerasim Petranovic war. Von Interesse sind noch folgende Titel: "Šematizam pravoslavne grečesko-vostočne dieceze" (Zadar, 1840-1852), welches bis 1849 in italienischer Sprache erschien, und "Šematizam dalmatinske eparhije" (Zadar, 1853-1865). Interessant ist, dass sich zwei Jahrgänge (120 Hefte) der Zeitschrift "Populaere Oesterreichische Gesundheits-Zeitung zur Warnung fuer Nichtkranke und zum Troste fuer Leidende" (Wien, 1830-1831) erhalten haben. In der Periodikasammlung finden wir fast alle wichtigeren kirchlichen Titel aus der zweiten Hälfte des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts (Kalendar "Boka", "Bogoslovlje", "Bogoslovski arhiv", "Bogoslovski glasnik", "Istočnik", "Vesnik Srpske crkve", "Hrišćanski vesnik"...). Von alten und seltenen Büchern, bzw. von bis 1867 veröffentlichten Monographien gibt es mehr als 100 Einheiten. Die älteste Monographie ist "Considerations chretiennes pour

tous les dimanches", Brusselles. 1701, von R. P. J. Crasset. Erwähnenswert sind auch: "Histoire universelle", Amsterdam 1708, "Oeuvres completes de J.J. Rousseau", 1792 (14 Bücher), Montesquieu: "De l' esprit des loix", 1759, "Dictionnaire complet francois et russe, St. Petersbourg", 1786 (2 Bücher).

Unsere Klosterbibliotheken sind eine wahre Schatzkammer, aber sie sind meistens nicht fachmännisch bearbeitet und deswegen nicht zugänglich und der breiteren Öffentlichkeit nicht bekannt. Es war gerade das Ziel unseres Engagements, mit einer qualifizierten Bearbeitung der Bestände des Monasterium Savina dessen Inhalte der wissenschaflichen Öffentlichkeit zugänglich zu machen und mittels Internet auch der breiteren kulturell interessierten Öffentlichkeit. Auf diese Weise wird unser Nationalschatz im wahren Sinne des Wortes ein Teil des Weltkulturerbes.

Слика 1. Корице *Јеванђеља* из XVII вијека.
(Ризница Манастира Савина, Херцег-Нови)
Figure 1. The Cover of the of the 17th century Gospel.
(Savina Monastery Treasury, Herceg-Novi)

Ѿ Сїѡбспенскогѡ Савинского Мнтыря сѹщагѡ во венецїанской Области

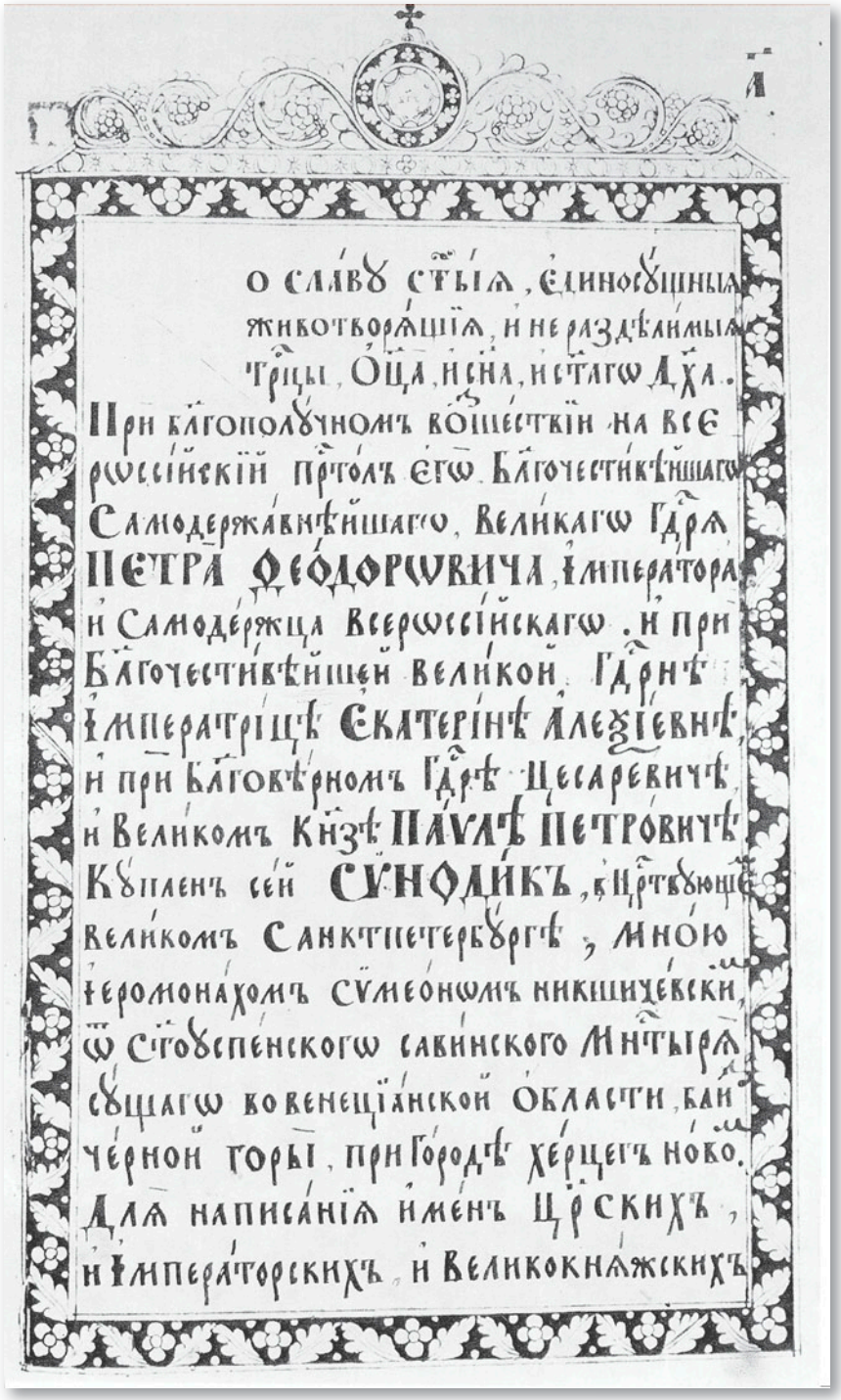

О славу стыя, единосущныя
животворящія, и не раздѣлимыя
Трцы, Оца, и сна, и стагѡ Дха.
При блгополучномъ вошествіи на все
рѡссійскій прстолъ егѡ. Блгочестивѣйшагѡ
Самодержавнѣйшагѡ, Великагѡ Гдря
ПЕТРА ѲЕОДОРѠВИЧА, Імператора
и Самодержца Всерѡссійскагѡ. и при
Блгочестивѣйшей великой Гдрнѣ
Імператріцѣ Екатерінѣ Алеѯіевнѣ,
и при Блговѣрномъ Гдрѣ Цесаревичѣ
и Великомъ Кнзѣ ПАѴЛѢ ПЕТРОВИЧѢ
Купленъ сей СѴНОДИКЪ, в Цртвующемъ
Великомъ Санктпетербургѣ, мною
Іеромонахомъ Сѵмеонѡмъ Никшичевскимъ,
ѿ Стоуспенскогѡ Савинского Мнтыря
сущагѡ во Венеціанской Области, бли
черной горы, при Городѣ Херцегъ Новомъ.
Для написанія именъ Црскихъ,
и Імператорскихъ, и Великокняжскихъ

Слика 2. *Синодик* Манастира Савина из 1762. године.
(Ризница Манастира Савина, Херцег-Нови)

Figure 2. Savina Monastery "*Sinodik*" *(Синодик)* from year the 1762.
(Savina Monastery Treasury, Herceg-Novi)

ѿ Стоуспенскогѡ Савинского Мнтыря сущагѡ во Венеціанской Области

Слика 3. *Буквар* штампан у Москви 1692.
(Ризница Манастира Савина, Херцег-Нови)

Figure 3. *The first reader* printed in Moscow in 1692.
(Savina Monastery Treasury, Herceg-Novi)

Ѡ Сїгоуспенскогѡ Савинского Мнтыря сущагѡ во венецїанской Области

DJELATNOST IZDAVAČKE KUĆE "GOSPA OD ŠKRPJELA" I ARHIVSKI I BIBLIOTEČKI IZVORI

don Srećko Majić

U Zakoniku kanonskog prava za Katoličku crkvu, koji je izišao 25. januara 1983. godine, o crkvenim arhivima govore 22 kanona. Oni se odnose na opće norme o arhivima, zatim govore o uređenju, čuvanju, korištenju pojedinih dokumenata. Kanoni donose korisne direktive za sve crkvene ustanove u Katoličkoj crkvi. Oni određuju, između ostalog, da se sastavi točan popis ili katalog cjelokupne arhivske građe, koja mora biti dobro čuvana i sređena da bi mogla biti dostupna i dobro iskorištena.

Arhivi su uvijek bili izazov učenjacima koji su čitali i proučavali stara dokumenta i na osnovu toga pisane su opsežne knjige. Ali, treba imati na umu da nema toga arhiva u kojem su svi dokumenti proučeni i objavljeni. Primjera radi, negdje je zabilježeno da je omjer proučenog i neproučenog arhivskog materijala npr. u rimskim arhivima 1:100; u prilog ovom podatku je i saznanje da se u rimskim arhivima nalazi oko 300 dokumenata samo iz jedne godine, 1657, koji se odnose na crkvenu povijest Dubrovnika...

Znamo da je istraživanje u jednom arhivu moguće jedino ako je arhivska građa sređena i popisana. Raditi u nesređenim arhivima, znači izgubiti vrlo mnogo vremena i bez značajnih rezultata. Informaciona sredstva o građi potrebna su, u prvom redu, samim vlasnicima arhiva da znaju što posjeduju, da mogu lakše voditi brigu o onome što imaju, da se kod njih, kao čuvara tog kulturnog blaga, razvije svijest o sopstvenim dužnostima i o odgovornosti, te da se bilo kakva otuđivanja ovog materijala mogu kod suda dokazati i utužiti. Pitanje koje se nametnulo u slučaju Nadžupskog arhiva u Perastu je kako da jedan svećenik koji je zauzet svojim redovnim svećeničkim obavezama, istovremeno obavlja i opsežne poslove na sređivanju i obradi arhivalija u ovom bogatom arhivu za koji je zadužen, i da ih tako učini dostupnim za proučavanje.

Upravo iz tog razloga, a sa svrhom da se objavi stari i vrijedan rukopisni ili prije mnogo godina štampani materijal i na taj način spasi od propadanja i zaborava, prije sedam godina u Perastu je osnovana Izdavačka kuća "Gospa od Škrpjela". Naziv je odabran prema istoimenom vještačkom ostrvu pred gradom Perastom, gdje se stoljećima unazad na jednoj hridi pronašla čudotvorna ikona Bogorodice. U skladu sa svetom ulogom ovog mjesta kroz istoriju Boke Kotorske je i programska aktivnost istoimene izdavačke kuće. Dakle, namjera je sakupiti, obraditi i objaviti sve ono što je u pisanom ili štampanom obliku stoljećima stvarano u Perastu i okolini i što se brigom savjesnih pojedinaca, iako ne uvijek u cjelosti, ali ipak u značajnom obimu, sačuvalo do naših dana.

U predstavljanju djelatnosti ove izdavačke kuće, u kojoj je do sada svijetlost dana ugledalo 33 publikacije, zadržaćemo se na četiri knjige koje ilustruju kako manuskripti i stari štampani materijal dobijaju novo ruho i na jedan pristupačan i savremen način stižu do korisnika, tj. čitalaca. Treba naglasiti da su rukopisi ovih knjiga preko pola stoljeća stajali u arhivskim stalažama, nepoznati i nedostupni širokoj publici. Autor tih knjiga je Peraštanin Pavao Butorac (1888-1966), svećenik, profesor na Kotorskoj gimnaziji, kotorski, pa dubrovački biskup, koji je predano crpio podatke iz raznih tadašnjih malih, lokalnih arhiva, pedantno i znalački bilježeći u svojim komentarima i objašnjenima signature korištenih izvora (ukupno je notirao 4443 signature). U njegovim rukopisnim knjigama sačuvani su podaci iz arhiva Perasta (Općinski arhiv, sada pohranjen u Muzeju grada Perasta, Nadžupsko-opatski arhiv, Arhiv Opatije sv. Jurja, Arhiv porodice Balović, potom Visković, Mazarović, prof. Srećka Vulovića), potom tadašnjih kotorskih arhiva (Biskupski arhiv Kotor, Sudski arhiv, sada Sudsko-notarski fond u Istorijskom arhivu Kotor), pa Opštinskog arhiva Prčanj (danas je sačuvan samo dio ovog arhiva). Kroz djelo Pavla Butorca upravo se može sagledati značaj i uloga malih, lokalnih arhiva u pisanju istorije, jer, realni život se odvija upravo na «lokalnom» nivou. Moja namjera, kao osnivača i direktora Izdavačke kuće "Gospa od Škrpjela", je da skrenem pažnju na nezaobilazan značaj i značenje tih malih, lokalnih arhiva. Na čitaocima je da procijene na osnovu ovako publikovanih izvora, kolika je bila realna uloga i značaj gradova u Boki Kotorskoj, prvenstveno Kotora i Perasta, za tadašnje globalne odnose velikih kršćanskih sila, kao i za odnos Velike Porte i Mletačke republike. Na primjer, dovoljno bi bilo u tu svrhu pročitati knjigu "Kotor za samovlade (1355-1420)" Pavla Butorca, kroz koju provijava načelo politike redovitog probitka, ali ne i opšteg načela.

Izvori koje za svoja djela koristi Butorac, donose pravo obilje raznih dragocjenih kolateralnih podataka iz lokalne povijesti, koji će za istraživače predstavljati daleko širi interes od golog bogaćenja neke usko lokalne faktografije. Na primjer, kada piše o Perastu Butorac, navodeći ogroman broj izvornih citata u bilješkama, zadire u skoro sva pitanja toga grada, okoline, pa čak i odnosa sa susjednim zemljama kroz uzajamna preplitanja i uticaje njihovog kulturnog, društvenog i privrednog miljea. Govori se o problematici položaja žene, nošnji, medicini, oružju, društvenim zborovima, zabavama, običajima, roblju, narodnom osjećaju, pomorskoj tradiciji, političkoj situaciji i slično (npr. knjigama "Kulturna povijest grada Perasta" i "Razvitak i ustroj peraške općine").

Sigurno je da su i ostala izdanja NIP "Gospe od Škrpjela" obogatila, uklopila i interpolirala nove mozaičke kamenčiće poznatog i nepoznatog u povijest pomorstva, književnosti i umjetnosti na ovim prostorima, pružajući mnoštvo tema, činjenica i stavova. Time su dala značajni naučni i kulturni doprinos, a budućim istraživačima omogućena je rekonstrukcija uzbudljivih povijesnih fresaka. Transkripcija manuskripata, prevođenje i prerada rukopisa u smislu razumljivosti za suvremenog čitaoca, izrada naučnog aparata (tumača stranih izraza, skraćenica, indeksa i sl.), dopuna sa slikovnom dokumentacijom sačuvanog nepokretnog spomeničkog blaga, kao i muzejskih eksponata, učinili su da arhivski izvori u ovim publikacijama budu zastupljeni u svom multidisciplinarnom značenju.

Osim objavljenih manuskripata, rađeni su reprinti starih i rijetkih izdanja značajnih publikacija za povijest Boke ("Zvijezda Mora", "Opatija sv. Jurja"). Primjenom savremenih tehnologija u obradi, stara izdanja su i dizajnom i sadržinom približena zahtjevima

Chiamata Bove d'Oro Da D. Timotheo Cisulla da Bathara

suvremene čitalačke publike, a isto tako i suvremenim naučnim istraživačima. Može se reći da se ovdje i ne radi o klasičnom reprintu, već o novoj publikaciji sa kosturom nekog od prvobitnih starih izdanja.

Na kraju ovog prikaza publikovanja starih izvora, navesti ću riječi uvaženog arhiviste i naučnika, dr Miloša Miloševića, iz njegovog predgovora Butorčeve knjige "Kulturna povijest grada Perasta": "Arhiv je nepregledno i nesavladivo prostranstvo i uvijek pruža iznenađenja, tema i detalja koji će zahtijevati svoje izvorne analize". Te riječi zvuče zaista optimistički; dodat ću svoje zapažanje koje je krajnje realno: nedostaje, na žalost, novčanih sredstava, znanja (čast pojedincima), vremena, a ponajviše ljubavi (kod mnogih) za još veća iznenađenja i izvorne analize.

ACTIVITY OF THE PUBLISHING HOUSE "GOSPA OD ŠKRPJELA" AND ARCHIVAL AND LIBRARY SOURCES

In the Legal code of the canonic law for the Catholic Church, which was published on 25th January 1983, 22 canons talk about church archives. They are dealing with general norms regarding archives, then about arrangement, keeping, use of individual documents. Canons bring useful directives for all church institutions in the Catholic Church. They determine, among other things, the compilation of the exact list or catalogue of the whole of archival material, which has got to be well preserved and arranged in order to be accessible and well used.

Archives have always been the challenge to the learned that have read and studied old documents and on the basis of that voluminous books have been written. But, one should bear in mind that there are no archives where all the documents were studied and published. For example, it was written somewhere that the ratio of studied and non-studied archival material for instance in Roman archives is 1:100; in favour of this information is the knowledge that in Roman archives there are about 300 documents only form one year, 1657 which relate to the church history of Dubrovnik...

We know that research in one archives is possible only if the archival material was arranged and inventoried. Working in disorganized archives means losing a lot of time without significant results. Finding aids about the material are necessary, first of all, to the owners of the archives themselves so that they know what they possess, to be able to take care of what they have got more easily, to develop with them, as guardians of that cultural heritage, the awareness of their own duties and responsibilities, and that any alienation of this material can be proven and accused of in the court. The question that imposed itself in the case of the Archi-parochial archives in Perast is how can one priest, who is occupied with his regular priestly duties, perform at the same time extensive activities on arranging and processing of archival material in this rich archives, which he is in charge of, and thus making it accessible for research.

Just because of that, and with the purpose of publishing old and precious handwritten or many years ago printed material and therefore saving it from destruction and oblivion, seven years ago in Perast was founded the publishing house "Gospa od Škrpjela". The name was chosen according to the artificial island opposite the town of Perast having the same name, where, centuries ago, on a rock the miraculous icon of Our Lady was found. In accordance with the sacred role of this place through the history of Boka Kotorska Bay is also the programmed activity of the publishing house having the same name. Therefore, the intention is to collect, process and publish all that was being created in Perast and the area through centuries, either in written or printed form, and what has been preserved, although not always in its entirety, but still to a considerable extent, by the care of conscientious individuals, until the present days.

In presenting the activity of this publishing house, in which by today 33 publications have been published, we shall focus on four books which illustrate how manuscripts and old printed material get new attire and reach the users, i.e. readers in an accessible and modern way. It should be stressed that the manuscripts of these books were standing, for more than half a century, on the shelves of the archives, unknown and inaccessible to the wide public. The author of these books is a man from Perast, Pavao Butorac (1888-1966), a priest, professor at Kotor High School, bishop of Kotor and then of Dubrovnik, who was devotedly gathering the information from various former small, local archives, diligently and expertly recording in his commentaries and explanations the call numbers of the used sources (he recorded 4443 call numbers altogether). In his handwritten books the information has been preserved from the following archives: the archives of Perast (Municipal archives, now stored in the Museum of the town of Perast, Archi-parochial-abbey archives, the archives of the Abbey of St. George's, the archives of the family Balović, then Visković, Mazarović, Prof. Srećko Vulović), then former Kotor archives (Bishop's archives Kotor, Court archives, now Legal-notary archival group in Kotor Historical archives), then Prčanj municipal archives (today only a part of this archives has been preserved). Through the work of Pavao Butorac one can perceive the significance and the role of small, local archives in the writing of history since the real life goes on exactly on the "local" level. My intention, as a founder and director of the publishing house "Gospa od Škrpjela", is to draw the attention to the inevitable importance and significance of these small, local archives. It is on the readers to evaluate, on the basis of the sources published in such a way, what was the real role and importance of the towns in Boka Kotorska Bay, primarily of Kotor and Perast, for former global relationships among great Christian powers, as well as for the relationship between the Great Porte and the Venetian Republic. For example, it would be sufficient, for that purpose, to read the book "Kotor za samovlade (1355-1420)" by Pavao Butorac, through which pervades the principle of the politics of regular benefit, but not general principle.

The sources used by Butorac, bring real abundance of various precious collateral data from the local history, which, for the researchers, will represent by far wider interest than mere enrichment of some purely local factuality. For example, when writing about Perast, Butorac, stating huge number of original citations in his notes, encroaches on almost all questions regarding that town, its surroundings, even the relationships with the neighbouring countries, through mutual intertwining and influences of their

Chiamata Bove d'Oro Da D. Timotheo Cisulla da Bathara

cultural, social and economic milieu. He deals with the problems of the position of women, costumes, medicine, weapons, social gatherings, parties, customs, slaves, national feeling, maritime tradition, political situation and so on (for example, in books "Kulturna povijest grada Perasta" and "Razvitak i ustroj peraške općine").

It is certain that even the other editions of the publishing house "Gospa od Škrpjela" enriched, embedded and interpolated new pieces of the mosaic of the known unknown into the history of the seamanship, literature and art in this area, offering multitude of topics, facts and views. This gave considerable scientific and cultural contribution, and made it possible for the future researchers to reconstruct exciting historical frescoes. The transcription of manuscripts, the translation and adaptation of manuscripts in the sense of their being understandable to the contemporary reader, the creation of scientific apparatus (explanations of foreign expressions, abbreviations, indexes and so on), supplementing the preserved unmovable monumental heritage with picture documentation, as well as museum exhibits, resulted with the fact that the archival sources in these publications be represented in their multidisciplinary meaning.

Apart from the published manuscripts, reprints have been made of old and rare editions significant publications for the history of Boka Kotorska Bay ("Zvijezda Mora", "Opatija sv. Jurja"). By means of the application of contemporary technologies in processing, old editions, through design and contents, have approached the demands of contemporary reading public, but also to contemporary scientific researchers. It can be said that we don not deal here with typical reprint, but with a new publication with the skeleton of some of the original editions.

At the end of this review of publishing of old sources, I shall quote the words of the esteemed colleague and scientist, Dr Miloš Milošević, from his preface to Butorac's book "Kulturna povijest grada Perasta": "The archives is the immense and insurmountable expanse and it always offers surprises, topics and details which will demand their own authentic analysis". These words sound really optimistic; I shall add my own observation which is extremely realistic: there is, unfortunately, the shortage of financial means, knowledge (individuals excluded), time, and mostly love (with many) for still greater surprises and authentic analysis.

TÄTIGKEITEN DES VERLAGSHAUSES "GOSPA OD ŠKRPJELA" UND SEINE ARCHIV- UND BIBLIOTHEKSQUELLEN

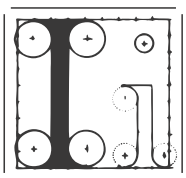

Im Gesetzbuch des kanonischen Rechtes für die katholische Kirche vom 25.1.1983 handeln 22 Canones über die kirchlichen Archive. Sie beziehen sich auf die generellen Bestimmungen über Archive, dann auf die Sicherung, Aufbewahrung und Benutzung der einzelnen Dokumente. Die Canones bieten nützliche Direktiven für alle kirchlichen Institutionen der katholischen Kirche. Sie bestimmen unter anderem, dass ein präzises Verzeichnis des gesamten Archivgutes erstellt wird, dass es gut aufbewahrt und geordnet werden muss, so dass es zugänglich und gut ausgewertet werden kann.

Archive waren immer eine Herausforderung für die Gelehrten, die alte Dokumente lasen und dicke Bücher schrieben. Und es gibt kein Archiv, in welchem alle Dokumente restlos erforscht und veröffentlicht worden sind. So habe ich gelesen, dass das Verhältnis zwischen Erforschtem und Unerforschtem in römischen Archiven 1:100 beträgt. (In Rom gibt es zirka 300 Dokumente nur aus einem einzigen Jahre, nämlich 1657, die sich auf die Kirchengeschichte von Dubrovnik beziehen.).

Forschung im Archiv ist nur dann möglich, wenn das Archivgut geordnet und verzeichnet ist. In ungeordneten Archiven zu arbeiten, heißt sehr viel Zeit verlieren und mit geringem Nutzen arbeiten. Die Verzeichnisse brauchen an erster Stelle die Archivare selbst, damit sie leichter bewahren können, was sie haben, damit in ihnen das Bewusstsein von Pflicht und Verantwortung wächst und damit sie im Falle einer Entfremdung vor Gericht beweisen und klagen können.

Vor 7 Jahren hat das Verlagshaus ,"Gospa od Škrpjela" seine Arbeit begonnen. 33 Bücher bzw. Titel sind bis jetzt erschienen. Ich erwähne vier Bücher, die für das Thema von Bedeutung sind. Über ein halbes Jahrhundert haben die Handschriften dieser Bücher in einem Fach gestanden und sind vor kurzem dem breiten Publikum durch Veröffentlichung zugänglich gemacht worden. Der Autor dieser Bücher, Pavao Butorac (1888–1966) aus Perast, Priester, Professor am Gymnasium von Kotor, Bischof von Kotor und nachher Bischof von Dubrovnik), stellte Daten und Notizen mit Signaturen (insgesamt 4443 Signaturen) aus kleinen, lokalen Archiven von Perast (Gemeindearchiv, Oberpfarr-, Abteiarchiv, Archiv der Abtei des Hl. Jurij, Archiv von Balović, Archiv der Familie Visković, Archiv von Prof. Srećko Vulović, Archiv Mazarović) und dann aus den Archiven von Kotor (bischöfliches Archiv, Gerichtsarchiv), und aus dem Gemeindearchiv in Prčanj, weniger aus den großen Archiven, zusammen.

Hier ist es besonders wichtig, die Bedeutung der kleinen Archive zu betonen. Warum? Weil sich das reale Leben immer auf der ,"lokalen Ebene" abspielt. Mit diesen Editionen wollte ich die Aufmerksamkeit auf die unumgängliche Bedeutung dieser kleinen, lokalen Archive lenken. Die Leser werden sehr leicht einschätzen können, wie groß die wirkliche Rolle, Aufgabe und Bedeutung von Kotor und Perast und auch

Ghomata Opere d' Uso Da D. Timotheo Ciulla sa Cathara

von anderen kleinen Ansiedlungen in Boka für die damaligen Verhältnisse der großen christlichen Mächte waren. (Verhältnisse zwischen Konstantinopel und Venedig usw.). Es genügt, zu diesem Zweck das Buch von Pavao Butorac ,"Kotor za samovlade" zu lesen.

Es steht fest, dass auch die anderen Editionen des Verlags NIP "Gospa od Škrpjela" die Geschichte der Seefahrt, Literatur und Kunst dieser Gegend bereichert haben, mit ihren zahlreichen kleinen Mosaiksteinchen von Themen, Fakten und Schilderungen.

Damit haben sie einen wichtigen wissenschaftlichen und kulturellen Beitrag geleistet, und für zukünftige Forscher ist die Rekonstruktion von spannenden historischen Fresken ermöglicht worden. Die Transkription der Manuskripte, Übersetzung und Bearbeitung der Handschriften im Sinne der Verständlichkeit für den modernen Leser, die Herstellung des wissenschaftlichen Apparats (Erläuterung der alten Wörter, Abkürzungen, Indices usw.), die Ergänzung durch bildliche Dokumentation der erhaltenen Denkmäler gehören zur Edition.

Archivquellen wurden veröffentlicht und Reprinte der alten und seltenen Editionen hergestellt, die für die Geschichte von Boka Kotorska wichtig sind (Der Stern des Meeres, Die St. Jurij Abtei). Mit moderner Technik sind auch die alten Editionen dem heutigen Leser näher gebracht worden, sowohl den Wissenschaftlern und Fachleuten als auch dem weiteren Leserpublikum. Die Quellen von Butorac bieten einen wahren Überfluss an wertvollen mehrschichtigen Daten aus der lokalen Geschichte. Wenn Butorac über Perast schreibt, führt er eine enorme Zahl von authentischen Zitaten an, dringt ein in fast alle Aspekte des Lebens der Stadt. Er behandelt die Stellung der Frauen, schreibt über Kostüme, Medizin, Waffen, Sitten, gesellschafliches Leben, Unterhaltung, Feste, Sklaven usw.

Zum Schluß zitiere ich Prof. Dr. Miloš Milošević aus dem Vorwort des Buches von Butorac "Die Kulturgeschichte der Stadt Perast": „Ein Archiv ist immer eine unüberschaubare und unüberwindliche Weite und bietet immer Überraschungen, Themen und Details, die ihre Quellenanalysen verlangen." Diese Worte klingen wirklich optimistisch; ich füge meine eigene Beobachtung hinzu, die äußerst real ist: Es fehlt leider an Finanzmitteln, Wissen, Zeit und vor allem Liebe für noch größere Überraschungen und Quellenanalysen.

Ghramata Bove d' Uro Da D. Timotheo Giulla'oda Gathara

ZAPISNIK O RADU KONFERENCIJE

17. APRIL 2002. GODINE, SRIJEDA (PRIJEPODNEVNI RAD)

Snežana Pejović: (uvodna riječ prvog dana Konferencije)

"Poštovane kolege, još jednom želim da pozdravim vas, koji ste bili sinoć prisutni na skromnom obilježavanju početka rada Konferencije, a svim ostalim, koji su nam se jutros pridružili, želim dobrodošlicu.

Nadam ste da ste dobili Program Konferencije i, kako i sami možete primijetiti, dva naredna dana čeka nas veliki posao. Zato moramo biti krajnje racionalni i strogo se pridržavati predviđenog vremena za sva tri segmenta toka Konferencije, a to su: izlaganja, diskusije i obilazak arhiva i biblioteka Kotora, odnosno kulturno-istorijskih znamenitosti.

Iako je suorganizator Konferencije Sekcija za crkvene arhive u Međunarodnom arhivskom savjetu (MAS), nastojali smo da ovaj skup, kroz radove, tretira na isti način i arhivski i bibliotečki materijal, s obzirom da je pitanje njegovog razgraničenja uvijek veoma diskutabilno, posebno kada se radi o crkvenim institucijama. Smatramo da će nam iskustva naših kolega iz više zemalja Evrope biti i te kako korisna, posebno što je Crna Gora u proteklih desetak godina bila u izolaciji i u mnogo čemu ostala van savremenih stručnih i naučnih tokova razvoja. Kao organizatori skupa nastojali smo da kroz koreferate učesnika iz Crne Gore upoznamo kolege iz inostranstva sa dijelom dokumentarnog nasljeđa koje se čuva u najznačajnijim i najvećim crkvenim arhivima i bibliotekama u Crnoj Gori i o našim aktivnostima na zaštiti, obradi i prezentaciji ovog kulturnog nasljeđa. Nadamo se da ćemo kroz razmjenu iskustava unaprijediti našu djelatnost, a takođe da ćemo naći obostrani interes za buduću saradnju i zajedničke projekte.

Sada bih kazala nekoliko konkretnih stvari vezano za tok Konferencije.

Kao što ste već mogli vidjeti, radovi uvaženih kolega iz inostranstva su prevedeni na naš jezik i nalaze se u faciklama koje ste dobili. Takođe, za učesnike iz inostranstva obezbijeđen je prevod na engleski ili njemački jezik kompletnih radova ili rezimea, osim rada kolege iz Albanije, koji nam se kasnije pridružio, pa je njegov rad ostao u originalu kako je dostavljen, dakle na italijanskom jeziku. Svi tekstovi na našem jeziku prikazaće se tokom izlaganja na *video-beam*-u. Ovim smo nastojali da prevaziđemo problem nedostatka slušalica za simultano prevođenje.

Molimo da nas izvinete što smo napravili ograničeni broj kopija materijala, ali je razlog nedostatak novca.

Danas je predviđena pauza u 11 časova, kada ćemo u holu poslužiti osvježenje.

Diskusiju smo morali da podijelimo u dva dijela, što, nadamo se, neće uticati na njen kvalitet. Radi potrebnog vremena za prevođenje, molimo vas da budemo

veoma konkretni i sažeti u odgovorima i komentarima. Uostalom, ovih dana ćemo biti dosta vremena zajedno i bićemo u prilici da jedni drugima saopštimo neke nove ideje i razmišljanja.

U poslijepodnevnim satima obići ćemo navedene institucije malo izmijenjenim redosljedom u odnosu na Program, na zahtjev Srpske pravoslavne crkve Kotor, radi određenih vjerskih obreda koji su u toku.

U večernjim satima, tačnije u 21 sat, okupićemo se u restoranu hotela "Fjord" uz muziku. Na žalost, moram opet da ponovim da organizator nije mogao da obezbijedi više od posluženja pansionske večere svima koji su gosti hotela, a mi ostali možemo da se priključimo i da platimo večeru 6 eura po osobi, ili ako neko ne želi, može bez večere. Svako za sebe bi morao da snosi trošak pića. Uprava hotela je molila da u pauzi javimo tačan broj onih koji bi dodatno večerali i bili u sali, kako bi oni postavili stolove u blizini muzike. Zato vas molimo da se prijavite u pauzi našem mladom pomoćniku, g. Milanu Daniloviću.

Čitav tok Konferencije će se snimati na diktafonu, što je posebno važno radi pripreme materijala za izdavanje jednog zbornika o toku čitavog skupa, naravno ako za to obezbijedimo sredstva.

Sada bih predložila Radno predsjedništvo za dio Konferencije do početka diskusije. To bi bili dr Helmut Bajer, gospođa Jelena Antović i protojerej stavrofor Momčilo Krivokapić, koji će nam se pridružiti nakon liturgije. Naknadno ćemo odrediti predsjedništvo za dio Programa - Diskusiju.

Zamolila bih da zauzmu svoja mjesta za presjedavajućim stolom.

Nadamo se da će sa tehnikom biti sve u redu i sve one koji imaju prezentacije molim da se na vrijeme prijave gospodinu Durakoviću.

Još molimo da se u sali ne puši i da se isključe mobilni telefoni.

Uz najavu početka rada Konferencije, poželjela bih svima uspješan rad.

Hvala!".

Jelena Antović:

"Uvaženi gosti, zahvaljujem predsjednici *Centra za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora* "Notar", gospođi Snežani Pejović, koja nas je danas sve ovdje okupila, što mi je prepustila da kao predsjedavajući Radnog predsjedništva otpočnem vođenje prvog radnog dana Konferencije.

Kako je jedna od deset sekcija MAS-a, *Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica*, suorganizator ove Konferencije, prije nego što pozovem prvog učesnika, želim da kažem da je Istorijski arhiv Kotor imao čovjeka veoma aktivnog u međunarodnim arhivskim krugovima, koji je između ostalog imao i žive kontakte posebno sa Međunarodnim arhivskim savjetom – vrhom svjetske arhivistike. Naime, dr Miloš Milošević je 1980. godine u Londonu izabran za predsjednika Sekcije profesionalnih društava arhivista MAS-a. Mislim da je ovaj podatak veoma značajan i da ga ovdje danas treba istaći.

Od gospođe Pejović saznali smo sve "važno" u vezi Konferencije: kako je zamišljena, koji ima cilj. Meni zato sada preostaje da vas sve zajedno pozovem da otpočnemo sa radom.

Dakle, danas, tokom jutra, imamo ukupno 5 referata. Tri referata sa njihovim autorima, dolaze nam iz Njemačke, jedan iz Mađarske, i jedan iz Holandije.

Pozivam prvog učesnika, *dr Helmuta Bajera*, Nirnberg, Njemačka, da podnese referat sa temom: "*Međunarodna aktivnošt crkvenih arhiva: Sekcija crkvenih arhiva i arhiva vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu*".

(Autor je pročitao svoj rad.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujem dr Helmutu Bajeru. Njegov referat veoma iscrpno daje podatke o načinu na koji se u međunarodnim arhivskim krugovima sarađuje i povezuje arhivska struka. To je posebno značajno za Crnu Goru koja gotovo deset godina nije bila u mogućnosti da ima međunarodne kontakte ovog tipa.

Pozivam sljedećeg učesnika *dr Mihaela Difenbahera*, Nirnberg, Njemačka, da podnese referat sa temom: *"Izbjegavanje oštećenja na arhivskoj građi".*

(Autor je pročitao svoj rad.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujem. Ovo je prava poslastica za nas arhiviste; zaista, svaki najmanji kontakt sa građom je opisan i mislim da ćemo puno naučiti iz ovog referata, ali očigledno je da to zahtijeva i velika finansijska sredstva da bi se primijenile sve mjere zaštite koje su navedene u ovom radu. Nadamo se da ćemo i mi u Crnoj Gori početi konačno da primjenjujemo ove standarde, što je dijelom već i započeto, ali se nadamo da ćemo biti u mogućnosti da ih primjenjujemo i u svim segmentima koji su navedeni u referatu

Pozivam sljedećeg učesnika, *dr Agneš Bereč*, Budimpešta, Mađarska, da podnese referat: "*Savremeni razvoj crkvenih biblioteka u Mađarskoj*".

Agneš Bereč:

"Samo jedno kratko obavještenje: prvo želim da pročitam svoj rad, a zatim da vam pokažem neke fotografije i kratak pregled našeg softverskog programa koji je na mađarkom jeziku i vi ga nećete razumjeti, ali željela bih da pokažem samo njegovu strukturu".

(Potom je pročitan referat.)

"Željela bih da vam prvo nešto pokažem".

(*Na video-beam-u autor pokazuje fotografije*: osnivača Radaj biblioteke, projekta jedne zgrade i pozorišta, hola biblioteke u unutrašnjosti dvorca, fragmenata iz zbirke inkunabula i postinkunabula, pogleda na Budim prije turske invazije.

Potom slijedi prikaz i objašnjenje softvera kojeg koristi ova biblioteka. Autor naglašava da je softver jednostavan za rukovanje:

"Ima naslove i podnaslove, potom polja koja su označena crvenom bojom tzv. povezana polja. Tako možemo dobiti i druge podatke, ako idemo u ta pojedina polja. Takođe možete vidjeti sve važne podatke o nekoj osobi, znači kliknete samo jednom, i tako se možete povezati na druge jedinice; postoje i drugi uobičajeni podaci za: stare knjige, jezik, naciju, format, a takođe kompletiramo podatke sa detaljima koji su nađeni u zabilješkama, unutar knjige i podatke koji se nalaze na drugim mjestima. Hvala vam".

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo dr Agneš Bereč na izlaganju iz kojeg saznajemo kako Mađarska ide putem integracije svojih biblioteka u nacionalna i međunarodna ustrojstva i prilagođava se novim metodama. Možda je referat posebno interesantan za Biblioteku Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru, koja takođe već duže vrijeme radi na kompjuterskoj obradi bibliotečkog materijala, uz upotrebu posebno za to pravljenog softvera.

Molim sljedećeg učesnika *dr Rajmera Vita,* Šlezvig, Njemačka, da podnese referat sa temom *"Standardi na polju arhivskih zgrada"*.

(Autor je imao prezentaciju u Power-Point-u.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo dr Rajmeru Vitu na izloženom referatu. Takođe ovo je vrlo interesantna tema, posebno za arhivska odjeljenja u Crnoj Gori, s obzirom na to da je vrlo veliki problem nepostojanja arhivskih zgrada za sva arhivska odjeljenja. U Kotoru, pak, gdje postoji stara zgrada adaptirana namjenski za arhiv nakon zemljotresa iz 1979. godine, takođe nisu primijenjeni svi standardi koji su ovdje navedeni. Ne treba zaboraviti da je Crna Gora u pomenutom zemljotresu pretrpjela ozbiljne štete i kada su u pitanju arhivi, ipak je dobila neke savremene objekte za tu namjenu, pa nam ovi primjeri mogu biti od velike koristi.

Molim petog učesnika, gospodina *Jan van Haštreht*a, Utreht, Holandija, da podnese referat sa temom "*Zaštita našeg kulturnog nasljeđa posredstvom arhiva. Od trajne vrijednošti"*.

(*Referat je propraćen video-zapisom o zaštiti crkvene arhivske građe u Holandiji i u pojedinim protestantskim kongregacijama. Video-zapis su napravili studenti teologije i Odjeljenja za medije Teološkog univerziteta Holandije u Amsterdamu.*)

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo gospodinu Jan van Haštrehtu na izlaganju. Referat pokazuje koja sredstva se koriste na optimizaciji arhivskog upravljanja u lokalnoj kongregaciji, ko su ujedinjene protestantske crkve u Holandiji i, za nas veoma interesantan podatak, da je kroz saradnju Ujedinjenih protestantskih crkava u Holandiji i nacionalnih arhivskih službi preko 1400 kongregacija pohranilo stariju arhivsku građu kod nacionalnih arhiva.

Ovo je bio peti, posljednji, učesnik ovog prvog dijela današnjeg zasijedanja. Zahvaljujem na saradnji.

Nakon pauze od 30 minuta u planu su koreferati"

[PAUZA OD 30 MIN.]

Jelena Antović:

"Sada prelazimo na koreferate. Na redu je rad *dr Johanes Ebnera* iz Linca, Austrija, predsjednika Društva biskupskih arhivista u Austriji, sa temom: *"Udruženje austrijskih biskupskih arhivišta"*. Pošto je autor opravdano odsutan, molimo da njegov rad pročita predstavnik Državnog arhiva Štajerske iz Graca, dr Karl Šprajchofer."

Karl Šprjachofer:

"Dr Ebner je, na žalost, bolestan, pa nije mogao da učestvuje, tako da ću ja pročitati njegov rad".

(Potom je pročitan referat.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo. Ne bismo dalje komentarisali koreferate zbog uštede vremena. Najavljujem gospodina *Stjepana Razuma*, Zagreb, Hrvatska, sa temom: *"Briga za crkvene arhive u Zagrebačkoj nadbiskupiji"*.

Stjepan Razum:

"Hvala lijepa. Želim se držati dogovorenog reda od deset minuta, pa ću neke odlomke sažeti ili pak ispustiti budući da imamo napisano i sve to možete kasnije kod kuće pročitati. Dakle, želim govoriti o brizi za crkvene arhive u Zagrebačkoj nadbiskupiji".

(Potom je pročitan referat.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo gospodinu Stjepanu Razumu. Monah Pavle Kondić, koji je sada na redu, iz tehničkih razloga će održati sutra izlaganje, kao prvi koreferat. A sada najavljujem *don Antona Belana* iz Kotora, Crna Gora, sa temom: *"Biskupski arhiv Kotor"*.

(Don Anton Belan je pročito svoj koreferat.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo don Antonu Belanu. Molim protojereja stavrofora *Momčila Kriviokapića*, Kotor, Crna Gora, da pročita koreferat: *"Arhiv i biblioteka Srpske pravoslavne crkve Kotor"*.

(Protojerej štavrofor Momčilo Krivikapić je pročitao svoj rad i zahvalio se na pažnji.)

Jelena Antović:

"Zahvaljujemo protojereju stavroforu Momčilu Krivokapiću. Pozivam gospodina *Bajra Agovića*, Podgorica, Crna Gora. On će govoriti o stanju arhiva u Islamskoj zajednici u Crnoj Gori".

Bajro Agović:

"Zahvaljem organizatoru na pozivu, poštovani predsjedavajući i učesnici skupa, u ovom kratkom izvještaju prvo želim ukazati na period koji se odnosi na vjersku zajednicu muslimanske populacije u Crnoj Gori, periodu koji pokriva arhivska građa i šta ona sada posjeduje".

Jelena Antović:

"Zahvaljujem gospodinu Bajru Agoviću. Pozivam *dr Šabana Sinanija* i *Eduarda Zalošnju*, Tirana, Albanija. Gospodin Zalošnja će da podnese koreferat koji je

dostavljen na italijanskom jeziku: "I Codici in Albania", što znači *"Kodeksi u Albaniji"*.

(Rad je pročitao jedan od autora, gospodin Eduard Zalošnja.)

Jelena Antović:

"Zahavljujem Eduardu Zalošnji, a sada imamo u planu diskusiju do 14 sati, kada je predviđena pauza; u 16 sati je nastavak diskusije. Nakon toga od 17 sati idemo u obilazak arhiva i biblioteka Kotora. To su: Srpska pravoslavna crkva, Biskupski arhiv Kotor, Franjevačka biblioteka, Istorijski arhiv Kotor. Pozivam mr Stevana Kordića da zauzme mjesto predsjedavajućeg".

18. APRIL 2002. GODINE, ČETVRTAK (PRIJEPODNEVNI RAD)

Snežana Pejović:

"Dobro jutro. Želim da najavim početak drugog dana naše Konferencije. Nadam se da ćemo biti efikasni kao što smo bili juče. Takođe želim da naglasim da danas u poslijepodnevnim satima treba da zaključimo naš rad, prije obilaska kulturno-istorijskih znamenitosti Kotora. Dakle, bilo bi poželjno da iskoristimo mogućnost u vremenu predloženom za diskusiju i da porazgovaramo sa našim kolegama iz inostranstva o pitanjima koja su važna za naše struke. Nakon toga bismo molili dr Helmuta Bajera da podnese završnu riječ o radu Konferencije. Želim da predložim za danas Radno predsjedništvo, takođe od 3 člana: predsjedavajući, gospođa Ruža Danilović, upravnica Biblioteke Fakulteta za pomorstvo u Kotoru, potom dr Agneš Bereč i don Anton Belan. Pozivam ih da zauzmu svoja mjesta i poželjela bih da i danas uspješno radimo".

Ruža Danilović:

"Dame i gospodo, kao prvo htjela bih da zahvalim na povjerenju da danas predsjedava bibliotekar; juče je, kao što znamo, predsjedavao arhivista. Danas, dakle, imamo četiri referata i devet koreferata. Podsjećam da će danas svoj koreferat izložiti monah Pavle Kondić, koji je bio predviđen za prethodni dan. Ali to neće poremetiti raspored, jer je već ranije odloženo izlaganje jednog učesnika. Prema tome, ostaje broj koreferata predviđenih Programom.

Počećemo danas referatom dr *Eržebet Horvat* sa temom *"Finansijski odnos između mađarskih državnih i crkvenih arhiva"*.

Nažalost dr Horvat nije danas sa nama zbog bolesti, pa će gospodin Joško Katelan pročitati njen referat."

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem gospodinu Jošku Katelanu što nam je pročitao rad dr Horvat. Sada dajem riječ *dr Helumutu Bajeru*, Nirnberg, Njemačka, koji će nam govoriti o temi *"Arhivsko zakonodavstvo i zaštita podataka u njemačkim crkvenim arhivima"*.

(Autor je pročitao rad.)

Ruža Danilović:

"Zahvaljujemo dr Helmutu Bajeru na referatu i pozivamo *dr Valtera Šulca,* Emden, Njemačka, da nam izloži rad *"Osnivanje biblioteke 'Johanes a Lasko' u Emdenu".*

Valter Šulc:

"Drage kolege, prvo želim da vam se zahvalim što sam pozvan i da vam pokažem i opišem našu biblioteku i ustanovu. Prvo sam se pitao koji je razlog što sam pozvan, jer smo mi veoma mala biblioteka, specijalizovana na polju reformisanog protestantizma. Možda je jedan od razloga to što smo prošle, 2001. godine, osvojili nacionalnu nagradu "Biblioteka godine" u Njemačkoj. Pokazat ću vam fotografije ostataka crkve. Ovo nije stvarnost u Jugoslaviji, ovo je fotografija koja dolazi iz mog grada, Emdena, u sjevernoj Njemačkoj, a stajala je u centru grada sve do 1995. god. Tako, posljednjih šest godina imamo biblioteku koja se danas nalazi unutar te ruševine. U uvodu bih želio da vam kažem o istorijatu ove ruševine i biblioteke i kako organizovati i kako rukovoditi bibliotekom koja se zasniva na maloj ali zanimljivoj zbirci. A sada možete pratiti tekst".

(Slijede, tokom čitanja referata, neka dopunska objašnjenja.)

"...A sada ću vam dati kratke napomene o samoj biblioteci, o mjestu za istraživanje i o njenoj formi nezavisne fondacije. Naravno mi vodimo biblioteku prema bibliotečkim standardima: sakupljamo knjige, kupujemo knjige i ubacujemo ih u kompjuterski katalog. Dakle, kao što sam ranije rekao, biblioteka se bazira na zbirci iz 16. vijeka, sastavljenoj 1559. godine. Grad Emden u 16. vijeku bio je poznat po holandskim, flamanskim i valonskim izbjeglicama u doba reformacije, a Reformisana crkva u Emdenu postala je Matična crkva Reformisanog protestantizma u sjeverozapadnoj Evropi. Danas imamo finansijsku podršku Njemačke istraživačke fondacije za posebne projekte digitalizacije i druge aktivnosti. U okviru većeg projekta kojeg podržava Evropska Unija unutar INTERACT II programa savezne države Donje Saksonije, uspio sam da Biblioteka "Johanes a Lasko" postane zvanični partner za saradnju sa Reformisanom alijansom, Svjetskom alijansom reformisanih crkava, osnovanom u Ženevi, razvijajući *online* informacioni sistem. Ovo je bio veoma važan korak za nas: stupiti u kontakt sa vodećom svjetskom organizacijom, Svjetskom alijansom reformisanih crkava, i stvoriti i razviti *online* informacioni sistem za njih. Prošle godine u Belfastu, takođe, Generalna skupština svih protestantskih crkava u Evropi odlučila je da zamoli nas da i za njih razvijemo informacioni sistem. Tako smo od samog početka odlučili, naravno da sakupljamo knjige, ali i da stavimo akcenat na savremene medije, kompjutere i Internet.

.....

Sada prelazim na drugo pitanje, a to je pitanje mjesta za istraživanje. Naravno, mi imamo Savjetodavni odbor čiji su članovi poznati i priznati naučnici sa univerziteta u Oksfordu, Berlinu, Minhenu, Cirihu, a tu ćete naravno naći vodeće arhiviste, kao kolegu gospodina Vita, iz Donje Saksonije, zato što pored naše zbirke knjiga posjedujemo i arhiv.

.....

A sada treće pitanje. Morate znati da je Emden mali grad bez univerziteta. Jedno od glavnih pitanja bilo je kako dovesti ljude u Biblioteku. Ako to nije moguće teologijom i istraživanjem, morate otvoriti vašu biblioteku i organizovati druge aktivnosti. Predstaviti se riječima: "Dolazim iz crkvene biblioteke", nije nikakva preporuka u savremenoj Evropi. Ali mi smo to promijenili na jedan ekstreman način: mi smo otvorili biblioteku i organizovali je tako da privuče one koji donose odluke i sada imamo direktnu komunikaciju sa njima, a to je veoma važno da bi se razumio koncept. To smo radili od samog početka, tako da je jedna trećina novca došla od crkve, a dvije trećine od države, fondacija i drugih. Pokušali smo da ispunimo ono što je stvoreno kao inicijativa PUSH - Javno razumijevanje nauke i društva, a to znači da ne živite u kuli od slonovače sa vašom institucijom, vašim arhivom, već da je morate otvoriti - vi imate obavezu da je otvorite za društvo. Da bi se to ostvarilo, dolazi se do potrebe za osnivanjem nezavisne fondacije.

.....

Mi radimo kao firma. Biblioteka sama upravlja sobom. Ja kao predsjedavajući moram pitati sam sebe jer ja kao rukovodilac imam ovlašćenja. Naravno, postoji tijelo za koje sam ja odgovoran, ali to tijelo je tijelo Fondacije. Sve odluke se donose unutar Fondacije. Generalni sinod naše crkve održava se dvaput godišnje u našoj biblioteci, ali on nije u mogućnosti da donosi odluke vezane za biblioteku, tako da je to veoma ugodna situacija.

Hvala".

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem dr Valteru Šulcu. Ovo je bilo zaista novo iskustvo za sve nas, posebno za kolege koje rade u crkvenim bibliotekama. Pozivam *dr Helmuta Bajera* sa referatom *"Arhivi i Evropska unija".*

Dr Helmut Bajer:

"Drage kolege, veoma mi je žao što me morate slušati treći put. Ali kao što poslovica kaže: 'Sve dobre stvari dolaze u troje' i obećati ću vam da se više neću pojaviti iza govornice ovoga jutra."

Ruža Danilović:

"Zahvaljujemo se dr Helmutu Bajeru koji nas je upoznao sa arhivskom politikom Evropske unije.

Sada je vrijeme za pauzu. Malo smo prekoračili. Sada je već 11 sati i predlažem da u 11.15 nastavimo sa radom".

[PAUZA]

Ruža Danilović:

"Pozivam *monaha Pavla Kondića,* Cetinje, Crna Gora, da nam pročita svoja rad "*Anagrafi i crkveni ljetopisi. Ištorijsko-etnografski izvori Arhiva Mitropolije crnogorsko-primorske*".

(Autor čita svoj rad uz prikaz dokumenata putem *video-beam*-a i po slikama pruža dodatna objašnjenja.)

Monah Pavle Kondić:

"Naredba Visariona Ljubiše, koju vidite ovdje pred sobom, je raspis po kome su sveštenici i kaluđeri bili obavezni da eparhijskoj upravi dostave podatke o brojnom stanju stanovništva u parohijama koje su opsluživali. Dakle, vi sada gledate ovaj raspis sa svim rubrikama, da se ne bih sada zadržavao na njihovom pojašnjenju.

.....

Ako možemo sada da vidimo broj dva, što je naslovna stranica Šematizma Zaholmske i Rasijske eparhije, a imamo ih dva, iz 1882. i ovdje vidimo onaj iz 1883. godine, koji su štampani na Cetinju u Državnoj štampariji. Imaju svega po 16 strana, i jedan i drugi Šematizam. Pak, ti šematizmi pravoslavnih eparhija, i Bokokotorsko-dubrovačke eparhije i Karlovačke mitropolije su, opet nam se ne da bez Latina, imali uzor u šematizmima katoličkih eparhija koje su bile na teritoriji Habzburške monarhije, gdje je veći dio Srpske pravoslavne crkve egzistirao u okviru Karlovačke mitropolije. Pa, ako možemo vidjeti broj tri. Sada da vidimo sadržaj. Dakle, ovo je sadržaj Šematizma po kojemu se vidi da su, od svih onih sabranih podataka predviđenih prema Raspisu, ovdje objavljeni oni najosnovniji.

.....

Ako možemo sljedeći broj. Ovdje vidimo, na žalost jedini, u stvari, najkompletniji šematizam pravoslavne crkve objavljen 1925. godine, po podacima iz 1924. U ovom šematizmu opet su objavljeni neki od ovih najosnovnijih podataka. Ako možemo sljedeći broj, da vidimo njegov sadržaj, pa će nam to biti jasnije. Opet vidite dio eparhije Zahumsko-raške, ali su tu samo zbirni podaci: objavljeni naziv parohije, koja mjesta sačinjavaju parohiju, broj domova i onda imena hramova koja se nalaze na dotičnoj parohiji, dok su sabrani podaci mnogo brojniji, ali ih ne bih sada navodio. Ista priča je i sa primjerima broj 5 i 6. Ovo je rukopis iz 1931. godine i vidite koliko tih podataka ima, precizno sa svim ovim brojevima i imenima sela, zaselaka, brojevima domaćinstava sa članovima domaćinstava. To je sve sakupljeno kada je objavljen Ustav objedinjene Srpske pravoslavne crkve, ali je sve to blago neobjedinjeno i neiskorišćeno, ali stoji u Arhivu Mitropolije.

.....

Ja nisam htio ovdje govoriti o sadašnjoj strukturi Arhiva Mitropolije crnogorsko-primorske sa svim njenim fondovima, jer sam vidio u najavi Konferencije da ćemo čuti opšte predstavljanje crkvenih arhiva u Crnoj Gori. Ali, ako bude potrebno, ja ću u diskusiji dati neke napomene vezano za trenutno stanje fondova Mitropolije, koje je veoma izmijenjeno u odnosu na sve ranije objavljene popise, pa i na ovaj posljednji koji je objavio Državni arhiv Crne Gore.

.....

Ako možemo vidjeti sljedeći broj, to je naslovna strana Spomenice (*Pedesetogodišnjica vladavine kralja Nikole, 1910*).

.....

Umnoženi raspis Konzistorije jerarhičnom sveštenstvu oba reda, tj. kaluđerima i popovima. Da sada ne bih to tumačio, možete sami pogledati njegov sadržaj.

.....

Ako možemo sada da vidimo jedan od manastirskih ljetopisa. Upravo gledamo Ljetopis manastira Župe nikšićke, od 7. januara 1910. godine. Svi manastiri, gledamo jedan od najreprezentativnijih primjeraka, su dali ovakve ljetopise.

Ovih dana je u štampi trotomni korpus sabranih djela jednoga sveštenika, i jednog od najuglednijih sveštenika u međuratnom periodu i ratnom, Mitropolije crnogorsko-primorske, dr Luke Vukmanovića. S obzirom da je po ovom novom crkvenom ustavu iz 1931, kako sam pomenuo, bilo obavezno za sve sveštenike i manastire da vode te svoje parohijske ljetopise, u rukopisu je nekim čudom Božjim, dočim je Luka Vukmanović stradao u onom talasu kojeg sam spomenuo na kraju rata u maju/junu 1945. godine, ostao Ljetopis parohije podgorske, njegove parohije, gdje je on i rođen i gdje je živio. Ja sam ga ovdje donio da se može vidjeti jedan, da kažemo, tipizirani, odnosno ljetopis koji ispunjava najviše kriterijume po tom crkvenom ustavu.

Hvala na pažnji!".

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem monahu Pavlu Kondiću. Sada pozivam gospođu *Jasminu Rašoder* iz Bara koja će nam govoriti o *"Arhivu Barske nadbiskupije"*.

(Autor je pročitao svoj rad.)

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem gospođi Jasmini Rastoder i pozivam gospođu *Jelenu Antović*, Kotor, da nam izloži svoj koreferat "*Fondovi i zbirke crkvenih arhiva i biblioteka u Crnoj Gori*".

(*Nakon što je pročitan koreferat, Jelena Antović je, kao član Redakcije, uručila predšlavnicima crkvenih arhiva i biblioteka publikaciju "Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori", tom I i II, koju je 2001. godine objavio Državni arhiv Crne Gore i kojom su obuhvaćeni i crkveni fondovi i zbirke.*)

Jelena Antović:

"To bi bio moj rad. A sada, bila mi je želja da predstavniku arhiva Mitropolije crnogorsko-primorske, Biskupskog arhiva Kotor, Franjevačke biblioteke sv. Klare u Kotoru, Nadžupskog arhiva Perast i predstavniku arhiva Islamske zajednice Podgorica, predam po jedan primjerak ove publikacije, posljednje, koja je prije 5 mjeseci izašla u izdanju Državnog arhiva Crne Gore. Ali kako nije prisutan predstavnik arhiva Islamske zajednice, Bajro Agović i predstavnik SPC protojerej stavrofor Momčilo Krivokapić, ja bih molila da dođu monah Pavle Kondić, don Anton Belan, padre Vito Smoljan i don Srećko Majić, da im predam po jedan primjerak ove publikacije koja obuhvata i popis crkvenih fondova i zbirki u Crnoj Gori".

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem gospođi Jeleni Antović. Sada imamo koreferat koji su priredili *mr Stevan Kordić* i *Snežana Pejović* iz Kotora, *"Manuskripti u Franjevačkoj biblioteci samošlana sv. Klare u Kotoru"*, a koji će nam izložiti mr Stevan Kordić".

(*Izlaganje jednog od autora ovog rada, mr Stevana Kordića, propraćen je i prikazom nekoliko primjeraka manuskripata iz ovog fonda putem slide-show-a.*)

Ruža Danilović:

"Zahvaljujemo se Snežani Pejović i Stevanu Kordiću na ovom referatu, i sada molim gospođu *Mariju Saulačić* iz Kotora da izloži svoj rad: "*O konzervaciji i restauraciji bibliotečkog fonda u Franjevačkoj i Biskupskoj biblioteci u Kotoru*".

(Autor je pročitao svoj rad.)

Don Anton Belan:

"Zahvaljem gospođi Mariji Saulačić, a sada ćemo čuti predsjedavajuću, gospođu *Ružu Danilović*, sa temom "*Doprinos crkvenih lica u formiranju i bogaćenju bibliotečkih fondova u Kotoru i okolini*".

Ruža Danilović (nakon što je pročitala svoj rad):

"I na kraju ostaje mi da zahvalim svima onima koji će mi pomoći da upotpunim ovaj rad novim imenima i podacima. Hvala lijepa!".

Don Anton Belan :

"Zahvaljujemo se gospođi Ruži Danilović na ovom izlaganju i pozivam gospođu *Nevenku Mitrović* iz Herceg-Novog, koja će govoriti na temu "*Biblioteka Manastira Savine (Herceg-Novi)*".

Nevenka Mitrović:

"Ja bih prije izlaganja naglasila da Biblioteka Manastira Savine posjeduje veoma značajnu zbirku rukopisnih knjiga i inkunabula, zatim obimni fond štampanih bogoslužbenih knjiga. A predmet mog rada je fond stare i rijetke, kao i savremene knjige i periodike".

Ruža Danilović:

"Hvala gospođi Nevenki Mitrović. Sada će nam *padre Vito Smoljan* izložiti svoj rad o biblioteci Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru. Samo da kažem da prevod koreferata na engleski jezik nije pripremljen za danas, ali pošto smo juče posjetili Biblioteku Franjevačkog samostana, nadam se da su naši gosti iz inostranstva stekli uvid u stanje fonda i rada u Biblioteci".

Padre Vito Smoljan izložio je koreferat "Teleološki profil knjižnice i arhiva Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru"; prije čitanja koreferata, autor je kratko pozdravio goste iz inostranstva na njemačkom jeziku. Takođe je dodao:

"Oprostite što sam se obratio prvo njima, jer ih je najveći broj iz Njemačke. Pozdravljam i sve vas. Mislim da skoro ne bi ni trebalo, nakon prelijepog izlaganja magistra Stevana i još ostalih predavača koji su govorili o ovoj biblioteci, dalje govoriti, ali ipak...

.....

Može se spomenuti od te patrologije da imamo 7 inkunabula sv. Bonaventure, koji je isto tako bio mali brat koga je majka na samrti nosila i srela sv. Franju, čovjeka Božjega. Ovaj ga je blagoslovio da utješi majku i Bonaventura je tako postao glasoviti teolog, skolastik. Imamo, tako da kažem, ovdje 7 knjiga, a zanimljivo, jer ovaj samostan pripada Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sa sjedištem u Zadru, da

djela Bonaventure, inkunabula, novih izdanja još više, ima čak 28 po hrvatskim samostanima. Također imamo Ciceronovu inkunabulu, pa zatim Duns Skot, glasoviti franjevački crkveni naučitelj, poznati papa Grgur i njegovi sekretari, potom ima dosta u našim samostanima djela sv. Jerka Dalmatinca. Također, tu je i glasoviti Toma Akvinski i njegova djela. Toliko, da vas ne umaram i zadržavam. Hvala na strpljenju!".

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem padre Vitu Smoljanu. Sada je na redu don Srećko Majić iz Perasta. On će nam govoriti o djelatnosti Izdavačke kuće "Gospa od Škrpjela", dakle *don Srećko Majić*: *"Djelatnost izdavačke kuće 'Gospa od Škrpjela' i arhivski i bibliotečki izvori".*

Don Srećko Majić:

"Napominjem da se neke knjige "Gospe od Škrpjela" nalaze ovdje na stolu, dok naslove svih drugih vidjećete na slajdu. Posebno hvala gospodinu Stevanu Kordiću na pomoći.

Prvi dio rada ću skratiti i pročitati ću samo prve tri rečenice, a vi ćete razumjeti o čemu se zapravo radi. Inače o tome je opširnije govorio dr Helmut Bajer.

.....

Ako sam zadnji, onda ću reći još jednu rečenicu. Mislim da je ovaj skup od dva dana dokazao da, pored malih novčanih sredstava, u nama ovdje prisutnima ima i znanja, ima i vremena koje smo posvetili, ali iznad svega ima ljubavi prema arhivskim i bibliotečkim izvorima. Hvala lijepa!".

Ruža Danilović:

"Zahvaljujem don Srećku Majiću na referatu i na lijepim riječima. Sada da se dogovorimo o popodnevnom radu. Dakle, pauza je do 16 sati, kada ćemo se okupiti u ovoj sali i diskutovati o našem dvodnevnom radu i donijeti odgovarajuće zaključke. Nakon toga predlažemo vam da svi zajedno krenemo u obilazak grada. Obilazak je predviđen za 18 sati. Dakle, još jednom sve vas molim da dođete tačno u 16 sati u salu i da nastavimo rad kroz diskusiju".

18. APRIL 2002. GODINE, ČETVRTAK (POSLIJEPODNEVNI RAD)

Stevan Kordić:

"Mislim da možemo početi naše poslijepodnevno zasijedanje. To je kraj naše konferencije i vrijeme je da donesemo i zaključke i damo neka obavještenja. Kako sam ja informisan, kolege iz Graca imaju nešto da saopšte, tako da dajem riječ gospodinu Karlu Šprajchoferu."

Karl Šprejchofer:

"Nakon što smo čuli probleme i pitanja koji se tiču arhiva i biblioteka u Crnoj Gori, moj direktor, gospodin Valter Bruner, je razgovarao o tim problemima sa Vladom Štajerske. Kao prvi rezultat tih razgovora ja sada mogu da ponudim dvije mogućnosti.

Poslije posjete predstavnika Državnog arhiva Štajerske Kotoru, i tri mjeseca nakon toga, članova CDK "Notar" i delegacije DACG Arhivu Graca, direktor Državnog arhiva Štajerske, gospodin Valter Bruner, je u dogovoru sa Vladom Štajerske, ponudio sljedeće:

– da se za DACG, Odjeljenje za konzervaciju i restauraciju, obezbijedi japanski papir u vrijednosti od 3000 €;
– da Vlada Štajerske obezbijedi jednogodišnju stipendiju jednom službeniku DACG radi usavršavanja iz oblasti konzervacije i restauracije; službenik DACG u Gracu, pored toga što će raditi i učiti nove metode konzervacije i restauracije, može restaurirati, zajedno sa kolegama iz Graca svoju građu, notarske knjige ili knjige Biskupskog arhiva iz Kotora. To je naša ponuda.

Ako ovo prihvatate, to je onda ponuda za dalju saradnju".

Stevan Kordić:

"Hvala na ovoj velikodušnoj ponudi i ja sam siguran da ćemo mi nastaviti našu saradnju kroz konzervaciju i restauraciju ovih starih knjiga koje se nalaze ovdje u Kotoru, u Crnoj Gori.

Mi danas završavamo sa radom i predsjednik "Notara", gospođa Snežana Pejović, će pročitati na kraju zaključke".

(*U međuvremenu za diskusiju se prijavio učesnik Konferencije iz Gradske biblioteke i čitaonice Herceg-Novi, Crna Gora, gospodin Dragan Vujović.)*

Dragan Vujović:

"Iskoristiću priliku da se obratim ovom skupu, odnosno poštovanim kolegama, na engleskom jeziku, odnosno jeziku naše buduće Evrope.

Zahvaljujem se u ime Gradske biblioteke i čitaonice Herceg-Novi i u svoje lično ime. Ono što ću reći biće više lične prirode.

Napominjem da je i Herceg-Novi takođe važan kulturni centar u Boki Kotorskoj i o tome ste mogli čuti tokom rada Konferencije. Mi takođe dijelimo burnu i, da kažem, nasilnu istoriju sa gradom Kotorom. Kao što ste čuli, imali smo 14, ili bolje da kažem, 15 raznih vladavina i uprava u našem kraju, a tu moramo da ubrojimo i naše domaće osvajače. Ako ne pogađate ko su to, onda ću to objasniti. Ima stvari koje nas razlikuju od Kotora, zato što smo na udaljenosti od 45 kilometara od Kotora imali i 200 godina tursku vladavinu, a sa ove tačke gledišta, danas se puno ne žalimo. Uopšteno, postoji izreka da smo bili sretni sa našim okupatorima. Oni su dolazili, ostajali su i duže, a nakon toga su odlazili. Naravno, oni su ostavili i tragove svoje materijalne kulture. Inostrani učesnici Konferencije, tokom svog boravka u Kotoru, radom Konferencije i posjetama svim važnijim crkvenim bibliotekama i arhivima, vidjeli su da su evropski osvajači tokom svojih vladavina ostavljali tragove svoje kulture.

A sada se ponovo vraćam našim domaćim "okupatorima". Poslednjih pola vijeka imali smo vladavinu komunista ili u našem slučaju najgoru varijantu, a to su boljševici. Oni nisu potpuno otišli, a ništa nisu ni ostavili. Nadam se da ćemo biti dovoljno sretni da i njima kažemo "zbogom". A onda ima još jedna stvar na koju želim da obratim pažnju. Juče ste tokom obilaska biblioteka i arhiva vidjeli koliko

smo mi zapravo "stari", znači imamo tragove civilizacije koja je bila ovdje prije nekih hiljadu godina, ovaj put da ne kažemo okupatore nego uprave, jer su nam oni dali šansu da upravljamo i sarađujemo. Ja bih želio da vam skrenem pažnju na jednu stvar koja se obično ne govori u ovakvim prilikama. Nismo mi bili ti koji su posegnuli za tuđim teritorijama i interesima; govorim o teritoriji Boke, a ne šire. Naprotiv to su bile zapravo evropske zemlje, koje su dolazile i donosile svoju kulturu i oni pokušavaju već jedan milenijum da nas ubijede da su njihove vrijednosti veće od naših, tako da samo slušamo priče o civilnom društvu, o demokratiji i što je najnovije o globalizaciji. Po mom mišljenju mi treba da se zapitamo da li će globalizacija donijeti dobrobit svima ili samo pojedincima. I pitam često sebe, a sada pitam i vas: da li smo bili u boljoj poziciji sa ili bez stranih okupatora, tj. uprava? Ovo je i prilika da se postavi jedno takvo pitanje.

Želim vam sretan povratak kući i nadam se da ćete nas zadržati u finoj uspomeni, kao što ćemo mi vas. Mislim da je vrijeme da pokažete vašu dobronamjernost od strane vaših kultura. Hvala puno na pažnji!".

Prof. dr Rajmer Vit:

"Drage kolege, imali smo veoma ljubazan poziv od strane "Notara" da budemo prisutni ovdje. Naučili smo puno stvari o crkvenim arhivima, pošto je i sama Konferencija bila organizovana od strane Sekcije za crkvene arhive, a čuli smo i o mnogim crkvenim arhivima i državnim arhivima i bibliotekama u Crnoj Gori.

Naš predsjednik, a i vaš predsjednik, predsjednik Internacionalnog udruženja crkvenih arhivista, rekao je da je *Međunarodni arhivski savjet* nevladina organizacija i saopštio vam je da ona predstavlja više od 1500 različitih arhivskih institucija, posebno nacionalnih arhiva. Postoji jako puno regionalnih podružnica širom svijeta, a jedna od najmlađih je evropska podružnica, kao odjel Međunarodnog arhivskog savjeta. Pošto smo dosad govorili mnogo stvari o arhivima i o Međunarodnom arhivskom savjetu, o regionalnim ograncima, želim sad vas da pitam da li vi imate udruženje arhivista? Jer ja vidim ovdje upravnike arhiva, predsjednika "Notara", ja vidim kolegu iz Franjevačke biblioteke, svi su direktori ili upravnici, a ovdje su u stvari kolege. Stoga vidim mogućnost u osnivanju jednog udruženja arhivista. A takva udruženja čine sastavni dio Sekcije arhivista koja se nalazi pri Međunarodnom arhivskom savjetu. Ova Sekcija je godinama raspravljala o imidžu arhiviste, o zadacima i o poziciji takvih udruženja. Rezultat je etički kodeks arhivista, koji je usvojen od strane MAS-a u Pekingu 1996. godine. S obzirom na to da vi niste upoznati sa tim tekstom, ja ću vam poslati *mail*-om tekst tog etičkog kodeksa arhivista, da se sa time upoznate. Mislim da je veoma zanimljivo za vas i da to može inicirati osnivanje jedne asocijacije arhivista u Crnoj Gori".

Jelena Antović:

"Povodom izlaganja gospodina Vita, htjela bih samo da kažem da je do raspada bivše Jugoslavije u svakoj republici i autonomnoj pokrajini postojalo Društvo arhivskih radnika, a na saveznom nivou i Savez arhivskih radnika Jugoslavije. Predsjednica "Notara" i moja malenkost, bile smo jedno vrijeme sekretar i predsjednik Društva arhivskih radnika Crne Gore. Međutim poslije raspada Jugoslavije, raspao se i Savez arhivista. U Crnoj Gori su 1992. godine svi arhivi postali odjeljenja sada

jednog arhiva, Državnog arhiva CG, tako da se sada svi državni arhivisti u Crnoj Gori nalaze u jednom arhivu. Ne znam da li, sem poštovanog don Antona Belana koji je u Biskupskom arhivu Kotor, postoji i jedan drugi arhivista koji nije "državni". To bi bio odgovor dr Vitu.

Pokušalo se nedavno sa osnivanjem Udruženja arhivista Crne Gore; dobili smo prije nekoliko mjeseci i Statut tog udruženja kao nevladine organizacije, ali se tu još uvijek ništa nije u ovom smislu pokrenulo. A mislim da ste u pravu i da je to naša velika potreba, pogotovo što je naš sistem komunikacije sa centralom Državnog arhiva Crne Gore, čije je sjedište na Cetinju, takav da ponekad održavamo sastanke načlenika odjeljenja sa pomoćnicima direktora i direktorom Državnog arhiva Crne Gore. Ali, moram da priznam da se na tim sastancima uglavnom podnose mjesečni izvještaji o radu i raspravlja o finansijskim potrebama odjeljenja, nekim opravkama na zgradama, o najprizemnijim problemima upravljanja arhivom, ali ne i o suštinskim problemima arhivske djelatnosti. Kako smo mi ovdje u Kotorskom arhivu naslijedili "prave" arhiviste, jer kako ste čuli jedan od njih bio je čak predsjednik jedne od sekcija MAS-a, mora da smo naslijedili od njih i ono što se zove žeđ za pravim, stručnim diskusijama i usavršavanjima vezanim za našu, arhivsku, struku. To nam nedostaje u ovom trenutku, a kako nismo nezavisni, niti imamo žiro-račun, ništa ne možemo da radimo samostalno, čak ni da kupimo olovku.

I sama ideja da se osnuje nevladina organizacija "Notar" je proistekla iz potrebe da počnemo da nešto radimo, da razgovaramo o struci.

Hvala vam na savjetu! Na neki način, nadam se, nešto ćemo učiniti da se pokrene ova stvar sa udruženjem arhivista.

Želim vam sretan put i zaista je lijepo bilo družiti se sa vama".

Stevan Kordić:

"Hvala gospođi Jeleni Antović. Da li još neko želi da kaže nešto?

Ako nema, predlažem da vam se obrati gospođa Snežana Pejović, predsjednik "Notara" i saopšti zaključke ove konferencije".

Snežana Pejović:

"Ja bih prvo nešto kazala, prije nego pređem na zaključke. Još sinoć sam malo razgovarala sa dr Bajerom o problemima u arhivistici u Crnoj Gori.

Nakon centralizacije, arhivistika kao struka u Crnoj Gori više ne postoji i taj posao se odvija na jedan administrativan način, kao bilo koji posao u nekom od organa uprave ili upravnoj organizaciji! Nama nisu dozvoljena usavršavanja. Ako se nešto tako radi ili se negdje učestvuje, mora da koristite svoje slobodno vrijeme. Prije reorganizacije su postojala zvanja u struci, što danas ne postoji, kao ni organizovana obuka i usavršavanja arhivista. Takođe nema ni protoka stručnih informacija među arhivskim odjeljenjima. One se zaustavljaju samo do načelnika ovih odjeljenja i to po pitanjima koja je objasnila Jelena Antović. U Državni arhiv Crne Gore zapošljava se kadar bilo koje struke. Takav je primjer službenika sa višegodišnjom praksom u trgovačkoj struci, koja je zaposlena na mjestu stručnog arhivskog saradnika za poslove depoa i rad sa strankama u Istorijskom arhivu Kotor, arhivu koji čuva stare spise i uglavnom sva dokumenta su na latinskom i italijanskom jeziku.

Kakva je tačno situacija u centrali ne znam, ali čujem da je tamo još gore.

Na primjer, naša koleginica mora da usluži naučnog istraživača sa arhivskom građom koja je na latinskom jeziku i pisana starim pismom i treba da mu pruži pomoć u radu. To je, otprilike, odnos prema arhivistici koji je danas aktuelan u Crnoj Gori!

Nešto što je pozitivno je to što je sadašnji direktor DACG, u želji da se što više otvorimo prema svijetu, što je uopšteno zvanična politika u Crnoj Gori i on kao predstavnik te vlasti je taj trend slijedio, pa je nastojao da sklopi što više međunarodnih ugovora o saradnji. Na žalost, upravo zbog nepostojanja pomenute komunikacije unutar Arhiva, on kroz te ugovore ne razvija profesionalnu stranu, jer ne postoji potrebna stručna podrška. Međutim, možda iz tih sporazuma, više zbog one druge strane koja je potpisnik, postoji nada da se ta saradnja razvije i da kroz to promijenimo sadašnje stanje. I, kao što je Jelena Antović kazala, upravo je nama iz Istorijskog arhiva Kotor najviše nedostajala ta profesionalna komunikacija, posebno što prema nekim podacima stručnjaka koji se bave procjenom koliko je pokretnog kulturnog blaga Crne Gore smješteno u Kotoru, smatra se da je to 40% od ukupne količine, pa je nas nekoliko odlučilo da se potrudimo da zaštitimo tih 40%, i osnovali smo Centar "Notar"! Kako vidite, nastojimo da radimo najbolje što možemo.

Takođe, htjela sam još da kažem da je s nama oba dana Konferencije bio i predsjednik Udruženja bibliotekara Crne Gore, mr Zdravko Vukčević. (I ja sam njihov član.) Gospodin Vukčević je htio juče da se obrati skupu, ali pošto nije bilo prilike, odustao je, a za danas nije pripremljen. On bi nas mogao obavijestiti o stanju u bibliotekarstvu Crne Gore, koliko su oni uključeni u neka međunarodna zbivanja i koliko kontaktiraju sa srodnim međunarodnim asocijacijama. Možda bi kolega Vujović iz Gradske biblioteke Herceg-Novi mogao da pomogne".

Dragan Vujović:

"Mi imamo Udruženje bibliotekara, ali ne i biblioteka, znači taj osnovni okvir nedostaje. Ali ipak postoji profesionalna strana i mi pokušavamo da postanemo dio tog evropskog projekta. U ovom trenutku ja sam koordinator za Crnu Goru međunarodnog projekta PULMAN, projekta o digitalizaciji javnih biblioteka u Evropi. Mi učestvujemo kao punopravni član ovog projekta i učestvovali smo na nekoliko sesija PULMAN-a i nadam se da ćemo biti prihvaćeni kao članovi. Pokušavamo da uradimo sve što možemo".

Prof. dr Rajmer Vit :

"Ovih dana smo naučili dosta o organizaciji arhivskih institucija u Crnoj Gori i ne vidim razlog zašto arhivski institucionalni sistem Crne Gore ne bi bio član mreže evropske podružnice MAS-a. Ja mislim da nismo ovdje upoznali ni jednog arhivistu koji je član nekog udruženja arhivista. Vidite, sasvim je različito kad se načelnik odjeljenja obrati sa željom da se raspravljaju pitanja iz rada arhiva, ili kada neko udruženje arhivista, kao nevladina organizacija, pošalje poziv da se raspravlja o važnim stvarima arhivske djelatnosti. Ja danas ovdje ne vidim da postoji jedno udruženje arhivista koje može biti član Međunarodnog arhivskog savjeta, odnosno te Sekcije za profesionalne arhiviste. Postoje standardi za organizaciju rada tih udruženja. Ja ću vam ih poslati. Crkveni arhivi bi trebalo da budu van državnih

arhiva. Mislim da bi trebalo osnovati asocijaciju državnih arhiva, crkvenih arhiva itd."

Snežana Pejović:

"Takva asocijacija arhivista već postoji, kako smo čuli od gospođe Antović. Međutim, tokom posljednjih 10 godina izražene etatizacije u Crnoj Gori i centarlizacije, osnivanje takve asocijacije je u stvari zabranjeno, jer to je nešto što nije pod kontrolom generalnog direktora Državnog arhiva Crne Gore. Čak ni prijedlog da postoji neko stručno savjetodavno tijelo pri Ministarstvu kulture, na primjer, sastavljeno od visokih stručnjaka, kao nadzorno strukovno udruženje, nije bio prihvaćen. Ja sam 1992. godine to lično predočila tadašnjem ministru pravde, a sada premijeru RCG, gospodinu Filipu Vujanoviću (pošto je Arhiv reorganizacijom postao upravna organizacija i Ministarstvo pravde nam je na neki način bilo nadležno). Međutim, to nije prihvaćeno, jer je tendencija bila da sve mora biti pod kontrolom države, tj. u našem slučaju jednog čovjeka koji čak nije ni dokazani stručnjak u oblasti arhivistike.

Zato vas pozivam da kroz MAS, čiji je član i Državni arhiv CG, pozovete odgovorne u Crnoj Gori i ukažete na potrebu da Crna Gora treba da ima stručnu nevladinu asocijaciju koja će se uključiti u rad ovog međunarodnog profesionalnog udruženja".

Prof. dr Rajmer Vit:

"Sljedeća šansa je da učestvujete 2004. godine u Beču. Tu se može nešto uraditi".

Snežana Pejović: (Čita zaključke koji su do tada predloženi.)

"U vezi sa štampanjem publikacije, želim da vas obavijestim da nam je pomoć ponudio monah Pavle Kondić, koji će se založiti kod Mitroplije crnogorsko-primorske da se dobije određena svota novca. Takođe, koleginica Jasmina Rasoder iz Bara i dr Šerbo Rastoder, će pomoći da se od Islamske zajednice i Barske nadbiskupije dobije finansijska podrška za izdavanje publikacije sa ove konferencije.

Naglašavam da će zaključci biti proslijeđeni Vladi i medijima, pa se možemo nadati nekoj pomoći".

Prof. dr Rajmer Vit:

"Mislim da smo imali dobru diskusiju i zaključke. Predlažem da se Kodeks arhivista štampa i na srpskom jeziku, kao dopuna publikaciji".

Helmut Bajer:

"U zaključke treba uključiti i ponudu kolega iz Državnog arhiva Štajerske iz Graza".

Snežana Pejović:

"Zahvaljujem se, u lično ime i u ime "Notara", svima koji su uzeli učešće u radu Konferencije kroz svoje radove, diskusiju ili su svojim prisustvom učinili da ovaj skup bude uspješan. Posebno želim da se zahvalim kolegama iz inostranstva i dr Bajeru, koji su nam povjerili realizaciju ovako osjetljive stvari, kao što je međunarodna konferencija o crkvenim arhivima i bibliotekama.

Iskreno se zahvaljujem svima koji su se potrudili da napišu radove, jer smo tako bili u mogućnosti da sagledamo situaciju u zapadnim i istočnim evropskim zemljama, potom zemljama tzv. regiona, a posebno Crne Gore, gdje je detaljno prikazano koji su najveći i najvažniji crkveni arhivi i biblioteke, koje kulturno nasljeđe je u njima pohranjeno i sačuvano i kakva je njihova organizacija i sl. Nisam očekivala da će odziv biti tako potpun i kvalitetan, pogotovu od strane crkvenih lica iz Crne Gore, jer, kako već znamo, samo je don Anton Belan iz Biskupije Kotor arhivista, a ostali rade druge odgovorne poslove, čak su i crkveni velikodostojnici.

Zahvaljujem se svima i nadam se da ćemo ubuduće održavati kontakte."

Dr Helmut Bajer: (zatvarajući konferenciju)

"Pošto je jezik identifikacija, želim da vam se obratim na svom maternjem jeziku i zato pozivam gospodina Dragana Vujovića da pomogne u prevodu sa njemačkog.

Prije 7 godina, na konferenciji MAS-a u Mađarskoj, bili su predstavnici raznih zemalja; svi su govorili i na engleskom i na svojim jezicima, i razumjeli su se. Ova konferencija me podsjetila na to. To je prilika da se uvjerim da se, uprkos tome što govorimo različite jezike, svi razumijemo.

Zahvaljujem se na gostoprimstvu tokom boravka u Kotoru.

Zahvaljujem se na kolegijalnoj razmjeni mišljenja; i mi smo naučili dosta od vas. Zadivljen sam sačuvanošću kulturnih spomenika, uprkos svim vašim problemima posljednjih godina. Poslije svega toga što se događalo, ipak počinje obnova uz pomoć onih koji su bili vaši protivnici. Sredstva za to u EU već postoje.

Radove i zaključke ćemo objaviti i preuzimamo dio troškova publikovanja jednog zbornika radova i to na srpskom i engleskom jeziku, i daćemo rezimea na njemačkom, jer želimo ih učiniti dostupnim ljudima u Evropi.

Molim gospođu Pejović da se napravi izvještaj o toku Konferencije, kako bi se objavio u Biltenu Sekcije crkvenih arhiva, ali i MAS-a, jer je i tamo najavljeno da će se održati konferencija u Kotoru. Informacija o Konferenciji treba da posluži da bi se i na ostalim područjima ostvarili drugi vidovi saradnje i da bi se na nekom drugom mjestu održala nova konferencija poput ove. Hvala!".

Stevan Kordić:

"Zahvaljujem svim učesnicima Konferencije i pozivam vas da sada svi pođemo u obilazak kulturno-istorijskih znamenitosti Kotora, kako je i predviđeno programom Konferencije".

19. APRIL 2002. GODINE (PETAK)

Obilazak otoka Gospa od Škrpjela sa crkvom i muzejom, kao i grada Perasta, u pratnji sveštenika don Srećka Majića.

MINUTE OF THE WORK OF THE CONFERENCE

17TH APRIL 2002, WEDNESDAY (MORNING SESSION)

Snežana Pejović: (introductory speech on the first day of the Conference)

"Dear colleagues,

Once again, I would like to greet all of you, who were present last night on the occasion of the modest opening ceremony of the work of the Conference, and I want to welcome all of the others who have joined us this morning.

I hope you have all got the Program of the Conference, and as you can notice for yourselves, for the following two days we are in for a lot of work. Because of that we have got to be extremely rational and strict in sticking to the planned schedule for all three segments of the course of the Conference, and these are: presentations, discussions and the tour of archives and libraries of Kotor, i.e. cultural-historical sights.

Although the organizers of the Conference are "Notar" and the Section for church archives in the International Council on Archives (ICA), we intended for this meeting to treat equally archival and library material through the papers, since the question of their separating is always very disputable, especially when dealing with church institutions. We think that the experiences of our colleagues from several European countries will be very useful, particularly because Montenegro has been in isolation during the past ten years or so, thus remaining in many ways outside contemporary professional and scientific courses of development. As co-organizers of the meeting we intended, through the supplementary papers of the participants from Montenegro, to familiarize the colleagues from abroad with the part of the documentary heritage stored in the most significant and the biggest church archives and libraries in Montenegro and with our activities on the preservation, description and presentation of this cultural heritage. We hope that, through the exchange of experiences, we will improve our activity, and also that we will find mutual interest for future cooperation and joint projects.

I would like to say now several concrete things related to the course of the Conference.

As you may have been able to see, the papers of out esteemed colleagues from abroad have been translated in our language and put in the folders you have been given. Also, for the participants from abroad, the translation has been provided of all papers or summaries in English or German, except for the paper of our colleague from Albania, who has joined us later and whose paper remained in its original language, i.e. Italian. All the texts in our language will be being presented during their presentations by means of the *video-beam*. In such a way we tried to overcome the problem of the lack of earphones for simultaneous translation.

We wish to apologize for making a limited number of copies of the material, the reason being the shortage of financial means.

Today's break is planned for 11 o'clock when refreshments will be served in the hall.

The discussion had to be divided in two parts, which, we hope, will not influence the quality of the same. Because of the time necessary for translation, we kindly ask you to be very concrete and concise in your answers and comments. After all, we will spend quite a lot of time together in the following days and there will be opportunity to communicate to each other some new ideas and thoughts

In the afternoon we will make a tour of the said institutions in somewhat changed order than it is in the Programme, upon the request of the Kotor Serbian Orthodox Church, because of certain which have been going on.

In the evening, or more precisely at 9 p.m., we will gather in the restaurant of the hotel "Fjord" where we will be entertained by one-man-band. Unfortunately, I must say again that the organizer could not provide more than dinner to be served to the guests of the hotel and, we can join them by paying for our dinner if we like, € 6,00/per person, or just stay and have something to drink, which will again have to be paid individually. The hotel management asked us to let them know the exact number of those who would like to have dinner or simply stay in the restaurant so that they could arrange the tables near the music. Because of that we kindly ask you to sign up during the break with our young assistant Mr. Milan Danilović.

The whole course of the Conference will be tape-recorded, which is particularly important for the preparation of the material for publishing a collection of papers about the course of the Conference, providing we find means for that, of course.

I would propose now the members of the working presidency for the part of the Conference until the discussion. They are Dr Helmut Baier, Mrs. Jelena Antović and archpriest stavrofor Momčilo Krivokapić, who will join us after the liturgy. We will subsequently determine the presidency for the discussion part. I would like the proposed members to take their places at the presidency table.

We hope that everything will be all right with various pieces of technical equipment, and I would like all those who have got presentations to address Mr. Duraković on time.

We would also like to tell you to restrain from smoking and to switch off your mobile phones.

With the announcement of the work of the Conference, I would like to wish you all a successful work.

Thank you!"

Jelena Antović:

"Dear guests, I would like to express my gratitude to the President of the *Centre for preservation and presentation of documentary heritage of Kotor* "Notar", Mrs. Snežana Pejović, who has gathered us all here today, and who has offered me to start the first working day of the Conference as the Chairperson.

Since one of ten sections of the ICA, *the Section for archives of churches and religious denominations*, is a co-organizer of this Conference, prior to calling for

the first participant I would like to say that Kotor Historical Archives used to have a person who was very active in the international archival circles, who had live contacts especially with the International Council on Archives – leading body of world archival science. Namely, Dr Miloš Milošević, in 1980 in London, was elected the president of the Section of professional associations of archivists in the ICA. I think that this information is very important and that it needed to be stressed here today.

Mrs. Pejović told us all that is "important" regarding the Conference: how it was conceived, what its objective is. There is nothing left for me then to invite you all to start with our work.

Therefore, today, during the morning session, we have got 5 papers. Three papers with their authors come from Germany, one from Hungary and one from the Netherlands.

I am calling the first participant, *Dr Helmut Baier*, Nürnberg, Germany, to deliver his paper with the title: *"International activity of church archives: Section for church archives and archives of religious denominations in the International Council on Archives"*.

(*The author read his paper*.)

Jelena Antović:

"We thank Dr Helmut Baier. His paper gives extensive information about the way of cooperating and connecting archival profession within international archival circles. This is particularly significant for Montenegro which for almost ten years now has not been able to have international contacts of this type".

I am calling our next participants *Dr Mihcael Diefenbacher*, Nürnberg, Germany, to deliver his paper with the topic: *"Avoiding damage to archival material"*.

(*The author read his paper*.)

Jelena Antović:

"Thank you. This is a real sweet for all of us archivists; indeed, each even the smallest contact with the material has been described and I think we will learn a lot from this paper, but it obviously requires great financial means in order to apply all protective measures which have been quoted in this paper. We hope that even we in Montenegro will finally start applying these standards, which has been partly started, but we hope to be able to apply them in all the segments quoted in the paper".

I am calling the next participant, *Dr Agnes Berecz*, Budapest, Hungary, to deliver her paper: *"Contemporary development of church libraries in Hungary"*.

Agnes Berecz:

"Only one short information: first I would like to read my paper, and then to show you some photographs and a brief overview of our software, which is in Hungarian and which you will not understand, but I would just like to show its structure."

(*Then the paper was read*.)

"I would like to show you something first."

(By means of the *video-beam the author shows the photographs*: the founder of Raday library, the plan of a building and the theatre, library hall in the interior of the castle, photographs from the collection of incunabula and post-incunabula, view of Budim prior to Turkish invasion.

Then follows the presentation and explanation of the software used by this library. The author emphasizes that the software is simple for handling:

"It has got titles and subtitles, then the fields marked in red; these are so called related fields. Thus, we can get always new data, if we go to that particular field. You can also see all important data about certain person, which means that you click only once and in such a way you can get connected to other units; there are also other usual data for: old books, language, nation, format, and we also complete the information with details found in notes, within a book, and the information found elsewhere. Thank you."

Jelena Antović:

"We thank Dr Agnes Berecz for her presentation from which we can see how Hungary is proceeding with the integration of its libraries into national and international organizations and adjusting itself to new methods. This paper might be particularly interesting for the library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor, which has for a long time now started with computer processing of its holdings using specifically designed software.

I would like the next participant *Dr Raimer Witt,* Schleswig, Germany, to take the stand and to present the paper with the topic *"Standards in the field of archival buildings"*.

(*The author presented his paper using Microsoft Power-Point programme*.)

Jelena Antović:

"We thank Dr Reimer Witt for his presentation. This is also an interesting topic, especially for Montenegrin archives, since there is a serious problem with archival buildings. In Kotor, however, there is an old building adapted specifically for archives following the 1979 earthquake. Nevertheless, all the standards quoted here have not been applied. One should not forget that Montenegro has suffered great damage in the said earthquake and when archives are in question it has got modern buildings for that purpose, so that these examples can be of great use.

I would like the fifth participant, Mr. Jan van Haastrecht, Utrecht, the Netherlands, to deliver his paper entitled "*Preservation of our cultural heritage by means of archives. Of enduring value."*

(*The paper was accompanied by a video about the protection of church archival material in the Netherlands and in certain protestant congregations. The video was made by the students of theology and the Media department of the Theological University of the Netherlands in Amsterdam*.)

Jelena Antović:

"We thank Mr. Jan van Haastrecht for this presentation. The paper shows which means are used in optimization of archival management within local congregation,

what the United Protestant Churches in the Netherlands are, and for us very interesting information that, through the cooperation between the United Protestant Churches in the Netherlands and national archival services, over 1400 congregations have stored their older archival material with national archives.

This has been the fifth, last, participant of this first part of today's session. I thank you for your cooperation.

After the break of about 30 minutes we shall here the supplementary papers."

[30 MINUTES BREAK]

Jelena Antović:

"We are moving now to the supplementary papers. It is the turn of the paper of Dr Johannes Ebner from Linz, Austria, the president of the Association of Diocesan Archivists in Austria, with the topic: *"Association of Austrian diocesan archivists"*. Since the author's absence is justified, we would like the representative of the Styria State archives from Graz, Dr Karl Spreitzhofer".

Karl Spreitzhofer:

"Unfortunately, Dr Ebner is ill and he could not participate in the work, and I will read his paper."

(*Then the paper was read*.)

Jelena Antović:

"Thank you. We would not comment on the supplementary papers for the purpose of saving time. I am announcing Mr. Stjepan Razum, Zagreb, Croatia, with the topic: *"Care for church archives in Zagreb Archdiocese"*.

Stjepan Razum:

"Thank you very much. I wish to stick to the agreed time of 10 minutes, therefore I will abridge or even leave out some parts since we have got it written and you can read all I had thought to say later on at home. Therefore, I wish to speak about the care for church archives in Zagreb Archdiocese."

(*Then the paper was read*.)

Jelena Antović:

"We thank Mr. Stjepan Razum. Monk Pavle Kondić, whose turn it is now, for technical reasons will present his supplementary paper first thing tomorrow. And now I am announcing, *don Anton Belan*, from Kotor, Montenegro, with the topic: *"Diocesan archives Kotor"*.

(*Don Anton Belan read his supplementary paper*.)

Jelena Antović:

"We thank Don Anton Belan. I am calling archpriest stavrofor *Momčilo Krivio-kapić*, Kotor, Montenegro, to read his supplementary paper: *"Archives and library of Kotor Serbian Orthodox Church"*.

(*Archpriešt štavrofor Momčilo Krivikapić read his paper and thanked for attention.*)

Jelena Antović:

"We thank archpriest stavrofor Momčilo Krivokapić. I am inviting Mr. *Bajro Agović*, Podgorica, Montenegro. He will speak about the state of archives in the Islamic community in Montenegro."

Bajro Agović: (*title of the paper: "Basic information about the štate of archival material in the possession of the Islamic community in Montenegro"*).

"I thank the organizer for the invitation; honourable Mrs. Chairwoman and the participants of this meeting, in this brief report I wish first to point out to the period relating to the religious denomination of the Moslem population in Montenegro and the period covered by the archival material and what it now possesses."

Jelena Antović:

"We thank Mr. Bajro Agović. I am inviting *Dr Shaban Sinani* and *Mr. Eduard Zaloshnia*, Tirana, Albania. Mr. Zaloshnia will present the supplementary paper submitted in Italian "I Codici in Albania", which means *"Codices in Albania"*.

(*Then the paper was read.*)

Jelena Antović:

"We thank to Mr. Eduard Zaloshnia, and now the discussion has been planned until 2 p.m. when there is going to be a break for lunch, and at 4 p.m. the discussion is going to be continued. After that, at 5 p.m. we are going to have the tour of archives and libraries in Kotor: Serbian Orthodox Church, Diocesan Archives Kotor, Franciscan library, Historical archives Kotor. I am inviting Stevan Kordić, M.Sc. to take his place as the Chairman."

18TH APRIL 2002, THURSDAY (MORNING SESSION)

Snežana Pejović:

"Good morning. I wish to announce the beginning of the second day of our Conference. I hope that we will be as efficient as we were yesterday. Also, I wish to stress that in the afternoon hours we should conclude our work, before the tour of cultural-historical sights of Kotor. Therefore, it would be desirable to use the possibility during the time planned for the discussion and talk with our colleagues from abroad about the questions important for our professions. After that we would ask Dr Helmut Baier to make the concluding speech about the work of the Conference. I wish to suggest the working presidency for today, consisting of three memebers: the chairperson, Mrs. Ruža Danilović, head of the library of Kotor Maritime Faculty, then Dr Agnes Berecz and Don Anton Belan. I am inviting them to take their places and I express my wishes for another successful working day."

Ruža Danilović:

"Ladies and gentlemen, first of all I would like to thank you on placing trust in a librarian to chair this meeting. Yesterday, as we all know, the chairperson was an archivist. Today, therefore, we have got four papers and nine supplementary papers. I am reminding you that Monk Pavle Kondić will present his paper today, instead of yesterday. But, this will not disrupt the order since the presentation of one of the participants was called off, thus the number of supplementary papers remains the same as in the Programme.

We will start today with the paper of Dr *Erzsebet Horvath* entitled*: "Financial relationship between Hungarian state and church archives".*

Unfortunately, Dr Horvath is not here with us today because of illness, so that Mr. Joško Katelan will read her paper.

Ruža Danilović:

"I thank Mr. Joško Katelan for reading to us the paper of Dr Horvath. Now, I am giving the floor to *Dr Helmut Baier*, Nürnberg, Germany, who will present the paper *"Archival legislation and protection of data in German church archives".*

(The author read the paper.)

Ruža Danilović:

"We thank Dr Helmut Baier on his paper and we invite Dr *Walter Schulz*, Emden, Germany, to present to us the paper entitled *"The Johannes a Lasco Library Emden Foundation"*

Walter Schulz:

"Dear colleagues, first of all I would like to thank you for being invited to give you a short description of our library and the institution. At first I wondered what could have been the reason for being invited, because we are a very small library specialized in the field of Reformed Protestantism. Maybe one of the reasons was that the last year we gained the national award being the "Library of the year" in 2001 in Germany. I will show you the photos of the ruins of the church. This is not an impression of Yugoslavia, this is a photo coming from Emden, my town at the north of Germany, and this ruin stood at the centre of Emden up to 1995. So, only for the last six years we run a library and today within the ruin you will find this library. I would like to give you an introduction into the history of the ruin and the library and how to organize and how to run a library based on a small but interesting collection. And now you can follow the text."

(*During the presentation of the paper there are some additional explanations):*

"...And now I will give you some short remarks to these three points, the library itself, the place for research and the form independent foundation. Of course, we are running the library according to library standards: collecting books, buying books and setting them into a computer catalogue. Therefore, as I have already said, it is based on the 16th century collection set up in 1559. The town of Emden in the 16th century was recognized for Dutch, Flemish and Valois refugees in Reformation

time, and the Reformed Church of Emden became the Mother Church for the Reformed Protestantism in northwestern Europe. Today we get the financial support from the German Research Foundation for special projects to digitalize. Within the framework of a larger project supported by the European Union through its INTERACT II programme of the Federal state of Lower Saxony, I succeeded in establishing the "Johannes a Lasco" library as the official partner to cooperate with the Reformed Alliance, the World Alliance of Reformed Churches, set up in Geneva, by developing on-line information system. This was a very important step for us: coming in contact with the world leading organization, the World Alliance of Reformed Churches, and creating and developing *online* information system for them. Last year in Belfast, the General Assembly of all protestant churches in Europe decided to ask us to develop the information system for them, too. So, from the very beginning we decided, of course, to collect books, but to stress the modern media of computers and the Internet.

.....

I will come to the second issue now, the place for research. Of course, we have an Advisory Board, and within this Advisory Board there are well-known and recognized scholars from the University of Oxford, Berlin, Munich, Zurich, and of course you will find a leading archivist, the colleague of Mr. Witt, from the state of Lower Saxony, because beside our book collection we already have an archive.

.....

Now, I come to point three. You have to recognize that Emden is only a small village, without a university. One of the main questions was how to get people into the Library. If this is not possible by theology or research, you have to open your library and organize other activities. To introduce yourself saying: "I am coming from a church library", is not a recommendation in modern Europe. But we turned it in an extreme way: we opened the library and we organized to get the decision makers to come into the library and now we have a direct communication way, and this is very important to understand the concept. We were doing it from the very beginning, so that only one third of the money came from the church itself, and two thirds came from the state, foundations and others. We tried to fulfill what has been created as the initiative PUSH – Public Understanding of Science and Humanity, and this means you are not living in an ivory tower with your institution, with your archives, you have to open it; you have the duty to contact the society. To be able to do so we come to the need of establishing an independent foundation.

.....

We work as a firm. The library is run by itself. So, I as the Chair, have got to ask myself. Of course, there is a body which I am responsible for, but this body also is the body from the Foundation. All decisions are taken within the Foundation. Today, the General Synod of our church takes place twice a year in our library, but the General Synod is not able to make decisions related to the library. So, it is a very comfortable situation.

Thank you."

Ruža Danilović:

"We thank Dr Walter Schulz. This has been really a new experience for us, especially for the colleagues working in church libraries. I am inviting *Dr Helmut Baier* wit the paper *"Archives and the European Union"*.

Dr Helmut Baier:

"Dear colleagues, I am so sorry that you have to listen to me for the third time. But as proverb says: 'All good things come in threes', and I will promise I will never come behind the stage this morning."

Ruža Danilović:

"We thank to Dr Helmut Baier who informed us about the archival policy of the European Union.

It is time for the break now. We have exceeded a bit the time planned for the morning session. It is 11 o'clock and I would suggest we continue with our work at 11.15 a.m.".

[BREAK]

Ruža Danilović:

"I am inviting Monk Pavle Kondić, Cetinje, Montenegro, to read his paper " *Registers and church chronicles. Historical-ethnographic sources of the Archives of the Crnogorsko-primorska diocese of the metropolitan"*.

(The author read his paper showing at the same time some documents by means of the video-beam and offered additional explanations.)

Monk Pavle Kondić:

"The decree of Visarion Ljubiša, which you can see is a circular according to which priests and monks were obliged to submit to the administration of their eparchy the data about the number of inhabitants of the parishes they were serving. Therefore, you are looking at the circular with all its columns, and I would not linger now on the explanation of the same."

.....

"If we can see now number two, which is the title page of the Schematism of Zaholmsko and Rasijska eparchy; we have got two of them, one from the year 1882 and here we can see the one from the year 1883. They were printed in Cetinje in the State printing office. Both Schematisms have got only 16 pages each. These schematisms of the Orthodox eparchies, however, both of Bokokotorsko-dubrovačka eparchy and Karlovačka diocese of the metropolitan, again we cannot do without the Latin, had as models the schematisms of the Catholic eparchies which were in the territory of the Hapsburg monarchy, where greater part of the Serbian Orthodox church existed within Karlovačka diocese of the metropolitan. Well, if we can see number three. Now we can see the contents. So, this is the contents of the Schematism according to which we can see that, of all those collected data anticipated by the Circular, here there are only the most essential ones."

.....

"If we can go to the next number now. Here, we can see, unfortunately the only one, in fact the most complete schematism of the Orthodox Church published in 1925, according to the data from the year 1924. In this schematism again some of the most essential data were published. If we can see the next number we will see its contents and it will be clearer. Again, you can see a part of Zahumsko-raška eparchy, but here the following data were published: the name of the parish, the places which comprise the parish, the number of households and then the names of churches located in certain parish, whilst the collective data are much more numerous and I would not quote them now. The same applies for the examples 5 and 6. This is the manuscript from the year 1931 and you can see how many data are there, precise, with all the numbers and names of villages, hamlets, and numbers of households with members of the households. All that was collected when the Constitution of the united Serbian Orthodox Church was declared, but all that is disunited and unused, and stored in the Archives of the Diocese of the metropolitan."

.....

"I did not want to talk here about the present structure of the Archives of the Crnogorsko-primorska Diocese of the metropolitan with all its fonds, because I had seen in the announcement of the Conference that we would hear only general presentations of church archives in Montenegro. But, if it turns out to be necessary, during the discussion I will give some information regarding the current state of the fonds of the Diocese of the metropolitan, which has been very much changed in relation to all previously published lists, even in relation to the latest one published by the State archives of Montenegro."

.....

"If we can see the next number, the title page of the Commemoration", (*50th anniversary of the rule of King Nikola I, 1910*)."

.....

"Multiplied circular of the Consistory to the clergy of both orders, i.e. monks and priests. I would not explain it now, and you can see the contents of its by yourselves."

.....

"If we can see now a monastery chronicle. We are just looking at the Chronicle of the monastery of Župa nikšićka (Nikšić Parish), from 7th January 1910. All the monasteries gave such chronicles, and we are looking at the most representative one.

These days is being printed a three-volume corpus of collected works of a priest, and one of the most prominent priests of the Crnogorsko-primorska Diocese of the metropolitan in the period between two world wars and during the war, Dr Luka Vukmanović. Since, according to this new church constitution from the year 1931, as I have mentioned, it was obligatory for all priests and monasteries to keep their parish chronicles, by some God's miracle, whereas Luka Vukmanović died in the wave I have mentioned at the end of the war in May/June 1945, remained the manuscript of Podgorska parish, i.e. his parish, where he was also born and where he lived. I brought it here so that you can see one, so to say, standard, i.e. the chronicle which fulfills the highest criteria according to that church constitution.

Thank you for your attention!"

Ruža Danilović:

"We thank Monk Pavle Kondić. Now, I am inviting Mrs. *Jasmina Rastoder* from Bar who will talk about the *"Archives of Bar Archdiocese"*.

(*The author read her paper*.)

Ruža Danilović:

"I thank Mrs. Jasmina Rastoder and I am inviting Mrs. *Jelena Antović*, Kotor, to present her supplementary paper "*Fonds and collections of church archives and libraries in Montenegro*".

(*After the supplementary paper had been read, Jelena Antović, as a member of the Editorial Board, presented to the representatives of church archives and libraries the publication "Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori" (Archival fonds and collections in the Republic of Montenegro), volume I and II, which was published by the State Archives of Montenegro in 2001 and which comprises even church fonds and collections*.)

Jelena Antović:

"That would be my paper. And now, I would like to present the representatives of the archives of the Crnogorsko-primorska Diocese of the Metropolitan, Kotor Diocesan archives, Franciscan library of Santa Clara in Kotor, Archi-parochial archives of Perast and the representative of the Islamic community Podgorica, with a copy of this publication, the most recent one, which was published 5 months ago by the State Archives of Montenegro, but since the since the representative of the archives of the Islamic community Bajro Agović, is not present, just like the representative of the Serbian Orthodox Church archpriest stavrofor Momčilo Krivokapić, I would like monk Pavle Kondić, Don Anton Belan, Padre Vito Smoljan and Don Srećko Majić, to come and to receive a copy of this publication which includes the list of church fonds and collections in Montenegro."

Ruža Danilović:

"We thank Mrs. Jelena Antović. Now, we have got the supplementary paper prepared by *Stevan Kordić M.Sc.* and Mrs. *Snežana Pejović* from Kotor, *"Manuscripts in the Franciscan library of the monastery of Santa Clara in Kotor"*, which will be presented by Mr. Stevan Kordić".

(*The presentation by one of the authors, Mr. Stevan Kordić, was accompanied by the slide-show of several examples of manuscripts from this fond.*)

Ruža Danilović:

"We thank Snežana Pejović and Stevan Kordić for this paper, and now I would like Mrs. *Marija Saulačić* from Kotor to present her paper: "*About the conservation and restoration of the library holdings in the Franciscan and Diocesan library in Kotor*".

(*The author read her paper.*)

Don Anton Belan:

"I thank Mrs. Marija Saulačić, and now we are going to hear the chairlady, Mrs. *Ruža Danilović*, with the topic "*Contribution of clergy in establishing and enriching of library holdings in Kotor and the area*".

Ruža Danilović (having read her paper):

"And finally, I want to thank all those who will help me complete this paper with new names and data. Thank you very much!"

Don Anton Belan :

"We thank Mrs. Ruža Danilović for her presentation and I am inviting Mrs. Nevenka Mitrović from Herceg-Novi, who will speak about the topic of "Savina Monastery Library (Herceg-Novi)".

Nevenka Mitrović:

"Before the presentation I would like to stress that Savina Monastery Library possesses very important collection of handwritten books and incunabula, then extensive fond of printed religious-service books. The subject of my paper is the fond of old and rare, as well as contemporary books and periodicals."

Ruža Danilović:

"We thank Mrs. Nevenka Mitrović. Now, *Padre Vito Smoljan* will present his paper about the library of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor. I would just like to say that the English translation has not been provided for today, but since we visited the library of the Franciscan monastery yesterday I hope that our guests from abroad got an insight of the state of the holdings and the work in the library."

Padre Vito Smoljan presented his supplementary paper "Teleological profile of the library and the archives of the Franciscan monastery of Santa Clara in Kotor"; before reading the supplementary paper, the author briefly greeted the guests from abroad in German. He also added:

"Excuse me for addressing them first, but most of them come from Germany. I am greeting all of you too. I think that there is almost no need, after the beautiful presentation of Stevan and other lecturers who talked about this library, to talk any further, but still..."

.....

"It can be said that of the patrology, i.e. the works of church fathers, we have got 7 incunabula of St. Bonaventura, who is also a Minorite and who was dying as his mother was carrying him when they met St. Francis, the man of God. He blessed him to console his mother and Bonaventura thus became a renowned theologian, scholastic. We have got here, so to say, 7 books, and the interesting thing is, since this monastery which belongs to the Croatian Franciscan province with the seat in Zadar, that there are as much as 28 incunabula and even more of recent editions of his throughout Croatian monasteries. We have also got Cicero's incunabulum, then Duns Scotus, a renowned Franciscan church scholastic, famous Pope Gregory and

his secretaries, then there are many works in our monasteries of St. Jerko Dalmatian. Also, there is the renowned Thomas Aquinas and his works. So much, for I would not like to tire and keep you. Thank you for your patience!"

Ruža Danilović:

"We thank Padre Vito Smoljan. Now, it is the turn of Don Srećko Majić from Perasta. He will speak about the activity of the publishing house "Gospa od Škrpjela", so, *Don Srećko Majić*: *"The activity of the publishing house 'Gospa od Škrpjela' and archival and library sources".*

Don Srećko Majić:

"I should say that some of the books of "Gospa od Škrpjela" are here on the desk, whilst the titles of all other books you will be able to see on the screen. Special thanks to Mr. Stevan Kordić for his help.

I will shorten the first part of the paper and I will read only the first three sentences, and you will understand what it is really all about. Anyway, Mr. Baier has talked about that in many details."

.....

"If I am the last one, then I will say one more sentence. I think that this two-day meeting has proven that in spite of meager financial means, in us here present there is knowledge, there is time we dedicated, but above all there is love towards archival and library sources. Thank you very much!"

Ruža Danilović:

"I thank Don Srećko Majić for his paper and for nice words. Now we should agree about the work for this afternoon. Therefore, there is a break until 4 p.m., when we will gather here again and discuss about our two-day work and make corresponding conclusions. After that, we suggest we all make a tour of the town. The tour is planned for 6 p.m. So, once again I would like you all to come here at 4 p.m. sharp in order to continue our work through discussions."

18th APRIL 2002, THURSDAY (AFTERNOON SESSION)

Stevan Kordić:

"I think we can start with our afternoon session. It is the end of our conference and the time to make conclusions and give some information. As I have been informed, the colleagues from Graz have got something to tell us about, so that I am giving the floor to Mr. Karl Spreitzhofer."

Karl Spreitzhofer:

"Having heard about the problems and issues regarding the archives and libraries in Montenegro, my Director, Mr. Walter Brunner, talked to the Government of Styria about them. As the first result of these talks I can offer now two possibilities.

After the visit of the representatives of Styria State archives to Kotor, and three months later of the members of the CDK "Notar" and the delegation of the State

Archives of Montenegro to Graz, the Director of Styria State archives, Mr. Walter Brunner, in agreement with the Government of Styria, offered the following:

– To provide Japanese paper for conservation and restoration Department of the State archives of Montenegro, in total value of € 3.000;
– The Government of Styria is to provide a one-year scholarship for one employee of the State archives of Montenegro for training purposes in the field of conservation and restoration; the employee of the State archives of Montenegro may, apart form working and learning new methods of conservation and restoration in Graz, restore, together with the colleagues from Graz, his/her own material, notary volumes or books from Kotor Diocesan archives. This is our offer.
  If you accept this, then it is the offer for future cooperation."

Stevan Kordić:

"Thank you for your generous offer and I am sure that we will continue our cooperation through the conservation and restoration of these old volumes stored here in Kotor, in Montenegro.

We are finishing our work today and the president of "Notar", Mrs. Snežana Pejović will in the end read the conclusions."

(*In the meantime the participant of the Conference from Herceg Novi town library and reading room, Montenegro, Mr. Dragan Vujović, signed up for the discussion.)*

Dragan Vujović:

"I want to use this opportunity to address the meeting, our distinguished foreign colleagues, in English, i.e. in the language of our future Europe.

First of all to greet all of you in the name of the Town library and reading room of Herceg Novi and in my own name, because what I am going to say is going to be of personal nature.

I remind you that Herceg Novi is also an important cultural centre in Boka Kotorska Bay, and a part of it you have had the chance to hear during the work of the Conference. We share turbulent and, to say violent history, with the town of Kotor. As you have heard, we had 14, or to be precise, 15 foreign invasions or rules in our area, and I must count in it our domestic invaders. If you do not guess who they are, then I shall explain. There are things which make difference between us and Kotor, because only 45 km away from Kotor we had almost 200 years of Turkish rule there, and from this point of view we do not complain about this too much today. Generally, there is a saying with us which says that we were fortunate with our invaders. They came, stayed even longer, and then left. Of course, they left traces of their material culture. Foreign participants of the Conference, during their stay in Kotor, during the work of the Conference and visits to all important church libraries and archives, have seen that European invaders during their rules left traces of their cultures.

And now I shall return to our domestic "invaders". For the past half century we have had the rule of communists or in our case the worst type, the Bolsheviks. They have not quite left, and yet they have not left anything. I hope we shall be fortunate enough to say "goodbye" to them as well. And then there is another thing which I would like to draw your attention to. Yesterday on our library and archives tour

you could see how "old" we actually are, meaning that we have got the traces of the civilization which had been here some thousand years ago, this time we shall not say invaders but administrators, because they gave us the chance to administrate and cooperate in the administration. I wanted to pay attention to one thing which is not usually said in these situations. It was not us who reached out for foreign territories and interests; I am talking about Boka region, and not wider. On the contrary, it was the big ones, the European countries that came all the way down to bring us their culture and they have been trying for a millennium now to persuade us that their values are greater than ours, so that we keep hearing the stories about the civil society, about democracy and what is a new thing about globalization. To my mind, we should ask ourselves if the globalization is going to bring benefit to all of us or only to some of us. And I often ask myself, and I am now asking you, too: have we been better off with or without foreign invaders, i.e. administrations? This is the occasion to ask such a question.

I wish you a good journey back home and I hope that you will keep us in good memory as we will keep you. I think that it is the time for you to show your benevolence, on behalf of your cultures. Thank you very much for your attention!"

Prof. Dr Raimer Witt:

"Dear colleagues we had a very kind invitation by "Notar" to be present here. We have learned a lot of things about church archives, since the Conference was organized by the Section for church archives, and we heard about many church archives and state archives and libraries in Montenegro.

Our president and your president, the president of the international association of church archivists, said that the ICA is a non-governmental organization and he informed you that it represented more than 1500 different archival institutions, especially national archives. There are many regional branches all over the world, and one of the youngest is the European branch, as a division of the International council on archives. Since we have so far said many things about archives and about the International council on archives, about regional branches, I want to ask you: have you got an association of archivists? I can see the heads of archives, the president of "Notar", I can see the colleague from the Franciscan library.... they are all managers or heads, and here they are colleagues. Therefore, I can see the possibility of establishing an association of archivists. And such associations are an integral part of the Section of archivists which is within the ICA. This Section has discussed over years about the image of archivist, about the tasks, and about the position of such associations. And the result is the code of ethics for archivists, which was adopted by the ICA in Beijing in 1996. Since you are not familiar with that text, I will send you by *e-mail* the text of this code of ethics for archivists, so that you can become familiar with it. I think it is very interesting for you and that it can initiate the foundation of such an association of archivists in Montenegro."

Jelena Antović:

"In relation to the address of Mr. Witt, I would only like to say that up to the disintegration of former Yugoslavia in each republic and autonomous province there was an Association of archivists, as well as the Yugoslav association of

archivists. The president of "Notar" and myself, we were a secretary and a president of the Montenegrin association of archivists. However, after the disintegration of Yugoslavia, the Association also fell apart. In 1992 in Montenegro all archives became departments of now one archives, the State archives of Montenegro, so that now all archivists in Montenegro belong to one archives. I do not know if, except for our honored don Anton Belan, from Kotor Diocesan Archives, there is a single archivist that is not a state archivist. This would be the answer to Dr Witt.

There has been an attempt recently to establish the association of Montenegrin archivists; a couple of months ago we even got the statute of this association as an NGO, but nothing has really been started there. And I think that you are right and that it is our big necessity, especially because our system of communication with the head office is such that we have occasional meetings of the heads of departments. I must say that on theses meetings mainly monthly reports are discussed, the work and financial needs, some repairs, most down-to-earth problems of running the archives, and not the problems in archival activity. Since we in Kotor are the successors of "real" archivists, and as you have heard one of them had been the president of one of the sections in the ICA, we must have inherited from them, what you may call, the thirst for real, professional training related to our profession. We are missing that at the moment, and since we are not independent, without even a bank account, we cannot do anything on our own accord, not even to buy a pencil.

The idea of establishing the NGO "Notar" came as a result to start doing something, to talk about our profession.

Thank you for your advice! I hope that somehow we shall do something to initiate this thing with the association of archivists.

I wish you a pleasant journey back home and it has been really nice being with you."

Stevan Kordić:

"I thank Mrs. Jelena Antović. Does anyone else want to say anything?

If not, then I suggest Mrs. Snežana Pejović, the president of "Notar" to address us and communicate to us the conclusions of this conference."

Snežana Pejović:

"I would first of all say something, before coming to the conclusions. Last evening I talked a bit with Dr Baier about the problems in archival practice in Montenegro.

After the centralization, archival profession in Montenegro does not exist any more, and that work is going on in an administrative way, like in any administration body or administrative organization! We are not allowed to have training. If something like that is done or if you are to participate somewhere, then you have to use your free time. Before the reorganization there were professional titles, which today does not exist any more, just like the organized training of archivists; also, there is no flow of professional information among archival departments. These come to the heads of the departments and they concern the issues which Jelena Antović has explained. The State archives of Montenegro employ persons of any profession. Such is the example of an employee who had had a long experience in commercial business, before being employed on the position of an expert archival assistant for the

affairs of the storerooms and the work with the public in Kotor historical archives, the archives which stores old documents which are mostly in Latin and Italian.

What is the actual situation in the head office I do not know, but I hear that it is even worse.

For example, our colleague must give to a scientific researcher archival material which is in Latin, written in an old scripture, and she is supposed to help him/her in his work. This is roughly the actual relationship towards archival practice in Montenegro.

One positive thing is the fact that the actual manager of the State archives of Montenegro, wishing to open up towards the world as much as possible, which generally speaking is the official politics of Montenegro, and he as a representative of such politics followed that, so that he tried hard to sign as many international agreements on cooperation as possible. Unfortunately, just because of the said lack of communication within the Archives, he does not develop through these agreements the professional side because there is no professional support. However, perhaps these agreements, more because of the other side of the same, offer the hope for that cooperation to develop and to change the present condition. And as Jelena Antović has said, it just us from Kotor historical archives who have missed this professional communication most, especially because according to some data of experts who deal with the estimate of how much movable cultural heritage of Montenegro is there in Kotor, it is considered that it is 40% of the total number, therefore a couple of us has decided to try hard to protect this 40%, and we established the Center "Notar"! As you can see, we are trying hard and doing our best.

Also, I wanted to say that the president of the Association of librarians of Montenegro, Mr. Zdravko Vukčević, has been with us during these two days. (I am also one of their members.) Mr. Vukčević wanted to address the meeting yesterday but since there was no opportunity, he gave up, and he is not ready for today. He could inform us about the situation in library practice in Montenegro, how much they have been involved in some international activities and how much they are in contact with similar international associations. Perhaps our colleague Vujović from Herceg Novi Town library could help us."

Dragan Vujović:

"We have got the Association of librarians, but not the one of libraries too, which means that this basic framework is missing. But still there is a professional side and we are trying to become a part of the European project. At this moment, I am the coordinator for Montenegro of the international project PULMAN, which is the project of digitization of public libraries in Europe. We participate as rightful members of this project and we have participated in several sessions of the PULMAN, and I hope that we will be accepted as members. We are trying to do all we can."

Prof. Dr Raimer Witt:

"These days we have found out a lot about the organization of archival institutions in Montenegro and I do not see a reason why the institutional archival system of Montenegro would not be a member of European branch of the ICA. I think we have not met here a single archivist who is a member of an association of archivists.

You see, it is completely different when a head of a department expresses the wish to discuss the issues regarding the work of the archive, or when some association of archivists, as an NGO, sends an invitation to discuss important matters about important issues of archival activity. I do not see here today that there is a single association of archivists which can be a member of the ICA, i.e. the Section for professional archivists. There are standards for the organization of work of such associations. I will send them to you. Church archivists should be outside state archives. I think that associations of state archives, church archives, and so on, should be founded."

Snežana Pejović:

"Such an association of archivists already exists, as we have heard from Mrs. Antović. However, during the last 10 years of distinct etatism in Montenegro and centralization, the foundation of such an association has in fact been disallowed, because that is something which is not under the supervision of the general manager of the State archives of Montenegro. Even the proposal for establishing a kind of professional advisory body with the Ministry of culture, for example, consisting of high experts, as a kind of supervisory professional association, was not accepted. In 1992 I personally presented it to the former Minister of justice, and now the Prime Minister of Montenegro, Mr. Filip Vujanović (since the Archives became the administrative organization after the reorganization the Ministry of justice was somehow competent for us). However, it was not accepted, because the tendency was that everything had to be under the control of the state, i.e. in our case of one man who was not even a proven expert in the field of archival science.

Therefore, I am inviting you to call the responsible persons in Montenegro, through the ICA whose member the State archives of Montenegro is, and point out the need for Montenegro to have a professional nongovernmental association which will be included in the work of this international professional association."

Prof. Dr Raimer Witt:

"The next chance for you is to participate in 2004 in Vienna. Something can be done there."

Snežana Pejović: *(Reads the conclusions so far proposed.)*

"In relation to the printing of the publication, I want to inform you that Monk Pavle Kondić offered to help, by interceding with the Crnogorsko-primorska Diocese of the Metropolitan in order for us to obtain certain amount of money. Also, the colleague Jasmina Rasoder from Bar and Dr Šerbo Rastoder, will help us to get the financial support from the Islamic denomination and Bar Archdiocese for printing of the publication from this Conference.

I emphasize that the conclusions will be forwarded to the Government and the media, so that we can hope for some help."

Prof. Dr Raimer Witt:

"I think that we have had a good discussion and conclusions. I suggest the Code of ethics for archivists be printed in Serbian, as a supplement to this publications."

Helmut Baier:

"The conclusions should include the offer of the colleagues from the State archives of Styria in Graz."

Snežana Pejović:

"I thank all of you, personally and on behalf of "Notar", who took part in the work of the Conference through their papers, discussion or who by their presence made this meeting successful. I especially wish to thank the colleagues from abroad and to Dr Baier, who entrusted us with the realization of such a sensitive matter as the international conference on church archives ands libraries.

I sincerely thank to all those who put their effort in writing their papers, because it gave us the opportunity to perceive the situation in western and eastern European countries, then the countries of the so called region, and especially in Montenegro, where it was showed in details which the biggest and most important church archives and libraries are, which cultural heritage has been stored and preserved in them and what their organization is and so on. I did not expect such a complete and high quality response, especially on behalf of Montenegrin clergymen, since, as we already know, only Don Anton Belan from Kotor Diocese is the archivist, and all the others work on other responsible positions or are even church dignitaries.

I thank you all and I hope we shall keep in touch in the future.

Dr Helmut Baier: (closing the C*onference*)

"Since language is the identification, I want to address you in my mother tongue and I am therefore calling Mr. Dragan Vujović to help me in translation from German.

Seven years ago, at the conference of the ICA in Hungary, there were the representatives of various countries; everyone was speaking English and their own mother tongues, and they understood each other. This conference reminded me of that. This is the opportunity to convince myself that, despite the fact that we speak different languages, we all understand each other.

I thank you for your hospitality during my stay in Kotor.

I thank you for your friendly exchange of opinions; we have learned a lot from you too. I am impressed with the degree of preservation of cultural heritage, in spite of your problems during the last years. Still, after all that has been going on, the reconstruction is on its way with the help of those who have been your opponents. There are already means for that in the EU.

The papers and the conclusions will be published and we take on ourselves part of the expenses for publishing of such a collection of works in Serbian and English, and we shall give resumes in German because we want to make them accessible to people in Europe.

I would like Mrs. Pejović to make a report about the course of the Conference, in order for it to be published in the Bulletin of the Section for church archives, but even of the ICA, because even there it was announced that the Conference would be held in Kotor. The information about the Conference should serve for the realization of other forms of cooperation, in other areas, and for holding a similar conference in another place. Thank you!"

Stevan Kordić:

"I thank all the participants of the Conference and I am inviting all of you to make a tour of cultural-historical sights of Kotor, just as it was announced in the Programme of the Conference."

19th APRIL 2002, FRIDAY

Tour of the islet of Our Lady of the Rock with the church and the museum, as well as of the town of Perast, in company of the priest Don Srećko Majić.

ZAKLJUČCI KONFERENCIJE

"CRKVENI ARHIVI I BIBLIOTEKE. Međunarodna iskustva u zaštiti, valorizaciji, obradi i prezentaciji kulturnog blaga koje se čuva u ovim institucijama"

Kotor, 17. i 18. april 2002.

1. Konferencija je završila svoj rad, kako je planirano, u poslijepodnevnim satima, 18. aprila 2002. godine, diskusijom i zaključcima.

2. Konferencija je imala svoj planirani tok i izuzev izostanka jednog od prijavljenih učesnika u dijelu koreferata, svi referati i koreferati su izloženi (9 referata i 15 koreferata).

3. Prema evidenciji, oko 50 učesnika i slušalaca je pratilo rad Konferencije svakog dana, što je ocijenjeno kao dobro za jedan usko stručni skup.

4. Prema ocjeni stranih eksperata i suorganizatora Konferencije, Sekcije za crkvene arhive i arhive religioznih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu (ICA – SKR), kao i ostalih učesnika, skup je bio dobro organizovan. Kroz referate izložena su najnovija dostignuća u oblasti arhivistike i bibliotekarstva u zemljama zapadne i istočne Evrope i na nivou Evropske unije, sa posebim osvrtom na crkvene arhive i biblioteke. Kroz koreferate predstavnika najvećih i najvažnijih crkvenih arhiva i biblioteka sve tri konfesije, cijelovito je predstavljena situacija, ne samo u pomenutim institucijama, već uopšte na području arhivistike i bibliotekarstva u Crnoj Gori. Također, učešćem predstavnika iz nekih zemalja iz neposrednog okruženja (Hrvatske i Albanije), predočeni su vrlo korisni podaci o organizaciji iz aktivnosti crkvenih arhiva i biblioteka zemalja u regionu. Ovakva koncepcije Konferencije i njena sveobuhvatnost, prema ocjeni učesnika, posebno predsjednika međunarodne asocijacije, dr Helmuta Bajera, pokazala se kao veoma dobra, pa će Konferencija u Kotoru poslužiti *kao model* ("pilot projekat") Sekciji za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu, za pokretanje i organizovanje ubuduće sličnih skupova u ostalim zemljama Evrope i svijeta.

5. Donesena je odluka da se štampa publikacija o Konferenciji sa svim izloženim radovima, koji treba da se dopune i prerade i obogate prilozima (npr. fotografije i DVD – digitalni video zapis). Izdavači će biti *Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora "Notar"* i *Sekcija za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica u Međunarodnom arhivskom savjetu*. Suizdavači bi bili predstavnici crkvenih arhiva i biblioteka iz Crne Gore koji su učestvovali u radu Konferencije. Svi tekstovi u publikaciji štampaće se na našem i engleskom jeziku sa rezimeima na njemačkom jeziku. Preko Međunarodnog arhivskog savjeta/Sekcije za crkvene arhive, ova publi-

kacija će se distribuirati u svijetu. Centru "Notar" povjeren je posao pripreme i štampanja publikacije. Finansijsku potporu imaće od strane Međunarodnog arhivskog savjeta/Sekcije za crkvene arhive i "Johannes a Lasco Library" iz Emdena u Njemačkoj.

6. Na zahtjev Međunarodnog arhivskog savjeta, Centar "Notar" treba da napravi dva članka: za Bilten ove međunarodne asocijacije i za Bilten Sekcije za crkvene arhive i arhive vjerskih zajednica, sa svim detaljima o Konferenciji, kao i o samoj nevladinoj organizaciji CDK "Notar".

7. Prema ocjeni stranih eksperata, posebno profesora dr Rajmera Vita, koji je u protekle četiri godine bio član Upravnog odbora Međunarodnog arhivskog savjeta, na Konferenciji u Kotoru dosta se saznalo generalno o organizaciji arhivske struke u Crnoj Gori. Na osnovu tih saznanja stav prisutnih predstavnika Međunarodnog arhivskog savjeta je da je neophodno da Crna Gora ima profesionalnu asocijaciju na polju arhivistike, koja treba da okuplja ne samo arhiviste iz Državnog arhiva, već i stručnjake u ovoj oblasti, koji su van ove institucije. To je u skladu sa *Etičkim kodeksom arhivišta* koji je donesen na nivou čitavog svijeta 1996. godine u Pekingu. Takva asocijacija crnogorskih arhivista treba odmah da postane član Međunarodnog arhivskog savjeta, što bi značajno doprinijelo unapređenju arhivske struke u Crnoj Gori, ne samo u okviru postojeće državne institucije, već i u dijelu zaštite arhivskog materijala vanarhivskih institucija, posebno crkvenih i privatnih arhiva.

8. Predstavnik *Pokrajinskog arhiva Štajerske u Gracu, dr Karl Šprajchofer*, je od strane ovog arhiva i Vlade Štajerske specijalno određen da prisustvuje Konferenciji u Kotoru, kako bi saopštio odluku Vlade Štajerske o pomoći Crnoj Gori, koja se sastoji u slijedećem:
   a) Državnom arhivu Crne Gore poslaće se pomoć u japanskom papiru za restauraciju i konzervaciju arhivskog materijala u iznosu od 3.000 eura.
   b) Crnoj Gori se dodjeljuje stipendija za jednog službenika iz nekog od arhivskih odjeljenja, u trajanju od jedne godine da se o trošku vlade Štajerske usavršava u oblasti restauracije i konzervacije u Arhivu u Gracu.
   c) Tokom trajanja usavršavanja ponuđeno je da se u pomenutom arhivu izvrši, o trošku Vlade Štajerske, restauracija i konzervacija najvrednijih i najoštećenijih spisa u Crnoj Gori, tj. iz Arhivskog odjeljenja – Istorijski arhiv Kotor i Biskupskog arhiva u Kotoru.

9. O bibliotekarstvu u Crnoj Gori saopšteno je da postoji Društvo bibliotekara koje nije još član svjetske asocijacije IFLA. Član je, pak, Centralna narodna biblioteka "Đurđe Crnojević" sa Cetinja. Javne biblioteke u Crnoj Gori su uključene u međunarodni program PULMAN. Međutim, prisutni predstavnici su naglasili potrebu za formiranjem asocijacije biblioteka u Crnoj Gori, što postoji u mnogim zemljama, pa i u Srbiji.

10. Realizovan je veoma uspješno planirani radni dio Konferencije, tj. posjeta Državnom arhivu Crne Gore - Istorijskom arhivu Kotor, Biskupskom arhivu, Arhivu i biblioteci Srpske pravoslavne crkve u Kotoru, Biblioteci Franjevačkog samostana sv. Klare, Nadžupskom arhivu crkve sv. Nikole u Perastu. Tokom posjete pomenutim insti-

tucijama međusobno su razmjenjena iskustva, informacije o raznim pitanjima i problemima iz arhivistike i bibliotekarstva, izloženi su razni vrlo konkretni predlozi od strane međunarodnih stručnjaka o mogućnostima da se prevaziđu određeni problemi koji su evidentni u svim arhivima i bibliotekama.

11. Konferencija je tokom trajanja bila dobro i kvalitetno medijski propraćena. U tom pogledu realizovano je slijedeće:
    a) Jednočasovni razgovor predsjednika CDK "Notara" sa glavnim urednikom Radio-Kotora o predstojećoj Konferenciji.
    b) Intervju sa predsjednikom Sekcije za crkvene arhive i arhive religioznih zajednica u Međunarodnom arhivskom vijeću, dr Helmutom Bajerom, takođe Radio-Kotor.
    c) Članci u kulturnim rubrikama dnevnih listova "Pobjeda" (4 teksta), "Vijesti" i "Publika".
    d) Izvještaj o radu Konferencije sa intervjuom predsjednika CDK "Notara", Snežanom Pejović, za TV Crne Gore, emisija iz kulture "Art-magazin",
    e) Intervju sa dr Helmutom Bajerom, TV Crne Gore – Prvi program, za emisiju "Dobro jutro, Crna Goro" (subota).

CONCLUSIONS OF THE CONFERENCE

"CHURCH ARCHIVES AND LIBRARIES. International Experiences in the Preservation, Appraisal, Description and Presentation of the Cultural Heritage Stored in these Institutions"

Kotor, 17th-18th April 2002

1. The Conference finished its work, as it had been planned, in the afternoon hours of April 18th 2002 with discussion and conclusions.

2. The Conference had its planned course except for the absence of one of the announced participants with a supplementary paper, i.e. all 9 papers were presented and 15 supplementary ones.

3. According to our record, some 50 participants and listeners attended the work of the Conference each day, which has been valued as a good attendance for such a strictly professional meeting.

4. According to the opinion of foreign experts and co-organizers of the Conference, the Section of Archives of Churches and Religious Denominations at the International Council on Archives (ICA-SKR), as well as of the other participants, the meeting was well organized. The presented papers showed the most recent achievements in the field of archival science and librarianship in the countries of Western and Eastern Europe and on the level of the European Union, with special emphasis on church archives and libraries. The supplementary papers presented by the representatives of

the biggest and most important church archives and libraries of all three confessions gave an overall view of the situation, not only in the said institutions, but also generally in the field of archival activity and librarianship in Montenegro. Also, the participants from some neighbouring countries (Croatia, Albania) gave very useful information regarding the organization and activities of church archives and libraries in the countries of the region. Such a concept of the Conference and its all-inclusiveness, according to the opinion of the participants, especially of the president of the said international association, Dr Helmut Baier, proved to be very good, so that it will serve as a "model" ("pilot project') to the Section of Archives of Churches and Religious Denominations at the International Council on Archives, for starting and future organizing of similar meetings in other countries of Europe and the world.

5. A decision was made to issue a publication on the Conference with all the presented papers, which should be supplemented, revised and possibly even enriched with photographs and DVDs. The editors will be the *Center for preservation and presentation of Kotor documentary heritage "Notar"* and the *Section of Archives of Churches and Religious Denomination* at the *International Council on Archives.* Co-editors would be the representatives of church archives and libraries from Montenegro who took part in the work of the Conference. All the papers will be printed in Serbo-Croatian and English with resumes in German. The International Council on Archives/SKR will distribute this publication all over the world. The Center "Notar" was entrusted with the job of preparation and printing of the publication. It will have the financial support from the International Council on Archives/SKR and "Johannes a Lasco Library" from Emden in Germany.

6. Upon the request from the International Council on Archives, the Center "Notar" should prepare two articles: one for the ICA-SKR Newsletters with all the details on the Conference, and one about the CDK "Notar".

7. According to the opinion of the foreign experts, especially Dr Reimer Witt, who was a member of the Steering Committee of the ICA during four years, the Conference in Kotor offered a great deal of information on the organization of archival activity in Montenegro. On the basis of this information the position of the representatives of the ICA is that it is necessary for Montenegro to have a professional association in the field of archival science which will gather archivists not only from the State Archives of Montenegro, but also other experts in this field outside this institution. This is in accordance with the *Archival Code of Ethics* which was brought on the level of the whole world in Beijing in 1996. Such an association of Montenegrin archivists should immediately become a member of the International Council on Archives what would contribute greatly to the improvement of archival profession in Montenegro, not only within the existing state institution, but also in the part concerning the preservation of archival material with non-archival institutions, especially church and private archives.

8. The representative of *Styrian State Archives in Graz, Dr Karl Spreitzhofer,* was appointed to participate in this Conference by this archives and the government of

Styria in order to communicate the decision of the government of Styria regarding the help to Montenegro which consists of the following:

a) The State Archives of Montenegro will receive the Japanese paper necessary for restoration and conservation of archival material worth € 3.000,00.
b) Montenegro is awarded a one-year grant for one employee from one of the archival departments for training in the field of restoration and conservation at the conservation and restoration laboratory of the Archives in Graz, at the expense of the government of Styria.
c) Another offer is that during this training period it is possible to do the restoration and conservation of the most precious and most damaged archival material from Montenegro, i.e. the Archival Department-Kotor Historical Archives and Diocesan archives Kotor, again at the said archives in Graz and at the expense of the government of Styria.

9. As for the librarianship in Montenegro, it was communicated that there is an Association of Librarians which has not yet become a member of the world association IFLA whose member, however is the Central National Library "Đurđe Crnojević" from Cetinje. Public libraries in Montenegro have been included in the international programme PULMAN. However, the participants emphasized the need for establishing an association of libraries in Montenegro, which already exists in many countries, even in Serbia.

10. Another planned working part of the Conference which was successfully realized were the visits of the State Archives of Montenegro-Kotor Historical Archives, Diocesan archives Kotor, Kotor Serbian Orthodox Church Archives and Library, Library of the Franciscan Monastery of Santa Clara in Kotor and of the Archi-parochial archives of St. Nicholas church at Perast. During these visits there were mutual exchanges of experiences and information regarding various questions and problems from the field of archival activity and librarianship, various concrete proposals were put forward by the international experts regarding the possibilities of overcoming certain problems which were evident in all archives and libraries.

11. The whole course of the Conference had good media coverage:

a) One hour long interview with the president of CDK "Notar" regarding the forthcoming Conference, for the local Radio Kotor.
b) Interview with the president of the Section of church archives and archive of religious denominations at the International Councl on Archives, Dr Helmut Baier, also for the local Radio Kotor.
c) Articles in cultural columns of daily newspapers "Pobjeda" (4 articles), "Vijesti" and "Publika".
d) Report on the work of the Conference with the interview with the president of the CDK "Notar", Snežana Pejović, for the Montenegrin state television RTCG, cultural programme "Art-magazin".
e) Interview with Dr Helmut Baier for Channel 1 of the Montenegrin state television (RTCG), for the programme named "Good morning, Montenegro" (Saturday morning).

В Троицѣ́дино́м Бо́гу, и́ вѣ́ру Созда́телю вселе́нны́е

ETIČKI KODEKS

USVOJENO OD STRANE GENERALNE SKUPŠTINE NA XII ZASJEDANJU U PEKINGU 6. SEPTEMBAR 1996. GODINE

UVOD

A. Etički kodeks arhivista treba da ustanovi visoke standarde ponašanja za arhivsku struku. Sa ovim standardima treba upoznati nove članove iz struke, podsjetiti iskusne arhiviste koje su njihove profesionalne obaveze i pobuditi povjerenje javnosti u struku.

B. Pojam arhivist, kako je upotrebljen u ovome kodeksu, ima u planu da obuhvati sve one koji se bave nadzorom, brigom, čuvanjem, zaštitom i upravljanjem arhivskom građom.

C. Registrature i arhivske službe treba podsticati da usvoje politiku i praksu koja će olakšati primjenu ovoga kodeksa.

D. Ovaj kodeks ima za cilj da pruži etički okvir za ponašanje članova struke, a ne da obezbijedi određena rješenja za pojedinačne probleme.

E. Načela su propraćena tumačenjem; načela i tumačenje, uzeti zajedno, čine Etički kodeks.

F. Kodeks zavisi od spremnosti arhivskih institucija i stručnih udruženja da ga primjene. Ovo se može ostvariti obrazovanjem i uspostavljanjem mehanizma da se obezbjedi smjernica u slučajevima sumnje, da se ispita neetičko ponašanje i, ako se smatra prikladnim, da se primijene sankcije.

KODEKS

1. Arhivisti treba da čuvaju cjelovitost arhivske građe i na taj način da pružaju garanciju da ona nastavlja da bude trajno i pouzdano svjedočanstvo prošlosti.

Glavna dužnost arhivista je da se očuva cjelovitost arhivalija koje su povjerene njihovoj brizi i čuvanju. U izvršavanju ove dužnosti oni moraju da vode računa o legitimnim, ali ponekad međusobno suprotstavljenim, pravima i interesima zaposlenih, imalaca, osoba koje se pominju u zapisima i korisnika, prošlih, sadašnjih i budućih. Objektivnost i nepristranost arhivista je mjera njihovog profesionalizma. Oni treba da se odupiru svakom pritisku, odakle god da dolazi, da manipulišu sa dokazom tako da bi se prikrile ili iskrivile činjenice.

2. Arhivisti treba da vrše procjenu, odabiraju i čuvaju arhivsku građu u njenom istorijskom, pravnom i administrativnom kontekstu, na taj način poštujući načelo provenijencije, čuvajući i dokazujući prvobitni unutrašnji red dokumenata.

Arhivisti moraju da djeluju u skladu s opšteprihvaćenim načelima i praksom. Arhivisti moraju da obavljaju svoje dužnosti i funkcije u skladu s arhivističkim načelima, uzimajući u obzir nastajanje, čuvanje i izlučivanje tekuće građe i spisa u međuarhivima, uključujući elektronske i multimedijske zapise, potom odabiranje i preuzimanje zapisa radi njihove konačne pohrane u arhiv, kao i bezbijednost, zaštitu i održavanje arhivske građe o kojoj brinu, i sređivanje, obradu, objavljivanje i obezbjeđenje dostupnosti tih dokumenata. Arhivisti treba da vrednuju arhivalije

nepristrano, zasnivajući svoj sud na potpunom poznavanju administrativnih zahtjeva svojih institucija i politike preuzimanja građe. Oni treba da sređuju i obrađuju arhivski materijal odabran za trajno čuvanje, u skladu sa arhivističkim načelima (tj. sa načelom provenijencije i načelom prvobitnog reda) i prihvaćenim standardima, onoliko brzo koliko im njihove mogućnosti dopuštaju. Arhivisti treba da preuzimaju arhivski materijal u skladu s ciljevima i mogućnostima svojih institucija. Oni ne treba da traže ili da prihvataju preuzimanje građe kad to može dovesti u opasnost cjelovitost ili sigurnost arhivalija; treba da sarađuju kako bi obezbijedili zaštitu ovih arhivalija u najpodesnija spremišta. Arhivisti treba da daju doprinos u povraćaju arhivske građe odnesene iz zemlje.

3. Arhivišti treba da čuvaju vjerodostojnost dokumenata tokom arhivističke obrade, zaštite i korišćenja.

Arhivisti treba da obezbjede da arhivska vrijednost dokumenata, uključujući i elektronske ili multimedijske zapise, ne bude umanjena u arhivističkom poslu procjene, sređivanja i popisivanja, kao i zaštite i korišćenja. Svaki odabir treba da se izvrši u skladu s pažljivo utvrđenim metodama i kriterijima. Zamjena originala drugim oblicima treba da se uradi na temelju pravne, unutrašnje i informativne vrijednosti arhivalija. Kada su dokumenta, čije korištenje podliježe ograničenjima, privremeno uklonjena iz fascikle, sa tom činjenicom treba upoznati korisnika.

4. Arhivišti treba da obezbjede trajnu dostupnost i razumljivost arhivskog materijala.

Arhivisti treba da odabiraju dokumenta za trajno čuvanje ili za izlučivanje, prvenstveno da bi se sačuvalo temeljno svjedočanstvo o djelovanju osobe ili institucije koja ih je proizvela ili prikupila, ali takođe imajući na umu da se potrebe istraživača mijenjaju. Arhivisti treba da budu svjesni da preuzimanje dokumenata sumnjivog porijekla, čak i kad su oni veoma zanimljivi, može da podstakne nezakonitu trgovinu. Oni treba da sarađuju sa drugim arhivistima i kriminalističkim službama nadležnim za hvatanje i gonjenje osoba osumnjičenih za krađu arhivske građe.

5. Arhivišti treba da bilježe svoje poslove na obradi arhivskog materijala i da budu u stanju da ih opravdaju.

Arhivisti treba da se zalažu za ispravne postupke u očuvanju arhivalija tokom životnog ciklusa dokumenata i da sarađuju sa stvaraocima građe kod upotrebe novih oblika i postupaka u upravljanju informacijama. Oni ne treba samo da se brinu oko prikupljanja postojećih dokumenata, nego takođe treba da osiguraju da važeći informacioni i arhivski sistemi od samog početka uključuju odgovarajuće postupke za zaštitu vrijednih arhivalija. U pregovorima sa službama koje predaju građu, odnosno sa imaocima građe, arhivisti treba da zahtjevaju primjerene odluke koje su utemeljene - kad god je to moguće - na punom uvažavanju sljedećih činilaca: ovlaštenja da se preda, pokloni ili proda građa; financijskih dogovora i pogodnosti; planova za obradu građe; autorskog prava i uslova korištenja. Arhivisti treba da čuvaju trajnu bilješku koja dokumentuje prilive građe, zaštitu i sav obavljeni arhivski posao.

6. Arhivišti treba da se zalažu za što širi pristup arhivskoj građi i da pružaju uslugu svim korisnicima bez razlike.

Arhivisti treba da izrađuju odgovarajuća i opšta i posebna obavještajna sredstva i to za sva dokumenta koja čuvaju. Oni treba da pruže svima, bez pristrasnosti, savjet i da primjene raspoloživa sredstva kako bi obezbijedili ujednačenost kod pružanja usluga. Arhivisti treba da odgovaraju učtivo uz nastojanje da pomognu kod svih opravdanih istraživanja o fondovima koje posjeduju, i treba da podstiču njihovo korišćenje u najvećoj mogućoj mjeri, u skladu sa politikom institucije, zaštitom fondova, poštovanjem zakonskih odredaba i propisa, pravima pojedinca, kao i sporazumima s darodavcima. Oni treba da potencijalnim korisnicima daju

objašnjenja o važnim ograničenjima kod pristupa građi i treba da ih primjenjuju nepristrasno. Arhivisti treba da suzbijaju neopravdana ograničenja u pristupu i korišćenju građe, ali mogu predložiti ili prihvatiti kao uslov za preuzimanje građe jasno utvrđena ograničenja privremenog trajanja. Oni treba da se vjerno pridržavaju i nepristrano da primjenjuju sve odredbe dogovora utvrđene u trenutku preuzimanja građe, ali, u interesu liberalizacije pristupa, trebalo bi ponovo pregovarati o uslovima u sporazumu u skladu sa promjenama okolnosti.

7. Arhivišti treba da poštuju i slobodu pristupa i privatnost, i da postupaju unutar granica zakonskih propisa koji su na snazi.

Arhivisti treba da se brinu da društvena i lična privatnost, kao i državna sigurnost, budu zaštićene od uništavanja informacija, osobito u slučaju elektronskih zapisa gdje je ažuriranje i brisanje podataka uobičajena praksa. Oni moraju poštovati privatnost pojedinaca koji su stvorili dokumenta ili se u njima pominju, naročito kada su to osobe koje nemaju uticaja na odluke o korišćenju i raspolaganju arhivskim materijalom.

8. Arhivišti treba da koriste posebno povjerenje koje im je dato, za opšti interes i da izbjegavaju korišćenje svog položaja za vlastitu ili bilo čiju nepoštenu korist.

Arhivisti moraju da se suzdržavaju od djelatnosti koja bi mogle štetiti njihovom profesionalnom integritetu, objektivnosti i nepristranosti. Oni ne treba da imaju nikakvu materijalnu ili drugu ličnu korist na štetu institucija, korisnika i kolega. Arhivisti ne treba da sakupljaju originalna dokumenta ili da sudjeluju u bilo kakvoj trgovini sa dokumenatima za sopstvenu korist. Oni treba da izbjegavaju djelatnosti koje bi mogle kod javnog mnijenja proizvesti pojavu sukoba interesa. Arhivisti mogu koristiti arhivske fondove svoje ustanove za lična istraživanja i objavljivanje, ukoliko se takav posao obavlja pod istim uvjetima pod kojima rade ostali korisnici iste građe. Ne treba da otkrivaju niti koriste informacije do kojih su došli radom na arhivskim fondovima kojima je pristup ograničen. Ne treba da dopuštaju da njihov privatni interes za istraživanje ili objavljivanje dođe u sukob sa profesionalnim ili administrativnim dužnostima radi kojih su zaposleni. Kada koristi građu iz svoje institucije, arhivisti ne smiju da koriste svoje znanje o neobjavljenim nalazima pojedinih istraživača, a da ih prethodno ne obavijeste o svojoj namjeri da se njima posluže. Oni mogu iznositi ocijene i mišljenje o radu drugih sa područja njihovog djelovanja, uključujući i radove koji su nastali na osnovu dokumenata iz njihovih institucija. Arhivisti ne treba da dopuštaju nikome izvan svoje struke da se miješa u njihov posao i zadatke.

9. Arhivišti treba da teže ka profesionalnom savršenstvu, obnavljajući svoje arhivističko znanje sistematski i kontinuirano i dijeleći rezultate svojih istraživanja i iskustava.

Arhivisti treba da ulažu napore da razviju svoje stručno znanje i osposobljenost, da daju doprinos jezgru profesionalnog znanja, i da osiguraju da oni za čije su obrazovanje ili obuku zaduženi budu osposobljeni da kompetentno obavljaju svoje zadatke.

10. Arhivišti treba da unapređuju zaštitu i korišćenje svjetske arhivske baštine kroz saradnju s pripadnicima svoje i drugih struka.

Arhivisti treba da nastoje da pojačaju saradnju i izbjegnu sukobe sa svojim kolegama, te da riješavaju poteškoće podstičući na poštovanje arhivističkih standarda i profesionalne etike. Arhivisti treba da sarađuju s predstavnicima srodnih struka na osnovu međusobnog poštovanja i razumijevanja.

CODE OF ETHICS

ADOPTED BY THE GENERAL ASSEMBLY IN ITS XIIIRD SESSION IN BEIJING (CHINA) ON 6 SEPTEMBER 1996

INTRODUCTION

A. A code of ethics for archivists should establish high standards of conduct for the archival profession. It should introduce new members of the profession to those standards, remind experienced archivists of their professional responsibilities and inspire public confidence in the profession.

B. The term archivists as used in this code is intended to encompass all those concerned with the control, care, custody, preservation and administration of archives.

C. Employing institutions and archive services should be encouraged to adopt policies and practices that facilitate the implementation of this code.

D. This code is intended to provide an ethical framework for guidance of members of the profession, and not to provide specific solutions to particular problems.

E. The principles are all accompanied by a commentary; principles and commentary taken together constitute the Code of Ethics.

F. The code is dependent upon the willingness of archival institutions and professional associations to implement it. This may take the form of an educational effort and the establishment of machinery to provide guidance in cases of doubt, to investigate unethical conduct, and if considered appropriate, to apply sanctions.

CODE

1. Archivists should protect the integrity of archival material and thus guarantee that it continues to be reliable evidence of the past.

The primary duty of archivists is to maintain the integrity of the records in their care and custody. In the accomplishment of this duty they must have regard to the legitimate, but sometimes conflicting, rights and interests of employers, owners, data subjects and users, past, present and future. The objectivity and impartiality of archivists is the measure of their professionalism. They should resist pressure from any source to manipulate evidence so as to conceal or distort facts.

2. Archivists should appraise, select and maintain archival material in its historical, legal and administrative context, thus retaining the principle of provenance, preserving and making evident the original relationships of documents.

Archivists must act in accordance with generally accepted principles and practice. Archivists must perform their duties and functions in accordance with archival principles, with regard to the creation, maintenance and disposition of current and semi-current records, including electronic and multimedia records, the selection and acquisition of records for archival custody, the safeguarding, preservation and conservation of archives in their care, and the arrangement, description, publication and making available for use of those documents. Archivists should appraise records impartially basing their judgment on a thorough knowledge of their institutions administrative requirements and acquisitions policies. They should arrange and describe records selected for retention in accordance with archival principles (namely the principle of provenance

and the principle of original order) and accepted standards, as rapidly as their resources permit. Archivists should acquire records in accordance with the purposes and resources of their institutions. They should not seek or accept acquisitions when this would endanger the integrity or security of records; they should cooperate to ensure the preservation of these records in the most appropriate repository. Archivists should cooperate in the repatriation of displaced archives.

3. Archivists should protect the authenticity of documents during archival processing, preservation and use.

Archivists should ensure that the archival value of records, including electronic or multimedia records is not impaired in the archival work of appraisal, arrangement and description, and of conservation and use. Any sampling should be carried out according to carefully established methods and criteria. Replacement of originals with other formats should be done in the light of the legal, intrinsic and information value of the records. Where restricted documents have been temporarily removed from a file, this fact should be made known to the user.

4. Archivists should ensure the continuing accessibility and intelligibility of archival materials.

Archivists should select documents to be kept or to be destroyed primarily to save essential testimony of the activity of the person or the institution which produced and accumulated the documents but also bearing in mind changing research needs. Archivists should be aware that acquiring documents of dubious origin, however interesting, could encourage an illegal commerce. They should cooperate with other archivists and law enforcement agencies engaged in apprehending and prosecuting persons suspected of theft of archival records

5. Archivists should record, and be able to justify, their actions on archival material.

Archivists should advocate good record keeping practices throughout the life cycle of documents and cooperate with record creators in addressing new formats and new information management practices. They should be concerned not only with acquiring existing records, but also ensure that current information and archival systems incorporate from the very beginning procedures appropriate to preserve valuable records. Archivists negotiating with transferring officials or owners of records should seek fair decisions based on full consideration - when applicable - the following factors: authority to transfer, donate, or sell; financial arrangements and benefits; plans for processing; copyright and conditions of access. Archivists should keep a permanent record documenting accessions, conservation and all archival work done.

6. Archivists should promote the widest possible access to archival material and provide an impartial service to all users.

Archivists should produce both general and particular finding aids as appropriate, for all of the records in their custody. They should offer impartial advice to all, and employ available resources to provide a balanced range of services. Archivists should answer courteously and with a spirit of helpfulness all reasonable inquiries about their holdings, and encourage the use of them to the greatest extent possible, consistent with institutional policies, the preservation of holdings, legal considerations, individual rights, and donor agreements. They should explain pertinent restrictions to potential users, and apply them equitably. Archivists should discourage unreasonable restrictions on access and use but may suggest or accept as a condition for acquisition clearly stated restrictions of limited duration. They should observe faithfully and apply impartially all agreements made at the time of acquisition, but, in the interest of liberalization of access, should renegotiate conditions in accordance with changes of circumstance.

7. Archivists should respect both access and privacy, and act within the boundaries of relevant legislation.

Archivists should take care that corporate and personal privacy as well as national security are protected without destroying information, especially in the case of electronic records where updating and erasure are common practice. They must respect the privacy of individuals who created or are the subjects of records, especially those who had no voice in the use or disposition of the materials.

8. Archivists should use the special trust given to them in the general interest and avoid using their position to unfairly benefit themselves or others.

Archivists must refrain from activities which might prejudice their professional integrity, objectivity and impartiality. They should not benefit financially or otherwise personally to the detriment of institutions, users and colleagues. Archivists should not collect original documents or participate in any commerce of documents on their on own behalf. They should avoid activities that could create in the public mind the appearance of a conflict of interest. Archivists may use their institutional holdings for personal research and publication, provided such work is done on the same terms as others using the same holdings. They should not reveal or use information gained through work with holdings to which access is restricted. They should not allow their private research and publication interests to interfere with the proper performance of the professional or administrative duties for which they are employed. When using the holdings of their institutions, archivists must not use their knowledge of the unpublished findings of researchers, without first notifying the researchers about the intended use by the archivist. They may review and comment on the work of others in their fields, including works based on documents of their own institutions. Archivists should not allow people outside the profession to interfere in their practice and obligations.

9. Archivists should pursue professional excellence by systematically and continuously updating their archival knowledge, and sharing the results of their research and experience.

Archivists should endeavor to develop their professional understanding and expertise, to contribute to the body of professional knowledge, and to ensure that those whose training or activities they supervise are equipped to carry out their tasks in a competent manner.

10. Archivists should promote the preservation and use of the world's documentary heritage, through working co-operatively with the members of their own and other professions.

Archivists should seek to enhance cooperation and avoid conflict with their professional colleagues and to resolve difficulties by encouraging adherence to archival standards and ethics. Archivists should cooperate with members of related professions on the basis of mutual respect and understanding.

AUTORI REFERATA I KOREFERATA

Agnes Berecz
Raday Collections of the Danubian Distrikt of the Hungarian Reformed Church Ráday u. 28. 1092 Budapest, Hungary (HU)
Tel/fax: +36 1 2176 321
E-mail: berecz.agnes@hcbc.hu

Don Anton Belan
arhivist-paleograf, *Biskupski arhiv Kotor*, Stari grad br. 336 i 429, 85330 Kotor, Crna Gora
Telefon: +381 82 322 159, 82 322 619
Tel./fax: +381 82 301 028
E-mail: carbikot@cg.yu; belan@cg.yu

Bajro Agović
sekretar, *Mešihat islamske zajednice u Republici Crnoj Gori, (Meshihati i Bashkësisë Islame në Republiken e Malit të Zi)*, Stara varoš, 81 000 Podgorica, Crna Gora
Tel./fax +381 81 622 408
E-mail: islamic@cg.yu

Eduard Zaloshnja
the main inspector, *Direction Generale des Archives de la Republique d'Albanie*, Rruga Jordan Misja, Tirana, Albanie (R. D')
Tél : +355 4 23 06 85
Fax : +355 4 22 79 59
Mél : dpa@sanx.net

Rev. Dr Erzsébet Horváth
Director, *Synodal Archives of Hungarian Reformed Church,* Zsinati Levéltár Kálvin tér 8, Budapest, 1091, Hungary (HU)
Tel. fax. + 36 1 2176 478

Dr Helmut Baier
President of the *Section of the Archives of Churches and Religious Denominations in the ICA* and Archivdirektor, *Landeskirchliches Archiv,* Postfach 250429, D-90 129 Nürnberg, Deutschland
Telefon: +49 911 58869-0
Telefax: +49 911 58869-69
E-mail: LKANuernberg@t-online.de
Web: www.lkan-elkb.de

Jan C. M. van Haastrecht
Netherlands Reformed Church, Joseph Haydnlaan 2A, Postbus 8507, 3503 Utrecht, Netherlands
Telefax : +31 30 8801 768
E-mail: J.Haastrecht@sowkerken.nl
Web: www.unitingprotestantchurches.nl

Jasmina Rastoder
arhivist, *Državni arhiv Crne Gore - Arhivsko odjeljenje Bar,* Jovana Tomaševića 57, 85 000 Bar, Crna Gora
Tel: +381 85 315 182

Jelena Antović
načelnik, *Državni arhiv Crne Gore - Istorijski arhiv Kotor*, Stari grad 318, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel.: +381 82 325 178
Telefax: +381 82 325 184
E-mail: notar@cg.yu

Правдо, рукомъ Творца освештана! Ты, кое є име свуда свето!

Prof. Dr Johannes Ebner
Director, *Linz Diocese Archives* and the president of *ARGE (Die Arbeitsgemeinschaft der Diözesanarchivare und Diözesanarchivarinnen Österreichs)*
Harrachstraße 7, A-4020 Linz, Österreich
Tel. + 43 732 771205-8608
Fax: + 43 732 771205-8100
E-mail: archiv@dioezese-linz.at
Web: www.dioezese-linz.at/dioezesanarchiv

Marija Saulačić,
viši konzervator, *Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Kotor*,Stari grad, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel: +381 82 325 833
Tel/fax: +381 82 325 153
E-mail: andro@cg.yu

Dr Michael Diefenbacher
Stadtarchiv, 90317 Nürnberg, Deutschland
Tel./fax: +49 911 231 4091
E-mail: av@av.stadt.nuernberg.de

Protojerej stavrofor Momčilo Krivokapić, paroh kotorski *Srpska pravoslavna crkva u Kotoru*, Stari grad 460, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel.+381 82 325 826
E-mail: spckotor@cg.yu

Nevenka Mitrović,
direktor, *JU Gradska biblioteka i čitaonica Herceg-Novi*, Trg herceg-Stefana 6, 85 340 Herceg-Novi, Crna Gora
Tel: + 381 88 21 900
Fax: +381 88 24 328
E-mail: biblhn@cg.yu

Monah Pavle Kondić
Arhiv Mitropolije crnogorsko-primorske, Manastir sv. Petra Cetinjskog, 81250 Cetinje, Crna Gora,
Telefon: +381 86 231 273; 231 193
E-mail: mitropolija@cg.yu

Prof. Dr. Reimer Witt,
Landesarchiv Schleswig-Holštein, Gottorfstrasse 6, 24 837 Schleswig, Deutschland
Telefon: +49 46 21 86 18 10
E-mail: landesarchiv@la.landsh.de,
Web: www.schleswig-holstein.de/archive/lash

Ruža Danilović
upravnica, *Biblioteka Fakulteta za pomorštvo - Kotor*, Dobrota bb, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel. + 381 82 330-970
E-mail: fzpbibl@cg.yu
ruzadanilovic@yahoo.com

Dr Shaban Sinani
director, *Direction Generale des Archives de la Republique d'Albanie*
Rruga Jordan Misja, Tirana, Albanie (R. D')
Tel: +355 4 23 06 85
Fax: +355 4 22 79 59
E-mail: dpa@sanx.net

Snežana Pejović
arhivist, *Državni arhiv Crne Gore-Istorijski arhiv Kotor*, Stari grad 318, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel. +381 82 325 178
i predsjednik, *Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog nasljeđa Kotora "Notar"*, pf. 83, Stari grad 477, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel./fax: +381 82 322 220

+381 69 056 342
E-mail: pejsib@cg.yu
Web: www.cdknotar.cg.yu

mr Stevan Kordić
Fakultet za pomorštvo Kotor,
Dobrota, 85 330 Kotor, Crna Gora
Tel. +381 82 363 263; + 381 69 344 066
E-mail: kordics@cg.yu
Web: www.kordic.info

Don Srećko Majić
župnik, *Nadžupski arhiv crkve sv. Nikole u Peraštu,* 85 336 Perast, Crna Gora
i direktor *NIP "Gospa od Škrpjela"*
Tel. +381 82 373 513
E-mail: majics@cg.yu
Web: www.nipgospa.cg.yu

Stjepan Razum zc,
Zagrebačka nadbiskupija, Zagreb, Hrvatska
Tel. +385 1 48 12 190
E-mail: stjepan.razum@zg.tel.hr

Padre Vito Smoljan
Franjevački samoštan sv. Klare u Kotoru – Biblioteka, Stari grad 450, 85 330 Kotor, Crna Gora,
Tel. +381 82 322 957

Walter Schulz
director, *Johannes a Lasco Bibliothek Große Kirche,* Kirchstraße 22, 26721 Emden, Deutschland
Tel. + 4921 9150-0
Fax: + 4921 9150-50
E-mail: lasco@jalb.de
Web: http://www.jalb.de

Правдо, рукомъ Творца освештана! Ты, кое є име свуда свето!

INDEKS LIČNIH IMENA
INDEX OF PERSONAL NAMES

A

Adža-paša (Adža-pasha): 260, 267
Agović, Bajro: 8, 15, 17, 153, 154, 156, 158, 160, 301 401, 406, 420, 425, 447
Aigner, Thomas: 91, 94, 99, 103
Aleksandar III (Alexander III), papa: 257, 264
Aleksejevič, Petar I (Peter I): 366, 370, 379
Aleksije, (Lazović): 368, 377
Aleksudes, Anthim: 161, 162, 163, 165, 166, 167
Allmer, Norbert: 88, 96
Antoljak, Stjepan: 327
Antonije, jeromonah: 372, 381
Antović, Jelena: 9, 16, 18, 20, 24, 287, 288, 290, 292, 294, 296, 298, 300, 301, 302, 304, 306, 308, 310, 312, 314, 316, 318, 320, 322, 398, 399, 400, 401, 402, 406, 410, 411, 412, 413, 416, 417, 418, 419, 420, 425, 429, 430, 431, 432, 447
Antun Padovanski (Anthony of Padua): 277, 282
August, rimski car: 276, 281
Augustin, sveti: 276, 281, 285
Avramović, Leontije: 371, 379, 384

B

Bajer, Helmut (Baier Helmut): 7, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 179, 180, 182, 184, 186, 188, 190, 192, 194, 196, 198, 200, 202, 204, 206, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 241, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 254, 256, 398, 399, 402, 403, 404, 408, 411, 413, 414, 416, 417, 420, 421, 423, 427, 430, 433, 435, 437, 438, 439, 447
Balović, porodica: 390, 392, 394
Ban, Mitrofan: 123, 129, 132, 350, 357, 362, 454
Bašić, Antun: 349, 356
Battifol, Pierre: 161, 165, 169
Batući, Vićenco (Battucci Vicenzo): 260, 267
Bauer, A.: 263, 270
Belan, Anton: 8, 15, 17, 137, 138, 140, 141, 142, 144, 401, 402, 406, 407, 411, 414, 419, 420, 425, 426, 430, 433, 447
Benedikt (Benedict) XIII, papa: 182, 203
Benedikt (Benedict St.), sveti: 347, 354
Bereč, Agneš (Berecz Agnes): 7, 15, 17, 55, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 399, 400, 402, 417, 418 420, 447
Bërxholi, Liljana: 164
Besarion, kyr – vidi/see: Visarion, kir
Bici, Marin (Bizzi Marin): 258, 265
Bizanti, Tripo: 138, 139, 141
Bodin, kralj Duklje: 257, 264, 271
Bogdanović, Dimitrije: 370, 372, 379, 380, 381, 384
Bogišić, Valtazar: 353, 360
Bogorodica (Bogorodica Marija, Gospa, Bogomater, Our Lady, Mother of God): 258, 266, 369, 389, 392
Bojović, Jovan: 124, 130
Bologna, Giulia: 327
Böll, Heinrich: 279, 284
Bonaldi, Josip: 258, 265
Bonaventura, sveti: 276, 281, 285, 407, 408, 426
Bozanić, Josip: 107, 109, 111, 113, 114, 116
Božić, Ivan: 351, 352
Brajković, Gracija: 327, 350, 351, 352, 353, 358, 359, 360, 363
Branković, Đorđe: 120, 126
Broz, Josip Tito: 21, 25, 263, 270
Brugis, Franciscum de: 339, 342
Bruna, Ivan (VIII): 258, 259, 264, 266
Bruner, Valter (Brunner Walter): 408, 409, 427, 428
Bruti, Petrus de: 137, 139, 140
Bućin, Grigorije: 350, 357
Bućin, Jovan: 351, 358, 363
Buda, Aleks: 162, 166
Butorac, Josip: 111 115
Butorac, Pavao: 350, 358, 362, 390, 392, 393, 394, 395

C

Calvin – vidi/see: Kalvin
Capaccio, Gabriele – vidi/see: Kapaći Gabriele
Carlo Borromeo, St. – vidi/see: Karlo Boromejski
Cerović, Mihailo: 123, 130
Charles the Great – vidi/see: Karlo Veliki
Chudoba, Livio: 94, 102
Ciceron: 408, 426
Cizila, Mihovil: 348, 355
Clement III – vidi/see: Kliment III
Contarenus, Marinus: 137, 139, 140
Courtenay, Balduin II de: 275, 280

Courtney, Helen (Jelena) de – vidi/see: Jelena, srpska kraljica
Cranch, Lucas: 61
Crasset, R.P.J.: 373, 382, 386
Crisci, Edoardo: 165
Crnogorčević, Mladen: 370, 371, 374, 379, 380, 384
Crnorizac Hrabri: 372, 380
Cvjetković, Kiril: 369, 370, 378, 379, 384

D

Da Domićele, Antonio (Da Domicelli Antonio): 260, 267
Dabović, Inokentije: 368, 370, 377, 379, 384
Danilo I, crnogorski knjaz: 131, 369, 378,
Danilo, mitropolit crnogorski: 372, 381
Danilović, Milan: 398, 416
Danilović, Ruža: 9, 16, 18, 20, 24, 348, 350, 352, 354, 356, 358, 360, 362, 364, 366, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 420, 421, 423, 425, 426, 427, 448
Darinka, knjaginja: 369, 378
Darton, Mike: 328
De Bruin: 73, 81
Difenbaher, Mihael (Diefenbacher Michael): 7, 15, 17, 39, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 399, 417, 448
Dimitrije, sveti: 369, 378, 379, 384
Dizdarević, Huzeir: 154, 157, 159
Dobrečić, Nikola: 259, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 272
Dobričević, Lovro: 368, 377
Dožić, Gavrilo: 263, 270
Dučić, Nićifor: 371, 374, 380
Duda, Bonaventura: 279, 328
Dujam, biskup: 352, 359
Duraković: 398, 416
Dušan, srpski car: 369, 378

Dž

Džafer (Dzafer): 154, 156
Džekson, Tomas G. (Jackson Thomas G.): 369, 378, 384

Đ

Đelčić, Josip (Gelčić Josip): 337, 343, 357
Đurić, Vojislav J.: 368, 374, 377, 383
Đuro Korčulanin: 368, 377

E

Eberhard II, salcburški nadbiskup: 88, 96
Ebner, Johanes (Ebner Johannes): 7, 15, 17, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 103, 104, 106, 401, 419, 448
Eliot, Thomas Stearns 278, 279, 283
Encensberger Horst (Enzensberger Horst): 324, 330
Engelmann, Elisabeth: 90, 98
Etzlstorfer, Renate: 89, 98
Evander, barski biskup: 261, 268

F

Faseolo, Angelus: 137, 139
Fenzl, Annemarie: 91, 92, 94, 100, 102
Fjodorovič, Petar (III): 372, 381
Ford, Henri (Ford Henry): 263, 270
Fordham: 327, 332
Foretić, Nikola: 368, 377
Foretić, porodica: 368, 377
Franckenstein, Josef: 89, 97
Frankl, Karl Heinz: 88, 94, 97, 103
Franjo Josif I (Franz Josef I): 367, 369, 376, 378
Franjo Asiški (Francesco Poverello d'Assisi): 275, 280, 345
Friedrich, Johannes: 221
Fridrih Avgust (Friedrich August): 369, 378
Fućak, J.: 279
Fürsatz, Walter: 92, 100

G

Gamper, Martina: 91, 99
Garčević, G.: 263, 270
Gaspari, kardinal: 262, 269
Gazivoda, Nevenka: 301, 317
Gebhard, salcburški nadbiskup: 89, 97
Gelčić, Josip – vidi/see: Đelčić Josip
Genšer (Genscher), njemački ministar: 226, 232
Georgije, iguman: 350, 357
Georgije, sveti: 369, 378
Gerdenitsch, Brigitte: 87, 95
Gizda, Petar: 347, 354
Gjeri, St – vidi/see Jeronim Euzebijus
Goldšmit, Ernst (Goldsmidt Ernst): 327, 332
Grčić, Marko: 279
Gregorina, Marko Antun (Gregorina Marko Antonio): 349, 352, 356, 362
Grgur, barski nadbiskup: 257, 264
Grgur (Gregory), papa: 408, 426
Grupković, Jakov: 350, 357
Grünwald, Paul: 91, 99
Gstettner, Ulrike: 91, 99
Gugić, Venko: 327, 337, 340, 350, 357, 362
Guinta, Luca Antonio de: 339, 342,
Gyug, Richard F.: 327, 332

H

Habzburgovci (Habsburgs): 57, 64, 405, 423
Hamartol, Georgije: 119, 126

Haštreht, Jan C.M. van (Haastrecht Jan C.M. van): 7, 15, 17, 71, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 400, 418, 447
Hederer, Kerstin: 90, 98
Helen of Anjou – vidi/see: Jelena, srpska kraljica
Hieronimus Eusebius – vidi/see: Jeronim Euzebijus
Hintermaier, Ernst: 90, 91, 98, 99,
Horvat, Anđela: 110, 114
Horvat, Eržebet (Horváth Erzsébet): 8, 16, 18, 171, 172, 174, 176, 178, 402, 421
Hrg, Metod: 111, 115
Hrisman, Andrija: 348, 355
Hrist, Isus (Krist, Christ, Hristos, Jesus): 56, 62, 75, 82, 119, 125, 163, 168, 266, 276, 277, 281, 282, 336, 369, 378

I

Inoćentije III (Innocent III): 257, 264
Ioanes – barski biskup: 261, 268
Ivan Pavle II: 275, 280
Ivandija, Antun: 110, 114
Ivanišević, F.: 263, 270
Ivanović, Biljana: 372, 381, 385
Ivanović, Gracija: 351, 358, 363
Ivošević, Vaso J.: 351, 352, 353, 358, 359, 360, 363, 370, 374, 375, 379, 383, 384

J

Jackson, Thomas G. - vidi/see: Jekson Tomas G.
Janjušević, Nikodim: 123, 130
Jelena, srpska kraljica: 257, 264, 275, 280, 343, 337, 340
Jelena, sveta: 369, 378
Jerko Dalmatinac, sveti: 408, 427
Jeronim Euzebijus, (Jerome, Hieronimus Eusebius, St. Gjeri): 164, 165, 168
Jireček, Konstantin: 369, 378
Joanorajić, Danilo: 367, 368, 376, 377
John Paul II – vidi/see: Ivan Pavle II
Josef II (Joseph II), njemačko-rimski car: 89, 98
Jovan Zlatousti (John Chrysostomos, John Golden-Mouthed, Johann Golmund): 161, 163, 165, 167, 169
Jovan (John, Johannes), jevanđelista: 164, 168
Jovan, pukovnik: 372, 381
Jovanović, Blažo: 263, 270
Jovanović, Borivoj: 20, 24
Jovović, Vasilije: 353, 360
Junius presbiter: 137, 138
Jurišić, Gedeon: 350, 357

K

Kalezić, Rajko: 20, 24
Kalvin (Calvin): 58, 64
Kapaćo, Gabrijele (Capaccio Gabriele): 260, 268
Karadžić (Stefanović), Vuk: 369, 378
Kardelj, Edvard: 263, 270
Karlo Boromejski, sveti: 352, 360
Karlo Veliki: 327, 333
Karlota, (Carlota) meksička carica: 369, 378
Kaštelan, Jure: 328
Katelan, Joško: 20, 24, 402, 421
Keck, Karl: 92, 100
Kelecsényi, porodica: 60, 67
Klasinc, Peter Pavel – 19, 23,
Kliment III (Clement III), protivpapa: 257, 264
Kondić, Pavle: 8, 15, 17, 119, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 401, 402, 405, 406, 413, 419, 421, 423, 425, 432, 448
Kordić, Stevan: 9, 16, 18, 20, 24, 323, 324, 326, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 336, 402, 406, 407, 408, 409, 411, 414, 420, 425, 426, 427, 428, 430, 434, 449
Kostić, Nikola: 372, 381
Kotzian, Franz: 91, 99
Kovijanić, Risto 351, 352, 359
Krajkov, Jakov: 151
Krestan, Brigitte: 91, 100
Krist, Isus – vidi/see: Hrist Isus
Krivokapić, Momčilo: 8, 15, 17, 145, 146, 148, 150, 152, 398, 401, 406, 416, 419, 420, 425, 448
Kronsteiner Joseph: 90, 98
Kronsteiner; Hermann: 90, 98
Kukuljević Sakcinski, Ivan: 349, 356, 369, 378
Kvirinije (Quirinius): 276, 281

L

Lav Mudri (Leo, The Wise): 257, 264
Lav XIII (Leo XIII): 259, 261, 266, 268, 271, 273
Lazović, Simeon: 368, 377
Lehrner, Paul: 87, 95
Lisak, Gabriele: 91, 100
Loidl, Franz: 92, 100
Luka (Luke, Lukas), jevanđelista: 164, 168
Lukaseder, Walter: 92, 101
Luković, Niko: 299, 315, 351, 358, 363
Luksa, Đovani Silvestrov (Luksa Ivan Silvetrov de, Luxia Johannes de): 137, 138, 140, 348, 355
Luter (Luther): 58, 64

Lj

Ljubibratić, Savatije: 367, 368, 376, 377, 384
Ljubiša, Visarion: 120, 127, 132, 350, 357, 362, 405, 423

M

Majić, Srećko: 9, 16, 18, 389, 390, 392, 394, 396, 406, 408, 425, 427, 434, 449
Maksimilijan, (Maximilian) meksički car: 369, 378

Malicijaka, Darša: 347, 351, 352, 354, 359, 361
Marinković, Ž.: 124, 131
Marko (Mark, Markus), jevanđelista: 164, 168, 323, 330
Marko de Luka: 260, 267, 271
Marko E.: 366
Marković, Čedomir: 375
Marković Draguličić, Simeon: 370, 372, 379, 381, 384
Marx, Willibald: 88, 96
Martinović, Dušan: 327, 332, 352, 353, 360,
Martinović, Jovan: 300, 316, 352, 359,
Martinović, Niko S.: 124, 130, 353, 360
Matija (Mathew, Matthäus), jevanđelista: 164, 168
Mazarović, porodica: 390, 392, 394
Medaković, Dejan: 370, 375, 379, 384
Meller, Hildegard: 90, 98
Menhart, Karel, 88, 96
Mićović, Joakinije: 372, 381, 385
Mihailo Trebinjac: 372, 381
Mihaliček, Marija: 353, 360
Mijušković, S(lavko): 124
Milić, Aleksandra: 353, 360, 361
Miklošić, Franjo: 369, 378
Miković, Dionisije: 293, 309, 350, 358, 362
Milaš, Nikodim: 123, 130, 371, 380
Milinović, Šimun: 259, 266, 267, 268, 271
Miloševac, Maksim: 350, 357
Milošević, Anton: 295, 310, 356, 358, 363
Milošević, Miloš: 351, 358, 391, 393, 395, 398, 417
Milošević, Teodosije: 350, 357
Milošević, Tripo: 298, 314
Milutin, srpski kralj: 257, 264
Mirković, Marko: 372, 380
Mitrović, Kiril: 123, 130
Mitrović, Nevenka: 9, 17, 18, 353, 360, 367, 368, 370, 372, 374, 376, 378, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 388, 407, 426, 448
Moćenigo, Alvize (Mocenigo Alvise): 368, 375, 377
Mojsije, jerođakon: 372, 381
Monteskje (Montesquieu): 373, 382, 386
Morandi, Franjo: 349, 356, 362
Mother of God – vidi/see: Bogorodica
Muhammed (Mohammed): 154, 157
Mujezinović, Mehmed: 154, 157
Müller, Norbert: 88, 96
Mustafa paša (Mustafa pasha): 260, 267

N

Naçi, Kosta: 162, 166
Nakićenović, Savo: 375
Nauman (Naumann): 226, 232
Nemanjić, Uroš I: 258, 264, 275, 280, 337, 340, 343
Nemanjić, Vukan: 257, 264
Nemanjići: 119, 126
Nenadić, Ivan Antun: 297, 313, 349, 356, 362
Neumayer, Brunhilde: 90, 98
Nigri, Marcus de: 137, 139, 140
Niketa Remezijanski (Niketa of Remesiana): 163, 164, 168
Nikolajević, Hrisantije: 293, 309
Nikolić, Marko: 374, 375, 383
Novak, Viktor: 328

O

Octaviani Scoti Modoetiensis: 286
Oldersman: 74, 81
Our Lady– vidi/see: Bogorodica

P

Paltašić, Andrija: 339, 342, 344, 348, 355, 364, 365
Pantelejmon, velikomučenik, 369, 378
Pantić, Miroslav: 353, 360
Papa, Theofan: 162, 166
Paskvali, Paolo: 368, 377
Paskvalić, Nikola Trifunov (Pasqualibus, Nicolaus ser Tripici de Jaco de): 348, 354
Pavle V (Paul V), papa – 258, 265
Pavle VI (Paul VI), papa: 259, 266
Pavle (Paul St.), sveti: 163, 168
Pavlov, Aleksej: 371, 380
Pejović, Snežana: 7, 9, 12, 14, 16, 18, 20, 23, 25, 323, 324, 326, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 336, 353, 360, 361, 397, 398, 402, 406, 407, 409, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 420, 425, 428, 430, 432, 433, 437, 439, 448
Pejović, Tatjana 375
Pelegrini, Luiđi (Pellegrini Luigi): 327, 333
Pestorić, Veselin: 353, 372, 360, 381, 385
Petar, barski nadbiskup: 261, 268
Petković, Jerotije: 375
Petranović, Gerasim: 146, 147, 149, 350, 357, 362, 367, 371, 372, 373, 375, 376, 379, 380, 381, 382, 385
Petrović Njegoš, Nikola I: 121, 123, 127, 129, 131, 132, 258, 262, 265, 268, 269, 369, 378, 405, 428
Petrović Njegoš, Petar I: 369, 377
Petrović Njegoš, Petar II: 369, 372, 377, 381
Petrović Njegoš, Sava: 368, 377
Pilat, Poncije (Pilate Pontius): 276, 281
Pio (Pius) IX: 258, 265
Plamenac, Jovan: 262, 269
Plinije Mlađi (Plinius junior): 276, 281
Plinije Stariji (Plinius senior): 276, 281
Pomper, Ivan: 90, 98
Popa, Kolë: 164
Popa, Theofan: 164

Popović, J.: 124, 130
Popović, Tomo Krstov: 367, 376, 383
Popović, Vuko: 372, 381
Poten, Karlo (Pooten Karlo): 258, 259, 260, 261, 265, 266, 267, 268
Prolimlijeković, Neško: 369, 378, 384
Pupin, Mihailo: 263, 270

Q

Qafëzezi, Mitkë Ilo: 162, 166
Quirinius – vid/see: Kvirinije

R

Radaj, Gedeon (Ráday Gedeon): 58, 64, 66
Radaj, Pal (Ráday Pál): 57, 58, 64
Raičević, Radmila: 301, 317
Rainer, Hermann: 89, 97
Rajić, Jovan: 120, 126
Rakić, Vićentije: 152
Rakoči, Ferenc II (Rákóczi Ferenc II): 57, 64
Ramadanović: 262, 269
Rastić, Marijan: 111, 154
Rastoder Jasmina: 9, 16, 18, 257, 258, 260, 262, 264, 266, 268, 270, 272, 274, 406, 413, 425, 432, 447
Rastoder, Šerbo: 413, 432
Razum, Stjepan: 8, 15, 17, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 401, 419, 449
Ražnatović, N.: 124, 130
Rebić, A.: 267
Ribar, Ivan: 263, 270
Rode, Benvenut: 337, 340, 343, 349, 350, 357, 362
Roganović, Ilarion: 120, 126, 132
Rösler, Johann Christoph: 61
Ruhri, Alois: 88, 96
Ruska, Đirolamo (Rusca Girolamo): 348, 355
Ruvarac, D.: 374, 383
Ružičić, Nikanor: 370, 378

S

Samuel: 323, 330
Saulačić, Marija: 9, 16, 18, 337, 338, 340, 342, 344, 346, 407, 425, 426, 448
Sava, episkop šumadijski: 124, 125, 130, 131
Sava, sveti: 368, 369, 371, 377, 378, 380, 383, 384
Schallert, Elmar: 87, 96
Schamberger, Karin: 90, 98
Scharping – vidi/see: Šarping
Schultz, Walter – vidi/see: Šulc Valter
Seipel, Ignaz: 92, 100
Shirazia - vidi/see: Širazija
Sijerković-Moškov, Dušanka: 375
Silvestar, mitropolit hercegovački: 371, 380
Simeon: 347, 354
Simonović, Nikifor: 123, 130
Sinani, Šaban (Sinani Shaban): 8, 15, 17, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 170, 420, 448
Slabi, Ivan (Slaby Ivan): 299, 315
Skot, Duns (Scott Duns): 276, 281, 285, 408, 426
Smičiklas, Tode: 138, 140
Smoljan, Vito: 9, 16, 18, 275, 276, 278, 280, 282, 284, 286, 332, 406, 407, 425, 426, 427, 449
Sokoli, Ramadan: 165
Sorano Baroni, Caesare: 348, 355, 362
Spatzenegger, Hans: 94, 103
Spira, Joannes Emericus de: 339, 342
Spreitzhofer, Karl – vidi/see: Šprajchofer Karl
Srdić, Đ.: 372, 380
Srebrnič, I.: 263, 270
Stefan, jeromonah: 372, 381
Stefan Sveti, (Steven St.), ugarski kralj: 171, 174
Stefan Uroš (Uros), srpski kralj: 162, 166
Stigter, Cor: 74, 81
Stipišić, Jakov: 328
Stjepčević, Ivo: 138, 139, 295, 310, 358, 363
Strossmayer, J.J. – vidi/see: Štrosmajer J.J.
Stubenvoll, Franz: 92, 100
Sundečić, Jovan: 261, 268

Š

Šarping (Scharping): 226, 232
Šekularac, Božidar: 328
Širazija: 154, 157
Šprajchofer, Karl (Spreitzhofer Karl): 400, 419, 427, 436, 437
Štrosmajer (Strossmayer), J.J.: 258, 261, 265, 268
Štukanović, Matija Juraj: 260, 267, 271
Šulc, Valter (Schulz Walter): 8, 16, 18, 223, 224, 226, 228, 230, 232, 234, 236, 238, 240, 403, 421, 423, 449

T

Teodorović, Aleksandar Gilferding: 369, 378
Tito – vidi/see: Broz Josip
Toma Akvinski (Thomas Aquinas): 408, 427
Toma, apostol: 369
Torok, Pal (Török Pál): 58, 64
Tripun Petrov: 137, 139, 140
Tripun, sveti (Tryphon St.): 325, 330
Tropper, Peter G.: 89, 97

U

Ućelini, Frano: 295, 310
Uroš I – vidi/see: Nemanjić Uroš I

Iudeae negro Ehrenusolumnae universi

V

Val, Meri del: 262, 269
Vasilije, sveti: 127
Velimirović, Nikolaj: 374, 375, 383
Visarion kir, jeromonah: 372, 381
Visković, porodica: 390, 393, 396
Vit, Rajmer (Witt Reimer): 7, 15, 17, 69, 70, 400, 403, 410, 411, 412, 413, 418, 422, 429, 430, 431, 432, 436, 438, 448
Vladisavić, Sava: 370, 379, 384
Vlašić, Dinko: 323, 326, 328, 332, 337, 340, 350, 357, 362
Vračar, Prokopije: 123, 130
Vuinović, Veniamin: 376
Vujanović, Filip: 413, 432
Vujićić, Rajko: 375
Vujović, Dragan: 409, 412, 414, 428, 431, 433
Vukčević, Zdravko: 412, 431
Vukić, Predrag: 300, 316
Vukmanović, Luka: 406, 424
Vuković, Božidar: 372, 381
Vukšić, Mojsije: 350, 357
Vulović, Srećko: 353, 390, 392, 394

W

Waldeck, Heinrich Suso: 92, 100
Wenich, Ernst, 91, 99,
Weißensteiner, Johann: 92, 94, 100, 103
Winner, Gerhard: 91, 99
Witt, Reimer - vidi/see: Vit Rajmer
Witzman, Kurt: 164, 168
Würthinger, Monika: 89, 98

Z

Zagurović, Jerolim: 146, 148, 149, 151, 348, 355
Zalošnja, Eduard (Zaloshnja Eduard): 8, 15, 17, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 170, 420, 447
Zelfel, Hans Peter: 87, 94, 95, 96, 97, 102, 103
Zmajević, Andrija: 258, 265, 348, 355, 361
Zmajević, Vicko: 258, 259, 265, 266, 348, 355
Zonara, Jovan: 119, 126

INDEKS GEOGRAFSKIH IMENA
INDEX OF GEOGRAPHICAL NAMES

A

Achensee: 89, 90, 97, 98
Ajzenštat (Eisenstadt): 87, 94, 95, 103
Albanija (Albania, Albanien, Albanie): 8, 11, 13, 15, 17, 19, 22, 23, 26, 154, 157, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 169, 258, 259, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 287, 302, 397, 401, 402, 415, 420, 435, 438, 447, 448
Amerika (Sjeverna Amerika, Južna Amerika, America, Northern America, Southern America): 225, 231, 263, 270
Amsterdam: 74, 81, 382, 386
Assis (Assisi): 275, 280, 282, 285
Augsburg: 61, 88, 96
Austrija (Gornja Austrija, Donja Austrija, Austria, Upper Austria, Lower Austria, Österreich, Oberösterreich, Niederösterreich) : 7, 11, 13, 15, 17, 19, 22, 23, 26, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 258, 260, 265, 267, 268, 271, 287, 302, 400, 419, 448
Austro-Ugarska (Austria-Hungary): 110, 115, 261, 269
Azija (Asia): 225, 231

B

Bačka: 120, 126
Balkan: 261, 264, 268, 271
Bamberg: 324, 330
Baošići: 370
Bar (Stari Bar, Old Town of Bar): 16, 18, 154, 156, 159, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 406, 413, 425, 432, 447
Batschuns: 94, 103
Bavarska (Bavaria): 182, 183, 194, 196, 197, 198, 203, 204, 226, 233, 245, 253, 260, 267
Bayern: 184, 215, 217, 218, 219, 451
Beč (Wien): 91, 92, 94, 99, 100, 101, 102, 103, 163, 258, 260, 261, 373, 382, 385, 413
Beijing – vidi/see: Peking
Belegradon: 162, 166
Belfast: 403, 422
Beograd (Belgrade, Belgrad): 124, 130, 131, 259, 262, 266, 270, 339, 342, 344, 351, 352, 353, 359, 360, 370, 374, 375, 379, 383, 384, 451
Berane: 153, 154, 155, 157, 159
Berat: 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169
Berlin: 180, 201, 403, 422
Betlehem (Bethlehem): 276, 281
Bijelo-Polje. 153, 154, 155, 157, 159
Bjeloši: 292, 308
Boka Kotorska (Boka Kotorska Bay): 126, 127, 145, 147, 148, 149, 275, 276, 280, 285, 287, 288, 302, 303, 304, 308, 318, 319, 324, 330, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 348, 349, 350, 351, 353, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 367, 370, 374, 375, 376, 379, 380, 383, 384, 385, 389, 390, 392, 393, 395, 409, 410, 428, 429
Borgo Erizzo: 258, 265
Bosna (Bosnia, Bosnien): 260, 264, 267, 271, 287, 302, 325, 331
Bosna i Hercegovina (Bosnia and Herzegovina): 130
Bosna: 124, 130, 260, 264, 267, 271, 287, 302, 325, 331
Braunschweig: 191, 212
Brce: 260, 267
Briksen (Brixsen): 88, 89, 96, 97
Brisel (Brussels, Brusselle): 244, 251, 252, 373, 382, 386
Budimpešta (Budapest): 15, 16, 17, 18, 30, 36, 58, 64, 399, 417, 447
Budva: 258, 265
Bukurešt: 370
Burgenland – vidi/see: Gradišće

C

Cairo – vidi/see: Kairo
Campoformio – vidi/see: Kampoformio
Canada – vidi/see: Kanada
Carigrad (Constantinople): 261, 268, 275, 280
Carinthia – vidi/see: Koruška
Carpath – vidi/see: Karpat
Castel Lastva – vidi/see: Kastel Lastva
Ceklin (Gornji Ceklin): 291, 306, 307
Celovec – vidi/see: Klagenfurt
Central Europe – vidi/see: Evropa
Centralna Evropa – vidi/see: Evropa
Cetinje: 15, 17, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 148, 155, 158, 259, 266,

287, 288, 289, 290, 291, 292, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 316, 317, 319, 327, 328, 332, 351, 352, 353, 358, 359, 360, 375, 404, 405, 411, 423, 436, 439, 448
Chiemsee: 90, 98, 99
Chieti – vidi/see: Kjeti
China – vidi/see: Kina
Chur – vidi/see: Kur
Cirih (Zurich, Zürich): 61, 403, 422
Crna Gora (Montenegro, Malit të Zi): 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 311, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 325, 326, 327, 331, 332, 351, 352, 353, 357, 358, 359, 360, 361, 367, 369, 375, 376, 377, 381, 397, 399, 400, 401, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 447, 448, 449, 451
Crnogorsko primorje: 350
Croatia – vidi/see: Hrvatska

D

Dalmacija (Dalmatia, Dalmatien): 107, 112, 116, 147, 257, 264, 287, 302, 324, 325, 327, 330, 331, 333, 348, 355, 361, 362, 369, 375, 378
Dardanija (Dardania): 163, 168
Deutschland – vidi/see: Njemačka
Dobrota: 290, 295, 297, 298, 301, 305, 310, 311, 313, 314, 316, 338, 341, 343, 349, 356, 362, 448, 449
Dobrsko selo: 291, 307
Donja Austrija – vidi/see: Austrija
Donja Saksonija: 224, 226, 227, 228, 231, 233, 234, 235, 403, 422
Donji Stoliv – vidi/see: Stoliv
Draževina: 291, 307
Drivast (Drisht): 257, 261, 264, 268, 271
Dubrovnik: 126, 127, 137, 139, 140, 147, 148, 257, 260, 264, 267, 287, 302, 327, 332, 337, 340, 343, 357, 362, 368, 376, 377, 378, 389, 391, 392, 394
Duklja (Dioclea): 257, 264, 271
Dulcinensis – vidi/see: Ulcinj
Durrës: 264

Đ

Đakovica: 258, 265
Đirokastar (Gjirokastër): 164, 168

Eastern Europe – vidi/see: Evropa
Eisenstadt – vidi/see: Ajzenštat
Elbasan: 161, 165
Emden: 8, 16, 18, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 403, 404, 421, 422, 436, 438, 449, 451
Engleska (England): 257, 264, 287, 302
Enns-Lorch: 94, 103
Evropa (Zapadna Evropa, Sjeverozapadna Evropa, Centralna Evropa, Istočna Evropa, Jugoistočna Evropa, Europe, Western Europe, Northwestern Europe, Central Europe, Eastern Europe, Southeastern Europe, Europa): 11, 13, 21, 25, 26, 55, 58, 61, 64, 92, 156, 163, 168, 225, 231, 241, 242, 243, 245, 248, 249, 251, 253, 324, 326, 327, 330, 332, 333, 397, 403, 404, 409, 412, 414, 422, 428, 431, 433, 435, 437, 438

F

Feldkirh (Feldkirch): 87, 88, 89, 94, 96, 97, 103
Fier: 164, 168, 170
Forarlberg – vidi/see: Vorarlberg
Francuska (France): 287, 302

G

Geneva – vidi/see: Ženeva
Germanija – vidi/see: Njemačka
Germany – vidi/see: Njemačka
Gjirokastër – vidi/see: Đirokastar
Gornja Austrija – vidi/see: Austrija
Gornji Ceklin – vidi/see: Ceklin
Gornji Stoliv – vidi/see: Stoliv
Gospa od Milosti (Our Lady of Grace): 349, 356, 357, 362
Gospa od Škrpjela (Our Lady of the Rock): 414, 434
Grac (Graz): 88, 94, 96, 103, 400, 408, 409, 413, 419, 427, 428, 433, 436, 438, 439
Gradišće (Burgenland): 87, 95
Grbalj: 150, 321, 362
Grčka (Greece): 287, 302, 349, 380
Great Porte – vidi/see: Velika Porta
Grude: 259, 266
Gurk: 88, 89, 90, 97, 98
Gusinje: 153, 155, 266

H

Heft: 87, 95, 184
Herceg Novi: 9, 16, 18, 338, 341, 343, 348, 353, 355, 360, 367, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 381, 383, 385, 386, 387, 388, 407, 409, 412, 426, 428, 431, 448
Hercegovina (Herzegovina): 124, 287, 302, 367, 380
Hildesheim: 61

Holandija (Holland, Netherlands, Niederlande): 11, 13, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 32, 37, 74, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 224, 231, 243, 250, 398, 400, 417, 418, 419, 447
Hrvatska (Croatia, Kroatien): 11, 13, 15, 17, 19, 22, 23, 26, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 173, 177, 338, 339, 401, 419, 435, 438, 449
Hungary – vidi/see: Mađarska

I

Ilovik: 380
Insbruk (Innsbruck): 88, 89, 94, 97, 103
Istočna Evropa – vidi/see: Evropa
Istria: 369, 378
Italija (Južna Italija, Italy, Southern Italy): 11, 13, 243, 250, 287, 302, 324, 327, 330, 333, 345
Izrael (Israel): 31, 32, 36, 37, 281

J

Jadran (Južni Jadran): 324, 337
Jerusalem (Jérusalem): 92, 100, 163, 168, 279, 282
Jugoistočna Evropa – vidi/see: Evropa
Jugoslavija (Yugoslavia, Jugoslawien): 11, 13, 21, 25, 108, 111, 113, 115, 262, 263, 266, 269, 270, 272, 287, 302, 323, 328, 403, 410, 421, 429, 430
Južna Amerika – vidi/see: Amerika
Južna Italija – vidi/see: Italija

K

Kairo (Cairo): 338, 341
Kampoformio (Campoformio): 258, 260, 265, 268
Kanada (Canada): 32, 37
Karpat (Carpath): 173, 177
Kastel Lastva (Castel Lastva): 260, 261, 267
Kazan: 373, 382, 385
Kina (China): 163, 167, 444
Kirnberg: 92, 100
Kjeti (Chieti): 327, 333
Klagenfurt (Celovec): 88, 89, 94, 97, 103
Klenak: 129, 291, 307
Klezna: 259, 266
Konstanc (Kostanz): 95, 88
Kora (Korçë): 161, 164, 165, 168, 169, 170
Koruška (Carinthia, Kärnten): 88, 89, 90, 97, 98
Kosijeri: 291, 307
Kosovo: 325, 331
Kotor: 8, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 257, 264, 271, 275, 277, 278, 280, 281, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 372, 373, 377, 380, 382, 385, 390, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 400, 401, 402, 406, 407, 409, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 425, 426, 427, 428, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 447, 448, 449, 451
Kraljevo: 327
Kroatien – vidi/see: Hrvatska
Krtoli: 372, 381
Kur (Chur): 88, 96

L

Lastva Grbaljska: 350, 357
Lavant: 90, 98
Lazarist: 88, 96
Leipzig: 61
Leoben: 88, 96
Lepant (Lepanto): 258, 264
Lin: 163, 168
Linc (Linz): 15, 17, 89, 90, 94, 95, 98, 103, 400, 419, 448
Lisabon (Lisbon): 245, 253
Livari: 258, 265,
London: 279, 327, 328, 398, 417
Lower Austria – vidi/see: Austrija
Lower Saxony – vidi/see: Donja Saksonija
Lower Stoliv – vidi/see: Stoliv
Luksor (Luxor): 338, 341
Luxembourg: 245

Lj

Ljubotinj: 291, 307
Ljuta: 290, 296, 300, 305, 311, 316

M

Macedonia – vidi/see: Makedonija
Mađarska (Hungary, Ungarn): 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 26, 32, 37, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 157, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 264, 398, 399, 400, 414, 417, 418, 433, 447
Makedonija (Macedonia): 287, 302
Malesija: 259, 266
Malit të Zi – vidi/see: Crna Gora
Manhartsberg: 91, 99, 100
Marburg: 182, 203
Maribor: 21, 25
Mastriht (Maastricht): 241, 248, 249
Mersil: 154, 157
Metohija: 262, 269
Milano: 279, 283

КЊЕПРОСТИШИ СЕ ПОМОЋУ ЖЕ НИМА, КАО ЈОШ ПРВОГ ПУШЕЊА ВОЛИМО ЈУНАКОВИЋА

Minhen (Munich, München): 182, 199, 203, 221, 403
Mletačka Republika (Venetian Republic): 390, 392
Montenegro – vidi/see: Crna Gora
Montreal (Montréal): 30, 36
Morinj: 290, 293, 300, 305, 309, 316
Moskva (Moscow): 371, 373, 379, 380, 381, 382, 385, 388
Mosul: 154, 157
Mrtvo duboko: 292, 308
Muo: 290, 295, 296, 300, 305, 311, 312, 316

N

Nalježići: 150
Netherlands – vidi/see: Holandija
New York – vidi/see: Njujork
Niederlande – vidi/see: Holandija
Niederösterreich – vidi/see: Austrija
Nikšić: 290, 291, 292, 306, 307
Nirnberg (Nürnberg): 15, 16, 17, 18, 197, 219, 399, 402, 417, 421, 447, 448
North Africa: 302
Northern America – vidi/see: Amerika
Northwestern Europe – vidi/see: Evropa

Nj

Njemačka (Germany, Deutschland, Germanija): 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 32, 37, 74, 82, 93, 104, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 209, 218, 222, 224, 226, 227, 230, 231, 233, 234, 237, 257, 259, 264, 266, 324, 330, 398, 399, 400, 402, 403, 407, 417, 418, 421, 426, 433, 436, 438, 447, 448, 449
Njujork (New York): 61, 327, 332

O

Oberösterreich – vidi/see: Austrija
Oksford (Oxford): 378, 403, 422
Old Town of Bar – vidi/see: Bar
Olms: 61
Orahovac: 290, 293, 294, 300, 305, 309, 316
Österreich – vidi/see: Austrija
Otomanska imperija (Ottoman Empire, Osmanischen Reiches): 153, 155, 158
Our Lady of Grace – vidi/see: Gospa od Milosti
Our Lady of the Rock – vidi/see: Gospa od Škrpjela

P

Padova (Padua): 282, 348, 355, 361
Palestina: 267, 281,
Pariz (Paris): 162, 165, 166, 341
Pasau: 89, 90, 91
Paštrovići: 351, 358, 359, 375
Peć: 290, 306, 377
Pecel (Pécel): 58, 61, 64
Peking (Beijing): 31, 32, 36, 37, 410, 429, 436, 438, 441, 444
Perast: 16, 18, 258, 265, 290, 293, 296, 297, 301, 305, 309, 312, 316, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 362, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 406, 408, 414, 425, 427, 434, 436, 439, 449
Permet (Përmët): 164, 168, 169
Pešta (Pest, Pesth): 58, 61, 64
Petnjica: 154, 157, 159
Petrovac: 271
Pilot: 257, 264, 264, 271
Plav: 153, 155, 266
Pljevlja: 153, 155, 156, 158, 160
Požarevac: 369, 378, 384
Podgorica: 15, 17, 120, 124, 127, 130, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 259, 266, 287, 290, 291, 294, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 310, 315, 316, 317, 328, 352, 353, 360, 401, 406, 420, 425, 447, 451
Poljska (Polich): 183, 204
Portugalija (Portugal): 287, 302
Postadam (Postdam): 182, 203
Prag (Prague): 31, 36, 38
Prčanj: 290, 298, 299, 301, 305, 314, 315, 317, 390, 392, 394
Prevalitana: 257
Prevlaka: 347, 348, 352, 354, 355, 359, 361
Pulheim: 184
Pulti: 260, 267, 271

Q

Quarnero: 369, 378

R

Raab: 87, 95
Rab: 258, 265
Raška (Ras): 264, 380
Regenzburg: 183
Rein: 94, 103
Renovac: 291, 307
Rim (Rome, Rom): 30, 36, 93, 94, 101, 103, 258, 259, 261, 265, 266, 268, 269, 273, 276, 281, 348, 355, 361, 362
Risan: 290, 293, 294, 295, 296, 300, 305, 308, 309, 311, 316, 350, 372, 381
Rjazava: 380
Rovci: 292, 308
Rožaje: 153, 155
Rumunija (Romania): 56, 63, 173, 177
Rusija (Russia): 32, 37, 183, 287, 302, 327

S

Salcburg (Salzburg): 88, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 103
Sankt Petersburg (St. Petersburg): 164, 327, 333, 372, 373, 381, 382, 385
Sarajevo: 155, 158
Savina: 288, 292, 303, 308, 318, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 384, 407
Schleswig – vidi/see: Šlezvig
Sekau (Seckau): 88, 90, 96, 98
Sevilja (Seville): 21, 25, 32, 37
Siegburg: 184
Sirija (Syria): 267, 281
Sjeverna Amerika – vidi/see: Amerika
Sjeverozapadna Evropa – vidi/see: Evropa
Skadar (Scutari, Skutari, Schöder): 154, 155, 157, 158, 159, 164, 168, 169, 257, 258, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 271
Skandinavija (Scandinavia): 74, 82
Skoplje: 155, 158
Slavonija (Slavonien): 107, 112, 116, 266
Slovačka (Slovakia): 56, 63, 173, 177
Slovenija (Slovenia): 11, 13
South-eastern Europe – vidi/see: Evropa
Southern America – vidi/see: Amerika
Southern Italy – vidi/see: Italija
Speyer: 184
Sr. Karlovci: 124, 130
Srbija (Serbia, Serbien): 56, 63, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 287, 302, 325, 331, 384, 432, 436, 439
Srpska: 291, 307
St. Georgen am Längssee: 94, 103
Stari Bar – vidi/see: Bar
Steiermark – vidi/see: Štajerska
Steinmanger: 87, 95
Steyr: 94, 103
Stoliv (Gornji Stoliv, Donji Stoliv, Upper Stoliv, Lower Stoliv): 290, 299, 305, 315, 317
Styria – vidi/see: Štajerska
Sv. Đorđe (Sv. Juraj, St. George): 347, 354
Sv. Polten (St. Pölten): 91, 103
Svač: 257, 264, 271

Š

Šestani: 258, 260, 265, 267
Šišići: 321
Škaljari: 290, 296, 300, 305, 312, 316
Šlezvig (Schleswig): 15, 17, 400, 418, 448
Šobajići: 291, 307
Španija: 287
Štajerska (Styria, Steiermark): 88, 90, 96, 98, 400, 408, 409, 413, 419, 427, 428, 433, 436, 438, 439

T

Tirana (Tiranë): 15, 17, 163, 165, 167, 401, 420, 447, 448
Tirol: 88, 89, 90, 97, 98, 99
Titograd: 124, 130
Tivat: 338, 341, 343, 347, 348, 349, 354, 355, 356, 357, 361, 362, 381
Traboino: 259, 266
Transilvanija (Transylvania): 56, 63
Travunija: 271
Trebinje: 257, 264, 370, 371, 379, 380, 384
Trident (Trent, Trento): 259, 266
Turska (Turckey): 260, 267
Tushemisht: 163, 168
Tuzi: 155, 157, 159, 259, 266, 287, 288, 290, 300, 301, 302, 303, 305, 315, 316, 317, 318
Tvrdoš: 371

U

Ugarska: 154, 257
Ugnji: 291, 306
Ukrajina (Ukraine): 56, 63, 173, 177
Ulcinj (Dulcinensis): 154, 156, 157, 159, 257, 261, 264, 266, 268, 271
Ungarn – vidi/see: Mađarska
Upper Austria – vidi/see: Austrija
Upper Stoliv – vidi/see: Stoliv
USA: 37, 270
Utreht (Utrecht): 15, 17, 76, 83, 400, 418, 447

V

Valona (Vlora): 164, 168, 169
Vatikan (Vatican): 94, 103, 163, 165, 167, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 267, 268 289, 271
Velika Porta (Great Porte): 390, 392
Velimlje: 129, 291, 307
Venecija (Venice, Venedig, Venetia): 138, 140, 146, 148, 149, 151, 266, 286, 339, 342, 344, 348, 355, 361, 364, 365, 372, 377, 381, 392, 395
Venetian Republic – vidi/see: Mletačka Republika
Vinervald (Vinerwald, Wienerwald): 91, 99, 100
Vlora – vidi/see: Valona
Vojno Selo: 266
Vojvodina: 56, 63, 126
Vorarlberg (Forarlberg): 87, 88, 89, 96, 97

W

Weinchmann: 61
Western Europe – vidi/see: Evropa
Wien – vidi/see: Beč
Wiener Neustadt: 91, 99
Wienerwald – vidi/see: Vinervald

Y

Yugoslavia –- see/vidi: Jugoslavija

Z

Zadar: 258, 260, 265, 267, 373, 374, 375, 376, 382, 383, 385, 407, 426
Zagreb: 8, 15, 17, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 278, 279, 328, 339, 342, 401, 419, 449
Zapadna Evropa – vidi/see: Evropa
Zeta: 257, 264, 269, 347, 354, 361
Ziller: 89, 90, 97, 98
Zurich – vidi/see: Cirih
Zürich – vidi/see: Cirih

Ž

Ženeva (Geneva): 224, 231, 403, 422

SPONZORI SPONSORS

ŠTAMPANJE ZBORNIKA POMOGLI SU:
PRINTED WITH FINANCIAL SUPPORT OF:

Evangelisch-Lutherische Kirche in Bayern

Johannes a Lasco Bibliothek Große Kirche Emden

Ministarstvo kulture Republike Crne Gore

Pravoslavna Mitropolija Crnogorsko-primorska

Biskupski ordinarijat Kotor

Mešihat Islamske zajednice u Republici Crnoj Gori

"ProMonte" Podgorica

Republički zavod za međunarodnu naučnu, prosvjetno-kulturnu i tehničku saradnju - Republika Crna Gora

"ARIMPEX, Export – Import" Beograd

"EXPO" Kotor

Svečano otvaranje Konferencije (organizatori sa predstavnicima republičkih i opštinskih organa vlasti)

Official opening ceremony of the Conference (organizers with the representatives of the Republic and Municipal authorities)

Sa svečanog otvaranja Konferencije (učesnici i zvanice)

From the official opening ceremony of the Conference (participants and guests)

Prvi radni dan (izlaganje don Antona Belana. Predsjedavaju Jelena Antović, protojerej stafrofor Momčilo Krivokapić i dr Helmut Bajer)

The first working day (don Anton Belan presents his supplementary paper; Chairpersons: Jelena Antović, archpriest stavrofor Momčilo Krivokapić and Dr Helmut Baier)

Drugi radni dan (izlaganje g. Valtera Šulca. Predsjedavaju Ruža Danilović, Agneš Bereč i don Anton Belan)

The second working day (Mr. Walter Schulz presents his paper; Chairpersons: Ruža Danilović, Agnes Berecz and don Anton Belan)

Sala za konferencije (početak rada Konferencije)
The Conference Hall (the beginning of the work of the Conference)

Posjeta Državnom arhivu Crne Gore - Istorijskom arhivu Kotor
Visit to the State Archives of Montenegro – Kotor Historical Archives

Posjeta Biskupskom arhivu Kotor
Visit to Kotor Diocesan Archives

Posjeta Nadžupskom arhivu Perast i crkvi na ostrvu Gospa od Škrpjela
Visit to Perast arch-parochial archives and the church on the islet of Our Lady of the Rock

Maria im Himmelssaal, von Heiligen verehrt

τίω υπατείαν τ̃ δεσποτ̃ ἡμῶν, Φλαυίȣ Θεοδοσίȣ τὸ ξ ισκαιδέκατον

Deniq; ordinē ipsum uocabulor̃ omnino confusum digessimus.

Правдо, рукомъ Творца освештана! Ты, коє є име свуда свето!

Iucleae negio Ethrenus olim tae uniuensi

AD FUTURAM REI MEMORIAM. In sublimi Principis Apostolorum Cathedra

ἀματαξασθαιδιὴ γῆσιν τοῦ ῥιτοῦ

ѿ Сто̃ȣспе́нскогѡ сави́нского Мнт̃ыря сȣ́щагѡ во венеці́анской о́бласти

مفاخر شجعان والمجاهدین اینه بختی کور فرزند کشته وکذاز اورزه اولان سفن دونمای همایون قبوداری اتها اولنور که دولت علیه ابدی الدوام ایله چشمتلو غنچه دولتی بنزه جاری اولان سلم وصفویه ورسم

QUID COGITATIS IN CORDIBUS UESTRIS

dixit dn̄s ad moysen. Extende manū tuā in celū. ut fiat gran

Mandamus tibi pbro Marino Sinus capellano [illegible]

ѥже простити се томоуже инамь, всакомȣ прѣгрѣшенію волномȣ иневолно

ut Colomāno regi ex eq̄ posteris. ac regno hūga

adeptum se esse pertimescat Quadriper tita v̊ disputatione liber iste

Maria im Himmelssaal, von Heiligen verehrt

τίω υπατείαν τ̃ δεσποτ̃ ἡμῶν, Φλαυίȣ Θεοδοσίȣ τὸ ξ ισκαιδέκατον

Deniq; ordinē ipsum uocabulor̃ omnino confusum digessimus.

Правдо, рукомъ Творца освештана! Ты, коє є име свуда свето!